

ПАВЛО
ТИЧИНА

ОЦИФРУВАННЯ
КНИГ

hurton.com

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Павло Тичина. Початок 50-х років

Наво Мичина

ПАВЛО ТИЧИНА

ЗІБРАННЯ
ТВОРІВ
У ДВАНАДЦЯТИ
ТОМАХ

НАУКА
КРИТИКА
ПУБЛІЦИСТИКА

ТОМИ
8-10

ПАВЛО ТИМІНЧА

ТОМ
ДЕВ'ЯТИЙ

СТАТТІ
РЕЦЕНЗІЇ
ДОПОВІДІ
ВИСТУПИ
1946-1959

84Ук7
Т93

Печатаються публіцистическіе, літературно-критическіе статті п дослідвання, автобіографіческіе матеріали, рецензії, написаніе в 1946—1959 гг.

Редакційна колегія

О. Т. ГОНЧАР
(голова)

С. А. ГАЛЬЧЕНКО
(секретар)

І. Ф. ДРАЧ

М. Г. ЖУЛИНСЬКИЙ
(заступник голови)

О. І. КУДІН

Л. М. НОВИЧЕНКО

Б. І. ОЛІЙНИК

В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

С. В. ТЕЛЬНЮК

Упорядкування та примітки
К. М. СЕКАРЕВОЇ

Редактор тому
С. В. ТЕЛЬНЮК

Редакція художньої літератури

Т 4702590200-492
М224(04)-87 передплатне

© Видавництво «Наукова думка», 1987,
упорядкування, примітки

СТАТТІ
РЕЦЕНЗІЇ
ДОПОВІДІ
ВИСТУПИ

(ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 75-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ СМЕРТІ К. Д. УШИНСЬКОГО ¹,
3 СІЧНЯ 1946 р.)

Товариші!

Сьогодні по всьому Радянському Союзу урочисто проходить відзначення 75-річчя від дня смерті полум'яного патріота, великого педагога країни нашої — Костянтина Дмитровича Ушинського.

Сьогодні на всіх просторах радянської землі відбувається привселюдна співбесіда народу з своїм талановитим улюбленим сином.

75 довгих років! А отже, Костянтин Дмитрович Ушинський увесь час так близько продовжує коло нас стояти, немовби він ніколи не вмирав.

Цю близькість Ушинського до свого народу царський уряд намагався штучно розірвати, затерти її, затушувати, та це йому зробити ніяк не вдалося. Неподільність Ушинського із своїм народом є незмінна, безсмертна, вічно живуща.

Після Великої Жовтневої революції цю неподільність відразу поставлено було високо-високо, щоб було видно всім її, як на долоні...

З якою любов'ю в своїх працях про нього говорила Надія Костянтинівна Крупська ²! Також і Антін Семенович Макаренко ³, і Петро Щепкін — і всі наші сучасні відомі педагоги!..

Бо педагогіка Ушинського — це справжня, жива, живодайна наука, із якої — немов з того глибокого колодця — увесь час черпав і черпає народ наш потрібні йому знання.

Одна із головних ідей, які проповідував Ушинський, — це народність навчання. Цю ідею Ушинський поклав в основу своєї педагогічної системи. Сам він особисто розробляв методику початкового навчання і в своїх статтях вимагав широкого розвитку шкіл для народу.

Як це співзвучно нам сьогодні! Адже в нас, у Радянському Союзі, школа інакшою й не мисляться, як тільки народною! Адже в нас розвиток шкільної мережі охоплює майже-чи-все населення країни!

Безсмертний Ушинський! Безсмертні його ідеї! Але нам важливо тут сьогодні підкреслити те, як же саме удалось Ушинському ці ідеї пронести через усе своє життя, яких саме заходів вживав він до того, щоб здійснити свої наміри?

Заходи ці — одні тільки, єдині: піднести свій дух на боротьбу з царизмом. У своєму ще юнацькому щоденнику — 1844 року — він записує: «Ходім тепер на поле битви⁴, загляньмо у всі сфери, де твориться ця перемога розуму».

Товариші! Подумати тільки: яка сміливість і відвага! Юнак навмисне все від себе відкидає крихке і ніжне, а прагне лише одного: боротьби й боротьби!

Цей уривочок його воістину звучить так, як перша строфа оди Пушкіна «Вольность»:

Приди, сорви с меня венок,
Разбей изнеженную лпру...
Хочу воспеть свободу миру,
На тронах поразить порок.

Цей уривок Ушинського звучить так, як початок поеми Шевченка «Єретик»:

Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить.

Цей уривок Ушинського звучить так, як перші могутні удари «Егмонта» Бетховена⁵.

Отже, Ушинський з самого початку своєї діяльності ясно віддає собі справу, на яку він боротьбу іде і з ким йому в цій боротьбі спілкуватись.

Улюбленій справі Ушинського — освіті, яка сьогодні стала у нас всенародним достоянням, — в часи Ушинського довго й уперто треба було ще виборювати собі право на своє місце, право на існування.

І тут, у виборюванні цього права, ми й повинні насамперед величезну відзначити енергію Ушинського, його труд і силу волі.

Ось, наприклад, ще одне місце із його щоденника: «Скінчилась ніч! Ви спите⁶, коли все круг вас уже рухається! Прокиньтесь, зоря пламеніє!»

Звичайно, відривати особу Ушинського від тогочасного його оточення абсолютно було б невірним. Ясно, що один він аніяк не міг би перемогти чорні сили мракобісся.

Ні, тоді ж саме, в період розкладу кріпосництва й наростання революційної кризи в Росії, на захист пригнобленої людини сміливо піднесли свій голос Белінський, Герцен, Чернишевський, Добролюбов, а за ними й інші.

Ми знаємо, що в тому ж 1844 році, коли Ушинський писав: «Ходім тепер на поле битви»,— Тарас Шевченко написав свою комедію «Сон», в якому він висміяв «освітню практику» (в лапках) царя Миколи⁷, обтякану чиновничими казенними гудзиками та ще й підмазану хаба-рами:

Мы, брат, просвищены,—
Не поскупись полтинкою.

В 1844 році Михайло Іванович Глинка⁸, переслідуваний царськими посіпаками, мусив тікати з Росії за кордон. І це після того, як Глинка створив першу національну оперу «Іван Сусанін»!

Я взяв тільки один рік 1844. А коли б простежити всю обстановку царської Росії по всіх дальших роках, фарби ще більш чорними стали б.

Згадати хоча б побіжно про той людський стогін на Волзі, що про нього викрикнув Некрасов⁹; згадати хоча б переслідування Іллі Юхимовича Рєпіна з боку ректора Художньої академії за картину «Бурлаки»¹⁰; а арешт в 1862 році Чернишевського й заслання його через два роки на довічну каторгу; а засудження на знищення в 1866 році книги Ів[ана] Мих[айловича] Ссченова¹¹ «Рефлекси головного мозку»; звільнення Пирогова¹² і т. д., і т. п. Просто вже розум відмовляється розуміти, як могли в ті страшні часи жити й творити наші попередники.

Не уникнув переслідувань і Ушинський¹³. Але він так же, як і Шевченко й Чернишевський, незважаючи ні на які труднощі й перешкоди, весь час тримав себе в стані готовності до боротьби. Бо буквально ж через усе життя його проходить той лейтмотив, що рухав його на подвиги, на працю: «Ходім тепер на поле битви!»

Друга ідея, яку провадив у життя Ушинський,— це навчання дітей рідною мовою. Ізнов же скажемо: як це співзвучно нам, радянським людям!

Ушинський, пишучи своє крилате висловлювання: «Коли зникне народна мова, народу нема вже більше»¹⁴,— уюсь час стояв за те, щоб діти навчались близькою їм, зрозумілою, рідною мовою. Ушинський не раз обстоював саме ж викладання в школах тодішніх на Україні українською мовою.

Який би він радий був зараз, коли б устав оце і подивився на розцвіт українських, російських та інших народів наших шкіл!

Так! Мова наша не зникла, не зник народ, навпаки, мову нашу зараз чути не тільки у нас, а й на міжнарод-

ній арені. Михайло Іванович Калішнін¹⁵ у своїй бесіді з фронтовиками 1943 року сказав: «Народи виростають на цілу голову¹⁶ і, можна сказати, виходять на світову арену».

На світову арену ми вийшли, дякуючи нечуванам ще в світі перемогам нашої славної Червоної Армії над фашистськими загарбниками [...].

Берлінські людожери, напавши на нас, з особливою люттю почали нищити наші шкільні заклади, убивати учителів та учнів. І тут, нам здається, ніяким не буде перебільшенням, коли ми скажемо, що дух нашої радянської школи, традиції її теж стали на сторожі в справі збереження самої себе від нападу лютого звіра. А традиції передаються через дорогоцінну нашу спадщину, про яку так тепло постійно піклується партія Леніна — зокрема про спадщину Ушинського.

Про те, як обстоював Ушинський перебудову шкільної програми в напрямі реалізму, про те, як Ушинський неухильно запроваджував у життя принцип активності й праці, про те, як Ушинський заперечував механічне перенесення системи західної педагогіки, а надто системи німецького виховання, — про все це нам докладно розповість Сава Христофорович [Чавдаров]¹⁷. Наостанку я скажу одне іще: що Ушинський, якого по справедливості названо основоположником російської педагогічної науки, батьком нашої вітчизняної педагогіки, великий вплив залишив на педагогів народів нашої країни.

Костянтина Дм[итрови]ча Ушинського за свого вчителя вважають відомі педагоги інших наших братніх народів: Якоб Гогешавілі¹⁸ (грузин), Карл Роберт Якобсон¹⁹ (естонець), Каюм Насірі²⁰ (татарин) і багато й багато інших.

Відзначення 75-річчя від дня смерті Ушинського припало в нас на ті дні, коли починається перший рік четвертої п'ятирічки, на ті дні, коли йде підготовка до виборів у Верховну Раду, на ті дні, коли починаються районні січневі наради вчителів.

Усе це є виявом нашої сили й могутності, виявом нашого патріотизму. Нехай же буде, як живий, присутній між нами в усіх наших заходах сьогоднішніх і планах великий патріот Вітчизни нашої Костянтин Дмитрович Ушинський! [...]

МИ ЧУЄМО ТВІЙ ГОЛОС, ПАРТІЄ!

Яке велике щастя для нашого українського народу, що він живе в сім'ї рівноправних народів Радянського Союзу, що він дихає з ними одним диханням, що він відчуває їх дружбу, любов. Їх братню допомогу! Яке щастя, перш за все, що в нього є такий брат-богатыр, чуйний і мужній, мудрий і відважний, вільнолюбивий і благородний, як великий російський народ!

Братній дружбі і допомозі радянських народів зобов'язана Україна своєю свободою, своїм державним існуванням, возз'єднанням всіх своїх земель¹.

Ця дружба могла вирости і перетворитися в небачену силу лише в умовах Радянської держави, лише в результаті ленінської національної політики нашої партії. Яке щастя, що нашу Радянську державу створила, керує нею і направляє її партія більшовиків.

Ось про що думав я, читаючи сьогодні мудрі рядки Звернення Центрального Комітету ВКП(б)² до всіх виборців.

Ми чули твій голос, партіє, в грозові дні Жовтня, в бурхливій дні громадянської війни, у невгамовному шумі великого будівництва, коли в живу тканину втілювались накреслення п'ятирічок. Ми чули твій голос, партіє, у гуркоті і полум'ї Вітчизняної війни, і в найтяжчі, смертельно небезпечні дні, і в незабутні дні великих перемог.

Ми чуємо твій голос, партіє, і зараз, коли наша вільна і горда Батьківщина широко розправляє свої крила, щоб піднятися до ще більших вершин своєї могутності і слави.

Констатація якого величного історичного факту крється в таких словах Звернення: «В результаті перемоги над німецькими і японськими імперіалістами Радянській Союз зміцнив безпеку своїх кордонів, відстояв державні інтереси народів нашої країни, їх національну самостійність, свободу і культуру».

Закарпаття, Курильські острови — як неосяжно великий, могутній, багатий СРСР — наша казково прекрасна Батьківщина! На десятках мов славлять її вільні радян-

ські народи — друзі і брати. І в дзвінкому їхньому хорі звучить голос нашої рідної України. З сердечним хвилюванням я читаю у Зверненні Центрального Комітету партії слова величезного, найглибшого змісту.

Радянський народ, Червона Армія визволили від німецько-фашистських поневолювачів Західну Україну, яка незадовго до війни возз'єдналася з Радянським Союзом. За договором з Польщею остаточно визначені західні кордони Радянської України. До складу Радянського Союзу ввійшли Північна Буковина та Закарпатська Україна. Віднині Радянська Україна повністю об'єднує всі українські землі, про що віками мріяв український народ.

Возз'єднана Україна! Нова ера відкривається в історії мого народу. Віками живе тіло її розривали хижі і жорстокі загарбники. Вони не лише фізично поневолювали український народ, але прагнули розтоптати його культуру, його традиції, знищити рідне слово народу, закабалити його душу. Але невгасимим вогнем горіла в цій душі надія на визволення, мрія про світле життя, палало горде прагнення скинути з себе ланцюги гніту і приниження. І ось Радянська Україна повністю об'єднує всі українські землі.

В ці дні на повністю возз'єднаній вільній Україні, що відроджує своє багатство, свою красу, свою славу, панує святкове піднесення. Народ готується до виборів у Верховну Раду СРСР.

Він голосуватиме за радянський лад, за повну перемогу комунізму в нашій країні, за партію більшовиків. Український народ з величезним піднесенням і радістю буде голосувати за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Український народ буде голосувати за щастя, могутність, за дальший розквіт своєї любимої великої Батьківщини — СРСР.

[1946]

ТОБОЮ Ж ХОЧУ Я ЗВУЧАТИ

Величезними досягненнями своєї творчої праці зустрічає Радянська Україна день виборів до Верховної Ради СРСР. Прославлений Донбас дає рекордні цифри видобутку вугілля, витоку чавуну і сталі. Вінницька, Харківська області досягли визначних успіхів у всесоюзному змаганні по підготовці тракторного парку до весняної сівби. У Києві, Харкові й Дніпропетровську муляри показують чудеса, укладаючи цеглу. В лабораторіях і наукових кабінетах невтомно працює допитлива думка вчених. Радянська Україна живе, творить, іде вперед.

По-весняному розкриваються наші серця. Піснею дзвонить наша радість.

Радісний народ в день виборів, мов на могутніх крилах, високо піднесеться, щоб з верховини подивитися на свою Вітчизну. І він побачить її на великих просторах від Ужгорода до Курильських островів, від Выборга до Порт-Артура, від Криму до Архангельська. Він побачить Радянську Україну, возз'єднану в єдиній дружній сім'ї великого Радянського Союзу, разом і нерозривно із своїм рідним і могутнім братом — російським народом. Він побачить нашу Вітчизну, могутню і горду.

В суворі дні Вітчизняної війни нашій країні довелося пережити тяжкі випробування. Але радянський народ з честю вийшов переможцем із смертельної сутички. Героїчна Червона Армія розгромила віроломного ворога і забезпечила недоторканність наших кордонів як на заході, так і на сході.

Народ радянський виявив мені велику честь і довір'я, висунувши мене кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР. Ніколи не зникнуть із моєї пам'яті і з мого серця радісні переживання в ці незабутні хвилини мого життя. Я кажу про свої переживання тут, щоб підкреслити, що таке єднання з народом можливе тільки у нас, в радянських людей, в Радянському Союзі. І дійсно. Хіба міг переживати щось подібне Михайло Коцюбинський¹? «Купчий маніфест» Миколи II² привів до того, що Коцюбин-

ський стояв уже під дулами наведених на нього гвинтівок³ і щосекунди чекав розстрілу. Хіба міг відчувати подібну радість В. Г. Короленко⁴. За його статтю «Самодержавная беспомощность» той же Микола II нещадно переслідував його все життя.

Не краще було і з переживаннями письменників у Західній Європі, хоча вона, ця Європа, весь час вихвалялась, що от, мовляв, у неї дійсно конституційні права...

В 1889 році Іван Франко, каменяр української літератури, сидючи в австро-угорській тюрмі, писав, що буржуазна конституція в лише міф, лише дзвін, який, не знаєш, відкіля і про що, дзвонить.

Буржуазні конституційні документи, як правило, залишались лише порожніми деклараціями. Отже, недарма як самі ці декларації, так і їх творців висміяли такі письменники, як Генріх Гейне⁵ («Ослячі вибори»), Оноре де Бальзак⁶ («Депутат від міста Арсі»), Анатоль Франс⁷ («Острів пінгвінів»), Ромен Роллан⁸ (V частина «Жана Крістофа»). Мопассан⁹ в своєму романі «Любий друг» злісно висміяв також і самий тип депутата — Лароша Матьє, який не має ні визначених переконань, ні визначеної фізіономії, а так собі — гнеться, куди його вітер погне, вірніше, — куди його золото капіталістів покотить.

Те, про що в капіталістичних країнах кращі люди можуть тільки мріяти, у нас в СРСР уже здійснено на ділі. Яке щастя жити в такій країні! Яка честь бути слугою нашого народу, радянського народу!

Високе довір'я, виявлене нам, кандидатам у депутати соціалістичного парламенту, покладає на нас і новий додатковий обов'язок, і додаткову відповідальність. Щоб з честю нести цю нову відповідальність, ми завжди повинні будемо пам'ятати про те, щоб депутати залишались на посту політичних діячів ленінського типу. Саме таким діячем я й хочу бути.

Під час моїх зустрічей з виборцями я, розповідаючи свою біографію, вважаю необхідним зупинитись на тих моментах, з яких видно було б, хто, як і коли впливав на формування мого світогляду, на мою творчість і характер. Великий вплив на моє життя насамперед мала моя мати¹⁰, а також народна вчителька С. М. Морачевська¹¹, письменник М. Коцюбинський. Але мій світогляд, моя творчість росли, мужніли і зміцнювались передусім під благодотворним впливом більшовицької партії. Завжди я одержував і одержую від неї величезну допомогу і підтримку. Ніколи не забуду, як у важкий для мене 1933 рік наша партія

ніби на крилах піднесла мене, відзначивши мій твір в передовій статті газети «Правда»¹², вірш «Партія веде». І це було тоді, коли я був ще безпартійним.

У мене були широкі знайомства не тільки в Радянському Союзі, а й міжнародні, та мені все чогось не вистачало. Я переживаю те ж саме почуття, яке переживав і Маяковський¹³, коли він говорив: «...Я ж с небес поезии бросаюсь в коммунизм¹⁴, потому что нет мне без него любви». І ось я підійшов до дверей Партії і постукав. І двері відчинилися — мене прийняли в члени ВКП(б)¹⁵.

Щоб виправдати довір'я народу, я буду завжди і скрізь нерозривно з ним. У нього буду черпати творчу і громадську силу. Твердості і рішучості я буду вчитись у більшовицької партії, яка веде нас єдино вірним лєнінським шляхом.

Зараз країна наша відроджується до нового життя. У кожного з нас зараз стільки енергії і прагнення зробити наше життя багатшим і кращим! Увесь радянський народ, і зокрема народ український, вийшов на світову арену. Голос його чути і в Сан-Франціско¹⁶, і в Лондоні, і в слов'янських країнах.

І смішними здаються нам занепадницькі настрої в англійській і американській літературі. В Англії, наприклад, з'явилися так звані ескапісти¹⁷, які проповідують в літературі втікання від дійсності. А ми слідом за М. Г. Чернишевським говоримо весь час: «Прекрасне — це є життя»¹⁸. Один з американських драматургів написав занепадницьку п'єсу «На волосину від смерті»¹⁹, в якій твердить, що людство кожду хвилину знаходиться на волосинку від смерті, а тому чи варто жити на світі? Ми ж творчо стверджуємо життя. І будемо боротись за ствердження щасливого і світлого життя на землі, адже наш народ розгромив ворога, народ переміг. Навіть в найсуворіші роки війни ми ні на одну годину не залишали творчої діяльності. Ми трудилися, кожен на своїй ділянці, допомагаючи своєю працею героїчній боротьбі нашого народу. Зараз я пишу книгу про відбудову нашої країни²⁰. Я хочу, щоб звучання цієї книги відповідало високим моральним прагненням мого народу, відбивало його благородний духовний образ.

Дивитися і підмічати,
вводить висновок
з подій²¹, —
тобою ж хочу я звучати,
народе рідний, любий мій!

ПАМ'ЯТНІ ЗУСТРІЧІ

З Володимиром Петровичем¹ в житті зустрічались ми лише кілька разів, але мені здається, що дружніх зустрічей у мене з ним було тисяча. На великій віддалі один від одного жили ми з ним — кожен у своєму місті, але завжди я відчував його біля себе, поблизу. Володимир Петрович був старший від мене, але під час наших бесід така в ньому закипала молодість, що я просто заздрих йому.

Великого серця й розуму померла людина! Пішла від нас людина високої культури, видатний політичний діяч, діяч більшовицької партії.

Під час наших розмов із ним мене вражала в нім особлива якась напруженість думки, постійна внутрішня проникливість і фізична невтомність. Мені подобались його примружені очі, що далеко дивились кудись через пенсне. Цей погляд уперше помітив я у Володимира Петровича восени 1928 року на палубі морського корабля, коли ми разом відпливали з Туреччини² до Радянського Союзу. Уже давно з наших очей зник Стамбул. Пройшли ми вже і всю протоку Босфор — розкрилися водні простори Чорного моря. Вітер посилювався, бризки від хвиль залітали на палубу. Вдалині зловісно поблискували морські «баранці»... І я пам'ятаю, як Володимир Петрович, вдивляючись в далечінь і вирубаючи кожне своє слово, сказав, що ці, на перший погляд, приємні білопінні сплески хвиль такі ж бридкі, як і ворожі сплески в політиці... І ми стали говорити про замах влітку 1928 року на торгпреда СРСР у Польщі³.

У 1935 році, коли ми, радянські письменники, тільки-но приїхали до Парижа на Конгрес оборони культури⁴, Володимир Петрович, як посол, прийняв усіх нас у себе і довго розмовляв з нами на тему дня. І знову запам'ятався мені примружений погляд його, коли він казав нам про двоїсту, двоєдушну щодо ставлення до Радянського Союзу політику французького міністра закордонних справ Лавалю⁵...

Зустрічався я, звичайно, з Володимиром Петровичем

і як з наркомом освіти РРФСР. Україна завжди з особливою увагою стежила за сміливими починаннями Наркомату освіти Російської Федерації. Ряд дуже цінних заходів, зроблених у роки Вітчизняної війни, зв'язаний з ім'ям Володимира Петровича. Вони й були предметом наших розмов з ним.

Пригадується мені одна із зустрічей з ним у 1943 році. Як нарком братньої республіки, Володимир Петрович всіляко хоче допомогти нам, чим тільки можна. Він розпитував мене і мого заступника тов. Філіпова про те, як стоїть справа з друкуванням підручників, з виготовленням наочних приладів, коли буде новий правопис. Далі Володимир Петрович ознайомив нас з планом Академії педагогічних наук, показував тільки що виготовлені наочні приладдя. Йому хочеться знати, які руйнування вчинили німецькі загарбники в містах і селах України, як там зі школами, як діти...

«Адже ж я в Одесі працював,— всміхаючись, признається він нам,— у 20-х роках! Звідти й любов до української культури виніс...»

Та, запитавши нас про руйнування, він раптом одразу ж хмурнів. Згадав, що Україна не вся ж іще визволена: ще в Києві та в Одесі німці. У примружених очах Володимира Петровича спалахує вогонь зненависті. Ворога ще не зломлено. Та його буде зломлено, буде!

...Пішов від нас великий патріот, людина, що віддала все життя своїй Батьківщині. Світла пам'ять про нього назавжди залишиться у народі, якому він так віддано, так вірно служив до кінця своїх днів.

Наш обов'язок — продовжувати його справу.

[1946]

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ЮВІЛЕЙНІЙ СЕСІЇ
ВІДДІЛУ СУСПІЛЬНИХ НАУК АН УРСР,
ПРИСВЯЧЕНІЙ 75-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ,
27 ЛЮТОГО 1946 р.]

На кожному ювілеї того чи іншого нашого класика ювілянт немовби наново воскресав. По кожній ювілейній науковій розвідці чи промові ми все більше й більше можемо бачити, яка кількість нетлінних ниток пов'язує даного класика з нами або ж, інакше, наскільки він є для нас і близьким, і рідним.

Ювілейні дні Лесі Українки в цім відношенні приносять нам велику, величезну радість! Сьогоднішні ювілейні дні Лесі Українки — це є справжнє її воскресіння. Бо вона пов'язана з нами тисячами ниток, зв'язків! Бо вона близька нам і рідна всією своєю мужньою постаттю, своєю твердою ходою, своїм запальним, пристрасним голосом і, головне, своїм словом.

Лесю Українку наші критики й письменники різними узивали й уживають іменами. Одні із них кажуть, що вона віжна, блакитноока Леся, а другі — що вона поет думок, ідей і що ціле життя своє була вона суворою подвижницею; треті, як, наприклад, Іван Франко, визначають її як «мало не єдиним мужчиною на всю Україну»¹.

Жодного із цих визначень ми не будемо заперечувати. Але скажу тільки, тільки додам: іще є одне визначення Лесі Українки, яке дала їй більшовицька «Рабочая правда»² в некролозі на смерть письменниці в липні 1913 року, а саме, що Леся Українка є другом робітників і що «її бадьорі твори довго будитимуть нас до роботи».

Що може бути вище від такої оцінки! «Рабочая правда» в тому ж некролозі ще писала: «Леся Українка стояла близько до визвольного суспільного руху взагалі і пролетарського зокрема, віддавала йому всі сили, сіяла розумне, добре, вічне. Нам треба сказати їй спасибі і читати її твори...»

Яка ще може бути більша нагорода письменниці, коли підкреслюється, що їй вдячні робітники і що її твори рекомендується читати!

Чим же саме Леся Українка заслужила таку нагороду? А тим, що наша письменниця головне своє розуміла:

живучи в час жорстокої класової боротьби, любов до свого народу можна виявити тільки тоді, коли ти сильно ненавидітимеш ворогів. Для цього ж треба особливо гостру собі добрати зброю, що в данім випадку означає слово!

Слово, як відомо нам, само по собі єсть безвідносне. Сили ж свої набирає тоді, якщо воно співзвучне трудящим і якщо воно в самого письменника підготовлене.

У вірші «Ритми»³ Леся Українка ясно про це говорить сама:

Я не на те, слова, ховала вас
І папоїла кров'ю свого серця,
Щоб ви лилися, мов отрута млява,
І посідали душі, мов іржа.
Промінням ясним, хвилями буйними,
Прудкими іскрами, летючими зірками,
Палкими блискавицями, мечами
Хотіла б я вас виховати, слова!

Так! Виховання слова в серці письменниці — оце є те перше, чим вона нам рідна сьогодні.

Виховання в собі слова в душі бойовому — це ж є пряма вимога й нашого часу. Адже без нього ми не зможемо влучити в серце ворога, не зможемо стати на оборону Батьківщини. Іншими словами, суспільне призначення поезії й культура слова повинні бути нероздільні.

Слово для Лесі Українки було твердою крицею, «що серед бою так ясно іскриться»⁴. Слово для Лесі Українки — це «гострий, безжалісний меч, той, що здійма вражі голови з плеч...».

Тенденційність щодо революційного пролетарського мистецтва ствердив Вол[одимир] Ілліч Ленін у своїй статті «Партійна організація і партійна література», написаній в 1905 році. Леся Українка як в своїх художніх творах, так і статтях теж твердо обстоює тенденційність, що не розходиться з поступом. Цим Леся Українка особливо близька нам, радянським творцям [...].

Міцно в своїх руках тримала свою зброю Леся Українка! Глибоко усвідомлюючи преемственість борців за свободу й за щастя людей, вона ще за життя свого мріяла про те, щоб її зброю та передано було в надійні руки.

Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...

Наша країна переживає зараз нове піднесення. Народи Радянського Союзу, перемігши фашистських загарбників і розбивши їх наголову, знову повертаються до творчої праці мирного часу [...].

Але скільки зараз за кордоном спітається про нас пліток, нісенітниць! Скільки зараз у наших ворогів кусться провокацій! Щоправда, іноді ці підступи прямо й не пов'язані з нами, але це справи не міняє, і нам завжди треба бути особливо пильними. Певно, всі присутні вже читали в журналі «Сучасне й майбутнє»⁵ про те, як французький письменник Франсуа Моріак⁶ вигукнув у газеті «Фігаро»⁷, що коли, мовляв, комунізм коли-небудь повинен поглинути соціалістичну партію, то це буде... місцевим виявом всесвітньої драми, бо, бачите ж... соціалісти (за яких чіпляються усіх мастей реакціонери) репрезентують людський бік медалі із зображенням Христа...

Який це прекрасний матеріал для наших учених і митців радянських змалювати такого ось «христосика», як оцей ось Моріак... І в данім випадку є в нас у кого й повчитися. Адже Леся Українка на подібні істеричні зойки в її час такими ось відповідала сильнішими словами:

Свої крові я не дам ні краплі⁸
За кров Христову...
Я честь віддам титану Прометею...

Товариші!

На нашій сесії українські учені й письменники в своїх виступах всебічно висвітлюють творчість Лесі Українки. Я ж тут лише наголошую на спорідненості Лесі Українки з нашим часом і її звучанні сьогодні.

Героїчний переживаємо час!

Вражений і здивований [весь світ був], коли побачив, що Країна Рад після того, як їй довелось витримати найбільшого тягара у боротьбі з фашизмом, спромоглася піднятися до нових висот у своїх благородних і сміливих пориваннях. І то зразу ж після закінчення війни! Найяскравіше виявилась велич радянських людей під час підготовки та в день виборів до Верховної Ради СРСР [...]. Новими виробничими досягненнями відповідають на звернення свої партії металурги й гірники, колгоспники й залізничники, будівельники і вчені. Прапор партії й мудрість множать у серцях радянських патріотів їх любов і відданість великій справі, у стократ збільшують сили й неухильно ведуть усіх нас до вершин людського щастя.

І тут особливі, високі вимоги стоять перед радянськими ученими й радянськими творцями: настільки відгостри-ти свою зброю, щоб вона безпомилково вціляла.

Про те, що радянські учені та творці можуть добре володіти своєю зброєю, свідчить Постанова РНК СРСР про присудження Державних премій за 1943 і 1944 рр.

Леся Українка весь час запитувала себе:

Хто паложив на мене обов'язок⁹
Будити мертвих, тішити живих
Калейдоскопом радощів і горя?

«Народ!» — відповідала вона. Народ для Лесі Українки — це велет, який, як казала вона, розірве на собі усі драти залізні.

Коли Гітлер кривавий хотів обплутати наш радянський народ залізними дротами, протестуючий голос Лесі Українки чути було і на антифашистських мітингах, і на естраді, в театрі, газеті й по радіо. У Самарканді наші художники малювали бойові плакати на текст Лесі.

Гарно сказала про Лесю Українку в своєму вірші молода поетеса Сперкач¹⁰, студентка Київськ[ого] університету:

Під звуки бомб, тяжких ударів,
Що сипались на нас грозою,
В ці дні тривоги і пожарів
Твій голос кликав нас до бою.

В післявоєнний час — тільки за останнє півріччя — українські композитори написали 23 музичних твори на слова Лесі Українки, і окремо тут згадаємо про балет Михайла Адамовича Скорульського¹¹ «Лісова пісня».

Російські поети Павел Антокольський¹² та [Михайло] Ісаковський¹³ на сторінках «Литерат[урной] газети»¹⁴ розповідають про те, з яким захопленням перекладали вони твори Лесі на російську мову. Видано двотомник Лесі єврейською мовою в перекладі Дав[ида] Гофштейна¹⁵...

Творчість її стала набутком широченних мас.

Як дінують у нас Лесю Українку, можна бачити із того, що найкращому російському театрові драми в Києві присвоєно ім'я нашої геніальної поетеси. Школи носять її ім'я на Україні, а в Канаді серед співчуваючих нам — окремі товариства.

За постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У буде видано повну збірку творів Лесі Українки¹⁶ в 15 томах. На могилі її буде поставлено новий пам'ятник. В Українському науково-дослідному інституті відбудеться відкрите наукове на честь її засідання [...].

На нашій сесії наші вчені, літературознавці, наукові співробітники навчальних і наукових інститутів та письменники у своїх доповідях розкриють перед нами всю глибину творчості Лесі Українки. Вони познайомлять широку громадськість з новими досягненнями у вивченні

матеріалів, зв'язаних із літературною, публіцистичною та громадсько-політичною діяльністю поетеси.

Ця сесія послужить нашим науковцям ще одним приводом продемонструвати свою ерудицію, виявлену ними при студіюванні багатющої спадщини Лесі Українки, поета-борця, що є красою і гордістю не лише української, а й світової літератури.

Нехай живе український народ, що породив таку свою дочку геніальну! [...]

[1946]

[ХРИСТО БОТЕВ¹]

Влітку цього року минає 70 років від дня смерті найбільшого болгарського поета-революціонера і політичного діяча Христо Ботева. Творчість його припадає на період безперервних повстань кращих синів болгарського народу проти іноземних загарбників і вся являє собою революційний заклик до боротьби за національне та соціальне визволення Болгарії як від турецького ярма, так і від ярма болгарських чорбаджіїв — поміщиків.

Народився Христо Ботев 1848 року у місті Калофері, де ще за дитячих літ мав змогу, як признається він, добре пізнати і чорбаджі та сіромаху, і турка, і свій рідний народ. Батько Ботева, що сам був учителем і літератором, прищепив своєму синові любов до книги, до рідного слова та мови російської; він послав малого Христо вчитися в Одесу, що була на той час одним з центрів визвольного руху болгар. В Одеській гімназії юний Ботев потай від казенних вихователів читає твори великого російського революціонера-демократа М. Г. Чернишевського, під впливом якого і формується його світогляд. Все своє життя віднині Ботев присвячує боротьбі за кращу долю народу. Вже у першому видрукованому вірші поета — «До матері» — чітко виступає ідея боротьби за свободу. Ця ідея й стає провідним мотивом його творів.

Невелику літературну спадщину залишив поет — всього лише близько двадцяти творів та ще книжку статей, але ж цими творами, як пише болгарський критик Боян Пенев, «він став для нас живою водою²: хто п'є її, той знову молодіє». А це тому, що творчість поетову, насамперед, живим життям напоювала народна пісня болгарська. Поезія Ботева так само, як і поезія народна, вражає барвистістю мови, динамічністю та яскравою образністю. Улюблений образ поета — це гайдук, народний месник, борець за свободу. З великою теплотою говорить Христо Ботев про ватажка повстанців, що загинув у бою з ворогами, у своєму відомому вірші «Хаджі Дмитрій»³.

Вивчення Ботевим творів передових російських письменників-демократів поглибило в болгарського поета розуміння соціальних суперечностей і зробило з нього свідомого революціонера. Під цим поглядом дуже багато

допомогло Ботеву знайомство з російським революціонером С. Нечаєвим⁴, це знайомство переросло потім у тісну дружбу і ще більше зміцнило віру його у прийдешній день соціальної революції.

Ботев усі свої сили віддав за те, щоб рідний народ болгарський — пригнічений і безправний — та визволити ж, нарешті, із рабства і неволі. Коли у 1875 році почалося народне повстання у Боснії та Герцеговині⁵, поет формує в Одесі й Миколаєві партизанські загони болгарських патріотів, щоб, очоливши їх, боротися на батьківщині за її визволення. У квітні 1876 року починається і шириться повстання у Пловдиві, охоплює все нові й нові райони. Разом з болгарськими патріотами Ботев виїздить до Болгарії і на чолі партизанського загону зі зброєю в руках б'ється з одвічними ворогами болгарського народу.

1 червня 1876 року ворожа куля обірвала життя полум'яного поета-революціонера. Щороку тепер в день героїчної смерті Ботева йдуть болгари в гори, до невідомої могили свого великого сина, шановуючи там пам'ять його.

«Смерть або свобода!»⁶ — цей бойовий поклик поета став лозунгом тисяч болгарських партизанів у роки другої світової війни. Разом з частинами Народної визвольної армії Югославії хоробро бився й загин імені Христо Ботева, знищуючи ненависних німецьких загарбників.

Червона Армія — визволителька, розгромивши німецьких загарбників, принесла визволення болгарському народові, чиїм вірним сином був до останнього подиху Христо Ботев.

Христо Ботев був гарячим поборником єднання слов'янства, у своїх статтях не раз він говорить про братнє співробітництво слов'янських народів, зокрема народів болгарського та сербського.

Поет глибоко шанував російський народ, вбачаючи в ньому непоборну силу, завдяки якій можлива успішна боротьба слов'янства за свободу та незалежність. Ботев був щільно пов'язаний також із кращими представниками українського народу, цікавився його письменством. Одним із доказів цього є те, що Христо Ботев переклав трагедію М. Костомарова⁷ «Кремуцій Корд».

Близький і дорогий нам, радянським людям, Христо Ботев і як поет-громадянин, і як полум'яний патріот, борець за щастя та свободу трудящих всього світу. Сьогодні ось — аж через 70 років після своєї смерті — розмовляє Христо Ботев, як живий, із нами, розмовляє по-живому в своїх піснях невмирущих та легендах.

ОПОРА СЛОВ'ЯНСТВА

[...] Завжди і в усьому народі Радянського Союзу відчували допомогу та підтримку від російського народу. Особливо це відчував наш український народ, пов'язаний з народом російським узами давньої дружби.

Є мотиви, звучання яких дзвінчате й радісне. До них належить мотив дружби народів. Дружба народів особливо глибоко пускає коріння тоді, коли між цими народами є багато спільного як у мові, культурі, характері, так і території та навіть у боротьбі проти спільних ворогів. Такими близькими між собою народами і є народи російський та український. Коріння дружби їх виходить з глибини віків.

Ще на початку XI століття мужні новгородці приходили допомогти князеві Ярославу Мудрому¹ боронити Київ від степових розбійників-печенігів. А далі, на початку XIII століття, ми бачимо, як між новгородським князем Мстиславом Удалим² та юним князем Данилом Галицьким³ укладено союз. Північноруські дружини на чолі з Мстиславом Удалим допомогли галичанам вигнати з своєї землі польсько-угорських загарбників. Ось у 1410 році ми бачимо, як у Грюнвальдській битві⁴ проти німецьких піврицарів разом з росіянами відважно б'ються і інші слов'янські народності. В перших реєстрах запорозьких козаків ми знаходимо імена братів росіян. Спільно запорозькі й донські козаки ходили в походи на Трапезунд, до Сивопа⁵. Ще можна було б навести тут багато прикладів тієї теплої дружби, що переростала у наших народів у палке братерство.

Минуло кілька віків, а ми завжди з вдячністю згадуємо славного Богдана, який знайшов єдино правильний шлях для українського народу. Братерське єднання народу російського і українського яскраво відбилосся на знаменитій Переяславській раді⁶ в 1654 році, яка з радістю ухвалила пропозицію гетьмана Богдана Хмельницького про укладення нерушимого союзу українського народу з народом російським. Об'єднання двох великих народів в одну сім'ю відразу сприятливо позначилося як на їхніх найближчих діях політичних, так і на всій їхній подальшій долі.

Після Поречіславської угоди всілякі вороги випробували нану сильну силу, виміряли міцність дружби народів українського та російського. Але ця сила була міцна. В 1655 році було визволено від мерзенних окупантів Білорусь і Смоленщину⁷. Тут поруч з росіянами билися й українські частини. Цього ж року російські дружини допомогли Богданові Хмельницькому боронити Правобережну Україну від польсько-татарської навали.

Як мудрий політик і полководець, Богдан Хмельницький дивився далеко вперед і добре тоді розумів, що український народ тільки в об'єднанні з російським може зберегти свою самостійність, тільки в об'єднанні з російським народом може запобігти спустошливим наскокам ворога. Отже, російський народ був нашим визволителем, і бойовим товаришем, і вірним помічником.

І перемога над Карлом XII⁸, і розгром прусських полків Фрідріха II⁹, і знищення армії Наполеона¹⁰, і перемога над кайзером Вільгельмом¹¹ — хіба під силу було зробити це одному тільки народові? І особливо перемогти німецьких загарбників, які раз у раз розкривали звірячу пащу на нашу Україну. Як сучасники, так і потомки Богдана Хмельницького високо оцінили його ініціативу братнього єднання. В думках українські козаки називали свого гетьмана дорогим батьком; у стародавній драмі український народ наш називає Богдана найхоробрішим воїном; український філософ Григорій Сковорода¹² величав Хмельницького героєм свободи. Сьогоднішні правнуки полководця українського ще вище піднесли ім'я його: Переяслав, де відбулося єднання двох народів, переіменовано на місто Переяслав-Хмельницький. Радянський уряд установив орден імені Богдана Хмельницького.

До прикладів спільних дій наших народів проти іноземних ворогів хочеться додати ще приклади дружби російських і українських діячів на ґрунті боротьби проти царизму. Ми знаємо, як могутньо впливав Чернишевський на Шевченка, Горький — на Коцюбинського. Але знаменне в цій дружбі також і те, що в творчості кожного з них відчувається обопільний вплив. Звідси у російського поета-декабриста Рилєєва¹³ зародилися такі рідні по духу українцям твори, як «Дума», «Богдан Хмельницький», поема «Войнаровский», «Наливайко», «Палий». Звідси у Пушкіна «Полтава», у Чайковського¹⁴ і Римського-Корсакова¹⁵ опери на українські сюжети. Я вже не кажу про Гоголя і Рєпіна, які самі, будучи за походженням українцями, багато прислужились своїми творами святій справі єднання братніх наших народів. А скільки ми, українські

діячі, взяли і беремо від російської літератури — не перелічити.

Спокоєвіку благодатною була земля наша. Але довгий час наші народи не були господарями її щедрих багатств, і особливо народ український, якого царизм не хотів визнавати за націю. Царська Росія була тюрмою народів. Одна доля — гірка доля була і в українців, і в росіян. Але спільна тяжка недоля народів царської Росії ще більше згуртувала їх між собою, ще більше загартувала їх у боротьбі з царизмом.

В 1917 році російський пролетаріат під проводом Леніна, під керівництвом партії більшовиків разом з найбільшим селянством розвалив стіни «тюрми народів» і дав право всім народам Росії творити й будувати своє життя рівноправно та вільно. За допомогою російського народу за межі Радянської України було вигнано німецьких загартбників та їхніх лакеїв Скоропадського ¹⁶ й Петлюру ¹⁷, було розгромлено Денікіна ¹⁸, Врангеля ¹⁹, бандя Тютюнника ²⁰, Махна ²¹.

При дружній співтворчості українського народу з народом російським Радянська Україна домоглася великого розквіту на господарському і культурному фронті. Відбудування Донбасу, створення Дніпрогесу і велетнів машинобудування — все це справа рук усіх народів Радянського Союзу і, насамперед, українського та російського народів.

Дружба народів дала широкі можливості взаємного ознайомлення з культурною спадщиною українців і росіян. У всесоюзному масштабі було проведено святкування ювілеїв Пушкіна і Шевченка ²². Постава української опери Миколи Лисенка ²³ «Тарас Бульба» і драм Корнійчука ²⁴ на російській сцені, переклад «Евгенія Онегіна» на українську мову Максимом Рильським ²⁵, новий переклад «Кобзаря» Шевченка ²⁶, як і переклад творів українських радянських письменників на російську мову, — все це привело до того, що український і російський народи ще більше зрозуміли і полюбили один одного.

Російський народ — опора слов'янства. Дякуючи йому, всі слов'янські народи тепер визволені від фашистського гніту і вільно будують свою у себе державність. Чеський поет Ян Неруда ²⁷ ще в минулому столітті, провіщаючи волю своєму народові, говорив, що по закінченні ночі саме із сходу слов'янства зійде зоря.

Дружба як між окремими людьми, так і між народами особливо яскраво пізнається в люту годину. Лихі часи, часи тяжких випробувань пережив український народ.

Радянська Україна одна з перших прийняла на себе ударі німецько-фашистських загарбників. Берлінський людожер гадав, що йому пощастить розчленувати Радянський Союз і посіяти ворожнечу між нашими народами. Особливо їм хотілося вбити клин між українцями та росіянами. Але по-їхньому не вийшло! Грудьми стали на захист свої священної землі росіяни і українці, як і всі інші народи Радянського Союзу. [...] Велика Вітчизняна війна показала, що для нас однаково дорога кожна п'ядь землі радянської — і під Ленінградом, і під Харковом, і під Мінськом. В тім-то й сила дружби українського народу з народом російським, що хай там як би не силкувалися вороги, а вона, ця сила дружби, завжди залишиться нерушимою, здоровою і, головне, моральною.

Ще не всі вирви від снарядів та бомб заорано на наших полях. Ще багато наших заводів та будинків зяють ранами війни. Та вже встає з руїн краса України Дніпрогес. Вже Донбас дає вугілля і топить метал. Вже наші лани живлять своїми соками майбутній врожай. Вже наші діти складають екзамени в школах і завтра підуть у розчинені двері технікумів та інститутів, підуть в життя, таке привабливе й багате.

І знову ми не самі в нашій будівничій творчій роботі. На Україну йдуть ешелони з обладнанням, будівельними матеріалами, апаратурою. То Москва, Ленінград, Свердловськ, Куйбишев, Тула, то вся братня Росія шле допомогу своїй сестрі Україні, щоб вона скоріше зводилась на ноги, міцніла, зростала. Робітники московських заводів навчають сільську молодь Львівщини, яка прийшла на будови нової п'ятирічки. Ужгородці дивляться на сцені свого театру «Грозу» Островського²⁸, а зелена Верховина співає натхненну пісню про братній російський народ.

І от зміцніла Радянська Україна, стала вона дужою! Сьогодні вона вийшла вже й на світову арену як велика держава. Її представники виступають на сесіях Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних націй. Голос Радянської України слухають народи усіх країн світу. Це — велике завоювання наше. Це — велика радість. І вийшли ми на світову арену знову ж таки за допомогою нашого старшого брата — російського народу.

Що лам ріки? — йдемо перебродом²⁹.
Що нам орди? — в нас меч у руках.
Разом з братнім російським народом
Ми безсмертні в віках.

СВЕТЛАЯ, БЛАГОРОДНАЯ ЖИЗНЬ

Умер Михаил Иванович Калинин. Безгранична скорбь советского народа, который всегда видел в Михаиле Ивановиче, близком соратнике Ленина, олицетворение высокой большевистской идейности, яркий пример беззаветного служения народу. Михаил Иванович был неутомимым и горячим борцом за коммунизм, выдающимся агитатором и пропагандистом, трибуном, чье проникновенное, простое слово облагораживало сердца миллионов, зажигало их на великие дела и подвиги.

Незабвенный Михаил Иванович воплощал в себе лучшие качества русского народа. Эти качества настойчиво и любовно он прививал молодому нашему поколению. Да, это был великий воспитатель, человечнейший наставник и учитель!

Мы знаем много его глубоких мыслей о культуре, литературе и искусстве. Мне вспоминаются сейчас замечательные слова Михаила Ивановича о миссии советских учителей, сказанные им в 1938 году¹:

«Если бы меня спросили, что самое главное требуется в настоящий момент от учителя, то я бы сказал: растить нового человека... У нас создается новый человек социалистического общества. Этому новому человеку надо прививать самые лучшие человеческие качества...

Какие же человеческие качества надо прививать? Это, во-первых, любовь, любовь к своему народу, любовь к трудящимся массам. Человек должен любить людей. Если он людей будет любить, то ему будет жить лучше, веселее будет жить, ибо никто не живет так худо в мире, как мизантроп-человеконенавистник».

Честность, храбрость, товарищеская спайка, любовь к труду — вот чего еще требовал Михаил Иванович от нашего молодого поколения. Эти качества советские люди с невиданной силой показали в годы Отечественной войны. Михаил Иванович задолго до нее неоднократно и горячо призывал внедрять в сознание народа, что оборона нашей страны, ее военная подготовка в условиях мирного времени является важнейшей обязанностью гражданина СССР.

А когда грянула война — сколько сил, энергии отдал этот изумительный человек, чтобы способствовать победе, разжигать святой гнев советских людей против немецко-фашистских варваров — этого жесточайшего врага человечества, врага культуры и цивилизации!

«...Родина в опасности², — писал Михаил Иванович, — варвары топчут нашу землю, издеваются, забрасывают аловонной грязью все, что мы любили, все, перед чем мы преклонялись. Враг хочет из нас вырвать человеческую душу и превратить в рабочий скот, в невольников. Идти на жертвы и бороться за свою свободу или безропотно подчиниться — так встал вопрос».

Михаил Иванович говорил, что наш народ с негодованием, полный ненависти к фашистскому врагу, бесповоротно решил драться — драться не на жизнь, а на смерть. Он призывал советских людей биться до полного разгрома врага.

Я привел слова Михаила Ивановича о любви и о ненависти, ибо источник их — патриотическая душа этого кристального советского человека, этого сурового и мудрого воина большевистской партии, борца за счастье трудящихся.

Большевистская партия в борьбе за это счастье обладает великим победоносным оружием — учением Маркса — Энгельса — Ленина. Михаил Иванович долгие годы своей чудесной жизни являлся замечательным пропагандистом этой науки всех наук. Марксистско-ленинскому воспитанию молодых кадров он уделял неослабевающее внимание, требуя от людей, обучающих молодежь марксизму-ленинизму, подлинного горения большевика.

Мне выпало счастье неоднократно видеть и слышать Михаила Ивановича. Из его рук в 1939 году я получил высокую награду правительства — орден Ленина. В этот радостный для меня момент я в знак моей глубочайшей признательности к партии и правительству прочитал написанное мною утром стихотворение «Сталь і віжність»³.

Не верится, что нет Калинина. Ведь еще так недавно я видел его на первой сессии Верховного Совета СССР!

И вот нет нашего Калинина — глашатая высочайшей человеческой морали социалистического общества. Но светлые мысли его, как золотые зерна, упали в сердца миллионов людей. Они дают и дадут обильный урожай — множество усилий, дел, подвигов человеческого ума и рук, посвященных святой борьбе за дальнейшее укрепление и расцвет нашей Родины. В этой борьбе Михаил Иванович Калинин, как живой, близкий, родной и любимый, будет всегда с нами.

Светел его благородный облик. Светла и неугасима будет память о нем.

У ШКОЛЬНИКОВ УКРАИНЫ

Учебный год в средних школах Украины закончен.

После долгих месяцев учебы школьники Украины получают заслуженный отдых. В пионерских лагерях, санаториях, на дачах и оздоровительных площадках в этом году проведет летние каникулы больше 549 000 украинских школьников.

Органы народного образования вместе с комсомольскими и профсоюзными организациями республики своевременно подготовились к этой важной кампании: уже отремонтированы все помещения и закончено оборудование лагерей; подобраны кадры пионервожатых и воспитателей. В живописных местах — у берегов Черного и Азовского морей, в Карпатских горах, в сосновых лесах и береловых рощах, у рек и озер — расположились сотни пионерских лагерей Полтавской, Житомирской, Киевской, Львовской, Дрогобычской, Черниговской и других областей Украины.

В ближайшие дни открывается республиканский лагерь юных натуралистов. Он будет находиться при детской центральной агробиологической станции, расположенной в прекрасном саду на окраине Киева. Здесь юнаты будут трудиться на опытных участках, вести наблюдения над различными сельскохозяйственными и техническими культурами. На станции есть животноводческая ферма, пасека, где найдут для себя интересные занятия юные животноводы и пчеловоды. В саду начнут свою работу юные мичуринцы.

Наша задача — организовать досуг тех школьников, которые лето будут проводить дома. Ведущая роль здесь принадлежит школе. Министерство просвещения УССР вместе с ЦК ЛКСМ Украины дали указания на места о массовой кружковой работе среди учащихся. Под руководством учителей, комсомольцев, пионервожатых будут проводиться интересные походы, экскурсии.

Школьники Днепропетровска, например, отправятся « поход по Днепру. Они побывают на днепровских поро-

гах, ознакомятся с восстановлением Днепровской гидроэлектростанции, пройдут по местам, где три года назад происходили ожесточенные бои за Днепр. Пионеры Чернигова будут участвовать в экскурсии по историческим местам родного города. Фастовские школьники и выпускники полтавских школ приедут в столицу Украины. Они совершат здесь интересные экскурсии, познакомятся с памятниками старины, побывают в музеях и на выставках Киева.

В адрес Министерства просвещения ежедневно поступают десятки писем от учителей, школьников, пионерских дружин с просьбой разрешить им экскурсии в Канев — на могилу Т. Г. Шевченко, в украинскую столицу, на новостройки республики. В этом году возобновили свою работу киевские областная и городская и одесская областная экскурсионные станции.

В течение лета в областных центрах республики состоятся спортивные соревнования школьников, а в августе, по решению Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У, в Киеве будет проведена республиканская спартакиада, в которой примут участие 1600 школьников Украины.

В июне на республиканскую олимпиаду школьной художественной самодеятельности¹ в Киев из всех областей Украины приедет тысяча пионеров и школьников.

Деятельно готовятся к предстоящим республиканским слетам юные натуралисты и техники. Юннаты Харьковской, Одесской и Черниговской сельскохозяйственных детских станций расскажут о достигнутых результатах по выращиванию высоких урожаев зерновых культур. Юные техники Одессы привезут на слет изготовленные ими модели электростанций, электропечей, наглядные пособия для школ и многое другое.

С помощью общественности мы сделаем все, чтобы наши школьники весело и с пользой провели лето, хорошо отдохнули и осенью с новыми силами — здоровые, загорелые, закаленные — принялись за учебу.

[1946]

ВСТУПНЕ СЛОВО [НА ВІДКРИТТІ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ОЛІМПІАДИ ХУДОЖНЬОЇ САМОДІЯЛЬНОСТІ ПІОНЕРІВ І ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ]

Любі діти, шановні педагоги, вихователі, батьки, гості!
Вітаю вас із великим радісним святом! Відкриваємо республіканську олімпіаду художньої самодіяльності піонерів та школярів України.

Цеє сьогоднішнє свято — як і багато подібних йому — стало можливим у нас лише після того, як наша славна героїчна Червона Армія перемогла й наголову розбила фашистських загарбників.

Ми перемогли, бо нами керувала більшовицька партія Леніна. [...]

І от після перемоги настав у нас мирний час. І почали відбудовуватись міста і села, і почали відбудовуватись заводи, фабрики, колгоспи [...]. А ще ж треба, щоб і культура радянська була в нас на високій височині: наука, література, мистецтво. Нехай розкриють себе народні таланти, таланти з-поміж молоді, таланти дітей.

На Україні 12-го березня ц. р. постановою Ради Міністрів ЦК КП(б)У дозволено було Міністерству освіти разом з ЦК комсомолу України провести республіканську олімпіаду художньої самодіяльності піонерів та школярів. Створено було оргкомітет, якому й доручалося провести всю попередню підготовчу роботу.

В той час, як ішла підготовча робота, відбулися районні та обласні олімпіади. Велика кількість дітей брала участь у цих олімпіадах. Наприклад, на обласній олімпіаді Полтавської області брало участь 725 душ дітей, Запорізької — 710, Кіровоградської — 680, Житомирської — 580, Київської — 650 і т. д., всього по областях брало участь 20 947 дітей.

Це показує, який талановитий наш народ, які талановиті наші діти і як добре, коли дітям розвинутись помагають.

Любі діти! Вам весь час допомагає наша Батьківщина, вами опікується уряд і партія [...].

Що ж ми сьогодні маємо на олімпіаді?

На олімпіаду до Києва прибуло понад тисячу учасників. Покажуть вони хори, оркестри, дитячі опери та балети, інсценізації, фізкультурно-акробатичні вправи, танці, художнє читання (до речі, багато хто з дітей привіз із собою на показ свої власні твори), співи соло, соло на музичних інструментах і т. д., і т. д.

Пісень на олімпіаді співатимуть українських, російських, білоруських, молдавських, грузинських. Отже, в піснях на олімпіаді звучатиме мотив дружби народів Радянського Союзу [...].

Любі діти! Бажаю вам успіху у показі свого мистецтва. Не забувайте, що, крім показу своїх номерів, ви ще повинні тут на олімпіаді повчитися, як саме інші виконують свої номери, повчитися того, що скажуть художні керівники олімпіади. А вчитися ж заповідав нам товариш Ленін [...].

[1946]

МИКОЛА БАЖАН¹

Среди деятелей литературы и искусства, отмеченных ныне Государственной премией, стоит имя Микола Бажана. Это имя по праву является гордостью украинской литературы. Почетное звание лауреата Государственной премии присвоено М. Бажану за поэму «Данило Галицкий», стихотворение «Клятва» и цикл стихов «Сталинградская тетрадь».

«Данило Галицкий» — поэма большого патриотического накала, повествующая о героической борьбе наших предков против немцев-меченосцев в тринадцатом столетии. Историческая тема в дни Отечественной войны прозвучала у М. Бажана страстным призывом к сплочению сил советского народа и всех славянских народов в борьбе против жестокого, хищного и ненавистного врага, веками пытавшегося поработить наши родные земли.

В тяжелые и напряженные дни войны, когда немецко-фашистские захватчики терзали Украину, голос Бажана, полный мужественной и крепкой веры в грядущую победу, вдохновлял воинов на фронте, вдохновлял труженников в тылу в их борьбе за правое и святое дело.

«Ніколи, ніколи не буде Україна рабою німецьких катів!»²

Эти слова звучали, как клятва, как призыв, как лозунг, разжигали в сердцах стремление к подвигу.

«Клятва» и стихи «Сталинградской тетради» родились в гуде боя, опалены его огнем, полны суровой и мужественной героики войны. В этих стихах раскрываются глубочайшее благородство души нашего советского воина, патриотический строй его мыслей и чувств, его идейная стойкость, его моральное превосходство над врагом.

«Сталинградская тетрадь» полна любви к нашим советским людям, полна гордости за них, за их беззаветную любовь к Родине, за братскую дружбу, навеки спаявшую советские народы.

«Сталинградская тетрадь» — это стихи поэта-солдата, выстрадавшего каждую их строку.

Присвоение Государственных премий представителям советской науки, литературы и искусства с глубочайшим удовлетворением осознается нами теперь, когда перед советским народом во всем величии стоят грандиозные задачи новой пятилетки.

Какой требуется новый взлет труда и мысли, как велики требования в области многообразной идеологической работы!

Постановление Советского правительства о присуждении Государственных премий свидетельствует об этом высоком взлете во всех областях труда и мысли, о развитии творческой деятельности советской интеллигенции.

Великолепный талант Миколы Бажана обогащает советскую литературу и способствует решению великих и благородных задач, стоящих перед нашей Родиной.

[1946]

БЕЗСМЕРТЯ

Щоб людина не скоро старіла, щоб людина якомога довше жила — ось про що ціле життя своє думав Олександр Олександрович Богомолець¹. І тому життя його, думкою про безсмертя позначене, само вже стало частиною безсмертя.

Якщо ж те, що людина старіє, є непреложним законом; якщо ж те, що вона вмирає, є неминучістю — то хай приваймні хоч під час захворювань людина мучиться найменше! Ось над чим невтомно працював Олександр Олександрович. І тому труд його, позначений любов'ю до людини, всім передовим людством передаватиметься з покоління в покоління як труд видатного радянського ученого, гуманіста.

Сумно, надто сумно, коли від нас у землю відходить той, хто допомагав нам у борні проти ворогів наших лютих. Але ж усі слова, сказані ним у відозвах під час війни, на антифашистських мітингах, не втратили свого значення й сьогодні.

Сумно і тяжко, коли від нас у землю йде той, хто всю повноту життя любив. Олександр Олександрович, крім науки, ще знав і поцінював літературу, музику, малярство. А як він любив світанки, коли з рушницею виходиш у природу!.. Але чи не найбільш світанків пішло в нього на наукові дослідження — без сну, без відпочинку ще звечора. Це теж для нього була справжня повнота життя, коли буквально про все на світі забував він; аби щоб тільки відкриття зробити і людям світлом науки посвітити... І не помічав він за роботою, як ось уже й сонце сходить, і пташки защебетали...

Як депутат Верховної Ради СРСР він душу людську бачив кожен час. Багато ж бо зверталось до нього. І Олександр Олександрович, відчуваючи людські болі, намагався забувати про болі свої, фізичні, які давно вже мали намір звалити його в ніг. Отже, здоровий дух особливо в ньому підносився тоді, коли він людям допомагав, людям нашим, людям!

Я знаю: багато, ой багато хто засумує за ним сьогодні. І ті, з якими він працював; і ті, яким він допоміг своєю наукою попереднього консервування крові для переливання її, особливо в час військовий; і ті, які ще на нові його відкриття чекали щодо лікування хвороб. Але ж по ньому його наукова школа залишилась! Але ж по ньому залишились учні його! Певно, й вони так само не спатимуть у час світанку — і доведуть роботу до кінця, роботу свого любого навчителя.

З Олександром Олександровичем недавно ж я ще зустрічався на сесії Академії наук. Я дивився в його сірі очі, я бачив його усмішку, я чув його голос. Він гостинно запрошував мене до себе на дачу, на річку... Далекою річкою поплив він тепер від нас у вічність... Але ж багате надбання його культурне, вся спадщина залишиться тільки коло нас, живих... І нікому ми не віддамо її, навпаки, берегти мемо, як власне, як рідне, як своє.

[1946]

[ПРОМОВА НА ЗАСІДАННІ ВОСЬМОЇ СЕСІЇ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР ПЕРШОГО СКЛИКАННЯ
28 СЕРПНЯ 1946 р.]

Товариші депутати! Сьогоднішня сесія викликає у всіх нас радість і піднесення. Ми ж бо сьогодні на сесії розглядаємо питання, пов'язані з глибоким, корінним поліпшенням життя нашого народу.

Наш народ у Великій Вітчизняній війні вийшов переможцем. Наш народ продовжує свій шлях до комунізму. І от перед ним постали нові грандіозні завдання, які знайшли свій вияв у п'ятирічному плані відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. Основним завданням є відновлення довоєнного рівня промисловості та сільського господарства і потім перевершення цього рівня у значних розмірах. Причому новий п'ятирічний план передбачив відповідну програму відбудовання й розвитку народного господарства в усіх союзних республіках. Новий п'ятирічний план осяяно світлом ленінської національної політики.

Товариші депутати! Сьогодні на сесії ми накреслюємо конкретні заходи для реалізації величного плану п'ятирічки по нашій республіці. Яка це радість — брати участь у накреслюванні того, що дає людям щастя!

Усі ми знаємо, що новий п'ятирічний план цілком збігається з потребами народу. Тому ж і сам народ так радо бере участь у боротьбі за виконання плану нової п'ятирічки. Зараз у нашій країні нема такої газети, де не писалось би про успіхи людей нової п'ятирічки, про нове піднесення соціалістичного змагання і стахановського руху. Це свідчить про високе усвідомлення свого обов'язку радянськими людьми, яких виховала партія Леніна, навчила їх повад усе ставити інтереси соціалістичної Батьківщини.

Усі ми знаємо всеосяжну, перетворюючу силу п'ятирічок, силу, що надихає людей на подвиги трудові, силу, перед якою зникають труднощі й перепони, силу, якій скоряється природа.

На останній сесії Верховної Ради Вірменської Республіки урочисто було заявлено, що в тих безплідних місцях

востях, де лежить саме каміння, спорудження Арпалицького та Ахурянського водосховищ¹ примусять це каміння далеко відступити.

На сесії Верховної Ради Таджикицької Республіки заплановано, щоб шляхом підняття рівня води Вахшу² всю мертву пустелю, що біля Ташрабатських висот, змусити далеко відступити.

На сесії Верховної Ради Азербайджанської Республіки точними обрахунками показано було, що в міру того, як бурові свердловини на Каспії просуватимуться від берега в море, саме море перед нафторозробками теж мусить відступити.

Ось діюча могутність нової п'ятирічки! Каміння, пустеля й море перед нею відступають! Бо в нас високоорганізовані радянські люди. Бо в нас неухильне піднесення продуктивності праці. Бо в нас — єдине бажання: перевершити довоєнний рівень! (*Оплески.*)

І, зрозуміло, все те, що безплідне, бездушно-кам'яне й пустянне, повинно загинути, безвісті піти й не вертатися ніколи. А все те, що живе, творче, сповнене енергії й розуміння своєї епохи, повинно на всю височінь зростати і розквітнути безсмертним пишним квітом [...].

Товариші депутати! Наш п'ятирічний план, що його обговорює сесія, забезпечує українському народові швидкий розвиток його господарського та культурного життя. Зокрема, новий п'ятирічний план ставить великі завдання перед працівниками народної освіти.

Наша країна у своєму велетенському поступі вперед — до комунізму вимагає багато висококваліфікованих кадрів. Вона вимагає широко розгалуженої сітки науково-дослідних інститутів. Вона вимагає нових великих наукових досліджень і винаходів.

А щоб цього досягти, нам треба повсякчас поширювати загальну, середню та вищу освіту.

Саме тому ж народногосподарський план на 1946—1950 рр. накреслив величні контури розгортання народної освіти в нашій республіці.

28 600 шкіл буде на кінець п'ятирічки в Українській РСР, в тому числі близько 12 тисяч семирічних і майже три з половиною тисячі середніх, 6 мільйонів 112 тисяч учнів навчатиметься у наших школах.

Реалізація цієї великої програми щодо розгортання шкільної сітки вимагає від органів народної освіти розв'язання ряду невідкладних завдань, а саме: ми повинні охопити навчанням всіх дітей шкільного віку; ми повинні здійснити загальне семирічне навчання в місті й на селі;

невідкладною справою нашою є зміцнення матеріальної й навчальної бази шкіл, особливо середніх.

Так само величезні завдання стоять перед Міністерством освіти УРСР щодо цілковитого охоплення дитячими будинками дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронтах Вітчизняної війни. Особливо великого розмаху має набрати дошкільне виховання: сітка дитячих садків значно збільшиться.

28 600 шкіл, 6 мільйонів 112 тисяч учнів! Уже самі тільки ці цифри показують, як яскраво, багатоглибо в ряду братерських республік заблискотить своєю культурою і Радянська Україна. У цих цифрах — вся мудрість ленінської національної політики. Бо як же ж могла б такі плани ставити Україна, коли б вона не була невід'ємною частиною Радянського Союзу, коли б вона не мала таку велику допомогу від братнього великого російського народу!

Справа освіти в Радянському Союзі захоплює передових людей інших країн світу. Так, англієць Кемпбелл у своїй книзі, що вийшла в Лондоні (під назвою «Це — наша імперія»), обстоюючи право на освіту індійців, африканців, малайців, каже: «Досвід СРСР перекидає теорії англійських та американських професорів колоніальної історії про те, ніби Африка приречена на відсталість».

Першочерговим завданням нашим є також створення матеріальної бази для шкіл.

Перед війною у школах України налічувалось близько 138 тис. класних кімнат. Німецькі загарбники під час окупації 40 тис. цих кімнат зруйнували. Внаслідок цього більш як півтора мільйонам учнів тепер доводиться вчитися в школі у другу або третю зміну.

Міністерство освіти та його органи докладають усіх зусиль, щоб уже найближчим часом позбутися такого стану. У цьому ми дістаємо велику допомогу від радянських, партійних організацій та від широкої громадськості.

Славнозвісний житомирський рух³ — хто його не знає! Він поширився не тільки по всіх областях України, а й по інших братніх республіках. І особливо широкого розмаху набрав він з початком нової п'ятирічки.

Внаслідок всенародної допомоги, житомирського руху цього року в Українській РСР цілком підготовлено до навчального року 24 тис. шкільних будинків; до значної частини шкіл завезено паливо, відремонтовано понад 19 тисяч квартир для вчителів, збудовано 260 нових шкільних будинків.

Загальна вартість проведених громадськістю робіт становить понад 94 мільйони карбованців.

Яка це велика сила — патріотична ініціатива народних мас! Такий рух міг народитися тільки у нас, в Радянському Союзі.

Товариші депутати! Народногосподарський план вимагає від нас не лише кількісного зростання шкіл, а й невпинного поліпшення навчально-виховної роботи в них.

Ми ґрунтовно переглядаємо навчальні плани й програми, щоб удосконалити їх, розвантажити від зайвого ба-ласту.

Ми велику увагу приділяємо зараз підручникам: деякі з них уже застаріли й не відповідають сучасним вимогам, а до деяких — особливо з української літератури — через нашу недостатню пильність закралися буржуазно-націоналістичні перекручення.

Цього року ми вже закінчуємо розгляд тих підручників з української та російської мов для початкових шкіл, що надійшли на раніш оголошений нами конкурс ⁴, а тепер назріла потреба оголосити новий конкурс на складання кращих підручників для 5—10 класів.

На кінець п'ятирічки має бути видано 280 мільйонів підручників. Це дасть нам змогу забезпечити кожного учня повним комплектом потрібних йому підручників [...].

Великі вимоги ставить перед нами новий п'ятирічний план і в справі підготовки педагогічних кадрів. Це — одна з найважливіших і вирішальних проблем народної освіти.

На Україні зараз працює понад 172 тис. вчителів. На кінець п'ятирічки їх має бути 250 тисяч. Ця величезна армія працівників культурного фронту вимагає від нас безнастанної уваги до себе. Ми зобов'язані дбайливо добирати й правильно використовувати їх, постійно піклуватися про них, забезпечувати потрібні умови для їх ідейно-політичного й фахового зростання.

Отже, перед нами стоїть завдання підняти на вищий рівень ідеологічну роботу серед працівників народної освіти та серед учнів. Це є наша основа основ. Чим вищий політичний рівень і марксистсько-ленінська свідомість працівників будь-якої галузі державної й партійної роботи, тим вища і плодотворніша сама робота, тим ефективніші результати роботи [...].

Товариші депутати! Робота нашої сесії проходить у післявоєнний мирний час. «Мир» — оце те слово, що найчастіше повторюється на Паризькій мирній конференції ⁵. Але чорні сили міжнародної реакції ще продовжують свої підступи щодо нас, чорні сили реакції поставили собі

за мету впливати на ряд держав. Це ж вони не пустили делегацію радянських жінок до Австралії. Це ж вони пішли заплутувати нитки на Паризькій конференції, заплутувати саме поняття слова «мир» [...].

Чорні сили реакції потурають лінчуванню негрів: беруть за горло Індію, населення якої внаслідок колоніальної політики вмирає з голоду; чорні сили реакції хочуть проглотити Албанію, вимагають нового поділу Балкан.

Гідну відсіч цим підступам дає на Паризькій конференції у своїх виступах голова української делегації міністр закордонних справ Української РСР Д. З. Мануїльський. Питання про збереження безпеки на Балканах кровно цікавить нас, бо Українська РСР межує з Балканами.

На смітниках світової реакції, під крильцем у нових хазяїв своїх, позаводили гадючі кубла українсько-німецькі націоналісти, які пробують нас своїм жалом дістати, а самі весь час з тривогою поглядають на Нюрнберг⁶, який же то буде вирок?

Та хай здохнуть українсько-німецькі націоналісти! Наша більшовицька пильність буде ще вища, щоб і краплина отрути націоналістичної не попала до нас.

Товариші депутати! По всій нашій країні Рад горять вогні соціалістичного змагання. Уже митці наші складають пісні й симфонії на честь нової п'ятирічки. Народ наш хоче творити і розвиватись! І він буде творити!

Я вношу пропозицію проект, поданий Радою Міністрів УРСР на розгляд сесії Верховної Ради, затвердити [...].

[1946]

[ІНТЕРВ'Ю ДЛЯ «ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЗЕТИ»
14 ЛИСТОПАДА 1946 р.]

Поділитись з читачами «Літературної газети» про свою творчу роботу? Можна. Скажу тільки наперед: я аж ніяк не звик зв'язувати себе точними обіцянками про те, над чим ще тільки працюю. А задумалося мені написати про славні діяння славних народних месників наших ¹ в часи Великої Вітчизняної війни, зокрема про партизанське з'єднання двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака ².

Задумав я на цю тему писати давно — аж в Уфі, а сміливіше приступив я до цієї роботи вже тоді, як, живучи якось в одній кімнаті з Сидором Артемовичем Ковпаком у Москві, багато розмовляв з ним про його з'єднання.

Матеріалів, друкованих про партизанів, є досить — і я їх студіюю. Знаю також дорогу і до партизанської виставки в Києві. Але за основне я вважав безпосередньо познайомитись з самими партизанами, які зараз повернулись до мирної праці, і хоча б з деякими місцями, де діяли партизани.

Влітку цього року я спеціально виїздив до Путивля ³ через Козелець — Носівку — Ніжин — Борзну — Батурин — Конотоп. У Путивлі я і двох тижнів не пробув, а вражень зібралось стільки, ніби пробув там цілого півроку. Скажу одверто: дуже там мене захопило бачене, все чуте! Багато мені допомогли на місці колишній начальник штабу партизанського з'єднання Г. Я. Базима ⁴, П. С. П'ятишкін ⁵, О. І. Коренєв ⁶ (відомий під ім'ям Діда Мороза) та інші. Там же, в Путивлі, я мав зустріч з дружиною С. В. Руднєва ⁷ — Євдокією Данилівною, а також з братом небіжчика.

Кожного дня ми з тов. Базимою виїздили на місця стоянок партизанів, на місця їхніх боїв. Я побував у Спадщанському лісі, у лісі Новослобідському, у селах Новій Слободі, В'язенці, Веселому, Берюх, у бувшому Софронівському монастирі, де особливо запеклими були бої з німцями. Був я в районному центрі Буринь, і на хуторі за Спадщанським лісом, і у хаті П. С. Солєйової, що через неї здійснювався зв'язок між партизанами та мирним

радянським населенням. Зрозуміло, що в кожному пункті нашої подорожі чули ми багато про С. А. Ковпака та С. В. Руднева. Велику радість переживав я, зустрічаючись з ушлявленими героями! Велика впевненість ввійшла в мою душу — впевненість у тому розумінні, що я, беручись змальовувати перший етап бойових діянь ковпаківців, ясно тепер уявляю як їх самих, так і ті місця, де вони діяли.

Додам ще два слова про свою роботу. Зараз я перекладаю болгарський народний епос та пісні народні⁸. Перекладаю з оригіналу, користуючись такими книгами, як «Тремъ» (видано в Софії, 1939 р.), «Заплакала е гората» (видано в Софії, 1939 р.), «Български народни песни» (видано в Софії, 1939 р.). Робота ця дає мені велике задоволення: по-перше, що далі, то все більше мову вивчаєш, по-друге, багато спільного знаходиш поміж болгарським епосом та українськими народними піснями — як у образах, так і в подачі сили слова.

Ясно, не цим тільки обмежується моя творча теперішня робота. Але нехай про все інше одкладемо на потім...

[1946]

[ПРОМОВА НА ВІДКРИТТІ ПАМ'ЯТНИКА
ВОЛОДИМИРУ ІЛЛІЧУ ЛЕНІНУ
У КИЄВІ 5 ГРУДНЯ 1946 р.]

Товариші! Яка радість бути присутнім сьогодні на такому багатолюдному святі — на всенародному торжестві.

Відкриваємо пам'ятник генію людства Володимирі Іллічу Леніну! І гримить столиця України — Київ. Майорять червоні прапори, і весь народ наш радянський по-святковому радіє.

Широкі двері відкрив Володимир Ілліч для освіти народу. Всі значні історичні досягнення українського народу в галузі культури, науки і мистецтва пов'язані з ім'ям Ілліча.

Загальне обов'язкове навчання — це Ленін. Навчання рідною мовою — це Ленін. Непохитним законом життя радянської молоді стали заповіді Леніна вчитися, вчитися і ще раз вчитися¹.

Глибока вдячність наша! Від усього серця подяка великому Леніну [...].

Велику допомогу особисто подавав Володимир Ілліч великому пролетарському письменникові Олексію Максимовичу Горькому, видатним ученим нашої країни Тімірязеву², Карпінському³ та ін. [...].

Вічна слава Леніну, безсмертному великому корифею передової науки!

Сьогодні, в День Конституції, ми відкриваємо пам'ятник Леніну. Як це знаменно! Радянська Конституція — найдемократичніша в усьому світі, і до неї тепер звернені погляди прогресивних народів Європи. Бо радянська демократія є повнокровним втіленням в життя ідеї ленінізму.

Держава наша, вийшовши переможцем у війні проти німецьких загарбників, тепер одна з наймогутніших на міжнародній арені в боротьбі за мир і безпеку. У віках житиме слава Леніну, який є організатором Радянської держави.

Тепер у багатьох європейських країнах перемогли демократичні сили. Яка це радість для всіх нас, громадян

Радянського Союзу, які ідуть під славним ленінським прапором у труді й перемогах [...] до дальшого розквіту нашої країни.

У віках житиме слава безсмертному Леніну, засновнику й вождю великої партії більшовиків!

Ідеї ленінізму лягли в основу ленінської національної політики.

Ленін і Україна — всього два слова, а як багато змісту в них закладено! Скільки любові й піклування проявив Ілліч до українського народу, скільки уваги він віддав справі визволення України від внутрішніх і зовнішніх ворогів.

Ленін з усією прямою кинув обвинувачення Центральної ради ⁴ за її буржуазну політику, за її зрадництво. Ленін закликав робітників і селян України на боротьбу проти ватажків Центральної ради, проти Грушевського ⁵, який привів німців на Україну, на боротьбу проти Денікіна, Петлюри.

Куди вони поділись? За вітром розвіялись? Чи, може бути, буря, підхопивши усіх їх, розбила об землю?

Ні, не вітер і не буря, а наші славні червоні воїни, натхненні вченням Леніна, захопивши в свої руки ворогів українського народу, об землю розбили їх навіки.

Ленін закликав обстоювати вільний союз селян і робітників вільної України з робітниками і селянами революційної Росії. [...]

Український народ в тісній дружбі з усіма народами, і особливо з старшим своїм братом — великим російським народом, під прапором Леніна [...] впевнено йде до нового розквіту Радянської Батьківщини, до повної перемоги комунізму в нашій країні.

Хай живе Всесоюзна Комуністична партія (більшовиків)!

[МИКОЛА НЕКРАСОВ ¹]

Некрасов! У цих звуках стільки самовідданого страждання за поневолений люд.

Некрасов! У цих звуках стільки завзятості й наростаючого діяння самого вже народу.

І радісно за російський народ, що породжував таких співців, як Некрасов.

І радісно за самого поета, що страждання його ще за життя Некрасова силою логіки боротьби перетворились у залізо.

Коли в стражданні присутнє залізо — це вже є протест. Коли сам протест був породжений стражданням — це вже є вістря блиск на отверділому бруску відточування леза.

Некрасова діяльність саме ж і була відточуванням леза, підготовлюванням мас до рішучих дій проти царя-гнобителя, проти його приспівників, чиновників бездушних, які, прикриваючись добрими намірами, ладніші б були геть усіх людей, усіх трудящих схопити за горлянку і, повкидавши в одну тісну коляску, так заколисати їх, щоб і не встали зовсім. І вже була гойдалася ота страшна коляска над всією Росією, від краю і до краю. Але Некрасов сміливо хватав рукою за вервечки і зупиняв коляску ту, допомагав із неї визволятись страждаючому народові. В одній із ранніх своїх поезій, що так і зветься — «Колыбельная песня», Некрасов, нібито звертаючись до дитини, говорить:

Подрастешь — и мир крещенный
Скоро сам поймешь,
Купишь фрак темно-зеленый
И перо возьмешь.
Скажешь: «Я благонамерен,
За добро стою!»
Спи — твой путь грядущий верен!
Баюшки-баю.

Ці твори Некрасова розбуджували народ затурканий, забитий. Цей сарказм Некрасова підказував народові якраз

робити протилежне тому, що в цій пісні говорилось,— треба ухопить йому тропи, щоб позбутися неволі, і іменно повірити в себе:

...твой путь грядущий верев!
Баюшки-баю.

А тропи народ ухопив-таки швидко. Коли цар і його зграя поміщиків завзялись було посилити панщину і завели так звану «місячину»² — у саме ж лице цієї зграї селяни відповіли численними бунтами. В одному тільки 1855 році сталося близько 500 заколотів селянських! І тут велика заслуга Некрасова, який у цій задушливій атмосфері не розгубився, а навпаки, упевнено ішов дорогою поета-революціонера і день у день підтримуючі, стверджуючі слова свої кидав у народ:

...твой путь грядущий верев!
Баюшки-баю.

А духота ж тоді була скрізь! В літературі, музиці, науці. І головне, що однакова вона була як перед славнозвісною царською реформою, яку Чернишевський назвав «мерзевністю»³, так і після цих реформ тяжених.

«Простору! — кожна чесна людина благала.— Свободи!»

Але свобода сама ж бо не приходила, і за неї ще треба було боротись. І простір був обмежений, куди б ти не посунувся. І тільки ніч і мрак. І тільки гострі над тобою гостряки позвішувались з низької стелі і стирчать мечами вниз, як у сталактитовій печері. А й печера ж сама — до половини водою залита! Попробуй тільки не втриматись на ногах і сісти — так і заплесне тебе їдкою гущею важкою; попробуй, розігнувшись, на рівні ноги стати — так і напорешся на гостряки, що зверху. Одими ж гостряками чесних та найчистіших Чернишевського й Шевченка поранено було у самі груди! І п'яна ватага реакціонерів, поранивши їх, ще й сміхом у заслання далеке лайкою брудною проводжала. Одими ж гостряками й славетного математика Лобачевського⁴ за його «Пангеометрію», за його матеріалістичні [погляди] кололи! А батькові хімії Менделєєву⁵ аеростат для висотних польотів при самому його сконструюванні пошматували, навіки подерли. Схопив шматок цього життя завше неспокійно-тривожний композитор Мусоргський⁶! Він з такою силою сінтезу усіх їх вивів перед очі, як на долоні підхопив, в своїм відомім творі «Ніч на Лисій горі», що тоді ж саме був написаний під впливом «Danse macabre» Ліста⁷. Чортяць-

ким кодлом збігалось на чорну раду поміщицтво і, вкрай незадоволене звільненням селян, жалібно джеркотало, гелготіло жадно, тісним колом головного свого відьмака — царя — оточивши...

І от у темряві із такої сталактитової печери по коліна у воді приходилось вириватися на волю російському народові. Але яке ж то виривання, коли назустріч вже летять із Лисої гори, з підмостків трону царського і суд, і цензура, і розправа! Кріпацтво скасовано, проте кріпацтво як стій запроваджено було нове, а саме: селянськими запашками не мав уже права розпоряджатись господар-селянин, а треба було ще дозволу шукати у поміщика, у пана. Тобто в жорстоку кабалу попадали знов працюючі на землі селяни-бідаки.

Бачив це Некрасов і розумів: обурений, справедливим почуттям помсти понятий, ішов він разом із народом серед ночі і пробивав шляхи вперед, до щастя.

Душно! Без щастя и воли
Ночь бесконечно длинна.
Буря бы грянула, что ли?
Чаша с краями полпа!

Чаша горя народного по вінця, вщерть була повнісінька налита! Крижані подихи з трону, свіжно-льодові одпльовування царя, визволителя в лапках, вели до того, щоб всю Росію зробити областю вічної мерзлоти. І в цім ревно старалися придворні його лакеї, реакційні філософи-писакі. Один із таких, Костянтин Леонтьєв⁸, у 70-х роках так і сказав: «Россію надо подморозить»⁹.

І бачив це Некрасов, і розумів: от-от вже треба щось робити, от-от! Діяти проти царя, проти гнобителів, чинити опір:

Грянь над пучиною моря¹⁰,
В поле, в лесу засвищи,
Чашу вселенского горя
Всю расплеши!..

Чаша вселенського горя, дійсно, якщо поглянути на тодішню Європу та Америку, уже починала розхлюпуватися, та й немало. Її ж бо, цю чашу, намагались засунути кудись у закапелок глухий, у нішу, тирані, недолюдки та пройдисвіти, руки яких од переляку перед наступаючим народом самі уже щохвилини тремтіли, як у лихоманці, і пальці їхні згиналися до пальців. Ось у Мексичі імператор Максиміліан, прихильник Наполеона III¹¹, поставив собі за мету придушити свободу мексиканського народу¹². Але ж республіканці повстали і почали за свої права боротися, і, переляканий цим, російський цар Олек-

сандр II ще вище нагайку підняв над головами народу ¹³ — і тиша настала в Росії жахлива! Але серед цієї тиші вже виірвали плани революціонерів — плани замаху на самого Олександра II ¹⁴.

Із чаші народного горя розхлюпувалось все більше та більше.

Ось у Франції Наполеон III — чого це він з такою заклопотаністю то в один бік свою голову повертає, то в другий? Бо в одне ж вухо так і гримлять йому обвинувачення, які долітають од висланого із Франції великого письменника Віктора Гюго ¹⁵: «Я повернусь до Франції тоді, коли повернеться туди свобода!» — слова, які не переставав повторювати Гюго від 1857 року, тобто від часу брехливої амністії ¹⁶, яку відкинув Гюго (до речі, — який збіг сумний! — цього ж, 1857 року і Олександр II теж надумав милостиво дати амністію політичним засланням ¹⁷!), і по саме падіння Наполеона III, а в друге вухо Пруссія кричала, що вона незгодна з Францією в люксембурзькому питанні ¹⁸ і що вона неодмінно хапатиметься меча за нього. І ось Наполеон III, цей, як узивав його Карл Маркс, «безчесний пройдисвіт, що допався до влади», в 1867 році гострить меч для війни ¹⁹, а тим часом оголошує міжнародний конкурс на «Гімн миру». І для контролю над роботою журі конкурсу уводить [туди] генерала Меліне. Тобто однією рукою душив народ він неповинний, а другою — через генерала — хотів диригувати гімнами миру.

Не міг не бачити цього під час своєї подорожі Некрасов ²⁰. Принаймні він неспроста удається до перекладу таких творів європейських поетів, які яскраво змальовують тодішній стан всієї Європи. Пригадуєте відомий вірш англійської поетеси Елізабет Баррет Броунінг ²¹, у якій Некрасов запозичив сюжет для свого вірша «Плач дітей»?

Колесо чутунное вертится
И гудит, и ветром обдаёт,
Голова пылаёт и кружится,
Сердце бьётся, все кругом идет...

Це крутилось колесо капіталістичного способу продукції, і в декого від цього голова обертом ішла. Та тільки ж і колесо капіталістичного способу продукції крутилось до загибелі, і не зарадять йому ні жорстокі заходи Наполеона III, який аж двічі вислав із Франції [Карла Маркса] ²², і ні душівня, ні гімни миру не допомагали: в Європі чим далі, то тим виразніше наростала революція. Уже ж бо друком виходив I том «Капіталу» ²³, твору, остаточна

мета якого, як каже Маркс у передмові, «є викриття економічного закону розвитку сучасного суспільства».

Це викриття не могло не торкнутися, звичайно, і Росії. І Олександр II чергову зграю собак спустив із цепу на всіх письменників, учених, а найпаче за того Івана безвісного, многотраждальця російського. [Олександр II] із закоханістю поглядав на Наполеона III. Ех, може б, і йому оце, для одводу очей, та оголосити конкурс на гімни миру? Іван російський все одно мусить покоритися. Та тільки ж що це раптом? Хто посмів і чий це голос?

Вот он весь, как намалеван ²⁴,
Верный твой Иван:
Неумыт, угрюм, оплеван,
Вечно полупьян;
На желудке мало пищи,
Чуть живой на взгляд.
Не прикрыты голенищи
Рыжие торчат...

І Олександр II ще вище підняв свою нагайку над головами народу. І тиша настала в Росії жахлива! Та голос продовжував і далі:

Род его тысячелетний
Не имел угла —
На запятках и в передней
Жизнь веками шла.
Ремесла Иван не знает,
Делай, что дают,
Шьет, кует, варит, строгают,
Не пографил — бьют!

Аж дивно цареві. Еж багато вже з тих, що загрожували стійкості престолу як його батькові Миколі I, так і йому, удалось загнати в могилу (...Бєлїнського вже не було в живих, Добролюбова, Шевченка); еж і досі на каторзі Чернишевський, еж і досі Герцен на еміграції, у вигнанні,— а це раптом голос, що пече монарше серце, як розпеченим залізом:

И, затерянный в народе,
Вдруг исчез Иван...
Как живешь ты на свободе,
Где ты?.. Эй, Иван!

То Некрасов викликав безвісних Іванів із глибини народу. І на голос його виходили вони, всі Івани являлись тільки вже не тими, що були, не сумірними, слухняними, а непокірливими, звитяжними, до дій рішучими, гарячими — Івани, які генералів Топтигінних із саней дубцем, сміючись, проганяли. О! Народ одразу зрозумів, до чого воно у Некрасова було сказано в цім вірші про генерала

Топтигіна ²⁵. Таким був Некрасов, що в тім же 1867-ім році несподівано розгортає перед очима всього люду убийчу характеристику царської опіки над громадянином:

Ночка сегодня морозная, ясная ²⁶.
В горе стоит над рекой
Русская девица, девица красная,
Щупает прорубь ногой.

Уже в самій цій нарочитій градіозності на початку вірша — щупання дівочою ногою ополонки — криється обурення і гнів вже проти тих, хто призвів дівчину до великого горя такого.

Тонкий ледок под ногою ломается,—
Вот на него набежала вода;
Царь водяной из воды появляется
Шепчет: «Бросайся, бросайся сюда!»

Аж тут підходить до красної дівці Мороз. Може, на те, щоб виручити її від рук царя водяного? Ні! На те, щоб холодом її приспати й заморозити навіки. Далі підходить до неї лісовик — може, теж від Мороза прибіг її рятувати? О ні, навпаки, ще далі в ліс повів. Одважилась іти з ним у ліс, бо, власне ж, і від лісовика їй не було вже куди тікати.

Идут. Навстречу медведь попадаетя,
Девица вскрикнула — страх обуял.
Хохотом Лешего лес наполняется:
«...Смерть не страшна, а медведь напугал».

Темень тут вечная, тайна великая.
Солнце сюда не доносит лучей,
Буря замыкает — ревущая, дикая —
Лес не подумает кланяться ей!
Только вершины поропщут тревожно.
Ну, полезай! подсажу осторожно...
Люб тебе, девица, лес вековой!
С каждого дерева броситься можно
Вниз головой!

Образ красної дівці — та це ж і є сама Росія тодішня, Росія, яка теж не раз щупала ногою ополонку, Росія, яку поставлено було в таке тяжке становище, що вона, із рук царя водяного, поперемінно попадаючи до Мороза, а від Мороза до лісовика, а від лісовика до ведмедя, нарешті, вже доходила до такого відчаю, що ладна була з якого завгодно дерева кинутись сторч головою! Але Некрасов, поставивши зверху наголовок «Выбор», немовби цим хотів сказати: власне, поміж цих чотирьох чорних сил — цар (водяний), Мороз, лісовик і ведмідь, — хоч як не вибирай, ніякого ти вибору не зробиш, а треба виступати проти всіх їх разом, боротися, битися до остатку.

Я зываю к русскому народу ²⁷:
Коли можешь — выручай...

Как живешь ты на свободе
Где ты?. Эй, Иван!

І Івани на його голос відгукнулися підпалюванням поміщицьких садиб. У вірші «Дома — лучше» Некрасов, що вернувся саме із-за кордону, говорить:

[О матушка-Русь! ты приветствуешь сына ²⁸
Так нежно, что кругом идет голова!
Твои мужики на меня выгоняли
Зверей из лесов целый день.
А ночью возвратный мой путь освещали
Пожары твоих деревень.]

Пожежами боролися Івани проти сваволі царської. Обстановка, повторюю, була аж надто своєю цинічною одвертістю страшна, аж надто дика. Це ж тільки в царській казарменій Росії дозволяли якомусь пройдисвіту Герсеванову із мертвого давно вже генія російського, Гоголя, знущатись ²⁹ (книга Герсеванова приблизно в ці роки появилася ув Одесі!), це ж тільки в царській казарменій Росії могли накласти арешт на книгу творця російської фізіології Сеченова «Рефлекси [головного мозку]». Не замовчував цієї сваволі Некрасов, а сміливо щоразу протестував, висміював і бичував немилосердно. Коли в 1866 році за приговором с[анкт]-петербурзької судової палати було спалено на вогні книгу Олексія Сергійовича Суворіна ³⁰ під назвою «Всякие» (псевдонім Суворіна — А. Бобровський), Некрасов такими словами заговорив на всю Росію:

О, если ты честна была ³¹
Что за беда, что ты смела?
Так редки книги не пустые...
Мне очень жаль, мне очень жаль,
И, может быть, мою печаль
Со мной разделит вся Россия...

Так! Вся Росія поділяла з Некрасовим сум його, гірку печаль, печаль глибоко народного поета — чи це торкалося безщасного життя кріпаків-селян, чи бурлаків на Волзі, чи робітника у кам'яному мішку міста, чи безправної жінщини, чи солдата, чи дітей, але ж скрізь, у всіх випадках поет до своєї печалі не забував ще додавати таке:

Я зываю к русскому народу:
Коли можешь, выручай!

[ВИСТУП НА ДРУГІЙ СЕСІЇ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ДРУГОГО СКЛИКАННЯ 26 ЧЕРВНЯ 1947 р.]

Товариші депутати! У радісний час, в обстановці великого трудового і політичного піднесення в Радянському Союзі, відбувається робота нашого соціалістичного парламенту.

Робітники, колгоспники, працівники науки, літератури, мистецтв, освіти зараз виявляють великі свої здібності й таланти, якими по-справедливому ми пишаємося перед усім світом. Далеко лунає слава про героїчні подвиги відбійників, врубмашиністів, металургів Донбасу й Криворіжжя. По всіх усюдах лунає слава про славних трудівників колгоспних ланів та про Героїв Соціалістичної Праці.

Нещодавно всі ми читали постанову уряду про чергове присудження Державних премій ученим, артистам, письменникам, художникам, композиторам.

Повноправним життям живе народ радянський. Нема меж його творчому поступові вперед! Увесь народ радянський від усього серця немовби говорить до своєї Батьківщини устами поета:

На лиці твоїм ран сліди,
Та загарбникам злім — кінець!
Ми спасли тебе від біди
Сталю, груддю, кров'ю сердець.
Ми піднімем тебе із руїн,
Встанеш знов ти в усій красі..
Це клянуться снпн твої —
Трудового фронту бійці.

(В. Семеновський ')

Тільки у нас можуть так рости й на всю широчінь виявлятися творчі сили народу! Бо в Країні Рад створено всі умови для справжнього розвитку соціалістичної промисловості, науки й культури. Тільки наша сонячна Батьківщина може давати світові сміливих новаторів у виробництві, сільському господарстві, у науці й техніці — справжніх героїв наших днів! Бо героїзм виростає в Країні Рад із благородного почуття — почуття радянського патріотизму, а виховання радянського патріотизму є одним з найважливіших завдань нашої школи.

Товариші депутати! Поданий на ваш розгляд Радою Міністрів Української РСР проект державного бюджету на 1947 рік цілком забезпечує розгортання відбудови народного господарства нашої республіки.

Особливо великого розмаху набуває у поточному році будівництво культури Радянської України. Державні асигнування, призначені на самий лише розвиток народної освіти Української РСР, у 1947 р. досягають 3 853 433 тис. крб. Це — на 1 066 695 тис. крб. більше, ніж торік!

Які безмежні піклування і турботи партії, уряду про нашу школу, дітей, учителів, про освіту і знання народу!

У цих цифрах ми бачимо велич і красу нашої епохи, могутність і силу соціалістичної Батьківщини!

У той час, коли в капіталістичних країнах народна освіта занепадає, у нас держава з неослабною увагою дбає про дальше зміцнення і про дальший розвиток школи.

У Сполучених Штатах Америки, за визнанням буржуазного соціолога професора Джона Дьюї², з вини уряду і суспільного ладу Сполучених Штатів сучасна американська школа розвалюється і дискримінується. Дьюї змушений заявити, що «значна частина сільських шкіл країни досі перебуває в становищі, яке слід би назвати ганебним» [...].

Товариші депутати! Бюджет 1947 року відкриває перед органами народної освіти широкі перспективи. Він дасть нам можливість насамперед забезпечити максимальною мірою матеріальну та навчальну базу для наших шкіл.

108 міських та 300 сільських нових шкільних приміщень ми маємо відбудувати цього року для наших дітей. Понад 19 млн. примірників підручників одержать учні шкіл Радянської України (на 6 млн. більше, ніж торік). Майже на 54 млн. крб. буде придбано шкільного обладнання.

При сільських середніх школах ми організуємо інтернати для дітей, що живуть далеко від шкіл. Буде розгорнуто радіофікацію та електрифікацію шкіл. Велику увагу ми маємо приділити цього року створенню книжкового фонду у шкільних бібліотеках. Під час фашистського розбою на Україні було знищено майже 20-мільйонний фонд цих бібліотек, і нам тепер доводиться відновлювати його. Держава радянська відпускає на цю потребу понад 8 млн. карбованців!

Розгортання сітки шкіл в роботі органів народної освіти має особливо велике значення. Державний бюджет другого року післявоєнної п'ятирічки дозволить нам роз-

шляху сітку шкіл так, щоб цілком охопити навчанням усіх дітей шкільного віку.

На новий 1947-48 навчальний рік за народногосподарським планом передбачено збільшення загальної кількості існуючих зараз шкіл на 197 одиниць, тобто щоб працювало у нас 28 837 шкіл.

Цього року у загальній сітці шкіл кількість семирічних і середніх шкіл збільшується на 509 одиниць. Це дасть нам змогу ще більше охопити середньою освітою робітничу та колгоспну молодь.

А ось в таких капіталістичних країнах, як Франція та Англія, і досі дітям трудящих цілком неможливою є перехід із елементарної школи до середньої, бо середні школи там призначені лише для дітей буржуазії та можливих верств населення.

У нас, у Країні Рад, Конституцією узаконено золоте право — право трудящих на освіту. Для дітей робітників, колгоспників, інтелігенції широко відкриті двері всіх шкіл, аж до вищої школи включно.

Товариші депутати! Мені радісно сьогодні доповісти вам з цієї високої трибуни, що сотні тисяч радянських людей поповнять цього року численні ряди учнівської молоді.

З 1-го вересня 1947 року у загальноосвітніх школах самої лише системи Міністерства освіти буде навчатися 5897 тисяч учнів, тобто майже на півмільйона дітей більше, ніж торік. Найвідрадішим фактом є те, що високий процент зростання учнівських контингентів ми будемо мати саме у семирічних та середніх школах, сітку яких ми зможемо цього року набагато збільшити.

Міністерство освіти Української РСР передбачає також широко розгорнути цього року сітку шкіл робітничої та селянської молоді, довівши число учнів до 215 тис., тобто на 75 тис. більше проти плану минулого року.

Цілком протилежна, жалюгідна картина у капіталістичних країнах. У Сполучених Штатах Америки, за словами міністра юстиції Кларка, сказаними 9 травня 1947 р. у Бостоні, влічується кілька мільйонів дітей, які зовсім не навчаються в школі, 3 млн. дорослих, які теж ніколи не вчилися.

Ми велику увагу приділяємо і будемо приділяти також освіті дорослих, зокрема навчанням дорослого населення західних, Закарпатської та Ізмаїльської областей. Області ці ще не так давно були у лещатах буржуазного ладу, і через те там багато неписьменного населення. З часу возз'єднання західних, Закарпатської та Ізмаїльської об-

ластей з Радянською Україною уже ліквідували свою неписьменність і малописьменність 460 тис. робітників та селян. Нашим дальшим завданням є до 1 липня 1948 р. цілком ліквідувати неписьменність, а до 1 липня 1949 року — малописьменність у цих областях. Східні області Радянської України приходять до дня 30-річчя Великого Жовтня, маючи суцільну письменність населення.

Якою смішною виглядає бундючність Сполучених Штатів Америки, що претендують на роль «носія» світової культури та прогресу. У США ось уже 30 років ні на півпроцента не зменшується неписьменність. У штаті Луїзіані, наприклад, число неписьменних становить понад 36 проц. Під час війни понад 350 тис. солдатів американської армії не могли підписати свого імені і ставили замість підпису хрестики.

У Радянській країні особливою увагою оточені дітси-сироти, діти інвалідів Вітчизняної війни. Близько 130 тис. сиріт виховується зараз у дитячих будинках України. Держава відпускає для цих дітей все, що потрібно, щоб створити умови для їх навчання і виховання. Значну допомогу у цьому подає нам громадськість. На патронаті у трудящих є і всиновлено цього року 116 тис. сиріт.

Благородний приклад родини інженера Деревського із Ромен, яка всиновила і виховує 30 дітей, викликав численних послідовників. Ось, наприклад, жінки Бережанського району Тернопільської області подають активну допомогу сиротам і звернулись з закликом до всіх жінок області наслідувати їх приклад.

З нового навчального року до шкіл Української РСР піде працювати понад 12 тис. молодих педагогів — випускників педагогічних вузів та педагогічних училищ. Понад 5 тис. цих учителів Міністерство освіти має відрядити у школи західних, Закарпатської та Ізмаїльської областей. Всього у 1947-48 навчальному році в школах Української РСР працюватиме 205 тис. вчителів.

За рішенням партії та уряду цього року було видано для учителів України «Бібліотеку вчителя», збільшується обсяг і тираж газети «Радянська освіта»³. Улітку 1947 р. через курси перепідготовки пройде 11 180 учителів.

Більшовицька партія і Радянський уряд гідно відзначають віддану працю вчителів. Лише по нашій республіці орденами і медалями нагороджено 769 учителів сільських шкіл, 340 особам присвоєно почесне звання «Заслуженого вчителя школи». Понад 2 тис. педагогів нагороджено значком «Відмінник народної освіти». Найбільшою радістю для педагогічної громадськості Радянської України

є та висока честь і довір'я, які виявили трудящі, обравши 24 працівників народної освіти депутатами Верховної Ради Української РСР.

Вчителі в буржуазних країнах, будучи позбавлені своїх прав, все частіше вдаються до протесту, до страйків, як це мало місце у США, Франції, у країнах Південної Америки. Все дужче чути за кордоном голос прогресивного вчителства. В штаті Джорджія вчителі організовано стали на захист прав Дона Веста, книгу якого під назвою «Хмари над Півднем» вилучила із шкільних бібліотек американська цензура.

Товариші депутати! Педагогічна громадськість Української РСР свідомо того, наскільки велика роль школи і освіти в нашій країні [...].

Наше вчителство знає, що найпершим його обов'язком є озброїти радянське молоде покоління знанням основ наук, прищепити йому марксистсько-ленінський світогляд, тобто дати йому все те, що потрібно для боротьби за будову комунізму. І вчителство цей свій обов'язок свято виконує.

Роль радянської школи особливо зростає зараз, коли нам доводиться викорчовувати пережитки буржуазної ідеології, провадити нещадно боротьбу проти залишків ворожих буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського та його «школи», боротьбу проти недобитків німецько-українських націоналістів.

Рішення ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У про ідеологічну роботу — це могутня зброя в справі піднесення ідейного виховання нашого народу. Ці рішення подали неоцінну допомогу для піднесення ідейно-виховної роботи в школі. Вже є прекрасні зразки, які свідчать, що вчителство зрозуміло історичне значення рішень партії і поклало їх в основу своєї роботи.

Мерзенні загарбники знищили шкільні кабінети та лабораторії. Справа йде не просто про відновлення виробництва наочних приладь, а й про удосконалення їх, про виготовлення нових видів наочних посібників з усіх навчальних дисциплін.

Початкова школа повинна бути забезпечена наочним приладдям з природознавства, географії, історії, техніки. Вивчаючи фізику, хімію, астрономію, ваші учні мають робити досліди, експерименти тощо.

Зв'язок навчання з технікою, з радянським життям, з практикою розвитку соціалістичної промисловості, сільського господарства і культури — це важливе завдання нам треба здійснити будь-що [...].

Те ж саме можна сказати і про естетичне виховання шкільної молоді. Школи потребують збірників пісень, музичних інструментів, нот. Ще мало у нас є таких педагогів, які вміють керувати шкільним хором, учнівським оркестром; мало педагогів, які вміють малювати і можуть навчити цьому своїх вихованців.

Постановку викладання фізкультури, співів, малювання ми повинні поліпшити. І це ми зробимо.

Міністерство освіти Української РСР працює над поліпшенням якості підручників, зокрема підручників з української мови та літератури. В квітні 1947 р. Міністерство освіти оголосило конкурс на кращі підручники з української мови та літератури для середньої школи.

Вчителі і керівні працівники народної освіти Української РСР центром своєї уваги в 1946-47 і 1947-48 навчальні роки ставили і ставлять безумовне здійснення постанов ЦК КП(б)У «Про заходи до дальшого поліпшення роботи шкіл Української РСР» та «Про заходи до поліпшення позашкільної роботи з дітьми».

Зараз по школах республіки завершується 1946-47 навчальний рік. Попередні підсумки екзаменів показали значне зростання якості знань учнів проти минулого року. Із 26 380 учнів 10-х класів, що складали перший екзамен з рідної мови та літератури, майже всі одержали позитивні оцінки. Радісно і приємно доповісти про значні успіхи шкіл Закарпаття — нашої молодшої радянської області. В екзаменаційних роботах випускників 10-х класів шкіл цієї області виразно відбивається почуття радянського патріотизму, палкої любові до партії, почуття глибокої вдячності за звільнення Закарпаття.

Педагогічна громадськість Радянської України разом зі всім народом готується гідно відзначити 30-річчя Великого Жовтня. До свята Радянська Україна в дружньому, єдиному непорушному союзі з іншими радянськими республіками, за допомогою свого старшого брата — великого російського народу приходить з видатними перемогами на всіх ділянках державного і політичного життя. З великими перемогами вона прийде і в галузі народної освіти.

Вплив радянської школи, як передової школи в світі, настільки великий, що з неї беруть приклад, досвід її використовують для виховання молоді школи слов'янських народів Чехословаччини, Югославії, Болгарії.

Товариші депутати! Я вношу пропозицію проект державного бюджету на 1947 р., поданий на ваш розгляд, затвердити [...].

[1947]

[МОЕ ЛИЧНОЕ ТВОРЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ МОСКВЫ]

Мое личное творческое восприятие Москвы — это восприятие, во-первых, зарождения и укрепления Советской власти, во-вторых, возвышения и славы советской литературы, в частности литературы русской, и, в-третьих, восприятие Москвы как города. Все эти три момента часто в моем сознании сливаются в один. Имя ему и есть Москва.

Москва для меня прежде всего — мать братских советских народов. Москва, по декрету Ленина, первая в годы революции поставила памятник Тарасу Шевченко и философу Григ[орию] Сковороде¹. И Украина имела возможность твердо убедиться, что действительно только с востока солнце, с востока!

В Москве я познакомился с А. М. Горьким, Влад[имиром] Маяковским². В Москве на Первом Всесоюзном съезде писателей я познакомился с Сулейманом Стальским³ и другими писателями братских республик. Со многими русскими, белорусскими, армянскими, еврейскими, грузинскими и др. писателями у меня в настоящее время крепкая, многолетняя, давняя дружба. В Москве несколько раз были изданы мои книги в переводе на русский язык. Газеты «Правда» и «Известия» мои стихотворения печатали в оригинале⁴, на украинском языке («Партія веде», «Пісня під гармонію», «Пісня про Сталіна»). Москва меня, вместе с другими, посылала на Международный антифашистский конгресс обороны культуры в Париж, на Всеславянский собор в столице Болгарии — Софии. Сильным чувствуешь себя всюду, ибо ты выступаешь от имени Москвы. А в Москве Ленин! А в Москве солнце!

И я горжусь, что мне удалось эту силу Москвы воспеть в своей книге, за которую мне присуждено было звание лауреата Государственной премии, — «Чувство семьи единой».

Москву я также воспринимаю как освободительницу Украины. К Москве, как к якорю спасения, все наши творческие взоры были обращены в первые же годы после Октябрьской революции, когда на Украину Скоропадский привел немцев. Это в какой-то степени мною выражено в стихотворении «И Белый, и Блок, и Есенин...». Надежды украинского народа на помощь со стороны Москвы тогда же приблизительно я выразил в своем цикле «Живем коммуной». В нем я высмеял позорной памяти «деяния»

Центральной рады (стих [отворения] 5—8), высмеял так называемый «Всеукраинский трудовой конгресс»⁵ (стих [отворение] 9). Мощь Москвы и ее помощь украинскому народу звучит у меня также в цикле «В космическом оркестре» (стих [отворения] 3—6), в стих [отворениях] «В Хараксе», «На вручение ордена» и мн [огих] др [угих].

Победа над фашистской Германией в лице Красной Армии в Киев пришла через ворота Спасские в Кремле (стих [отворение] «Киев»). Москва — освободительница западных областей Украины («В украинском славном Львове»). Вся сила в ней. Ибо в Москве Ленин! Ибо в Москве солнце!

И я горжусь, что мне во время Великой Отечественной войны удалось именно из Москвы выступить в центральной прессе со статьей против украинско-немецких националистов в Канаде⁶, которые хотели продать Украину немецким фашистам.

Москва — центр мировой культуры. Все передовые народы мира тянутся к ней. В сердцах у них знамена на солнце реют, знамена!.. И как неохотно поворачиваются к Москве наши заклятые враги. В сердцах у них на ржавых петлях чугунные дверцы скрипят...

А все равно, не раз еще придется им в Москву идти, придется. И все это хорошо знают наши рабочие, крестьяне, интеллигенция, которые героически трудятся сейчас, отстраивают города и села, разрушенные по замыслу капиталистов (стих [отворения] «Крещатицкая», «Кто может нас сильных победить?»).

Вся сила в нас. Ибо в Москве — Ленин! Ибо в Москве — солнце!

И я горжусь, что мне всю мою любовь к Москве, всю ненависть к буржуазии удалось выразить в моем сборнике стихов «Партия ведет».

С Москвой у меня связан и такой важный момент в моей жизни, как вступление в члены ВКП(б). О том, как я постоянно чувствовал заботу со стороны партии на моем творческом пути, когда был еще беспартийным, я рассказал в своей статье «В армии великого стратега».

Ромей Роллан незадолго до своей кончины писал, что ему в швейцарских горах преследования со стороны фашистов помогли перенести звучания в его душе симфоний Бетховена. Нам же, советским людям, надеждой и отрадой всегда была и есть только Москва, наша, любимая, родная Москва! Звучание ее имени для нас, и особенно на празднике 800-летия⁷, — превыше всех симфоний.

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 50-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В. М. СОСЮРИ]

Товариші!

Цього року немала кількість припадає ювілейних дат, які святкуватимуть літератури всіх народів, що населяють нашу Батьківщину. Першою поміж цих дат ювілейних саме ж і святкуємо ми сьогодні тут, на Україні, у Києві, 50 років від дня народження Володимира Миколайовича Сосюри.

Це гучне, радісне наше свято. Та ні, не тільки наше, а й усіх народів Радянського Союзу.

30 років поетичної діяльності Володимира Миколайовича Сосюри — це дзвінке, безцінне, золоте надбання як самого поета, так і рідного йому українського народу, що породив такого чудесного співця. Але ні, не тільки народу українського, а й інших наших братніх народів, що дружбою поміж собою пов'язані гаряче, один одного обіймаючи кріпко.

Цим безцінним надбанням своїм золотим Володимир Миколайович Сосюра насамперед зобов'язаний великій партії Леніна, яка виховувала його, до боротьби з старим готувала, застерігала від помилок в ідеології, наказувала по ворогах стріляти мітко, мітко ще й безжално.

І поет чуйно прислухався до голосу Комуністичної партії, до сонця революції звертав своє обличчя. І поет глибоко розумів усі запити й вимоги рідного свого народу.

Один із перших своїх творів Володимир Миколайович почав сміливим закликком на весь голос:

До наших лав, до нас, хто зжився з боротьбою ?
Хто Сонце покохав, і на верхів'я гір
Лише до нього йде, й душею молодою
Вже бачить крізь віки його огнистий зір!

З душею молодою почав свій творчий шлях наш прославлений поет. З душею молодою іде він поміж нас і сьогодні.

І коло нього — молодь радянська!

І віє від творчості поета повнокровним здоров'ям і достатком. І в цьому особлива цінність сьгоднішнього торжества. Бо повнокровністю творчості улюбленого поета, поета-патріота збагачується уся ж наша духовна культура. А в багатстві ж, а в достатку, скажемо ще й по-російському, «в изобилии» духовної культури [...] ми повинні бачити одне із головних завдань соціалізму.

Над цим завданням — створити достаток матеріальних і культурних цінностей в країні соціалізму — працює увесь наш славний багатомільйонний радянський народ.

Відзначаючи ювілей одного із синів народу — Володимира Миколайовича Сосюра, ми підводим сьгодні певний підсумок внеску в скарбницю соціалізму також і з боку нашого ювіляра, як і з боку всієї нашої радянської літератури.

Ми пишаємося тим, що народи Радянського Союзу уже можуть підводити підсумки своїм досягненням і на культурному фронті, — і саме тоді, коли література на Заході носить або естетський характер, або ж спрямована на пропаганду нової війни, на розпалювання людиноненавистницької ідеології. Голос прогресивних письменників, художників, режисерів тоне в загальному хорі підлабузників, мракобісів, що легко продають свої пера Херстам³.

Товариші! Ми святкуємо ювілей одного із славних поетів Радянської України в той час, коли сили реакції США і Англії (та і других країн) спрямовані не на швидке подолання післявоєнних труднощів, не на поліпшення долі робітників, селян, трудової інтелігенції, не на розвиток культури трудящих, а на зміцнення своїх, бачите, позицій, як великих колоніальних держав, на те, щоб зміцнити антидемократичний табір і протиставити його сили демократичного фронту, на чолі якого стоїть Радянський Союз [...].

Немов той маяк, стоїть Радянська держава, вказуючи путь народам світу у майбутнє! [...]

Творчість радянських письменників України, її поетів, драматургів яскраво сьгодні показує успішні наші кроки вперед. Так само й творчість нашого любого ювіляра В. М. Сосюра ясно віддзеркалює ті славні процеси, які свідчать про перемогу нового над старим.

Товариші!

На нашому торжестві сьгодні ми почувмо розгорнуте, широке слово про нашого ювіляра.

Я ж тільки коротко хочу тут підкреслити, що поетичний голос Володимира Миколайовича остільки вогнеупругий і вогнебризний, що він завжди в силі був і зараз

є мужньо відбивати атаки ворогів. Усім нам відомо, з якою гідністю і гнівом відповів тов. Сосюра Малаюкові⁴ та іншій гіді фашистській.

Поетичний голос Володимира Миколайовича остільки своєрідний і прекрасний, що завше з гордістю хочеться говорити про нього скрізь, де б ми не були, як, наприклад, говорили ми про нього на Міжнародному антифашистському конгресі оборони культури в Парижі, який року 1935-го був скликав Анрі Барбюс⁵.

Так само з великою теплотою ми згадували про творчість Сосюри на Всеслов'янському соборі в Болгарії (в Софії, 1945 року) і — всього лише два місяці тому — на нарадах польсько-радянської дружби у Варшаві, Кракові, Лодзі, Катовіцах.

Нас партія учить ніколи не возносити на п'єдестал мятців, письменників, творців без належних і очевидних до того причин.

Але нам здається, ми аж ніяк не погрішимо тут, коли скажемо, що поетичний голос Володимира Миколайовича в багатьох, та навіть у переважаючих моментах уміє піднятися до високого, незламного тону і бути до кінця собі вірним. Таким сильним голосом він говорить про партію, про Леніна, про Радянську Батьківщину і, зокрема, про перлину Радянського Союзу — свій рідний Донбас.

По оспівуванню підземної праці героїв-шахтарів Сосюра в однім ряду стоїть з такими співцями, як російський співець Уралу Павел Бажов⁶, як вірменський співець Акоп Акопян⁷, а в дечому пішов од них ще й далі.

Бо коли «Уральские сказы» Павла Бажова («Каменный цветок», «Медной горы хозяйка» та ін.) є оспівуванням старого Уралу, коли поезії Акопа Акопяна здебільшого є оспівуванням праці дореволюційного шахтаря Вірменії та Грузії — Володимир Миколайович Сосюра все своє життя нового шахтаря нам розкриває, нового, радянського, озброєного новою технікою праці, людину нової свідомості.

І Володимир Сосюрі в тон сьогодні відгукуються споріднені голоси: з Донбасу — голос Павла Безпощадного⁸, для якого Донбас є кам'яною книгою, Ашота Граші⁹ — з Вірменії (всім нам відома його збірка «Горы співають»), Мамеда Рагіма¹⁰ — з Азербайджану, що славить підземний труд по здобуванню підземної крові — азербайджанської нафти, і голоси багатьох ще ін[ших].

Володимир Ілліч Ленін на XI з'їзді більшовицької партії в 1922 році казав¹¹ про Донбас:

«Ви знаєте, що це — центр, справжня основа всієї нашої економіки. Ні про яку відбудову великої промисловості в Росії, ні про яке справжнє будівництво соціалізму не може бути й мови, бо його не можна побудувати інакше, як через велику промисловість, якщо ми не відбудуємо, не поставимо на належну висоту Донбас».

Не будемо тут робити здогадки, знав ці слова Леніна т. Сосюра чи не знав, — нам важливо тут відзначити своєчасний, бажаний і потрібний прихід у літературу співця нового Донбасу в особі Волод[имира] Сосюра, і саме після того, як Ленін на потребі розвитку крупної промисловості наголосив нам [...].

Наш улюблений поет славить самовіддану працю шахтарів Донбасу, славить партію більшовиків [...].

Закінчуючи своє вступне слово, я висловлю певність усієї нашої громадськості, коли скажу, що наш рідний поет Володимир Сосюра, натхненний новою нагородою уряду — орденом Леніна, ще багато зробить для процвітання нашої Батьківщини, для побудови комунізму.

[1948]

СЛАВА БРАТЕРСЬКІЙ ДРУЖБІ НАРОДІВ!

Тридцять років Радянській Україні! Дата, сповнена найглибшого історичного змісту, дата, невіддільна від 30-річчя Великого Жовтня — коліски свободи й незалежності радянських народів. 30 років Жовтня і 30 років Радянської України зливаються воедино, як торжество великої правди, що міститься у вченні Маркса — Енгельса — Леніна, вченні, яке стало і символом віри, і керівництвом до дії, і вірним компасом, що показує шлях до комунізму.

Яке щастя усвідомлювати, що нашому поколінню призначено йти в авангарді боротьби за комунізм і першим увійти в його чертоги!

Так, тридцять минулих літ — це славний шлях найвеличніших історичних перетворень всієї нашої великої Батьківщини — СРСР і його складової, невід'ємної частини — України. Це шлях небаченої в історії боротьби, шлях, рясно политий кров'ю, шлях жорстоких і суворих битв і в той же самий час шлях історичних перемог соціалізму, величезних досягнень і героїчної творчості мас.

Не раз на цім шляху український народ міг у всій повноті відчуття і з хвилюванням вдячного серця оцінити могутню рятівну дружбу радянських народів, і російського народу передусім. Ця дружба, цей священний союз, як сказав великий Ленін¹, виник добровільно, без брехні і заліза, зростав і зміцнювався, перетворившись в небачену, незбориму силу.

Сьогодні українська земля з'єднана воедино — від Дунаю до поліських дібров, від закарпатських долин до шахт Краснодона. Її діти славлять героїчну партію більшовиків, під стягом якої Україна прийшла до свого тридцятиріччя, славлять братерську дружбу радянських народів-побратимів. Тільки під цим великим прапором, тільки в єдиній сім'ї радянських народів Україна могла вийти з вікової неволі на широкий простір державного, економічного й культурного розвитку.

Якою скаженою ненавистю сходили покидьки людства, мерзенні каїни, кати українського народу, годованці іноземних розвідок, бачачи, як міцнів, зростає і цвіте дружба українців із російськими братами та з іншими народами Союзу! Брудними потоками наклепів намагалися вони обіляти цю світлу й благородну дружбу. Але хіба ж огидна гадина в силі заплямувати осяйне сонце!

Я пригадую зворушливі рядки листа братнього узабського народу до українців у тяжкі дні 1942 року, коли вся Україна була під ігом німецько-фашистських загарбників:

«Ми з нетерпінням ждемо того ясного дня², коли побачимося з вами на землі вашої батьківщини. Ми взяли клятву з наших синів визволити Україну. Ми їм писали: «Пам'ятай: дім росіянина — твій дім, дім українця — твій дім, дім білоруса — твій дім... Ми поцілуємо ноги того узбецького воїна, який першим ступить на землю України».

У будинку голови колгоспу села Шрома Махарадзевського району Грузії на найпочеснішому місці лежать поряд «Кобзар» Тараса Шевченка і книга Шота Руставелі як символ дружби грузинського та українського народів.

«Москва — наше сонце, Київ — наш брат; до Москви через Київ — світлий шлях», — писали трудящі визволеної Молдавії своїм українським братам.

Азербайджан і Киргизія, Казахстан і Башкирія — всі республіки й народи радянської землі поспішали на допомогу Україні в дні війни і в дні її відродження.

Немає слів таких, щоб розповісти про ту велику роль, яку відіграв ув історичній боротьбі України російський народ. Навіки вписано в історію світлі сторінки цієї зворушливої дружби. Якби не російський народ, не його самовіддана допомога, не існувала б Україна як самостійна, суверенна, могутня радянська держава, не розвивалася б її національна культура, стогнав би український народ під ігом іноземних загарбників.

Москва — символ дружби радянських народів, серце нашої Батьківщини — відіграла виключну роль і у визволенні України, і у відродженні її народного господарства та культури. Допомога Москви Україні — це велична епопея дружби і братерської солідарності. Москвичі допомагають відбудовувати Харківський тракторний завод, москвичі допомагають відродженню шахт і заводів Донбасу. Москвичі розробляють проекти багатьох нових велетенських споруд на Україні. Із Москви йде на Україну світло передової соціалістичної культури.

Колиска Великого Жовтня — Ленінград, легендарне місто-герой — вносить неопідценний вклад у справу відродження промисловості України.

А допомога Уралу, Сибіру, Поволжя — допомога урал-машівців, тагільців, челябінців, магнітогорців, кузнечан, саратовців? Скрізь і всюди росіяни приходять на допомогу українцям — у промисловості і сільському господарстві, у наукових лабораторіях і в аудиторіях вузів.

Глибокий, благородний смисл таїться у зверненні колективу Уралмашзаводу до всіх трудящих Свердловської області, написаному ще восени 1943 року:

«Ми ясно уявляємо собі, яка величезна робота лягає на наші плечі в зв'язку з відбудовою промисловості, зокрема чорної металургії Донбасу і Придніпров'я... Докладемо всіх сил, мобілізуємо нові резерви, щоб у найкоротший строк відновити чорну металургію Півдня».

Велика Вітчизняна війна була всебічним випробуванням усіх матеріальних і духовних сил кожного народу. Вона була серйозним випробуванням і дружби народів СРСР. Ця дружба трудящих усіх націй нашої країни ще більше загартувалася і зросла.

Ми, радянські люди, горді свідомістю того, що світові звірачого націоналізму і расової зненависті протистоїть Радянський Союз, в якому всі народи об'єднані нерозривними узами дружби і братерства!

Яке щастя для українського народу, що він живе в сім'ї радянських народів!

І сьогодні, у велике свято всієї країни, в радісний і знаменний день 30-річчя УРСР, з глибини душі виникають слова гарячої подяки братньому російському народові і всім радянським народам-братом, доблесній Радянській Армії-визволительці, партії більшовиків.

НАРОДНА ОСВІТА НА УКРАЇНІ ЗА 30 РОКІВ

До славного ювілею — 30-річчя свого існування Радянська Україна, складова, невід'ємна частина Союзу Радянських Соціалістичних Республік, приходить з величезними досягненнями.

Тридцять років строк невеликий. Але короткий історичний відрізок цей — найвеличніша епоха в житті нашого народу. Породжена Великою Жовтневою соціалістичною революцією, ця епоха, епоха радянського розвитку, невпізнавано змінила обличчя України, змінила наших людей.

Жовтнева революція, організована партією Леніна і здійснена під її проводом робітничим класом в союзі з біднішим селянством, навіки розбила кайдани капіталістичного рабства, знищила всякий соціальний і національний гніт в нашій країні. Вона поклала початок бурхливому розвитку народного господарства, розквітові культури, нечуваному піднесенню творчих сил народних мас. Вона відкрила шлях до національного відродження гноблених царизмом народів Росії.

У жорстокій боротьбі проти лютих ворогів своїх — українських буржуазних націоналістів, білогвардійців і інтервентів визволений Жовтнем український народ за допомогою великого російського та всіх інших народів Країни Рад під керівництвом великої партії більшовиків створив, відстояв і зміцнив свою національну Українську Радянську Державу. На основі радянської системи, в могутній співдружності народів, побудованій на принципах ленінської національної політики, Україна за тридцять років не тільки ліквідувала свою віковичну екопомічну й культурну відсталість, яку всіляко підтримував поміщицько-капіталістичний лад, але й вийшла у число передових радянських республік.

Побудована й реконструйована в роки п'ятирічок високорозвинена соціалістична індустрія нашої республіки, велике колективізоване сільське господарство займа-

ють важливе місце в соціалістичному народному господарстві радянської Батьківщини — СРСР.

Бурхливо розквітла національна формою, соціалістична змістом українська культура. Увібравши в себе найкраще, передове з культурних цінностей, створених російським та іншими народами нашої країни, розвиваючись у животворному взаємодіянні з культурами братніх народів, культура українського народу, в свою чергу, збагачує своїми досягненнями культури народів СРСР.

У складі могутнього Радянського Союзу наш народ дістав можливість здійснити свою давню мрію — всі українські землі возз'єднані в єдиній Українській Радянській Державі. Вірний соціалістичній Вітчизні, український народ самовіддано боровся на фронтах Вітчизняної війни проти гітлерівських загарбників. Визволена спільними зусиллями народів СРСР з фашистської неволі, наша республіка завдяки Радянському Союзові як складова частина його вийшла на міжнародну арену, стоїть в авангарді боротьби прогресивного людства проти паліїв нової війни, за мир і співробітництво волелюбних народів.

Український народ, натхненний невмирущими ідеями Леніна разом з іншими братніми народами — рука в руку, плечем до плеча, у незламній дружбі і з могутньою підтримкою старшого брата нашого — російського народу сміливо й упевнено простує до комунізму.

* * *

В історичній боротьбі за соціалізм виросла вихована більшовицькою партією нова, радянська людина. Прекрасні моральні якості радянських людей знайшли своє втілення в мільйонах мужніх самовідданих захисників Батьківщини, в героях фронту й тилу. Вони виявляються в славних ділах трудівників промисловості й сільського господарства, які з величезним патріотичним піднесенням борються за здійснення післявоєнної п'ятирічки за чотири роки.

Немалу частку в досягненні всесвітньо-історичних перемог соціалізму, в справі виховання високих якостей у нашої молоді має радянська школа. Працівники народної освіти, радянська школа з самого початку її зародження керуються безсмертною вказівкою В. І. Леніна, що шкільна справа є складовою частиною комуністичного будівництва, що школа наша не може бути поза життя, поза політикою. «Ми відверто заявляємо, — говорив Ленін¹, — що школа поза життям, поза політикою — це брехня і лицемірство» [...].

Радянська школа всю свою багатогранну навчально-виховну діяльність тісно пов'язує з мудрою, послідовною політикою Комуністичної партії — життєвою основою радянського ладу. Партія Леніна неухильно, крок за кроком спрямовує нашу школу в дусі більшовицької ідейності. Саме тому радянська школа відіграла таку важливу роль у здійсненні великої культурної революції — найжиттєвішої потреби соціалістичного будівництва — у здобутті всесвітньо-історичних перемог соціалізму в нашій країні. Пройнята марксистсько-ленінською ідеологією, радянська школа стала «знаряддям комуністичного переродження суспільства» (Програма ВКП(б)).

З визначними досягненнями приходять до 30-річного ювілею Радянської України і наша школа.

Жовтнева революція дала трудящим велике право на освіту. Воно, право це, було завойоване життям і кров'ю кращих синів народу. Довго й уперто разом з іншими народами Росії боровся за це право український народ.

Для трудящих і їх дітей у царській Росії чинилися усякі перешкоди на шляху до освіти, культури: висока плата за навчання, витрати на придбання форменого одягу, заборона навчання дітей неруської національності рідною мовою і т. д. Діти робітників і біднішого селянства не могли навіть і мріяти про середню або вищу школу. Для них, та й то далеко не для всіх, призначалися хіба що початкові школи. І справді, у 1914—1915 роках на Україні було лише 793 неповних середніх і середніх школи. Гімназії й прогімназії, комерційні та технічні, вищі навчальні заклади були розраховані, головню, на дітей заможних шарів. Так неухильно виконувався циркуляр царського міністра освіти Делянова про «кухарчиних дітей»², так послідовно здійснювалась класова політика царського уряду в освітній справі. [...]

І як наслідок — неписьменність, безпросвітна темрява, безкультурність. На Україні письменних було лише щось із 25 процентів, причому і ця кількість припадала в основному на заможні класи — на поміщиків, капіталістів, купців, куркулів. Серед сільського населення налічувалося ледве 19,6 процента письменних, у тому числі серед жінок — 8,6 процента.

Тільки Радянська влада й партія більшовиків, керована В. І. Леніним, створили всі умови, щоб освіта розгорнулася на всю широчінь свого розвитку, щоб вона стала справді народною, щоб всі чудеса техніки, всі здобутки людської культури стали загальнонародним добром, щоб знання, наука, мистецтво перетворилися із знаряддя

гніту й поневолення, яким вони є за капіталізму, в зняряд-
дя боротьби за комунізм.

З перемогою Жовтневої соціалістичної революції було відкинуто стару класову школу з її буржуазною ідеоло-
гією станової й расової нерівності, з її культом приватно-
власницького індивідуалізму й егоїзму. Радянська влада,
поставивши народну освіту на службу народові, в корені
змінити цілі, завдання й зміст школи.

Принципально відрізняючись від школи буржуазної,
радянська школа пройнята найпередовішою, радянською
ідеологією. Вона ставить собі завдання підготувати людей,
всебічно розвинених, прищепити їм дисципліну й навич-
ки соціалістичного співжиття. Радянська школа, виховую-
чи учня на кращих традиціях боротьби народу за своє
соціальне й національне визволення, нещадно бореться
проти шовінізму, проти національної обмеженості, проти
всіх пережитків капіталізму в його свідомості. Вона
виховує молодь в дусі колективізму, дружби народів, ра-
дянського патріотизму, відданості партії більшовиків,
в дусі комуністичної моралі.

У перші ж дні свого існування молода Радянська дер-
жава проголосила основні принципи нової, радянської
системи народної освіти: загальне обов'язкове безплатне
навчання, єдність школи, відокремлення школи від церк-
ви, широка матеріальна база, активна участь трудящого
населення в розв'язуванні питань шкільного будівництва,
право для всіх національностей здобувати освіту — від
початкової до вищої — своєю рідною мовою.

Було розроблено основні документи революційної пе-
ребудови школи — «Положення про єдину трудову школу
РРФСР» і «Основні принципи єдиної трудової школи».
Запровадження принципу єдності системи освіти давало
змогу всім трудящим нашої країни досягати вищого сту-
пеня освіти. Єдина й однакова школа для всіх національ-
ностей і народностей забезпечила їх справжню рівність
у школі. Школа в Країні Рад стала світською, вона не
тільки була відокремлена від церкви, але на неї було
покладено обов'язок формувати в підростаючому поколін-
ні науковий матеріалістичний світогляд.

Більшовицька партія ніколи, ні на хвилину не змен-
шує своєї уваги до питань шкільного будівництва.

У 1919 році — в розпал громадянської війни —
VIII з'їзд партії прийняв нову програму, яка точно вста-
новлювала завдання в галузі народної освіти. Було на-
креслено величну програму освіти народу в країні, що
звільнилась від гніту капіталістів і поміщиків. Програма

партії визначила завдання школи: бути провідником комуністичної ідеології в маси.

Розвиток освіти в Радянській Україні, порівняно з РРФСР, почався пізніше. Проте як тільки остаточно встановилася на Україні Радянська влада, вона відразу ж почала дбати про школу. В січні — березні 1918 року вже були засновані в губернських і деяких повітових містах відділи народної освіти. В лютому — серпні 1919 року розпочалася систематична робота в галузі радянського культурного будівництва.

Внаслідок руйнівницької воєнної інтервенції, бандитизму, що його розпалювали буржуазно-націоналістичні вироки, і голоду на Україні створилося винятково тяжке становище. Тут нараховувалося близько мільйона дітей-сиріт і безпритульних. Дуже позначилася на шкільному будівництві і на становищі дітей господарська розруха. Поставало завдання врятувати дітей, які не мають ні родини, ні дому.

Турбота про дітей і матерів та про зміцнення сім'ї завжди була одним з найважливіших завдань партії і Радянського уряду. Наша держава завжди — з першого дня свого існування — приділяє велику увагу охороні інтересів матері й дитини, завжди надає велику матеріальну допомогу їм. Винятково великою увагою оточені в нашій країні діти-сироти. Безпритульність дітей в Країні Рад — явище тимчасового порядку і викликається руйнаційними наслідками війни. Ліквідації безпритульності приділили багато уваги молоді органи народної освіти на Україні. Широко розгорнулася творча ініціатива. Було створено сотні дитячих будинків-притулків, дитячих садків, майданчиків.

1920 року Полтавський губернський відділ народної освіти доручає А. С. Макаренку організувати колонію для малолітніх правопорушників³. Так виникає славетна «Колонія ім. Горького», про яку сам Горький пізніше писав Макаренкові: «Величезного значення і на диво вдалий педагогічний експеримент⁴ Ваш має світове значення, на мій погляд».

* * *

Важливе значення у питаннях виховання й школи мають виступи В. І. Леніна, що належать до періоду переходу на мирну роботу по відбудуванню народного господарства, а саме: «Промова на III з'їзді комсомолу», «Замітки на тези Н. К. Крупської про політехнічну освіту»⁵,

«Директиви ЦК комуністам — працівникам Наркомосу», «Про роботу Наркомосу», «Сторінки із щоденника».

Знаменита промова Володимира Ілліча Леніна, виголошена 27 років тому — 2 жовтня 1920 року — на III Всеросійському з'їзді комсомолу, стала програмним документом більшовицької партії в питаннях освіти і виховання молоді, вона є вершиною радянської педагогічної науки.

З геніальною простотою і глибиною розвинув Володимир Ілліч у своїй промові основні положення виховання будівників комунізму.

Ленін перш за все свої погляди звертає на школу, бо саме в ній і закладаються основи всякої освіти, всякої науки. Саме в школі починає формуватися свідомість молоді, тут закладаються основи марксистсько-ленінського світогляду, виховується відданість справі Леніна. Ленін дав класичне визначення старої школи: «Стара школа заявляла ⁶, що вона хоче створити людину всебічно освічену, що вона учить наук взагалі. Ми знаємо, що це було наскрізь брехливо, бо все суспільство ґрунтувалося і трималося на поділі людей на класи, на експлуаторів і пригноблених. Природно, що вся стара школа, будучи цілком пройнята класовим духом, давала знання тільки дітям буржуазії. Кожне слово її було підроблене в інтересах буржуазії».

Стара школа, вказував В. І. Ленін, не стільки виховувала, скільки натаскувала в інтересах капіталізму і поміщиків, вирощувала для них придатних слуг, які б давали їм прибутки і разом з тим не тривожили б їх спокою і безділля. Отже, всякі розмови про те, що буржуазна школа нібито стоїть над політикою і має позакласовий характер, брехня і лицемірство.

Тут же в своїй промові Володимир Ілліч виклав основні принципи справжньої, комуністичної освіти. Провідною ідеєю ленінського вчення про виховання, найголовнішим принципом нашої радянської педагогіки є підпорядкування всієї справи освіти й виховання завданням побудови нового, комуністичного суспільства. «...Наша школа, — говорив великий Ленін, — повинна давати молоді основи знання, давати вміння виробляти самим комуністичні погляди, повинна робити з них освічених людей. Вона повинна за той час, поки люди в ній учаться, робити з них учасників боротьби за визволення від експлуаторів». [...]

Шкільна справа розвивалась швидкими темпами. Здійснення принципів ленінської національної політики забезпечило небачений ріст числа шкіл з викладанням українською мовою. До революції на Україні таких шкіл

не було. В 1922 році українських шкіл уже було 6150, а в 1927 році їх стало 15 148. В них навчалось близько 2 мільйонів українських дітей рідною мовою.

В результаті розвитку народної освіти і роботи по ліквідації неписьменності, початої після видання в 1920 році декрету ВУЦВК, значно підвищився процент письменності серед населення. На 1927 рік, до першого десятиріччя Радянської влади, в нашій республіці було вже 70 процентів письменних у місті і 38,3 процента на селі [...].

В результаті Великої Жовтневої соціалістичної революції в радянській країні відбулася дійсно культурна революція.

Мицніла школа на Україні, керована партією більшовиків. Більшовики України під керівництвом ЦК ВКП(б) домоглися в ці роки величезних успіхів на фронті національно-культурного будівництва.

За роки Радянської влади Україна перетворилась в республіку високої соціалістичної культури. Особливо значних успіхів було досягнуто на Україні після історичної постанови XVI з'їзду партії про запровадження загального обов'язкового навчання.

В 1937/1938 навчальному році на Україні існувало 22 315 шкіл, в яких навчалось понад 5 мільйонів 300 тисяч учнів. Це становило майже одну шосту частину українського населення. З цього числа шкіл 17 736 були школи з викладанням українською мовою, в яких навчалось близько 4 мільйонів 400 тисяч дітей, або 82,4 процента всіх учнів, 14,2 процента навчалось російською мовою і 3,4 процента — іншими мовами.

Проти дореволюційного часу кількість учнів у школах зросла на 3 мільйони 655 тисяч чоловік, або більш як утрос.

До 1938 року на Україні за час існування Радянської влади збудовано 5926 нових шкіл.

На 1 січня 1938 року письменність серед українського населення досягла 97,7 процента.

В цей же час у Західній Україні, яка перебувала під ярмом польських поміщиків і капіталістів, серед 7-мільйонного українського населення налічувалось близько 2,5 мільйона неписьменних.

Ще більших успіхів досягла радянська школа у третій п'ятирічці. XVIII з'їзд ВКП(б) поставив уже завдання «здійснення загального середнього навчання у місті і завершення на селі та в усіх національних республіках загального семирічного середнього навчання».

На Україні в 1940/1941 навчальному році було 14 449

початкових, 10 707 семирічних і 4274 середніх шкіл, в яких навчалось близько шести з половиною мільйонів учнів. [...]

Щоб ще яскравіше бачити розвиток народної освіти в нашій республіці, візьмімо конкретні дані по першому-ліпшому селу, району, області.

Ось історія звичайного собі села Талалаївки Чернігівської області. До Жовтневої революції тут була одна земська початкова школа⁷. Навчалось в ній 80 учнів. Та й ці діти, провчившись один рік, здебільшого залишали школу.

Тепер від старого в Талалаївці не залишилось і сліду. Ще у 1922 році відкрито було семирічну школу. Для неї у 1927 і в 1936 роках збудовано два двоповерхових будинки. У школі почали вчитися не лише діти. Коли по країні пролунали полум'яні слова Леніна про ліквідацію неписьменності, прийшли навчатися дорослі, які за старих часів не могли стати грамотними. Вдень училися діти, а ввечері — дорослі.

У 1929 році село всією своєю масою пішло в колгосп. Цьому організованому рухові селянства за соціалістичну перебудову свого села передувала велика копітка масово-політична робота вчителів школи серед населення. Селяни дали своєму колгоспові горду назву — «Більшовик». Ця назва, як прапор, закликає їх до сумлінного виконання своїх обов'язків перед державою.

Багатьом людям дала талалаївська школа путівку в життя. Сотні її вихованців працюють тепер інженерами, лікарями, вчителями.

Візьмімо тепер іще перший-ліпший район. Ось — Харцизький район Донбасу. Він цілком здійснив закон про загальне обов'язкове навчання. До революції тут було лише 6 шкіл, в яких навчалось 400 учнів. Тепер тут працює 5 середніх, 13 семирічних і 28 початкових шкіл, якими охоплено близько 10 тисяч учнів. Бюджет шкіл району становить 6 мільйонів 145 тисяч карбованців, або 41 процент усього бюджету району. Наполеглива праця вчителів і громадськості забезпечила цілковите охоплення школою всіх дітей шкільного віку. 1900 дітей дістали допомогу на придбання одягу й взуття; безплатно видано 836 комплектів одягу і 600 пар взуття.

Учителі району користуються великим авторитетом, 56 з них нагороджено орденами й медалями за бойові заслуги на фронтах Вітчизняної війни, а 88 учителів — медалями «За доблесний труд у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.».

Розглянемо розвиток народної освіти на прикладі Вінницької області. До революції тут було 1532 початкових, 28 неповних середніх і 19 середніх шкіл. А в 1940/1941 навчальному році шкільна мережа являла собою зовсім іншу картину. В області працювало 550 початкових, 759 семирічних і 268 середніх шкіл. Кількість початкових шкіл зменшилась, а натомість збільшилось число семирічних (майже в 27 разів) і середніх (більш як у 14 разів). Якщо до революції у неповних середніх школах навчалось 8 тисяч учнів, то в радянський час, перед Вітчизняною війною, у цих школах було вже 328 150 учнів.

Як бачимо, не тільки значно зросло число шкіл та учнів. Докорінно змінився і якісний склад її.

Розвиваючись разом з соціалістичною державою як складова частина її організму радянська школа завдяки повсякденному керівництву більшовицької партії неухильно міцніла, зростала кількісно й якісно.

Велика Вітчизняна війна радянського народу проти німецько-фашистських загарбників яскраво продемонструвала перед усім світом високі моральні якості, виняткову мужність і героїзм, полум'яний радянський патріотизм нашого народу, нашої молоді, вихованої в радянській школі.

У тяжку для нашої вітчизни годину — під час Великої Вітчизняної війни радянського народу проти гітлерівських поневолювачів — партія, Радянський уряд ні на хвилину не припиняли свого піклування про радянську школу, про наших дітей. Постанови партії і уряду про роздільне навчання хлопчиків і дівчаток, про приймання до школи дітей семи років, про «Правила для учнів», про поліпшення якості навчання в школі та інші постанови, видані у воєнні роки, відіграли величезну роль у дальшому зміцненні та розвитку радянської школи.

Німецько-фашистські загарбники та їх пособники — українсько-німецькі націоналісти — завдали незліченних страждань українському народові. Гітлерівці винищували радянських людей, палили й руйнували наші квітучі міста й села, знищували вогнища культури.

По самій лише системі народної освіти збитки, заподіяні фашистами, обчислюються колосальною сумою в 5 мільярдів 166 мільйонів карбованців. Цілком знищено понад 8 тисяч шкільних будинків і більш як 10 тисяч напівзруйновано. Фашисти розграбували і знищили шкільні та університетські кабінети, лабораторії, спалили десятки мільйонів книг і найцінніших рукописів.

Радянська Україна, за братерською допомогою інших

радянських народів, і насамперед великого російського народу, не тільки вигнала ворога, але й знайшла в собі силу швидко і успішно загоювати рани, завдані їй війною.

Швидко відбудовуються школи. У цьому 1947/1948 навчальному році в нашій республіці працює вже понад 29 тисяч початкових, семирічних і середніх шкіл, в яких навчається близько 6 мільйонів дітей. Цього ж року відкрито 426 нових шкіл, з них 59 середніх і 51 семирічна школа.

З поліпшенням якості роботи радянської школи зростає успішність учнів. Так, у минулому 1946/1947 навчальному році закінчило середні школи понад 24 000 учнів, з них 368 чоловік з золотою медаллю і 691 — з срібною. Семирічну школу закінчило 148 тисяч учнів.

Наші школи одержують у цьому році близько 20 мільйонів підручників і на 10 мільйонів карбованців наочних приладь.

Особливо показовим є зростання шкільної мережі у західних областях УРСР. Лише в 1946/1947 навчальному році відкрито школи в 430 населених пунктах, де їх зовсім ніколи не було. А до возз'єднання цих областей з Радянською Україною там українських шкіл було всього лише 139, з них гімназій тільки п'ять. Лише 5 процентів українських дітей могли навчатися рідною мовою, а в гімназії — 4 проценти.

У визволених західних областях на початок 1940/1941 навчального року було понад мільйон неписьменних і малописьменних серед дорослого населення. За три післявоєнні роки навчено грамоти понад 466 тисяч чоловік. У багатьох районах західних областей України уже цілком ліквідовано неписьменність.

Нечуваними темпами і розмахом розвивалась у нашій республіці вища освіта. З 19 вузів на Україні до революції їх число зросло до 162 напередодні Вітчизняної війни, і навчалось в них 126 тисяч студентів. Щороку наша країна одержувала понад 30 тисяч нових молодих спеціалістів — інженерів, лікарів, учителів, агрономів, економістів, наукових працівників. Радянська влада не тільки розвинула мережу вузів, але й забезпечила радянській молоді умови для навчання в них.

Велику увагу партія і уряд приділяють вирощуванню педагогічних кадрів. До 1917 року в школах України працювало 46 739 учителів, а в 1940/1941 навчальному році їх було вже 243 626, серед них 74 577 з вищою педагогічною освітою. В цьому році армія вчителів УРСР налічує близько 212 тисяч чоловік. А в 20 педагогічних і 35

учительських інститутах учитися зараз понад 23 тисячі студентів і у 82 педагогічних училищах — майже 25 тисяч слухачів.

Партія і уряд оточують величезною увагою радянського вчителя. Радянський вчитель — не просто викладач. Це — довірена особа соціалістичної держави, і на нього покладено обов'язок «підготувати молоде покоління до будівництва нового життя»⁸ (Ленін). Радянські вчителі — не тільки вихователі дітей. Вони одночасно і активні громадсько-політичні працівники.

Під час Великої Вітчизняної війни наші вчителі, взявши зброю в руки, мужньо стали на захист своєї Радянської Батьківщини. На фронтах чи в тилу ворожому — у партизанських загонах — громдили вони лютих загарбників, відстоювали честь і незалежність Вітчизни. На весь світ прославлені імена Героїв Радянського Союзу — вчителів Одухи⁹, Циса, Шашла¹⁰, начальника штабу партизанського з'єднання Базими — соратника славного народного месника двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака, мужньої партизанки-вчительки Стеценко, що її прекрасний образ дав в особі Валі Яценко у своєму творі «Нескорені» Борис Горбатов¹¹.

Народний учитель користується в нашій країні заслуженим авторитетом і всенародною пошаною. Понад 6 тисяч учителів республіки нагороджено орденами й медалями, багатьом працівникам народної освіти виявлено високу честь — їх обрано депутатами до Верховних Рад СРСР і УРСР; близько 400 чоловікам присвоєно звання Заслуженого вчителя [...].

Друга світова війна, розв'язана гітлерівською Німеччиною, завдала величезного лиха народам нашої країни. В результаті війни багато дітей залишилось без батьків, які загинули в боротьбі з ворогом за свободу своєї Батьківщини. Радянському урядові довелося знову, як і після громадянської війни, відкривати дитячі будинки, широко практикувати патронування дітей, яких добровільно брали на виховання колгоспи і окремі громадяни міста і села. На 1 січня 1947 року на Україні лише в системі Міністерства освіти було відкрито 594 дитячих будинки, де виховувалось і навчалось близько 78 тисяч дітей віком від 4 до 14 років. Понад 114 тисяч сиріт виховується в сім'ях трудящих.

Тільки Радянській державі, яка спирається на безмежну підтримку народу, було під силу зібрати по всій країні осиротілих дітей і забезпечити їм нормальні умови для життя й навчання.

Радянська Конституція надала радянській жінці нарівні з чоловіком великі права. Щоб допомогти трудящій жінці повністю використати свої права, Радянська держава, дбаючи про виховання молодого покоління, асигнує великі кошти на дитячі ясла, дитячі садки, майданчики, позашкільні дитячі організації. Тепер на Україні працює 2839 дитячих садків з 170 тисячами дітей. Крім того, в період літніх польових робіт у колгоспах організуються сезонні дитячі ясла та садки, куди колгоспниці віддають своїх дітей на час роботи.

* * *

Центральний Комітет нашої партії поставив перед нами вимогу виховувати молоде покоління в душі високої більшовицької ідейності, прищеплювати йому непохитну віру в правоту справи Леніна, стійкість і бадьорість, безмежну відданість соціалістичній Батьківщині, гордість її досягненнями, презирство до всякого схиляння перед буржуазним Заходом, вміння переборювати всякі труднощі. Наші люди повинні бути всебічно освіченими, висококультурними [...].

Англо-американські імперіалісти в своїй лютій ненависті до комунізму докладають всіх зусиль, щоб перешкодити переможному рухові Радянської країни і країн нової демократії вперед. Світова реакція розгорнула шалену боротьбу проти нас — економічну, дипломатичну, ідеологічну. Палії нової війни намагаються у себе ще більше підпорядкувати школу своїй імперіалістичній політиці. У цьому допомагають їм буржуазні педагоги. Так, «апостол» сучасної реакційної педагогіки американський прагматист педагог і соціолог професор Джон Дьюї проповідує необхідність прищеплювати дітям змалку почуття пошани до «американських звичаїв», тобто виховувати їх в душі буржуазної демократії як засобу проти класової боротьби.

Американські «педагоги» намагаються нав'язати свою, американську систему виховання іншим народам. Вони застрашують непокірливих атомною бомбою, як про це прямо говорить американський педагог професор Каунтс. Яким жахом віє від цієї «атомної педагогіки», педагогіки людиноненависництва й мракобісся!

На фоні цього дикунства й тьми ще яскравіше виступає глибока прогресивність нашої радянської педагогіки, пройнятої ідеологією марксизму-ленінізму. Але тим вищі вимоги до нашої школи. Тим вища повинна бути ідейна озброєність наших учителів, більшовицька спрямованість шкільного виховання. [...]

Педагогічна громадськість нашої республіки, як і всього Радянського Союзу, глибоко усвідомлює, що основою радянської педагогіки є марксизм-ленінізм, що аполітичність і безідейність чужі радянській людині. Наше учительство усвідомлює, що якнайглибше засвоєння марксистсько-ленінської науки озброїть його в боротьбі проти впливів буржуазної ідеології, проти всіх і всяких політичних помилок і буржуазно-націоналістичних перекручень і допоможе виховувати з підростаючого покоління членів соціалістичного суспільства, вільних від пережитків капіталізму в свідомості, від будь-якого схиляння перед буржуазною культурою Заходу й Америки.

Під керівництвом партії більшовиків учительство Радянської України ще з більшим запалом і наполегливістю продовжуватиме свою справу виховання з нашої молоді освічених будівників комунізму, людей, безмежно відданих справі Леніна.

[1948]

(ВИСТУП ПО РАДІО
З НАГОДИ 25-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ СМЕРТІ ОВАНЕСА ТУМАНЯНА¹
30 БЕРЕЗНЯ 1948 р.]

Минуло 25 років від дня смерті славетного вірменсько-го письменника-класика Ованеса Туманяна.

Туманян разом з Ованесяном² та Ісаакяном³ належить до так званого «потрійного сузір'я» на небі вірменської літератури⁴. Валерій Брюсов називає Туманяна найблискучішою зіркою цього сузір'я. І справді, світло таланту Туманяна таке далекосяжне, що все, що він створив у свій час, і зараз визначається найкращим, найсильнішим як в дореволюційній вірменській літературі, так і в перших роках після Жовтня — в літературі радянській.

Ованес Туманян писав поезії, прозу, казки, байки для дітей, а також статті критичні, наукові та публіцистичні.

Широка громадськість знає Ованеса Туманяна як автора поем з життя вірменського народу — «Ануш», «Маро», відомих казок «Хазяїн і робітник», «Хоробрий Назир», громадськість знає його як автора байок «Кінець зла», «Невдачливий купець» та інших. Він же обробив народний епос про Давида Сасунського, надавши йому завершену художню форму.

Ов[анес] Туманян був органічно пов'язаний з народом, з його історією. Поет тяжко переживав трагічну долю свого краю, але глибоко вірив у моральні сили народні й був певен, що національна та соціальна несправедливість будуть поборені. Ованес Туманян весь час підтримував у своєму народі надію на краще майбутнє:

О, чи скоро рапок засяє зорею⁵
у вірменських горах,
горах зелених?

І коли Великий Жовтень приніс визволення народам царської Росії, Ованес Туманян з радістю вітав цю нову еру в історії свого народу. Він побачив, глибоко відчув, що здійснилась віковична мрія трудящих, що нова Росія є та сила, яка виведе народи з рабського стану. У своєму листі до В. І. Леніна Ованес Туманян висловив щире вдячність за врятування Вірменії.

Ованес Туманян багато зробив для зміцнення дружби народів, зокрема дружби з великим народом російським. У цьому ж він бачив джерело могутності своєї Батьківщини.

Нещодавно знайдено нові, невідомі рукописи поета, серед яких є й стаття про книгу Хачатура Абовяна «Рани Вірменії»⁶. У цій статті Ованес Туманян особливо підкреслює роль російського народу в житті вірмен, яких намагались знищити турки: «Благословенне чоловіколюбство росіян зм'ягчало і скелі⁷ і пустинні, безлюдні поля Вірменії заселило людьми, які, користуючись охороною російського народу, знов відроджують свою священну землю».

Велика заслуга Ованеса Туманяна у зближенні культур народів бувшої Росії. Він любив і перекладав твори Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Горького, Шолом-Алейхема⁸. Зокрема хочеться сказати, що він любив і перекладав твори Шевченка.

Твори Ованеса Туманяна перекладають мовами народів Радянського Союзу, в тім числі й українською мовою.

У цьому році виходить у світ українською мовою збірник його творів⁹.

Світле ім'я народного поета братньої нам Вірменії вічно житиме в серцях народів могутньої Країни Рад, що впевнено йдуть під проводом партії Леніна до комунізму.

{1948}

ВДОХНОВЛЯЮЩЕЕ СОБЫТИЕ

С чувством глубочайшей радости за нашу социалистическую культуру я встретил сообщение о присуждении Государственных премий новому отряду деятелей советской литературы и искусства.

Это присуждение происходит в знаменательные дни борьбы советского народа за досрочное выполнение послевоенной пятилетки, в дни проведения весеннего сева, играющего исключительную роль в борьбе за высокий урожай нынешнего года. Писатели Советской Украины высказали свое горячее стремление показать в своих произведениях замечательный поход колхозников, работников совхозов и МТС нашей республики за высокий урожай. Многие уже отправились в села, на поля, где с каждым днем все шире развертываются работы.

Сила нашей советской литературы и искусства состоит в том, что они неразрывно связаны с народом, живут его интересами и нуждами. Нет сомнения, что наши писатели и деятели искусства внесут новый вклад в дело борьбы за дальнейший подъем народного хозяйства, за дальнейшее укрепление колхозного строя, что они будут полнее и глубже раскрывать величие советского человека-творца нового, коммунистического общества.

Фактом глубочайшего значения является то, что среди новых лауреатов мы видим представителей различных советских народов. Только в нашем многонациональном социалистическом государстве возможен, закономерен и естественен расцвет литературы, искусства и науки всех наций, живущих и творящих в условиях великой и нерушимой дружбы и братского сотрудничества.

Вот почему я с особенной гордостью за нашу Родину, за наш советский народ читаю в списке новых лауреатов и имя русского писателя Костылева ¹, и имя белорусского поэта Максима Танка ², и имя туркменского писателя Кербабаяева ³, и имя латвийского деятеля искусства Кристи ⁴, и имена наших украинских писателей и деятелей кинематографии — Сосюры, Гончара ⁵, Барнета ⁶, Кадочникова ⁷,

Уманского ⁸, Блеймана ⁹, Слуцкого ¹⁰, Тасина ¹¹, Кричевского ¹² и Богдана ¹³.

Радостно сознавать, что наряду с такими писателями и поэтами старшего поколения, как Федор Панферов ¹⁴, Борис Ромашов ¹⁵, Николай Вирта ¹⁶, Илья Эренбург ¹⁷, Владимир Сосюра, высокой и почетной премии удостоилась и юная поросль советской литературы и кинематографии. Среди них — такие уже ставшие близкими нашему читателю имена, как Алексей Недогонов ¹⁸, Николай Грибачев ¹⁹, Михаил Бубеннов ²⁰, Александр Гончар и другие. Какое перед ней широкое и великолепное поле дальнейшей деятельности!

Новое присуждение Государственных премий окрыляет всех деятелей советской культуры на вдохновленный труд во славу нашей великой и любимой Родины.

[1948]

БЛАГОРОДНА МІСІЯ СІЛЬСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Недоумкувати політики за кордоном брязкають зброєю і, щоб замаскувати свої імперіалістичні задуми, щоб обдурити народ, лякають світ, який знудьгувався за спокійним життям, вигаданою ними «комуністичною агресією». У їхніх криках і лементі про «підступи комуністів» — тваринний страх перед зростаючою силою демократії й соціалізму, перед досягненнями Радянської країни. Політики з Уолл-стріту¹ прекрасно усвідомлюють, що чим більше зростатимуть сили справжньої демократії, чим швидше буде розвиватися й міцніти Радянський Союз, тим менше у реакції буде шансів нав'язати світові нову криваву війну.

Так, панове капіталісти, поганий у вас сьогодні настрій. І не сподівайтесь, що він зміниться на краще. Економічна криза вже стукає у ваші двері, це по-перше. І, по-друге, нелегко, мабуть, вам, бідолашним, пережити таку річ, як те, що ми тут, у Радянському Союзі, пишаємося і радіємо з усе нових і нових перемог нашої мирної творчої праці, радіємо з трудової весни своєї — весни всепереможної.

Ми радіємо, що цілі області нашої країни уже завершили сівбу ранніх культур. Ми радіємо з успіхів врубмашиністів Донбасу Крутоуса і Федорчука, Орешкіна й Очепіри. Ми з непослабною увагою стежимо за змаганням шахтарів-вибійників Тюренкова й Сироедова. Метод Тюренкова, що є новою системою колективної роботи, гаряче обговорюють гірники, інтелігенція, учені країни.

Ніколи ще на колгоспних і радгоспних полях не кипіла така дружня й організована робота. Ніколи ще не було такого великого піклування про новий урожай. Бо він є сталою, надійною запорукою нових величезних успіхів Радянської країни, її дальшого зростання, її дальших перемог, запорукою дальшого добробуту й радощів радянських людей.

І як же не радіти нам, що промисловість Ленінграда, лідки пролунав заклик боротися за виконання післявоєнної п'ятирічки за чотири роки, достроково виконала квар-

тальний план, як не пишатися чудовими підсумками першого кварталу, опублікованими в повідомленні Державного планового комітету!

Мільйони колгоспників Радянського Союзу, зокрема колгоспники України, розгорнули широкий наступ за високі і — що найважливіше — стійкі врожаї.

Трудівники сільського господарства нашої республіки дали своє слово зібрати в 1948 році високий урожай. 28 тисяч колгоспів і 1240 машинно-тракторних станцій устами своїх трудівників зобов'язалися свято виконати дане ними слово.

Відчуття щастя, поєднання праці з наукою, повсюдне народження героїзму — ось відмінні риси повнокровного життя нашого радянського. В той час як у країнах капіталізму гинуть тисячі людей, будучи занедбаними, зневаженими, затурканими, — в нашому житті кожен трудящий Країни Рад має необмежені можливості для виявлення своїх здібностей, для свого піднесення і зростання.

Коли я слухав виступи майстрів високих урожаїв на республіканській нараді передовиків сільського господарства України, я думав: яка це велика радість, що в нашій країні є так багато овіяних славою! [...]

Тільки в умовах Радянської влади, колгоспного ладу такі люди, як голови колгоспів Ф. І. Дубковецький², М. П. Коваль, С. А. Кузнець, М. О. Посмітний³, як бригадири тракторних бригад О. В. Гіталов⁴, Я. М. Шульга та інші, могли стати на широкий шлях державної діяльності. Виростають нові кадри сільської інтелігенції. Це люди широкого розумового кругозору, невичерпної творчої ініціативи, люди, які жадібно тягнуться до знань, новатори сільськогосподарського виробництва.

Про те, як прокласти шлях до щастя, не один писав філософ. Але жоден з них не зміг розв'язати цього питання.

Приватна власність у дореволюційній Росії справляла, як і тепер у капіталістичних країнах справляє, отупляючий вплив на свідомість селянина, робила його життя замкненим, темним, варварськи-егоїстичним. Нестерпно тяжкою і гіркою була праця селянина.

Зовсім іншим життям живе нині радянське колгоспне селянство, бо колективна праця в колгоспах стала джерелом заможності й культурності.

Поєднати свої особисті інтереси з інтересами всього народу, віддати свої сили Комуністичній партії, Батьківщині нашій — Радянській державі — от у чому полягає повне щастя радянської людини.

Нехай видзвонює гілля,
Нехай дощі спадають часті.
Нехай зволожена земля
Радянським людям родить щастя!..
І тракториста бригадир
Обняв, як перед боєм друга.
І борозна — півметра вшир —
Крилом ударила з-під плуга.

(Висіль Швець) :

Багато передових колгоспників і колгоспниць Радянської України удостоєні високих урядових нагород. Тільки у нас, на Україні, понад 250 найкращим майстрам колгоспних і радгоспних ланів присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, тисячі передовиків сільського господарства нагороджені орденами та медалями.

Але завдання нашого руху вперед безперервно розширюються. Те, що вчора зробили окремі передовики, сьогодні треба повторити на ланах цілих колгоспів, районів, областей. Яку захоплюючу перспективу використання могутніх резервів і можливостей колгоспного ладу на Україні відкривають рішення XVIII Пленуму ЦК КП(б)У⁶ та оголошені слідом за ними листи Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У, звернені до трактористів і трактористок, до колгоспників і колгоспниць, полеводів і тваринників, до спеціалістів сільського господарства!

Яка велика і благородна роль сільської інтелігенції в боротьбі за подальше зміцнення колгоспного ладу! І насамперед яка велика вона в боротьбі за високий урожай нинішнього року, за всебічний розвиток громадського тваринництва, за достаток усіх сільськогосподарських продуктів! Сільська інтелігенція глибоко усвідомлює своє місце у всенародному поході за врожай, за достаток усіх сільськогосподарських продуктів.

Ми не сміємо стояти осторонь від історичної боротьби за виконання п'ятирічки за чотири роки! — от що стало справжнім девізом, справою честі сільського інтелігента. Кожен день показує нам яскраві приклади втілення цього лозунга в життя.

У селі Головківському Олександрійського району Кіровоградської області учителі й агрономи створили колгоспний лекторій.

У Котовському районі Одеської області сільські інтелігенти за два останні місяці прочитали колгоспникам 126 лекцій.

Про величезний потяг трудівників колгоспного села до знань, до культури, про кругозір наших людей, що незмірно розширився, свідчить численна аудиторія, яка

з великою і напруженою увагою слухала лекцію з питань філософії, прочитану цими днями кандидатом філософських наук тов. Ц. А. Степаняном у колгоспі «Червона Україна» села Гоголів на Київщині.

А ось ще кілька прикладів, які ніби яскравим світлом осявають великі можливості нашої сільської інтелігенції.

Завідуючий школою с. Долиняни Городецького району на Львівщині Іван Тимофійович Зимвицький створив сільський агітколектив у складі 20 чоловік. Агітатори, керовані тов. Зимницьким, невтомно працюють серед колгоспників і селян-одноосібників, використовуючи всі форми агітації й пропаганди — бесіди і збори, лекції й доповіді, художню самодіяльність і літературу. Тільки за останній час агітатори провели десятки бесід з селянами про переваги колгоспного ладу, про завдання проведення весняної сівби. Переді мною лежить номер «Львовської правди»⁷, де надруковано «План роботи агітколективу села Долиняни на час проведення весняної сівби»⁸. Усе передбачено в цьому плані: і розстановка агітаторів, і теми бесід, і масово-політичні заходи, і участь агітколективу в культурно-освітній роботі, і, нарешті, заняття та інструктивні бесіди з агітаторами. Цей план чудовий своєю продуманістю, політичною цілеспрямованістю і конкретністю поставлених завдань.

У селі Довжок Ямпільського району Вінницької області є клуб, яким тепер керує демобілізований з армії гвардії лейтенант Петро Рогожа. Найжвавішу, найдіяльнішу участь у роботі клубу бере сільська інтелігенція — вчителі, агрономи, працівники лікувального пункту. Клуб стає справжнім осередком культурного життя села. В агротехнічному гуртку, що його відвідують не менше ста чоловік, читає лекції дільничний агроном Підлісівської МТС тов. Кушнір. Хоровим гуртком керує вчителька тов. Ворник. Драматичний гурток, який працює під керівництвом тов. Гром, дає вистави не тільки у Довжку, а й у навколишніх селах.

Наскільки клуб неодмінною умовою входить у життя й побут колгоспного села, можна бачити хоч би з такого прикладу. Колгоспники сільгоспартілі «Комінтерн» Довбиського району Житомирської області своїми силами й коштами будують клуб, закінчення якого вони вирішили приурочити до свята 1 Травня.

Таких фактів можна навести багато.

Зростання політичної активності сільських учителів, агрономів, лікарів є прямим результатом керівної і виховної ролі Комуністичної партії щодо інтелігенції. Сіль-

ська інтелігенція стає все більш надійною опорою районних і колгоспних парторганізацій в масово-політичній і культурно-освітній роботі. І плоди цієї роботи часто хвилюють нас своєю значимістю, глибоким змістом, що криється в них. Як багато нам говорить, наприклад, такий факт. У селі Холодна Балка Одеського району з членів колгоспу «Ударна п'ятирічка» створено драматичний гурток. Один із чергових спектаклів — п'єса «Безталанна»⁹. Постановник — 70-річний колгоспник С. Вітра. Художнє оформлення — 75-річного колгоспника Д. Аранкевича. В обох стариків невгамовна, молода енергія. Обидва гаряче обговорюють постановку, хвилюються, сперечаються, залучаючи до творчої дискусії акторів-колгоспників Каченка, Беєр, Михальченка та інших.

Хотілося б нам знати, чи знайдеться в усій Америці — і Південній, і Північній — хоч одне таке село, де спостерігалося б подібне явище, сповнене найглибшого змісту і значення! І чи може, нарешті, в якій-небудь капіталістичній країні проста селянка обговорювати на сторінках газети проблеми культурної роботи¹⁰ серед молоді, як це робить ланкова артілі ім. 1 Травня с. Писарівки Вінницького району Герой Соціалістичної Праці Ніна Корсун у газеті «Вінницька правда»¹¹! Критикуючи хиби культурно-політичної роботи в своєму селі, Ніна Корсун пише: «Сільська молодь хоче йти в ногу з життям, учитися майстерності землеробства, узнавати все нове в науці, літературі й мистецтві... Ми вміємо і любимо працювати. Але ми хочемо культурно і весело проводити своє дозвілля».

Такі, як Ніна Корсун, — це нові, молоді паростки нашої сільської інтелігенції. Це — передові, найдопитливіші діячі колгоспного села. Але і старші віком тепер — люди, для яких газета, книга давно вже стали органічною потребою. Згадуються рядки з поеми Олексія Недогонова «Флаг над сільсоветом», які з великою життєвою правдою змальовують вечір у колгоспній хаті-читальні:

Насупленные вокруг стола
деды-колхозники сидят.

Читают «Правду», «Огонек»
от первых до последних строк:
об Индонезии спроси,
о тех правительствах «оси» —
забыли? Боже упаси!
Всю правду знают наизубок —
от первых до последних строк...

Пока читают мужики,
в углах орудуют кружки:

хромой солдат с реблтами
беседует об атоме,
о свойствах агрессивного
снаряда реактивного.

К концу подходит книжица:
к закрытию время дрижнется.
А завбиблиотекою,
спокойствия владычица,
стоит за картотекою
так тихо, что не дышится.

Тільки в умовах Радянської соціалістичної держави, колективного господарства, в умовах громадської власності, в умовах зростаючої механізації сільськогосподарського виробництва так бурхливо й яскраво розвивається культура села, стираються грані між фізичною й розумовою працею, зникає різниця між селом і містом. З кожним днем все більше й більше розширяється політичний та розумовий горизонт колгоспника. А тим часом не тільки села, але й міста «благоденствующої» Америки косніють в розумовому убозтві, політичному неучтві, у кричущих забобонах.

Презренна культура імперіалістичних хижаків! Не можу не згадати, що за відомим усім нам планом братів Олсоп дехто в США мріє про створення штучних супутників землі як... військових баз у світовому просторі. На конструювання їх, як визнають брати Олсоп, необхідні будуть величезні, «астрономічні» затрати. І це в той час, коли на потреби культури в державному бюджеті США асигновані якісь жалюгідні копійки.

Сільські вчителі, лікарі, агрономи, культпрацівники несуть у колгосп свої знання, досвід, культуру, допомагають зміцнювати колгоспне господарство, раціоналізувати працю, домагатися своєчасного виконання державних зобов'язань.

На жаль, є ще частина сільської інтелігенції, яка не живе всім багатогранним життям колгоспного села. XVIII Пленум ЦК КП(б)У записав у своєму рішенні:

«Завдання партійних організацій полягає в тому, щоб широко залучити сільську інтелігенцію до активної політичної й культурно-освітньої роботи на селі, до ще більш активної участі її в громадському житті колгоспів, МТС і радгоспів, до проведення лекцій, доповідей і бесід на політичні, природознавчо-наукові й агротехнічні теми, до організації колективних читань творів художньої і політичної літератури серед колгоспників, працівників МТС і радгоспів».

Життя наших колгоспів швидко йде вперед. Сільський інтелігент не може бути байдужим споглядачем цього життя. Якщо в колгоспі порушується Статут сільгоспартілі, якщо немає порядку в артільному господарстві, і колгосп, і колгоспник, а значить, і Радянська держава зазнають збитків, то вчитель, лікар, агроном не можуть цього не бачити, не повинні мовчати.

Якщо в колгоспі не додержуються правил агротехніки, нераціонально організовано працю, погано використовуються машини, тяглова сила, якщо зобов'язання перед державою виконуються з запізненням, повільно, то вчитель, лікар, агроном — передові люди села — не можуть цього терпіти, не повинні мовчати.

Якщо праця і досвід передових колгоспників не поширюються у великому масштабі в сільськогосподарському виробництві, якщо в колгоспі не додержують державних строків, не домагаються високої якості робіт, якщо деякі колгоспники порушують трудову дисципліну, не виробляють мінімуму трудоднів, то вчитель, лікар, агроном не можуть на це не реагувати, не повинні мовчати [...].

Сільський інтелігент — це не просто культурник, це діяч більшовицької культури, це активний будівник нового життя, слово і діло якого відчувається у всіх куточках життя сучасного села.

Тепер сільська інтелігенція складає серйозний іспит. Вона повинна стояти в перших лавах борців за високий урожай. У цьому — її висока і благородна місія. У цьому — запорука дальшого розквіту колгоспного села, його економіки, його культури й побуту.

СПАДЩИНА БЕЗСМЕРТНОГО ТАРАСА — ДОРОГОЦІННИЙ СКАРБ НАШОЇ КУЛЬТУРИ

Тільки той народ має право називатися безсмертним, який при всіх інших достоїнствах його уміє шанувати славних своїх попередників. Наш радянський народ — воістину безсмертний, бо він з особливою любов'ю зберігає свою дорогоцінну спадщину.

Широко в цьому році на велелюдних зборах по всьому Радянському Союзу шанували пам'ять Віссаріона Григоровича Бєлінського¹, пам'ять Олександра Миколайовича Островського², Нізамі³, Алішера Навої⁴...

А сьогодні усі ми з вами — з трудящими м. Канева й навколишніх районів — прибули ось сюди, на цю священну могилу, щоб відзначити вісімдесят сьомі роковини від дня похорону Тараса Григоровича Шевченка.

На багатолюдному ж бо мітингу сьогодні яскраво виявляємо ми, з одного боку — любов і пошану до великого поета, великого революціонера-демократа, а з другого — силу народів Радянського Союзу, зокрема народу українського, — силу і могутність нашої культури.

Ми — могутні! Бо в нашій країні під проводом Комуністичної партії вже побудовано соціалізм — першу фазу комуністичного суспільства. Партія веде нас до комунізму.

Товариші! Ми безмірно раді з того, що в усі ці після Великої Жовтневої соціалістичної революції роки ми можемо звертатись до геніального народного письменника нашого, немовби до свого сучасника, як до живого. Ми не раз хотіли у нього позичити голосу його поетичного, коли казали нашим молодим поетам:

Нам треба голосу Тараса. Зично⁵
щоб прозвучать про наш могутній день!

Дорогий Тарасе! Та коли б ти встав і побачив, якою твоя тепер стала Україна — вільна, багата й прекрасна! — рівна серед рівних в сузір'ї республік великого Радянського Союзу. Нащадки зневажених кріпаків та кріпачок Катерин, яким ти бажав кращої долі, носять зараз

на грудях своїх Золоті Зірки Героїв Соціалістичної Праці.
Це зробила Комуністична партія.

Ми вдячні тобі за те, що ти разом з кращими представниками російського народу розхитував підпори царизму і твердо вірив:

Оживуть степи, озера⁶,
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простелються...

Ми — могутні! Героїчна Радянська Армія розгромила лютих фашистських загарбників, звільнила народи Європи з-під ярма гітлерівських людоджерів. Наша країна як перед війною, так і зараз є оплот миру в усьому світі.

І як би там не казались зараз недобитки фашистські і скільки б їм не підскиглювали українсько-німецькі націоналісти — усім їм буде один кінець, як колись про тогочасних ворогів народу говорив Тарас Григорович:

...не втечете⁷
І не сховаетесь; усюди
Вас найде правда-мста...

Ми — могутні! Бо наша радянська культура є найпередовішою в усьому світі.

А виникла ж вона, розвинулась і досягла розквіту на базі критично переробленої культурної спадщини минулого.

Товариші! Ми безмірно раді з того, що до цього розквіту радянської культури поряд із спадщиною Герцена, Бєлінського, Чернишевського, Добролюбова так близько підходить і доторкається сьогодні спадщина Шевченка.

Наше народне господарство досягло нечуваного піднесення у післявоєнній п'ятирічці.

Розвивається наука, розвивається мистецтво. Окремо можемо тут сміливо сказати, що літературу радянську глибоко поважає все прогресивне людство — така вона сильна і висока.

Українські письменники під час Великої Вітчизняної війни немалою частиною своєю були на фронтах і брали участь із зброєю в руках у боротьбі проти фашистів. Немало з них полягло смертю хоробрих.

Зараз, у період відбудови, в час нечуваного зростання нашої країни, нашого народу, українські письменники ще активніше включились в життя — на заводах, у шахтах, на колгоспних полях, — щоб дати достойні радянській епохи великі, глибокі, всеоб'ємлючі твори.

Якого розквіту досягла українська радянська література, можна бачити вже з того, що багато хто з-поміж наших письменників удостоївся звання лауреата.

І коли ми ще і ще раз говоримо про те, що нам треба голосу Тараса, то цим ми висловлюємо ту думку, що ми ще вище хочемо піднести свою радянську літературу,— і ми це зробимо!

Успіхи радянського народу не дають спокою недоумкуватим політикам за кордоном. У тваринному страху перед зростаючою силою демократії та соціалізму, перед досягненнями Радянської держави капіталісти хочуть нав'язати світові нову криваву війну. Але Радянський Союз непохитною скелею стоїть на сторожі миру в усьому світі.

Радянська Україна у дружній сім'ї радянських республік за допомогою й підтримкою російського народу впевнено крокує до світлої мети — до комунізму.

[1948]

ПОВНА ЧАША КРИШТАЛЕВА

Հնկերնէ՛ր.

Թույլ տվեք ինձ Սովետական Ուկրաինայի գրողներին
կողմից հայտնել ձեզ մեր քերթ Բոլշևիկյան ողջույնը *

Мені випала честь бути присутнім па радiсному, на незвычайнаму торжестві вірменської радянської культуры, на звеличавні великого сына вірменського народу — Хачатура Абовяна ¹.

Крізь товщу століття виразно ми чуємо голос його:

— Երբ վոր կմեծանամ — խրրթին լեզվով էլ կհոսանք:

Тобто: «коли я зросту — ми ще чудовою мудрою мовою заговоримо» ².

Устами Хачатура Абовяна ці слова сказав сам народ вірменський, який у боротьбі з гнобителями твердо вірив, що він іде знімється вгору в своєму нестримному зростанні, — народ, який перед лицем всього світу гордо ворогам своїм заявив:

— На кого ви мечем заміряєтесь?

Հայոց մեծ ազգին չեք ճանաչում?

(Хіба не знаєте великого вірменського народу?)

Сьогоднішнє наше торжество говорить за те, якої висоти і сили досягла тепер вірменська радянська культура, — досягла чудесної сили, про яку навіть і помисляти не міг Хачатур Абовян у своїх пророчих висловлюваннях.

Це стало можливим лише завдяки Радянській владі, завдяки Комуністичній партії та її піклуванню про долю всіх народів нашої Батьківщини, і зокрема народу, який породив Хачатура Абовяна.

---

* Товариші! Дозвольте мені від імені письменників Радянської України передати вам наше палке більшовицьке вітання. — *Ред.*

Багатючі результати героїчної, самовідданої праці людей, овіяних славою,— робітників, передовиків ланів та інтелігенції.

Так! Воістину Радянська Вірменія сьогодні казково, по-богатирському зросла і заговорила мудрою мовою, мовою досягнень.

Комуністична партія відкрила нам можливість черпати найдорожче, найпередовіше з культурної спадщини наших народів.

Спадщина Хачатура Абовяна настільки нам співзвучна, що ми багато які заклики його відчуваємо, немовби заклики нашого сучасника.

Із глибини століття чути нам голос Абовяна:

— *Օրհնեցեք քուրի ւրար, ջան ջանի տւեք, իրար
ւիրեցեք:*

Тобто:

— Благословляйте прихід росіян, живіть як одна душа, любіть один одного.

Хачатур Абовян говорить тут про той час, коли з пазурів персів Вірменія була врятована росіянами³.

Нам, українцям, це особливо близьке й зрозуміле. Бо ж справді, що могло б статися з Україною в ті трудні давніші моменти історії, як на неї нападали турки, шведи, німецькі загарбники, коли б не було допомоги з боку нашого брата, російського народу.

Сьогодні ленінська національна політика широко відкрила нам двері дружби народів. Великий російський народ у нас в цій дружбі на першому місці.

Радянська Вірменія — це чаша, повна плодів.

Повна чаша кришталева!
Всі в саду в плодах дерева!
Це ж дерева з його саду,
зелен саду-винограду!

Славмо ж ми того піснями,
чий сьогодні дух із нами
й сила творча, полум'яна —
Хачатура Абовяна!

Абовяце, Абовяпе!
Хай на вас твій образ гляне!
Сонце! Радість! Люди в хаті!
Всі ми дружбою багаті!

Ми йдемо вперед, дерзаєм!
Ворог встане — розтерзаєм!
Служать пам і гори, й ріки!
Те, що строїм,— те навіки!

Дозвольте піднести на нашому торжестві подарунок від українського народу — збірку творів Хачатура Абовяна українською мовою.

Сміливість, безстрашність, самовідданість — ось що вражає нас у вдачі Абовяна. Полум'яний патріот своєї батьківщини, який перший заговорив з народом його ж зрозумілою мовою, Абовян не тільки не боявся розкрити рани Вірменії, а ще і вказав, як гоїти ці рани, що треба зробити для цього вірменському народові. Передусім — бути нещадним до ворогів.

Хачатур Абовян зло висміяв тих, хто над головою вовка читав євангеліє або ж мораль, а вовк тим часом покрикував:

— Таж хутчій читайте, бо онде ж отара розбіжиться.

Ні, не мораль читати ворогові, а як здумає він напасти на нас, то так бити його по голові, як била його славна Радянська Армія в час Великої Вітчизняної війни, щоб вже ніколи не вставав він більше, проклятий!

1948

НОВІ ПОЕМИ, ВІРШІ, ПЕРЕКЛАДИ

Ви запитуйте мене, який твір мій зараз у мене в роботі і які я несу сьогодні навантаження? Майже кожен письменник одночасово над кількома творами працює. Так воно і зі мною. Головне ж у мене на сьогодні — це закінчення драматичної поеми про Ковпака та Руднева. Користуюся я тими матеріалами, які є в партизанському музеї та які вже з'явилися в друку. Заглядаю також і до того, що я записав від т. Базими під час моєї подорожі до Путивля та до районів, що навколо нього. Досі про Ковпака та Руднева написано було лише документальні твори (про ліричні поезії я не кажу тут). Отже, на сьогодні перед письменниками стоїть завдання ввести синтетичне охоплення у весь цей багатющий документальний матеріал.

Крім цього, пишу цикл поезій про людей, овіяних славою за свою роботу в промисловості, в сільському господарстві.

Працюю над другою частиною поеми «Шевченко і Чернишевський»¹. Матеріали для другої частини загинули під час нападу німецьких загарбників, і я їх збираю наново.

Пишу розвідку про болгарського поета-революціонера Христо Ботева, книга якого в моїх перекладах виходить в найближчій часі². Готую до друку однотомник Ованеса Туманяна³.

Разом з працівниками Інституту літератури я як головний редактор підготував до друку 3-ій том творів Коцюбинського⁴. Редакую однотомник Пушкіна⁵.

Що ж до того, чим я навантажений сьогодні, відповісти коротко майже неможливо. Бо очевидно ж, що у мене, як і в інших моїх колег, наповненості мого трудового дня аж до самої ночі вистачає.

[1948]

КНИГА ЖИТТЯ

Хлібом, добутим у суворих битвах за врожай, повняться тепер засіки Радянської України. Дедалі більше металу, машин, верстатів випускають заводи. Множаться духовні багатства республіки. А як ростуть, підіймаються, розправляють свої богатырські плечі й самі наші люди — герої боїв і труда, будівники комунізму!

Пісні складають про них наші поети — дзвінкі пісні, могутні.

Радісно говорити про успіхи соціалізму в день Конституції. Радянська хартія свобод — найбільше завоювання людства. Конституція — наша гордість, наше щастя, те, чим живе й дихає вільна радянська людина. «Книгою життя» називає народ свою Конституцію. На її золотих скрижальях записані благородні закони соціалістичної демократії. Під її прапором борються, будують, творять наші люди.

Переддень відкриття з'їзду письменників Радянської України¹ збігся з днем Конституції. Коли на трибуні з'їзду ми говоритимемо про успіхи української радянської літератури, то значить, говоритимемо про торжество Радянської Конституції, про переваги соціалістичної демократії, яка піднесла людину на нечувану височінь, розкріпостила її творчі сили. Натхнені Конституцією, будують радянські люди цехи «Запоріжсталі», б'ються за врожай на колгоспних ланах, оволодівають висотами науки в університетських аудиторіях, створюють величні симфонії, книжки.

Ми слаavimo Конституцію, коли говоримо про досягнення нашої літератури. Адже наші книжки відображають радянську дійсність, де панує справжня свобода, де знищено всі види й форми рабства, експлуатації, нерівності, де трудяща людина є господарем життя. Тим-то «прості люди», герої творів Олександра Корнійчука, Володимира Попова², Івана Рябокляча³ (я беру тут лауреатів останнього року) — і шахтар Макар Діброва, і металург Крайнів, і колгоспник Золототисячник — так рев-

но, по-хазяйськи піклуються про долю шахти, заводу, колгоспу. Бо вони бачать в них своє, народне добро, бо їхні інтереси й інтереси держави єдині, спільні, становлять одне нерозривне ціле.

Класовий антагонізм, соціальна нерівність панують у капіталістичних країнах з їх доларовою «демократією», з їхньою владою «золотого мішка».

У світі, де правлять зажерливі хижаки, все — економіка, політика, культура, мистецтво — поставлено на службу правлячої верхівки. Цинічне панування капіталу є суттю буржуазних демократій.

У світі наживи багатіють промислові й фінансові тузи і, навпаки, стають безробітними і втрачають шматок хліба трудящі маси. В 1917 році в США налічувалося за офіційними даними 6 компаній з активом у мільярд доларів і вище. А в 1942 році таких компаній стало вже 32, причому їх загальний актив збільшився майже в 7 раз, з 10 до 67,6 мільярда доларів. Так жиріють, розбухають американські товстосуми.

Інше бачимо ми там у народних збіднілих низах. Дослідження Комісії національних ресурсів, проведене в 1939 році, показало, що 8 мільйонів американських сімей перебували «постійно на грані голоду» і 11 мільйонів сімей «боролися із злиднями». Дві третини всієї кількості сімей, наявних у США, ледве животіли, неймовірно бідували, мучилися й страждали. Нидіють вони й тепер, після другої світової війни. 60 процентів усіх сімей заокеанської республіки не мають прожиткового мінімуму.

Не краще стоїть справа на батьківщині Шекспіра й Байрона ⁴. В Англії, за даними професора Хілтона, два проценти власників володіють 67,5 процента всіх багатств. 4 мільйони сімей — із загальної кількості в 12 мільйонів — насилу зводять кінці з кінцями; інші 4 мільйони сімей не вилазять з боргів. Ось воно, без гриму й прикрас, — справжнє лице буржуазної демократії! Одні пожадливо обдирають, грабують і безстыдно збагачуються, інші голодують, живуть у злиднях, безжалісно затиснуті в лещатах капіталістичної експлуатації.

Як же можуть пани бевіни ⁵ розпинатися про соціальний «рай» за Ла-Маншем? Нема там про нього й згадки. Зате приголомшуючих картин, у багато разів сильніших, ніж Дантове «Пекло» ⁶, можна скільки завгодно побачити на околицях Лондона.

На особистій корисливості, на голому чистогані, меркантильних інтересах базується буржуазна культура — розтлінна, проституйовапа, смердюча.

Відомо всім, що книжковий ринок якнайяскравіше характеризує культурний ринок країни. Який же вигляд має цей ринок у США?

Звернімося для початку до деяких статистичних даних, що стосуються насамперед художньої літератури. Сьогодні, на кінець видавничого сезону 1948 року, середній тираж роману в США менший за п'ять тисяч примірників. Середня ціна нової книжки — три долари. Книжка віршів розходиться пересічно в кількості менше чотирьохсот примірників, і більшість американських видавців, виходячи з цього факту в своїй торговельній політиці, зовсім не видає поезію. Середній тираж збірника оповідань — менше за три тисячі примірників...

Такими мізерними тиражами видається в Америці художня література. Якщо й випускають там книжки великими тиражами, то це, так і знай, брудна макулатура, книжки, що смакують убивства, кримінал, порнографію, патологію.

А ось тепер погляньмо, які тиражі книг радянських письменників: «Тихий Дон» Михайла Шолохова ⁷ видавався 128 раз у кількості близько 6 мільйонів примірників, «Молода гвардія» Олександра Фадєєва ⁸ за короткий час розійшлася в 25 виданнях загальним тиражем у мільйон сто шістдесят тисяч примірників. 45 раз видавалися на Україні п'єси О. Корнійчука в кількості 350 тисяч примірників. А коли додати до цього й інші республіки, то його книжки виходили ста виданнями — 17 мовами — в кількості одного мільйона примірників. Видаво понад 600 тисяч примірників книжок Миколи Бажана. Я б міг указати й на те, що вірші автора цих рядків виходили 62 виданнями в кількості близько одного мільйона примірників.

Ось вони — разючі, що самі промовляють за себе, контрасти. Реакційні письменники за кордоном в своїх творах проповідують расову і всяку іншу дискримінацію, розпалюють найнижчі пристрасті, ворожнечу, ненависть між народами, підбурюють до війни. Наша ж радянська гуманістична література славить єднання, братерство, дружбу народів. Недаром на обкладинках книжок молодих письменників часто зустрічаємо ми слова — «Братерство», «Дружба». Це — не тільки назви, це — зміст творчості наших письменників.

Дружба народів — міць радянського ладу. Братерство радянських людей — суть соціалістичної демократії.

Ось що є джерелом натхнення для наших художників слова. Костянтин Симонов ⁹ і Турсун-заде ¹⁰, Симон Чяко-

вані ¹¹ і Якуб Колас ¹², Самед Вургун ¹³ і Микола Бажан різними мовами, але єдиними почуттями висловлюють свою кровну зацікавленість долею всієї багатонаціональної Радянської Батьківщини, яка розцвіла під життєдайним сонцем Радянської Конституції.

Ця непорушна дружба письменників зміцнюється особистими й творчими взаємозв'язками, спільною боротьбою за справу Комуністичної партії.

Хто може нас, могутніх, підкорити? ¹⁴
Хто в силі дружбу нашу розколеть?
Ми єсть свого народу вірні дітя,
Од крові кров, од плоті рідна плоть...

Пушкін, Лермонтов, Маяковський, Горький, Руставелі ¹⁵, Нізамі, Навої, Абовян, Янка Купала ¹⁶, що перекладені на українську мову, збагачують культуру нашого народу. Над перекладами класиків, а також сучасних прозаїків і поетів працювали й працюють багато майстрів української літератури — Бажан, Рильський, Первомайський ¹⁷, Сосюра, Малишко ¹⁸, Терещенко ¹⁹, як і автор цієї статті. Мені було радісно піднести вірменському народові на ювілейних торжествах Хачатура Абовяна дарунок дружби — том його творів, любовно виданий українською мовою. Так само приємно й російському письменникові побачити десь у рязанському селі роман Олеса Гончара «Прапорonoсці» в перекладі на російську мову. І хіба не знаменним є той відрадий факт, що в роботі з'їзду письменників України братимуть участь представники братніх літератур РРФСР, Білорусії, Грузії, Вірменії, Литви та інших республік!

Ясно, що на з'їзді з великою теплотою буде сказано про вплив на українську літературу великої російської літератури. Так само, як і про значення О. М. Горького в розвитку нашої літератури. Багатьом з нас допоміг Горький. Сам я багато вчився у російських письменників. О. М. Горькому я завдячую тим, що він підтримував мене своїм підбадьорливим словом ще на самому початку моєї творчої діяльності. Пізніше Олексій Максимович сам писав мені в Харків ²⁰, як йому читав Михайло Михайлович Коцюбинський мої вірші на острові Капрі в Італії.

На з'їзді неодмінно говоритимуть про чуття сім'ї єдиної, про зв'язок української літератури з літературами братніх народів Радянського Союзу, а також з літературами демократичних країн. Якраз до з'їзду виходить з друку книжка віршів болгарського поета-революціонера Христо Ботева в моїх перекладах на українську мову.

Перед з'їздом письменників усі ми, творці українського радянського слова, відчуваємо велике хвилювання. Це — хвилювання радості й гордості за здійснену нами творчу роботу. Всі письменники готують до з'їзду поеми, повісті, романи, драми, критичні дослідження, наукові праці.

Мірило, з яким підходять на з'їзді до кожного з нас, дуже високе. Чи знає письменник свій матеріал у всій його повноті? Чи зв'язаний він з життям? Чи відобразив він у своїй творчості героїв нашого часу? Чи окрилена його творчість ідеями комунізму? Як розуміє він традиції й новаторство? Основне — це те, щоб письменник завжди був звернений лицем своїм, творчістю своєю до народу, до читача. А сприймання читачів наших давно вже змінилося порівняно з тим, яким воно було раніше. Справді, ливарник, шахтар, ланкова, воїн Радянської Армії глибоко зацікавлені в процесі створення великої радянської літератури. Багато хто з них не просто читачі, а письменники, і вже самі добре проявили себе в літературі, як поети, новелісти, піснетворці.

Ось вона, Радянська Конституція в дії! Ось вони, великі резерви нашої літератури!

Українській радянській літературі в що показати на з'їзді. Тільки за один цей рік у видавництві «Радянський письменник»²¹ надруковано близько сотні нових книжок, у тому числі багато перших книг молодих письменників. Українські письменники яскраво відобразили в своїх творах і славні радянські п'ятирічки, і боротьбу в відсталіх елементах в країні, і роки перемоги соціалізму, боротьбу в гітлерівськими загарбниками, торжество перемоги над фашизмом, і пафос післявоєнного будівництва.

Але всього того, що ми, письменники, дали досі, ще мало, дуже мало порівняно з тим, чого чекають від нас радянський народ, Комуністична партія, кому ми завдячуємо всім нашим життям, нашими творчими успіхами.

Хай же більшовицьке слово письменників — міцне й дзвінке, як сталь, — гідно послужить великій справі створення духовного достатку в нашій країні.

ВПЕРЕД — ДО КОМУНІЗМУ!

Перед другим нашим з'їздом письменників усі ми, творці українського радянського слова, відчуваємо велике хвилювання. Але це хвилювання не страху (хоч з'їзд буде і суворою перевіркою нашої роботи), це — хвилювання радості і гордості за всю пророблену нами творчу роботу. Всі письменники наші до з'їзду готують поеми, повісті, романи, драми, критичні дослідження і аналізи.

...Радянських письменників назва[но] інженерами людських душ. Ось те мірило, з яким підходять до нас з'їзді до кожного з нас. Чи знає інженер людських душ свій матеріал у всій його повноті? Чи відобразив він у своїй творчості героїв нашого часу? Чи окрилена його творчість ідеями комунізму? Як він розуміє традиції і новаторство? Чи не відстає він від життя? І т. д., і т. п. Основне — це те, щоб письменник завжди був обернений лицем своїм до народу, до свого читача.

Українській радянській літературі є що показати на з'їзді. Тільки за один цей рік у видавництві «Радянський письменник» надруковано близько ста нових книг! Особливо багато вийшло книг письменників молодих. Ріст наших письменників проходив з ростом нашої Батьківщини. Українські письменники яскраво відбили у своїх творах і славні п'ятирічки, і роки перемоги над фашизмом. Я радий, що і мої книги «Партія веде», «Перемагать і жить» тим чи іншим чином послужили радянським людям у цій справі.

Ясно, що на з'їзді з великою теплотою буде сказано про вплив на українську літературу великої літератури російської. Так само, як і про значення О. М. Горького у розвитку нашої літератури. Особисто сам я багато вчився у російських літераторів. О. М. Горькому ж зобов'язаний я тим, що він підтримав мене своїм підбадьорюючим словом ще на самому початку моєї літературної діяльності.

На з'їзді неодмінно говоритимуть про чуття єдиної родини, про зв'язок української літератури з література-

ми братніх народів Радянського Союзу, а також з літературами демократичних країн. Якраз до з'їзду вийде з друку книга віршів болгарського поета-революціонера Христо Ботева у моїх перекладах українською мовою. Перекладаю також зараз Людмила Стоянова ¹, а з чеської — Яна Неруду ², з польської — Юліана Тувіма ³.

Усі ми раді будемо бачити на нашому з'їзді своїх товаришів по перу — російських письменників, письменників інших братніх республік, так само як і письменників з демократичних країн. Під час з'їзду ще більше зміцніє наша дружба, наша солідарність, така необхідна усім нам для перемоги над спільним нашим ворогом, що намірюється повернути увесь світ назад.

Ні! Тільки вперед до комунізму, тільки вперед!

[1948]

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 150-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АДАМА МІЦКЕВИЧА¹,
24 ГРУДНЯ 1948 р.]

Товариші!

Сьогодні урочисто відзначаємо стол'ятдесятиріччя від дня народження великого польського революційного поета, мислителя, основоположника нової польської літератури Адама Міцкевича.

Відзначення цієї дати для нас є радісним святом.

Адже ми згадуємо того поета, про якого так тепло Олександр Пушкін сказав:

Он между нами жил².

Життя і творчість Адама Міцкевича були скеровані на завоювання свободи пригнобленим, на завоювання щастя трудящим усіх країн. Отже, все передове людство світу сьогодні з подякою згадує його як свого найближчого і рідного поета.

Життя і творчість Адама Міцкевича були скеровані на знищення старого, на об'єднання передових слов'янських та інших народів світу, на зближення їхніх культур. Отже, всі слов'яни, всі народи демократичних країн згадують його сьогодні як свого славного, улюбленого поета.

Святкування стол'ятдесятиріччя дати від дня народження Міцкевича припало у нас саме на той час — значущий і важливий! — коли польський народ, після розгрошення Радянською Армією німецьк[о-фашистських] загарбників, за допомогою Радянського Союзу вийшов на міжнародну арену як вільний народ, розкутий, — народ, що вже здобув свої демократичні свободи. Польський народ не раз мав нагоду окремо висловити свою подяку великому російському народові за братню руку допомоги під час визволення поляків із фашистського ярма.

О! Який би радий був Адам Міцкевич, коли б він хоч на годину воскрес і подививсь, як змінилася тепер карта світу, як далеко пішли вперед наші споріднені народи!

Нова, демократична Польща народилась!

У ній вже зліквідовано владу поміщиків та капіталістів!

Щоправда, на її незалежність, на її суверенітет весь час зазіхали імперіалісти. Але демократична Польща зуміла дати їм відсіч. І в цьому знов же вдячна вона могутній силі Радянського Союзу.

А як було трудно польському народові за старих часів! А як було трудно Адаму Міцкевичу, коли він мусив покидати свою батьківщину за злою волею царя Миколи Палкіна³, тінь якого, за словами Герцена, падала на кождо сторінку творів письменників, затіняючи світлі думки їх...

Колись чеський поет Ян Коллар⁴ у поемі «Slavy Dcega» («Дочка слави») змалював був тяжкі свої блукання по слов'янському раю та пеклу. Причому провідником його, на аразок Вергілія в «Божественній комедії» Данте⁵, була дівчина...

Прийшлося було й Адаму Міцкевичу потрапити в пекло царської Росії, але провідниками, на його щастя, були сильні, світлі уми, генії людства.

В Петербурзі Міцкевич зустрівся з декабристами. В Петербурзі Міцкевича тепло зустріли російські письменники. Рилсєв⁶ був одним із тих, що першим пере-клав твори Міцкевича на російську мову.

Пушкін особливо сердечно і тепло поставився до Міцкевича.

Бєлінський твори польського генія назвав найкоштовнішими перлами⁷.

Іван Кирєєвський підкреслив, що Міцкевич «перший дав польській поезії право⁸ мати свій голос поміж ровумових депутатів Європи».

Великою любов'ю віддячував Міцкевич російським його друзям! Він захоплювався російською літературою і жалкував (як це видно із листа до Лелевеля⁹), що польська література від російської відстала на цілого піввіка.

А після смерті Пушкіна Міцкевич в одному із французьких журналів свою замітку про російського генія¹⁰ підписує двома зворушливими словами: «Друг Пушкіна».

Не менш цікава сторінка ставлення Міцкевича й до української культури. Адам Міцкевич, діставши дозвіл виїхати із Петербурга на південь, проїздив через Київ, Стеблів, через теперішній Кам'янський район (що був центром Південного товариства декабристів), а далі степами до Єлисаветграда (тепер Кіровоград) та до Одеси.

Чи не в цих же де степах зародився був у нього крилатий вислів про те, що столицею української ліричної

поезії є українські простори і що звідси пісню українську чути аж на всю Слов'янщину!

Приємно нам відзначити сьогодні, що ювілейна дата Міцкевича та збіглася ж якраз із опублікуванням у нашій пресі пропозиції колгоспників Кам'янського району Кіровоградської області ¹¹ про встановлення на Україні свята пісні та танцю.

Так! Нехай чують нашу пісню далеко й поза слов'янськими країнами!

Нехай знають у всьому світі, що в нас є великий достаток матеріальних благ, що в нас є достаток духовної культури!

Із українських поетів тогочасних першим узявся до перекладів з Міцкевича Гулак-Артемівський ¹².

Тарас Шевченко не знав особисто Адама Міцкевича, але твори польського поета, поряд із творами улюбленого Пушкіна, викликали в нього захоплення ¹³.

Оцінюючи високо творчість Адама Міцкевича, ми, однак, не повинні замовчувати того, що є в його світогляді неприйнятним для нас. Це — месіанізм, проти якого заперечував свого часу ще Герцен ¹⁴. Це — містицизм, який під впливом пройдисвіта Тов'янського один час заволодів був поетом.

Але Міцкевич знайшов у собі сили порвати відносини з Тов'янським. Підхопили його на свої крила революційні події 1848 року, і він захопився організацією польського легіону, який мав виступити проти Австрії за незалежність Італії.

Карл Маркс і Фрідріх Енгельс у своєму зверненні до «Мітингу в Женеві, скликаному в пам'ять 50-ї річниці польської революції 1830 року» ¹⁵, писали, що революційні армії — німецькі, румунські, угорські, італійські — були переповнені поляками і що поза межами своєї батьківщини поляки відіграли крупну роль у боротьбі за звільнення пролетаріату*.

Звичайно, що прямо застосувати цих слів до діяльності Міцкевича ми не маємо права. Але із цих слів можна уявити те, яке велике піднесення переживали тоді поляки в надії на звільнення своєї батьківщини і, зокрема, яке піднесення переживав Адам Міцкевич.

Кожен ювілей, кожне свято, кожна подія у нашій країні неодмінно перетворюється на свято сили й могутності радянського народу.

---

* Маркс и Энгельс. (Сочинения, первое издание), том XV, с. 551.

У вищих учбових закладах України зараз відбуваються ювілейні сесії, присвячені творчості Адама Міцкевича.

У бібліотеках влаштовано літературні виставки.

Вийшло в Києві нове видання вибраних поезій Міцкевича¹⁶ в перекладах українських поетів за редакцією Максима Рильського.

Святкування стоп'ятдесятиріччя від дня народження польського поета говорить нам про те, що дружба між народами демократичних країн Європи і зо всіма народами передових країн світу у нас все більш став міцнішою та глибшою [...].

[ПРОМОВА, ПРИСВЯЧЕНА 30-РІЧЧЮ
БІЛОРУСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ]

Дорогі товарищі!

Від усього серця поздоровляю нашу рідну сестру, Радянську Білорусь, з її великим святом — славним тридцятиріччям!

Тридцять років у житті білоруського народу, як і українського та й усіх народів Радянського Союзу, — це велична історія перемоги соціалістичної економіки і культури під мудрим проводом нашої більшовицької партії [...].

Тільки Велика Жовтнева революція здійснила одвічну мрію білоруського народу — жити вільними людьми на вільній землі, створити свою суверенну державу. Ми знаєм, що до свого щастя, до своєї світлої долі героїчний білоруський народ прийшов через жорстоку і вперту боротьбу з іноземними інтервентами та загарбниками. В цій боротьбі постійними друзями білорусів були російський і український народи.

Так було в XV віці, коли над Білорусією нависла загроза повенелення її німецькими мечоносцями. У знаменитій битві під Грюнвальдом воєни були розгромлені російськими та білоруськими полками: смоленським, вітебським, полоцьким, брянським, могильовським, стародубським.

Білоруські патріоти допомагали Петру I під час Північної війни зі шведами в 1700—1721 роках. Не менша роль білорусів у війні з Наполеоном. Великі страждання переніс безправний білоруський народ протягом багатьох століть, але, скільки тече Дніпро, не припинялась ніколи боротьба білорусів за свою державність, за мову і національну культуру, які придушувались царськими колонізаторами, магнатами і поміщиками.

Так було і на нашій Україні, а проте народи пробивались до світлого майбутнього, народжували великих синів, що гордо несли прапор свободи і незалежності, розвивали передові демократичні традиції, були світочами в темі і неволі.

Український народ дав світові геніального Шевченка,

а пізніше Франка, Лєсю Українку, Коцюбинського, яких взнали і полюбили всі народи тогочасної царської Росії. Так само всі ми, представники різних народів СРСР, знаєм і глибоко шануєм плідотворну діяльність перших зачинателів білоруської демократичної культури, якими були Кастусь Каліновський¹, Францішек Богушевич², Алоїза Пашкевич (Цьотка³), а пізніше Явка Купала і Якуб Колас.

Через їхні твори ми ближче взнали нашу рідну сестру Білорусь, її муки і страждання, її героїчну боротьбу. Відсталим і темним краєм, царською напівколонією була Білорусія до Жовтня 1917 року. З п'ятьох білорусів чотири були неграмотні до революції. Не було в ній ні своєї промисловості, ні шкіл, ні газет на білоруській мові, не було жодного театру, вищого учбового закладу. Смолокурний завод вважався крупним підприємством. Замки, серпи, підкови, горшки та постолы — ось і вся продукція дореволюційної промисловості.

Тільки Велика Жовтнева революція поклала початок білоруській радянській державності, створила умови для розвитку народного господарства Білорусії на основах соціалізму. При братній допомозі великого російського народу, під керівництвом партії Леніна радянський білоруський народ зміг створити нову, передову культуру, національну формою, соціалістичну змістом.

Ми, громадяни Радянської України, пишалися буйним розквітом братньої нам Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки, її містами й селами, її будівництвом за роки п'ятирічок, заможним і щасливим життям трудящих. З року в рік у нас міцніли культурні взаємини. Письменники, художники, композитори, вчені часто були гостями один в одного. Кращі твори однієї республіки ставали здобутком і гордістю всіх республік Радянського Союзу, в нас була непорушна дружба народів, ми йшли до комунізму.

Та наше творче життя і співпраця були нагло порушені віроломним нападом на Радянський Союз німецько-фашистських загарбників. Як один піднялись усі народи радянської сім'ї на захист здобутків Великого Жовтня, взяли зброю до рук. У цій небувалій битві з ворогами ще більше загартувалась єдність радянських народів, що привела до перемоги. У цій війні яскраво виявилась сила і мудрість лєнінської національної політики.

Зброя ще більш порідвила нас. Сини Білорусії віддавали своє життя за визволення Києва від фашистських банд, радянські солдати і офіцери-українці допомага-

ли братам-білорусам відвойовувати Мінськ, Вітебськ, Брест.

Весь Радянський Союз гордиться своїми славними синами — Героями Радянського Союзу, прославленими генералами, офіцерами, сержантами, бійцями Радянської Армії, відважними партизанами і партизанками. Ми добре знаємо героїчні подвиги генерала Льва Доватора ⁴, льотчика-білоруса Віктора Талаліхіна ⁵, легендарного Миколу Гастелло ⁶, снайпера Феодосія Смолячкова ⁷.

Бойовою славою вкрили себе радянські партизани. Кому не відомі славні імена керівників партизанського руху на Україні двічі Героя Радянського Союзу Сидора Артемовича Ковпака, Олексія Федоровича Федорова ⁸? В огні всенародної війни з окупантами вирости видатні організатори партизанського руху в Білорусії — Герої Радянського Союзу К. Заслонов ⁹, Т. Бумажков ¹⁰, В. Козлов ¹¹, В. Корж ¹² і інші. В тилу ворога як часто сходились партизанські дороги українських і білоруських партизанів на радість населенню, на страх ворогам!

Скінчилась війна, і білоруський народ, за допомогою всіх народів, в першу чергу великого російського народу, енергійно взявся за відродження зруйнованого господарства. За чотири роки після визволення від німців у республіці відбудовано тисячі промислових підприємств, збудовано нові заводи і фабрики, розвинулось сільське господарство.

Тоді як на Україні мільйонами сонць засяяли вогні Дніпрельстану, в Білорусії став давати промисловий струм БілГРЕС. Ожив труболіварний завод у Могильові, запрацювали машини на швейній фабриці у Вітебську, пішов конвейер на Оршанському льонокомбінаті. В глухому Поліссі над річкою Оресою ¹³, оспіваною свого часу Янкою Купалою, тепер осушені тисячі квадратних метрів торф'яних боліт, вирости багаті колгоспи, машинно-тракторні ставці, школи, бібліотеки, клуби [...].

Столиця Білорусії Мінськ стала найбільшим культурним і промисловим центром республіки. Двадцять років існує Академія наук Білорусії, що об'єднує 11 науководослідницьких інститутів і має своїх учених, докторів, кандидатів наук.

Білоруський народ справедливо пишається своїми кращими письменниками, відомими на весь Радянський Союз. В українських радянських письменників давня дружба з білоруськими. Нещодавно в Києві, в перекладі на українську мову, вийшла «Антологія білоруської радянської поезії», куди увійшли твори Янки Купали, Якуба

Коласа, Петруся Бровки¹⁴, Петра Глебки¹⁵, Аркадія Кулешова¹⁶, Максима Танка та інших. Ця антологія, здійснена кращими українськими поетами, нехай буде ще більшим змідненням національних соціалістичних культур.

За післявоєнні роки Радянська Білорусь під керівництвом більшовицької партії домоглась великих успіхів. П'ятирічки підняли її на небувало високий рівень. Змінилось обличчя республіки, перетвореної на передову країну в економічному і культурному відношенні.

Про це із законною гордістю сказав білоруський поет Кастусь Кіреєнко¹⁷ у вірші «Моя республіка»:

Не называйте мою республику
Стороною темных лесов!
Посмотрите, над нею светятся
Огни заводских корпусов.
Не называйте мою республику
Стороною тихих долин!
А прислушайтесь —
И докатятся
Голоса могучих турбин.
Не называйте мою республику
Стороною топких болот!
И садам ее вольно дышится,
И хлеба над нею колышутся,
И дороги,
как стрелы,
вразлет...

Так, Білорусія, стара, зубожіла, неписьменна, якою була 30 років тому, одійшла в небуття. В дружній сім'ї радянських народів піднялася і стала, як рівна з рівними, нова соціалістична Білорусь. Такою їй стати допоміг великий російський народ, допомогла партія, що веде од перемоги до перемоги, до сяючих вершин комунізму.

Хай живе велике свято всієї Радянської держави — тридцятиріччя Радянської Соціалістичної Білорусії!

Хай живе героїчний білоруський народ і його авангард — Комуністична партія Білорусії!

Хай живе нерозривна єдність усіх радянських народів [...].

[1948]

ЯНО ПРАГУЧЫЦЬ НА УВЕСЬ СВЕТ

Сардэчна вітаю працоўных Беларусі з іх найвялікшым святам — трыццацігоддзем Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі!

Што можа быць больш радасным, як падагульненне таго, што зроблена за гэты трыццацігадовы перыяд беларускімі рабочымі, калгаснікамі і інтэлігенцыяй! Гэта падагульненне не будзе толькі святочным зглядам, не, яно прагучыць на увесь свет, як радаснае свята гордасці беларускага народа, народа, які пад кіраўніцтвам партыі Леніна з дапамогай брацкага вялікага рускага народа ў дні Кастрычніка вызваліўся з-над царскай няволі, вышаў на шырокі шлях сацыялістычнага будаўніцтва. Гэты шлях адзначан вялікай гераічнай барацьбой і ў гады грамадзянскай вайны і Айчынай вайны, а таксама вялікай плённай працай у пабудове камуністычнага грамадства. У яркім сузор'і ўсіх савецкіх рэспублік народ Беларусі крочыць у святлую будучыню. Працоўныя Украіны захапляюцца дсягненнямі брацкай Беларусі, яе поспехамі ў пасляваенным аднаўленні.

Многа спазналі гора беларусы ад вераломнага нападу нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Але гераічны беларускі народ разам з усімі народамі Савецкага Саюза дружна падняўся на ворага і адстаяў сваю свабоду і незалежнасць. Чесць і слава братам рускім, якія асабліва многа зрабілі для вызвалення Беларусі. Тыя месцы, што былі знявечаны ворагам, зараз аднаўляюцца, адбудуваюцца. Мінск становіцца у шмат разоў прыгажэйшым, чым ён быў калісьці.

Непазнавальна змянілася за гэты трыццацігадовы перыяд Беларусь — рэспубліка ўсеагульнай асветы і перадавой культуры. Там, дзе была палеская глуш, — там пры савецкай уладзе выраслі фабрыкі і заводы, нарадзіліся калгасы, саўгасы. Дзе была спрадвечная багна, трактары прайшлі — і стала земля ўраджайнай і багатай.

Колькі знатных, авеяных славай людзей цяпер у Савецкай Беларусі! Колькі стаханаўцаў і ўдарнікаў на прадпрыемствах і ў калгасах! Моладзь ідзе ў першых радах

у сацыялістычным спаборніцтве. Многія жывчывы-беларускі ўдасцоены высокага звання Героя Сацыялістычнай Працы, і слава аб іх ідзе па ўсёй краіне. Шчасце сацыялістычнага жыцця сведца над усёй уз'ядваной Савецкай Беларуссю.

Няхай жыве гераічны і талавіты народ Савецкай Беларусі!

Няхай мацнее дружба беларускага народа з усімі савецкімі народамі і ў прыватнасці з украінскім брацкім народам!

Няхай жыве Савецкая Армія, што непакісна стаіць на абароне нашых граніц! [...].

[1949]

ХАЙ ПЕРЕМОЖНО ЛУНАЄ КРИЛАТА РАДЯНСЬКА ПІСНЯ

Чудова пропозиція колгоспників Кам'янського району про встановлення на Україні свята пісні й танцю! До цієї пропозиції не можна не приєднатися. По-перше, в ній так ясно, як у краплині води, відбита життєва сила нашого радянського суспільного ладу. По-друге, ця пропозиція не може не сприяти появі та розвиткові багатьох талантів з народу, появі нових хороших колективів, народженню нових, що хвилюють душу, пісень. І, по-третє, цілком правильно підкреслена в ній потреба для радянських творців пісні брати живу воду з невичерпного джерела народної творчості.

Перше свято колгоспники пропонують приурочити до 1950 року — до останнього року першої післявоєнної п'ятирічки.

Великі діла здійснює в нашій країні людина радянська, і вона неодмінно хоче успіхи свої в боротьбі за післявоєнну п'ятирічку гідно увінчати святом пісні й танцю — та ще й сама пропозицію урядові вносить! Ось життєва риса радянського суспільного ладу як ладу справді народного!

Хіба можна бачити щось подібне в країнах капіталістичних, де правляча кліка грубо зневажає народні інтереси, де безстыдно нехтують думку простих людей?

Усі ми недавно читали про те, як у паризькому передмісті Сен-Манде 54-літнього робітника-цементника так підло, так розважливо-спокійно поліцей убив пострілом в упор. І це тільки за те, що той розклеював листівки, які відтворювали плакат відомого французького художника Фужерона¹. Ось вона, неприкрашена дійсність буржуазного світу! Ніхто з близьких робітника-цементника не в силі звернутися до уряду. Та й навіщо звертатися, коли вбивця-поліцей замість того щоб зазнати заслуженої кари, сам виступає на суді... як свідок.

Усі ми недавно читали про так званий «Європейський план» Англії — він був поданий організації «Європейського економічного співробітництва»². За відзивом газети «Дейлі уоркер»³, цей план являє собою не що інше як

план зміцнення капіталізму — але чийм же коштом? — коштом трудящих. Безправ'я, найжорстокіше безправ'я народу — ось на що прирекли трудящих реакційні уряди капіталістичних країн. І після цього ще сміють їхні представники на Генеральній Асамблеї ООН говорити про права людини! Та ще свій фальшивий проект Декларації прав людини подавати — проект, який заперечує право на самовизначення націй, проект, спрямований на те, щоб позбавити широкі народні маси можливості вести свою політичну й культурно-освітню роботу!

А в нас що не день — то новий найяскравіший доказ того, якими справді великими правами користується вільна радянська людина, чії досягнення самі просяться бути прославленими крилатою піснею. Скільки героїв і героїнь праці народилося на радянській землі, особливо останнім часом! Величезною хвилюючою повістю про героїзм народу є наради передовиків сільського господарства, які відбуваються зараз. Ось, наприклад, славна полтавчанка — проста свинарка колгоспу «Політвідділ» Великобагачанського району Уляна Баган. Вона недавно зробила доповідь на засіданні вченої ради Всесоюзного науково-дослідного інституту свинарства про свій досвід виведення поголів'я свиней. До слів знатної колгоспниці уважно прислухалися московські професори, доктори біологічних наук. Членом ученої ради цього інституту одностайно обрана Уляна Баган. Та хіба її робота не повинна стати предметом оспівування поета, оспівування композитора?

Я наводжу як приклад одну тільки Уляну Баган. А скільки подібних до неї наших славних радянських людей є в кожній області України!

Як же нашим людям не думати про свято пісні! Це свято матиме, ще раз скажу, величезне значення в справі створення пісень, підготовки та виявлення нових талантів, нових хорових колективів. Уже й тепер на післявоєнних олімпіадах, фестивалях, оглядах таке розкривається перед тобою багатство талантів, що не можна не дивуватись, як високо знову підноситься наш народ після довгої війни з фашистськими загарбниками!

Не так давно мені довелось бути на заключному концерті показу творчості агіткультбригад у Чернігові. Хоч сказати: і слово, і драма там були на висоті. Але особливо сильне справили враження на слухачів, і на мене в тому числі, хорові колективи, колективи танцювальні, так само як і окремі солісти.

До мене часто надходять листи, в яких трудящі просять мене як депутата поклопотатися про придбання му-

зичного інструмента для того чи іншого талановитого їхнього земляка. Нерідко в листах надсилають мені й воти, написані обдарованими самоуками. Багата наша земля на таланти, тягнуться наші люди до музичної творчості, до пісні, яка в усі віки була найкращою, щирою виразницею народних дум і сподівань.

Таланти з народу наш уряд підтримує весь час, виховує їх, виховує, плакає. Встановлення свята пісні й танцю ще більше посилять увагу до них з боку всіх нас, професіональних творців музики й слова, з боку теоретиків і практиків хореографії. Ми, радянські поети й композитори, повинні в першу чергу оспівати в своїх піснях бойові й трудові подвиги нашого героїчного народу. Для цього треба, щоб поети й музиканти повчилися би у самого народу створенню пісні. Про це цілком правильно говорять у своїй пропозиції кам'янські колгоспники. Бо хоч і немало вже написано пісень, але все лихо в тому, що багато ще в них є непотрібних красивостей та викрутасів усяких.

У народу простоти, мелодійності, щирості, краси вчилися кращі піснетворці і композитори минулого. Загляньте у збірник пісень Миколи Лисенка, і ви побачите, що він часто свої пісні записував з голосу народних співців та кобзарів, як, наприклад, кобзаря Остапа Вересая⁴.

Так само робили й Микола Леонтович⁵⁻⁶, Кирило Стеценко⁷, Порфир Демущкий⁸ та інші наші композитори, які в народі черпали силу й красу своєї музики.

У 1920 році хорова капела Кирила Стеценка гастролювала на Єлизаветградщині, і я пам'ятаю (а я був у ній літописцем-хористом), як Стеценко, обслуговуючи концертами своєї капели широкі маси слухачів, у той же час не пропускав нагоди, щоб записати у народних співців що-небудь нове, цікаве, гідне уваги. Капела Кирила Стеценка була в тих місцях теперішньої Кіровоградської області, де колись зупинявся П. Чайковський, де жив П. Ніщинський⁹ і де молодим колись Карпенко-Карий ішов пішки 60 кілометрів, щоб узяти квитка на виступ негра-трагіка Олдріджа¹⁰, друга Тараса Шевченка.

Ми, радянські майстри слова й пісні, неодмінно повинні вчитися в народу, брати з його багатючих скарбниць усе те, що може піти на користь нашій творчості, що може придатися в нашій боротьбі за створення високоідейного і художньо досконалого радянського мистецтва.

Нехай ламаються й кривляються за океаном формалістичні фігляри типу творця школи атоналістів¹¹. Для тлетворного, що вбиває все живе, буржуазного мистецтва це не дивно.

Нам, радянським митцям, партія вказала ясний творчий шлях — чуїно прислухатися до естетичних запитів народу, правдиво відобразити в своїх творах його багате духовне життя.

А тому дні підготовки до організації республіканського свята пісні й танцю повинні бути відзначені кипучою діяльністю як самих учасників художньої самодіяльності, так і творців-професіоналів, щоб наші пісні, наша музика словом і мелодією гromили, знищували формалізм, який мертвить живу душу мистецтва.

Безпомилково можна сказати, що всі області Радянської України багаті на хорові й танцювальні колективи, всі вони могли б стати ініціаторами звернення про встановлення свята пісні й танцю.

Але ось ініціатива все-таки за колгоспниками Кам'янського району Кіровоградської області. І це дуже знаменно. В цих місцях творили великі сини російського народу Пушкін і Чайковський. Тут захоплювалися народним гeнієм багато хто з класиків української драматургії, театру й музики. З Кіровоградщиною пов'язані імена Кропивницького¹², Карпенка-Карого, Саксаганського¹³, Садовського¹⁴, Ніщинського.

Варто згадати, що через Кам'янський район у свій час проїжджав великий польський поет Адам Міцкевич, який, захоплюючись українською народною піснею, говорив, що столицею української задушевної лірики є українські простори. Чи не в елизаветградських степах — коли Міцкевич їхав з Єлизаветграда до Одеси — й народився цей крилатий вислів? Тепер на цих просторах нечувани в світі урожаї. Але ось що ще цікаво: ініціаторами свята пісні й танцю виступають ті, хто є ініціаторами вирощування рекордних урожаїв. Під зверненням стоїть, наприклад, підпис Євдокії Святокум. Але ім'я її та її друзів числиться й серед знатних передовиків колгоспу «Жовтень», колгоспу, в якому торжествує мічурінська наука, в якому люди добре працюють, ну, а значить, і чудово співають.

Та й як не лунати могутній радісній пісні в дні, коли у нас вершаться такі величні справи, коли йде Радянська Україна до такої знаменної події, як дострокове виконання п'ятирічки, коли сповнені наші серця вдячністю Комуністичній партії за здійснення віковичних сподівань народу, коли на кожному кроці ми бачимо її піклування про насущні потреби й запити простих радянських людей! Скажу я хвилюючими словами звернення кам'янів:

«Хай на святі пісні й танцю переможно лунає нова крилата радянська пісня, та пісня, про яку Олексій Максимович Горький мудро сказав: «Світ дуже добре і вдячно почув би голоси поетів¹⁵, якби вони разом з музикантами спробували створити пісні — нові, яких не має світ, але які він повинен мати».

Так, пісня нова повинна бути, і вона буде, буде!

Приєдную і я свій голос до чудесної пропозиції кам'янських колгоспників.

ВЕЛИКИЙ ПАТРІОТ

Сьогодні ми урочисто відзначаємо 135-річчя від дня народження великого українського народного поета, художника, революціонера-демократа Тараса Григоровича Шевченка.

Ім'я Тараса Шевченка серед усіх імен славних попередників наших найбільш яскравим світлом світиться, найбільш живим і животрепетним вогнем нас ogrиває.

А це тому, що все написане Шевченком було ним глибоко ще за життя свого і передумане, і пережите. Слово поетове, раз вихопившись із серця полум'ям безсмертним, продовжує горіти й далі. І ніяк вже воно не пригасає, ніяк воно не потухне.

На ювілеях ми часто до ювілярів-класиків звертаємось як до живих, — і ми говоримо, що крізь товщу століття нам ясно чути голос нашого попередника.

Це сміливо ми можемо сказати про Шевченка. Бо все те, що він палко проголосив був колись (і про боротьбу з тиранами, про долю «найменшого брата», про розкріпачення жінки, про дружбу з російськими братами, про дружбу з слов'янами), добре ми чуємо й зараз, аж до останнього його словечка!

А це тому, що творча спадщина Шевченка близька і рідна кожному з нас, що все створене геніальним поетом цілком доступне нашому народові, доступне й зрозуміле.

Сто тридцять п'яту річницю від дня народження поета ми відзначаємо в той час, коли весь радянський народ домігся великих перемог в усіх галузях промисловості, сільського господарства, літератури, науки та мистецтва.

Один тільки той факт, що до нас, у Радянський Союз — зокрема на Радянську Україну, — приїдять делегації з інших країн (як, наприклад, делегації селян демократичної Польщі), щоб подивитись на наші досягнення, щоб перейняти наш досвід, сповнює наші серця почуттям великої гордості за радянську людину [...].

Звичайно, що ті висоти, яких дійшов зараз радянський народ, навіть і уявити собі не міг Тарас Шевченко. Бо на

ці висоти нашому народові відкрився шлях лише після Великої Жовтневої соціалістичної революції. На ці висоти вийшов народ наш завдяки мудрій лєнінській політиці партії.

Але Шевченко творив тільки ж задля добра свого народу. Він гнівне слово своє просто кидав у лице царям, панам як грізне обвинувачення за жорстоке мордування пригноблених! Шевченко кидав слово своє в народ як заклик на боротьбу за його майбутнє, за свободу!

Отже, за це якраз з подякою і згадує сьогодні Шевченка радянський народ, який повалив трони з царями і одвіяв їх з половою у небуття,— народ, на який зараз з захопленням звернено очі всього прогресивного людства!

Поезія Шевченка співзвучна нам ще й тим, що вона пробуджувала почуття національної гордості. Тарас Шевченко не раз робив попередження про страшну небезпеку онімечення українського народу, про небезпеку сліпого наслідування іноземної культури.

Ця гостра відсіч іноземщині з боку Шевченка постійно викликала звірячу злобу й люту у німецько-українських націоналістів, і вони, фальсифікуючи Тараса, умисне розпускали брехні, ніби великий наш поет та був малоосвіченою людиною, неорганізованою натурою тощо.

Ці покидьки українського народу брудом обливали святу дружбу Шевченка з кращими представниками великого російського народу — Чернишевським¹, Щепкіним², Тургенєвим³ та ін. Цим покидькам страшенно не подобалось, що Шевченко любив творчість Пушкіна⁴, Гоголя⁵, Герцена⁶, Салтикова-Щедріна⁷, Лєрмонтова⁸.

Українсько-німецькі націоналісти після розгрому Радянською Армією гітлерівської Німеччини переметнулись до нових своїх хазяїв у Європі, а деякі повтікали аж за океан...

Та це ж всім їм услід грізно гримить Шевченків присуд:

...не втечете
І не сховаєтесь: усюди
Вас найде правда-мста...

Сьогодні кожен трудящий Радянської України бачить, як високо піднявся матеріальний та культурний рівень життя нашого народу, кожен бачить, як могутньо діє сила радянського патріотизму!

Мудра політика більшовицької партії привела нас до такого, ніде ще не виданого чуда, як те, що у Радянсько-

му Союзі Герої Соціалістичної Праці, передовики, люди, овіяні славою, самі вже складають книги про власний досвід роботи, самі прилюдно читають лекції, працюють над удосконаленням знаряддя. І це — не тільки в галузі сільського господарства, а й в інших галузях — промисловості, науки та мистецтва.

Річниця від дня народження Шевченка збігається з Міжнародним жіночим днем 8 Березня. На цьому святі не раз будуть згадувати Шевченка, який сміливо став на захист закріпаченої Катерини. Тепер праправнучки її є високим зразком для жінок усього світу!

Паша Ангеліна⁹ цими днями приймала у себе на своїй батьківщині делегацію селян демократичної Польщі й ділилася з ними своїм досвідом роботи.

Її ім'я, як і імена багатьох Героїв Соціалістичної Праці, відоме зараз усьому світові.

Федір Дубковецький у книзі своїй «На шляхах до комунізму» пише, що він був страшенно здивований, коли до нього в Чехословаччині, в Празі, підійшла була незнайома молода людина і по-польському привіталась! «Дзень добжи, товажишу Дубковецкі!»¹⁰

Це іще раз свідчить про те, що наша Батьківщина стала величезним центром культури сучасності. Це свідчить про те, що ми знайшли своє щастя, знайшли свою славу і силу, яких так бояться зараз у таборі чорних сил реакції.

Колись Тарас Шевченко мріяв про ті часи, коли

...Оживуть степи, озера...
І дебрь — пустиня неполята,
Зділющою водою вмита,
Прокинеться...

Давно вже ожили у нас степи, озера! Міняється географічне обличчя Радянського Союзу, і зокрема України. Після відновлення Дніпровської гідроелектростанції імені Леніна¹¹ на черзі побудова нових гідроелектростанцій. Наша земля, дійсно, немовби тією цілющою водою кругом буде вмита.

Цілюща вода умиває радянську землю весь час тільки завдяки піклуванню Комуністичної партії.

Тарас Шевченко закликав у свій час слов'ян стати добрими братами¹².

І цей час настав. Після другої світової війни змінилося співвідношення сил між капіталізмом і соціалізмом на користь соціалізму. Від імперіалістичної системи відшаряд ряд країн, а серед них слов'янські країни Центральної та Південно-Східної Європи. Слов'янські народи завдяки

допомозі Радянської Армії самостійно вирішили питання про свою державність і створили нову політичну організацію — держави народної демократії.

Багато можна було б ще нагадати тих рядків з «Кобзаря», які перегукуються з нашою дійсністю.

Традиції Шевченка живуть серед нашого трудящого, волелюбного народу. Традиції Шевченка допомагають нам у нашій роботі, як і в боротьбі проти ворогів миру та демократії.

Відзначаючи річницю від дня народження Тараса Шевченка, ми шануємо його як революціонера-демократа, як великого народного поета, полум'яного патріота, борця за свободу народів, борця проти націоналізму і безрідного космополітизму.

Дружба Тараса Шевченка з Миколою Гавриловичем Чернишевським та Михайлом Щепкіним — це символ нерозривної дружби двох братніх народів — російського й українського. Цю дружбу повинні ми зміцнювати ще більше.

Бережімо ж у чистоті і силі братню дружбу радянських народів, що такі прекрасні слова сказали про Шевченка устами творців своїх: російських — Олексія Максимовича Горького¹³, Марієтти Шагініян¹⁴, Едуарда Багрицького¹⁵; білоруських — Янки Купали та Якуба Коласа¹⁶; казахського — Джамбула¹⁷; вірменського — Гегам Саряна¹⁸; грузинського — Йосифа Грішашвілі¹⁹ та ін.

Нам треба ще більше підносити патріотизм радянський, ще більше нещадними бути до ворогів, нам треба неослабно боротися проти будь-яких проявів ворожої ідеології.

Хай почуття радянської національної гордості окрилює нас у боротьбі за побудову комунізму!

Хай славиться вічно ім'я великого патріота, славного сина українського народу Тараса Шевченка!

НАРОДИ — ЗА МИР, НАРОДИ — ПРОТИ ВІЙНИ

Міжнародний конгрес прихильників миру в Парижі — це величезна політична подія, яка приковує до себе увагу всіх передових людей світу.

Палії війни хотіли перешкодити представникам мирних народів сказати своє правдиве слово з трибуни конгресу. Але вони прорахувались. Мирні наміри трудящих світу перетворились в грандіозний рух на захист миру. Сотні мільйонів трудящих заявили, що вони хочуть взяти участь у цьому конгресі. І от, не дивлячись на жорстокі урізування у видачі в'їзних віз з боку французького уряду, не дивлячись на бездушні відмовлення у візах делегатам багатьох країн, а в тім числі й Радянського Союзу, Міжнародний конгрес прихильників миру все-таки відбувається. Міжнародний конгрес устами делегатів промовляє до всіх народів світу. Міжнародний конгрес нещадно викриватиме всю облуду і брехню купки мерзенних підбурювачів нової війни — і, як такий, він є свідченням великої перемоги прогресивного світу над світом реакційним, гнилим, осоружним і є прямою відповіддю на Північно-Атлантичний пакт¹ — пакт агресії.

Так! Радянський Союз є оплот миру у всьому світі. Наш народ не хоче війни, як також не хочуть її й інші народи. Наш народ, як відомо усім, ніколи й раніше не збирався воювати. Але коли фашисти, віроломно напавши на нас, стали на перешкоді нашій мирній праці, ми musiли боронити свій труд, свої права, своє місце під сонцем, боронити матерів своїх, батьків, сестер, дітей... Палії війни добре пам'ятають, яким могутнім тоді показав себе народ радянський. Героїчна Радянська Армія вигнала з своєї землі грабіжницькі полчища гітлерівські, розгромила й добила їх на їхній же власній території й звільнила малі народи Європи від іга фашистського. А після закінчення війни народ радянський негайно ж узявся до мирної праці. У нас нічого не було закритого чи прихованого від інших народів. Плани нашої роботи на найближчий час після війни ясно викладено в новому п'ятирічному плані.

Наш народ радянський усіх сил своїх докладає до того, щоб аж ніяк не бути залежним від яких би там не було випадковостей. Наш народ за всі ці післявоєнні роки домігся великих успіхів, про які з гордістю розповідали на останній сесії Верховної Ради СРСР депутати з братніх республік, і зокрема депутати з Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Український народ за ці чотири післявоєнні роки не тільки повністю відновив свою промисловість, а ще й побудував ряд нових заводів. Зараз промисловість України дає в 11 раз більше продукції, ніж давала вона у 1913 році. А цей же рік вважався роком найбільшого піднесення в передреволюційний час.

Нечуваних успіхів досягло сільське господарство України. За чотири роки посівні площі її вже майже досягли довоєнного рівня, а по окремих культурах уже навіть перевищено довоєнний рівень. За самовіддану працю понад 450 українських хліборобів, майстрів вирощування високих урожаїв, удостоєно найвищого почесного звання — звання Героя Соціалістичної Праці. Значні успіхи маємо ми також і в галузі науки, літератури, мистецтва.

Радянська Україна вийшла на широкий міжнародний простір. На засіданнях Організації Об'єднаних Націй чути голос міністра закордонних справ нашої республіки Дмитра Захаровича Мануїльського. Виконуючи волю народу, він не раз виступав на захист миру, проти спроб агресорів порушити суверенітет малих країн.

Досягнення наші в галузі промисловості, сільського господарства, в галузі науки, літератури та мистецтва дуже не до вподоби фінансовим королям, магнатам, у яких замість душі доларовий мішок, і вони — через радіо, через пресу та кіно — всілякі розповсюджують брехні про нас, на зразок вигадок про примусову працю або ж про те, ніби на конгресі будуть самі тільки комуністи і т. ін., і т. п. Ці брехні в піною коло рота повторюють їхні вірні прислужники, покидьки роду людського — українсько-вімецькі націоналісти.

Та брехнею правди не закриєш. Брехня їм потрібна для того, щоб одтягнути увагу від гнівників їхнього капіталістичного ладу: адже мільйони людей у Сполучених Штатах тиняються без роботи, мільйони обдерті, голодні...

Палії нової війни хитро прикидаються лагідними, тихими та смирними. Вони страшенно люблять узивати себе миротворцями. Але ж ми добре бачимо, що це вовки в овечій шкурі. Їхній овечий голос, яким вони починають

викладати свій Північно-Атлантичний договір, увесь час супроводжується вовчим космополітичним клацанням зубами на адресу миролюбних народів. Дуже все це схоже на те, як починав Гітлер перед другою світовою війною!

Радянський народ не хоче війни. Український народ ще не забув жахливих картин недавнього минулого: руїн по містах та селах, порослих бур'яном полів, передчасно посивілих матерів, розірваних бомбами дітей, замордованих дівчат, що побували в фашистських катівнях. Нема жодної сім'ї у нас, в якій би не було жертв війни. Народи не хочуть війни, народи хочуть миру! Друга світова війна завдала надзвичайно тяжких ран простим людям, але вона ж і породила нечуваної сили протест серед найширших народних мас на обох півкулях землі, протест проти паліїв нової війни. З усіх країн світу прогресивні демократичні організації і всі організації — незалежно від політичних поглядів і вірувань — послали своїх делегатів на Всесвітній конгрес прихильників миру в Парижі². В складі делегацій приїхали на конгрес письменники, учені, політичні діячі, священники, робітники, селяни, матері — люди різного стану і різних професій, але всі об'єднані єдиним бажанням, єдиним протестом.

— Ми не хочемо війни! Ми хочемо миру між народами! Хай буде мир у всьому світі! Народи Англії, Франції, Італії, народи багатьох країн заявляють: ми не підіймемо зброї проти радянських народів, проти країни соціалізму.

Прогресивні, демократичні організації в країнах Європи влаштовують «карнавали миру».

В Італії обрано на конгрес миру аж 70 делегатів! Кожне місто, кожне село, кожна чесна родина хочуть послати свого делегата, який би з світової трибуни підніс голос проти війни, який би грізно застеріг гангстерів американського імперіалізму, що пориваються розв'язати нову світову війну. Коли б не обмеження в візах, то кожна країна послала б на цей конгрес найчисленнішу делегацію з усіх, яку будь-коли хто послав на світові конгреси. На конгрес послано найкращих, найпрогресивніших, найпопулярніших серед народів людей. Ми горді з того, що на цьому конгресі виступає делегація від миролюбних народів Радянського Союзу, які в боротьбі з фашистським агресором, захищаючи свободу, честь і незалежність своєї Вітчизни, виявили такий незрівнянний героїзм і разом з тим врятували народи всього світу від фашистського маразму.

Сня великого російського народу Олександр Фадєєв, автор книги про юних легендарних героїв Краснодона, скаже про те, що наші народи палко хочуть миру і дружби. Справжня людина, герой Великої Вітчизняної війни і герой популярної книги серед радянських читачів Маресьєв³, подасть свій голос теж за мир, проти війни, — той Маресьєв, що є символом незламної волі. Мати двох загиблих Героїв Радянського Союзу, Л. Т. Космодем'янська⁴, як символ скорботи всіх матерів, що втратили своїх дітей на війні, як символ мужності й героїзму радянських патріоток, вже самою своєю присутністю на цьому конгресі з великою силою промовляє до всіх сердець людей, які прагнуть миру: матері не хочуть війни! Найсильніший аргумент проти війни, найпереконливіший, найпопулярніший агітатор за мир — серце матері. Від волелюбного українського народу поїхали делегатами на конгрес миру дорогі для наших читачів письменники Олександр Корпійчук і Ванда Василевська⁵; Корпійчук, поборник миру, брав якнайактивнішу участь в конгресі на захист миру у Вроцлаві⁶. Він невтомно працював у підготовчому Комітеті по скликанню конгресу миру в Парижі. Творець образів радянських патріотів — людей труда, — які героїчно уміють захищати свою Соціалістичну Вітчизну, Олександр Корпійчук від імені цих людей з гідністю скаже палке слово за мир, проти війни. Ванда Василевська скаже своє гостре, категоричне:

— Ні! Ми не хочемо війни! Ми хочемо миру! І будемо боротись за мир постійно, наполегливо, і мир відстоїмо.

Є дві Америки. Одну американські імперіалісти перетворили на вогнище агресії і, галасуючи устами своїх лакеїв про космополітизм, про застарілість національних гордощів, суверенітету, готуються проломити кордони для долара, щоб утворити світовий ринок для архібізнесменів з Уолл-стріту. Це про цю Америку писав свого часу Маяковський: «Може статись, що Сполучені Штати спільно стануть останніми збройними захисниками безнадійної буржуазної справи»⁷.

І є друга Америка. Америка пролетарська, Америка миролюбного народу, який не хоче війни, який прагне сердечної дружби з народами Радянського Союзу.

В 1932 році великий радянський письменник Максим Горький у відповіді американським кореспондентам з пристрасною борця запитував: «З ким ви, «майстри культури»?»

Відтоді минуло 17 років. Народи пережили жахливе лихоліття другої світової війни. Не раз в тяжкі роки

випробувань це запитання Горького, як голос самої совісті, потрясло серця діячів культури, і вони відповідали: «З народом!»

— З ким ви, «майстри культури»? — запитує Горький діячів культури і сьогодні. І цим покликом мобілізує інтелігенцію, мобілізує борців за мир. Йому відповідають:

— Ми — за мир! Ми — за народ! Ми — проти паліїв війни, проти вбивців і руйначів!

Ці пристрасні голоси лунають сьогодні там, у Парижі, з трибуни Всесвітнього конгресу прихильників миру. Сьогодні там виступають посланці від сотень мільйонів трудящих людей. Світ ще не знав конгресу з таким представництвом!

Ми, письменники, митці і діячі культури столиці Радянської України, інтелігенція миролюбного радянського народу, прислунаємо голоси до тих голосів, які сьогодні лунають в залі Всесвітнього конгресу прихильників миру.

Ми — за мир у всьому світі! Ми — за співробітництво і дружбу народів!

[1949]

ВИСТУП НА УРОЧИСТОМУ ВІДКРИТТІ
ДЕРЖАВНОГО МУЗЕЮ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
В м. КИЄВІ 24 КВІТНЯ 1949 року

Товариші! Ми присутні сьогодні на великому святі: відкриваємо музей Тараса Григоровича Шевченка, де скупчено спадщину геніального українського поета, революціонера-демократа, незрівнянного художника.

Це свято насамперед свідчить про нашу силу, про силу радянського державного та суспільного ладу. Бо в той час, як у буржуазних країнах, в країнах профашистських, керуючі кола всіляко намагаються обдурити свій народ і силою підвести його до нової кривавої війни, у нас, в Радянському Союзі, уряд і народ творять собою єдине ціле, і бажають вони лише одного — миру, миру у всіх світі!

Американські палії війни утворюють навколо нашої країни численні військові бази (хоча абсолютно ніхто їм не загрожує), ми ж продовжуємо займатись — і це світ увесь бачить — відбудовою своєї країни, будівництвом соціалістичної культури.

Це свято свідчить також і про перевагу нашої соціалістичної культури над буржуазною. Оберігаючи соціалістичну культуру від тлетворного вливу буржуазного мистецтва, ми, як зіницю ока, бережемо дорогоцінну спадщину своїх попередників.

Уряд і партія з любов'ю ставляться до спадщини Шевченка. Зразу ж після наглого нападу фашистських загарбників на нашу країну спадщину Шевченка було відправлено в глиб радянського тилу¹, де вона завдяки братам-росіянам і збереглася в час Вітчизняної війни.

Чудовий музей, де зібрано мало не всю літературну і образотворчу спадщину Шевченка, стоїть в центрі Києва, в найкращому ансамблі таких важливих установ, як Український філіал Центрального музею В. І. Леніна й Академія наук УРСР, Державний університет і Музей російського мистецтва, Міністерство освіти УРСР та Інститут української літератури. А посередині парку бронзовий високо підноситься пам'ятник поетові.

Музей Шевченка — це прекрасний і величний пам'ятник безсмертному Кобзареві. Адже в ньому розкривається перед нами епоха, в яку жив і творив поет.

Гнаний і гноблений деспотом Миколою Палкіним, Тарас Шевченко в той же час був тепло прийнятий кращими представниками великого російського народу. Шевченко дружив з Чернишевським, Щепкіним, з родиною Толстих². Шевченко глибоко поважав Герцена, Добролюбова, був закоханий у творчість Пушкіна, Лермонтова, Салтикова-Щедріна. Не можна без хвилювання дивитися в музеї на той портрет Жуковського, який намалював Брюллов³, і то з однією лише святою метою: викупити Шевченка з неволі!

Велике значення цього музею: скільки любові до російської і до української культури переливатиметься в душу сотень тисяч, мільйонів відвідувачів музею, які безперервно прибуватимуть сюди з усіх кінців Радянського Союзу, як і з усіх країн світу!

Шевченко в своїх творах з глибоким співчуттям ставився до інших народів колишньої царської Росії — до казахів, грузинів, татар, башкирів.

Творча спадщина геніального Тараса Шевченка є святиня всіх наших народів, наша радянська національна гордість.

Братні слов'янські народи, що ось уже кілька років вільно і творчо будують, за нашим великим почином, соціалістичні основи свого життя, теж вважають для себе спадщину Шевченка близькою і рідною. Вони, прибуваючи до Києва для обміну творчим досвідом з людьми Радянської України, неодмінно завітають до Шевченківського музею. Бо й поляки, й болгари, й чехословаки давно вже переклали «Кобзаря» на свої рідні мови; вони читають «Кобзаря», вони люблять українського поета, революціонера-демократа, мислителя. Ще в 1939 році болгарські письменники від імені всієї Слов'янщини образно сказали нам⁴: «Частина вогню, що бушував у поезії Шевченка, перейшла в кров і вогонь болгарського народу в епоху його національно-визвольної боротьби».

Вогонь священного гніву і боротьби проти загарбницького хижацтва німецького мілітаризму ще більш з'єднав дукупи слов'янські народи. Справдилися мрії Шевченка, Пушкіна, Міцкевича. Сьогодні

...усі слов'яни стали
Добрими братами
І синами сонця правди..

Наше сонце правди світить і ogrіває путь всім чесним діячам культури і надає сили в боротьбі проти паліїв і організаторів нової війни з табору американо-англійського імперіалізму.

На сьогоднішньому весняному, радісному святі радянської культури прокляттям тавруємо ми всіх зрадників-націоналістів. Українські буржуазні націоналісти — після розгрому гітлерівської Німеччини Радянською Армією — повтікали до інших, нових своїх хазяїв як у Європі, так і за океаном. Та їм услід Шевченкове звучить грізне слово:

...не втечете
І не сховаєтесь: усюди
Вас найде правда-мста...

Також безжалюбно тавруємо ми й продажних буржуазних космополітів, що намагаються згнатьбити священну спадщину нашого великого Кобзаря.

Без вас, погані запроданці, ми будемо життєрадісно будувати комуністичну культуру. Нашу ж бо культуру витворено всіма «роботящими умами», «роботящими руками»⁵ великої вільної сім'ї братніх народів радянської могутньої держави.

Братні народи Союзу Радянських Соціалістичних Республік на чолі з великим російським народом допомагають Україні відбудувати її економіку та національну культуру, що стільки потерпіли від берлінських людоїдів. Усі братні народи допомогли нам відкрити і цей достойний пам'ятник великому синові України — музей. Художники і поети всіх народів СРСР принесли свій творчий внесок в скарби Шевченківського музею. Особливо велика і значна роль нашої столиці — Москви — в устаткуванні музею. Москва щоразу подає нам свою братню руку допомоги. Цю рису відзначив безсмертним словом і сам Шевченко:

«В Москве более всего радовало меня то, что я встретил в просвещенных москвичах самое теплое радушие лично ко мне и непрятворное сочувствие к моей поэзии»⁶.

Москва любить і високо цінує творчий геній українського народу. Під час Жовтневої революції український народ разом виступив з російським народом, і зараз він із ним іде, будуючи комунізм.

Колись наш великий поет-мислитель писав:

Орся ж тл, моя ниво⁷,
Долом та горою!
Та посійся не словами,
Волею ясною!..

Розвернися ж на всі боки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!

А сьогодні наші передові славні колгоспники устами своїх Героїв Соціалістичної Праці Марка Озерного⁸, Паші Ангеліної, Олени Хобти⁹, а також героя-новатора Федора Дубковецького розповідають селянам Польщі про те, як трактор переорав і знищив одноосібні межі на полях України.

Ми вже відчуваємо подих комунізму, ми збудували вже його першу фазу — переможний, життєрадісний, творчий соціалізм.

В нашій соціалістичній дійсності з великою силою звучать слова Тараса Шевченка, сповнені та зігріті його народністю, його інтернаціоналізмом, його гнівом проти гнобителів, його радісною вірою в щастя перемоги над «вражою злою кров'ю».

Радянський народ, вшановуючи Шевченка, шанує і наших великих синів і дочок України — таких, як Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Карпенко-Карий, Панас Мирний¹⁰, Павло Грабовський¹¹, Ольга Кобилянська¹².

Твори Т. Г. Шевченка в Радянському Союзі перекладені на 33 братні мови і видані тиражем 6 мільйонів примірників. Твори Тараса Шевченка вивчають в школах і університетах в усіх 16 радянських республіках¹³. Духом братерства культур народів СРСР сповнено цей новий великий республіканський музей Тараса Шевченка.

Спасибі великій провідній і організуючій силі, нашій творчій натхненниці — Всесоюзній Комуністичній партії (більшовиків)!

Слава українському народові, що породив світу геніального Тараса Шевченка!

Слава великому російському народові і його діячам культури!

ПЕСНЯ И ТРУД

Нельзя представить себе народа без труда. Невозможно представить его и без песни. Песня и труд существуют в жизни народа неразрывно и вечно.

Песня и труд шагают сегодня в первомайских колоннах, славя советскую жизнь.

Подневольный труд рождал песни печали, гнева, протеста и борьбы.

Вспомним «Дубинушку» — символ каторжной лямки, натруженных, согбенных плеч и безысходного горя. Песню волжских бурлаков стоном назвал Некрасов. Но стон этот звучал не только на Волге. Он раздавался и на полях Украины и Белоруссии, в беспредельных степях киргизов и казахов, в ущельях Кавказских гор, на завьюженных просторах Сибири, на Урале. Именно на Урале, возвращаясь из ссылки, слушал великий Кобзарь украинского народа Тарас Шевченко песни о булавинском восстании¹ на Дону, песни борьбы против угнетателей.

Этот стон и поныне разносится в странах, где властвуют звериные законы капиталистической эксплуатации, расовой розни, человеконенавистничества.

Иные песни поют советские народы, навеки сплоченные в единый могучий братский Союз. Ибо труд в нашей стране стал свободным и творческим делом миллионов, радостным делом славы, доблести и геройства. А труд — это жизнь, ее содержание, смысл, средство воплощения прекрасной и гордой мечты.

Этот свободный труд рождает необыкновенную творческую энергию советских людей, ибо направлен к счастью народа, к силе, расцвету нашей любимой Родины. И в этом патриотическом труде появляются подлинные его герои. Их венчает народ почетом и славой, воспевают и сохраняет их имена для грядущих поколений. Свободный труд породил в нашей стране необычайное в истории явление — социалистическое соревнование, ставшее всенародным движением советских людей. И ныне миллионы стахановцев, неутомимых, неутомовных, смелых, деятель-

ных новаторов производства, ломая устаревшие, привычные пределы, закостенелые нормы и штампы, неуклонно двигаются вперед и вперед путем технического прогресса. Наша конечная цель — коммунизм, наша ближайшая цель — выполнить в четыре года послевоенную пятилетку, дать народу, стране обилие жизненных благ, полное удовлетворение материальных и духовных потребностей.

Кажется, недавно наша партия и правительство, воспитавшие в советских людях новое отношение к труду, учредили почетнейшее звание Героя Социалистического Труда². А ныне тысячи советских патриотов уже носят на груди Золотую Звезду. Никогда и нигде в мире не был еще так вдохновен и радостен крестьянский труд, как в нашей стране. Труженики колхозного села вносят в него глубокое разумение государственных интересов. Мелко-собственнические инстинкты, ограниченность своим собственным наделом, участком, хатой ушли в прошлое со всем тем, что, по выражению Энгельса, являлось идиотизмом деревенской жизни. Советское крестьянство на пути коллективного труда, укрепляя колхозную общественную собственность, убедилось в преимуществах и силе колхозного строя. Только этот строй мог обеспечить восстановление разрушенного войной сельского хозяйства в невиданно короткие сроки. Только этот строй, великая партия большевиков воспитали у миллионов людей подлинно патриотическое отношение к труду.

И в этом новом, прекрасном, творчески вдохновенном труде возникают новые песни — песни о великой нашей Родине, о наших замечательных людях, о нашей большевистской партии.

Замечательная эта связь между трудом и рождаемой им песней!

Народная поэтесса Буковины Параска Амбросий³ пишет, как радостен стал свободный труд для веками угнетавшейся буковинской селянки:

Поле вільнее пишас,
На лім трактор, знай, співас,
Наша жінка-робітниця
Стала вільна трудівниця
І на фабриці, заводі
Працю славить у свободі,
І в колгоспі працю вільно
Веде жінка неухильно,
Свою вмілість показала —
Бо стахановкою стала [...].

Глубочайшую патриотичность труда советских людей, людей нового мира, открытого Лениным, в чудесных по-

этических образах высказывает русская народная сказительница А. Суховерхова:

Спородим для народа советского
И плодов, и хлебов преизбыточно!
И сколькими цветами заветными
Мы осыплем сады, и луга, и леса [...].

Украина испокон веку страна песни. Песня сопутствовала нашему народу и в горе, и в радости, и в труде, и в борьбе. Но никогда еще не было такого могучего неудержимого тяготения народа к песне, как в советское время, и особенно в нынешние дни, великие исторические дни перехода к коммунизму. Ибо никогда еще народ так не чувствовал величия дела партии Ленина, торжества этого дела, не ощущал так весомо, так зримо близость коммунизма — осуществление заветной и прекрасной мечты.

Колхозники Каменского района Кировоградской области проявили замечательную инициативу, предложив учредить на Украине праздник песни. Письмо каменцев прозвучало на всю нашу республику. Оно встретило живой отклик в народе, в колхозах и совхозах, в самодеятельных хорах. Оно вызвало глубокий интерес и сочувствие среди работников профессионального искусства, ибо советское искусство уходит корнями в толщу народа, служит его интересам, является орудием его идеологического воспитания.

Народный хор под управлением Г. Веревки ⁴, академическая хоровая капелла «Думка» ⁵, руководимая А. Сорокой ⁶, государственная капелла бандуристов ⁷, возглавляемая А. Миньковским ⁸, государственный ансамбль песни и танца Л. Чернышевой и другие вокальные и инструментальные коллективы нашей республики несут в массы песенную культуру, в то же время обогащаясь из источников самого народного творчества.

Недавно состоявшийся конкурс на лучшую песню показал, с какой готовностью откликнулись наши композиторы и поэты на такое важное и нужное дело!

Никогда еще не было на наших заводах, в наших селах такого обилия самодеятельных художественных кружков, как сейчас. Никогда еще так не развивались песенные коллективы. Скоро совсем мы не будем знать таких сел, где не было бы хора, оркестра народных и даже духовых инструментов. Необыкновенные, чудесные процессы происходят на наших глазах: песня буквально рождается в труде. Колхозницы свекловичного звена артели

им. Крупской села Бирки Други Александровского района и звена колхоза «Жовтень» Каменского района Кировоградской области, работая в поле, так дружно и слаженно спелись, что решились выступить, как хоровые коллективы на областной олимпиаде художественной самодеятельности. Успех был полный. Оба звена отмечены премиями.

Так же в процессе труда возник и развился самодеятельный струнный оркестр на Черняговской фабрике музыкальных инструментов. Группа рабочих, коллективно испытывая их, постепенно превратилась в хорошо сыгранный и яркий оркестр.

Таких примеров можно привести множество, они — новое яркое доказательство музыкальной одаренности нашего народа, которую пытались принизить лакеи заплесневелой буржуазной культуры, люди с грязной совестью — все эти космополиты разнообразных мастей и оперений.

Да, наш народ может и умеет прекрасно и самоотверженно работать. Он любит и умеет вдохновенно петь. Чудесные книги, написанные Героями Социалистического Труда — знатным забойщиком Донбасса А. Тюренковым, знатными людьми колхозного села П. Ангелиной и Ф. Дубковецким⁹, — разве не являются они также песней, гимном советскому труду! Так могут писать только люди, для которых этот труд является величайшей поэзией.

Сколько ярких, сверкающих талантов вышло из народа в наше профессиональное искусство! Возьмем только последние годы, когда заблестали на оперной сцене дочь рабочего В. Борисенко¹⁰, недавняя колхозница Г. Шолина, дочь рабочего Е. Чавдар¹¹ и многие другие, уже так крепко полюбившиеся советскому зрителю.

Рост и подъем песенной культуры советских народов — прямой результат общего подъема народного хозяйства, культуры нашей страны, благосостояния трудящихся масс. Советское искусство, советская музыка, песня оплодотворены величайшими идеями современности — идеями коммунизма, отсюда их подлинная реалистичность, ясность их языка, покоряющая сила образов. Вот почему советская песня, как птица с широкими и могучими крыльями, перелетает границы и заставляет трепетать сердца трудящихся капиталистических стран как благовест новой жизни.

Там, в этих странах, больное и хилое искусство. Оно как поганки, растущие на гнили, лишённые света и воздуха. Там, в этих странах, трудящиеся изнемогают под беспощадным прессом эксплуатации. Капиталистам нужно

обогащаться на бешеной гонке вооружений, на подготовке к новой войне. В США, по признанию самого президента Трумэна¹², миллионы американцев живут в трущобах; миллионы семей не имеют собственного очага; десятки миллионов людей лишены удовлетворительного медицинского обслуживания; массы фермеров не могут пользоваться благами современной цивилизации. А миллионы безработных, миллионы нищих, голодных людей! В США их сейчас, даже по неполным данным, уже более пяти миллионов. Кроме того, как сообщает бюллетень «Лейбор форс», около 10 миллионов человек работает неполную неделю. Еще хуже положение в странах, где действует губительный для них «план Маршалла»¹³.

Советская действительность далека от всего этого, как небо от земли. И правду о нашей жизни, о нашем мирном творческом труде не скрыть никому и никак. А наши советские песни поют миллионы людей за рубежом, как песни надежды и счастья.

Как волнующе призывно прозвучала на Всемирном конгрессе сторонников мира в Париже советская песня «От края и до края» в устах известного американского певца негра Поля Робсона¹⁴! В единодушном порыве поднялся зал и в торжественном молчании, стоя прослушал песню той страны, где мирный труд и счастье трудящихся — превыше всего. А через три дня, когда советский делегат А. Фадеев закончил свою речь на стадионе Буффалло словами: «За дружбу между народами во имя мира! За мир во всем мире!» — многотысячная аудитория запела песню «Молодая гвардия», которая прозвучала как клятва крепить дело мира, то святое и благородное дело, могучим оплотом которого является Советский Союз.

И вновь сегодня, в боевой Первомай, праздник международной солидарности трудящихся, во всех концах мира будут петь наши советские песни — песни труда и свободы!

[1949]

ОБРАЗ НОВОГО ЖИТТЯ

[Виступ на засіданні
президії СПУ 19 травня 1949 р.]

Із Полтавського літературного об'єднання (а я по пресі знаю вже Олесь Юренка¹, Андрія Страшка², Георгія Ревву³, Якова Шутька⁴, Андрія Пашка⁵, Лубняка⁶ та ін.) Надія Хоменко⁷ належить до таких, про яких уже можна сказати, що вони мають свій голос.

Надія Хоменко в центральних часописах не так часто друкувалася, а більше в Полтаві, в Лубнах — і через те, можливо, не всі з нас належну звернули на неї свою увагу.

Що мені подобається в творчості Надії Хоменко? Це її повнокрів'я, відчуття життя нового, оптимізм.

Юність розноситься у золотих ковшах.

(«Слово Москви»)

І тую юність — я від себе додаю, як я розумію, — ми п'ємо і стаємо здорові й дужі. Так звідки ж цю юність бере поетеса?

Ковші пісень, ковші живої думи
Зачерпнуті з ясних першоджерел.

(Зверніть увагу!)

По краю летється світлим струмом
В глибини шахт і де літа орел,
Де стигле виноград, де зерняться пшениці —
Скрізь, скрізь...

Отже, бере поетеса свою юну сялу, як бачимо, з першоджерел життя. Тобто поет сам є учасником життя і будівником його.

Оце те найперше, що на поезію Надії Хоменко кладе печать правдивості.

Я, крім того, що прочитав її поезії, іще узяв і заглянув у її автобіографію. Там вона пише: «Працювала слюсарем, бухгалтером, літпрацівником у редакції».

Автобіографія великою мірою розкриває нам те, звідки в поета така любов до життя, до людей радянських, до своєї Батьківщини.

Щодо відчуття, зображення і оспівування соціалістичної дійсності — вона тут уже деяке сказала слово своє.

Різноманітні теми в творчості Надії Хоменко.

Вчора я скінчила курси трактористів,
Виїду орати цілину...

(«Пісня»)

Хто іде — на бурлки милується,
а нам радісно дуже те...

(«Буряківниця»)

А також: «Виставка», «Весна», «Колгоспний ярмарок»,
«Доярка»...

Окремо із цих тем я хочу виділити тему материнства.

Найцікавіший з цього погляду вірш «Материнське щастя».

І, головне, як просто і чудово передає Надія Хоменко радість материнства:

Приїхав з фронту наречений мій.
І ось тепер — дитину я гойдаю.

Або:

Ще не схолола живи робоча спека,
а ми взяли вже трактор за кермо
і орем, орем чорнозем родючий,
і плідне зерно кидаєм в рілло...

(«Іде наш Жовтень»)

Життя радянське, як сказав уже, Надія Хоменко лю-
бить дуже.

Вона життя це своїми очима бачить, вона до життя
цього своїми руками доторкається, вона на смак його від-
чуває:

...Тебе я бачу
У зерні повному, в хлібах, як у броні...

(«Наша земля»)

Дощ пройшов. Духмяні квіти
Обіймають річку лугову.
З райдуги унади самоцвіти
на траву...

(«Ми Суні»)

Далі:

Земля колгоспна тепла, наче руки,
змозолені, обпалені вогнем...

(«Наша земля»)

А ось смакові відчуття:

Дівча дояркою в колгоспі стало
(струнка, хороша дівчина зросла!)

і косарів у спеку папувала
з гранчастого стакану шкла...

(«Доярка»)

Саскія Рембрандта⁸ теж зображена з гранчастим келихом у руді.

Також риси нового підмічає поетеса.

Добрий ранок, Новий рік залізний,
електричний, металевий рік!
Добрий ранок, зоре комунізму,
Ти ослла мій цасливий вік!

(«Добрий ранок»)

Або ж це місце із вірша «Колгоспний ярмарок»:

І випробовують баяни гармоністи,
щоб повезти в село нові пісні.

Немає більшої радості, як почувати себе господарями землі. Пригадує картину художника Максименка^{9?}

Отакий вірш є у Надії Хоменко (не за образом тут аналогія, а за темою) — це «Босоніжка».

Ось читаю його:

Попереду — коло диска —
мерехтять в пилу педалі.
Юна велосипедистка
порина в степовій далі.
А чагарник у затишку
тільки вітами розводить,
упізнавши босоніжку,
що сюди по квіти ходить.
Босоніжка, босоніжка!
Русокоса, загоріла,
в найкоштовніших панчішках
із ромашкового пилу.
Босоніжка, босоніжка!
Не поколють твої п'яти
ні стерня, ані обніжки —
ти обути, ти багата!
Хочеш, вийдеш в поле боса,
хочеш — в хромових чоботях.
В черевчках топчеш роси,
а сніги — у теплих ботах.
Хочеш — підеш в поле пішки,
хочеш — мчиш велосипедом
степом чистим, без обніжків,
лова гречки, налиті медом.
Босоніжка-господиня,
дівчина села нового!
Вся ділянка — твоя скриня.
Рушники — степів дороги.

Колись, 15 років тому, як я ще писав першу і другу «Пісню трактористки»¹⁰, — тоді трактористам і всім

нашим радянським людям треба було ще завоювати нове життя, їх обкидали землею баби. А зараз вони — господарі життя [...]. Цей вірш вже є підсумок нового життя, яке створили творці достатку — Герої Соціалістичної Праці [...].

Босоніжка-господня,
Дівчина села нового!
Вся ділянка — твоя скриня.
Рушники — стевів дороги.

{1949}

{ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 50-РІЧЧЮ М. УШАКОВА }

[...] Що може бути радісніш, як перегляд, як розкриття й підсумовування того, що зробив ювіляр, що зробив твій брат по перу в галузі літератури!

Адже його успіхи — це успіхи кожного із нас, це успіхи нашої соціалістичної культури.

І цілком логічно, отже, що святкування ювілеїв наших письменників перетворюються в нас у свята всієї радянської культури. Бо тільки в Радянському Союзі (та ще, зрозуміло, і в країнах нової демократії, що беруть приклад із нас) так високо оцінюється робота інженера людських душ, так широко підтримується діяльність літератора.

Всім нам відомо, товариші, в яких жахливих умовах за кордоном живуть зараз письменники капіталістичних країн. Всім нам відомо, як довго фашисти та ница буржуазія знущалися над Луї Арагоном² [...], як переслідували Пабло Неруду³, Жоржі Амаду⁴... А де Назим Хікмет⁵? Що зараз із негритянським письменником Ленгстоном Х'юзом⁶?

В капіталістичних країнах письменники є пасивки життя.

Та в такому ж стані перебувають там і працівники інших галузей життя — робітник, скажімо, в Англії, — скільки б він не працював на заводі, або ж шахтар у шахтах Шотландії, — ніякої він нагороди — [ордена] чи медалі — не одержить за свою довголітню роботу.

Повертаючись знову до літератури, я хочу сказати, що під час останньої моєї подорожі до Англії⁷ на Конгрес на захист миру я був свідком того, як один видатний поет Шотландії справляв свій ювілей — де б ви думали? — за столиком у кафе, в присутності 5—6 осіб, не більше.

Героїчно борються за свої права, за своє місце на землі всі передові люди, й зокрема прогресивні письменники закордону.

Особливо коли це торкається питання миру в усім світі і дружби з Радянським Союзом.

Усі ми недавно читали в пресі відкритий лист Айвора Монтегю⁸, який гнівно картав і засуджував керівні кола Америки за заборону в'їзду посланцям миру до капіталістичних країн.

Можна було б іще тут багато подібних прикладів привести.

Але досить нам і цих...

Я довше зупинився на всіх цих прикладах тому, щоб іще виразніше, щоб іще ясніше постало перед нами те щастя величезне, яке весь наш народ радянський, і зокрема ми, літератори, маємо у себе на нашій славній Батьківщині під ясною радянською зорею [...]. Радянський уряд, рідна наша Комуністична партія з великою увагою ставляться до питання розвитку нашої літератури, як і до самих письменників та до молодих кадрів.

Святкування ювілею в Радянському Союзі — це урочистий акт культури. Він означає те, що ювіляра, а в данім випадку поета, знає весь народ радянський і що вся радянська громадськість радіє, радіє за нього, радіє з його досягнень і радісним серцем їх переживає.

Досягнення Миколи Миколайовича Ушакова — великі. (Про їх, про ці досягнення, ми повнотою почуємо сьогодні із доповіді.) Я ж тільки хочу тут сказати коротко, що літературна діяльність Миколи Миколайовича Ушакова ішла і йде увесь час у парі або ж — точніше сказати — разом із розвитком соціалістичної культури.

Найкращі свої поезії він присвячує тим, хто дав нам змогу ще в Жовтні увійти в життя нове [...]. Характерним для діяльності Миколи Миколайовича Ушакова є те, що він активно вторгається в життя [...]. Так! Поезія Миколи Миколайовича належним чином, я сказав би, одсвічує й оспівує героїзм радянського народу. Поет наш своїм пильним оком придивляється і бачить, як швидко й різко міняється життя.

Ось навіки в минуле відійшло старе життя в старім готелі (з його тройками купецькими; гітарами п'яницькими, розпустою, самогубствами), а натомість у готелі розміщається земвідділ (вірш «Земотдел в бывшей гостинице»).

Ось у селищі, що розташоване аж десь там у степу,

В соседнем клубе
приветствуют доярку пастухи.
И самый старший парень из района —
а может быть, из области — твердят
о деле славы, доблести и чести.

(Вірш «Степь»)

Наш поет оспівує радість сванів з приводу того, що в Сванетії появились перші машини («Первые машины в Сванетии»). Наш поет радіє з того, що ми будемо нове місто в Заполяр'ї («Строим город в Заполярьи»).

Поет оспівує політ аероплана, оспівує працю робітників на будівництві [газопроводу] «Дашава — Київ», працю робітників на наших новобудовах.

Поет наш у кожній роботі, яка спричиняється до зміни обличчя нашої країни, вбачає високу поезію.

...все, что низкой прозой было⁹,
всей прозой —
без высоких слов
уже в историю входило,
то есть, в поэзию веков.

Відповідно до цього Микола Миколайович вважає щасливим поетом того саме поета, якому вдалося побачити, як висадили в повітря ті скелі, що заважали текти Дніпрові вперед і тягнули Дніпро назад.

Микола Миколайович Ушаков обирає собі той шлях поезії, яким ішли славні наші попередники — конкретно Некрасов:

Оскорбляли,
бранили поэта,
Отридали его, —
пу, так что ж!
Говорили:
куплеты,
газеты!
А для нас
он — такой — и хорош.
Находили,
что степь мужиковский,
Но его
мы и любим таким.
И за ним уж плет Маяковский
Так,
как Пушкин
пришел
перед ним.
(«Стихи о Некрасове»)

Іти шляхом Некрасова це не означає того, щоб неодмінно зараз весь ритм його відновлювати і розмір, — ні! — це означає так близько знати потреби народу, як знав їх Некрасов, і (ураховуючи істотну різницю між двома епохами) додам: знати ще його досягнення, героїчний дух народу в побудуванні нового.

Так! Почуття сучасності у Миколи Миколайовича є! І це дуже добре. І це дуже важливо [...].

Микола Миколайович, оспівуючи Київ¹⁰, присвячує свої натхненні рядки Тарасові Шевченку, каторжанам і каторжанкам, славному полководцеві Ватутіну¹¹. Великої сили здобуває наш поет тоді, коли він оспівує твердість вдачі і незламність волі жінки радянської в боротьбі проти фашистів (вірш «Стемковская»). Микола Миколайович не одну склав пісню на тему дружби народів (вірші «Єдинство», «Четверка» та ін.). Сильні і прекрасні ті твори Миколи Миколайовича, які він присвятив героїчній нашій Радянській Армії.

Велику послугу Микола Миколайович зробив радянській українській культурі, перекладаючи на російську мову твори Шевченка, Франка, Грабовського, Лесі Українки, а також твори сучасних радянських поетів. Це трудна, але ж славна й почесна робота, робота по зближенню двох братніх культур: українського й великого російського народу.

І від нас за це велика-велика дяка Миколі Миколайовичу, який, будучи видатним російським поетом, в той же час і як перекладач посідає одно з перших місць.

Микола Миколайович Ушаков ще багато скаже нам свіжого і нового своїми творами!

А надію таку ми твердо висловлюємо тому, що він, в числі інших секретів своєї творчості, ще має один секрет, який не дозволяє йому старіти.

А не старіє він тому, що ніколи ж не старіє та країна і той народ, де він живе. Бо нас кличе майбутнє вперед. Скажемо ж і ми його словами:

Да здравствует великое¹²,
нас зовущее вперед,
радостное,
яснолюкое,
что уверенно грядет!
Мы полны одной заботою —
подготовить путь ему.
Строим,
трудимся,
работаем,—
не стареем потому.

Побажаємо ж ми Миколі Миколайовичу таким же бути й далі — свіжим, вічно новим, молодим, щоб він багато ще написав хороших і цінних нам творів!

ГЕНІАЛЬНИЙ СИН ВЕЛИКОГО НАРОДУ

Пушкін — це наша слава. Пушкін — це гордість усього радянського народу, бо ж він одним із перших після Радищева¹ «возславив свободу»², бо ж він одним із перших пробуджував в російському народі почуття національної гордості і, ганьбою затаврувавши дворян-кріпосників, сміливо проти царів повстав, проти тиранів.

Велика карта пушкінських маршрутів по Україні! І саме маршрутів гірких, з примусу, по «предписанню» деспота-царя, який, ніяк не прощаючи Пушкіну його казки «Noël»³ та оди «Вольность», постановив вислати поета до Сибіру і лише потім уже «милостиво» перемінив Сибір на Україну⁴.

Пушкін, перебуваючи на Україні, добре бачив, що так же само, як страждав російський народ, тяжко терпів і народ український в кріпацькій своїй неволі — і в Катеринославі, і в Херсоні, і в Одесі та в інших містах і селах.

Пушкін багато думав над тим, як звільнити народ від гноблення й тиранії. Але чи не найбільше в цім відношенні він передумав у Києві, в Тульчині та Кам'янці⁵, що була одним із центрів Південного товариства декабристів.

Відомо нам, що з часу знайомства Пушкіна з декабристами поетичний голос його все більш і більш набирає сили голосу громадянина і поет на всі події життя дивиться очима декабристів. Бо Пушкін, як правильно це зауважив Салтиков-Щедрін, намагався «проникнути в таємниці сучасності»⁶. А таємниці сучасності розкриваються лише тим письменникам, які всією повнотою можуть відбити думки й почуття передових людей своєї епохи і які далеко прозирають у майбутнє.

Пушкін завжди дивився в майбутнє. Він мужньо виступав за знищення феодально-кріпосницького ладу, хоч ясно ще й не уявляв собі, які ж саме ключі одімкнуть вхід народу до життя нового?

Велика Комуністична партія дала народам нашої Батьківщини всі від тих дверей ключі, якими відкрили ми

вихід у Жовтні до нового, соціалістичного життя, а всіх царів з усіма їх тронами та коронами геть скинули в безодню!

Пушкіна сьогодні ми шануємо за те, що й він у свій жорстокий вік почуття добрі в народі пробуджував і закликав:

Тираны мира! трепещите!
А вы мужайтесь и внеслите.
Восстаньте, падшие рабы!

Пушкін колись разом з великим польським поетом Адамом Міцкевичем мріяв про ті часи, коли народи «чвари одметуть і об'єднаються в одну сім'ю велику»⁸.

Радісно нам сьогодні відчувати, що в результаті другої світової війни виникли країни народної демократії. Слов'янські народи за допомогою Радянського Союзу звільнилися від фашистського гніту. І ми Пушкіна сьогодні славимо за те, що він не раз у свій час багато і довго думав про дружбу слов'ян.

Відчуття сучасності — це є те, чим жив і цікавився Пушкін. І обстоювання з боку Пушкіна національної самобутності російської літератури, і боротьба проти наслідування всього іноземного, і викривання експлуаторського характеру англійського капіталізму та лицемірної американської «демократії», і звернення до реалізму в прозі, змальовування в своїх оповіданнях простих людей, оспівування погноблених народів та тих народів, які борються за свою свободу: негрів, греків, іспанців, італійців, і грізне попередження тодішнім паліям війни у вірші «Наклепникам Росії», — як все це співзвучно нам і потрібно сьогодні!

Пушкін — це наша пов'язаність з минулим, Пушкін — це наш політ в майбутнє, Пушкін — джерело натхнення для наших творців, Пушкін — вічно живий наш сучасник і полум'яний патріот!

Пушкін сам відчував цю свою велику пов'язаність з майбутніми поколіннями:

Я памятник себе воздвиг нерукотворный,
К нему не зарастет народная тропа...

Так! Про це красномовно говорять мільйонні тиражі його книг, які вийшли 76 мовами народів Радянського Союзу за всі ці останні роки після Жовтневої революції.

На Україні перекладати твори Пушкіна почали ще за життя самого поета. Із класиків багато перекладів зробив із Пушкіна Іван Франко⁹. Але повнотою твори Пушкіна

на українську мову були перекладені лише за часів Радянської влади. І тут особлива заслуга в цім Максима Рильського¹⁰.

Неослабний і благотворний вплив Пушкіна весь час спостерігаємо ми на українських письменників — як на радянських, так і на класиків.

Зокрема треба підкреслити те, як любив Пушкіна наш великий поет Тарас Шевченко.

Великий був вплив Пушкіна на літератури братніх слов'янських народів. Як один із прикладів, я хочу сказати тут про те, як знав і любив творчість Пушкіна найбільший болгарський поет Христо Ботев. А Христо Ботева з творчістю Пушкіна познайомив наш видатний земляк, тонкий знавець слов'янської філології Віктор Іванович Григорович¹¹.

Твори Пушкіна допомагали і нашим радянським воїнам на фронті Вітчизняної війни. За свідченням підполковника І. Бойкова, кулеметник, рядовий Н-ської частини Микола Гриньков на фронті в дорученій йому доповіді про Пушкіна прочитав і свій свіжоскладений вірш, який немовби був продовженням вірша Пушкіна «Пам'ятник»:

Бессмертие повца не в бронзе монументов —
В сердцах людей ты навсегда живой.
Стихи его звенят и в пулеметной ленте,
Когда нам враг навязывает бой.

(«Красная звезда», 17/V 1949 р.)

Всім нам відомо, як любила твори Пушкіна Зоя Космодем'янська. Про це на Всесвітньому конгресі прихильників миру в Парижі розповіла мати її — Любов Тимофіївна Космодем'янська.

Про вивчення нашим народом творів Пушкіна говорять численні Пушкінські читання, і особливо читання на заводах, в колгоспах, в польових станах. Колгоспниця артілі «Серп і молот» Бородянського району на Київщині, говорить:

«Чим більше читаєш і слухаєш твори Пушкіна, тим більше хочеться зробити щось хороше, корисне для Батьківщини, для свого народу, для рідного колгоспу» («Київська правда», 11/V 1949 р.).

70-річний колгоспник Г. Чепурний (із села Кам'янка), розповідаючи про ті твори Пушкіна, які він прочитав, називає поета улюбленцем покоління («Кіровоградська правда», 22/V 1949 р.).

На мітингу в Кіровоградському педінституті ім. Пушкіна було внесено пропозицію щороку відзначати день народження Пушкіна науковими сесіями.

Цілком змінилася тепер Кам'янка! Змінився Кіровоград (кол. Єлизаветград), як і вся Кіровоградська область! Передовиками п'ятирічки, раціоналізаторами на заводах, Героями Соціалістичної Праці пишасться зараз Кіровоградщина!

Там, де колись були степи, тепер на цих просторах рекордні врожаї. На полях колгоспів торжествує мічурінська наука. Та недурно ж колгоспники саме Кам'янського району висунули перед урядом пропозицію про встановлення на Україні свята пісні й танцю. На цих просторах рекордних врожаїв, немовби живий, проходить з нами й Пушкін.

Буржуазні націоналісти та безрідні космополіти всіляко хотіли принизити значення творчості Пушкіна для братніх народів. Але ці вікчеми дістали собі від усього радянського народу належну відсіч.

В наш час, час торжества ленінської національної політики, всі народи нашої Батьківщини, і зокрема народ український, ще тісніше зміцнюватимуть дружбу з великим російським народом.

Українські радянські письменники ще глибше вивчатимуть життя свого народу, щоб дати героїчні образи радянської людини.

150-річчя з дня народження Пушкіна — це радісне і світле свято. Воно ще більше піднесе у нас почуття радянського патріотизму, почуття відданості нашій Батьківщині і Комуністичній партії, яка веде нас до комунізму.

ТЯЖКА ВТРАТА

Глибоко мене вразила смерть Георгія Дмитрова ¹.

Вмерла незмірно цінна, велика людина, мужній член сім'ї титанів.

Ось передо мною один із останніх номерів журналу «Болгаро-советская дружба». На обкладинці його профіль Дмитрова, а на першій сторінці — портрет Леніна. Так! Георгій Дмитров стійким комуністом-більшовиком став тому, що весь час у своєму серці тримав він кожне слово Леніна.

«Ви боїтеся моїх запитань, пане міністр!» — кинув він в обличчя фашистському диктаторові Герінгу на Лейпцігському процесі ². Ми знаємо: це устами Дмитрова сам народ болгарський так безстрашно перед лютим ворогом своїм голос підносив.

«У чому порятунок Болгарії?» — на весь світ виголосив Георгій Дмитров ³ у 1944 році. Ми знаємо: це устами його питав себе сам народ болгарський, коли він виступив на нещадну боротьбу проти проклятої гітлерівської Німеччини.

Георгій Дмитров став любимим у своїй країні тому, що всі діяння його відповідали споконвічним сподіванням і прагненням рідного йому народу: бути перш за все вільним; бути завжди в близькості з великим російським та іншими народами Радянського Союзу; по-новому будувати життя своє — на соціалістичному шляху.

Нас усіх захоплювало і захоплює успішне виконання болгарськими трудящими народногосподарського плану.

Георгій Дмитров — організатор Вітчизняного фронту, творець нової, демократичної Болгарії, прапороносець болгаро-радянської дружби.

Усе те, що зробив за своє життя стійкий комуніст-більшовик Георгій Дмитров, вічно пам'ятатиме вдячний йому болгарський народ: і перетворення Академії наук, і створення сільськогосподарської академії, і реорганізацію вищої освіти в Болгарії, і багато-багато іншого.

Велика любов болгарських трудящих до Георгія Дмитрова! Все сказане ним — і про Христо Ботева, і про робітничу молодь, і про трудящих усього світу — беруть вони як свою святиню.

І народ ще за життя Дмитрова споруджував на його честь нові міста, названі його ім'ям⁴. Але його ім'ям названа буде ціла епоха в історії болгарського народу, що йде до світлого майбутнього, що йде до комунізму.

Український народ, як і всі народи Радянського Союзу, глибоко сумує з приводу великої втрати — втрати борця за свободу і щастя трудящого людства.

ГЕНИЙ РУССКОЙ КУЛЬТУРЫ

Сколько нового увидели мы в Пушкине сегодня! Сколько созвучного нашим дням героическим открылось в нем в настоящее время!

Живой, горячий, стремительно деятельный, полный глубочайших мыслей, свободолюбивых порывов и гордых мечтаний, полный неугасимой любви к народу, к родине, Пушкин продолжает и ныне волновать, зажигать сердца всех, кто читает его произведения.

Стихи Пушкина словно величественная река. В ее прозрачных, кристаллически чистых водах видишь и огромную глубину, и отражение сверкающего солнца, и таинственное мерцание звезд. Река течет и течет по всей нашей великой и родной земле. Она увлекает за собой в чудесные дали, в просторы. Их не окинешь взглядом — так беспредельно широки они. И к зеленым ее берегам приходят все народы нашей страны. Они припадают к ясным водам и набираются и сил, и бодрости, и той энергии, которая движет людей на честное, благородное дело, вызывает у них радостно беспокойную жажду творения.

Пушкин принадлежит всем народам нашей страны, ибо в нем видят они олицетворение могучего духа русского народа, великой Руси, навеки сплотившей их вокруг себя и обеспечившей им развитие национальной государственности, политической жизни и невиданного экономического и культурного расцвета.

Великий русский поэт, самозабвенный русский патриот гениально провидел братское единение народов, томившихся в невыносимой неволе феодально-крепостнического строя.

Он видел, знал и любил Украину. За пеленой тихой украинской ночи, под прозрачным ее небом, под блеском ее звезд¹ он чуял своим сердцем напряженную борьбу народа за свободу, за счастье. Он чутко прислушивался к народным волнениям на Украине. Он изучал историю свободолюбивого украинского народа и хорошо знал, кто его друзья и кто враги. Красота украинской природы не

заслонила от Пушкина зловещую тень предателя Мазепы². Гордый, свободолюбивый дух поэта взял под защиту мученический образ Кочубея. А поэтический образ Марии явился чудесным символом Украины, обманутой и обездоленной предателем гетманом.

И передовые люди украинского народа с душевной благодарностью обратились к Пушкину, к его творчеству.

Еще при жизни Пушкина его произведения стали переводить на украинский язык. Им восторгались и благоговели перед ним и Тарас Шевченко, и Павло Грабовский, и Иван Франко, и Панас Мирный, и Леся Украинка, и многие другие поэты и писатели Украины. Они видели его [рядом] с собою, видели его среди грядущих поколений. Павло Грабовский, чья жизнь является примером беззаветной верности народу, в далекой ссылке черпал из пушкинской поэзии силы для дальнейшей борьбы с царизмом. Это он высказал общую для всех передовых и прогрессивных деятелей украинской культуры мысль: «Пушкин... стоял намного выше своего столетия, рядом с самыми достойными людьми будущего»³.

Иван Франко с глубоким творческим волнением переводил бессмертные строки «Бориса Годунова».

Многоголосен хор, прославляющий великого Пушкина в дни столетия со дня его рождения. Необыкновенно сильно и ярко проявляются ныне чувства всенародной любви и уважения к нему. Мы это видим у себя на Украине, на земле которой не раз Пушкин, идейно связанный с декабристами, видел, что украинский народ так же мучается и страдает в крепостной неволе, как и русский народ. Пушкин мужественно выступал на защиту народа, хотя тогда еще ясно не знал, какие именно ключи могут открыть народу дверь в новую, счастливую жизнь.

Эти ключи дала народам нашей страны великая партия Ленина, которая в октябрьские дни открыла путь в новую, социалистическую жизнь, а всех угнетателей и эксплуататоров, повергнув, навсегда бросила в бездну.

Партия Ленина все культурные богатства прошлого сделала всенародным достоянием. В этих богатствах бесценным является пушкинское творчество.

Об этом так ярко, так убедительно говорилось на пушкинских юбилейных торжествах в Кировограде и Каменке, где бывал и творил великий поэт. Каменка, где гений Пушкина вдохновлял чародея русской музыки Чайковского⁴, долгими десятилетиями хранит о них неувыдаемую память.

Совершенно изменилась теперь Украина, совершенно изменились, в частности, те места, где жил некогда Пушкин,— Киев, Тульчин, Одесса, Каменка. Передовиками пятилетки, рационализаторами на заводах, Героями Социалистического Труда гордится сейчас наша Украина. Там, где когда-то простирались степи, теперь выращиваются рекордные урожаи. И на просторах этих рекордных урожаев словно живой проходит с нами Пушкин.

Пройди, пройди по Україні!
Старого слід — як вітер стер:
ліси, поля, озера сині —
це все народне вже тепер!

Все, что связано с именем Пушкина, свято и дорого для нас.

Колхозники сельскохозяйственной артели имени Пушкина Покровского района Днепропетровской области поклялись собрать в нынешнем году стопудовый урожай пшеницы. И Пушкин для них не абстрактное имя, а живой участник их патриотического труда.

О глубоком интересе украинского народа к произведениям Пушкина говорят многочисленные пушкинские чтения, особенно на заводах, в колхозах, в полевых станах. Колхозница сельскохозяйственной артели «Серп и молот» Бородянского района Киевской области Надежда Петренко говорит⁵: «Чем больше читаешь и слушаешь произведения Пушкина, тем больше хочется сделать что-либо хорошее, полезное для Родины, для народа, для родного колхоза».

Пушкин живет в творчестве наших поэтов, художников, композиторов. До сих пор его чудесная вещая лира покоряет наши сердца, передает нам его мысли и чувства. Какое счастье читать вдохновенную поэзию Пушкина! Какое счастье переводить его произведения! И счастье, и почетнейший долг. В наши дни в выступлениях многих советских поэтов против поджигателей новой мировой войны часто звучат гневные ноты пушкинских строк, обращенных против «клеветников России»⁶. Сегодня Пушкин вместе с нами борется за честь и славу нашей Родины, за национальное достоинство советского народа. Недаром уже крылатым стало название Пушкина: «наш современник»⁷. Что может быть величественнее и больше для подлинной славы поэта!

Жалки, ничтожны были попытки разношерстных космополитов и украинских буржуазных националистов принизить значение и роль пушкинского гения, его могу-

ческое влияние на развитие советской, в том числе и украинской литературы.

В наше время, время торжества ленинской национальной политики, все народы нашей Родины, и в частности народ украинский, как зеницу ока берегут и укрепляют братскую дружбу с великим русским народом.

И украинский народ, полный глубочайшей любви к гениальному поэту, мыслителю, борцу, бессмертному Пушкину, восклицает сегодня от всей своей благородной души:

— Слава русскому народу, породившему Пушкина! Слава Пушкину, как солнцу, немеркнущему в веках, певцу свободы, добра и красоты!

Стопятидесятилетие со дня рождения Пушкина — радостный и светлый праздник. Он еще больше повысит у нас чувство советского патриотизма, чувство преданности Родине и партии Ленина, ведущей нас к коммунизму.

[1949]

[ВИКЛАД ПРОМОВИ
НА МІТИНГУ У МОСКВІ
БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА О. С. ПУШКІНУ]

Сьогодні всі народи Радянського Союзу шанують поета-титана, і кожний народ, називаючи Пушкіна гордістю російської культури, називає також його своїм поетом, близьким, рідним. Своїм близьким і рідним називає Пушкіна і наш український народ. Живий, гарячий, енергійний, сповнений найглибших думок, свободолюбних поривів і гордих мрій, сповнений неугасимої любові до народу, Пушкін продовжує і нині хвилювати, запалювати наші серця любов'ю до нашої великої Батьківщини. Пушкін належить усім народам нашої країни, бо в ньому бачать вони втілення могутнього духу російського народу.

В наш час, час торжества ленінської національної політики, всі народи нашої Батьківщини, і в тому числі український народ, як зіницю ока бережуть і зміцнюють братню дружбу з великим російським народом. І український народ, сповнений найглибшої любові до геніального поета, мислителя, борця за свободу — безсмертного Пушкіна вигукує сьогодні від усієї своєї вдячної душі: «Слава російському народові, який породив Пушкіна. Слава Пушкіну, сонцю, немеркнучому у віках! Хай живе дружба народів!»

[1949]

ПЕТЕФІ

Товариші!

Сьогодні рівно сто років минуло від того часу, як у битві під Шегешваром героїською смертю поліг на полі бою найбільший угорський письменник, родоначальник нової угорської поезії, поет-революціонер Шандор Петефі¹.

Повселюдно відзначає цей день народ нової демократичної Угорщини. Повселюдно відзначають цей день народи братніх республік Радянського Союзу й країн нової демократії. З любов'ю згадують зараз Шандора Петефі також і ті трудящі, які ще перебувають під тяжким гнітом імперіалістів.

Таку любов до себе Петефі заслужив тим, що він всього себе віддав на служіння народів. Ціле життя своє він, не покладаючи рук, боровся проти королів, проти визискувачів, тиранів,— боровся за свободу пригнобленого люду, за щастя трудящих всього світу.

Він знав, він передчував, що може власти в жорстокім бою. Але ця думка його не спиняла.

Де впадем — зросте травиця,
Внуки будуть там моляться.
Наші імена спом'януть,
І вони святыми стануть.

Не десятки, а сотні статей, розвідок, окремих праць і художніх творів написано угорськими істориками, фольклористами, письменниками про тих героїв, що виборювали в 1848 році свободу угорському народові. І, зокрема, написано також про Петефі. Ім'я його, як святе, згадують зараз робітники, селяни й інтелігенція Угорщини.

Багато хто із угорських письменників (як сучасних, так і померлих) діяльність Петефі брали й беруть як тему для свого роману, вірша чи поеми. Ось кілька прикладів цьому. Ййеш Дюла² написав твір під назвою «Петефі» і дістав за нього в минулому, 1948 році премію імені Кошут Лайоша³, великого борця за угорську свободу 1848 року.

Анатоль Гідаш⁴ в своєму романі «Пан Фіцек» третьому розділу дає назву «Вулиця генерала Бема⁵» — того польського революціонера-генерала, у якого Петефі в час наступу реакції на революцію був ад'ютантом. Мате Залка⁶ дуже любив Петефі і часто згадував його у своїх творах.

Так же само люблять Петефі, пишуть про нього і теплим словом згадують народи нашої багатонаціональної Вітчизни. Усі ми пам'ятаємо, як 15 березня минулого року маршал Радянського Союзу Климент Єфремович Ворошилов⁷ на урочистому засіданні угорського парламенту вітав угорський народ з нагоди сторіччя угорської революції 1848 року. З якою теплотою згадував він ім'я Шандора Петефі! Які прекрасні місця він цитував із творів Петефі!

Восстань, отчизна, чтобы снова⁸
Венед твой славой заблестал!
Той славой, что разграбил немцы,
Сапог немецкий растоптал...

«В угорського народу, в його історичних судбах, — сказав тоді товариш Ворошилов, — багато спільного з народами Радянського Союзу... Слід зауважити, що значну частину українського народу гнобили ті ж Габсбурги⁹, які душили угорський народ».

Отже, насамперед по спільній боротьбі проти німецьких та інших загарбників народу українському близький народ угорський і його геніальний сип Петефі.

Нам і досі точно невідомо було місце, де поховано прах співця свободи угорського народу. Та де б він не впав на полі бою — для нас одне важливо: Петефі ми завжди будемо згадувати як рідного, свого.

Де впадем — зросте травиця,
Внуки будуть там моляться.
Наші імена спом'януть,
І вони святими стануть.

На Україні ще задовго до революції письменники з любов'ю перекладали твори Петефі. І як це знаменно, що до перекладу творів Петефі узявся такий наш визначний поет-революціонер, як Павло Грабовський¹⁰.

А зараз для українських радянських письменників Петефі є одним із найулюбленіших поетів. Крім виданих уже українською мовою творів Петефі, все нові й нові з'являються переклади із нього — письменники наші розробляють біографію угорського поета-революціонера, пишуть статті про нього. І тут, в числі інших українських поетів, — треба відзначити — немало попрацював над творами Петефі Леонід Первомайський¹¹.

Небагато прожив на світі Петефі — 26 років з місяцями, — але все життя його було сповнене тривоги за долю свого народу. Причому тривогу цю завжди він перетворював у дію — і перетворював зразу ж, негайно. «...Я створений, мов смерч, що здіймає під час вихору хвилі до неба!»¹² — казав про себе Петефі.

І дійсно, скрізь він — як смерч, як буря.

Петефі у своїй творчості майже не знає півтонів. Він у своїх положеннях конкретний, чіткий, реальний. Тому-то й поетична мова його така швидка, мов блискавка, — швидка й категорична.

...Встань, маляр! Вітчизна кличе!¹³

Або:

...прокляття всім, хто відстає!..¹⁴

...Бий на гвалт! Я сам схоплю віршовку¹⁵,
щоб всі дзвони разом задзвонили!..

...На бій! Умрем героями, угорці!¹⁶

Петефі на кожному місці відчував свій великий обов'язок перед народом — обов'язок поета-будителя.

Націє, Вітчизно, мій народ!¹⁷
Швидко, разом приготуйсь до бою!

Народ для Петефі — це все. «Народ — моя релігія»¹⁸, — казав він.

Звідси в нього і його погляд на призначення поета, а саме — бути поетом-воїном.

Беру і я теж участь в битві¹⁹.
Я — командир, а мій загін —
Мої це вірші...

А на поезію він дивиться як на храм, куди має право увійти і той, хто в лаптях, і той, хто босий, — тобто народ.

«Якщо народ, — казав Петефі, — буде панувати в поезії, він наблизиться й до панування в політиці²⁰, а в цьому — завдання віку».

Шандор Петефі як ніхто інший добре розумів завдання свого віку — підвести народ до революції. І коли грянула революція 1848 року — всі сили його таланту високо схопилися в творчій полум'ї. А цеє полум'я вихоплювалось із його прекрасної душі, яка бажала угорському народові якомога швидше скинути з держави старе лахміття монархічного ладу. «Ось уже багато років²¹, — записує Петефі в своєму щоденнику 17 березня 1848 року, — як моїм єдиним читанням, раною й вечірньою молитвою,

хлібом насущним стала історія французьких революцій, цеє нове євангеліє світу, в якому другий спаситель людства ізрекає свої глаголи». А місяцем пізніше він ще чіткіше в своєму щоденнику говорить: «...Нам потрібна цілком нова одежа²², щоб ми з честю могли вступити до ряду націй, куди нас не зачислили». Петефі закликав усі свободолюбні народи об'єднатися в братерським союзі.

Все більш різким і категоричним у своїх творах стає Петефі до зрадників і ворогів народу:

Коли корчущ лїс — щоб корїнь не жалів²³.
На шибеняцю королів!

Силу цього вірша можна дорівнювати в українській поезії хіба тільки до сили вірша Тараса Шевченка «Царі», який теж є прямим відгуком на революційні події в Європі 1848 року. І подібно до того, як зрадники українського народу, царські лизоблюди й монархісти, ніяк не могли простити Шевченку його писань проти царів, так і Шандору Петефі жодного словечка, скерованого проти королів, запроданців і гнилозубих лібералів, не хотіли пробачити йому чорні зграї угорських реакціонерів. Вони, де тільки могли, переслідували й цькували поета. Чорні круки вже почали й над революцією вгорі кружляти, щоб раптом власти вниз і розкльовати діло Кошута, Петефі й Танчіча²⁴. Упав поет. Угорську революцію було придушено. Але ніякі чорні сили не змогли придушити ту революційну пристрасть угорських революціонерів 1848 року, про яку (пристрасть) писали Маркс і Енгельс²⁵, що вона була протиставлена боягузівській контрреволюційній ярості. А революційною пристрастю великою ж мірою володів Шандор Петефі. І за життя його йому було важливо лиш одне: дійти своєї мети, а смерть... що смерть!

Де впадем — зросте травиця,
Внуки будуть там молитися.
Наші імена спом'януть,
І вони святами ставуть.

Ця революційна пристрасть владно заговорила устами угорського народу в наш час через сто років після угорської революції 1848 року. За допомогою Радянської Армії Угорщина остаточно вийшла на вольний і широкий шлях, шлях побудови народної демократії, що веде до здійснення соціалізму.

А дружба свободолюбивих народів — угорського й народів Радянського Союзу — чим далі, то все стає і дужчою, й тіснішою [...].

[1949]

ВИДАТНИЙ СПІВЕЦЬ БРАТНЬОГО НАРОДУ

За постановою уряду України в Миргороді на могилі гевіального грузинського поета Давида Гурамішвілі¹ відкрито пам'ятник. Яке це велике свято для всіх нас — свято радянської культури!

Народ урочисто відзначає 157-мі роковини від дня смерті полум'яного патріота нашої Батьківщини, народ сам у своїх словах підкреслює, як він цінує й береже спадщину грузинського класика, творця поеми «Картліс чіріт» («Напасті Грузії»), автора глибокодумної книги «Давитіані»² («Давидове»).

Це, насамперед, говорять нам про те, як високо стоять питання культури у нас, в Радянському Союзі, де всі ми, немов тією веселкою геть через усе небо Батьківщини, об'єднані дружбою народів.

Тревожне й неспокійне було життя Давида Гурамішвілі. Такою ж була і його творчість — вічно напруженою, голосом своїм трагічною. Але цю творчість Давид Гурамішвілі скеровував на те, щоб оживити, щоб надією напоїти бідний і поневолений люд. Він писав в одному з своїх творів: «Я подам тобі жбан, повен води, зачерпнутої з джерела безсмертя»³.

Народи нашої Батьківщини безсмертною водою свободи оживила тільки Велика Жовтнева соціалістична революція. Проте ми й скромний жбан Гурамішвілі не відставляємо убік сьогодні.

Видатний грузинський поет ХІХ сторіччя Важа Пшавела⁴ називає Давида Гурамішвілі улюбленим дідом по літературній лінії. Треба сказати, що й нам, українським письменникам, він же є не менш рідним. Творчість Гурамішвілі стала для нас тим мостом поєднуючим, на якому грузинська й українська культури так близько зустрілися у ХVІІІ віці.

Живучи на Україні, Давид Гурамішвілі оволодів українською мовою, він вивчав народну нашу творчість і сам писав пісні грузинські на мотиви українських пісень, пісень російських, польських.

Ми до безсмертної води живої з подякою притулюємо свої вуста сьогодні.

Живучи на Україні, у Миргороді, Давид Гурамішвілі пильно стежив за тим, що саме переживала нещаслива долею його рідна Грузія, одна частина якої була під гнітом шаха Ірану, а друга — під гнітом турків. Він всією душею бажав, щоб Грузія приєдналась до Росії. Цей крок його думки цілком нам зрозумілий. Адже на такий крок ступив увесь народ український із славним своїм гетьманом Богданом Хмельницьким. А про це, звичайно, добре знав Давид Гурамішвілі.

Давид Гурамішвілі всякий раз, як то треба було, міняв своє творче перо на меч воїна. Він брав участь у війнах проти турків, проти шведів⁵, а в Семирічній війні⁶ — й проти пруссів, ненависних загарбників. «У Семирічній війні, — каже він, — ми потрясли підвалини прусського трону»⁷. Цим він особливо близький нам. Бо всю ж Україну ось кілька років тому хотіли були знову поневолити фашистські загарбники. Та їх [...] упень розгромила слава наша Радянська Армія. У цій героїчній боротьбі велика честь належить воїнам і партизанам Полтавщини: і Лялі Убийвовк⁸, і Леоніді Бугорській⁹, Григорію Кагамлику¹⁰ і багатьом іншим.

Як і геніальний син російського народу Михайло Ломоносов¹¹, що був і поетом, і ученим, і практиком, Давид Гурамішвілі, висловлюючись сучасною мовою, був винахідником. Він винайшов показану на рисунках, що дійшли до нас, машину, якою можна поливати поля¹², піднімаючи воду з річки. Гурамішвілі казав, що ця машина багато б принесла користі людям України. Він ще винайшов був машинні рухачі для млина. Але ніхто в той царський жорстокий вік не підтримав його винаходу, не піддержав Давида Гурамішвілі ні морально, ні матеріально.

Давид Гурамішвілі так само, як і Олександр Радищев та Григорій Сковорода, хотів, щоб жінкам відкрито було шлях до освіти. Олександр Радищев, Григорій Сковорода, Давид Гурамішвілі яскравим сяйвом блискотіли у XVIII віці як творці передової громадської думки.

О! Як би був би радий Гурамішвілі зараз, коли б він устав та подивився, як у наш час широко відкрито всі шляхи для жінки! Це ж тут, у Миргороді, в 30-х роках Олесь Кулик¹³, переборюючи пережитки життя старого, однією з перших пішла на курси трактористів у Попівку, у село, а потім, вивчившись, сіла на трактор і сміло повела його...

Великою гордістю сповняється серце кожного із нас сьогодні: скільки ж і справді дала миргородська і вся земля полтавська Героїв Соціалістичної Праці, стахановців, ударників, людей, овіяних славою! [...]

Цього року по всьому Радянському Союзу широко святкували ми ювілейні дати: Пушкіна — сонця російської поезії; славного полтавчанина нашого, письменника-демократа Панаса Мирного; болгарського поета-революціонера Христо Ботева; угорського поета-революціонера Шандора Петефі. За постановою уряду України відкрито було музей Тараса Шевченка в Києві. І кожне святкування ювілеїв проходило й проходить у нас під знаком ще більшого, ще тіснішого зміцнення дружби народів Радянського Союзу, дружби народів нової демократії, під знаком боротьби за мир, за передові ідеали людства.

Отже, й сьогоднішнє наше свято — свято відкриття пам'ятника Давиду Гурамішвілі — нехай послужить нам до ще більшого братнього єднання з народом грузинським, до взаємного обміну надбаннями, досягненнями радянської культури. Українські радянські письменники ще більше візьмуться до вивчення нашого багатого й прекрасного життя, щоб методом соціалістичного реалізму відтворити його у своїх творах. [...]

Нехай живе дружба українського народу з народом грузинським!

[Початок серпня 1949 р.]

[СТАТЬЯ,
ПОСВЯЩЕННАЯ 200-ЛЕТИЮ
СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ А. Н. РАДИЩЕВА]

Повсеместно, по всему Советскому Союзу, отмечаем мы сегодня 200-летие со дня рождения выдающегося русского писателя-революционера Александра Николаевича Радищева. Повсеместно отмечают эту славную дату также народы стран новой демократии. С любовью произносят сегодня имя Радищева и те трудящиеся, которые еще находятся под тяжким гнетом империалистов.

Такую любовь к себе Радищев заслужил тем, что он всего себя отдал на служение родному своему народу. Всю жизнь свою он боролся с царями, деспотами, крепостниками — боролся за свободу угнетенных, за счастье трудящихся всего мира. Причем, право действовать по-справедливому, право разбить железом головы царей, головы помещиков он давал самому же народу. Радищев верил, что рано или поздно, а народ сбросит царей. «Не мечта сие,— он говорил,— но взор пронизает густую завесу времени¹, от очей наших будущее скрывающую; я зрю сквозь целое столетие».

Мы знаем: прозорливость у великих людей — политиков, полководцев, писателей — появляется в результате того, что они, будучи образованнейшими людьми своего времени, обладают широчайшим чувством внимания ко всему тому, что делается вокруг, что делается в мире.

Чувство внимания всегда было присуще Радищеву. Достаточно проследить хотя бы только одну его поездку по Сибири, чтобы убедиться в этом. В своих письмах к Воронцову² Радищев подчеркивает, что давно уже настало время в великой России новую сделать географическую карту³, да такую, чтобы она отображала как экономику, так и социальное положение народов. Радищев обеспокоен тем, что в Сибири очень мало медных денег и что нужно найти предприимчивых людей, «которые могли бы из Перми зимой и летом по Каме возить деньги⁴ для промену». Радищева тянет посмотреть, как ломают дикой камень, такой необходимый для России. Радищев из своих наблюдений делает вывод, что «крестьянин за-

водской есть совсем другой человек ⁵, нежели земледелец Тарской и Ишимской округи». Радищев предсказывает, что Сибири «предстоит сыграть важную роль в летописях мира» ⁶, пройдет время — и «потомки товарищей Ермака ⁷ будут искать и что еще прокладывать путь через считающиеся непроходимыми льды Северного океана и, установив таким образом непосредственную связь Сибири с Европой, выведут необъятное земледелие этой страны из состояния апатии, в котором оно находится». В довершение всего он хочет взобраться на гору, примыкающую к Илимску ⁸, чтобы открыть там вещи, совершенно никому еще не известные.

Какое неукротимое стремление вперед — делать открытия, никому еще неизвестные! Какая неистощимая энергия смотреть, анализировать, подмечать! И особенно в тех случаях, где это касается жизни народов.

Радищев несомненно следил за судьбами украинского народа. Прямых указаний на это в произведениях Радищева нет (есть только краткое упоминание о Запорожской Сечи ⁹), но мы можем заключить это из того зашифрованного места «Путешествия из Петербурга в Москву», а также из других мест, где Радищев изображает дальние роскошные походы (очевидно, поездка Ек[атерины] II ¹⁰ с Потем[киным] ¹¹ в Крым через Украину), как царь на собрании от вкоренившейся скуки в душе его зевнул во всю мочь ¹². А ведь все присутствующие, замечает Радищев, ожидали очень важного какого-то происшествия, от которого спокойство и блаженство всего общества зависело. И дальше Радищев картинно передает, как царь чхнул весьма звонко и как все начали восклицать: «Да здравствует наш великий государь! Да здравствует навеки!»

Все наши советские литературоведы сходятся в том, что в этом месте своего «Путешествия» Радищев делает прозрачный намек на Екатерину II. Но какой намек! — добавлю я от себя. Никто еще из русских писателей до Радищева так резко не хлестнул бичом по лицу Екатерину II. Сия царица вместе со своим фаворитом Потемкиным, который изображен здесь под видом военачальника, действительно зевала, как только начинали ей докладывать о простонародии. Сия царица дважды, трижды чхала на русский народ, чхала на украинский и другие народы бывшей царской России. Разве не Екатерина приказала отрубать руки и ноги, вырывать ноздри, вырезать язык тем, кто под руководством Зализняка ¹³ и Гонта ¹⁴ восстал в 1768 г.? Разве не ее пухлыми пальчиками в 1783 году

был подписан указ, по которому все левобережные крестьяне закрепощались навеки¹⁵. Разве не по ее милости закрепощены были все крестьяне села Турбац, которые потом восстали в 1789 г.?¹⁶

В «Житии Фед[ора] Вас[ильевича] Ушакова»¹⁷ Радищев говорит, что в Лейпциг очень часто приезжали соотечественники, от которых он много чего узнавал. Следовательно, он мог знать о всех крестьянских восстаниях, происходивших в России.

[Сerpень 1949 г.]

МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ КОЦЮБИНСЬКИЙ

В дожовтневій літературі українській М. Коцюбинському належить одне з найпочесніших місць: після Шевченка, поруч з Іваном Франком, Лесею Українкою, Стефанюком¹ щодо краси й глибини своїх творів іншого письменника такого ми не знайдемо. На таке місце заслужив він через свій революційний демократизм; через незглибимий гуманізм глибокий; через правдивий показ реалістичним пером своїм класової боротьби селян українських (та й не тільки селян); через високу майстерність свою як художника. З давніх-давен ми маємо дорогоцінний багатий приклад, що великі письменники, класики літератури світової, ніколи не розминалися з народом, навпаки, їхня творчість завше була невіддільна від фольклору, від дум, від мудрості народної, як невіддільним є шум могутнього дуба від зеленого шуму всього лісу! І Гомер², і Шота Руставелі, і Шекспір, і Пушкін, і Шевченко, і Максим Горький, Ованес Туманян і Джамбул — всі вони з охотою вчилися у народу, і народ за це їх здоровими соками землі поїв, підтримував і доглядав, щоб жили співці його в історії якнайдовше. Михайло Коцюбинський напоєний соками багатющої землі своєї — і через це він став безсмертним; великі світочі людства давно вже розступились, щоб дати місце і йому в шерезі борців, мислителів і шукачів правди. Правди шукав він покривдженням; права на щастя пригноблених він домагався; життя свого не шкодував, не раз страшні хвилини переживаючи перед рушницями козаків (буквально) й чекаючи, що ось-ось поляже трупом. Тому ж то він і дорогий такий сьогодні нам, вільним громадянам багатонаціональної Батьківщини нашої, яка так пильно спадщину свою класичну береже, що навіть і порошиночка на неї впасти не посміє!

Михайло Коцюбинський жив у жахливі часи розгулу Миколи Кривавого. Хребет царської Росії під наступом і ударами сил революційних хряснув посередні і вткнувся двома горбами — самодержавство з одного боку, святейший синод і церква — з другого. Хребет цей все ще

тримався, як на сухожиллях своїх, на брехливих обіцянках, на кудих маніфестах, на «реформах» у лапках. І треба тоді було письменникові мати великкій розум ясний, силу волі і чесність, щоб протистати всьому цьому гнблomu, щоб бити по ньому і по його відбитках у мистецтві, як правильно робив це Максим Горький, близький друг Коцюбинського. І треба було великого скупчення сил у суспільстві, щоб знести ці потворні горби прокляті, та не тільки зчистити з життя усе мерзенне й облудне, а й геть цілком його перемінити! Гнів народних мас проти своїх гнобителів все розростався більше й більше, аж поки не вибухнув революцією 1905 року. В. І. Ленін писав: «Десятиріччя перед революцією³, з 1895 року по 1904 рік, показує нам уже відкриті виступи і неухильний ріст пролетарської маси, ріст страйкової боротьби, ріст соціал-демократичної робітничої агітації, організації, партії».

Коцюбинський був свідком цих виступів і страйків мас пролетарських. І, зрозуміло, він не міг не вглядатися в них, не міг не фіксувати в пам'яті своїй всіх тих людей, що провадили ці виступи і страйки. А особливо вглядався пильно в тих, з якими він як народний учитель спочатку, а пізніше співробітник філоксерпої комісії та статистик стикався майже щодня в різноманітних невідкладних справах. Я говорю про революційно-демократичне селянство, що, як писав Лепіп, «за соціалістичним авангардом пролетаріату починало виступати на масову боротьбу, особливо з 1902 року».

Отже, в той час як дехто з тодішніх беззубих письменників, уникаючи гострих тем сучасності, вибирав собі щонайлегше — якийсь скандальний сюжетик або ж голу природу — і йшов до цієї природи, немовби з купленням квитком на приставні місця в театрі, — Коцюбинський завше брав теми найгостріші, сьгоднішні, сучасні, а природу вибирав тільки здорову, і в центрі її він поміщав людину сміливу, діючу і сильну. «І благословен я був, — говорить людппа в „Intermezzo“, — поміж золотим сонцем і зеленою землею». В той час як дехто з тодішніх письменників боротьбу за перебудову світу заміняв містичним копанням (Мережковський⁴), копанням у статевому психологізмі (Арцибашев⁵, Винниченко⁶ та ін.) або ж впадав у екстаз космічний, обернений до самого себе, — Коцюбинський своїм лицем завше був обернений до трудящих, до народу. Ах, як хотілось українським буржуазним націоналістам помістити Коцюбинського під перевернуту банку української самособойності! Наліпити на нього ярлик кімнатної самотності! — всіляко запевняючи, що Коцюбинський ні-

бито естет; що Коцюбинський, мовляв, природу схоплює одним лише імпресіоністичним оком.

А Коцюбинський безпомилковим оком своїм, повний гніву і печалі, саме в житті тоді соціальні бурі побачив — бурі і грози. Бурі, і вітер, і рух — ось що найчастіше стрічаєм ми в його творах, і, причому, буря і вітер набирають у нього діючі форми і в «*Fata morgana*», в новелі «Лялечка», в сторінці з щоденника «На крилах пісні», в нарисі «На острові», в повісті «Тіні забутих предків». Цікаво, що в листі до Аплаксіної⁷ (лист 226) Коцюбинський признається: буря внесла в його мандрівку по морю «тільки приємну різноманітність». Охоче віримо йому, бо душа його вічно була в дорозі, вічно була в мандрах. Ось як цю душу свою сам Коцюбинський розкриває перед нами, змальовуючи її в образі рухливої хмари: «...неспокійна, вся насичена вогнями, вся палаюча великим і праведним гнівом. Мчить ся шалено по небу і підганяє ліниву землю золотою різкою... Вперед... вперед... в мільйон раз швидше в повітрі... І гукає так, щоб всі прокинулись...» («З глибини»).

В цім Коцюбинський сходиться з Лермонтовим, який казав:

Так жизнь скучна, когда боренья нет.
...Мне нужно действовать, я каждый день
Бессмертным сделать бы желал, как тень
Великого героя, и понять
Я не могу, что значит отдыхать.

(п 1831-го июня 11 дня)

Так, Коцюбинський не знав, що таке спокій. Боротьба, горіння були для нього формою життя. Ось іще одне із його свідчень: «Снилось мені — чи ж снилось мені? — що в грудях у мене лиш половина серця.

Де ж друга? — мучився я.

А та, що лишлась, біла тривожно в грудях, і у калатанні кожнім чув я жадливий та владний голос:

— Шукай!

І я шукав.

...І так було довго, і так було завжди...» («Сон»).

У цьому вірші в прозі Коцюбинського дехто з критиків вбачає інтимну драму: драму письменника. Нам, проте, зміст цього вірша розкривається зовсім по-іншому. Ні, не рученька мила одсікла другу половину серця, а одсік її... тупий ніж жорстокого царського режиму — для того, щоб письменник не шукав Правду у житті, для того, щоб не йшов він разом з своїм народом. Але ж письменник не тільки не зупинявся в своїм посуванні уперед, а ще й дру-

гих уперед заохочував, підганяв лінивих і будив їх, щоб ніхто не спав, щоб всі прокинулись. «Розпечи гнівом небесну баню, — звертається автор до людини («То був звичайний мужик») в «Integmezzo», — покрий її хмарами твого горя, щоб була блискавка й грім». Блискавка і грім — це той постійний супровід до творчого голосу Коцюбинського, без якого голос його був би просто ненатуральний, недіючий, неповний. Коцюбинський, звертаючись до народу, закликає: «Викинуть разом із сміттям і тих, що сміять»⁸; Коцюбинський сонце погасити закликає і засвітити друге сонце на небі, тобто на політичному небі тодішнього життя російського. І цей заклик проходить через численні листи його, геть через усі художні твори. Ось яким постає перед нами Коцюбинський — у всій своїй красі, у всій своїй силі... До верхівель цієї сили, до розквіту краси цієї він дійшов не зразу, і стежки, що вели його на широкі дороги, — он там у далині видно ж нам і сьогодні. Від фольклору, від Марка Вовчка⁹, від Т. Шевченка для Коцюбинського одна із стежок починається. Від нужди, від голоду і злиднів — друга. І, нарешті, найголовніша стежка — соціальна. На 17-м році він уже мав політичний процес¹⁰. На 19-м році за Коцюбинським було встановлено «негласний нагляд»¹¹. Але ніщо на цій стежці не могло його зупинити! І він продовжував йти далі. Всупереч старішим письменникам, які неспроможні були підскочити вище свого українського частоколу, Коцюбинський поширює сферу творчості своєї, запозичаючи собі тематику із життя фабричних робітників, із життя війська. Колись Рилєєв писав Пушкіну¹², як той саме був на засланні в с. Михайловському: «Ти коло Пскова, там задушено останні спалахи російської свободи...»¹³ І невже Пушкін залишить цю землю без поеми?» (1825). Коцюбинський, який не жив, а мучився в Чернігові під наглядом поліції, бачив і чув, що діється у Вихвостові¹⁴, де в калюжах крові трудящих зловісно танцював генерал Дубасов¹⁵, розбризкуючи цю кров своїми чоботями аж до Чернігова... Вісім років збирав Коцюбинський матеріал про повстання селянські! Він увесь цей час немовби чув коло себе нашіптуючі голоси, що йшли від селян, від фабричних робітників, від війська: напиши, напиши, бо невже Коцюбинський залишить цю землю без поеми? І поема явилась. Ціла епопея «Fata morgana», що так і звалася вона спочатку «Мужики». Ця епопея разом з іншими творами революційних письменників підготовляла розгром царського уряду.

Не дивлячись на те, що «Fata morgana» закінчується картиною поразки селянського повстання, вся річ од по-

чатку й до кінця великої віри сповнена — віри в остаточну над ворогами перемогу. «Зведись, народе, простигни руку но свою правду, як сам не візьмеш — ніхто не дасть». Коцюбинський вірив, що народ зведеться на ноги, на ворога стане. Звичайно, ясно нам тепер, що самі селяни не в силі були завоювати свободу. Бо свобода ж прийшла тільки тоді, як повстав увесь народ під керівництвом робітничого класу, під проводом Комуністичної партії. Сам Коцюбинський дає немовби натяк про це у «Fata morgana», вивівши образ робітника Марка Гуці та його прихильниці Гафійки. Отже, в ті роки у Коцюбинського в планах творчих стояло на черзі вклинення в тематику робітничого життя. І сам Коцюбинський шукає вже собі нового голосу. І от, бажаючи поділитись цими своїми творчими планами, він звертається до великого пролетарського письменника російського — Максима Горького. І Горький зустрів його як рідного! ¹⁶ Як цінував Коцюбинського Максим Горький, можна бачити із того, як висловився великий пролетарський письменник з приводу смерті Михайла Михайловича. «Для мене смерть Михайла Коцюбинського визначилась як важка особиста втрата, я втратив сердечного товариша» ¹⁷. Ці слова Горького — о, як вони нагадують нам слова Некрасова про Шевченка, сказані після смерті останнього: «Умер человек замечательный» ¹⁸. І взагалі дружба Коцюбинського з Горьким — це чудова поема, яка вміщає в собі всю дружбу українського народу з народом російським. У цій дружбі багато було спільних точок: і любов до людини, любов до пригноблених; і ненависть до цвілі міщанської, ненависть до царату, і, нарешті, захоплення великими бунтарями історії. Як відомо, Коцюбинський захоплювався «опришками»; він, за словами Горького, мріяв написати повість про Довбуша ¹⁹; він вивчав матеріали про Кармелюка ²⁰.

І якраз оце захоплення бунтарями і не сподобалось декому з буржуазних націоналістів українських. Та вони, ці націоналісти, навіть і саму смерть Коцюбинського хотіли використати для того, щоб знизити Михайла Михайловича, щоб зневажити те, що про народ він писав, про трудящих. Ось Євшан ²¹, наприклад, у день смерті Михайла Михайловича посмів таке написати, що нібито смерть Коцюбинського великого враження не зробила. А тим часом в газетах тодішніх, як плач народу, пролунали над труною і голоси чесних: хто перекаже нам тепер горе бідної Гафійки? А тим часом кілька тисяч людей проводжало Коцюбинського на Болдину гору (в Чернігові). Студенти та учні середніх шкіл, узявшись міцно за руки,

живий ланцюг собою створили, щоб цим підтримати порядок. Але порядок нахабно поламала кінна поліція, яка по боках супроводила процесію і яка весь час стежила, чи не виткнулись де з-під вінків червоні стрічки, чи не співають часом студенти та семінаристи. Обурюючись проти неподобств поліції, проти неподобств поліцмейстера, який над труною Михайла Михайловича заборонив семінаристам одспівувати письменника, грізний висновок для ворогів революції зробив В. І. Ленін²². І цей голос немов поєднував у собі всі голоси тих читачів, що так палко любили М. М. Коцюбинського. А таких були мільйони!

Але особливо розрослося коло читачів Коцюбинського після великої пролетарської революції. Коли до революції за 23 роки приблизно вийшло 100 видань творів його, то за часів Радянської влади, включно по 1949 рік, вийшло понад чотириста видань, причому кожне видання тиражем у кілька десятків тисяч. А скільки ж іще вийшло в перекладі на російську та на мови інші!

Прославимо ж дружбу обох народів — російського з українським! Ця дружба тепер як та колючка в око ворогам! Велика пролетарська революція знищила владу поміщиків і капіталістів. Під проводом Комуністичної партії нове життя у нас настало — культурне, багате, багатогранне! І ті, що колись були Гафійками, Маланками, Андріями Воликами,— тепер уже далеко-далеко пішли вони вперед! Тепер уже вони передовики, ударники полів, творці соціалістичного достатку — Герої Соціалістичної Праці. Свого добробуту, з такими жертвами одвойованого у лютого ворога, вони ніколи вже не віддадуть, пікому!

ПРО ЛЮДЕЙ, ВИХОВАНИХ ПАРТІЄЮ

Сторінки книги Юрія Яновського¹ «Київські оповідання» сповнені захопленням радянськими людьми, їх моральною красою, їх патріотичними справами, думками і почуттями. Велика схвильована любов до наших людей водпла пером Юрія Яновського, коли він писав свої новели. Автор виступає в них як чуйний свідок історичних подій.

В чому ж чарівність «Київських оповідань» Юрія Яновського? Та перш за все в тому, що їх написано життєво просто й правдиво. Творчість письменника одночасно торкається багатьох струн душі радянської людини.

Перше з оповідань Юрія Яновського «Через фронт» присвячене тій безмежній вірі в Комуністичну партію, яка (віра) у важкий час Великої Вітчизняної війни запалювала наших людей на подвиги, давала їм силу мужності, відваги, терпіння і витримки.

Устами савінструктора штабу Леночки Перової, чия «чистота душевна й фізична» відчувалася на передньому краї, «як безціпний подих вітчизни, — родини, товаришів, друзів», дивлячись на яку «всі вірили в своїх дружин, дочок, наречених», — автор просто і зворушливо розповідає про хлопчика, що лишився без рідних на загарбаній німецькими фашистами землі. Хлопчик не самотній на цій землі. Радянська влада, радянське життя продовжували існувати тут у думках, почуттях і діяннях людей. Батьківщина зогривала хлопчика своїм теплом. І ось, надівши через плече сумку, що її подарував був йому один школяр, хлопчик пробігається від села до села, зустрічаючись на своєму шляху з партизанами, з керівниками більшовицького підпілля.

Він не почуває себе більш беззахисною дитиною: він змушнів і прийнятій жагою подвигу, ним володіє нестримне бажання — іти на схід. Хлопчина мужньо йде вперед через усі перешкоди.

Далеко попереду летіла про нього звістка. Руки народу передавали дитину з села до села, з області до області —

назустріч фронтові. Ворожа куля звалила хлопчика в той час, коли він уже досягнув фронту. Завітні листи були донесені, їх одразу ж відправили до Москви літаком.

Дві могутні сили Вітчизни — армія та народ — злиті в цьому оповіданні воедино як непереможне свідчення непереможності рідної землі, грядущої перемоги над ворогом і торжества нашої справедливої справи.

Моральну силу радянської людини, могутній вплив її високих і світлих ідей на простих людей зарубіжних країн з переконливістю досвідченого художника показує Юрій Яновський в оповіданні «Путь у Францію». Визволений Радянською Армією з концентраційного табору бургундський селянин Анрі-Жак, повертаючись до себе на батьківщину, падає від виснаження. Його відправляють на залишену німецькими куркулями ферму, перетворену на пересильний пункт для людей, визволених із фашистської каторги. Дбайливі руки виходили Анрі-Жака. Відновлено фізичні сили бургундця, але більш того, в його свідомість міцно, назавжди увійшла віра в радянську державу, подив перед людьми соціалістичної країни, перед їх душевним благородством і почуття безмежної вдячності до своїх рятівників.

Анрі-Жак, поновивши путь на свою батьківщину, потрапляє в прикордонний караульний пункт американців. Він з почуттям глибокої внутрішньої переконаності виправляє припущення реєстратора про те, що він, мовляв, «розпропагований комуністами».

«Ні, молодий чоловіче, не будемо дріб'язкові, — друкуйте на вашій машинці просто „комуніст“! Хай мені пробачать справжні комуністи, а я інакше не можу!»

Його було побито до пестями, і він зрозумів, що, по суті, поводження з ним американців нічим не відрізняється від поводження німецьких фашистів. До того ж, тут, побіля караулки, він побачив поліцейя в німецькій синій уніформі, з пов'язкою на рукаві. Щасливий випадок рятує Анрі-Жака від американського концтабору. Це рівнозначне врятуванню від смерті. Та загроза смерті йде за ним по п'ятах. Навдзогін йому посиляють убивців. Попереджений про це однією доброзичливою людиною, він все ж не вірить у небезпеку, аж поки вона не наблизилася впритул. Але бургундцеві надає сили згадка про російських комуністів, їх розповіді про велику Радянську країну, про Радянську Армію.

«Ура! — вигукнув Анрі-Жак гордо й натхненно. — Сов'ст карош! Вів ля Франс!»

Зустрічний грузовик рятує його. Водій-негр, помітивши французький прапорець на ранці Аврі-Жака, звертається до нього із словами хвилюючого змісту:

«— Камрад,— сказав негр по-французькому,— я бачу прапор Франції, ти мене розумієш? Стрибай в кузов.

— Маленький момент, камрад негр,— відповідає Аврі-Жак,— я мрію повернути один політичний боржок...— Він одважив зазімлілим бандитам, кожному по черзі, доброго ляпаса й сів до негра в кузов, обтрушуючи руки після доторку до брудного».

Скільки таких Аврі-Жаків нині борються проти американських холоуїв, за справді демократичну Францію!

Задушевна теплота, м'який тонкий гумор, влучність характеристики, спостережливість письменника-громадянина — все це в поєднанні з чудовою мовою надає особливої чарівності оповіданню «Путь у Францію», як і всім іншим оповіданням, вміщеним у цій книзі!

З якою ліричною теплотою написано оповідання «Мишуня» про молодого танкіста, з яким знанням життя й любовно зроблена новела «Династичне питання» і з якою радісною піднесеністю говориться про гордість радянських людей в оповіданні «Під яблунею». Ця гордість примушує одного з героїв оповідання висловити свою дорогу, завітну мрію.

«Я вклоняюся партії більшовиків,— вимовив, стоячи, старий учитель, за ним звелися хлопці, ланковий,— і сподіваюся бути прийнятим до її славних лав!

Урочисто гула рожева яблуня, вся виповнена бджолами й сонячним могутнім світлом».

Юрій Яновський увійшов в українську радянську літературу в 1924 році двадцятидвохлітнім юнаком. Творча діяльність письменника охоплює цілу чверть сторіччя, починаючи від його перших виступів у пресі (вірші в газеті «Більшовик»² та оповідання в журналі «Глобус»³ — у 1924 році), від першої книжки (1925)⁴ і аж до наших днів, до «Київських оповідань».

В особі Юрія Яновського ми бачимо письменника складної творчої біографії. Але завжди письменник наш знаходив прямий і вірний шлях, шлях тієї великої життєвої правди і справжньої любові до радянських людей, ім'я якого соціалістичний реалізм.

В 1935 році Яновський пише роман «Вершники», де звертається до теми громадянської війни. Він прагне показати тут полководців громадянської війни, підкреслити роль партії у перемогах революції, повніше вивести на сторінки книги трудящий народ.

В 1940 році з'явилася книжка новел «Короткі історії». Вона міцно утвердила за Яновським звання тонкого і своєрідного новеліста, і це тим більш вірно, що в ряді його великих прозових творів, і в п'єсах, і в кіносценаріях, які виходили протягом 1926—1940 років, незмінно можна було виявити елементи новели.

З особливою силою віра в торжество ідеї нашої партії, віра в радянських людей, глибоко пройнятих цими ідеями, виявляється в творах Яновського в дні Великої Вітчизняної війни: «Земля батьків», «Київська соната», в збірнику новел «Генерал Макодзьоба», «Американський кум», «Коваль»⁵ та ін. Згадаємо хоча б новелу «Генерал Макодзьоба», сповнену презирства до ворога і захоплення моральними достоїнствами і перевагами радянської людини.

Ряд років (1941—1946) Яновський працював відповідальним редактором журналу «Українська література» («Вітчизна») ⁶.

По закінченні війни, будучи кореспондентом української республіканської преси на Нюрнберзькому процесі ⁷, Яновський виявив себе як гострий і талановитий публіцист.

«Київські оповідання» Юрія Яновського — справді патріотична книга. В ній змальовано високий ідейний рівень радянських людей, їх мужність, сміливість, незламність у боротьбі з фашизмом, їх вірність Соціалістичній Вітчизні. Як характерну особливість маленьких оповідань цього письменника треба назвати їх глибоку ліричність і схвильованість.

Новелам Яновського властива розмовна інтонація, але не плавної, спокійної оповіді про бачене або пережите, а інтонація пристрасно переконуючого оповідача. Звідси й чарівна задушевність, і теплий гумор, а також іронія і гнів.

«Київські оповідання» Юрія Яновського — радісне свідчення того, що видатний радянський прозаїк міцно став на шлях соціалістичного реалізму. Творча перемога Юрія Яновського відзначена високим визнанням: за цю книгу йому присуджено Державну премію.

Ми переконані, що Юрій Яновський дасть радянському читачеві нові твори, достойні нашої великої Батьківщини і нашого народу.

[А. РАДИЩЕВ И Г. СКОВОРОДА]

Радищев прозирал на целое столетие вперед. Радищев воочию видел, как изменится лицо России, как подвинутся в развитии своем литература, наука и искусство. Но в то же самое время он ясно отдавал себе отчет, что культура родного его народа может подвинуться только в том случае, если явится человек, подобный Петру Великому, — с сильной волей, с щедрым запасом разнородных дарований, с неистощимой энергией. Такого человека он увидел в Ломоносове.

Александр Николаевич Радищев в последней главе своего «Путешествия из Петербурга в Москву»¹ говорит, что громкое пение Ломоносова как поэта раздавалось во всех концах обширной России. Да! — скажем и мы: явственно слышно оно было и на Украине. И не только слово поэтическое, но и каждое слово, присущее в его работах филологических, исторических, философских...

Одним из первых, кто услышал на Украине голос Михаила Ломоносова, был украинский поэт и философ Григорий Сковорода. Будучи сам новатором, Сковорода высоко ценил значение нового размера ямба, вводимого Ломоносовым в поэтику², значение новых правил стихосложения. Под влиянием исследования Ломоносова о правилах русского стихотворства он для студентов Переяславской семинарии написал новый учебник поэзии³, в котором силлабику заменил силлабо-тоникой. Но епископ г. Переяслава усмотрел в этом вольнодумство и уволил Сковороду с места преподавателя.

Не легко было Сковороде перенести такую воплющую несправедливость со стороны князька церкви. Как свидетельствует один из биографов Сковороды, он невыносимую тогда нужду терпел в Переяславе. Но все-таки Сковорода не пошел на компромисс, не изменил своему чувству нового. Он еще более неуступчивым стал в борьбе с мракобесами и реакционерами. В 36-м своем письме к младшему другу Мих. Ковалинскому⁴ он пишет: «Бороться с такими злыми силами считаю для себя похвальным делом

и в высшей степени желательным». И в этом, а именно в преодолении препятствий, Сковорода целиком похож на своего русского собрата Ломоносова.

Нам, украинцам, очень приятно сознавать, что Михаил Васильевич Ломоносов некоторое время учился у нас, в Киево-Могилянской академии в Киеве⁵, а Сковорода годы молодости своей провел в Петербурге в придворно-мевческой капелле⁶. Но нам не только это важно. Важно то, что новое слово передового русского ученого и поэта было сразу же подхвачено передовым украинским поэтом и философом. Пусть Сковорода и Ломоносов никогда между собой в жизни не встречались, но зато они в истории встретились вместе, на не возделанном поле культуры сошлись и, взявшись за руки, по густо заросшей бурьянами и колючками дороге пошли, по дороге братства и дружбы — и вышли к нам, на широчайшую дорогу в нашу солнечную эпоху. Нам радостно слышать, как попеременно читают они свои творения: один на взятие Хотина, а другой — про Богдана Хмельницкого⁷.

Много есть общего в произведениях Ломоносова и Сковороды, — например, о структуре солнца, о упругости воздуха, о гражданской совести. Но это общее совсем еще не разработано нашими советскими учеными.

Испытав на себе влияние великих русских умов, Сковорода, в свою очередь, влиял на русских писателей, кроме того, он часто интересовывал их как творчеством своим, так и своею личностью. Так, на мотив песни Сковороды «Ой ты, птычко жолтобока» Василий Капнист⁸ написал стихотворение «Чижик». Василий Нарезный⁹ в ряду действующих лиц своего романа «Российский Жильбляз» поместил образ украинского философа и поэта. А Лев Толстой в книгу изречений мудрецов взял также изречения и Григория Сковороды¹⁰.

Сковорода всем своим существом чувствовал, что новые пути, которые Ломоносов прокладывал в русской литературе, науке и искусстве, великую сыграют роль в дальнейшем развитии культуры украинского народа. Сковорода с возмущением отворачивался как от блеском сияющей царицы, так и от вельмож ее, которые с такой беззаботной веселостью милостиво соизволяли весь украинский народ именовать «неграмотным Марком». А Сковорода наперекор им всем твердил свое: неграмотный? Но будет грамотным, будет! Поэтому и ценил он так помощь и внимание со стороны великих умов русского дружественного народа.

[ДО ПЕРЕБУВАННЯ ДЕЛЕГАЦІЇ
БОЛГАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ
У КИЄВІ]

Зараз у нас, у Києві, перебуває делегація болгарських письменників — це Младен Ісаєв¹ (керівник делегації), Єлисавета Вагряна², Никола Фурнаджієв³, Крум Белков⁴, Стоян Даскалов⁵, Іван Мартинов⁶.

Наші болгарські друзі мають на меті ознайомитись з українською радянською літературою та мистецтвом, ознайомитись з життям радянських людей, з їх досягненнями в соціалістичному господарстві.

Болгарські письменники вже побували на підприємствах столиці, їздили в колгоспи, відвідали музеї, картинні галереї, оглянули пам'ятники старовини, як також присутні були і на виставах наших театрів.

Більшість наших гостей у Києві вперше і їх (після недавнього пам'ятного перебування в Москві⁷) особливо цікавить столиця возз'єднаної Радянської України Київ як одно із стародавніх міст слов'янства колишнього історичного центру могутньої Київської Русі, яка була державою російського, українського і білоруського народів.

Нам радісно стрічатись з представниками братньої багатої болгарської літератури, радісно чути від них про братнє зростання болгарського письменства, яке розвивається випробовуваним методом соціалістичного реалізму, говорити про той благородний вплив, що його вно відчуває на собі з боку великої літератури радянської, насамперед російської.

Нам, українським літераторам, в даний момент, під час зустрічі, приємно згадувати, що дехто із славних діячів класичної літератури болгарської, будучи переслідуваними царськими жандармами, знаходили притулок у нас, на Україні, зокрема в Одесі, Миколаєві, Ізмаїлі та інших містах, наприклад, революційний поет Христо Ботев. Він так же само рідний нам, як і болгарам.

Приємно нам чути від болгарських письменників і те, що безсмертний наш Кобзар Тарас Шевченко такий жерідний їм, як і нам, радянським людям.

Кожна зустріч з братами по перу обопільно корисна,

в данім випадку ми збагачуємо свої знання про болгарську сьогодишню літературу безпосередньо від представників її, які завітали до нас. Всі вони відчули на своїй творчості вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції, який ще сильніше позначився після 9 вересня 1944 року⁸, коли наша Радянська Армія допомогла болгарському народові визволитися з-під ярма фашистів.

Характерно, що ряд членів болгарської делегації є учасниками вересневих подій 1923 року⁹, коли в Болгарії спалахнуло революційно-народне повстання.

Младен Ісаєв (народився 1907 р.), ще будучи молодим, брав участь у цьому повстанні. Він багато зазнав після того гіркоти еміграційного життя, судових переслідувань та поневірянь у концтаборі. Редагував часопис «Наша мисъл». Видав збірники: «Пожари» (1932 р.), «Жертви» (1934 р.), «Ведрина» (1936 р.), «Тривожна планета» (1938 р.), «Човешка песен» («Людська пісня», 1941 р.), «Вайна» (1945 р.), «Огонь» (1946 р.) та інші. Визначним твором у болгарській поезії останнього часу є його «Поема про Вапцарова».

Елисавета Багряна (народилась 1893 р.) свій перший збірник «Вічна і свята» випустила року 1927. Після цього вийшли її книги «Заря Моряна» (1932 р.), «Серце людське» (1936 р.) та інші. Елисавета Багряна пише про гірку долю поневоленої старим буржуазним ладом болгарської жінки. Її творчість лірична, забарвлена емоційними відтінками. Зараз у її поезію владно входять нові теми розквіту народної Болгарії. Поетеса багато пише для дітей.

Никола Фурнаджієв (народився 1903 р.) перші свої поетичні твори написав під враженням вересневого повстання 1923 р. Поетичне місце визначила йому збірка «Новий шлях» (1924 р.). Згодом він видає нові збірки свої: «Весняний вітер» (1925 р.), «Веселка» (1928 р.), «Поезії» (1930 р.). За його редакцією виходив часопис «Літературний фронт»¹⁰. Також пише він вірші для дітей.

Крум Велков (народився 1907 р.) відомий як романіст і поет. Друкується в різних часописах та журналах, а також в молодіжних літературних збірниках. Великої популярності набув його твір «Батьківщина». Крум Велков відомий як і гуморист-сатирик. Його гумористичні твори зібрані в книзі «Гіркий сміх» (1940 р.). Роман Велкова під назвою «Село Борово» дістав схвальну оцінку в нашій радянській пресі. Крім того, відомі його романи «Проводяр» (1940 р.) і «Життя Петра Дашева» (1946 р.).

Стоян Даскалов (народився 1909 р.) був безпосереднім свідком вересневих подій 1923 року в північно-західній

частині Болгарії, де повстанням керували Г. Димитров та В. Коларов¹¹. Друкуватися почав у 1930-х роках. Побут села є головною темою його творчості. Відомі збірки його: «Мука» (1935 р.), «Верхів'я Магди» (1940 р.), «Під буркою» (1941 р.), «Двір» (1943 р.), «У своїх» (1946 р.), «Нові оповідання» (1947 р.), «Без межі» (1949 р.), роман «Шлях» (1945 р.), «Маленький доброволець», «Ударниця», дитяча повість «Пастушок буйволів».

Болгарські солдати і офіцери разом з частинами Радянської Армії в жовтні 1944 року взяли активну участь у бойових діях проти фашистської Німеччини. Даскалов як військовий кореспондент тоді саме поїхав на цей фронт. Фронтові враження дали йому багатий матеріал для оповідань («Три ордени», «Остання зустріч»).

Іван Мартинов (народився 1912 р.) літературну діяльність свою розпочав циклом оповідань «Крам без покупців». Видав також повість «Богородинський ярмарок» (1930 р.), написав першу книгу роману «Мансарда» (1941 р.), збірник оповідань «Материні руки» (1944 р.). В цих оповіданнях відтворює епізоди партизанської боротьби Вітчизняної війни, показує опір, який народ його чинив фашистським загарбникам.

В особі прибулих до нас гостей письменницька громадськість України радо вітає усю нову сучасну болгарську літературу, яка розцвітає під проводом Комуністичної партії і вірно служить своєму рідному народові.

[1950]

СЬОГОДНІ В АНГЛІЇ

Коли ми летіли з Москви до Праги, зимовий день уже потроху стуляв свої повіки. Отже, довелося заночувати в Празі, тим більше, що гостинні господарі чехословацької землі, які зустріли нас на аеродромі, дуже на цьому полягали.

В складі нашої делегації були: академік В. Волгін¹ — глава делегації, два літератори — О. Сурков² і автор цього нариса, композитор Д. Кабалевський³, професор-газетник І. Глущенко та історик М. Матковський. Після гостинного обіду нас повезли оглядати місто, потім ми з Сурковим і Кабалевським слухали в театрі національну оперу Яначека «Пасербця»⁴.

Прага вся була в гомоні, в русі, в нескінченних потоках людей на тротуарах, у вогняних переливах реклам, у блиску вітрин.

Наступного ранку ми залишили гостяню й привітну Прагу, вилетівши літаком до Англії.

Ревів мотор. Унизу пропливали околиці міста, блискуче коліно Влтави⁵, переліски й поля — і от ми вже за хмарами. Струнка дівчина-стюардеса ставила нам на відкидних полицках коло крісел чай і свідавок. Їсти не хотілось, і мій свідавок з охотою взяла літня жінка, моя сусідка по кріслах, яка летіла додому в Лондон. Ховаючи їжу в кишеню, жінка сказала:

— О, ви не знаєте, як зрадіють мої онуки — вони буквально голодують... А це... залиште собі на пам'ять! — І вона віддала мені з мого порції щось маленьке, схоже на цукерку, обгорнуту в прозорий папір, і засміялась. Я розгорнув папірець і побачив жувальну гумку. Тепер уже я в свою чергу розсміявся й озирнувся на крісла, де сиділи англійці. Тупо дивлячись перед собою, вони механічно жували свої гумки.

Шумів мотор, ревів мотор. А старенька жінка, повернувши голову до мене, крізь цей шум кричала:

— В Англії усе по карточках... Мій син, повірте, ніяк не може звести кінці з кінцями на свій заробіток.

...Коли ми приземлилися за Лондоном, було вже зовсім темно, тільки різнобарвні вогні сяяли внизу на аеродромі. Нас зустріли представники радянського посольства, представники англійських громадських і прогресивних організацій, Товариства культурного зв'язку з СРСР. І так радісно було бачити серед них англійського письменника Джека Ліндсея⁶, який у червні минулого року, після перебування у Москві, гостював також і в нас у Києві. Дружні привітання, вигуки, квіти, клацання наставлених з усіх боків фотоапаратів... Спочатку ми заїхали до готелю. Нас уже ждав там кореспондент англійської буржуазної газети — він неодмінно сьогодні ж хотів дізнатись, чого ми приїхали, що маємо робити в Англії і т. ін. Дивився він на нас так, ніби він щонайменше врятував світ.

Назавтра ту ж саму зарозумілість, буржуазну бундючність, а ще й тупість зустріли ми на прес-конференції, влаштованій з нагоди нашого приїзду. Радянська делегація сиділа за окремим столом, а представники численних буржуазних газет кругом по всьому залу. І тільки один із журналістів був разуче не схожий на всіх інших, це — представник газети «Дейлі уоркер». Перше запитання до нашої делегації було таке: «Як ви ставитесь до атомної бомби?» Після того посипались недоладні, специфічно підібрані запитання: а що ви думаєте робити в Лондоні; а яка адреса вашого готелю; чи можете ви у двох словах викласти основи радянської біології (це спеціально до І. Глуценка); чи ви знайомі з книгою Шпенглера⁷ «Захід Європи» і яка ваша думка про неї; чи містер Сурков є дійсно автором тієї пісні, де оспівується висадження в повітря гори новим методом?.. Сурков та й ми всі тільки розсміялись із цього. Потім — яка причина тому, що Україна так швидко стала на ноги після війни (це вже питання до мене), та ін.

Відповідаючи на запитання, кожен із нас підкреслював могутність Радянського Союзу, миролюбні прагнення нашого народу, братерську дружбу народів, нечуваний розквіт радянської культури.

Ми вже знали, що ці писаки напишуть у газетах зовсім не те, що вони почули від нас. Так воно й вийшло. Буржуазні газети понаписували стільки нісенітниць, що здоровій людині й на голову не налізе. Одна тільки «Дейлі уоркер» говорила правду про Радянський Союз і про членів нашої делегації як посланців миру.

Радянська делегація приїхала сюди на святкування 25-річчя англійського Товариства культурного зв'язку з СРСР. Але ми ще перед своїм від'їздом з СРСР знали, що

в Англії відбудеться також і конгрес на захист миру. Конгрес миру в Лондоні розпочався за кілька днів до нашого приїзду. Організатори конгресу відклали продовження його на три дні з тим, щоб делегація СРСР могла взяти участь в його роботі. Секції конгресу працювали в різних частинах Лондона. Ми, члени делегації, розподілились, щоб групами і поодиночі виступити на секціях. Пленарні засідання конгресу відбувались у залі Лайм Гроув Бас у центральній частині міста. Зал і хори були переповнені. Учасники конгресу з великим піднесенням зустрічали виступи радянських делегатів, яким завжди надавали перше слово. Виступи наші вислуховувалися з величезною увагою, кожне наше слово про трудові досягнення радянського народу, про миролюбні прагнення радянських людей, про нашу послідовну боротьбу за тривалий демократичний мир в усьому світі вкривалось оплесками.

З трибуни промовляли англійці, шотландці та ірландці, негри та індійці, євреї та араби... З балконів звисали зелені прапори з білим голубом — емблемою миру, кольорові плакати з написами, що закликають до боротьби за мир між народами, за дружбу з СРСР. Ось на трибуні шотландські шахтарі з палкими закликами не коритись сваволі паліїв нової війни, з закликами до дружби з СРСР; ось делегати від Уельсу, ось посланці далекої Австралії й Нової Зеландії. Дуже радісно, що на конгресі виступало багато жінок.

Виступає домогосподарка із Шотландії; вона розповідає, що у них не було грошей, щоб приїхати сюди на конгрес. Тільки одна профспілка допомогла їм, і завдяки цьому вона має можливість передати конгресові привітання від шотландського народу, подати свій голос за мир. Оплесками вкривається місце в її промові, де вона говорить про дружбу народів, про мир...

Далі виступає жінка від антифашистського комітету. Вона говорить, що всі жінки англійські виступатимуть проти війни з СРСР. Від прогресивної молодіжної організації слово надається дівчині; вона розповідає, що була в Радянському Союзі, відвідала фабрики й заводи, бачила, що радянські люди захоплені мирною працею заради розквіту любимої Батьківщини. Вона розповіла, як на одній радянській фабриці геть усі з захопленням працювали, крім тільки однієї жінки. «І ця жінка, — каже вона, — це була я». Присутні добродушно розсміялись.

Прекрасний був виступ представника газети «Дейлі уоркер», який закликав усіх говорити тут, на конгресі, прямо, щиро і сміливо. Бо відомо, що англійські буржуазні

газети всіляко намагаються замовчати конгрес, начебто його й немає.

— А ми будемо, — сказав він, — робити своє!

Після голосування резолюції з рішучим протестом проти будівництва американського аеропорту в Лондоні виступає негртянський поет Пітер Блекман. Коли Блекман закінчив, голова засідання запросив його лишитись у президії. Ми щиро привітались з ним як з давнім знайомим по пушкінських торжествах у Москві, Ленінграді, Пскові і в селі Михайловському. Взагалі дуже нам було приємно зустрітись в Англії з тими англійськими й шотландськими прогресивними діячами, які гостювали в Радянському Союзі (Деніс Прітт⁸, Джек Ліндсей з дружиною, голова спілки шотландських гірників Пірсон, настоятель Кентерберійського собору Х'юлетт Джонсон⁹ та інші).

Як правило, в перервах між засіданнями конгресу відбувалися засідання секцій літератури, історії, генетики та музики, де члени нашої делегації виступали з доповідями. Поет Сурков розповідав про радянську літературу, зокрема про поезію російську, а автор цього нарису — про українську сучасну радянську літературу. Після кожної доповіді ми відповідали на численні запитання; вони, ці запитання, свідчили про великий інтерес до радянської культури, і тільки деякі запитання були від ворожих нам людей, які намагались нас скомпрометувати. Друзі наші дуже цікавились, скільки творів англійських письменників перекладено на російську та українську мови. Я мав список видань і тиражів творів англійських письменників і поетів в УРСР за роки Радянської влади. Всі були приємно здивовані тим, що тиражі видань обчислюються у нас мільйонами примірників.

Було ще одне запитання й такого сорту: от ви, містер Тичино, у своїй доповіді гарними словами обізвались про Миколу Бажана, а вам же відомо, що Бажан, побувавши у нас в Англії, такі вірші написав¹⁰, які ніяк не можуть нам сподобатись. А містер Сурков ще й надрукував їх у своєму «Огоньке»¹¹! Я відповів: адже ви щойно самі виступали проти паліїв війни, а тепер виходить, що ви їм співчуваєте, бо Бажан саме ж і картає паліїв війни, а не народ англійський. Останні слова моєї відповіді були вкриті оплесками, а на адресу незграбного, погано замаскованого агента й підбурювача кругом почулись вигуки обурення і зневажливий сміх. І я ще раз побачив (бо в Англії я вже не вперше), що народ англійський все сміливіше та одвертіше реагує на вихватки наших недругів. Підняв відпо-

відь цьому підбурювачу дали також і кілька чоловік із залу.

Видно було, як усі наші виступи й відповіді на численні запитання гуртували друзів наших, присутніх у залі, об'єднували їх в однім бажанні за всяку ціну здобути перемогу в благородній боротьбі за справу миру.

Коли після закінчення роботи секцій ми вийшли на вулицю, Суркова й мене одразу ж обступили незнайомі нам наші однодумці. До мене підійшла висока літня жінка, потиснула руку і, не назвавши себе, відійшла до групи жінок, що стояли осторонь.

В один із днів за нашим планом ми всі разом одвідали редакції англійських газет. Особливо раді були нам у редакції «Дейлі уоркер», де ми оглядали також і друкарню. У цехах скрізь ми розмовляли з робітниками, і було видно по них, наскільки вони горді з того, що створюють і випускають у світ такої великої ваги правдиве друковане слово.

Так само тепло й щиро зустріли нас у Товаристві англо-радянської дружби, де відбулась розмова з англійськими письменниками та членами товариства.

Ми привезли їм багато радянських книг. Треба було бачити, як раділи англійські письменники, розглядаючи їх! Всі ми посідали навколо каміна, що обдавав теплом нас, і почалася дружня розмова. Багато було запитань про російську радянську науку, сучасну літературу й музику. Видно було, що кожному з англійських письменників страшенно б хотілося бути перекладеним на російську мову, а також на мови інших народів Радянського Союзу. Джек Ліндсей, який є першим перекладачем творів Т. Г. Шевченка на англійську мову¹², висловив згоду продовжувати цю благородну роботу й далі. Мене просили передати привіт українським художникам і сказати їм, що англійські друзі радянського народу дуже бажають бачити виставку українських художників у Лондоні. Джек Ліндсей просив мене прислати йому книгу поета О. Підсухи¹³ «Я хочу миру».

Один день ми присвятили спеціально відвіданню робітничих кварталів, а також національних галерей Лондона.

Урочисте засідання, присвячене 25-річчю культурного зв'язку з СРСР, відбулося в одному з найбільших залів столиці. Відкрив його друг Радянського Союзу, член англійського парламенту Деніс Прітт. Він розповів про історію виникнення товариства, скільки секцій є в ньому, скільки радянських книг у бібліотеці товариства. На яскравих прикладах Прітт показав, як протягом 25 років все

ширяться і з кожним днем міцніє дружба між англійським і радянським народами. СРСР, говорив він, є надією трудящих усього світу, оплотом миру. Радянська література досягла такого високого рівня, що там навіть кожен чабан знає класиків. «Коли ми під час подорожі по радянській землі, — сказав Прітт, — зупинилися в одному маленькому місті, радянські люди запропонували нам вибір: в який саме театр ви хочете піти сьогодні, бо в нас їх тут аж три? Бачите, — звернувся Прітт до присутніх у залі, — а от у нас, в Англії, часто навіть і в більших містах нема жодного театру. Ви тільки подумайте — в СРСР кожні п'ять хвилин народжується нова будівля. У нас, що й казати, цього не побачиш!»

До речі, в зал засідань, як нам про це сказали, проникли й українсько-німецькі націоналісти. Вони сиділи окремою групою і, коли весь зал аплодував промовцям, похмуро переглядалися та курили. Було видно, що їм не по собі від такого одноставного вияву симпатій усього залу до радянського народу.

Величезну симпатію до Радянського Союзу ми відчували і на зустрічах з прихильниками миру по інших містах Англії й Шотландії: Кембріджі, Ковентрі, Глазго, Едінбурзі, Данді, Абердіні, Ліверпулі. В Глазго на пленарному засіданні щорічної конференції «Шотландія — СРСР» голова спілки шотландських гірників Пірсон багато говорив про свої враження від подорожі по Радянському Союзу, зокрема від подорожі по Донбасу.

— Найкраща, — він сказав, — механізація гірничої справи — це на Україні, у Донецькому басейні.

Слова Пірсона підтримав шотландський шахтар, один з тих, що приїздили в складі англійської делегації на Україну. Вибух оплесків викликали слова наступного промовця про те, що як тільки керівники політики Англії наважаться запалити війну, то тут, у Шотландії, знайдеться чимало людей, які зуміють рішуче виступити проти неї. Цей же промовець різко засуджував усіх тих розтлінних реакціонерів, які через радіопередачі Бі-Бі-Сі¹⁴ калічать англійську молодь і дітей.

Тут саме увійшли в зал представники делегації радянських шахтарів, яких одразу ж запросили до президії. З привітанням шотландським шахтарям і всьому шотландському народові виступив радянський шахтар тов. Гранов. Прекрасним був виступ шотландського робітничого хору, який виконував революційні пісні, а також пісні на слова Роберта Бернса. Ми були також приємно вражені, коли почули у виконанні хору англійською мовою Державний

гімня Радянського Союзу, а також російські пісні «Полюшко» та «Во поле береза стояла».

Під час перерви між засіданнями нас завжди оточували шотландці, які скаржились на своє тяжке матеріальне становище. Справді, все у них по карточках!

— Але, сказав один шахтар, — коли ти зайвий пенс маєш, то хлібець ще якось і можна дістати, — та де ж ти той у біса зайвий пенс дістанеш!.. Ось, наприклад, — сказав він далі, — запитали було одного тут із «добродійників» нашого міста: а що ж робитимуть люди бідні, коли підніметься ціна на хліб? А той злорадно й відповів: «А нехай ці бідні та поменше ходять у кіно, та поменше читають „Дейлі уоркер“, то тоді й на хліб їм вистачатиме».

Радянська делегація відвідала одне з міст північної Шотландії — Абердін. Народ зустрів нас на вокзалі вигуками: «Хай живе мир!» В Абердіні ми побували на машинобудівному заводі, розмовляли з робітниками, які з сумом розповідали нам про своє безрадівне життя: нема у них справжньої медичної допомоги на заводі, нема де помитись після роботи, нема бібліотеки. Я подарував одному робітникові свою книжку. Ця книжка, сказав він потім увечері на мітингу, буде першою книжкою майбутньої бібліотеки у нас на заводі. Та найголовніше, на що скаржились робітники, — це те, що заробітки у них малі — ледве вистачає на хліб.

У цьому ж місті нас запросили до жіночого християнського клубу. Ми зайшли. Дивимось. В одній кімнаті, взявшись за руки, танцюють дівчата і якісь довготелесі «тьоті». Повели нас у другу кімнату — там у карти грають, а в третій — перед дзеркалами нові вбрання приміряють. А ще, сказали нам, ходітьте, поведемо вас у домову нашу церкву. Ми перезириулись між собою і сказали їм одверто своє слово: для кого і для чого ви готуєте цю молодь? Директриса клубу, удаючи, ніби вона не зрозуміла нашого запитання, вигукнула: «О, ми ще не таке тут робимо, ми їх тут видаємо заміж, даємо придане, клопочемось, щоб кожна з них не була в числі безробітних, а мала роботу».

Вийшовши з цього клубу, ми ще глибше відчули, з якою настирливістю буржуазія готує молодь до боротьби проти всього нового й прогресивного.

Вияв великої симпатії шотландців до радянських людей ми бачили і в місті Данді. До речі, коли ми оглядали пам'ятник національному поетові Шотландії Роберту Бернсу, підійшла до нас молода людина і передала записку. В записці стояло: «Будь ласка, передайте мій привіт чле-

нам радянської делегації і те, що я задоволений вашим візитом. З дружнім привітом Фосс».

— Ви самі бачите, — сказали нам наші друзі, — з якою любов'ю дивляться тут на кожну радянську людину.

Так, ми це й самі бачили скрізь по тих містах Англії, де ми бували. Із безпосередніх наших розмов з трудящими ми переконались, наскільки вони ненавидять продажний свій уряд, який, прикриваючись лівими фразами про убоління за народ, тримає цей народ під чоботом визискувачів, намагається спровокувати його на війну проти Радянського Союзу. Англійські реакціонери та праві соціалісти — слухняні лакеї американського імперіалізму, і їм як і раніше, так і тепер немає ніякого діла до інтересів трудящого народу.

Перед нашим від'їздом із Англії в Лондоні вся делегація відвідала могилу Карла Маркса.

Ми повертались з Англії на рідну землю з одним враженням, що, незважаючи на підступні заходи імперіалістів, Радянський Союз і його народи мають багато прихильників нашої миролюбної політики, радянські люди мають багато друзів у самій гущі англійського народу.

ЗА ВИСОКУ ПОЕТИЧНУ МАЙСТЕРНІСТЬ

Ми, письменники старшого покоління, з особливим інтересом та увагою стежимо за зростанням і успіхами літературної молоді. Мені хочеться зупинитися на творчості двох поетів — учасників наради, з тим, щоб простежити, як зростає і вдосконалюється їхня творчість, як служить вона інтересам нашої партії, нашого народу. Я говоритиму про харків'янина Миколу Дашкієва¹ і донбасівця Василя Горяїнова², маючи при цьому на увазі, що сказане про них буде якоюсь мірою характерне і для деякого з інших молодих наших поетів.

Микола Дашкієв у книзі «На перевалі» зробив цікаву спробу дати цикл поезій на тему: політ на незвідані планети. Чому я називаю цикл оцей тільки спробою? Бо він, як ми побачимо далі, написаний занадто вже поспішною рукою; та й назва його не зовсім вдала — «Аргонавти». Відзначимо все-таки на початку те, що є вдалим у цьому циклі.

Я бачу світлий день за гранню літ,
Коли людина подола стихію
І скерувати в зоряний політ
Ракету Цюлковського зуміє!

Це прекрасно, що молодий поет сміливо береться за тему про майбутнє зореплавання. Прекрасним є також і те, що поет сповнений гордості за тих, хто цю науку успішно розробляє й посуває вперед. Він каже:

Радянські вчені!
Це зробити вам!
Радянські вчені!
Відповідь за вам!

У Миколи Дашкієва в наведених рядках його поетичних творів ясно й виразно відчувається романтична скерованість у майбутнє. Ця романтична скерованість Миколи Дашкієва у майбутнє тісно пов'язана з незаперечною вірою в силу вітчизняної науки й техніки. Але однієї віри

тут ще замало, треба, щоб романтична скерованість у майбутнє виходила із самого життя. Це у Дашкієва ми теж відчуваємо, він обізнаний з сучасним станом науки й техніки. Однак, переходячи до недоліків твору, мусимо сказати, що поет, розкриваючи перед нами критику того, яких вершин досягла наша наука і техніка, доводить це чомусь лише на матеріалі металургії та електрифікації:

— Романтика буднів!
 Ти нас підймала,
 Могутньою силою сповкила груди,
 Твій подих гарячий
 у гарті металу
 Славетного танка
 й турбін Дніпробуду!

А далі йде загальний висновок з усього сказаного про романтику буднів:

Тобою звеличена наша країна,
 Об'єднані труд і натхнення — тобою!
 Дерай же, могутня радянська Людино,
 Щастя вам, прийдешні й сучасні герої!

Жаль, та й дуже жаль, що у Миколи Дашкієва тут раптом закривається завіса. Говорячи про майбутні міжзоряні польоти, поет не мав права обминути славних попередників наших, які вивчали можливість таких польотів, робили відкриття, конструювали машини, рвалися вперед у досягненні своєї мети. Чому, наприклад, не сказати в циклі про вітроплавну станцію під Харковом, на якій в роках 1897—1899 провадив свої дослідження К. Данилевський, або про київського винахідника інженера Гешвенда³, який у 1887 році обстоював свій проект літака з реактивним двигуном. Адже наша країна і в цьому відношенні є першою в світі.

Після того, як народоволець Кибальчич⁴ за кілька днів до своєї смерті в Петропавловській кріпості⁵ накидав свій проект реактивного двигуна; після того, як видатні російські вчені Жуковський⁶, Мещерський⁷ і Чаплігін⁸ ствердили в своїх роботах можливість міжпланетних зносин за допомогою ракети; після того, як всесвітнє визнання дістали проекти реактивних апаратів основоположника реактивного руху, славетного нашого діяча науки Ціолковського⁹,— подальша розробка ракетної техніки і здійснення зореплавання, зрозуміло, залишається за сьогодняшніми радянськими вченими, і це, повторюю, гордо звучить у Дашкієва!

Але ж тема майбутнього зореплавання у нього весь час

чомусь двоїться, збивається з свого прямого шляху й, на-
решті, зовсім зникає. А як би славо можна було її зміц-
нити введенням у цикл такої, скажімо, підтеми, як перед-
смертний лист Ціолковського¹⁰. «Всі свої праці з авіації,
ракетоплавання й міжпланетних сполучень,— пише Ціол-
ковський у цьому листі,— передаю партії більшовиків
і Радянській владі — справжнім керівникам прогресу люд-
ської культури. Переконалий, що вони успішно закінчать
ці праці».

Як сильно підкреслено тут Ціолковським всю перевагу
соціалістичної культури над буржуазною! Це слід було б
підкреслити й Дашкієву в своєму циклі. І не загальними
тільки похвалами радянській людині, яка «все подолати
й зробити зуміє», а змалюванням живих образів наших
сучасних героїв.

Я говорю це не для того, щоб авторові пав'язати якусь
окрему свою трактовку циклу з даної теми, -- ні, я говорю
це для того, щоб зайвий раз нагадати, що кожна з тем
неодмінно зобов'язує автора, бо інакше для чого ж її
й брати? Але мені можуть заперечити — ви ж, мовляв,
самі допіру сказали, що Микола Дашкієв виходить у своє-
му циклі із правди життявої? Так, цілком вірно. Тільки ж
«правда,— говорив М. Добролюбов,— є необхідною умо-
вою, але ще не достоїнством твору¹¹. Про достоїнство ми
судимо по широті погляду автора, вірності розуміння
й живості зображення тих явищ, яких він торкнувся...»
Отже, широту погляду якраз і хотілося б нам бачити
у циклі Миколи Дашкієва.

Микола Дашкієв майбутній політ радянських пілотів
порівнює з походом аргонавтів (аргонавти, як розпові-
дається в міфі, на чолі з Язоном¹² попливли до Колхиди по
золоте руно). Чи вдало зроблене це порівняння?

Міф про аргонавтів дуже добре обріс морським пригод-
ництвом і наприкінці має трагічне розв'язання. Медея, що
допомагала Язону оволодіти золотим рупом, після зради
Язона, з метою помсти йому, вбиває своїх дітей. Що тут
спільного з польотом на інші планети?.. А може, дехто
має запитання до автора та зрозуміє так, ніби я проти
того, щоб брати порівняння із грецької міфології. Ні, зов-
сім ні! Всі ж ми добре знаємо, що образи героїв античної
міфології, зокрема образ Прометея, брав до своєї філософ-
ської дисертації К. Маркс¹³. Ми зустрічаємо їх у творах
класиків нашої літератури — Шевчепка, Лермонтова, Лесі
Українки, як і в творах письменників радянських. Образ
героїв античного світу допомагають письменникам в роз-
критті образів сучасних героїв. У Миколи Дашкієва антич-

ний образ, як мені здається, не допомагає розкриттю героїв, а — навпаки — знижує їх якості. Порівняння наших героїв з аргонавтами зроблено лише за зовнішніми ознаками.

В піснях, що народилися в полях,
У шелесті пшениці золотої
Твоє ім'я прославиться в віках,
Колгоспниче країни молодій!

...І там, на перехресті всіх шляхів,
Де розцвіте Майбутнє прапорами,
Ти станеш поруч із професорами,
Професоре високих врожаїв!

Так, ім'я нашої колгоспниці, яка прославилась у нас, прославиться і у віках. Але чи потрібно для доказу цієї думки садити нашу колгоспницю на стародавній корабель аргонавтів? Вона й без цього корабля увійде у майбутнє.

А ось Микола Дашкієв починає говорити про лікаря, який повернув людину з небуття. І знов ніяк не можеш відразу розібрати, чим же саме тут лікар пов'язаний із аргонавтами?

В його очах — напружена тривога,
Краплини поту котяться чолом...
Але з якою гордістю й теплом
Він вимовляє слово: — Перемога!

Ага! — догадаєшся вже потім, як ще раз перечитаєш цей куплет, — так, певно, лікар же й пов'язаний із аргонавтами оцим одним-однісіньким словом «перемога»? Бо ж і аргонавти так само, очевидно, викрикували це слово, як тільки досягали мети своєї.

Отак, коли поет не прополіює сапою думок своїх, можуть вирости бур'яни у його творі і заглушити основну думку, що зосталась забуттям острівцем під сонцем на горбочку...

Я першим розібрав саме цей цикл Миколи Дашкієва тому, що він у збірці претендує на чільне місце.

Ми відзначили недоліки циклу, але є в ньому, звичайно, й чимало хорошого. І якщо окремі вірші цього циклу виглядають немічно, слабо, то це можна пояснити перш за все тим, що вони волею автора, але без достатніх підстав ашиті в один цикл. Візьміть, будь ласка, кожен вірш із цього циклу окремо — і він вам зовсім повним світлом засяє. Так воно ж і було спочатку. Автор окремо друкував свої вірші. Ось переді мною вирізка з газети «Радянська

Україна» за 29 лютого 1948 р. з віршем Миколи Дашкієва «Моя країна».

В цьому вірші передано почуття могутності нашої країни, могутності радянських людей. Показані велетенські перетворення, які сталися у нашому житті за останні роки. Отже, коли вірш цей взяти окремо, то він звучить по-одному, і філософське узагальнення у ньому сильне, а коли взяти його як частину циклу — звучить по-іншому. Все залежить від часу, місця й обставин. Не вірші окремі критикував я тут, а філософський задум циклу.

Сильний Микола Дашкієв як поет не в циклі «Аргонати», а в інших поезіях його книги. Стисло й мужньо написано у нього вірш, яким починається книга поезій «На перевалі»:

В живих ділах ім'я Більшовика,
Воно з'єднало нас усіх собою.
Як знамено гвардійського полка
Бдає в славі подвиги героїв!

Дитячий сміх і гуркіт літака,
Металу дзвін і пісня над рікою,
Й натхнення поетичного рядка
Йому звучать найвищою хвалою!

Ця строфа звучить у Миколи Дашкієва, як афоризм. Тут відчувається велика партійна скерованість твору, а це ж є однією з перших умов соціалістичного реалізму.

Нас більшовицька партія веде!
В незборній моті вільної держави,
У монолітній єдності людей
Її могутність, честь її і слава...

Микола Дашкієв керується у своїй творчості політикою партії, він відчуває себе активним борцем за справу партії.

Дужу, незвичайну силу виявляє поет у вірші «Дніпро». Спочатку думавш, що поет надто вже суворий якийсь, а як приглянешся, то бачиш зовсім інше. Річ у тім, що Микола Дашкієв один із тих поетів, які завше готові безстрашно дивитись дійсності у вічі, як і кожний справжній більшовик.

У Миколи Дашкієва завше на першому місці обов'язок бійця, обов'язок митця-громадянина. Його вірш «Ніч під Фастовом» закінчується такими характерними для поета рядками:

Знаю слово суворе: — Треба!
Вірю: — Літо настане скоро!

Але вернімось до вірша «Дніпро».

Не пілігримом,
не мандрівником,
Не спочивати од турбот службових,—
Обвірений,
з солдатським рюкзаком,
З боями йду до берегів дніпрових.

Я не молюсь на шпротинь ясну,
На давшину, романтикою вкриту,
Води з Дніпра у каску зачерпну,
Щоб змити кров,
щоб піт з обличчя змити!

В яких боях, в якій далечині
Омріяли ми, друже, цю хвилю!
Як легко буде йти тобі й мені —
Ось — Київ!

Звідси близько й до Берліну!

Цей вірш такий же хороший, як і відомий вірш Олександра Підсухи «Переді мною волзька синь»¹⁴.

Обидва ці вірші в високому вияві вірності партії, вияві готовності боротися з лютьми ворогами, з фашистськими загарбниками, до кінця боротьби й звільнити край, своїх матерів, дружин, дітей...

Я свідомо тут вірш М. Дашкієва порівнюю з віршем О. Підсухи. Радісно, що твори молодих наших поетів можна ставити в порівняння як високоталановиті, цілком зрілі.

Микола Дашкієв до глибшин душі своєї — патріот. До б він не був за кордоном, він завше відчуває свою любу, чудесну Батьківщину.

Ми звикли вільно жити, просторо,
А в цій — ось бачиш? — стороні
Вузенькі ниви пишуться в гори,—
Хороші ниви та тісні!

(«Стежки»))

Коли трапилось поетові після закінчення переможного бою зайти в німецький звичайний сірий дім, то він не міг примусити себе з своїм товаришем зостатися в ньому. Така гидка йому розкрилася у всій наготі своїй обстановка західноєвропейської гнилої культури (вірш «В Німеччині»).

Так всі мої зауваження, власне, зливаються в одне: Микола Дашкієв як поет велику в собі силу має, він прекрасно володіє всіма розмірами (особливо ямб у нього дзвінкодужий), поет з чудовим почуттям ритму, з глибоким знанням життєвого матеріалу. Але чи не викличе здивування те, що я тільки що критикував перший цикл М. Дашкієва «Аргонавти», а зараз так високо ставлю цього ж поета? Я вважаю, що критика критикою, а те, що

єсть у М. Дашкієва здорового, прекрасного, треба неодмінно вказати і підтримати. Ви скажете, що я тут перехвалюю. Не думаю. Такий майстер радянської поезії, як Микола Бажан, я гадаю, з охотою назвав би Миколу Дашкієва своїм учнем. А подібність поетичних ходів М. Дашкієва до поетичних ходів М. Бажана, я думаю, всім ясна. Особливо у віршах, що викривають буржуазну культуру, гнилу і тлінну.

Я говорив про недоліки циклу «Аргонавти». Вважаю своїм обов'язком зробити кілька критичних зауважень і до ряду інших поезій М. Дашкієва. Мені здається, невдалим є його вірш «Мільйонер». Заперечення викликають у мене мрії показаного у цьому вірші діда про те, щоб одержати побільше грошей. Це надумано. На мою думку, і заголовок вірша невдалий.

Ще зупинюсь на вірші «Капітальний ремонт». Найбільший його недолік у тому, що людину ви тут не побачите, людина тут причеплена, тільки й усього. А треба ж було показати повновладного господаря нашого соціалістичного господарства. Послухайте:

Ясного дня до кам'яних воріт,
Що перед рідням батьківським заводом,
Тритонний ЗІС — упертий інвалід —
З останніх сил під'їхав власним ходом.
І зупинивсь...

Так і пригадується з Крилова: «По улице две бочки ехали: одна с вином, другая пустая...»¹⁵

І зупинивсь,
  мотор іще гримів,
Та фрикціони вже закам'яніли...

Тут, якщо можна так сказати, психологія мотора, психологія машини, а не людини.

І вже ніяке вміння шоферів
Машині б не дало й краплини сили.
Сіпнула вона в останній раз,
І покотилось хвилею відлуння...
Серця людей — і то руймує час,
А що ж мотор? — мотор лише чавунний.

Може, навпаки?

Та й скільки довелось за десять літ
Персвезти і в спеку, і в негоду —
Каміння й цукор, сталь і динаміт,
Шанелі, й бомбії, й тисячі народу.

Бідна машина!

Чи то шосе, чи то трясовина —
Вези, машидо! Поспішай, моторе!
Через болото їздила вона,
Із завиванням злазила на гори,

Із верховин летіла стрімголов,
Аж захлипавсь мотор на перекатах...
І прокотились тисячі перстов
По візеруначастлих, напруглих скатах.
Так, це була машина бойова!

А де ж люди?

Думаю, що М. Дашкієв у подальшій роботі своїй не повторить подібних помилок. Сила у нього велика, здібності — незаперечні.

Перейду до книги В. Горяїнова «Зерно». Один із уміщених тут віршів звучить так:

Отсортировано зерно,
Проверено на вкус, на всхожесть.
Бьет в поле зеленью — оно
Борьбы за хлеб живая повесть.

— Поэт, а ты не агроном?
И ты растлешь такое слово,
Которое звенеть готово
Отборным, золотым зерном.

Цей вірш, хоч і стоїть наприкінці книжки, є немовби вступом поета до неї. Поет говорить про своє слово, яке дзвеніти готове добірим, золотим зерном.

Книжка Василя Горяїнова багато має в собі свіжого і в образах та порівняннях, і в пісенному своєму тоні, і в речитативах та діалогах.

Висловлюючись образно за поетом, ми можемо сказати, що книжка його «бьет в поле зеленью» (на полі поезії молодих — додамо).

Одначе нам треба уважно придивитись до поетичного слова Василя Горяїнова: наскільки ж воно, це слово, перевірено на смак, на схожість, наскільки справді можна назвати його живою повістю боротьби за хліб, за наш добробут, за наше соціалістичне господарство.

Горяїнов у своїй книжці оспівує героїчну працю радянських людей Донбасу. Більшість віршів його розповідає про те, як заговорили транспортери, як гірський комбайн на шахту прибув, як головний конвейєр гнав наверх блискучий вугільок, як ідуть обози з пшеницею, зібраною достроково. І сам поет відчуває себе в центрі Донбасу, охоче бере участь у роботі його. Ось окремі рядки із вір-

шів Горяїнова: «Гы вертись, наждачное точило», «Шибче, шкив, дружней, родной, кружись» і т. д.

З бурильником, з молодим керівником, з врубмашиністом, з десятником-шахтарем дружно веде розмову поет. В. Горяїнов присвячує свій вірш наваловідбійнику Івану Бвдокимовичу Вилкіну, в уста якого вкладає такі ось слова:

А жизнь, ребята, хороша,
Трудиться для нее — отрада.

Поет славить активність і самовідданість радянських людей. Від праці цих людей залежить сила нашої Вітчизни. У цьому вірші, присвяченому Геросві Соціалістичної Праці, В. Горяїнов поставив собі за мету показати радянську людину з її кращими моральними якостями, показати героя нашого часу. Чудове прагнення поета!

Для нас, співців великої епохи, немає нічого радіснішого, як чути шум верстатів, як бачити процес роботи, як самим брати участь у цьому процесі. Одним із найбільш вдалих у нашій літературі висловів про цю нашу радість праці в вірш Василя Горяїнова «Шум»:

Никогда у жизни не прошу
Комнатного, тихого покоя.
Дорог мне шкивов надшахтных шум,
Угля шум на рештаках в забое.

Беспокойство крепко полюбив,
Никогда не усую на месте.
Я спешу в большой свой коллектив
Строить жизнь хорошую, как песня.

Эстакада гулко стелет мне
Путь знакомый угольной порошей.
Только в шуме, а не в тишине
Много песен сложится хороших.

Мотив відкидання тиші і любові до неспокою зустрічається і в інших радянських поетів. Наприклад, у Михайла Луконіна¹⁶.

Але у Василя Горяїнова цілком інша розробка теми: він не просто відкидає тишу, а ще й заявляє:

Дорог мне шкивов надшахтных шум,
Угля шум на рештаках в забое,—

і це звучить як присяга поета рідному Донбасові. Вірність Донбасові, любов до нього В. Горяїнов сильно висловлює і в поезії «Ветер»:

У кого березка на примоте,
А кому река глядит в лицо.
Мне же мил степной донецкий ветер,
Заюливший между чебрецов.

Не могу я разгадать причины,
Чем Донбасс меня к себе привлек.
Словно черноокий взгляд дивчины,
Светит в душу каждый уголек.

Вся Радянська країна наша, під керівництвом Комуністичної партії, зростаючи в своїх досягненнях, впевнено йде вперед, до комунізму. Швидкими темпами відбувається зростання наше. Але ми ще більше хочемо його прискорити. І саме тим, щоб кожну хвилину відходити від старого, ламати старе, а підхоплювати все те нове, що народжується у радянських людей, вихованих Комуністичною партією. Почуття нового знаходить прекрасний вияв на Донбасі. Партія, уряд, весь радянський народ забезпечують шахти новою першокласною радянською технікою, яка стверджує комплексну механізацію вуглевидобутку, допомагає невпинно підносити рівень продуктивності праці.

Ось як стисло й чітко все це висвітлює у своїй поезії В. Горяїнов:

День новый новое приносит,
Во многом надобно успеть.
И сердце отдыха не просит,—
Ему в труде гореть, гореть.

Рукой шахтерскою проворной
Ход врубовке сегодня дан.
Но в строй комбайн вступает горный,
И врубовку — на задний план.

Что ж, перед нами цель прямая:
Держая, двигаться вперед.
Отчизны славу поднимая,
Народ наш творчеством живет.

(«Новый день»)

Такий же сильний вірш «Об угольном струге» і ряд інших його творів.

Басиль Горяїнов здебільшого вірно передає те, чим живе Донбас — батьківщина передових методів праці. Він славить творчий труд шахтарів, їх уміння планувати час свій, їхню самовідданість у соціалістичному змаганні. Але ж іноді зустрічаємо у поета і легковажне ставлення до своєї теми. Ось, наприклад, така важлива тема, як соціалістичне змагання. Чи підніс цю тему поет? Перепускаючи через призму сьогоdnішнього дня, чи збагатив її прикладами конкретними? Чи дав нам відчуття, що соціалістичне змагання — це є те, без чого не можна рухатись вперед?

Я составил план заранее,
Сколько выдать угля плит.
Так закон соревнования
Антрацит ломать велит.

Сказано чудово. Але далі, замість поглиблення теми,
ми бачимо лише ковзання по поверхні:

Чтоб комбайн был поворотливый,
Чтобы путь ему был дан,
Транспортер шумоохотливый
Уголь гнал... все это план.

Знаю я, что время — золото...
Чтоб не был даром час убит,
Чтоб пласта побольше вспорото
Было, — так закон велит.

Вот поэтому заранее
План работ составил я.
Нам ведь вне соревнования
Невозможно жить, друзья.

Я вже не зупиняюсь на тому, що і в розмірі вірша є огріхи (другий рядок у другій строфі — ямб замість хоря).

М. І. Калінін говорив: «У нас, в СРСР, труд і в місті, і в селі¹⁷, від найпростішого до кваліфікованого, набув глибокого змісту, одухотворився великою ідеєю соціалізму, став тим творчим началом, яке оновлює, виховує їх в дусі комуністичної моралі». І ще говорив далі: «Боротьба за комунізм — це боротьба за вищу продуктивність праці». А вища ж продуктивність праці досягається соціалістичним змаганням, тією могутньою силою, яка тільки може бути у нас, у Радянському Союзі. Оволодіти цією силою зараз вчаться трудящі країн народної демократії, а також вивчають секрети її — хоч і не можуть застосувати цю силу в себе — прогресивні люди капіталістичних країн.

Василь Горяїнов показує, як із введенням комплексної механізації та автоматизації виробництва міняється й самий тип робітника. Його поезії на цю тему дуже потрібні. Але поет не повинен так поверхово підходити до теми, як у вірші «День соревнования».

Для наших молодих поетів характерним є бажання радісного й гордого підсумування наших досягнень повоєнного періоду відбудови Країни Рад, радісного й великого підсумування наслідків всенародного соціалістичного змагання за дострокове виконання післявоєнної п'ятирічки, розкривання того, яких висот може досягти наш радянський народ, як широко можуть розгорнутись сили її та-

ланти молодого покоління. Це бажання наших молодих поетів знаходить своє виявлення то в формі одвідання намп наших нащадків у майбутньому й бесіди з ними (тут, очевидно, вплив поеми Володимира Маяковського «Во весь голос»), то в формі думи сучасної та ліричного висловлювання.

Мені хочеться відзначити тут одне ліричне висловлювання поета на тему про нові досягнення радянського молодого покоління:

Я часто думаю о нашем поколенье,
Каких еще достигнем мы высот,
Какое новое стихотворенье
Я напишу про творческий народ.

Насамперед мені подобається те, що слово «стихотворенье», будучи поставлене в обстановку слів про досягнення і висоти, із звичайного скромного поняття «стихотворенье» раптом виростає у грандіозні розміри, перетворюється у величезний фактор діяння.

Відгуки на багаті події донецького життя ми зустрічаємо у В. Горяїнова в багатьох його віршах. Такі, наприклад, вірші його: «Дар Москве» (про те, як гірники поїзд з антрацитом до Москви відправляють), «О чудесном агрегате академика Патона» та інші.

Цікавий вірш Горяїнова «Разговор десятника с шахтером Семеном». Цікавий він тим, що тут взято тему про перевиховання людини. Те, що я скажу зараз, в прямому розумінні зовсім не стосується вірша В. Горяїнова, але воно допоможе нам глибше розкрити й оцінити цей вірш. У газеті «Правда» була піддана критиці неправильна практика Кіровського райкому ВКП(б) м. Новосибірська, який (райком) виключив із лав партії двох молодих комуністів-стахановців за невідвідання партійних зборів і несплату членських внесків. Це виключення із партії «Правда» кваліфікувала як неправильне. Воно свідчило про те, що в партійних організаціях погано було поставлено виховну роботу. Бо й справді, хіба не можна було зробити молодим комуністам попереднє зауваження, поставити їм термін для виправлення своєї помилки? Люди виправилися б, підтяглися. Ось про виправлення радянською людиною своєї помилки і розповідає вірш Горяїнова «Разговор десятника с шахтером Семеном».

Семен, ты славный баянист,
Я знаю. Хорошо.
Еще сказал ты мне, что чист
Душою. Хорошо.

Так, значит чист? Ану взгляни
Десятнику в глаза?
— Постой... Волянку не тьми...
К чему это сказал?

Зачем же уголь ты в вагон
С породю грузил?
Чтобы в отчете больше тонн
Тебе я проводил?

А браковщик что скажет нам?
Ну, что потушил взор?
Из-за тебя придется нам
Терпеть такой позор.

І далі поет у вірші передає вже той момент, коли, на радість десятнику і всім робітникам, шахтар Семен виправив свою помилку:

Баян в поселке не играл
До времени-поры.
Десятник девушкам сказал:
«Семену ль до игры?»

Когда же заиграл баян,
Десятник: — Режет как!
Сегодня выполнил он план
Без зольности... Чудак!

Але хотілося, щоб В. Горяїнов показував рідний Донбас у його зв'язках з Москвою, Ленінградом, братніми республіками всієї нашої Вітчизни. Коли під цим кутом зору підійти до вірша Василя Горяїнова «Перекличка», скажу одверто: дуже мало цей вірш нас задовольняє.

СРСР — держава багатонаціональна. Ми є свідками того, який перегук могутній часто перекочується із радянських республік до Москви, із Москви до республік, із Донбасу на Урал і навпаки, як різними мовами з усіх кінців Радянського Союзу ідуть зобов'язання виконати в найкоротший строк завдання, намічені п'ятирічним планом.

Шукаємо ми цього у вірші В. Горяїнова «Перекличка». Але що знаходимо?

— Дорогая,—

чуємо ми голос, тільки ж чий він — іще не знаємо, не догадуємось.

— Посмотрела б ты коней колхозных в беге.
Пролетая
Вдоль заборов, тройка мечет брызги снега,
Шибче, коня!
О Донбассе напиши... нам знать полезно.

І от відповідає другий голос:

...На уклоне
Под землею на коне лечу железом.
Я на нем
Из лавы уголь доставляю не впервые.
Он огнем
В пути мне светит, ярко светит, дороге!

Ви скажете: а чим же нецікавий цей вірш? Безумовно, цікавий. Але ж хотілося б у ньому бачити ширші обрії, хотілося б дати перегук не між членами однієї тільки родини, а всієї нашої Соціалістичної Вітчизни.

Переходжу до іншого вірша В. Горяїнова — «Здание театра», вірша зворушливого, тонкого і граціозного. А починається ж він як! Зразу ж відчуваєш зрозумілий подив, здивування перед високоталановитим твором архітектора:

Светлое, веселое и легкое
Здание театра предо мной...

Так і бачиш, як високо виросла будова перед нами...

В поги бьет ноябрь листвою поблеклою,
А театр в саду всегда живой.

Как же так сумел строитель здания,—
Думаю, шагая не спеша,
Чудится — в разгар соревнования
Он цемент зарею замешал.

И стоит театр, как будто светится,
Голубой, заманчивый, большой,
Если мне его строитель встретится,
Я скажу — работали с душой.

Прекрасний образ який — архітектор «в разгар соревнования... цемент зарею замешал»!

Образи Василя Горяїнова не стерті, а нові, свіжі. Я кілька прикладів тут наведу:

По листам железным уголь шаркал,
С эстакады рвался в бункера.
Паровоз пришел и дымным шарфом
Здания окутал у копра...

(«Дар Москва»)

Поезда, друг друга окликаая,
Мчатся и в зарю швыряют пар...

(«На заре праздника»)

Берега в розовом. На бугорке при встрече
Со мною тихо-тихо говорит.
Ей нынче подарил на платье вечер
Кусок большого полотна зари...

(«Обоз идет»)

Або ж іще:

Ветром прополото небо...

Але особливо треба відзначити один образ, який створив В. Горяїнов.

Я маю на увазі образ із його вірша «Основа». Ось увесь цей вірш:

Серце жар всегда в себе хранит,
И ему лишь стоит расходиться,
Не уймется, не угомонится,
Словно раскаленный антрацит.

Уголь греет в зорях провода,
Сердце греет золотое слово.
Льется свет в полях и в городах.
Труд и песня — наших дней основа.

Серце, мов розжарений, розпечений антрацит, — це цілком новий і свіжий образ. І цікаво те, що цей образ органічно виник у поета, дякуючи його тісному зв'язку в усім творчим життям Донбасу.

В. Горяїнов повинен прагнути до того, щоб у своїх поезіях відтворювати життя нашої країни в усьому його багатстві, в усій різноманітності.

Цим побажанням і йому, і Миколі Дашкієву я закінчую свій огляд. Хай їхня творчість дзвенить відбірним золотим зерном, хай відбірним золотим зерном давенить натхненна творчість всієї нашої прекрасної літературної молоді!

[1950]

БУДЕ ТАК, ЯК ХОЧУТЬ НАРОДИ

Далеко, западто вже далеко зайшли до краю запахівлі факельники війни нової.

Є на світі тварини, які, підстерігши собі здобич, ви-прискують на неї із своєї пащі яд. Англо-американські палії війни у сто разів, у тисячу разів од цих тварин гірші. Вони тільки й живуть розбоєм. Чинять криваві зло-чиви, прикриваючись хрестом. Убивають і моляться, мо-ляться і вбивають. Ханжеством прикривають своє огидне лицемірство, прикривають те, що вони за свою лиш шкуру дбають, за свої криваві прибутки, за свої загарбницькі інтереси. Так! Лицемірство, та ще й безоглядне, блюз-нірське!

Палії війни, болмочучи свої «молитви за мир», в той же час з усією жорстокістю переслідують і нищать борців за мир. Хто кидає в тюрми кращих синів народу? Хто ось уже тринадцятий рік за ґратами тримає Назіма Хікмета? Хто цькує Жолію-Кюрі¹? Хто розстрілює мирні демонстра-ції? Хто надіває кайдани на цілі народи?

Але не вдасться заправилам вчинити розправу над миролюбним людством, яке прагне миру, порозуміння й друж-би між усіма народами. В своїй одностайній рішучій боротьбі за мир людство, очолюване великим нашим наро-дом, зриває хижі наміри імперіалістичної кліки, воно пере-тне дорогу війні. Жалюгідній купці досвідчених садистів і вбивців протистоїть могутній табір миру — мільйони й мільйони людей доброї волі.

З кожним днем у всьому світі все більше й більше з'являється підписів прихильників миру, підписів на під-тримку гуманної Стокгольмської відозви.

Ми, радянські люди, пишаємось з того, що в цій бороть-бі йдемо першими і що за нами мільйонні маси прихиль-ників миру, яких щодень стає більше й більше!

Верховна Рада СРСР у своїй Заяві² схвалила пропози-ції Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихиль-ників миру про заборону атомної зброї, встановлення суворого міжнародного контролю за виконанням цього

рішення і про оголошення воєнним злочинцем того уряду, який першим застосує цю зброю агресії і масового знищення людей.

Ця Заява Верховної Ради СРСР повнотою передає волю, думки і почуття кожного з нас — громадян першої в світі країни соціалізму.

Наш народ одноставно підтримує Стокгольмську відозву і ставить підписи свої під нею.

Сила народу — непереборна. Буде так, як хочуть мільйони людей, чесних людей доброї волі.

О ЩАСТЯ, В ПІСНІ ЗАЗВУЧИ!

Високо в нашій Соціалістичній Батьківщині стоїть справа вирощування й виховування радянської молоді. Для неї все у нас дано — як щодо навчання, так і щодо розкривання її творчих талантів...

Це ж і є те справжнє щастя нашої молоді людини, якого нема й не може бути в капіталістичних країнах, де молодим силам не дають рости і розвиватись, а де, навпаки, «нещастя бути молодим», як висловивсь свого часу французький письменник-комуніст Вайян Кутюр'є¹.

Радянська молодь іде в перших лавах будівників комунізму, вона з любов'ю взяла до серця ті слова про науку й виховання, про активну участь у політичному житті, які сказав їй Ленін [...].

Почуттям патріотизму сповнена наша молодь. Героїчно виявила вона себе на фронтах Великої Вітчизняної війни. Так же само героїчно виявляє вона себе й тепер — на фронті мирного будівництва. І скрізь, до якого б діла її не було поставлено, завжди у неї видно дерзання, новаторство, ентузіазм. Конкретно це тут стосується й наших комсомольських поетів, тих багатонадійних талантів, які повиходили з народу.

Редакція журналу вміщає тут поезії молодих поетів: Федора Ісаєва, Михайла Миценка², Юрія Герасименка³, Олеся Юренка, Миколи Карпенка⁴ й Віктора Кочевського⁵.

Об'єкти поетичного оспівування їх різні. Почуттям великої любові до партії перейнято поезії про вступ молодого патріота в партію. Молоді поети славлять працю людей на лісосмугах, оспівують споруди на Дніпрі, висловлюють захоплення вирощуванням кукурудзи за досвідом Марка Озерного, відбудовою кварталу в місті... Та настрій в усіх цих поезіях один і той же: як хочеться працювати! Один і той же висновок: чесна робота — це ж і є найкращий звіт Вітчизні! Одне і те ж захоплення творче: о щастя, в пісні зазвучи!

Та й як же й не зазвучати щастю в пісні, скажемо й ми

від себе, коли в нас, за словами поетів, пшениця і коксагіз, дякуючи лісосмугам, більше соку можуть випити з землі; коли знов Дніпро широкий на греблю хвилю підійма; коли міста і села піднялись з руїн.

Значить, багатші будуть врожаї, значить, добробут стане вищим і культура стане ще вищою, а звідси ж і ми ще грізніші будемо для ворогів.

Молоді поети наші ідуть від життя, від досвіду народного, від зрілої думки найпередовішої в світі радянської літератури. Вони міцно пов'язані з традиціями класиків українських та російських, з революційними попередниками нашими. Подекуди з їх творів уже помітно глибоку засвоєність того, що то значить поєднання форми і змісту! Я говорю «подекуди», бо ці поезії — тільки ж початок літературної діяльності наших молодих. І молоді поети самі це усвідомлюють як слід. Але із поточка виходить і річка. Ми певні того, що молоді поети ще більше візьмуться до роботи над собою. Для цього ж насамперед їм треба знати науку всіх наук — вчення Маркса — Енгельса — Леніна...

[1950]

НА ДРУГІЙ ВСЕСОЮЗНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ ПРИХИЛЬНИКІВ МИРУ

Друга Всесоюзна конференція прихильників миру продемонструвала величезну силу й могутність радянського народу. В обстановці великої дружби народів три дні проходила робота конференції. І під час вечірніх і вранішніх засідань конференції яскраво горіли в Колонному залі люстри в два ряди, а над ними блискотіла ще й верхня лінія вогнів під самою стелею. І тепло осявали вогні написані на червонястому бархатині слова: «Захист миру — справа всіх народів світу». Відчувалась діловито-проста обстановка роботи в залі, а разом з тим і обстановка урочиста, велична. Тиша стояла в залі напружена, коли промовляв хтось із трибуни. Але ця тиша завжди була готова в усіх кінцях залу одностайними оплесками вибухнути, коли з трибуни посилався привіт народу Кореї¹, коли говорилось про наші зобов'язання трудові. Тоді весь зал вставав на ноги, потрясались од покликів і стіни, й стеля... А в перервах у фойє із рупора вгорі глибинний лунав голос Поля Робсона, записаний на плівку. Отже, й Поль Робсон немовби був тут присутній з нами...

Могутність Другої Всесоюзної конференції прихильників миру насамперед полягала в тому, що кожен з нас глибоко відчував, в який відповідальний час, за якої тривожної міжнародної обстановки і за яку святу й велику справу підносимо ми одностайно й гордо голос свій. Гордість за радянських людей і водночас гостре відчуття напруженості моменту звучали і у вступному слові О. Фадєєва, і в доповіді М. Тихонова², і у виступах інших делегатів.

— Мос матерєє серце словнене й гордості, й щастя, і тривоги, — сказала делегатка Нємова, нагороджена орденом «Материнська слава». — Щастя й гордість тому, що я живу в нашій чудесній країні, де я, проста радянська жінка, знайшла справжню свободу і, дякуючи піклуванню нашої держави, зуміла виростити і виховати сім'ю патріотів у 26 чоловік. В тривозі серце тому, що світ увесь у небезпеці.

Світ у небезпеці! — ось що тривожить матір 26 патріотів, як і всіх нас. От через що вона сьогодні не може, не має права мовчати. Бо її устами з трибуни говорять всі матері нашої країни. «Коли я збиралась сюди на конференцію, — продовжує вона далі, — мої сини, дочки, невістки, внуки сказали мені: «Говори, мати, за всіх нас». Але гут з трибуни миру я бачу не тільки свою сім'ю. Разом зі мною вся багатонаціональна сім'я народів нашої країни. Мільйони матерів стоять поруч і вимагають: говори, говори!»

І серед глибокої тиші в Колонному залі мати радянська говорить: «Моє серце стискається з болю та скорботи. Мати-корейко! Я відчуваю твоє страждання, твоє незмірне горе, але я не плачу. Моя душа сповнена презирства й гніву до американських убивців... Хай будуть прокляті ізверги людського роду! Їм не зламати волі борців за мир, їм не загнати мир у тюрми й табори, їм не перегнати кров народу в золото...» У відповідь на ці слова довго не стихаючі оплески потрясають зал...

Українською мовою виголошує свою промову голова колгоспу з Львівської області Герой Соціалістичної Праці Уляна Баштик. Звертаючись до матерів Кореї і В'єтнаму, до матерів, які притулюють до своїх грудей покалічених американською бомбою дітей, вона посилає прокляття американським погромникам і каже: «Я теж мати і тому не можу мовчати!»

Могутність конференції виявлялась і в тому, що всі учасники її бачили перед собою невидану ще досі аудиторію. Воістину, як сказав народний артист СРСР Хорава³, нас слухали на конференції, до нас прислухались сотні мільйонів простих людей усіх країн земної кулі!

Один за одним виходять на трибуну делегати, і всі вони говорять про одне. Сьогодні весь радянський народ переживає велике піднесення, сьогодні сини й дочки нашої багатонаціональної Батьківщини об'єднані одним спільним прагненням — зберегти мир. У справі боротьби за мир радянський народ віддає всього себе, без останку! В мужній боротьбі за мир поміж всіма народами він іде першим. Погляди трудящих всього світу, погляди, що сяють любов'ю та довір'ям, з надією звернено до нас, — і ось від радянського народу стократно одвітне яскраве випромінюється світло у всі кінці світу. І всі прості люди всесвіту бачать, що це світло яскраве іде і до них із тієї країни, де трудящим путь освітив великий Ленін.

Мир! У цьому слові полягають найблагородніші прагнення радянської людини до щастя й добробуту.

Мир! Із цим словом пов'язане також щастя й добробут трудящих всього світу. Народ радянський працює, не покладаючи рук. Мирна праця, мирний творчий труд — це радість життя його. А на всі хижі наміри й підступи американо-англійських імперіалістів розпалити світову пожежу нової війни він відповідає одним: ні! По-вашому не вийде!

— Наш народ пройнятий великим гуманізмом, — говорить з трибуни народний артист СРСР Черкасов ⁴. — Любов до простих людей — одна із основних, головних якостей високої й благородної душі його.

Наші пісні про мир чути у всіх кутках землі, і на них відгукуються прості люди всього світу.

І тов. Черкасов читає вірш прогресивного австралійського поета Врепонта ⁵, присвячений боротьбі за мир (в перекладі російською мовою).

Кто хочет мира?

— Он, и ты, и я,—

Простые люди всех оттенков кожи.

Кто хочет мира? — Каждая семья,

Где каждый день в труде суровом прожит.

Кто жаждет войны?

— Ни он, ни я, ни ты.

Ни мы — простые люди всей планеты,

Кто жаждет войны? — Двуногие скоты,

На кровь и смерть составившие сметы.

Кто хочет мира? — Я, и ты, и он,

Любой из тех, на чьих руках мозоли.

На языках всех наций и племен

Мы говорим войне: «Мы не позволим!»

Мы не позволим! — Он, и ты, и я —

Простые люди всех оттенков кожи.

Возьмемся ж крепче за руки, друзья,

И нашу цепь война прорвать не сможет!

І здавалось, що австралійський поет Врепонт, за одну хвилину перелетівши океан, моря і землі, під час читання його вірша увійшов до залу, щоб приєднати свій голос до могутнього голосу радянського народу.

В той час як імперіалісти перейшли до актів прямої агресії, заливають кров'ю поля Кореї, вдаючись до провокацій проти Китайської Народної Республіки, радянський народ твердо й непохитно стоїть на сторожі миру.

— Ми ніколи не брязкали зброєю, — звучало з трибуни конференції, — радянський народ ніколи не бравірував своєю силою, не зазіхав на чуже добро. Радянський народ хоче миру, миру в усьому світі.

В той час як американські хижакі провадять космополітичну пропаганду «світового панування», розвивають

людиноненависницькі расові теорії, нахабно проповідують так звані «полярні концепції» американської стратегії, — у нас, в Радянському Союзі, жодної книги не можна знайти такої, яка б оспівувала розбишацтво та насильство або по-людиноненависницькому нацьковувала б один на одного цілі народи. У нашій пресі, в мистецтві, в пропаганді ніколи жодного натяку не було й немає на заклик до агресії. Про це в своїх виступах говорили й письменники П. Павленко ⁶, Олесь Гончар та Борис Полевой ⁷, і артист Хорава, і голова Антифашистського комітету радянських жінок тов. Попова ⁸, і академіки Вавилов ⁹ та Палладін ¹⁰, і багато-багато інших.

У протизагу буржуазним письменникам радянські письменники оспівують у своїх книгах дружбу й братерство народів, битву за мир у всьому світі.

У протизагу буржуазним ученим та інженерам, які створили нелюдські види зброї для масового знищення людей, наші радянські вчені та інженери весь свій творчий труд спрямовують на служіння своєму народові, посуваючи життя його вперед, до комунізму.

В той час як імперіалістичні заправили дають і душать свої народи непосильними податками і народні кошти витрачають на нескінченну гонку озброєнь, — у нас, в Радянському Союзі, вся увага партії й уряду звернена на дальше поліпшення життя трудящих.

Усіх нас сьогодні захоплюють плани будівництва комунізму. Яка незмірна широчінь розмаху планів цих! Які неозорі розкривають там вони перспективи!

Усі ті, що виступають на конференції, віддають хвалу і славу тій великій могутній силі, яка керує нами, яка щодня, щохвилини посуває нас вперед. Це — сила нашої рідної Комуністичної партії, партії Леніна.

Розпочинається гігантське будівництво Куйбишевської ¹¹, Волзької ¹², Каховської ¹³ гідроелектростанцій, а також Головного Туркменського ¹⁴, Південноукраїнського ¹⁵ та Північнокримського ¹⁶ каналів.

Ось на трибуні головний інженер будівництва Куйбишевської гідроелектростанції тов. Малишев ¹⁷. Він говорить, як і всі делегати, прозою, але мені весь виступ його видається поезією.

— Ліс у степу, — говорить він, — це щастя, вода в пустелі — це щастя! Мільйони кіловат електроенергії від наших гідроелектростанцій призначені для миру, для життя, для щастя людей.

Слухаючи у виступах туркменського письменника Кербабаєва, президента Академії наук Узбецької РСР Са-

римсакова ¹⁸ про те, як у мертвих Каракумах через кілька років зацвітуть сади й плантації бавовнику, слухаючи у виступі таджицького поета Мірзо Турсун-заде про майбутнє відродження Вахшської долини ¹⁹, я думаю: яке величезне майбутнє дістають наші посушливі місцевості, і зокрема південь України, в зв'язку з історичним рішенням про побудування Каховської гідроелектростанції, Південноукраїнського та Північнокримського каналів!

Питання ж боротьби з посухою на Україні споконвіку було питанням проклятим. Як розповідають биллини київського циклу, староруські богатирі весь час шукали собі таких річок, викупавшись у яких, можна було б омолодитись. І не знаходили вони річок таких. Змій триголовий — посуха, буран і суховій, — раптом нізвідки узявшись, всяк раз каламутили воду в річці і по берегах високі стовпи куряви здіймали... Приблизо ж про те саме співається і в одній із дум українських, як на річці Самарці (на півдні України) турками порубані три брати вмирали і як старший брат прохав середульшого:

Прошу я тебе, братику мій ріденький ²⁰,
Як голубонько сивенький,
Добре ти учив:
Хоч із річки Самарки
Або з криниці Салтанки
Холодної води знайди.

А кругом же — руда посуха стояла...

Ой усі поля самарські почорніли,
Ясними пожарами погоріли;
Тільки це згоріло у річки Самарки,
У криниці Салтанки
Три терни дрібненьких,
Три байраки зелененьких.

Три терни дрібненьких серед посухлого поля — це ж сама насмішка над людьми була, та й годі. Бо не можна ж було людям ні кося попасти, ні самому прожити. І пересихали ріки, і перетворювались вони в дике поле. В царські часи про це горювання і сам народ у пісні з гіркою своєю долею запитував:

Де ти бродиш, моя доле?
Не докличусь я тебе.
...Досі б можна дике поле
Пригорнути до себе.

Але в царські часи поміщикам та капіталістам ні для чого було освоювати дике поле: вони експлуатували народ, а не робили йому добро. Щастя людей стало можливим

тільки за Радянської влади, коли народи колишньої царської Росії, відроджені до життя Великою Жовтневою соціалістичною революцією, під прапором партії Леніна у розвитку своїм великих досягли висот і стали соціалістичними націями. Тепер дійсністю стає мрія наших предків про живу воду в пустелі. Здійснюється повнотою надія Тараса Шевченка на те, що

Оживуть степи, озера...

Так ось вона — чудова радянська дійсність: оживає пустиня в Каракумах, а на півдні України степи змінюють свій клімат, замість бажаної для ворогів тривоги — панує спокій і мирна творча праця, що виникають з увереності нашого народу в своїх силах.

Друга Всесоюзна конференція прихильників миру показала, як високо вирости радянські люди! Ось на трибуні сталевар Магнітки ²¹ Захаров. Великою гідністю радянської людини пройняте його слово.

— Сталевари нашої печі, — каже він, — тт. Зінуров, Семенов і я виступили ініціаторами змагання за економічну і високопродуктивну роботу. Ми зобов'язались в поточному році виплавити понад план 12 тисяч тонн сталі і зекономити один мільйон карбованців. Це наш трудовий вклад у справу миру.

Зал кілька разів покриває його слова оплесками і особливо наприкінці, коли тов. Захаров нагадує, що магнітогорські сталевари уміють плавити міцну сталь не тільки для тракторів і гідротехнічних споруд: вони плавили і можуть плавити добрячу сталь на оборону любимої Батьківщини. Нехай про це не забувають пани ачесони ²², черчілі ²³ і їх підспівувачі!

Ось на трибуні прядильниця Глухівського бавовняного комбінату Аваньєва. Повідомляючи всіх присутніх про те, що більше трьох тисяч глухівців перевиконали норми п'яти-семи років, а весь комбінат за останні місяці дав понад план 65 тонн пряжі, 225 тисяч котушок виток, 460 тисяч метрів готових тканин, вона говорить:

— Ми пряди й ткали з думою про щастя, про щастя свого народу, про щастя всього людства. І в ці тисячі метрів ми вклали всю свою волю відстояти мир.

Такі прості й звичайні слова її звіту з цифровими показниками, але з яким захопленням прийняли учасники конференції слова оці! Бо в скромному вигляді трудівниці радянської велика закладена сила багатирська.

Такою ж багатирською силою віяло і від виступу шахтаря Кузнецького басейну ²⁴ Балалаєва:

— Гірники нашої шахти, — з гордістю доповідає він, — видобули понад план 100 ешелонів вугілля. Це значить 100 тисяч тонн вугілля. Ось скільки важать підписи під Стокгольмською відозвою гірників тільки однієї нашої шахти!

Торкаючись нових провокацій американців — порушення літаками США державного кордону СРСР, тов. Балалаєв гнівно з трибуни говорить:

— Звикли наші руки за повсякденний час до відбійних молотків. Сотні моїх товаришів, колишніх фронтовиків, також люблять тримати в своїх руках знаряддя праці. Та хай краще й не пробують пани палії відірвати ці руки від заняття мирною працею. Хай спитають у битих гітлерівців, що таке сибіряки, коли вони візьмуться до зброї!

Друга Всесоюзна конференція прихильників миру викрила справжні причини агресії американських імперіалістів у Кореї.

Президент Академії наук СРСР Вавилов оголосив витяг із статті, що була вміщена в технічному американському журналі «Електрикаль уорлд» за липень 1950 року. Там написано було таке: «Корейська війна забезпечила хороші діла на решту 1950 р., а мабуть, і на 1951 р. незалежно від результатів воєнних дій. Корейська кампанія одна вже додала кілька мільярдів до перспектив воєнного бюджету».

Отак цинічно криваві крамарі з Уолл-стріту пальцем на рахівниці підбивають бариші свої. «Ось чому, — каже академік Вавилов, — на наукову громадськість, на наших учених і інженерів лягає особлива відповідальність у боротьбі за мир. Моральний обов'язок чесних учених та інженерів — не давати нових досягнень науково-технічної думки в руки паліїв війни.

Віддати всі свої знання своєму рідному народові з трибуни закликали наших учених та інженерів академік Палладін, доктор медичних наук Соколова-Пономарьова²⁵, письменниця Ванда Васплевська, яка при цьому образно сказала:

— Не можна боротись за мир та за справу миру, віддаючи півсерця. Треба віддати все серце, всі думки, весь труд — і тоді перемога буде за нами.

Сильно прозвучали виступи Л. Т. Космодем'янської, заслуженої вчительки Март'янової й голови Антифашистського комітету радянської молоді Кочемасова²⁶. Вони, звертаючись до простих жінок усіх країн, до вчительок і матерів, закликали їх вступати в лави борців за мир, закликали їх боротися проти того, що дітям їх американ-

ські школи прищеплюють звірячу мораль, расизм, жорстокість і егоїзм.

Від імені радянських мікробіологів гнівну відповідь найпідлішому з паліїв війни — американському професорові Теодору Розбері, натхненнику бактеріологічної війни із застосуванням чумних мікробів, дала доктор медичних наук тов. Покровська. У своїй потворній книзі «Мир чи чума» Розбері пише, що нема різниці в тім, чи умре людина легкою смертю, чи смертю в муках після зараження її чумними бактеріями: адже все одно вона (людина) буде мертва, і не можна бути більш мертвим, ніж труп.

— Ви жорстоко прорахувались, професоре Розбері і вам подібні, — сказала Покровська. — Бо ж саме можна бути ще більш мертвим, аніж труп, якщо вмерти за життя ганебною смертю, як уже за життя умерли ви в очах усіх чесних людей світу... А слово «війна» у нас промовляється зовсім інакше, ніж його вимовляєте ви, Розбері, Черчілль і вам подібні. Ми говоримо — війна хворобам! Війна старості! Війна засусі! Війна пустелям! Війна — війні!

На Другій Всесоюзній конференції прихильників миру устами делегатів були затавровані мерзєнні дії Ватикану, затавровані імперіалістичні палії війни — всі оці черчілли, дафф купери, даллеси ²⁷, бредлі, макартури ²⁸, рейно ²⁹.

У своєму виступі академік Тарле ³⁰ вказав на коротку пам'ять агресорів, що забули, як ганебної пам'яті їх попередники тікали з Росії. Карл XII забув про Сигізмунда ³¹, який підтримував авантюру Лжедмитрія ³². Наполеон забув про Карла. Гітлерівська зграя забула про Наполеона ³³. Пани макартури забувають про Гітлера. Ми хотіли б нагадати Трумену, Черчіллю, Ачесону та іншим подібним до них повчальний урок із історії — Сталінград!

І стрясався в оплесках зал.

І всі ми знали, всі відчували, що голос Всесоюзної конференції прихильників миру далеко чути в усіх країнах світу і що миролюбна політика Радянського Союзу все більш і більш згуртовує круг себе табір миру.

— Люди доброї волі! — лунали заклики з трибуни. — Будьте пильні! Радянські люди, більше вугілля в ім'я миру! Більше нафти в ім'я миру! Більше хліба в ім'я миру!

Вже більш як 115 мільйонів чоловік у Радянському Союзі підписались під Стокгольмською відозвою.

Наприкінці своєї роботи Друга Всесоюзна конференція прихильників миру обрала Радянський Комітет захисту миру, а також 65 делегатів на Другий Всесвітній конгрес прихильників миру ³⁴ і дала цим делегатам наказ, в якому сказано:

«Друга Всесоюзна конференція прихильників миру, виражаючи волю всього радянського народу, повністю підтримує рішення Празької сесії бюро Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру³⁵ і доручає своїм представникам на Другому Всесвітньому конгресі:

1) заявити, що весь радянський народ незмінно відданий справі миру, готовий твердо і рішуче, пліч-о-пліч з усіма прихильниками миру в усіх країнах боротися за відвернення загрози війни, за забезпечення сталого й тривалого миру;

2) підтвердити, що радянський народ непохитний у своїй вимозі заборони атомної бомби...

3) заявити, що разом з усіма борцями за мир ми вимагаємо скорочення всіх видів озброєння...

4) зажадати осудження збройної агресії і втручання зовні у внутрішні справи народів...

5) зажадати найсуворішої заборони пропаганди нової війни...

Внести на конгресі пропозицію про складання списку паліїв війни з тим, щоб усі народи світу знали цих найлютіших злочинців і ворогів прогресивного людства».

Вже скільки ось часу минуло, як я вернувся із конференції в Москві, а в мене й досі перед очима Колонний зал, люстрами осяяний у два ряди ще й лівією вогнів підкреслений під стелею кругом. Переді мною й досі очі делегатів, очі, що сяють молодістю, рішучістю. Ще й досі мені чути виступи з трибуни делегатів мовами — російською, українською, грузинською, вірменською, тюркською, а також і виступ мовою англійською голови Англійського комітету захисту миру Кроутера, який сказав:

— Ми знаємо, якщо буде нова світова війна, Британія її не переживе. З-поміж усіх крупних країн світу Британія найбільш беззахисна проти атомної та інших нових видів зброї. В Англії,— сказав він,— ми з радістю ждемо приїзду радянської делегації — посланців миру...

Ще й досі чути мені голос Поля Робсона, який із рупора в фойє співає пісню нашу «Широка страна моя родная...».

В нашій любимій Вітчизні ми будемо й далі з таким же ентузіазмом продовжувати будувати, творити. Нехай скаженіють палії війни, вони знайдуть свою загибель. А нам своє творити, бо нас партія веде!

І з великою радістю відчуваєш, яка міцна віра прихильників миру всіх країн в Москву, в Радянський Союз — оплот миру в усьому світі.

НАШЕ ПОЧЕСНЕ ЗАВДАННЯ

У дні декади українського мистецтва і літератури в столиці нашої Батьківщини Москві¹ ми будемо звітувати перед партією більшовиків, перед старшим братом — великим російським народом і перед усіма радянськими народами-братами про те, що зробили ми під проводом більшовицької партії протягом п'ятнадцяти років, які минули з часу першої декади² українського мистецтва і літератури в Москві. А зробив наш народ чимало скрізь — в літературі, в театрі, в музиці, в живопису, в художній самодіяльності. Слава про митців України, чи то професіоналів, чи то народних художників, лунає далеко за межами нашої республіки.

Слово О. Корнійчука, М. Бажава, М. Рильського, В. Сосяри, О. Гончара, А. Малишка, Л. Дмитерка³, П. Безпощадного, Б. Палійчука⁴, Л. Вишеславського⁶, слово багатьох інших наших прекрасних письменників звучить на різних мовах братських радянських народів і за кордоном, звучить сильно і поетично, як гімн свободи і заклик до боротьби за кращу долю людства.

А талановита музика Ревуцького⁶ й Філіпенка⁷, Коцицького⁸, Штогаренка⁹ і Майбороди¹⁰! Як вона владно захоплює слухачів, як вона доходить до самого серця! А мальовничі живописні полотна Шовкуненка¹¹, Хмелька¹², Тетяни Яблонської¹³, Григор'єва¹⁴ та багатьох інших старіших і зовсім молодих художників! Вони ж прикрашають зали кращих музеїв країни, в тому числі скарбницю нашого вітчизняного живопису Третьяковську галерею¹⁵. А блискучі успіхи в галузі театру, свідомством чого була тріумфальна подорож франківців та театру ім. Шевченка до Москви! А розквіт українського художнього й документального кіно! А нові чудові пісні, створені нашим вільним, щасливим і виключно талановитим народом!

Так, є чим похвалитися Радянській Україні, є що показати у Москві, є чим звітувати! Радість і гордість охоплює наше серце, переповнює його вщерть!

Всіма своїми успіхами на всіх ділянках комуністичного будівництва — від економіки до культури — український народ зобов'язаний повсякденному піклуванню більшовицької партії [...]. Ленінській національній політиці зобов'язані ми тими гігантськими успіхами, яких домоглася Україна за роки радянської влади, зокрема на фронті культури [...].

Завдяки мудрому керівництву нашої рідної Комуністичної партії українські письменники завдали нещадної відсічі усім проявам ворожої ідеології і в першу чергу буржуазному націоналізму і космополітизму, успішно доклали багато творчих сил, щоб створити велику — соціалістичну змістом, національну формою — українську радянську літературу. Вона — складова частина всієї радянської літератури, найпередовішої в світі — незрівнянно виросла, зміцніла, розширилась. Скільки одних тільки нових молодих імен з'явилось за останні п'ятнадцять років! Тут і Олесь Гончар, і Платон Воронько¹⁶, і Олександр Підсуха, Володимир Попов і Володимир Добровольський¹⁷, Іван Рябокляч і Михайло Стельмах¹⁸, і Ярослав Шпорта¹⁹, і багато-багато інших. Саме в ці роки прийшли до нас визволені брати з Західної України і Північної Буковини разом з такими письменниками, як Степан Тудор²⁰, Олександр Гаврилюк²¹, Ярослав Галан²², Петро Козланюк²³ і старша поміж ними Ольга Кобилянська. Саме в ці роки до літературного процесу включились безпосередні будівники комунізму, передові люди нашого суспільства, такі, як Парасковія Ангеліна і Федір Дубковецький, які виявили себе видатними творцями матеріальних та духовних цінностей. Хіба не є показовим те, що книга заспівача колгоспного руху на Україні Федора Дубковецького називається саме «На шляху до комунізму»? На шляхах до комунізму знаходиться увесь наш радянський народ, в тому числі і його митці — плоть від плоті народу.

Готуючись до декади українського мистецтва і літератури в Москві, ми повинні врахувати, підсумувати всі наші досягнення, відібрати все найдорожче, найцінніше, що було створене нами за 15 років.

Підготовка до наступної декади є нашим високим, відповідальним, почесним завданням. Готування до цієї хвилюючої події в житті нашого великого українського народу, яка буде підсумком великих здобутків культури української соціалістичної нації, готування до події, яка має піднести до нових творчих висот наше мистецтво й нашу літературу, повинно розпочатися негайно, зараз же. Кожен письменник, поет, драматург, критик, кожен член

нашої літературної організації мусить чітко уявити собі, з чим він прийде до декади, які нові твори напише про нашу радісну дійсність, про славних синів радянського народу, які нові теми підніме, які живі сторінки життя відобразить.

Секретаріат Спілки радянських письменників України, партійне бюро та вся партійна організація письменників м. Києва активно розгорнули свою роботу по підготовці до декади. Це питання було обговорене на творчих секціях, згодом на відкритих партійних зборах, відбувся у нас і пленум правління СПРУ, присвячений цьому питанню. Наші секції склали докладні плани своєї роботи, накреслили важливі й конкретні заходи, пов'язані з підготовкою до декади. Проте плани окремих секцій ще не повною мірою стоять на рівні високих вимог. У цих планах ще є багато загальних слів і нечітких пунктів, які, звичайно, треба неодмінно конкретизувати. Так, план роботи комісії драматургії загалом зводиться до аморфних, ні до чого не зобов'язуючих слів і фраз.

Водночас треба вказати й на те, що коли робота секретаріату СПРУ та бюро творчих секцій і комісій у київській організації СПРУ вже дала перші, хай ще надто скромні, але все ж таки позитивні наслідки, то в деяких обласних організаціях така робота ніяк ще не розгорнута на всю широчінь. Звідси й висновок: керівництво СПРУ має ближче стати до обласних організацій та конкретніше керувати ними.

Зупинимось дещо конкретніше на творчих планах наших секцій.

Секція прози, наприклад, ставить своїм завданням провести широке обговорення прози 1950 року, заслухати та обговорити доповіді про українську радянську новелу і оповідання післявоєнного часу, обговорити окремі твори, що з'явилися за останній час і вже завоювали глибокі симпатії читача, — «Запорука миру» В. Собка²⁴, «На нашій землі» М. Стельмаха та інші. Це добре. І особливо добрим є те, що секція прози включила до обговорення твори ряду молодих письменників.

Але партія вимагає не лише підсумовувати наші здобутки, а й мобілізувати свої сили на те, щоб створити нові твори. Наші письменники багато зробили для розширення тематичних обріїв, для піднесення художньої майстерності. Але ні для кого не є секретом те, що ми маємо ще великий борг перед робітничим класом. У нас є цікаві твори О. Корнійчука, П. Безпощадного, В. Попова, Я. Баша²⁵, О. Гурєєва²⁶, П. Байдебуря²⁷ про життя наших шахтарів,

ливарників, гірників та будівників велетенських гідротехнічних споруд. Але цього надзвичайно мало. Життя йде вперед і владно висуває свої вимоги. Те, що створено про наших героїчних робітників, хоч і є першим вкладом у нашу літературу, все ж іще не може задовольнити запитів широких читацьких мас, які хочуть у наших творах побачити живе, конкретне й яскраве відтворення багатогранного життя робітничих колективів, заводів та фабрик, розкриття багатого, глибоко змістовного внутрішнього світу нових робітників, нової технічної інтелігенції.

Трохи краще стоїть у нас справа з літературою про життя колгоспного села. Тут маємо цілий ряд творів про героїв соціалістичних ланів, про нові виробничі відносини на селі, про новий тип селянина, який, як казав славний наш Іван Володимирович Мічурін²⁸, не просить милості у природи, а сам активно підкоряє її стихійні сили своїм розумній волі. Такі твори О. Корнійчука, І. Рябокляча, М. Стельмаха, В. Козаченка²⁹, В. Мінка³⁰, Ю. Дольд-Михайлика³¹ та ін. Проте хочеться мати ще більше творів на цю тему, бо життя наше рухається швидко, багато цікавого, нового народжується в ньому з дня у день, і ми зобов'язані яскраво відтворити в художніх образах глибокий зміст тих подій, які саме тепер, сьогодні, відбуваються в колгоспному селі. Постанова Радянського уряду про будівництво на Волзі, Амудар'ї й Дніпрі викликала могутнє патріотичне піднесення у всіх радянських людей. Ці великі будови змінять не лише географію нашої землі, не лише викличуть до життя нові мільйони пустинних та напівпустинних земель, але й змінять духовне обличчя людей. Будови комунізму сприятимуть дальшому вихованню комуністичної свідомості нашого народу. На будівництво прийде багато людей, які хоча будуть спочатку й рядовими робітниками, але ж до завершення будівництва стануть майстрами, техніками, героями праці. Показати все це — для нас благородне і почесне завдання. Зараз наші письменники В. Мінко, Ю. Дольд-Михайлик, Ю. Збанацький³², Я. Шпорта, В. Кондратенко³³ вже вступили з нарисами, в яких розповідають про величезні будови. Але це лише скромні початки. Слідом за ними мають з'явитися монументальні твори, в яких би глибоко і всебічно було показано більшовицький розмах і нашу радянську діловитість на будівництві, — твори, в яких би глибоко і всебічно було зображено грандіозні перетворення землі, клімату і, насамперед, змальовано великий духовний світ радянських людей.

Тут ми говорили про один бік справи — про основу

тематику нашої літератури. Але для нас поряд з цим вирішальне значення має творча майстерність. Наш радянський читач — це висококультурна людина з хорошими художніми смаками. Ми повинні забезпечити читацькі маси творами, в яких би гармонійно поєднувались глибокий ідейний зміст з високою художньою формою [...].

Про питання художньої майстерності ми зараз говоримо тут немовби побіжно, в зв'язку з стислим розглядом плану роботи секції прози. Але ж цілком ясно для всіх нас, що про постійну потребу вдосконалення образотворчих засобів, збагачення мови, поліпшення стилю і т. п. повинні повсякчас пам'ятати і дбати також не тільки прозаїки, а й поети та драматурги. Так, говорячи про питання майстерності, нам би хотілося вказати, що в нашій поезії теж іноді зустрічаються такі твори, в яких поети з формальних міркувань надають словам неприродного звучання, зловживають інверсіями та асонансами, не дбають про чистоту мови, про повнозвучну риму, про яскравий епітет тощо. Часто з вірша до вірша перекочують одні й ті ж мотиви та образи. Окремі поети переспівують самі себе. Хотілося б, щоб у наступній роботі, яка має піти по лінії дальшого поліпшення й піднесення, бюро поетичної секції подбало про постійне вдосконалення поетичної майстерності.

На Україні працює великий загін російських радянських письменників. Ще в 1948 році у нас було створено літературно-художній та громадсько-політичний альманах «Советская Украина»³⁴. Створення цього альманаху багато сприяло творчому об'єднанню та активізації російських письменників, які живуть і працюють на Україні. Тепер альманах перетворено в щомісячний журнал. Це ще більше зміцнить братні культурні зв'язки російських та українських письменників, які спільно борються за правдиве, глибоке і всебічне відображення нашої дійсності, за будівництво комунізму.

Нещодавно у нас відбулося засідання бюро російської секції СРПУ, на якому було висунуто пропозицію підготувати й видати «Антологію української радянської поезії» російською мовою³⁵. Переклади для цієї антології мають здійснювати російські поети України. До цієї важливої роботи, зв'язаної з підготовкою до декади, має активно включитися також і редакція журналу «Советская Украина», щоб разом з секцією російської літератури взяти участь у популяризації кращих здобутків української радянської літератури.

Останнім часом визначних успіхів здобула собі дитяча література на Україні. Цього року на всесоюзному конкурсі на кращу книгу для дітей 7 книг українських радянських письменників одержали премії. Це книжки М. Познанської³⁶, М. Дубова³⁷, В. Ткаченко³⁸, І. Багмута³⁹, П. Воронька, В. Козаченка, О. Кравець⁴⁰. Наші дитячі письменники активно включилися в підготовку до декади. Вони прагнуть не тільки критично розібратися в тому, що ними написано, але ще й нові твори написати — такі твори, в яких можна було б показати життя школи, роботу піонерського загону, керівну роль партії й комсомолу в справі комуністичного виховання дітей. Дитячі письменники в своїх творах прагнуть відтворити образ дорогої Батьківщини, показати її могутність і велич, створити образи більшовиків, людей ленінського гарту.

Дитячі письменники всякчас турбуються також про те, щоб до російського читача були донесені кращі твори, написані для дітей такими класиками української літератури, як Шевченко, Квітка-Основ'яненко⁴¹, Свидницький⁴², Марко Вовчок, Коцюбинський, Франко, Леся Українка, Васильченко⁴³, Панас Мирний, Руданський⁴⁴, Тесленко⁴⁵ [...].

Особливо велика за розміром і значенням робота лягає в ці дні на наших критиків, на комісію критики і теорії літератури СРПУ. І ми певні, що ці завдання наші критики з честю виконають, бо у нас же є серйозні критичні сили. Наші критики росли і загартовувалися в ідейній боротьбі проти буржуазного націоналізму, безрідного космополітизму, формалізму. В критику за останні два роки прийшла молодь, яка за допомогою старших товаришів незабаром дасть неабиякі твори. Досвідчені критики — такі, як Л. Новиченко⁴⁶, — мають передавати молодим критикам свій досвід стилю й методу аналізу чи то окремих творів, а чи творчого процесу в цілому. Крім того, наші критики повинні активно працювати не лише в своїй комісії критики та теорії літератури, але й у всіх інших творчих секціях та комісіях спілки. Це дасть їм можливість глибше вникати в творчий процес. А завдання перед нашими критиками і літературознавцями дуже відповідальні. Критики мають дати багато літературно-критичних нарисів про визначних письменників України, зробити огляд розвитку нашої літератури за жанрами, а також за тематикою. Ці праці мають дати конкретну уяву читачеві про стан української радянської літератури.

Питання підготовки до декади повинні стати центральними питаннями всіх наших друкованих органів та бюро

пропаганди художньої літератури. Редакція «Літературної газети»⁴⁷ та наших журналів повинні з номера в номер друкувати статті критиків, літературознавців та письменників усіх жанрів про досягнення нашої літератури, сміливо і рішуче виступати проти різних хиб і недоліків у нашій роботі, проти виявів легковажного ставлення до літератури, проти халтури.

Цікавий план роботи в зв'язку з підготовкою до декади подало бюро секції нарису та публіцистики. Нещодавно ця секція при активній участі критиків провела широке обговорення нарисів 1949— [19]50 років. Секція постановила підготувати до друку велику книгу нарисів про передових людей нашої республіки. Таке рішення треба всіляко вітати, а названу книгу про Героїв Соціалістичної Праці треба буде видати також і російською мовою.

Великі завдання лягають на видавництво «Радянський письменник», в якому до початку травня обов'язково повинна вийти більшість запланованих книг.

Перед нашою письменницькою організацією в зв'язку з підготовкою до декади стоять важливі й відповідальні завдання. Ця підготовка повинна увінчатись гідним показом досягнень українського радянського мистецтва й літератури, а також послужити дальшому піднесенню роботи українських письменників, композиторів, працівників театру, народної творчості.

Такі завдання стоять перед нами, і ми докладемо всіх сил, щоб виконати їх з честю, як це належить радянським письменникам — інженерам людських душ.

Певною мірою відчуємо ж свою відповідальність перед партією, народом і державою, мобілізуємось на велику творчу роботу, попрацюємо так, щоб радянський народ, більшовицька партія високо оцінили наш труд.

[1950]

ІВАН ВАЗОВ ¹

9 липня 1950 року минуло сто років від дня народження великого болгарського письменника Івана Вазова. Урочисто відзначено було цей ювілейний день на батьківщині письменника, в Болгарії, та в інших країнах народної демократії. Особливо тепло згадали Вазова у нас, по всіх республіках Радянського Союзу, і зокрема на Україні, де жив колись болгарський класик і писав найкращі свої художні твори.

Іван Вазов заслужив таку любов до себе тим, що він був полум'яним патріотом своєї батьківщини, що він увесь час боровся за визволення свого народу з-під турецького гніту, постійно обстоював дружбу слов'янських народів і був гарячим прихильником болгаро-російського зближення. Із усіх довгих років життя свого (1850—1921) Іван Вазов більш як п'ятдесят років присвятив літературі. Багатогранною була його творча діяльність. Він написав понад двадцять збірок поезій, чотирнадцять п'єс, кілька романів та повістей, багато оповідань, статей і записів подорожніх. Всі ці писання Івана Вазова ледве могли уміститися у першому повному виданні творів його, хоча й складалось це видання із двадцяти восьми томів.

Широко відомі читачеві поетичні твори болгарського класика, особливо такі, як «Епопея забутих», «Свобода чи смерть», «Росія», «Бій настав», «Здрастуйте, братушки!», «Слов'янський звук», «Прийдіть і погляньте»... Широко відомі також його повісті та оповідання «Знедолені», «Болгарка», «Шуми, Маріце!», «Зустріч у горах», «Дід Йоцо дивиться», «Золота гора» та інші. Але чи не найбільшою популярністю у читачів користується роман «Під ігом». Роман цей Іван Вазов написав в Одесі в роках 1887—1888, коли він, рятуючись від переслідувань болгарських германофілів, що прийшли тоді до влади, змушений був емігрувати до Росії.

Роман «Під ігом» відкриває собою нову епоху в історії болгарської літератури. Ніхто-бо ще з болгарських письменників до Івана Вазова не розгортав перед читачем

такого широкого творчого полотна, на якому з високою майстерністю було б передано боротьбу рідного народу проти турецьких гнобителів та їхніх спільників чорбаджіїв — багатіїв болгарських. Іван Вазов у цьому романі яскравими фарбами змалював життя болгар в останні дні рабства, відтворив революційний запал Квітневого повстання 1876 року². Сам він, будучи членом таємного революційного комітету, брав активну участь у підготовці повстання. «Багато які з епізодів роману³, — каже він, — є плодами моїх особистих спогадів та спостережень. Більша частина дійових осіб — це справжні жителі Сопота, виведені під іншими або переінакшеними іменами». Хочемо тут підкреслити, що в образі революціонера Бойчо Огнянова Іван Вазов у романі своєму вивів народного болгарського героя, революціонера-професіонала Василя Левського⁴, з яким письменник був знайомий особисто.

Безстрашні герої Квітневого повстання величезне справили враження на Івана Вазова, і він присвятив подвигам їх велику частину своїх поетичних творів як у першому збірнику «Прапор і гусли» (1876), так і в другому — «Печалі Болгарії» (1877). Але образи героїв революційних подій невідступно продовжували стояти перед очима письменника й далі, владно вимагаючи від нього втілення їх в життя художнє не частково, в поезіях лише, а всією повнотою — широко, епічно. Це вдалось йому здійснити лише в Одесі і, можливо, саме тому, що для нього там, як для емігранта, особлива була склалась обстановка. З одного боку, він в Одесі переживав невимовний сум розлуки з своєю матір'ю, яка залишилась у Софії, сум розлуки з своїм народом, з батьківщиною, а, з другого боку, великої зазнав гіркоти самотності. Річ у тім, що спочатку Івану Вазову життя одеське видалось змістовним і навіть чарівним (його радо зустріли болгарські емігранти, російські слов'янофіли, а студенти-болгари навіть на його честь дали банкет), але ж усе це скоро набридло йому. Деякий час самотність гризе його душу, і він не знає, де від неї подітись. «Про що мені співати? — запитує він сам себе в вірші «Муза в жалобі». — Де джерело пісень? В душі моїй лише уламки та плісень...» Усім серцем прагнучи допомогти чимсь своїй батьківщині, він по-синовньому звертається до неї ніжно: ну це ж правда, що ти не відкидаєш мене, не презираєш, — навпаки, ти знов мені обійми розкриєш, але сама ж ти під ігом («На вигнанні»). І тут Вазов раптом немовби прокидається від сну. Він уже знає, де джерела його пісень, він відчуває в собі потребу діяти активно — і то зараз же, діяти практично: батьківщина ж

у ярмі! І от письменник у великім збудженні говорить сам до себе: «Як це! Хіба вже немає в грудях моїх сил, щоб чесно до діла рук своїх прикласти? Що, хіба розум не ясніє на чолі моїм? Чи кров не закипає у мені? Чи, може, життя моє вже стало не потрібним для того, щоб добро комусь зробити? Справді, хіба не в силі я духом своїм підбадьорити когось в біді? Викликати зорю пробудження у совісті, що вже заснула там, на батьківщині?» («На вигнанні»). В тривожнім напруженні Іван Вазов наслухає: що ж діється в Волгарії? І ось весь час вчувається йому: мільйони шабель зловісно дзвонять! Кров звідти тече і весь світ залити хоче... («Новий рік»). І, відчувши в собі незвичайний приплив сили, енергії та бажання діяти, відчувши ясно в своїй свідомості ідею нового свого твору, він «однієї ночі» починає писати роман «Під ігом».

Цей душевний стан Івана Вазова і його настрої перед розпочатком роману ми легко можемо відтворити, коли простежимо всі ті поезії його, які він написав ув Одесі. Під більшістю їх стоїть дата — 1888 рік, під деякими ж дат немає зовсім. Але поскільки настрої у цих поезіях нерівний, нетвердий і самозаперечливий, сміливо можемо вважати, що їх було написано раніше, а саме в році 1887.

Із спогадів Івана Вазова нам відомо, як саме він давав назву своєму роману. «Я мав не одну, — пише він, — а десять назв⁵ (в тім числі й „Кривава заграда“). Якось в Одесі я виписав їх усі на аркушик паперу і запропонував моїм друзям вибрати, яка їм сподобається. Усім найбільш до вподоби припала перша з них: „Під ігом“ Я й зупинився на ній, підкорившись плебісцитові». Ми можемо тут додати, що назва роману давно вже у Івана Вазова носилась в голові, і він не раз її повторював у своїх писаннях, як-от, наприклад, і в передмові до свого першого збірника «Прапор і гусла» 1876 року: «Я оспівав тяжкі страждання нашого народу під жорстоким ігом...»

Через весь роман «Під ігом», в якому понад сто героїв, проходить сюжетна лінія кохання народної вчительки Ради до ватажка революційного руху Бойчо Огнянова. Події в романі розвиваються в рідному для Івана Вазова місті Сопоті, назву якому тут дає він Бяла Черква. В романі оспівано героїзм одважних синів болгарського народу, нещадну боротьбу проти чорбаджіїв і зрадників батьківщини. Хороша, барвиста і водночас проста мова Івана Вазова зробила приступним його роман для найширших кіл читачів. Змалювання характерів людей та аналіз подій життя, безперечно, йдуть у болгарського класика від традицій російського критичного реалізму.

Роман Івана Вазова після його опублікування (1889—1890) дістав схвальні відзиви критиків і відразу був перекладений на інші мови. Віднині письменник болгарський стає відомим далеко й поза межами своєї батьківщини. Особливо популярним Вазов став у Росії, прогресивних письменників якої дуже любив він і наслідував їх.

Коли в 1889 році Іван Вазов повернувся до Болгарії, він побачив, що там народіві так само тяжко живеться, як жилось і раніше: на престолі сидів німецький ставленник Фердінанд⁶. І письменник сміливо таврує його в своїх оповіданнях, критикує всіх його приспівників — цих, як саркастично каже він, «нових героїв дня», які ногами потоптали правду й справедливість, знищили всі права людини. Вагато в цей час зазнав Іван Вазов нападок від буржуазної критики, яка картала його за демократизм, за реалістичні засоби письма його, за відкидання ним письменників-декадентів, за ненависть до космополітів. Але письменник продовжує протестувати й далі проти насильства та сваволі.

Разом з цим повинні ми сказати, що в творчості Івана Вазова іноді були вагання, а то навіть і помилки окремі. Він, наприклад, не розумів історичної ролі робітничого класу. В деяких творах своїх він застигав на облюбованому ним ідеалі якоїсь «патріархальної демократії» і цим, зрозуміло, одвертав читачів від соціальної боротьби. Ясно звідси нам і те, чого він відійшов від тем сучасних і кинувся до тем історичного минулого Болгарії саме в той час, як на бій проти капіталістичного світу виходив пролетаріат.

Не дивлячись, однак, на помилки Івана Вазова, творчість його велику відіграла роль у справі подальшого розвитку болгарської літератури.

В 1912 році, коли спалахнула Балканська війна⁷, голос Івана Вазова загримів з новою силою як голос поета-патріота. Іван Вазов твердо віряв, що народ болгарський не загине, а вийде на свою широку путь, на путь свободи. Останній збірник його так і зветься: «Не загине».

Високу оцінку творчості Вазова, і зокрема його роману «Під ігом», дав орган ЦК Болгарської Комуністичної партії «Работническо дело»⁸: «В широкій рамці своєї розповіді поет багатосторонньо малює болгарське життя: насильство, беззаконня, здирство. Єдиний вихід із тяжкого стану народ знаходить в революції» («Работническо дело», 1946, № 217). Так само високо ставить творчість Івана Вазова О. М. Горький⁹. Родоначальник соціалістичної літератури, оцінюючи новий історичний стан Болгарії після

скінення з себе п'ятівікового іга, говорить: «Болгарія повернулась до життя індивідуальністю яскравою, повною творчих сил і швидко зайняла своє гідне її місце в сім'ї культурних націй». Ясно, що в цих словах О. М. Горького звучить також похвала Івану Вазову за його роман «Під ігом». Прихильні відзиви ми читаємо також у Тодора Павлова ¹⁰, М. С. Державіна ¹¹, Олександра Фадєєва ¹², а також у Людмила Стоянова, який називає роман Вазова твором «великого ідейно-виховавчого значення» ¹³, і то не тільки для Волгарії».

Зараз в новій Болгарії, визволеній за допомогою радянського народу з лабетів фашизму, спадщину Івана Вазова свято бережуть, як ту зіницю ока. І вільний люд країни народної демократії, керований Комуністичною партією Волгарії, у боротьбі проти зрадників народу весь час користується силою гніву Івана Вазова, як і його вчителя — несхибного революціонера Христо Ботева.

КОСТА ХЕТАГУРОВ¹

Невиможно тяжким було життя осетинського народу до Великої Жовтневої соціалістичної революції. Трудолюбний і талановитий від природи своєї народ осетинський, як і інші народи царської Росії, не міг тоді вільно зростати, в добробуті жити й розвиватись. Навпаки, в результаті подвійного гніту він недалеко уже був від вимирання. З одного боку, його гнітило царське самодержавство, а з другого — національна буржуазія.

Царизм навмисне на окраїнах патріархально-феодалних проводив політику пригнічення народів, царизм весь час хотів тримати маси в рабстві й темряві. Царизм навмисне заселяв окраїни колонізаторськими елементами і відтісняв місцеві національні маси у гірші райони.

Тяжке дореволюційне життя осетинського народу в яскравих творах своїх повнотою відсвітив великий поет, основоположник осетинської літератури, видатний громадський діяч і публіцист Коста Хетагуров.

Понад дев'яносто років минуло з того часу, як народився Коста Хетагуров, а образ його і сьогодні мов живий перед нами. Давно вже одшуміли потоки часу, в який жив і творив Хетагуров, а діяння поета з кожним днем все більш стають чутнішими для нас. Бо поет близький нам усім, бо він нам рідний. Адже діяння його це були клич і боротьба проти темних сил світу, це був безстрашний бій з відкритими грудьми проти чорних сил царизму. Багато Хетагуров витерпів, багато вистраждав, під ударами ворогів не раз і падав, — та ніколи він не припиняв своєї боротьби за щастя людей, за їх свободу.

Коста Хетагуров народився в 1859 році в Північній Осетії, в гірському аулі Нар. Коли Коста минуло два роки — померла його мати, і він опинився під опікою якоїсь своєї родички, яка зовсім його не гляділа. Коли ж він трохи підріс — тут саме батько одружився вдруге і взяв тоді свого сивка від родички до себе. Але Коста від цього не легше стало, бо він уже тепер підпав під опіку мачухи, яка та ні пісні ж йому не заспіває, ні по голівці не погла-

дять... Великий жаль за рідною матір'ю пропіс через усе своє життя Коста Хетагуров. Ніжно і чисто говорить він про любу його матір у багатьох своїх творах.

Не встигла-бо мати
Його годувати
Біленьким своїм молоком,
Під сонцем у блиску
Гойдати комлиску
Із співом, з бажанням, з добром!..
(«Кубади»²)

І не дивно, що дитинство своє Коста Хетагуров пізніше згадував як похмурій сон.

Похмурим сном мій вік дитячий
Почався в петрах диких гір...
В лахмітті, босий і брудний,
Я жив відлюдно, власним толком...
(«Перед судом»³. Переклад О. Засенка⁴)

Після навчання в гірській школі Коста спочатку вчився у Владикавказькій, а потім у Ставропольській класичній гімназії. Під час навчання у Ставрополі Коста ґрунтовно знайомиться з творами російських класиків: Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Некрасова. За допомогою деяких товаришів своїх і знайомих на стороні він дістає заборонену політичну літературу, твори Чернишевського, які велике справили на нього враження. На жаль, через важкі матеріальні умови Коста мусив залишити гімназію, не закінчивши навчання в ній. А як же йому вчитися хотілось! Коста Хетагурова, який, ще будучи гімназистом, писав уже для газети «Северный Кавказ»⁵ фейлетони й робив зарисовки на теми сучасного йому життя, весь час тягнуло з задушливого Ставрополя на простір, до великих центрів, до діяльності! І от, на клопотання його друзів, він вступає до Петербурзької академії художеств⁶. Велике піднесення в цей час відчував Коста! Нова обстановка, нові друзі, сміливість в словах їх, у міркуваннях про опір наступу реакції, про гнітючу політику царя та його міністрів, дерзновенні шукання молодих митців у малярстві — все це по-свіжому вплинуло на Коста Хетагурова. І він в душі своїй поклявся всі сили присвятити мистецтву, присвятити рідному народові. Коста з усією пристрастю береться до вивчення творів Белінського, Чернишевського, Добролюбова, Герцена.

Але ж і в цей, петербурзький період навчання Коста нового удару зазнати довелося. На початку 1884 року Коста Хетагурова позбавили стипендії, і йому прийшлося

залишити навчання в академії і повернутись на батьківщину. Скріпивши серце, прийняв удар цей Коста.

Самотню голову назад я понесу
В мою Осетію, край рідний та суворий...
(«Поглянь». Переклад С. Крижаківського')

Та тільки ж це повернення поета до рідного краю ніяк не дало заспокоєння серцеві його. Поет тепер іще ясніше, іще виразніше побачив, що до народу його абсолютно нема ніякого діла ні царським сатрапам, ані місцевим князям-алдарам і що народ осетинський, мов той приречений, тяжко мучиться в кайданах безправ'я, гніту і неволі.

Вернувся я. І що ж побачив там?
Іще убогішим, аніж я сам,
Народе мій, прийшлося тебе застати.
На наших горах, на полях розлогих
Немає місця нам, нема дороги,
Де б сісти, де б ходити, де працювати...
Народ в ярмі, люд темний та голодний,
Не знаєм, що таке ляляємо сьогодні,
Що жде в майбутнім нас — не знаємо самі.
(«Поглянь»)

Так! Це питання — що собою являв тоді осетинський народ і яке його майбутнє — дуже турбувало Коста Хетагурова. І Коста тепер все частіше, ще дужче у творах своїх закликає народ до нещадної боротьби проти царизму:

Тіло скували ви нам ланцюгами,
Мертве й живе віддали для хули,
Наші святині стоптали ногами,
Предківські гори у нас відняли.

Нас розігнали по цілому світу,—
Мирний табур розганяє так звір.
Де ж проводир наш? Словом привіту
Склич нас — і в силу нашу повір!

(«Горе». Переклад Т. Масенка⁹)

Де ж ти, проводирю наш? Ці слова для царських сатрапів були сильніше від громів, страшніш від землетрусів. Царський уряд, особливо тепер, до Коста насторожився: адже Коста Хетагуров одверто викликав на світ ту силу, яка б змогла звільнити весь народ його з неволі й рабства.

Звільнила з неволі осетинський народ тільки одна сила Великої Жовтневої соціалістичної революції. Комуністична партія вдихнула живе життя осетинському народові, партія ввела його в єдину сім'ю рівноправних народів нашої багатонаціональної Батьківщини. І хоч цього в кон-

кретних образах і не міг ще тоді уявити собі Коста Хетагуров, проте ці заклики його велику на той час відігравали роль у справі захитування підпор царського самодержавства, у справі пробудження самосвідомості народу.

В 1889 році в П'ятигорську на відкритті пам'ятника М. Ю. Лермонтову Коста Хетагуров виступив із своїм твором⁹, у якому закликав народ бути готовим до бою «за велику й чесну справу». «Бунтівником Кавказу» назвав його царський уряд. Він обливав його в друку помиями, маючи на меті цим знизити вплив Коста Хетагурова на маси. Але ж твори осетинського поета ще більшої набувають популярності в цей час: вони в переписаному вигляді передаються з рук в руки і — що найголовніше — доходять до простого народу. Народ в особі свого улюбленого Коста вбачав заступника бідних, захисника знедолених і борця за свободу.

Царський уряд узявся тепер ще більше переслідувати поета і в 1891 році висилає його за межі області, а потім, в 1899 році, ще далі — до Херсона, в тій надії, що вдалині від батьківщини осетинський поет у своїй революційній діяльності нарешті замовкне, затихне.

Та не замовк Коста Хетагуров і в заслання — він і з Херсона пильно стежить за гідрою самодержавства і намагається і звідти при всякій нагоді поцілити їй по голові. Саме ж у той час ішов процес Дрейфуса¹⁰. Газета «Одесский листок»¹¹ умисне перекурила справжній зміст процесу, і Коста Хетагуров, не стерпівши цього, виступає в газеті «Юг»¹² з викриттям перекручення¹³. «Одесский листок», — писав він, — заповнює стовпці безумовно упередженими повідомленнями та звітами «спеціальних» і «власних» кореспондентів, які в угоду своїм хазяйчикам — представникам чорносотенства — викривляли дійсність, брехали, обманювали читача» («Юг» від 21/VIII 1899 р.).

В Херсоні також він написав іще дві статті, які були надруковані в газеті «Казбек»¹⁴. В одній із цих статей ставив Коста Хетагуров питання про те, якими шляхами повинен іти розвиток громадської думки в Осетії і яка повинна бути в цьому роль інтелігенції.

І так, наче в помсту за невмовкання непокірного поета, царський уряд конфіскує другий збірник осетинських поезій Коста Хетагурова «Ирон фандир»¹⁵ (перший збірник його з російськими поезіями вийшов у 1895 році), мотивуючи тим, що в цьому збірнику знайдено було вірш, скерований проти уряду.

На Кавказ із заслання Коста повернувся тільки в 1900

році, і хоч на силах вже тоді він був ослаб немало, а все ж ізнову гаряче береться до громадської діяльності.

Всі ці переслідування та матеріальні нестатки тяжко відбилися на здоров'ї Коста Хетагурова — і він, не витримавши, помирає 1 квітня 1906 року — всього лише на 47-му році життя свого.

Поховали Коста Хетагурова у Владикавказі. Ніколи ще там не бачили такого похорону: тисячі людей прийшли провжджати свого улюбленого поета! Промовляли над труною різними мовами — російською, осетинською, грузинською, вірменською...

* * *

Сумне було життя Коста Хетагурова. Такими ж сумними були й пісні його. Іноді навіть прохоплювались у нього вірші з надто пониженими настроями. Він у цих віршах говорив, що вже нема чого йому ждати попереду і що ні в що вже не вірять («Тяжко» і «Ні, тебе ніхто вже не замінить»). Але ж відразу треба сказати, що такі настрої у нього були скороминущі. М. Добролюбов у своїй рецензії на збірник поезій О. Плещеева¹⁶ в 1858 році зазначив, що «нема жодного визначного російського поета останнього часу¹⁷, який би залишився цілком вільним від цього похмурого настрою, який би не взявся живцем ховати себе». Основну причину появи поезій з похмурими настроями він вбачав у примиренні поетів із злом.

Коста Хетагуров добре собі уявляв, що постійно противитись злу — це сдиний був для нього рятунок в страшній обстановці того часу («Не вір»¹⁸). Він мав у собі сміливість говорити правду просто в вічі («Я не пророк»); він одгапав від себе гнелих інтелігентів, які заважали йому служити загальному братерству й миру («Друзьям-приятелям»¹⁹); його завше тягнуло м'ятежною промовою народ запалити («Якби»²⁰); він закликав сміливо ставати під прапор волі і йти у бій на ворогів («Пам'яті О. М. Островського», «Пам'яті О. М. Плещеева»), бо він був певен, що «коли разом візьмемось — схитнеться гора» («На новий 1892 рік»).

Отже, якими сумними не були б поезії Коста Хетагурова — скрізь у них, як висновок, звучить мужність. Які б не були печальні фарби душевних переживань та природи в поезіях Хетагурова — скрізь неодмінно проглядає в них просвіток, надія й віра в світле майбутнє, віра в перемогу. Поет більш од усього в житті своїм ненавидів кволість і боягузтво. У вірші «Пам'яті О. М. Плещеева» він каже:

Відважний і твердий, від нас узятий тьмою,
Поборник краси, і розуму, й добра,
Мій друже, не ридай безумними сльозами,
І перед битвою ти не буди страху!

(Переклад Ф. Скляра ²¹)

Тобто Коста Хетагуров майже кожен день, кожну хвилину почував себе в тривожній готовності, немовби перед боєм.

Цю рису тривожної готовності неодмінно тут хочеться більше підкреслити, і саме з тих причин, що політична ж атмосфера в той час, коли діяв і творив Коста Хетагуров, аж надто була складна й жахлива.

Царська Росія, говориться в історії Комуністичної партії, була тюрмою народів. Численні неруські народності царської Росії були зовсім безправні, безперестанно зазнавали всіляких принижень і образ. Царський уряд привчав руське населення дивитись на корінні народності національних областей як на нижчу расу, називав їх офіційно «іногородцями», виховував презирство і ненависть до них.

Особливо складною була обстановка на Кавказі, і зокрема в маленькій Осетії, в якій, за висловом поета,—

Бідняк заробив бя —
Робота ж нема,
Шукає, питає —
Нужда лиш сама.

(«Зима» ²²)

Промисловість дореволюційної Осетії складалась всього-на-всього з 26 невеличких підприємств. Що ж до сільського господарства, то теж справа стояла не краще: земля була — переважно вся — у володінні поміщиків, алдарів та куркулів. Обробляли землю сохою та плугом. Шкіл у дореволюційній Осетії було 84, із них одна тільки школа жіноча. Зрозуміло, що біднякам у ці школи дорога була закрыта. До всього ж цього іще треба додати те, що у населення було віднято всі ліси, які належали йому споконвіку.

Злидні, голод, холод безперестанку терпів бідний осетинський народ. А коли з'являлися до хат різні хвороби або, ще гірше, епідемії, то тоді вже й зовсім утворювалось становище безнадійне. Бо хто ж би їм допоміг, коли в Осетії відсутня була медична допомога!

Багачі — щасливі люди,
Віє затишком з кімнат;
В нас же в холоді і бруді
Діти з голоду кричать.

У людей врожай, що всилу
Все за рік помеле млин;
Ми ж за весь рік заробили
Ячменю коряк один.

(«Пісня бідняка».
Переклад С. Крижаківського)

І чудно якомсь, до неможливого гірко було чути Коста Хетагурову, коли в 1892 році всеросійський одгодований кабан, цей «чугунний цар», за висловом В. Г. Короленка, Олександр III²³ та на всю імперію, задоволено плямкаючи, своєму дворянству сказав: «Слава богу... десять років минуло благополучно». І це в той час, коли Росія на три чверті була охоплена голодом! І це тоді, коли поволжани ніяк не могли ще опам'ятатися після того, як проgrimіли там були у них бунти холерні!.. А царська знать та чиновники, замість того щоб допомогти населенню, тікали в свої затишні куточки, ховались від населення подалі. Так, наприклад, вчинив один із губернаторів, який від холери забіг аж у гори Кавкаазу...

На захист народу весь час підносились тоді голоси передових людей, зокрема голоси письменників. Та Коста Хетагуров добре знав, як царське самодержавство жорстоко розправлялось із ними. Він говорив:

О руть, ти гнана деспотом жорстоким,
Як в давнину невірний Вілеам,—
Закрито скрізь уста твоім пророкам,
І вільне слово дано лиш ослам.

(«Як він Ізраїля...». Переклад О. Новицького²⁴)

Народи царської Росії шукали, прагнули виходу із такого трудного їх становища: то там, то тут у темряві ночі Росії спалахували відблиски світання. Уже в 70-х і особливо 80-х роках минулого століття робітничий клас в Росії почав пробуджуватись і повів боротьбу з капіталістами.

Особливо пам'ятною для всіх народів Росії була знаменита забастовка робітників Головних майстерень Закавказької залізниці та Тифліського депо 14 серпня 1900 року. У забастовці брали участь росіяни, грузини, азербайджанці, вірмени та осетини («Правда», 14 серпня 1950 р.). Коста Хетагуров пильно стежив за політичними виступами робітників, безперечно, знав він і про цю забастовку, та тільки не мав можливості через рогатки цензури передати в друк повідомлення про неї. Зате про наступну демонстрацію, демонстрацію першотравневу 1901 року в Тифлісі, Коста Хетагурову вдалось помістити в газеті «Северный Кавказ» правдиву інформацію²⁵, хоча і в короткій формі,

зважаючи на цензуру (Коста, Публіцистика, Орджонікідзе, 1941).

Коста Хетагуров був великим патріотом своєї батьківщини. Заради неї він віддав усього себе. Показовим з цього приводу є його маленький вірш під загадковим заголовком «Що це?»:

Щастя... Чого я, безумний, бажаю?
Хто ж тепер має його?
Ні, я не щастя у бога благаю!
Ну, а чого?

(Переклад З. Гончарука ¹⁶)

Та щастя ж для людей! Коста Хетагуров завжди прислухався до голосу батьківщини своєї, а не до голосу на захист власного щастя. До власного щастя повернутись Коста Хетагуров дозволяв собі лише в тій випадку, коли ворога батьківщини вже було розбито.

Я не вартий кохання, не достойний любити.
Мене кляче Вітчизна до бою.
Як її ворогів я не зможу розбити,—
Не зустрітись нам більше з тобою.

(«У вирішальну хвилину». Переклад М. Фіменка)

Цю ж думку він ще раз потверджує у вірші своєму «Загасла думка», підкреслюючи при цьому те, що він щастя свого відкидається свідомо і що до щастя він зовсім не зник:

В майбутнім все... Не зник, суворий,
До втіх, до щастя... Сльозутті!

(Переклад І. Цитовича)

І коли до нього приступали продажні митці, перекинчики, зрадники народу з міщанськими порадами своїми облишити революційну діяльність і звити собі тепле кубечко, він відповів їм суворо й чітко:

Мені того щастя не треба —
В нім щастя народу нема.

*(«Друзьям-прителем».
Переклад І. Цитовича)*

І коли приступали до нього тодішні космополіти з вимогами своїми любити спочатку далекий неосяжний всесвіт, а тоді вже й свою батьківщину, він їм одрізав раз назавжди:

Люблю я цілий світ, люблю людей без краю,
Люблю сиріток я, — та, сповнення надій,
Я більш за все люблю, — цього я не скажу, —
Злиденний свій аул, народ коханий свій.

За вас віддам життя... Всі помисли і спли,
Всього себе лиш вам віддати б я волів...
Такі ви дорогі, такі без краю мплі,
Що висловить любов до вас немає слів!..
(«Не вір, що я забув». Переклад М. Терещенка)

Ці рядки Коста Хетагурова нагадують відомі вогненні рядки Тараса Шевченка:

Я так її, я так люблю²⁷
Мою Україну убогу,
Що проклену святого бога,
За неї душу погублю!

Не дивлячись на коротке життя своє, Коста Хетагуров велику спадщину залишив по собі. Він проявив себе як поет (осетинською та російською мовами), як драматург (п'єса «Дуня»), як письменник для дітей, як публіцист, етнограф, художник... Пісні його давно вже перейшли в народ, і їх співають не тільки в Осетії.

Коста Хетагуров добре знав життя бідняків. Він обстоював права всіх народів колишньої царської Росії. Він в художніх своїх творах та в публіцистиці (особливо в статті «Неурядиці Северного Кавказу») стійко обороняв від сваволі царських чиновників малі народи Кавказу.

Коста Хетагуров дружив з відомим грузинським письменником О. Казбегі²⁸ та з грузинським прогресивним діячем М. Кіпіані²⁹. Безперечно, мав друзів він і поміж українського народу — на жаль, херсонський період життя й діяльності осетинського поета ще не розроблений радянськими літературознавцями. А більш усього він був пов'язаний з російськими передовими діячами, з російськими письменниками. І те, що взяв був собі Коста Хетагуров у душу свою творчу від революціонерів, від діячів, від простих чесних і трудолюбних людей свого часу, він з верхом повернув їм і їх нащадкам у вигляді самоцвітів осетинської літератури.

Белика чи мала нація, а кожна з них має свої якісні особливості, свою специфіку. Отже, ці особливості і вносять кожна нація в скарбницю світової культури.

Творчість Коста Хетагурова є цінним доповненням культури всіх народів, є великим збагаченням нашої соціалістичної спадщини. І про Коста Хетагурова сьогодні можна сказати його ж словами, адресованими в свій час, очевидно, до одного з найпередовіших людей:

В час ум малій, і серце вбоге,
І слово те мов пішход,
Який пройшов круті дороги...
Та знаєм: ти любив народ.

Твоїм ділам — вінець безсмертя!
Твоє життя — як сто життів.
Ти все скінчив трудом упертим,
Свою величну вежу звів.

(«Привіт»²⁰. Переклад М. Лещенко²¹)

Так життя своє прожити, щоб воно рівнялось ста життям, — це велика честь для людини, це доблесть людини! Коста Хетагуров не жалів свого життя для щастя народу, для блага батьківщини. Він хотів, щоб усі, і зокрема молодь, були такими ж безстрашними і такими ж м'ятежними, як і він. У нартських сказаннях («Загибель нартів») є одне чудове місце, це те, коли герой Уризмаг, що повстав проти бога, каже: «Якщо бог хоче викоренити наш рід, то хай зовсім викоринює. Якщо залишати кволе потомство, краще залишитись зовсім без потомства. Для чого нам вічне життя? Нам вічного життя не потрібно. Хай дасть він нам вічну славу».

Коста Хетагуров багато черпав із стародавнього осетинського епосу для своєї творчості. У його творах часто зустрічаються крилаті вислови героїв осетинського епосу. Так, наприклад, легенда «Плакуча скеля» закінчується таким ось клятвеним вигуком:

Якщо під світлим небозводом
Будь небом проклятим народом,—
Так краще вмерти і не жити!..

(Переклад П. Дорошка²²)

Цей вислів, який є спільним для творчості багатьох наших народів (згадаємо хоча б подібний вислів у Шота Руставелі³³), завжди треба сприймати як рішення навпаки: не вмирати разом з боягузами, а жити! Таке звучання його і в Коста Хетагурова. А від цього звучання він уже в інших творах своїх цілком явно переходить до бадьорих, наступальних мотивів, які стверджують життя, які ведуть нас у життя. Бо він вірив, що ніякими репресіями самодержавства не знищити вільнолюбний народ.

Діти Осетії,
Браттями станем
І одні одному
Руки простягнем!
Дружно піднімемо
Прапор народу.
Підем до світла ми
Сміло і гордо!
В путь же, до правди,

З'єднаю, друзі!
Зникніть, нероби,
Геть, боягузи!

*(«Похідка піснями»
Переклад С. Крижанівського)*

Фашистські загарбники не злюбили Коста Хетагурова, не злюбили осетинський радянський народ. Вони, як звірі, заскочивши в Осетію, убивали там дідів, жінок, дітей, пограбували й поруйнували весь край, а територію музею Коста Хетагурова зробили кладовищем тевтонів.

Та не вдалося їм знищити осетинський хоробрий народ, його надбання, його культуру! Радянська Осетія за допомогою великого російського народу знов відродилась до життя. І разом з усіма народами Радянського Союзу в своїх героїчних подвигах трудових, в своїй творчості високій іде до комунізму.

1950

[АВЕТИК ИСААКЯН]

Первую книгу свою Аветик Исаакян назвал «Песни и раны». Это название отчасти приложимо также и к некоторым другим его книгам, вышедшим до революции. В них часто встречаем мы жалобы на то, что у поэта в сердце — великое горе, которое — по словам его — выше гор заоблачных, глубже пропастей бездонных. Причем это горе не утихало у Ав[етика] Исаак[яна] в ранний период его творчества ни здесь, дома, на родине, ни там, за границей, куда он в 1893 году восемнадцатилетним юношей поехал продолжать свое образование.

Что же это за горе такое? И где искать объяснение раны сердечной поэта?

Я в жизни злобно ранен был:
Был верным другом поражен,
Я в жизни лжи в ой ранен был:
Любимой девушкой сражен.

Так пишет своей матери из Вены юный Аветик Исаакян. И в конце, как бы немного рисуясь своим горем, добавляет:

Роднал, плачь: я не вернусь,
Домой к тебе и не вернусь.
(Пер. Б. Садовского)

О том, что поэт ранен в самое сердце любимой девушкой и что ране его исцеленья нет — кроме разве смерти, он говорит и в последующих за этим стихотворениях: «Что за огонь разводишь, мать?», «Когда бы из моей сердечной раны...» и др.

В этих ли интимных песнях надо искать истоки горя поэта?

Нет, причина кроется в чем-то другом.

В некоторых стихотворениях он называет себя нищим странником, бездомным, любящим бродячую жизнь и природу...

Любовь и природа большое место занимают во всех сборниках Аветика Исаакяна. Песни, написанные им на

ту тему, высоко прекрасны и народны (а мы ниже еще будем говорить об этом).

Но сразу же хотим здесь поставить вопрос: только ли в них, в явнымых песнях, написанных на эту тему, кроется причина того, что поэт в названии первой книги своей к слову «Песни» да еще прибавил и слово «Раны»?

Ведь и юный Генрих Гейне после неудачной любви к кузине Амалии в колыбели своей печали, т. е. в доме дяди, так же раненный в сердце, простался с жизнью и уходил в чужие дали (ср[авните] его стихо[творения] — хотя бы «Колыбель моей печали»):

Но меня изжданно гонит
Строгий, горький твой упрек.
Сердце раненое стонет,
Ум смятенный изнемог.

И усталый, и унылый,
Я, как странник, вдаль иду
Без надежд, — пока могилы
На чужбине не найду.

(Пер. В. Коломийцева)

Но это не обвиняет собой всего творчества Гейне.

Я привел здесь сравнение из Гейне потому, что следы увлечения поэзией его явственно видны у раннего Исаакяна. Аналогические примеры можно было бы привести и из Александра Блока², и других поэтов. Нам кажется, что грагический оттенок названия книги Аветика Исаакяна происходит совершенно от другого.

Здесь можно было бы дать параллели еще и с других поэтов. Но нам и так уже ясно: Аветик Исаакяна в своей трагедийной печали был искренен, по-настоящему глубок и народен. Его печаль берет началом плачи народа — их как много в песнях и легендах о несчастной любви, о тоске за отчим домом, о смерти на чужбине.

Разве не напоминает образов народных песен исаакяновский образ родника, струи которого, точно слезы, льются на землю? Это же и образ самой поэзии Исаакяна:

Я песни пел в уны[нье мрачном]³,
И таяла моя тоска,
И слезы капали с прозрачным
И чистым блеском родника.

К народной поэзии восходит и образ птиц-песен в этом же стихотворении:

Как птицы, песни чередою
В поля с моих летели уст,
А слезы горькою рекою
На розовый стекали куст.

(Пер. О. Румера)

Почему же плачет поэт? Только ли несчастная любовь ранит его сердце? Но коль он так близок к народной поэзии, что образы ее так органично входят в кровь и плоть исаакяновской поэзии, то и плач его должен иметь те же причины, что и плач всего народа...

Я болен, как небо болеет грозой⁴.
Ты слышишь, какие я песни пою?
Бездонное горе в напевах моих,
Возможно ли песни мои угасить?
Они — отражение скорби земной,
Страданий людских.

(Пер. В. Зялинцевой⁵)

Так вот что — страдания людские, переполнившие душу поэта, исторгли из груди его скорбные стоны! Людские страдания, страдания народа нашли отражение во второй части названия первого сборника Аветика Исаакяна!

«Раны Армении» — так назвал когда-то свою книгу великий предшественник Исаакяна⁶.

«Песни и раны», — эхом отозвалась первая книга одного из основоположников новой поэзии Армении.

Что мне весны зеленая парча? —

вспоминает поэт в стихотворении, написанном четыре года спустя после выхода «Песен и ран», и продолжает:

Померк от горл блеск моих очей.
Бреду один, всю скорбь земли влача.
Не спрашивай о горести моей.

И угнетенного народа сын!
Идет стезей кровавой мой народ
И век за веком, в тьме глухих годин,
Насилья цепи ржавые грызет.

(Пер. В. Зялинцевой)

Не только Исаакян называл себя в ту пору «угнетенного народа сыном». Вся царская Россия — от края до края — была тюрьмой. И в этой тюрьме изнывали армяне и грузины, украинцы и русские, белорусы и латыши... Капитализм угнетал народы. Но уже первая судорога противоречий корчила капитализм — и [он] не хотел умирать. И вот поднялся над ним могильщик капиталистической системы — рабочий класс. «В 1895 году Ленин объединил в Петербурге все марксистские рабочие кружки (их было уже около 20) в один „Союз борьбы за освобождение рабочего класса“. Этим он подготовил создание революционной марксистской рабочей партии... Петербургский „Союз

борьбы" дал могучий толчок к объединению рабочих кружков в такие же союзы и в других городах и областях России. В середине 90-х годов возникают марксистские организации в Закавказье («Кр[аткий] к[урс] ист[ории] ВКП(б)»). Все это вдохнуло новую жизнь народам царской России, все это усилило их национально-освободительное движение, самосознание масс. Это, конечно, первым долгом отразилось и в литературе. И мы можем проследить сегодня, как тогда, в те глухие годы, то в одном, то в другом конце царской России шла как бы переключка мужественных певцов свободы. В 1892 году Леся Украинка в жуткой тьме ночи громко запела:

Огня предрассветные, солнце пророка⁸,
Прорезали тьму этой ночи,
Еще не вставала заря,—
Они уже блещут, горя,
Их люд зажигает рабочий.

Вставайте, живые, в ком дума восстала!
Пора для работы настала!

(Пер. В. Звягинцевой)

И через некоторое время, словно в ответ ей, из Грузии Важа Пшавела радостно возвещает, что он в народ бросил слово такое, которое

Сильней царя — оно владыкой⁹
На трон воссело золотой.
Как утешение, как радость,
Оно простерлось над страной.

(Пер. Р. Ненца)

А перед этим Важа Пшавела написал стих о том, что меч жаждет мести¹⁰.

Исаакян жалуе, що не знав мов віковичного свого сусіда — грузинського народу.

«Я почав пригадувати прочитані мною книги про Грузію. З прочитаної грузинської літератури я пригадав твори Казбегі, що дихають життям гір, „Мерані“ Бараташвілі¹¹, „Рик левів“ Важа Пшавела. Мені здалося, що в моїх ушах прозвеніли чудові грузинські пісні тих днів, коли я в ранній юності слухав їх на зупинках, проходячи Воснно-Грузинською дорогою з Владикавказу в Тбілісі. Перед моїми очима ожили романтичні образи грузинок».

(Аветік Ісаакян. «Пісня грузинського гусана»).

Страпника тянет домой, на родину. Ему чужбина не мила:

Я в сердце раны Родины пошу¹².

(Пер. В. Звягинцевой)

Ав[етик] Исаакян много взял от Ов[ангеса] Иоаннисиана непосредственной лиричности — это верно, это так. Но в то же самое время не надо забывать и то, что сам Ованнес Иоаннисиан сказал ¹³, что если мы станем камнями (т. е. бездушными по отношению к горю народному), то и сам народ нас забудет.

Вот здесь и надо искать главное.

Путь бескрайний ¹⁴
И зима без краю.
Я бреду вперед,
Ни надежд, ни спутника не знаю!
Темень. Ветер. Лед.
— Воссияй, надежда! — я взываю.
Жду — надежда обоймет!
(Пер. В. Любина)

А это — самое прекрасное, самое благородное: бороться за счастье человечества, за то, чтобы не было угнетенных и рабов; бороться за свободу и независимость народов, бороться за мир во всем мире.

О Колокол свободы ¹⁵, [гуди из лазури,
От горных высот, от высоких громад].
Греми, как гроза, [как гудение бури,
Чтоб гордый тебя услышал Арарат!].
(Пер. К. Бальмонта ¹⁶)

[1950]

[ВИСТУП НА ВЕЧОРІ
З НАГОДИ 60-РІЧЧЯ
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ 27 СІЧНЯ 1951 р.]

Насамперед я хочу принести подяку нашому рідному Радянському уряду, нашій славній партії Комуністичній за ту високу нагороду, яку я одержав¹ в день свого 60-річчя [...].

Я обіцяю: ще більше працюватиму, ще з більшим запалом віддам усі свої сили, щоб виправдати цю високу нагороду, щоб виправдати велике звання радянського письменника, щоб виправдати звання сина партії!

Подяка велика, найщиріша нашому рідному українському народові!

Дозвольте мені товариші, прочитати нового свого вірша.

Тяжке мені за паризму судилось.
Чи виріс би я на поета-співця?
Жавдарма лиш око на мене б дивилось,
Урядник знущався б без краю й кінця.
А Жовтевь великий і мій шлях означив,
Таких же, як я, мільйон не один...
Щасливий я, друзі: я сонце побачив!
Щасливий я, друзі: я партії сні!
Могутності дуба подібна могутність
Країня Радянської з сонцем вгорі.
Культури достаток! Краса!
Самобутність!
Ми свіжі, ми сильні, як світ на зорі.
Наш час аж гуде від історії кроків!
Та час, як вола, ми за роги отак...
Ну що ж, що пройшло тобі стільки
вже років?
Життя не старіє ніколи й ніяк.
Радянське життя — як звучить це
побідно!
У нас перемоги щодня і щомить.
Чим старше стаєш, то тим більш
тобі видно,
Як мало зробив ти — що міг би зробити.
Земля ж вимагає і темпів, і строків!
Природа стає в переробці нова!
Ну що ж, що пройшло вже тобі
стільки років?
Новії давай, молодії слова!
Які б не були твої вміння і сили,

Потрібні вони для всіх нас, для віків.
Плакали тебе й до життя воскресили
І Ленін, і партія більшовиків.
В нас кріпко все ставиться,
широко, руба!
І пісня твоя — не краплинка роси.
На тім на листочку могутнього дуба, —
Активної пісні розкрий паруси!
Могутності дуба подібна могутність
Країни Радянської з сонцем вгорі.
Культури достаток! Краса! Самобутність!
Ми свіжі, ми сильні, як світ на зорі.
То ж Жовтень великий і мій шлях
означив.
Таких же, як я, мільйон не один...
Щасливий я, друзі: я сонце побачив!
Щасливий я, друзі: я партії син!

[Січень 1951 р.]

[СТАТТЯ, ПРИСВЯЧЕНА 80-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ]

...Ім'я Лесі Українки, поруч з іменами Шевченка і Франка — одне з найбільш популярних у народі, і назавжди воно ототожене з нашою рідною землею.

Леся Українка! Це звучить узагальнююче, як ім'я, в якому злились мільйони українок і українців, мільйони безвісних чесних борців за свободу, які в глухі часи жорстокого царизму вслід за російським пролетаріатом не побоялись устати проти гніту й рабства.

Подібно тому, як грузинський поет Важа Пшавела прибрав собі ім'я від рідної йому країни Пшавії; подібно тому, як псевдонім литовської письменниці Жемайте¹ походить від області Жемайтії, а ім'я китайського письменника Лу Сіня² пішло від фамільного означення його матері Лу, — так і Леся Українка взяла приbrane ім'я собі від матері своєї України та її народу.

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) народилась 25 лютого 1871 року в Новограді-Волинському, в родині письменниці Олени Пчілки³, і ще з дитячих років бачила, як тяжко живеться людям. З народом Леся Українка зливалась всім своїм еством. А через те ніякі злигодні чи горе людське не могло пройти повз око письменниці, навіть з пайдрібнішого. В одному із ранніх своїх віршів («Чого то часами...») Леся Українка говорить, що вона круг себе одну тільки людську муку бачить. Муку тоді велику за царизму відчували всі народності колишньої Росії, тієї страшної тюрми народів.

Особливо трудна була обстановка в дореволюційній Росії для тих народностей, кого царське самодержавство презирливо називало «іногородцями», зокрема для українців [...].

Ось у такий саме трудний час, на світанку робітничого руху, й вийшла Леся Українка на шлях літературної діяльності.

Досвітні вогні вже в темряві горіли — вогні, які засвітили люди робочі, й поетеса сміливо кинула свій заклик до людей:

Вставай, хто живий, в кого думка повстала!⁴
Година для праці настала!

Леся Українка була свідком зростання робітничого руху в Росії, який у відповідь на переслідування царського уряду давав велику кількість стачок. Ці стачки й забастовки Леся Українка у поетичній творчості своїй прирівнювала до всесильного діяння весня, яка розтоплює, ломить люту зиму («Співець»). Але, на жаль, зимовий холод дуже часто повертався назад. Царизм вистежував і розгромлював робітничі організації, і тоді в Росії на деякий час ставало глухо й тихо, тільки кайдани на руках людей дзвеніли [...].

Леся Українка бачила: немало було слабодухих, які, зрадивши революційну справу, на легковажних крилах своїх від жаху аж на край світу тікали. Леся ж Українка була вірна революційній справі, вірна своїй країні. Вона говорила:

Та хоч би й крила мені солов'їні
І воля своя,—
Я б не лишила тебе в самотині,
Країно моя!
(«Співець»)

В той час, як легкодухи швидко марніли на морозі й неспроможні були йти на гору,— Леся Українка в своїй діяльності не відступала назад ні кроку і, сповнена рішучості, всім у очі заявляла:

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них слюзу гіркі.

...Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.
(«Contra spem spero»)

І хоч цей вірш зветься «Contra spem spero», тобто «Без надії сподіваюсь»,— Леся Українка весь час у всій своїй творчості була сповнена надій на те, що прийде ж таки той час, коли з людей «спадуть всесвітні окови» («Сон»), коли, дякуючи зусиллям робітників, настане кінець зимі самодержавства («Осінь пісня»⁵); коли, нарешті, згине цар і з його могили утворить доля пам'ятник народів («Напис в руїні»). Леся Українка палко вірила в те, що правда переможе, вірила в світле життя прийдешнє.

Вірю я в правду свого ідеалу,
І коли б я тую віру зламала —
Віра б зламалась у власне життя.

(«Ось уявіть...»)

Ця сила віри у Лесі Українки походить від того, що вона нерозривно пов'язувала своє особисте з громадським, що вона разом йшла з робітничим класом, вивчала твори класиків марксизму й була гарячим пропагандистом інтернаціонального єднання робітників.

З якою гордістю говорить вона у своїх листах 1905 року, що вона всією душею шукає «громадських настроїв у поезії». І далі: «в поезії я тепер обдарована несподіваною гармонією настрою моєї музи з громадським настроєм...»⁶

{1951}

НА ЧЕТВЕРТОМУ КОНГРЕСІ СПІЛКИ БОЛГАРО-РАДЯНСЬКОЇ ДРУЖБИ

2 березня

Ще тільки-тільки почав зеленіти світанок, коли ми з Акакієм Олексійовичем Хоравою і співробітником Все-союзного Товариства культурного зв'язку з закордоном на машині з Москви під'їздили до Внуківського аеропорту. Нязько зліва над землею мовчки висів щербатий місяць... Мені здалося, наче хтось спитав мене: світанок? Я подивився на свого сусіда: додумуючи в дрімоті ранішні думи свої, він зосереджено курив. Не виявляв ніякої живості і другий мій супутник, що сидів спереду. Ну, значить, ніхто мене й не питав ні про що, а це просто цілу дорогу сьогодні звучать у мені ті вогняні слова, які я прочитав минулої ночі в збірнику, мною привезеному з Києва ¹.

— Я вмираю за життя, — крикнув у 1942 році в своєму передсмертному листі болгарський письменник-комуніст Антон Попов ², — за життя, яке буде ясніше від сонця, краще від найкращих квітів, вільніше і справедливіше за все, що було досі. Я вмираю з вірою, що завтра настане світанок, прийде кращий день, найкращий з усіх, які були досі.

— Світанок! Світанок! — шепчу я. Ціною великих жертв у боротьбі проти фашистських загарбників вступила Болгарія в новий для неї, найкращий день. У цьому допоміг їй наш Радянський Союз — миру оплот... Але раптом мене запитанням перебили: день обіцяє бути безвітряним, чи не правда?

Вийшовши з машини, ми деякий час ждали, поки на другій машині не під'їде до нас голова нашої делегації Сергій Павлович Толстов ³. Шофер подивився на небо: снігу, справді, начебто не буде, але хто зна...

Сам того не помічаючи, вголос я почав читати вірш, який припав мені до серця.

Оплот священный мира с вами рядом ⁴ —
Союз Советский...

— Звідки це? — мене спитали. Я спочатку прочитав їм усю строфу:

Оплот священный мпра с нами рядом —
Союз Советский, наш великий брат.
В грядущее мы смотрим ясным взглядом,
А вы струите ненависти яд...—

а потім уже відповів, що це з болгарського поета Николи Марангозова і що я Марангозова неодмінно хочу процитувати в Софії на конгресі. Тут саме під'їхав Сергій Павлович, і ми всі разом пішли всередину вокзалу. Нам не було особливої потреби сидіти в кімнаті чекання. Спішно поговорили ми з проводжаючими. По радіо оголошено було початок посадки, і ми вийшли на перон.

Ось вони — славні наші літаки радянські, що легко переносять за призначенням людей в найкоротший час! Деякі з них радісно вже ревли пропелерами своїми і, тяжко здригаючись, повільно поверталися для розбігу.

Наш літак, струвкий, граціозний ІЛ (ледь-ледь лівіше від перону), тільки що напосний був щедро на дорогу — і вантажна машина з шлангами, зробивши своє, швидко від нього від'їжджала. Ну, здрастуй, ІЛ, сталевий пташе! Ти понесеш нас у Болгарію зараз — згодний? Ти не боїшся снігових хмар?

Сталевий птах захитав тут од вітру крилами своїми і затихнув... Полетимо, сталевий пташе, полетимо! В країну Христо Ботева, в країну Георгія Димитрова! Підкотились до дверцят літака східці, і почалась посадка.

Щоразу, коли входжу я в літак, мене охоплює одне: почуття могутності, а також бажання якомога швидше знятися з місця й летіти. І тому я завжди з особливим задоволенням відзначаю для себе ту мить, коли літак, відірвавшись від землі, плавними рухами знімається вгору і поволі потім забирає все вище й вище... Подивившись у віконеце направо — крило простяглося до кінця! Подивившись наліво — крило до обрію... А до того ж, іще рев і гуркіт пропелерів всього тебе незвичайною бадьорістю сповнює. Чи це ж не є могутність? І відчуваєш, що ці два крила — твої крила. І відчуваєш, що це ти з літаком разом безстрашно так врзуєшся, вгвинчуєшся в повітря і відкидаєш за собою великі простори, за одну хвилину пройдені.

Сергій Павлович сів біля віконця.

— Чи зручно вам? — перекрикуючи рев пропелерів, спитав я його. Він привітно кивнув мені головою і, поставивши собі на коліна портфель свій, вийняв із нього якийсь рукопис для перегляду. Дрібним дрожем безконечним квіти дрижали на полиці над нашою головою... А як відчуває себе Акакій Олексійович? Я оглянувся на нього. Акакій Олексійович, зсунувши брови, уважно дивився

через віконце вниз, де пропливали під нами до іграшкового зменшені будівлі, звивисті дороги, річки...

Свіжо на висоті, легко, прекрасно! У польоті зразу й не знаєш, що тобі робити: читати? співати? чи, як інші, задрімати в кріслі? Радянський Союз посилає тебе делегатом на конгрес Спільки болгаро-радянської дружби. З якою ти радістю летиш туди до своїх друзів-болгар! З яким запалом дружби ти летиш, на крилах братерства мчиш, братерства!

Коли вже ми, летячи з Москви, досягли висоти двох тисяч метрів і шум моторів у вухах став схожим на звук цидікаючих цикад, з бокової кишені я вийняв вчорашні газети і став їх проглядати.

Весь прогресивний світ говорить зараз тільки про одне — про мир, про потребу миру, про боротьбу за мир, про зміцнення дружби між народами. Всі ті, що виступали на сесії, говорили про великий обов'язок, який лежить на прихильниках миру.

«Сьогодні є лише один основний обов'язок. — сказав Габріель д-Арбусьє⁵, — роз'яснювати скрізь, що мир є вирішальним фактором для здійснення права колоніальних і залежних народів на самовизначення». «Під покровом довгої ночі фашизму в Італії, — сказав Леовіда Репачі⁶, — чиниться кривава розправа з демократичною інтелігенцією, з народом». «Доля країни, в столиці якої ми зібралися на першу сесію, — сказав Еренбург⁷, — тривожить не тільки німців: народи всього світу не зводять очей з Німеччини».

...Літак наш раптом м'яко підкинуло вгору, а потім зразу вниз опустило. Швидко глянувши у віконце, я побачив: суцільною стіною прямию темна хмара відійшла від нас назад, і ми вилетіли на ясний простір. Ось крізь такі хмари ворогів і нам всім, поборникам миру, треба пробиватися на простір.

В грядущее мы сможем ясным взглядом,
А вы струите ненависти яд...

«Чи замислювався хоч на хвилину англійський народ, — сказав Джеймс Кроутер⁸, — над тим, що нова потвора, яка зветься неонацизмом, що вона може зробити з Англією?» «Все більше тепер говорять, — сказав Корнійчук⁹, — що мир висить на нитці, але... не мир висить на нитці, а велике терпіння народів, — і горе тим, що наважаться мечем війни обрізати цю нитку...»

За думами своїми я не помітив, як ми долетіли до Києва, а далі і до Одеси. В Бухаресті на аеродромі нас зустріли ваші друзі — члени Румуно-Радянського това-

рства дружби. Короткочасна розмова з ними була тепла й щира. Ми говорили з ними про радянську і румунську літературу, про Михаїла Садовину¹⁰, який у цей час був на першій сесії Ради Миру в Берліні, про досягнення румунських істориків і археологів, що працювали свого часу під керівництвом С. П. Толстова.

Сніговий поземок несподівано виник на панелі й поплив білястими смугами, доріжками завихрився...

— Час на посадку! — нас покликали. — А то ще до Софії долетіти не встигнемо.

Після Бухареста ми летіли у хмарах. Краплі дощу навкосо падали за віконцем. В літаку навіть потемнішало. Я знову взявся за газети. Народи Радянського Союзу зайняті мирною творчою працею. Вже почалися роботи на великих будовах комунізму — на Волзі, Дніпрі й Аму-Дар'ї. Іде підготовка до Всесоюзної конференції молодих письменників. На Україні буде відзначено 90-ліття від дня смерті Тараса Шевченка і 80-ліття від дня народження Лесі Українки. От коли б удалось мені тепер побувати в тому селі в Болгарії коло Софії, де жила Леся Українка! А в капіталістичних країнах, як і раніш, біснуються фашисти, шаленіють палії нової війни. Велике терпіння народів висить на нитці: у берег капіталістичного світу б'ють хвиля за хвилею страйки... Перша сесія Всесвітньої Ради Миру прийняла звернення з вимогою укласти Пакт Миру¹¹ між п'ятьма великими державами.

Уже четверта година дня. Літак наш, спускаючись все нижче й нижче, сильно нахилився на ліве крило — і горизонт землі з цього боку раптом високо піднявся. Ми почули, що мотор вже виключений, настала тиша, і в ушах у нас перестали ццикати цикади. Ну, ось уже й Софія! А скільки друзів наших вийшло зустрічати нас! Серце забилося з радощів...

3 березня

Рано сьогодні повставали наші делегації в готелі «Болгарія». Ще немає й восьмої години, а ми вже всі зібралися в одне місце: адже о 8.30 початок конгресу. (З усіма делегаціями ми ще звечора познайомилися тут же в готелі за столами на зустрічі). Мимо мавзолею Димитрова прямуємо до Народного театру. Білі хмари по небу плывуть. Вітер! На вулицях по-святковому майорять прапори. На стінах будинків — портрети членів Політбюро ЦК КПБ. Довгі полотнища, звисаючи з верхніх поверхів будинків, повільно розгойдуються від вітру. На них лозунги про

зміцнення болгаро-радянської дружби і дружби між усіма народами.

Прекрасний в Софії настрій, прекрасний народ болгарі! Один з болгарських товаришів, що супроводять нашу делегацію, з радісною усмішкою перепитує нас: «Так? Вам подобається в Болгарії? Ах, коли б ви знали, як ми любимо Москву, як ми завжди прагнемо побувати в Москві! Як безмежно вдячні ми за допомогу народам Радянського Союзу і особливо народів російському! З Людмила Стоянова — пам'ятаєте про це?» — І він, ідучи, читає нам, жестикулюючи руками:

Сколько в тебе человечности, русский народ!¹²
Кто превзошел тебя в доблести, мужестве, силе?
Кто тебя в дружбе и братской любви превзойдет?
Нас бы нужда и бесправье поныне косили,
Если б с тобой не сроднился болгарский народ!

Раптом болгарські товариші просять нас зупинитися па хвилинку, а самі швидко десь за рогом зникають. Ми не зразу зрозуміли, для чого тут потрібна була зупинка. Але ось вони вже знову коло нас — і в руках у них цілі купи газет: «Будь ласка, товариші, візьміть! А вам, дорогий поете, ще й збірка болгарських віршів у російському перекладі¹³». О, які ж бо ви люб'язні, болгарі!

Коли ми прийшли в театр, він уже переповнений був народом. Люстри рівним світлом заливали театр з-під стелі. Перед завісою закінчувались останні готування до відкриття конгресу.

Делегації з Радянського Союзу і країн народної демократії розмістилися в ложах першого ярусу. Гомін, гамір стоїть радісний навкруг...

Аж раптом весь театр оплесками загримів, усі підвелись: керівники партії й уряду з'явилися в ложі! І завіса тут розкрилась. На сцені грандіозний хор і оркестр. А над ними великими літерами на простягнутому полотнищі напис: «Със Съветския Съюз — за мир и социализъм». Хор у супроводі оркестру виконує болгарський національний гімн і Гімн Радянського Союзу.

Коротким словом своїм відкрив четвертий конгрес Спілки болгаро-радянської дружби заступник голови Спілки Георгій Манев. І театр знову загримів від оплесків. Нарешті всі сіли на місця, тепер театр, здавалось, ущух уже. Юпітери своє світло пригасили. Але ось завідуючий культурно-освітнім відділом при Спілці болгаро-радянської дружби Панойот Гиндев з трибуни почав зачитувати запропонований ним список ділової президії. Коли він назвав

імена і прізвища членів та кандидатів у члени Політбюро ЦК КПБ Владимира Поптомова ¹⁴, Минчо Нейчева ¹⁵, Тодора Живкова ¹⁶, посланника СРСР в Болгарії Михайла Бодрова, Фердінанда Козовського ¹⁷, академіка Георгія Наджакова ¹⁸, імена і прізвища делегатів від Радянського Союзу — новий вибух привітань потряс театр, і всі, звівши на ноги, скандувати стали: «Вічна дружба», «Вічна дружба!» Те ж саме повторювалось і при згадуванні прізвищ делегатів від інших країн: під мірні оплески скандували імена Кім Ір Сена ¹⁹, Готвальда ²⁰, Берута ²¹, Вільгельма Піка ²², Георгіу-Дежа ²³. При цьому на кожного з нас, іноземних делегатів, з усіх боків юпітери спрямовували снопи свого сліпучого світла... До складу ділової президії також обрані були знатні люди Болгарії — раціоналізатор, лауреат Димитровської премії Гірагос Елмаджан; ударниця каучукового заводу в Софії Марія Герова; робітниця тютюнової фабрики м. Кюстенділ, лауреат Димитровської премії Грина Боянова та інші.

Нас провели на сцену, і ми зайняли свої гостьові місця в президії. Після затвердження почесної президії, після прийняття порядку денного конгресу слово було надано Владимиру Поптомову. Товариш Поптомов говорить про велике значення нинішнього конгресу, про важливі завдання, які стоять перед організацією болгаро-радянської дружби. Головне завдання — це якомога більше зміцнювати та поглиблювати дружбу й співробітництво між народом болгарським і народами Радянського Союзу. Великого значення надавав цій дружбі незабутній вождь і вчитель болгарського народу Георгій Димитров. До критики і самокритики закликає з трибуни товариш Поптомов! Сьогодні, продовжує він, за наявності американо-англійського імперіалізму, жодний з малих народів уже не може зберегти свою свободу і незалежність без допомоги з боку Радянського Союзу. Все миролюбне людство з вдячністю і надією звертає свої погляди до Радянського Союзу, до прапороносця миру, натхненника табору миру.

І знову залунали поклики: «Вічна дружба!»

І в цій радісній обстановці, на святі дружби, на торжестві нової, вільної Болгарії я насамперед згадав тих, хто боровся за свободу болгарського народу, — бійців повстанських і партизанських бригад, а також Николу Вапцарова ²⁴, Цветана Спасова ²⁵, Антона Попова. І я в думці повторював передсмертні слова Антона Попова: «Я вмيراю за життя, яке буде ясніше від сонця, краще від найкращих квітів, вільніше і справедливіше за все, що було досі». Коли б усі вони встали сьогодні з могил і подиви-

ляся: нове, вільне і справедливе життя відкрилося для Болгарії, життя — ясніше від самого сонця!

Малий народ — болгари, а скільки в ньому життя і віри в перемогу спільної нашої справи, в побудову соціалізму! Скільки перетерпів він від іноземних загарбників! Радянський народ подав руку братньому болгарському народові. Наступ Радянської Армії був ударом для поневолювачів Болгарії. В цьому наступі — вся людяність народів Радянського Союзу, і зокрема великого народу російського.

Добре це почуття висловив Людмил Стоянов:

Сколько в тебе человечности, русский народ!
Кто превзошел тебя в доблести, мужестве, силе?

І я очима почав шукати в театрі автора вірша.

Докладну доповідь на тему «СРСР на чолі боротьби за мир, демократію і соціалізм» зробив голова Спілки болгаро-радянської дружби Минчо Нейчев. На початку доповіді Минчо Нейчев підкреслив, в який серйозний політичний момент відкривається конгрес. Надто вже велике сьогодні напруження у міжнародній політиці, центральним питанням якої весь час залишається питання війни і миру. Але радісно відзначити, каже він, гігантське зростання антиімперіалістичного табору сил миру і демократії в усьому світі, скільки процентів тієї землі європейської, яка вже звільнилася з капіталістичного рабства, скільки процентів території азіатського суходолу, яка вирвалася з хижацьких рук імперіалістів. В Азії живе половина всього людства — 1230 мільйонів душ. Майже половина з них, тобто близько 600 мільйонів, розірвали кайдани імперіалістичної системи і взяли долю свою у власні руки. Завдяки братерській допомозі народів Радянського Союзу і використанню їх величезного досвіду в будівництві соціалізму, завдяки трудовому ентузіазму робітників і селян, під керівництвом комуністичних і робітничих партій країн народної демократії, в умовах проведення наполегливої і гострої класової боротьби були подолані серйозні труднощі в короткий строк і досягнуті великі успіхи у відбудові й розвитку народного господарства.

В перерві я встиг переглянути деякі болгарські газети. В них багато вміщено відгуків як болгарських трудящих, так і трудящих країн народної демократії про нове, четверте вже, зниження цін в Радянському Союзі на продовольчі й промислові товари. Це зниження цін свідчать про неухильну мирну політику Радянського Союзу. І тут же, поруч, повідомлення про нове підвищення цін у США, про зростання дорожнечі в Англії. В газетах бага-

то місця приділяється мирним будовам комунізму в СРСР і, як контраст, вміщено повідомлення про підступи американо-англійських імперіалістів на Близькому Сході.

З великою увагою після перерви слухали виступ глави радянської делегації С. П. Толстова. Промова його в багатьох місцях переривалась оплесками. С. П. Толстов говорив про великі досягнення радянського народу в галузі промисловості, сільського господарства, про грандіозні будови: Куйбишевську, Волзьку і Каховську електростанції, Головний Туркменський, Південноукраїнський і Північнокримський канали. Весь театр захоплено вітав слова С. П. Толстова, коли він сказав, що радянські вчені зробили надзвичайно великий вклад у справу миру, розкривши таємницю здобування і застосування атомної енергії в мирних цілях.

Ми, радянські люди, з великою радістю стежимо за успіхами Народної Республіки Болгарії. Радянські газети щодня приносять нам звістки про чудові перемоги болгарських робітників, селян та інтелігенції, зокрема про трудові перемоги прекрасної болгарської молоді. Зараз, сказав С. П. Толстов, тут, в Болгарії, перебувають радянські діячі культури і артисти-виконавці, а в Радянському Союзі гостюють болгарські вчені й діячі мистецтв. Все це, зміцнюючи культурні зв'язки, допомагає болгарським трудящим детально вивчати багатий досвід соціалістичного будівництва в СРСР, досвід Героїв Соціалістичної Праці, передовиків. Славний син болгарського народу революціонер-демократ Христо Ботев говорив, що «тільки народна революція покликана дати масам цілковиту свободу»²⁶. Цю свободу завоював уже собі болгарський народ, і вона стала йому необхідною для побудови хорошого, мирного життя.

— Слава! — почулися вигуки. Всі встали, в такт аплодуючи, довго повторювали: «Вічна дружба!», «Вічна дружба!» [...]

Але ось головуючий, повернувшись у мій бік, легким кивком голови дав мені зрозуміти, щоб я підготувався. Признаюся по щирості: до того, як я вийшов на трибуну, я дуже хвилювався (хоч мені це вже четвертий раз випало щастя бути в Болгарії), але потім на трибуні сам до мене спокій прийшов. Я радий був передати від імені трудящих Радянської України палке дружнє вітання миролюбному народові Болгарської Народної Республіки. Слово «мир» за наших днів набуло особливо важливого значення для всіх народів. У ці дні погляди всіх чесних людей, які вийшли на битву з паліями війни, звернені до Москви. Міль-

йони простих людей світу дивляться на Москву, як на провідну силу всесвітньої боротьби за мир і прогрес. У передових рядах борців за мир, очолених великим Радянським Союзом, іде славний болгарський народ. Працьовитий народ Болгарії, ідучи за великим прикладом народів Радянського Союзу, став на шлях будівництва соціалізму. Успішно виконуючи свій п'ятирічний план, болгарський народ проявляє себе сильно й активно — він чудесно змужнів і виріс. І про це так повно, на весь голос сказав видатний болгарський поет, член Всесвітньої Ради Миру Людмил Стоянов:

Братская дружба приносит обильные всходы,
Непревзойденной сердечностью озарена,
Русскую правду познав, прозревают народы,
С ней возмужала и выросла наша страна.

Великі успіхи країн народної демократії, і зокрема Болгарії, в справі будівництва соціалізму викликають шалену лютю імперіалістичних агресорів. Але на всі прояви звірячої ненависті відповіли полум'яні патріоти країн народної демократії своїм рішучим: «Ні! По-вашому не виїде!» І я тут цитую гнівні рядки вірша Н. Марангозова «До відповіді!»:

Оплот священный мира с нами рядом —
Союз Советский, наш великий брат.
В грядущее мы смотрим ясным взглядом,
А вы струите ненависти яд..

Дружба болгарського народу з народами Радянського Союзу, зокрема з великим російським народом, ґрунтується на спільності ідеалів і має своє коріння в історії. Велику роль у зміцненні дружби наших народів відіграли культурні зв'язки. А вони дуже давні. Таж американців ще й на світі не було, коли вже східні слов'яни створили свою могутню державу — Київську Русь, кордони якої простяглися від Балтійського моря до моря Чорного, від Карпат аж далеко-далеко на схід! І культура в цій державі, яка була коліскою російського, українського і білоруського народів, стояла на той час дуже високо. Київська Русь підтримувала культурні відносини з іншими країнами і зокрема з Болгарією.

Досить нагадати про ту велику освітню роботу, яку провели в нашій країні Кирило і Мефодій²⁷. Золота епоха болгарської літератури²⁸ часів Симеона багато сприяла розвиткові літератури Київської Русі. Ці культурні відносини підтримувалися пізніше на Україні — у XVII,

XVIII і XIX століттях. Деякі російські й українські діячі культури, не маючи можливості розгорнути свою діяльність в умовах царської Росії, емігрували в Болгарію і тут продовжували свою роботу. В свою чергу, багато болгарських діячів здобули освіту на Україні, як, наприклад, Христо Ботев, Алеко Константинов²⁹ та інші. Ми, українці, пишаємося тим, що один з кращих своїх творів (роман «Під ігом») Іван Вазов написав, проживаючи у вимушеній еміграції на Україні, в Одесі.

Тут, у Софії, зберігався нелегально виданий в Женеві в 1881 році «Кобзар»³⁰ Тараса Шевченка. Твори Тараса Шевченка не раз перекладали на болгарську мову Каравелов³¹, Славейков³², Жинзифов³³, Іван Вазов та інші письменники того часу, а також сучасні болгарські поети.

Видатна українська поетеса Леся Українка жила в 90-х роках минулого століття в Болгарії — в селі Владая, в горах коло Софії, і під впливом болгарського народного епосу почала писати там свою поему «Віла-посестра».

З особливою радістю хочу тут відзначити особисту дружбу між сучасними українськими письменниками і сучасними письменниками болгарськими.

В кінці свого слова я передав у президію як подарунок від українських письменників кілька десятків примірників книжок — оповідань Івана Вазова, а також роману його «Під ігом», які (оповідання і роман) тільки що вийшли в Києві в українському перекладі.

Живучи в монолітній сім'ї радянських народів, об'єднаних тісною дружбою, мій рідний народ, завдяки славі нашій Комуністичній партії, досяг небувалого піднесення й розквіту.

По закінченні денного засідання всі учасники і гості конгресу пішли з вінками до мавзолею Георгія Димитрова, а потім на могилу Василя Коларова.

Після обіду конгрес продовжував свою роботу в кіно-театрі «Москва».

З виступу секретаря ЦК Димитровської Спілки народної молоді Лучезара Аврамова нам радісно було чути про те, як болгарська молодь освоює досвід радянських передовиків. Десятки тисяч молодих робітників достроково виконали річні плани свої, а багато з них, як, наприклад, Ліляна Димитрова, Анка Петрова, Божана Златанова, Сашка Любенова, Нахіда Абдулова, виконали свої п'ятирічні плани і працюють уже на другу п'ятирічку.

Докладніше і ширше на питанні освоєння болгарськими трудящими багатого радянського досвіду зупинився у своїй звітній доповіді головний секретар Спілки болгаро-радян-

ської дружби Михайл Манев. Він говорить про те, який великий слід залишило по собі перебування в Болгарії радянських передовиків, ударників, раціоналізаторів. Досить сказати тільки одне, що після перебування в Болгарії Героя Соціалістичної Праці І. Ф. Павіна і знатної московської ткалі О. М. Штирової вирости й нові болгарські герої праці в галузі промисловості, сільського господарства і залізничного транспорту.

4 березня

Розбудив мене дзвінок телефону.

— Акакій Олексійович? Доброго ранку! Вас на нараду працівників театру? Запрошують саме сьогодні? А я хотів з вами в село Владая, де жила Леся Українка, поїхати. Хоч на хвилинку зайдіть — разом снідати підемо. — І я поклав трубку телефону.

Ранок дійсно по-справжньому добрий. Вночі (читав я довго) я чув: у вікна мої вітер чимсь мокрим, передвесьняним кидав — чи то снігом, чи то дощем. А зараз... Як це там у Єлизавети Багряної сказано? Я розкрив подаровану мені вчора збірку болгарських поетів у російських перекладах:

Минувшей ночью ветры бушевали ³⁴.
И ливень пролился,
И поутру из голубой эмали
Сяют небеса.

Небо сяло за вікнами березневою блакиттю. Низько кудись пролітав літак. З піснею струнко пройшла вулицею колона молоді (який прекрасний у пісні приспів: «За мир! Наперед, за мир!») Вітер за вікном заніс край полотнища з лозунгом — і в кімнаті потемнішало. Я швидко одягнувся, умився і відчинив у коридор двері назустріч Акакію Олексійовичу Хораві, а слідом за ним — ліфтеру, який приніс мені свіжий номер журналу «Болгаро-советская дружба». В журналі — великий портрет Івана Павіна і відкритий лист його до болгарських машиністів.

...У відведеному для делегацій залі ресторану майже всі вже на місцях. Ми радо вітаємо один одного. Минув усього лише один день роботи конгресу, а ми вже встигли споріднитись один з одним. Тут же з нами і відомий радянський журналіст Д. О. Заславський ³⁵, визначний художник Ф. П. Решетников ³⁶, деякі члени азербайджанської делегації.

Коротко поговоривши про новини в газетах (реформа банкової системи в Болгарії, Малик ³⁷ викриває Даллеса), ми йдемо на конгрес.

Сьогодні на ранковому засіданні виступають болгарські передовики, ударники, раціоналізатори, лауреати Димитровської премії, герої праці. Всі вони говорять про те, як їм допоміг і допомагає працювати великий досвід радянських передовиків. Ударниця фабрики імені 23 жовтня міста Габрово Магдалена Михайлова розповідає учасникам конгресу, як вона в своїй роботі застосовує досвід Олександри Штирової і досвід Ковальова.

— Я, — сказала вона, — ношу в собі почуття гордості за те, що я — робітниця і що, виконуючи щодня свій план, я завдаю цим нищівного удару американо-англійським хвжакам. А ім'я Олександри Штирової ми присвоюємо кращим своїм бригадам на фабриці.

Раціоналізатор, лауреат Димитровської премії Гірагос Елмаджан заявив з трибуни, що радянські передовики і новатори збудили у болгарських робітників прагнення до творчості і трудового героїзму. Гірагос Елмаджан наводить при цьому назви книжок радянської технічної літератури, які (книжки) надзвичайно допомогли йому в його роботі. Багато взяв він для себе від вивчення методів роботи радянських токарів, майстрів швидкісного різання металу Павла Бикова і Генріха Борткевича.

Теплим, добрим словом подяки за науку не раз згадував у своєму виступі Івана Федоровича Паніна представник залізничного колективу депо Софія. В результаті перебування Паніна в Софії та інших містах, підкреслив він, стався перелом у роботі залізничного транспорту Болгарії.

Для мене сьогоднішні виступи особливо були цікаві. Адже не було жодного виступаючого такого, який би не закликав своїх братів-болгар до поглибленого вивчення російської мови. Не було жодного виступаючого, який би не наводив напам'ять слова Георгія Димитрова, сказані ним про болгаро-радянську дружбу: «Для національної незалежності і процвітання Болгарії³⁸ щира дружба з Радянським Союзом не менше потрібна, ніж сонце і повітря живій істоті».

Так, болгарський народ зараз дихає чистим повітрям живлющої дружби нашої, болгарський працюючий народ відчуває на собі благотворний вплив сонця, яке світить з Кремля. Болгарія в своєму будівництві соціалізму кожного дня все вище й вище зростає і мужніє. І множаться герої праці на шахтах колишнього Перника — тепер Димитрова, і множаться ударники на іригаційному будівництві Тунджабуд³⁹, а також на молодіжній будові Димитровграда. Серед болгарських ударників почесне місце за досягненнями праці посідають болгарські дівчата і жінки.

Палко їх вітала сьогодні знатна німецька трактористка з МТС м. Слалов (Новий Бранденбург) Маргарита Мюллер.

Після привітальних виступів представників румунської, угорської та німецької делегацій, після ухвалення резолюції й заключного слова доповідача всім нашим делегаціям урочисто були вручені подарунки. Не стихаючи, лунали в залі вигуки: «Вічна дружба!», «Вічна дружба!» Всі підвелися, і аплодували, і радісно обмінювалися враженнями при кожному новому врученні подарунка. Особливе пожвавлення було в залі, коли польському делегатові на руки передали живе ягня... Наприкінці затихли всі, а потім «Інтернаціонал» заспівали — в залі болгарською мовою, а в президії російською і мовами всіх народів.

Після закриття конгресу я разом з болгарськими товаришами своїми на машині поїхав за Софію в село Владая, де жила колись Леся Українка. Та про цю поїздку я напишу окремо ⁴⁰.

СЛАВА ПАРТІЇ

Ми завше з радістю їдемо до Москви, а цього разу — додамо — ще з радістю особливою. І звичайно, що з хвилюванням великим. Адже ми їдемо на Декаду українського мистецтва і літератури. В червневі теплі літні дні в червоній столиці нашій — Москві — ми урочисто дамо звіт перед партією більшовиків, перед усім радянським народом про те, що зробили митці й літератори за ті п'ятнадцять років, які минули з часу першої української декади. Це — всенародний огляд нашої творчості. Можна тільки уявити, що кожен з нас, учасників декади, переживає зараз! З якою ретельністю готується, як гостро підтягується внутрішньо! До центра світової культури, до рідної нашої матері Москви ми веземо з собою все те, що тільки є у нас найкращого в літературі, театрі і музиці, живопису, народній творчості. Одверто кажемо москвичам: послухайте, погляньте, придивіться. А потім скажете нам своє слово. Не тільки ж бо ми похвалитися приїхали, але й почути ваші мудрі поради — почути, збагатитися.

Нинішня наша декада — це перш за все іспит. Великий, відповідальний. Вся наша попередня робота являла собою підготовку до цього іспиту. Про те, як підготувалися ми до нього, розкажуть якнайкраще самі наші твори, а ми від себе лише додамо, що кожен наш крок був окрилений Комуністичною партією. То саме вона історичними постановами своїми, повсякденною увагою завжди нас надихала, вчила і спрямовувала. То саме вона любовно підтримувала в нашій творчості все нове й здорове, дбайливо застерігала від помилок, несхибно вела на боротьбу проти всіх і всіляких проявів ворожої ідеології і спрямовувала на вірний шлях.

Партія збагачувала нас ясним своїм розумом, партія озброювала нас своїм пильним зором. Це вона насталювала нашу волю, ставила нас на передній край життя й боротьби нашого народу, щоб ми були витривалі й дужі.

І в душі нашій зринає найсердечніша подяка мудрій партії за те, що вона скрізь і завжди з нами нерозлучно,

за те, що по-батьківськи піклувалася вона про кожен наш крок, про перемогу.

До радісного комуністичного з а в т р а впевнено і нестримно прямує під проводом Комуністичної партії наша славна Соціалістична Батьківщина, весь наш героїчний радянський народ.

А це з а в т р а стає все ближчим і ближчим. І коли фрезерувальник Харківського тракторного заводу тов. Лупандія уже працює в рахунок плану 1953 року, то хіба не наближує він тут, відчутно і зримо, цей жаданий завтрашній день!

Радянська людина випереджає час. Наша промисловість завершила післявоєнну п'ятирічку на дев'ять місяців раніше строку. Знатний гірник Криворіжжя, лауреат Державної премії Антін Зіньков, виконав за перші чотири місяці 1951 року семимісячний план видобутку руди для потреб соціалістичної промисловості і сільського господарства.

Орденоносний колектив Дніпробуду¹ нещодавно звернувся до будівників Південноукраїнського і Північнокримського каналів із закликом спільними зусиллями домогтися дострокового спорудження великих будов комунізму — Каховської гідроелектростанції, Південноукраїнського і Північнокримського каналів.

У той же час передовики соціалістичних ланів вирощують урожаї, яких ніколи не знали поля. Лісами й садами вкривається наша радянська земля, повноводі канали пролягають на місці колишніх пустинь.

Із глибини, із кореня²
все в нас виростає:
саду перетворення
і нові міста.

Крізь пустелі йдуть канали,
в стратосферу ж кораблі,—
щоб жили і розцвітали
люди на землі!

На натхненну працю запалює народ Комуністична партія — організатор усіх наших досягнень і перемог.

Ніде й ніколи в історії жодна партія не стояла так високо, не давала таких значущих результатів, як наша Комуністична партія. Та це й зрозуміло, адже наша партія є партією нового типу, партією, яка захищає і відстоює інтереси трудящих.

Ось чому відтворити в мистецтві, в художніх образах боротьбу нашого народу за комунізм — це значить відтво-

реть провідну роль мудрої партії Леніна на всіх ділянках нашого життя. Не можна вважати випадковістю, що нині кращі твори літератури належать перу письменників, які відчують свій нерозривний ідейний зв'язок з комунізмом.

Кращі твори українських радянських письменників теж відбивають цей нерозривний зв'язок літератури з високою комуністичною ідейністю. Чуттям єдиної родини зігріта й освітлена творчість усіх українських радянських письменників.

Непереможною силою соціалістичної свідомості озброює партія радянську людину, виховуючи її в душі патріотизму і дружби народів.

Партія веде!

Загартована й умудрена в запеклих боях проти експлуаторських класів, проти зрадників і ворогів народу, проти чужоземних загарбників, партія Леніна веде дружну сім'ю радянських народів до комунізму.

Саме життя ствердило справедливість і доконечність мудрої політики партії більшовиків.

Нині за прикладом Радянського Союзу будують соціалізм наші брати в країнах народної демократії, що скинули з себе ярмо імперіалізму.

І ось, коли палії нової війни намагаються вкинути народи у воєнну катастрофу, на протипагу цим чорним силам все більше зростає і міцніє рух прихильників миру в усьому світі. В усіх країнах світу комуністи самовіддано ведуть перед у боротьбі за мир, за щасливу й радісну працю мільйонів вільних людей.

Навколо комуністів об'єднуються всі прогресивні сили світу — Заходу і Сходу. Серед лауреатів міжнародних премій «За зміцнення миру між народами» бачимо передових діячів Франції і Великобританії, Китаю і Кореї, Мексики і Сполучених Штатів Америки.

По всьому світу звучить голос комуністичної совісті і кличе народи до боротьби за мир, за демократію.

Перебуваючи кілька місяців тому в Болгарії, я чув із уст лауреата Дмитровської премії токаря Гірагоса Елмаджана, як радо переймає він досвід роботи прославлених радянських токарів-швидкісників Павла Викова і Генріха Борткевича. Так же глибоко схвилювала мене розповідь Магдалени Михайлової, ударниці фабрики імені 23 жовтня міста Габрово, про те, що кращим бригадам цього підприємства присвоюється ім'я знатної московської ткалі Олександрри Штирової, за методом якої вони працюють. Великий потяг до наслідування методів роботи радянських тракторобудівників я з радістю спостерігав ще три роки

тому на Варшавському тракторному заводі «Урсус»³. В Англії, в Шотландії, де лютує імперіалістична реакція, був я щасливий відчутти з боку представників найширших трудящих мас численні прояви щирої симпатії до нашої країни, до нашого народу.

Сьогодні вже сотні мільйонів людей на всіх материках прекрасно розуміють, що в особі радянських людей вони мають найвірніших друзів, які нікому і нічим не загрожують, які зайняті тільки тим, що під проводом партії будують своє щастя і бажають щастя усім народам.

У нас, радянських людей, немає і не може бути вищої честі, ніж творити і працювати під геніальним проводом партії. Партія — наше сонце. Кожному з нас, де б хто не працював, партія освітлює дорогу до успіху, кожного зігриває, кожного підтримує. Під благодотворним промінням цього сонця написали ми, письменники, кращі книги свої. Під цим сонцем прославляють трудовими подвигами Вітчизну свою наші герої на Донбасі і в Каховці, на Закарпатті і в Шполі, на Криворіжжі і в Бориславі... Під цим сонцем весь наш народ будує комунізм, бореться за мир, являючи величний приклад усьому прогресивному світові.

Партія веде!

З настановами партії наш радянський народ вступає в комунізм.

ВЕЛИКИЙ СИН ВЕЛИКОГО НАРОДУ

Животворний дух єднання і дружби народів, які населяють нашу багатонаціональну Батьківщину, втілив у собі Олексій Максимович Горький. Геніальний син великої Русі — батьківщини лєнінізму, Горький був полум'яним пропагандистом ідей більшовизму, ідей лєнінізму. Він все своє життя боровся за визволення народів Росії від соціального і національного гніту. Буревісник революції всі народи наші закликав згуртуватися під більшовицьким прапором, згуртуватися в боротьбі проти царизму.

А після перемоги Жовтня, коли в Радянському Союзі, вперше в історії людства, народилася і зміцніла бойова, творча дружба соціалістичних націй, Горький закликав нас, як зіницю ока, зберігати і плекати братерство народів СРСР — запоруку могутності радянської держави.

Ми, українці, особливо цінуємо ту постійну і живу увагу, з якою ставився наш великий сучасник до українського народу. Український народ з любов'ю прийняв образ Максима Горького в своє серце.

Горький знав українську мову, українську літературу і народну творчість. Олексій Максимович високо цінував творчість геніального українського Кобзаря — Тараса Шевченка¹.

В дев'яностих роках, подорожуючи від Києва вниз по берегах Дніпра, Олексій Максимович зупинився в Канєві, бував на могилі Тараса Шевченка².

У 1897 році Горький в селі Мануйлівці на Полтавщині українською мовою читав селянам поеми Тараса Шевченка. Про це і тепер розповідають там старі колгоспники колгоспу імені Горького.

З глибокою симпатією ставився Горький до революціонера-демократа Івана Франка та його побратима Василя Стефаника³. Їх слово було скуте австрійською цісарською цензурою, такою ж лютою, як і цензура царська. Франко надрукував у журналі «Літературно-науковий вісник»⁴ у Львові оповідання Горького «Челкаш», «Макар Чудра», а також «Пісню про Буревісника» в перекладі на україн-

ську мову. А в цей час Горький у журналі «Жизнь»⁵, де друкувалися роботи Володимира Ілліча Леніна, вміщував російські переклади творів Івана Франка, Лесі Українки, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Марка Черемшанин⁶. Так через штучні перепони простягали один одному руки великі брати, і ніякі поліцейські сили не могли перешкодити їх єднанню.

Радісною і плідною була багаторічна дружба Горького з українським письменником Коцюбинським. Коли Михайло Коцюбинський, зацькований російськими шовіністами та українськими буржуазними націоналістами, вирвався до Горького на Капрі, — яким теплом і щирістю зігрів там українського письменника його російський собрат!

«Приймають мене більш ніж добре⁷... — писав додому з Капрі Коцюбинський, — адже мої співвітчизники не балують мене такою увагою».

Дізнавшись про передчасну смерть дорогого свого друга, Горький прислав на Україну телеграму⁸. Він писав: «Смертна людина, народ безсмертний. Глибокий мій уклін народові України».

Умів Горький ненавидіти ворожу народові реакційну буржуазну «культуру», ворогів українського народу — українських буржуазних націоналістів.

— Ворог у нас один⁹, — говорив Олексій Максимович, — це царизм, це капіталізм.

Горький хотів, щоб усі народи Радянського Союзу шляхом широкої взаємної інформації знайомилися з тим, що зроблено кожним із них. У Радянському Союзі, не раз підкреслював Горький, говорять різними мовами, та думки у всіх спрямовані до одної мети — комунізму.

Горький мріяв, щоб твори радянських письменників перекладалися на мови народів, які населяють Радянський Союз, і насамперед на мову російську. Так, наприклад, про це ясно писав він у листі своєму до редактора азербайджанської колгоспної газети¹⁰ в «Правде» 17 грудня 1934 р.

Горький бачив у цьому глибокий і неминущий смисл, тим-то і в наступні роки неодноразово підкреслював він це при кожній творчій зустрічі з представниками культури в Харкові, Москві, Києві.

Мрія Горького здійснилася в СРСР. Всіма мовами радянських народів виходять у нас тепер як в оригіналі, так і в перекладах тисячі книг різномовних, але однодумних співців Соціалістичної Батьківщини.

Декади національних літератур і мистецтв, що прово-

дяться в столиці нашої Вітчизни — Москві, перетворюються не тільки на яскраве свято квітучих соціалістичних надій, а й на творчі єднання сил борців за мир, за найпердовішу на землі — соціалістичну демократію.

На щасливий шлях свободи слідом за радянським народом стали наші друзі за рубезем — трудящі країн народної демократії, будується справді демократична національна культура в Болгарії і Угорщині, в Румунії і Польщі, в Чехословаччині, а також в Кореї.

Горький, як і Коцюбинський, завжди для мене був і є найближчим учителем, хоча довший час я і не мав можливості зустрічатися з ним. Про Максима Горького я почув ще в 900-х роках, коли в дитинстві співав у хорі м. Чернігова. При гуртожитку хористів жив тоді спільний наш репетитор із семінаристів Микола Ілліч Подвойський, який багато розповідав нам про Горького і навчив нас співати горьківську пісню «Солнце всходит и заходит». З його розповідей ми чомусь зробили висновок, що Максим Горький ще недавно співав у нашому хорі і що він зараз нібито у відсутності. І я часто вдивлявся у мандрівників і подорожніх з торбинкою за плечима і питав себе: чи не це часом іде до нас Горький?

У 1911 році Михайло Коцюбинський, збираючись їхати в гості до Максима Горького на острів Капрі, взяв з собою і мої юнацькі вірші — і там прочитав їх великому російському письменникові по-українськи в оригіналі. Максим Горький через Коцюбинського підбадьорив мене своїм чуйним, своїм ласкавим словом. Слово схвалення Олексія Максимовича Горького в ті жахливі роки реакції влило в мою душу багато незваної тоді ще для мене сили і повернуло все життя моє по-новому, в бік небоязні дійсності, уважного вивчення її, в бік творчих дерзавь. Згодом сам Олексій Максимович згадував про ці ранні мої писання в листі до мене з Соренто в серпні 1927 року¹¹.

На весь світ лунає життєстверджуючий голос радянської літератури. Цей голос закликає все миролюбне людство, всі волелюбні народи до боротьби проти американо-англійської експансії, проти імперіалістичної реакції, проти кривавої пропаганди паліїв війни.

І з нами — з усіма народами Радянського Союзу, з усім прогресивним людством — наш безсмертний супутник, друг, глашатай соціалістичного гуманізму і патріотизму, велика радянська людина — Максим Горький!

[ВЫСТУПЛЕНИЕ НА ВЕЧЕРЕ, ПОСВЯЩЕННОМ ПАМЯТИ М. ГОРЬКОГО]

Алексей Максимович Горький — сын великой России, сын родины Ленина — воплотил в себе животворный дух объединения и дружбы всех народов, населяющих нашу необъятную Отчизну.

Горький вырос и созрел как художник и мыслитель, борец и трибуна под благим воздействием идей большевизма, и он, вслед за вождями и учителями нашей партии, высоко поднял голос свой во имя объединения всех народов нашей Родины.

Еще в 1915 году, в период разгула шовинистической пропаганды буржуазной печати России и всего капиталистического мира, Горький призывал народы нашей родины сплотиться в борьбе против царизма и национализма.

«Русскую землю, — писал Алексей Максимович, — населяют свыше ста разноязычных, разноверных народностей. Не ясно ли, что нашим культурным лозунгом должен быть лозунг: свобода и единство?»

После победы Великой Октябрьской социалистической революции, когда в Советском Союзе впервые в истории человечества родилась и окрепла новая невиданная дружба свободных социалистических наций, Горький неоднократно призывал, как зеницу ока, хранить и лелеять благотворное братство народов нашей Родины, как залог мощи и непобедимости Советской страны.

Алексей Максимович постоянно напоминал нам:

— Непременно держитесь все вместе, товарищи! Это самое главное!

Мы, литераторы Советского Союза, никогда не забудем, что именно Горькому принадлежит инициатива издания сборников национальных литератур народов России¹ в переводе на братский великий русский язык.

Мы, украинцы, особенно ценим то постоянное и живое внимание, с которым относился наш великий современник к народу украинскому.

Корень Горького — у всех народов в недрах²,
с украинскою землей он крепко сросся.

Алексей Максимович хорошо знал и горячо любил нашу золотую Украину. Немало ходил он еще в молодости по ее широким просторам, любясь роскошной природой

украинских степей, восхищаясь бодрым и талантливым народом украинским.

Горький знал украинский язык, любил украинскую литературу и народное творчество. Часто слушал он, записывал и сам певал украинские песни.

Горький хорошо знал и высоко ценил творчество гениального украинского Кобзаря — Тараса Григорьевича Шевченко. Еще до революции, проживая в селе Мануйловке на Полтавщине, Горький читал стихи Тараса Шевченко крестьянам — на украинском языке. Об этом и теперь помнят старики-колхозники колхоза имени Горького.

С глубокой симпатией относился Горький к революционеру-демократу Ивану Франко, чье слово было сковано еще более жестокой австрийской цисарской цензурой, чем царская. Светлой страницей, радостным событием была плодотворная многолетняя дружба Горького с украинским писателем Коцюбинским.

Уже в советское время, Горький, говоря о расцвете национальных культур в Советском Союзе, постоянно подчеркивал, что только лен[инская национальная] политика позволила всем народностям нашей страны развить свои природные возможности, избавиться от рабства экономического, политического, национального, отрешиться от своей вековой отсталости и дикости.

На Украине, в старой Кандыбовке, увековечен был Горьким потрясающий сердце эпизод варварства и невежества — в знаменитом рассказе «Вывод». А в новом советском селе Кандыбино Новоодесского района Николаевской области живут теперь новые люди. И вот, обращаясь к новым удивительным людям своей советской Родины, Алексей Максимович писал: «Побывать бы еще раз в Кандыбине³, полюбоваться на людей, пожать могучие их руки...»

Горький добивался, чтобы все народы Советского Союза путем широкой взаимной информации знакомились с тем, что сделано каждым из них.

Алексей Максимович мечтал, чтобы произведения литератур каждой народности переводились на языки народов Советского Союза, и в первую очередь на язык русский.

Мечта Алексея Максимовича осуществилась в нашей стране. Миллионы книг, издаваемых на всех национальных языках советских народов, разносят по всему обширному лесу нашей земли голоса разноязычных, но единомышленных певцов социалистической Родины.

[Червень 1951 р.]

МИРУ НЕ ЖДУТЬ — МИР ЗАВОЙОВУЮТЬ

Висотна будівля новоспоруджуваного університету першою ще здалеку привітно зустрічає тебе, коли ти під'їжджаєш до Москви. Висотні будівлі видно і в інших кінцях міста: вони призначені для жител, для творчої праці. Мирним будівництвом зайнята наша Радянська країна. Мирні будівлі зводить радянська людина також в Києві і в Ташкенті, в Мінську і Тбілісі, в Алма-Аті і Петрозаводську і в багатьох інших містах та селах Радянського Союзу. І всюди зачаровує тебе ритм роботи — безупинний, чіткий, точний.

В столицю нашу улюблену в кінці серпня я приїхав на пленум Радянського Комітету захисту миру¹. Я так ще недавно був у ній під час Декади українського мистецтва і літератури. Тоді я з своїми товаришами побував на фабриках, в палацах культури, в парках, на новобудовах. Тепер, в один із вільних днів напередодні пленуму, я поїхав на Ленінські гори, де проводять під'їзні шляхи до університету. Велетенська будівля високою верхівкою своєю гордо підносилась у небо, а внизу, під горою, широко на просторі стояла Москва — перед усім твоїм зором! — як на долоні... І золоте проміння відкидав на сонце від своїх верхівок зореносний Кремль. Звідти, з Кремля, на весь світ випромінюється миролюбна радянська політика.

Поети радянські в своїх піснях і гімнах славлять радянський народ. Поети миру — Пабло Неруда, Назим Хікмет, Людмил Стоянов і багато інших — прославляють наш народ як переможця фашистських загарбників і як прапорonoсця миру. Вони оспівують нашу чудесну Радянську країну, у якій є ключі від безкрайого світлого завтра і яка для всіх хоче миру. «Братове! — каже Поль Елюар.² — Є у світі країна, і в промінні її світла — країна інші ростуть, мужніють і міцніють».

Ростуть трудящі всього світу, мужніють народи в боротьбі за мир. І їм прикладом є наш радянський народ — невтомний будівник життя нового, який ніколи не покладає своїх рук у битві за мир в усьому світі.

Мир на волосинці! ³ — говорять у своїй поемі «Битва за життя» Мішель Дамбер.— Але ми візьмемо цю нитку і зсукаємо з неї міцний канат.

Міцно будувати висотну будівлю миру, щоб мир був тривалий і надійний,— ось чого вчать у наших радянських людей трудящі всієї земної кулі. Радісно їм переїмати цю науку в нас, бо мова, якою звертається радянський народ до народів світу,— це найпростіша і найрозуміліша для всіх мова свободи і миру. Багато народилося мов на землі ⁴,— зауважує корейський поет Лі Вон У,— але така мова, яка приносить щастя, в наші дні існує тільки одна на всій земній кулі.

Могутність і сила Радянського Союзу ґрунтуються на братерській дружбі народів. Завдяки їй всі народи нашої Батьківщини почувають себе рідними братами однієї родини — єдиної, нерозривної. Одним із сильних своєю культурою і найщасливіших в цій родині є радянський народ український. Завдяки російським братам своїм він возз'єднав всі свої землі в єдиній Українській Радянській державі. Високого рівня розквіту досягла культура українського народу, і віяким зазіханням українських буржуазних націоналістів, які після розгрому гітлерівських виродків знайшли собі нових панів у Америці, не вдасться зганьбити її, ні тим більше принизити.

Як радісно було читати в ці дні рапорт Центрального Комітету КП(б) України і уряду Української РСР про дострокове виконання державного плану хлібозаготівель! Адже всі досягнення наші є основою зміцнення нашої могутності, зміцнення справи миру. Український народ з допомогою російського народу виконав велику роботу по відбудові своїх міст і сіл, зруйнованих гітлерівськими ордами. Український народ не хоче повторення жахів війни як для себе, так і для інших народів. Тому він завжди за мир — проти паліїв війни. Роста й шириться рух народів у боротьбі за мир. Про це говорили ті, хто виступав на плевумі Радянського Комітету захисту миру. У радянського народу тільки одне бажання: жити в мирі з народами.

Наша миролюбність органічно впливає з самого характеру праці радянських людей — творчого, будівничого. Ми після війни достроково виконали четверту п'ятирічку. Ми створюємо зараз матеріально-технічну базу комунізму. Ми будуємо Куйбишевську, Волзьку, Каховську гідроелектростанції, будуємо Головний Туркменський, Південноукраїнський, Північнокримський і Волго-Донський канали, перетворюємо природу. Ми глибоко розуміємо велике значення цих завдань, поставлених перед радянським наро-

дом Комуністичною партією, і для нас слово «мир» — найбільш милозвучне, найбільш прийнятне й улюблене.

Проте зовсім інше, цілком протилежне відбувається там, за океаном, в Америці і в підлеглих їй країнах. Там, у верховод Уолл-стріту, слово «мир» викликає скажену ненависть, там вони всіляко переслідують прихильників миру, кидають у тюрми тих, хто ставить свій підпис під Зверненням Всесвітньої Ради Миру, хто стоїть за укладення Пакту Миру між п'ятьма великими державами.

Американо-англійські імперіалісти напали на Корею, вони поставили собі за мету знищити ні в чому не повинний корейський народ. Однією рукою вони роблять не чувані ще в історії злочини, а другу лицемірно простягають на дружбу, на мир. Та як тільки починають з ними говорити про мир, вони зразу ж пускаються на хитрощі, на фальсифікацію, на відмовки. Лицемірством сповнений був лист Трумена⁵ до товариша Шверника⁶. Дволичну гру ведуть імперіалісти навколо переговорів про перемир'я в Кореї.

Вони гадають, що миролюбні народи так і далі терпимуть їхні утиски, їхню наругу над правами народів, над їх свободою. Але ж усі вже народи вогненними буквами у своїх серцях написали слова про те, що миру не ждуть, а мир завойовують.

Вже понад 450 мільйонів чоловік людей доброї волі підписали Звернення Всесвітньої Ради Миру про укладення Пакту Миру між п'ятьма великими державами. Пленум Радянського Комітету захисту миру одноставно підтримав Звернення Всесвітньої Ради Миру. Пленум також закликав усіх людей доброї волі поставити свої підписи під цим зверненням. Народи світу з надією і любов'ю дивляться на нас, вони добре усвідомлюють, яке велике значення в боротьбі за мир має радянський народ.

Американо-англійські імперіалісти ніяк не втихомирюються у своїх підступах проти людства, вони й далі роздмухують ворожнечу між народами, продовжують розширювати число своїх баз на Далекому Сході, в Африці та Європі. Саме в ці дні починається збирання підписів під Зверненням Всесвітньої Ради Миру, і ми всі, як один, поставимо свої підписи за мир, за дружбу народів, за щастя всього людства.

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ЗАСІДАННІ
ПО ВІДЗНАЧЕННЮ 100-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ СМЕРТІ М. В. ГОГОЛЯ
4 БЕРЕЗНЯ 1952 р.]

Товариші!

Сьогодні в нас велике торжество — торжество національної культури радянського народу. Ми відзначаємо століття з дня смерті полум'яного патріота нашої Вітчизни, нещадного викривача феодально-кріпосницької системи, основоположника критичного реалізму, великого російського письменника Миколи Васильовича Гоголя!

По братніх республіках і областях Радянського Союзу, влюбимій нашій столиці Москві, скрізь сьогодні у доповідях, у висловлюваннях, у піснях звучить російському генію всенародна честь і шана, безсмертна слава і хвала.

Цінність кожного письменника виміряється багатьма достоїнствами його творчої природи. Але найперше достоїнство письменника — це його патріотизм, любов до своєї батьківщини.

Гоголь більш за все любив свою безкрайну, неосяжну Русь. Він бачив, які неоцінні багатства криються у ній, які величезні можливості розкриваються перед нею у майбутньому. Духовним зором своїм він уявляв, як його слава на Русь, мов та прудка необігнана трійка¹, мчить далеко уперед, а скося поглядаючи, перед нею оступаються і дають їй дорогу інші народи та держави.

І в той же самий час Гоголю добре було відомо, як тяжко живеться простому люду, люду покріпаченому, що перебував ще у темі, у рабстві, у неволі. Пани-кріпосники, поміщики-тунеядці, дворяни й царські чиновники, на чолі з царем Миколою I Палкіним, який вішав декабристів, придушили народ, придушили все те, що хоч найменшим чином нагадувало ознаки вільних прав людини, ознаки демократичності.

В. І. Ленін, розглядаючи перший період наростання визвольного руху в Росії, писав: «Епоха кріпосництва (1827—1846) — повне переважання дворянства². Це епоха від декабристів до Герцена. Кріпосницька Росія забита і нерухома. Протестує мізерна меншість дворян, безсилых

без підтримки народу. Але кращі люди із дворян допомогли розбудити народ».

В числі таких кращих людей — після декабристів, після Пушкіна, Грибодова, Лермонтова — був і Микола Васильович Гоголь.

В поняття патріотизму у Гоголя вміщалося усе: і любов до знедоленого, покріпаченого люду, і люта ненависть до царського самодержав'я, ненависть до чужої, ворожої російським людям ідеології, яку нав'язували тоді Росії іноземні заїди, що обіли царський трон, і повсякчасне бажання співробітництва поміж народами, і, насамперед, віра в те, що народ його в майбутньому нарешті стане першим з перших на весь світ.

Гоголь, як сказав Чернишевський, «пробудив у нас свідомість до нас самих»³. Але для того, щоб будити письменникові свідомість у свого народу в ту чорну добу Миколи I, коли, перефразовуючи Шевченка⁴, в Росії від молдаванина до фінна все мовчало, бо благоденствовало, треба було й йому самому мати велику сміливість. І Гоголь її мав. Бо дійсно ж, нема у Гоголя жодного, здається, такого твору, де б він не ставив перед російськими людьми прямого запитання:

— Хто ми? Небокоптителі, що животіють серед меркантильності дряхлого віку? Чи, навпаки, ми — нащадки племені богатирів, які нераз в історії давали відсіч всіляким іноземним заїдам та загарбникам?

Говорячи в своїй статті про російське малярство⁵, Гоголь зазначає, що воно довго перебувало в напівлетаргічному стані. Нехай же, закликає він, швидше прокинуться художники від сну!

Говорячи про архітектуру⁶, Гоголь обурюється, чого це на неї надіто вериги чужих форм? Російська архітектура повинна бути своя, самобутня, вона повинна високо стояти в світі!

О! Як би зраділо серце Гоголя, коли б він побачив сьогодні наші висотні будинки та університет в Москві, коли б він побачив Московське метро!

Гоголь закликав своїх співвітчизнян не схилитися перед малозначущими, перед ідейно низькими творами, яких так багато було в той час в іноземному мистецтві.

Гоголь всім своїм єством ненавидів тодішніх космополітів, поміщиків, які прищеплювали молодому поколінню зневагу до рідної мови та літератури. Високо оцінюючи Ломоносова, Фонвізіна, Рилєєва і свого друга та вчителя Пушкіна, Гоголь був певен, що в числі їхніх учнів неодмінно появляться народні таланти. «Поети беруться не

звідкіля-небудь, із-за моря⁷, — писав він, — а виходять із свого ж народу».

Гоголь піднімав свій народ, Гоголь щоразу нагадував бідним і знедоленим про високі права людини, розкривав перед ними величезні можливості: «Де ж багатирям родитись, як не тут, не на Русі?»

І він в своїй творчості показав нам багатирську фігуру Тараса Бульби, який і в останню хвилину життя свого, переживаючи люті муки на вогні, закликав усе своє славне товариство непохитно стояти перед натиском ворога, не піддаватись на його погрози, а єднатися, навіки зміцнити братерство: «Та хіба знайдуться на світі такі вогні, муки й така сила, яка б пересилила руську силу?»⁸

Ці слова Гоголя такі близькі сьогодні нашому сердцю, такі кожному з нас зрозумілі!

В наш час полум'яну любов Тараса Бульби до своєї батьківщини піднесено ще на вищий щабель радянського патріотизму. Велика Вітчизняна війна показала, що ніякі муки і вогні не могли і не можуть пересилити нездоланної сили радянського народу.

Гоголь з великою любов'ю ставився до простого народу, що закутий був у кайдани кріпацької неволі. Ще як учився Гоголь у Ніжині, він поклявся собі «жодної хвилини короткого життя свого ж не втратити, не зробивши блага»⁹. Він захоплюється творами Рилєєва, Пушкіна, і, безперечно, він знав й уже тоді, за що життя своє покладали декабристи. Виконуючи на гімназійній сцені роль одного з персонажів п'єси Фонвізіна «Недоросль», Гоголь дуже полюбив фонвізінівський сміх, його безжальну сатиру. Гоголю подобалось, що Фонвізін в «Недорослі» уже «не легенькі насмішки над смішними сторонами суспільства»¹⁰ виводить, а «рани і хвороби суспільства».

Найтяжчі рани і хвороби в часи Гоголя — це були кріпосництво та самодержав'я. І Гоголь узявся в своїх художніх творах розкривати їх, розкривати соціальні суперечності перед очима всіх чесних, передових людей. Після появи в друку «Ревізора» і особливо «Мертвих душ» реакціонери та мракобіси оголосили Гоголя бунтівником. Але всі передові, всі прогресивні сили російського суспільства зустріли Гоголя як виразника свободолюбства та демократичності. Пушкін написав Гоголю: «Поздоровляю вас з першим вашим торжеством!»¹¹ Белінський сказав: «Так, великим є Гоголь!» Гоголю Белінський дав щонайвищу оцінку: «поет життя дійсного»¹².

Реакціонери завжди вбачали в Гоголі свого політичного противника. Революційна демократія, навпаки, вважала

Гоголя за свого друга і спільника. І не випадково В. І. Ленін у своїй статті 1905-го року «Іще один похід на демократію» назвав імена Белінського і Гоголя, поставивши їх по наш бік революційних барикад.

Усі народи Радянського Союзу на чолі з великим російським народом бережуть і глибоко вивчають дорогоцінну спадщину Гоголя. Велика любов до Миколи Васильовича у нашого народу українського!

Могутній вплив Гоголя позначився на українській літературі. З благоговінням ставився до Гоголя Тарас Шевченко. У своєму вірші, присвяченому Гоголю¹³, він викладає весь біль душі своєї за муки покріпаченого люду, як його дума за думою серце роздирає. Характерно в цьому вірші, що Шевченко спою думу тяжкою посилає саме до Гоголя, який зрозуміє її, привітає і угадає велике слово.

Під впливом Гоголя виховувались цілі покоління українських письменників [...].

В історії російсько-українських літературних зв'язків Гоголь по праву займає одне з перших місць. У ньому чудесно зливаються прогресивні сили культур двох братніх народів — російського і українського. Хочу відзначити тут, що Гоголь, залишаючись великим російським письменником, в той же час був нерозлучний з українським народом [...]. За Гоголя, за його вплив, за його значення для українського народу боролись українські прогресивні й революційні письменники. Цим самим вони боролись за зміцнення дружби і братерства народу українського з великим російським народом [...].

Вдивляючись у простори сучасної йому Росії, Гоголь бачив її велике майбутнє. «Чи тут же у тобі не народиться безмежній мислі, коли ти сама без краю?»¹⁴ — питав він. — Чи не тут бути багатирю, коли є місце, де розгорнутися і пройтися йому?»

І ось сьогодні ми вже на власні очі бачимо реально, конкретно, зримо ту велику багатирську Русь майбутнього, яка тільки ввижалася колись духовному зору Гоголя. О, як змінилася й Русь за те століття, що минуло з дня смерті письменника!

Народи колишньої царської Росії давно вже стали вільні. Велика Жовтнева соціалістична революція розкрила їм двері до щасливого, творчого життя. Під прапором Леніна вони побудували соціалізм і впевнено йдуть до комунізму.

У тій самій Диканьці, де в гоголівські часи тільки один місяць освітлював шлях пізньому перехожому, горять тепер у кожній хатині яскраві лампочки Ілліча, а струм тече сюди аж із самої потужної електростанції на річці

Ворсклі. Нащадки гоголівських гордих Оксан уміло водять електротрактори, а острів Хортицю, де містилася колись Запорізька Січ, на яку Тарас Бульба привів був двох своїх синів, тепер не випадково називають електричним островом, бо саме тут народжуються й випробовуються могутні електромашини для нашого сільського господарства.

Указом Президії Верховної Ради УРСР Шипацький район Полтавської області переіменовано в Гоголівський район — це вияв пошани та любові українського народу до великого письменника М. В. Гоголя. До невпізаного змінився наш край. Здійснюються пророчі слова Гоголя, й могутня безсмертна мисль нової людини ширяє над великими просторами своєї землі; плем'я богатирів міцніє та множитья щодня й щороку, бо ж є тепер де розгорнутися й душі, й силі богатирській, радянській.

Столітню дату смерті Гоголя відзначає також і все прогресивне людство. На сесії Всесвітньої Ради Миру було винесено ухвалу провести святкування гоголівської дати по всіх країнах світу, як також і святкування 150-ої річниці з дня народження Віктора Гюго¹⁵, 500-ліття з дня народження Леонардо да Вінчі¹⁶ [...].

Проведення цих ювілейних дат по всіх країнах світу послужить ще більшому зміцненню прогресивних сил у їх спільній боротьбі проти агресивних намірів американо-англійських паліїв війни, ще тіснішому єднанню свободолюбивих народів у їх благородній боротьбі за мир, за дружбу і братерство.

І тут ім'я Гоголя є одним з тих блискучосяйних імен, які давно вже об'єднують і згуртовують між собою людей на ґрунті гуманізму і прагнення соціальної справедливості [...].

[Початок 1952 р.]

МОЛОДІ ПОЕТИ ЗАВОДУ «АЗОВСТАЛЬ»¹

Молоді кадри в радянській літературі — яка це радісна для всіх нас тема!¹

Наша країна — країна найвищої культури, національної за формою, соціалістичної за змістом. Розцвіла вона у нас пишним цвітом, дякуючи величезній підтримці з боку Комуністичної партії, розвитку й розцвіту національних культур всіх народів Радянського Союзу [...].

Перед нами твори молодих поетів літературного об'єднання заводу «Азовсталь». Поети-азовстальці мало ще де друкувались, крім своєї заводської газети «За металл». Пишуть вони українською і російською мовами. Тут поки що беру я твори кількох російських поетів. (В нашій розпорядженні були тільки деякі літсторінки заводської газети та ще окремі твори в рукопису.) В їхніх поезіях, зрозуміло, можна зустріти і недоліки, і невправність. Але разом з тим у цих молодих поетів є стільки хорошого, що про нього неодмінно треба говорити. Вони ростуть, вони йдуть уперед, вони в центрі будівничого життя Батьківщини! [...]

Завод «Азовсталь» закладено було ще в 1931 році за планом першої п'ятирічки. Завод намічено побудувати поблизу найбільшого в СРСР керченського родовища залізних руд. Радянська влада весь час виявляла своє піклування про нього. В 1933 році на будові заводу побував нарком важкої промисловості Г. К. Орджонікідзе². В цьому ж році, коли пущено було домну № 1, завод «Азовсталь» став у число діючих підприємств Радянського Союзу. А через кілька років, в 1941 році, на заводі уже працювали коксові батареї, 4 доменних печі, із яких домна № 3 і домна № 4 були найбільшими на Україні. Німецько-фашистські загарбники після віроломного нападу на Радянський Союз великої шкоди заподіяли заводу «Азовсталь». Своїм жорстоким «господарюванням», своїм лютим терором вони хотіли зламати непохитних радянських патріотів, та це їм не вдалося. І ось в 1943 році, коли Радянська Армія скерувала могутні удари проти гітлерівців,

вони, втікаючи, в лютий злобі своїй висадили в повітря домни й мартени. Зразу ж після вигнання фашистських полчищ з України перед радянськими техніками стало великої ваги завдання — відновити завод «Азовсталь». Радянські техніки з честю виконали його; в липні 1945 року стала до ладу домна № 3, а у вересні 1946 року — домна № 4 [...]. Металурги та будівники заводу і зараз у щоденній своїй роботі виявляють високі зразки героїчної праці. Оспівування трудових подвигів робітників заводу є однією з головних тем поетів-азовсталців.

Тема безсмертного трудового подвигу радянської людини — це провідна тема всього радянського мистецтва. І справді. Хіба ж не та сама мужність і впевненість у своїй силі радянської людини вміщена в картинах Г. Корєлова³ «Знатний сталевар заводу „Серп і молот“ М. Г. Гусаров з своєю бригадою»; О. Шовкувенка — «Передовий сталевар Павло Кочетков»; В. Полякова — «Доменщики Уралу»; К. Дорохова⁴ — «Молодіжна бригада»? Хіба ж не та сама незламна воля до подолання труднощів звучить в скульптурі В. Ленської «Ливарниця» або ж у «Молодіжній симфонії» композитора О. Тактакішвілі⁵? У всіх цих творах тема труда розкривається через показ образу людини. Тему труда в реалістичному її ствердженні високо піднесли в Радянському Союзі наші письменники, композитори, художники. Цього досягли вони в боротьбі проти формалістів, які, не помічаючи живої людини, оспівували одні тільки бездушні машини.

В центрі уваги наших митців, зокрема письменників, стоїть людина-творець, будівник і організатор процесів труда. Те ж саме ми бачимо і у молодих поетів заводу «Азовсталь». Візьмімо, наприклад, вірш Івана Бітюкова «Сталевар»:

Встал на вахту, с богатырской осанкой,
Рукава по локоть засучив,
В прошлом — оя ляхой водитель танка,—
Ныне — сталевар мартеновской печи.
Я таких встречал под Сталинградом,
Мне стальной характер их знаком.
Если драться — значит драться надо,
А работать — только с огоньком!

І далі йде розкривання того, як же саме склався цей сталевий характер. Тут виступає на перший план біографія робітника:

Это он, такой, как сотня многих,
Не жалея силы для борьбы,
Вражеские танки на дорогах
Превращал в железные гробы.

Это он, всю боль войны изведав,
В битве не устал и не угас.
Он тогда боролся за победу,
И за мир он борется сейчас.

Родной и партией воспитан,
Он привык свой мирный труд любить.
Господа министры Уолл-стрита,
Вам таких ничем не победить!

Що є характерним для поетів літоб'єднання «Азовстали» — це те, що кожен з них про завод свій пише, як про рідну сім'ю. Читаючи вірш В. Юрка «Нас роднит завод», відчуваєш, яка велика любов, любов назавжди, зросла в серцях робітників до свого робітничого колективу, що носить ім'я Серго Орджонікідзе!

Вот завод с высокими печами,
И Серго, стоящий у ворот.
Трудовыми славными делами
Нас в одну семью роднит завод.

І це не просто заява, не голе твердження, ні, — В. Юрко в останньому куплеті свого вірша майстерно й тонко підкреслює, чим же саме так вабить до себе нашого робітника радянський завод.

В цех приходишь радостным, веселым,
За станок становишься скорой.
Мы всегда работаем с задором,
Чтоб Отчизна крепла все сильней.

А Іван Бітюков ще точніше говорить — завод для нього це те, без чого жити не можна:

Завод все ярче полыхает
Жемчужной россыпью огней.
В нем жизнь моя, мое дыханье
И сила Родины моей.

(«Мой завод»)

Тут же любов до свого заводу зливається з любов'ю до всієї Батьківщини. Тут патріотичний вислів робітника-поета досягає особливої сили звучання. Завод поета вирощує, його вдачу загартовує, як, скажімо, загартовували колись головні київські залізничні майстерні вдачу Миколи Островського⁶, як загартовує шахта вдачу донбасівців Павла Безпощадного, І. Гонімова⁷, П. Байдебури.

Почуття любові, усвідомлення щастя того, що ти, належаючи до сім'ї робітників заводу, віддаєш свій труд на благо Вітчизни, радісно передає у вірші «Песня о труде» і Ніна Маяковська. Причому молода поетеса ніяк не обми-

нас того, що на шляху до наших досягнень стоять великі труднощі, які ще треба подолати.

Я чувство заветное счастья
Несу через трудности лет,
Творить и учиться со страстью,—
Пределов дерзанию нет.
И мне с каждым днем все милее
Весь говор, весь шум заводской,
И запах олифы и клея,
И люди моей мастерской.

На жаль, тут поетеса стала на невірний шлях, змішавши в двох останніх рядках живих людей, своїх героїв, з запахом олифи й клею.

В капіталістичних країнах шахти, фабрики й заводи для робітників є не чим іншим, як тільки пеклом, є постійним джерелом муки й нещастя. Про це з обуренням і гнівом говорять у своїх творах і видатний турецький поет лауреат Міжнародної премії миру Назим Хікмет, і поет-комуніст Куби Ніколас Гільєн⁸, і прогресивний поет США Томас Макгрет⁹, і багато інших... У нас же в Радянському Союзі як самий процес труда, так і вся обстановка заводу викликає в робітника натхнення, настроює його на героїчний лад.

Ты в комнату врываешься, как вихрь,
Не сняв спецовки и не скрыв волнения,
И я в глазах сияющих твоих
Читаю радость вдохновения.
А всякий, видевший лицо твое
В тот светлый миг, подумал бы наверно:
Кто впереди шел в грохоте боев,
Тот и в труде всегда шагает первым.

(І. Вігюков, «На стройке»)

Поет у цьому вірші розкриває нам духовне обличчя радянської людини, робітника-борця, який немовби двічі поріднився з улюбленим своїм заводом: перший раз, коли визволяв від фашистів рідну соціалістичну Батьківщину, і другий раз, коли він став стахановцем, новатором соціалістичного виробництва.

Повнотою розкрити духовне обличчя радянської людини можна лише тоді, коли письменник показуватиме її не лише у виробничому процесі, а також і, скажімо, в побуті, в коханні. Отже, хоч у тут зазначити, що у поетів літоб'єднання «Азовсталі» є такого роду деякі спроби, і спроби цікаві. Хочу навести тут вірш В. Юрка «Любимой»:

Ночь проходит, быстро опускаясь...
«Азовсталь» в туманной слякоте,

Возле проходных со мной прощаясь,
Ты удачи пожелала мне.

И уходишь, лучшая на свете,
Самая желанная всегда.
Мы не целовались, только ветер
Тронул робкой ласкою уста.

Нижний вірш! Та, на жаль, він перед кінцем своїм дещо
холоднуватий: замість розвитку сюжету — готова наста-
нова.

После смены мы опять с тобою
Встретились у тех же проходных.
Хорошо, что мы живем одною
Мыслью о победах трудовых.

На ліричні теми, теми кохання ми стрічаємо вірші
у Івана Бітюкова: «У нас с тобой одна дорога», «Дождь»,
«Заводская весна» та ін. Треба згадати ще тут ліричні
вірші Віктора Попова «Вечер» (тільки до чого там у ньому
морем повз острів іде фрегат, судно минулих віків, коли
на березі пісню співають радянські дівчата?), вірш Гри-
горія Цибульника «Песня о Первомайском поселке», вірш
П. Рябініна «Подруги» і особливо вірш Ніни Маяковської
під трьома зірочками, без назви, про босоногую подругу.
Ось він у скороченому вигляді:

Дождь струится, серебрится,
Словно сеть,
Не тает песня-птица,
Только петь.

...Что запело, зазвенело,
Кто зовет?
На крыло ложится смело
Самолет.

Вот он чертит напряженный
Низкий круг.
А навстречу — сад зеленый,
Свежий луг.

Капли звонкие играют
Под лучом,
Дети с криком выбегают
За мячом.

Как роса седая луга —
Яркий смех.
Босоногая подруга
Лучше всех.

Велика любов у молодих письменників «Азовсталі» до
свого заводу! Та як же не любити свій завод, коли поет,

як робітник, сам є частиною цього заводу? Поетична мо-
лодь заводу «Азовсталь» сама щоденно бере участь у тру-
дових процесах. Серед поетів-азовстальців є слюсар, мон-
тажник, інженер, прокатник, робітник газорятувальної
станції, токар вагового відділу, робітник будуправління,
бригадир-наладчик та ін. Отже, зрозуміло, що всі вони
добре знають процес роботи на заводі. Яскраво це видно
із віршів В. Попова «Гордость азовстальцев», Н. Берілова
«Сталь», Н. Маяковської «Электросварщица», В. Юрка
«Скоростник». Досконале ж знання процесів своєї роботи
кожному з поетів-азовстальців велика дає впевненість
у собі.

Он идет спокойно, важно,
Как хозяин, меж цехами,
Потому что винтик каждый
Сделан тут его руками,—

так говорить В. Попов у своєму вірші «Гордость азовсталь-
цев» про робітника заводу. Ясно, що цим самим він гово-
рить також і про поетів-азовстальців, які теж є робітника-
ми заводу.

Молоді письменники «Азовсталі» як справжні сини
і дочки великої колективної сім'ї охоче й часто відгуку-
ються на події в цехах заводу. При цьому вони в своїх
творах виказують неабияку обізнаність з процесом вироб-
ництва. За підвищенням продуктивності праці, розробкою
нового процесу виробництва на кожному заводі нашому
стежить так званий штаб технічної думки, який склада-
ється із інженерно-технічних працівників, співробітників
лабораторій, а також з конструкторів і новаторів-стаханов-
ців. На заводі «Азовсталь» не раз обмірковувалось пита-
ння про планування швидкісних плавок. Із газети «При-
азовский рабочий» (30.X 51) ми знаємо, що було, напри-
клад, обмірковано статтю сталеварів печі № 5 мартенів-
ського цеху «Азовсталі» Семена Забеліна та Івана Кова-
ленка, в якій вони пропонували розгорнути соціалістичне
змагання за подальше скорочення виробничого циклу
в часі. Так само газета «За металл» (1 січня 1952 р.)
відзначила великі успіхи знатних металургів не тільки да-
ного колективу, а й всієї області — Івана Волковицького
та Іллі Бєлого. Чи не це ж саме відбилось у віршах поета?

Последняя плавка мигнула...
Печь медленно набок легла,
Над жолобом искры салютом
Взметнулись -- и сталь потекла.

В стремительном жарком паденье
Клокочет стальная река.
Следит сталевар за кипеньем
Сквозь синюю дымку стекла.

Читаючи цей вірш Н. Берілова під назвою «Сталь», ми разом із сталеварами переживасмо всю повноту радості майстерно проведеного витоплення сталі.

И только закончил искриться
Покрывшийся шлаком металл,
Очки сталевар рукавицей
Протер и подручным сказал:
«На нашей земле уж едва ли
Найти такой угол бы, где
Мы труд не прославили в стали,
А сталь в нашем мирном труде».

(Одночасно зауважую тут, що слово «где», поставлене на сильному місці, надто вже витикається перед самою дезурою¹⁰ і звучить неприємно.) Прославляє швидкісників-сталеварів у «Песне азовстальцев» і Григорій Цибульник:

...Трудового мы фронта солдаты,
И войны нам не нужен пожар.
На стахановской вахте Ципшнатый,
Боевой скоростник-сталевар.
...Нерушимой семья наша стала,
Нам работать и жить хорошо.
На стахановской вахте Мазалов,
Стал на вахту Сергей Кильдышев.

Тема соціалістичного змагання, тема стахановського труда як труда новаторського звучить у всіх поетів-азовстальців. В їх віршах, крім Никифора Ципшнатого, оспівуються також Іван Федін, Павло Таран, Аврамов, Чалий.

Радісною подією на заводі є вихід сталлю навантаженого состава.

Швеллеров, балок и шпунта
Много уложено в нем:
С песней в назначенном пункте
Встретит состав Волго-Дон.

Яскраво передає момент виходу состава Віктор Попов у вірші «Заводской подарок».

Резкий свисток паровоза,
Весь полустанок дрожит.
Вырвался сдавленный воздух,
Желтый песок закружив.
В насыпь вмиваются шпалы
Тяжестью звонких колес.
Белым густым покрывалом
Стелется пар под откос.

Але хочеться зауважити: всі деталі тут влучні і запам'ятовуються вони добре, але де ж людина? Немає її ні в цих куплетах, ні в інших.

Ще більшою подією для робітників свого цеху є вступ юнака до комсомолу. Прекрасно це змальовано у вірші Ніни Маяковської «Это жизни новая страница».

Он встает, застенчивый и смелый,
Рассказать о жизни молодой.
Он еще совсем немного сделал,
Только начал путь свой трудовой.

Но уж он сегодня — победитель,
Шагу он не сделает назад,—
Юный плотник, боевой строитель,
Ученик стахановских бригад.

...И друзей приветливые лица,
Улыбаясь, окружил стол.
Это жизни новая страница —
Паренек вступает в комсомол.

У цьому вірші Ніни Маяковській удалося стисло — буквально в двох словах! — охарактеризувати юнака: «застенчивый и смелый». І далі вона пояснює: соромливий, бо дуже ж мало ще зробив він; сміливий, бо тільки вперед він зник іти, ні на крок назад не подасться!

Поети-азовстальці уважно розробляють тему озброєння кадрів марксистсько-ленінською теорією. Не можу не навести тут уривка із вірша Ніни Маяковської «В кружке»:

Шуршит косяпекта белый лист,
И говорит пропагандист
О славной жизни Ильича.
Над книгой лица склопены,
А Левин смотрит со стены
На молодых своих внучат.

Велике місце посідає у творах поетів-азовстальців тема радянського патріотизму й національних традицій народів СРСР, тема ленінської дружби народів [...].

В статті А. Дмитрієва, вміщеній у заводській газеті «За металл» (стаття написана виключно про молоді кадри), широко висвітлено, як в єдиній братній сім'ї працюють на заводі і російський інженер Савелов, а йому допомагає осетин інженер Мугуєв, і білорус доменщик-жолобщик Чаусов, і робітник скипової ями татарин Алеутов, і українець ливарник Біблій, і грузин, що стежить за вимірними приладами, Парасташвілі, і молдаван горновий Доготар, і багато, багато інших. А. Дмитрієв статтю свою назвав «Золотая книга», він цитує в ній ури-

вок із вірша (під тією ж назвою) відомого російського поета М. Матусовського¹¹:

...В этой книге пути миллионел,
Словно в солнечный полдень, ясны.
Это высший закон всех законов —
Конституция нашей страны.

Під зорею Радянської влади вирости, змужніли й розквітли нові, соціалістичні нації — російська, українська, білоруська, узбецька, грузинська та інші, в яких одна благородна мета: оберігати здобутки революції, дружно допомагати одне одному, спільно боротися проти внутрішніх і зовнішніх ворогів. Український народ домігся визволення свого, дякуючи перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції, дякуючи допомозі старшого свого брата великого російського народу.

Про дружбу народів складають дзвінки пісні поети-азовстальці. В своїх піснях вони весь час підкреслюють, що шлях у всіх трудящих нашої Батьківщини один, незалежно від того, якої б не були вони національності. Рідна більшовицька партія об'єднала всіх нас в одну родину неподільну. Молодий поет П. Рябінін про це ж саме й говорить у вірші «Дружба»:

Я вырос в предгорьях карпатских,
А ты — у кавказских вершин,
В республиках дружных и братских,
И путь наш с тобою один.

Нас партия крепко сплотила,
И к счастью нам вместе шагать.
Навеки в труде нас сроднила
Любимая Родина-мать.

Дякуючи непорушній дружбі народів СРСР, Радянська Україна так швидко відбудувала після Великої Вітчизняної війни своє зруйноване господарство, успішно виконала четвертий (перший післявоєнний) п'ятирічний план республіки, завершила механізацію підземного транспорту в Донбасі, відбудувала Дніпровську гідроелектростанцію імені Леніна, відбудувала гіганти чорної металургії. Ясно, що для здійснення всього цього потрібно було багато сил і енергії. Але народ радянський скрізь вийшов переможцем. Ленінська дружба народів нашої Батьківщини ще більше зміцніла у взаємообміні допомогою великим будовам комунізму. Це справжнє змужняння радянських людей! Скільки поетів нашої країни оспівали й оспівують це радісне змужняння! Скільки композиторів пісень своїх гор-

дих на цю тему склали, скільки художників картин намалювали! Хочу ж сказати, що молоді радянські таланти з неменшою гордістю, як і митці старшого покоління, беруться оспівувати наше богатирське зростання, наш чудесний розквіт в соціалістичній культурі.

Родина наша! Мы возмужали
В мирном, горячем труде.
Нас, азовстальцев, ты воспитала,
Славь, Отчизна, тебе!

Так починає пісню свою Г. Цибульник. Поет спочатку говорить нібито тільки про азовстальців, але ж далі усім нам видно, що говорить це він за весь народ радянський.

Слово мы дали: быть «Азовстали»
Первым заводом в стране.
Дорога честь нам города стали,
Честь металлургов — вдвойне.
...Трумэн, взбесившись, там, в Белом доме,
Новой грозит нам войной.
Шайка бандитов мира не сломит
Атомной бомбой, чумой.

І закінчує свою пісню Г. Цибульник куплетом, який в дечому нагадує приспів гімну Міжнародної спілки студентів Льва Ошаніна ¹²:

Нас миллионы, смелых, свободных,
Преданных миру людей.
Воля народов, дружба народов
Трумэна планов сельвей.

(«Родина наша»)

У поетів-азовстальців зустрічаються сильні твори на тему «За мир», твори, що викривають американо-англійських паліїв нової війни. Майже всі вони побудовані на протиставленні творчого життя вільних народів Радянського Союзу й підневільного життя погноблених народів капіталістичних країн.

Мы растем,
и успехи роста
Радуют душу,
ласкают глаз;
Все значительное —
понятно, просто,
И величественно,
как рабочий класс.

Як це прекрасно: «И величественно, как рабочий класс!» Так, робітничий клас СРСР — це авангард світового пролетаріату, трудящі поневолених країн учаться

У нього завойовувати свободу. Віршу А. Алексєєва властива прозора афористичність, що зразу запам'ятовується. Крім того, цікавий цей вірш іще й тим, що по ньому видно, як уважно поети-азовстальці вивчають твори Володимира Маяковського, поета-трибуна, співця соціалістичної Батьківщини, нещадного викривача американських та англійських імперіалістів. Ритми, образи й порівняння вірша А. Алексєєва, мені здається, ясно підтверджують це.

В злобе наглея,
                                враги рычат,
Стремясь сорвать
                                коммунизма стройку.
Рабочий!
                                Железной воли
  важми рычаг,
В деле своем
                                будь стойким!

На тему «за мир» треба відзначити вірш І. Бітюкова «Сталевар», що я його цитував на початку статті, «Свободу Кореє» і «Мы не устанем жить и строить». Всі вони наповнені гнівом проти паліїв нової війни. Навпаки, віршу Г. Цибульника «Наша цель» якраз не вистачає цього гніву. І тому, коли він пише: ми для того будуємо домни і зрошуємо пустелі,

Чтоб не знали наши дети
Повторенья новых войн;
Чтобы жили все на свете
Дружной, мирною семьей,—

читач ясно бачить одне: обурення проти американо-англійських імперіалістів тут підмінено роз'ясненням, та ще й, на велику досаду, роз'ясненням у танцювальному ритмі замість того, щоб подати образ словесний у ритмі розмірнім, залізнім, твердим.

У формі запитання й відповіді написано вірш «Ответ матери» І. Безлепка. Вірш цей простотою викладу приступний для широкої аудиторії. Але мінус його той, що він в закінченні своєму віддає присипляючим і заспокоюючим тоном. Ще хочу згадати тут про вірш А. Щербакова «Наш труд». Вірш написано на тему: що зробив ти для справи миру? Чим ти Вітчизні допоміг? Вірш — організуючий, а через те й потрібний. Зрозуміло, що організувати настрій може тільки той вірш, який написано художньо. Гарно звучить вірш Ніни Маяковської під назвою «Франція». Активними, наступальними ямбами передає нам картину боротьби прихильників миру у Франції Ніна Маяковська (вірш «Франція»).

Дыханье весны овеяло Париж,
Коллеж де Фраяс гремит
волной аплодисментов.
Перед аудиторией рабочих
и студентов
На кафедре стал Жюлио Кюри.
Он говорит. И пламенное слово
Спелло пути науки и труда.
И женщины пришли сюда —
Подруги Дашиэли Казапова ¹³.

Коли ми скажемо, що цей вірш до певної міри удався Ніні Маяковській (щоправда, неточні рими сердять читача), то вже ніяк цього сказати не можна про вірш її «Мы — за мир». У ньому в кількох випадках через небалість поетеси примостилися так звані загальні місця, що не встигли в душі поета визріти на одухотворене поетичне слово. Справді, кого можуть організувати та зрушити на боротьбу за мир такі ось звичайнісінькою прозою викладені положення?

Без атомной бомбы им
просто не жить,—
Но длительный мир навсегда
увичтожит
Возможность обмана.

Глибоке розкриття смислу подій, що відбуваються,— це одна із перших вимог методу соціалістичного реалізму. Але як же можна поетові розкрити смисл подій, коли він нехтує образотворчими засобами, коли він нехтує також художньою мовою. «Для письменника-художника,— писав О. М. Горький в статті „Про соціалістичний реалізм“,— необхідне широке знайомство з усім запасом слів дуже багатого нашого словника і необхідне уміння вибирати з нього найточніші, найвиразніші, найсильніші слова». На це поки що слабкують наші молоді поети і, зокрема, поети-азовстальці. У Івана Бітюкова, наприклад, у вірші «Весна хозяйствует» «митингуют на березе неугомонные грачи». Питається, чи потрібно ж свідомістю людини наділяти граків і чи не можна було б іншого слова підібрати? В колективній поемі «Слово азовстальцев» сказано, що на фронті соціалістичного будівництва «Мы шагаем единой стеной». А як же це саме можна крокувати стіною — і самі автори, певно, не розуміють.

У першій половині моєї статті я більше зупинявся на плюсових сторонах віршів азовстальців. Зараз же я вважаю за обов'язок, обов'язок старшого поета, вказати молодим поетам на їхні недоліки. Отже, до таких зауважень, які я зробив уже перед цим, долучу іще зауваження про те, що

у поетів-азовстальців дуже легковажне ставлення до риму в вірші. Так, у них легким серцем ще може проскакувати рима вождя — корпуса (колективна поема «Слово азовстальцев»); можуть ще й так неподібні на самих себе укластись рими, як пожега — зажат (В. Попов), сила й банкіра (А. Алексєєв), труде — тебе (Г. Цибульник) або ж і рими виключно дієслівні (у П. Рябініна і В. Юрка). Слабеньке ще де в кого із поетів-азовстальців і поняття про епітет, про образ, про структуру вірша. Все це вимагає від молодих поетів ще більшої, ще наполегливішої роботи над собою. І вони, безперечно, візьмуться до цього. Гігант промисловості півдня Радянської України — завод «Азовсталь» створив усі можливості для народження талантів літератури й мистецтва. Це велика слава як талантам, так і самому заводу.

Сколько юных талантов у нас,
Сколько дел, сколько рук золотых!
Наше сердце всегда молодое
И душа нежной лаской полна.
Приазовье мое золотое,
Трудовал моя сторона!

Це говорять не тільки автор цих рядків В. Попов, це говорять всі робітники заводу «Азовсталь», серця яких завжди молоді і душа яких ніжної ласкавості повна.

З віжною ласкавістю до молодих талантів азовстальців ставиться Вітчизна. Росту молодих талантів сприяють також і революційні традиції міста: Орджонікідзе з ними, Жданов ¹⁴. Образ легендарного сталевара, героїчного сина робітничого класу Макара Мазая ¹⁵, — в їхніх серцях.

Історичні завдання, які поставила перед радянським народом славна Комуністична партія, надихають всіх нас на велике виробниче, політичне піднесення, піднесення творче.

[1952]

ЯНКА КУПАЛА

Він палко любив свій народ, якому всі сили віддавав, всі помисли свої, і народ дав йому право говорити від його імені. З самих юних років Янка Купала був на непосильній, підневільній роботі, але ніколи він не схилявся перед панамі. Та хіба міг би він міняти себе на угоду царям, поміщикам, експлуататорам? У своїх діях він керувався лише правдою і справедливістю, — і правда життя навчила його складати гнівні пісні. Ввібравши в себе усну народну творчість, продовжуючи в білоруській літературі благородні традиції боротьби за визволення від соціального й національного гніту, він сприйняв у свою творчу душу передові традиції російської революційно-демократичної літератури: Некрасова любив він найбільше, а також українського поета революціонера-демократа Шевченка. І збагатився він, і зміцнів. А коли почув голос Буревісника, він сміливим голосом, незважаючи на насмішки царських сатрапів, які не визнавали білоруського народу, гордо перед усім світом заявив: «А хто там іде ¹, а хто там іде, яка то громада велика гуде? — Білоруси!.. А чого ж, чого захотілось їм, їм, погордженим, їм, сліпим, глухим? — Людям зватись!»

І царські сатрапи ще суворіше насупили брови. Але знайшов Янку Купалу Максим Горький ². Радісно повторивши слова поета: «А чого ж, чого захотілося їм? — Людям зватись!», — він ласкаво обійшовся з ним, обняв за плечі і посадив з собою поряд...

* * *

Олексій Максимович Горький в творчості Янки Купали, так само, як і в творчості Якуба Коласа, велику відчув силу. Він білоруських поетів ставив і іншим письменникам за приклад. В 1910 році Олексій Максимович писав про це Михайлу Кожубинському ³. Силу дало Янці Купалі саме життя. За його словами, сюжети для своїх поем і драм здебільшого він брав або з справжніх випадків життя, або з казок, легенд, пісень. А в статті своїй 1913 року «Чому

плачуть наші пісні?» — в статті, що є нищівною відповіддю на мерзепні «поради» буржуазного націоналіста поетам-демократам не торкатися тем дійсності, — Янка Купала говорив: «Хіба могли вони (поети. — П. Т.) в перших своїх словах оспівати тільки красу своєї Вітчизни, не глянувши спершу на реальний побут її синів?» Як це подібне до того, що сказав поет-революціонер Радищев на початку свого відомого твору «Подорож із Петербурга до Москви»: «Я глянув навколо себе — душу мені опекло лихо людське».

Творчість Янки Купали на повну силу розквітла тільки після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Янка Купала, усвідомлюючи ту обставину, що «не може письменник обійтися старим досвідом», частіше став відвідувати заводи й колгоспи. Особливо багато дала йому поїздка в колгосп імені БВО⁴. Результатом його поїздки була нова поема «Над рікою Оресою»... У одному із червневих номерів за 1952 рік газети «Звезда»⁵, в варисі «На землі відродженій», розповідається про те, яким невпізнаним стало зараз життя на колишній Мар'їнській трясовині. Радянські люди перетворили цей колись сумовитий куточок Полісся на квітучий сад. І гримить тепер там слава про безстрашних комуністів, про героїв праці, і славлять радянські люди рідну Комуністичну партію.

* * *

Славна Комуністична партія допомогла Явці Купалі, як і Якубу Коласу, підвестися на таку висоту, на яку не піднімався ще жоден білоруський письменник. З такої висоти далеко видно кругом на весь навколишній світ. На такій величезній висоті у Янки Купали більш гострим став творчий зір і більш тонким слух; і стали дії його більш швидкими — відповідно до грандіозних просторів Соціалістичної Вітчизни. Так, йому чути було, як від підніжжя Ельбрусу пісня Сулеймана Стальського луною прилітала до нього⁶ в Білорусь і сідала йому на руки. Джамбула звик називати він «сусідом-акином»⁷, пісні якого також прилітали до нього через ліси, поля і гори. Піднявшись на весь свій зріст, Янка Купала радісно обмінювався своїм творчим досвідом з Олексієм Толстим, Фадєєвим, Ісаковським в Москві⁸, з Людасом Гіра⁹ в Литві, з Ісаакяном у Вірменії... Перебуваючи в 1939 році в Єревані на святкуванні 1000-ліття вірменського епосу «Давид Сасунський», Янка Купала пильно стежив за тим, що відбувалося тоді в Західній Білорусії, у володіннях панської Польщі.

Він написав у Брєвані близько двох десятків віршів, у яких славить Радянську Армію, що визволила Західну Білорусію¹⁰ з панської неволі.

Немає більш почесного дару, говорить Янка Купала в одному з своїх віршів, «як з цілим народом вести розмову, серця мільйонів підслухать удар!» Янка Купала — полум'яний патріот і співець дружби народів. Його творчість увійшла до золотого фонду культури країни соціалізму.

* * *

Ми з Янкою Купалою стрічалися не так уже й часто — в Москві, Києві, Брєвані, Тбілісі, Мінську, — а мені здається, віби я цілу вічність жив разом з ним і ніколи не розлучався. Так багато яскравого і дорогого залишилося в душі моїй від знайомства з старшим моїм співбратом по перу. Ми з Янкою Купалою не про все поговорить устигли при наших зустрічах, а мені здається, що нам буквально все було відкрите одне про одного і що всі питання життя перед нами пройшли уже при повному нашому обопільному обговоренні. Так умів він розкривати себе друзям і в свою чергу уважно їх слухати. В дружніх розмовах своїх Янка Купала тримав себе невимушено, просто. Примружено іскрилися його добрі очі, і він, скидаючи пальцем нагорілий попіл з цигарки, таке вмів влучне слівце народне підкинути в розмову, що співбесідник не міг не розсміятися. Якась лірична теплота йшла від його слів. Але разом з тим в словах його була і різка нещадна прямота, особливо коли це стосувалося ворогів Радянського Союзу — жорстока прямота висловлювань. О! У висловлюваннях своїх він зразу перетворювався; слова його звучали невблаганно, твердо, з ненавистю. І співбесідник уже відчував, що перед ним не просто лірик, а поет-трибун.

Таким я бачив його і на спільних виступах наших в багатолюдних залах. Таким всі ми знали його в час Великої Вітчизняної війни.

На фронті і в тилу були відомі його бойові заклики, спрямовані проти гітлерівських людоїдів: «Якщо ворог зірве яблуко, що допіло в нашому саду, воно вибухне в його руках гранатою¹¹. Якщо він зіжне жменю нашого важкого колосу, зерно вилетить і поразить його свинцевим дощем!..»

Нам, радянським українцям, Купала дорогий не менш, ніж білорусам. Він був дійсним членом Академії наук Української РСР. Янка Купала стежив за досягненнями українського радянського народу. Він знав історію Украї-

ни, український фольклор, літературу. Сам, як один з творців білоруської народної мови, він до тонкощів відчував українську мову, перекладав на рідну мову твори Тараса Шевченка¹², якого любив протягом всього свого життя.

Я пам'ятаю, як обурювався Янка Купала, коли українські буржуазні націоналісти зробили були вилазку проти Тараса Шевченка, — як він палко разом з нами протестував тоді!

Українські радянські поети з любов'ю перекладали на українську мову твори Янки Купали, які неодноразово виходили окремими виданнями. Тепер у Києві ми видали нову збірку віршів Янки Купали¹³ в нових перекладах наших поетів. До цієї збірки ми включили і п'єси «Павлинка» та «Зруйноване гніздо». Твори Купали вивчаються в школах нашої республіки.

Українські композитори кладуть твори Янки Купали на музику, і скрізь звучить у нас і в концертних залах, і по радіо пісня на його слова.

Велике значення поета Янки Купали у справі зміцнення дружби народів СРСР на чолі з великим народом російським. Безсмертний Купала навіки!

МИКОЛА НАГНИБІДА ¹

В числі лауреатів цього року Державну премію присуджено українському радянському поетові Миколі Нагнибіді.

Поезія Миколи Нагнибіді просякнута великою любов'ю до своєї Батьківщини. Поет, звертаючись до неї, каже:

Як розвідники щастя, усюди
Ми тебе прославляєм в труді,
І твої урожаї, споруди
З попелища вставали тоді.

(«Батьківщина»)

«Розвідники щастя» — це не випадковий вислів у поезії Нагнибіді. Поет надає цьому вислову особливого звучання [...].

Микола Нагнибіда в своїх поезіях завжди окремо виділяє новаторів виробництва, завжди оспівує тих радянських людей, які першими вносять нове в щонайдаліші простори нашої Батьківщини.

Таким розвідником щастя був Лотко Іван, із Запоріжжя комуніст, який на Дніпрельстані першу яблуню посадив на радість нам («Садовод»). Також розвідником щастя був мелітопольський мічурінець — комуніст Галушка («Балада про садовода»). Цей мотив перетворення життя в Миколи Нагнибіді часто переплітається з мотивом дружби народів. У вірші «Розмова в степах» уральський каменярь розповідає, як він в українському степу перший на будові камінь клав:

Я гордий був,
душа співала
Мені про щастя,
труд і мир.
Я чув,
стеги мені казали:
— Привіт, уральський бригадир!

Ще більш яскраво звучить мотив цей у вірші «Перша вулиця»:

Перша вулиця міста..
Чві ж то дерзання?
Чесві руки чві
І гарячі серця?

І поет, характеризуючи багатонаціональний склад бригади словами мулярів, відповідає:

— Я з лісів Білорусії..
— Я жив в Ленінграді..
— Я з села Веселянки..
— З Поділля ота.

Ідею дружби народів високо підносять Нагнибіда в багатьох своїх віршах, зазначимо тільки деякі з них. «Лист івановським ткалям», «Дорога до друзів (До грузинських виноградарів)», «Лист у Білорусь», «Балада про двох моряків».

Цікаво, що Миколі Нагнибіді, більш як кому з інших поетів, властиве постійне почуття вітчизняних просторів. Нема, здається, жодного такого куточка нашої радянської неосаяжної землі, де б він не побував і про який не сказав би радо свого слова. Сьогодні він на металургійному заводі в Запоріжжі, де варять сталь сталевари, завтра в Чорному морі на лінкорі, а через день-два у лісорубів Буковини, потім у Каховці, в садах Мелітополя, у ланкових на Придніпров'ї. Поет сам каже про це у своєму вірші «В путі»:

Я не злічу доріг, хатин
Од Волги до Дунаю,
І скрізь я був як брат, як сніг,
Яких давно чекають.

Ці слова Миколи Нагнибіди є чесною відповіддю на заклик товариша Жданова до письменників — уважно вивчати нашу дійсність, «стараючись глибше проникнути в суть процесів нашого розвитку...».

Миколі Нагнибіді органічно чужа кабінетна творчість, давно засуджена нами, — Миколі Нагнибіді близька й рідна тільки та творчість, яка народжується разом із життям живим, разом із невтомним будівником нового — радянським народом. У свого ж народу і учиться весь час поет бути невтомним у своїх досягненнях, бути першим у роботі. Микола Нагнибіда в одному з своїх віршів каже, що мати його пошила йому сорочку із найміцніших морських парусів. Ця сорочка, яка сонцем і сіллю побілена чисто, завжди кличе його до руху, до творчості, до відкриття нового. Поет заявляє:

Я ніколи у долі не просив
Ні хвилини для серця свого супокою.

(«Сорочка»)

Великою творчою удачею Миколи Нагнибіди є те, що він у своїй поезії створив героїчний образ радянської людини, амальював її високі моральні якості, її ентузіазм на великих будовах комунізму, її непохитну волю в боротьбі за мир, в боротьбі проти ворогів народу [...].

Безстрашною, мужньою малює Нагнибіда прославлену героїню Лялю Убийвовк². Ось як відповідає Ляля гітлерцям на їхнє запитання, де партизани:

Слухайте моє останнє слово!
Я полтавка Ляля Убийвовк!
Чи мені з вовками жити в згоді?
Покоритись серцем, впасти видь?
Яра мста моя горить в народі,
З нею йдуть з-за Дону, у поході
Мільйони — в блиску зорениць!

Мільйони радянських людей блиском зорениць душі своєї освітлюють славну пам'ять радянських героїв і ті немовби наново встають до життя, високо підносяться, як світлі приклади героїзму, стають безсмертними. Так воскресають до життя і Ляля Убийвовк, і Ліда Скворцова³ із Орла, ім'ям якої назвали ланку в українському колгоспі, і капітан Гордій⁴, і гармаш Діброва.

Темі пролетарського інтернаціоналізму присвячені в Миколи Нагнибіди такі поезії, як «Розмова на зорі» (про зустрів шотландського гостя-шахтаря з шахтарем-донбасівцем), балада «Зерно» та ін.

Іскри гніву викрешуються в поезії Нагнибіди, коли він підносить свій протест проти підлих злочинів американо-англійських імперіалістів.

Голос співчуття і солідарності звучить у нього до прогресивних сил Заходу.

Я, Греція, чую твій голос, кохана...
Нам видно пожари твої з України,
І кров твоя чиста болять нам, як рани.

(«Патріотам Греції»)

Велика сила радянського народу! На наш народ рівняються народи світу, беруть за приклад наш труд, наше постійне обстоювання миру, наші досягнення на будовах комунізму. Хто ж цю силу дає нам, хто веде нас на верхів'я? І поет-патріот, поет-комуніст у зверненні до Вітчизни відповідає:

Воля партії нашої, сила
Нас веде на верхів'я круті.
Твої скарби вона відкрива
І до них показала путі.

(«Вітчизна»)

ВЕЛИЧАЙШАЯ ВЕРШИНА

Два года тому назад в Вильнюсе ¹ после окончания республиканского Праздника песни вместе с моими литовскими друзьями я вошел на гору Гедимина ². Какой удивительный вид открылся моему взору! По правую сторону, внизу, среди деревьев раскинулись передо мной старинные кварталы города и могущественные новостройки. Дым из фабричных труб, отгибаемый ветром, волной уходил вдаль. А по левую сторону причудливо завивались ленты реки и притока, которые беспрестанной зыбью блестяли на солнце... А за ними — снова зеленые массивы деревьев и новостройки, все дальше кругом — новостройки!

В моей душе еще продолжали звучать мотивы песен дружбы, слышанные вчера и позавчера на Празднике песни. Стоило мне хоть на секунду под слепящими лучами сомкнуть веки, как передо мной начинали плавно передвигаться бесконечные ряды певцов и танцоров в национальных костюмах, ритмически вскидывать руками и кружиться, образуя чудесную форму цветка или лучистую форму звезды многоцветной... Но я, рукой прикрыв глаза от солнца, снова внимательно всматривался в кварталы новостроек, всматривался далеко туда, в синие уходящие дали. Самолеты плыли над землей. Кругом виднелись селения. Повсюду видна была кипучая жизнь. Советская Литва светлой, полнокровной жизнью жила. Была она когда-то обреченной на нищенское существование. Когда в Литве была организована Советская власть, войска империалистической Германии вместе с вооруженными силами литовской буржуазии все сделали для того, чтобы задушить свободу. И в этом их хитро подогревали американские империалисты. Но народ не поддался, но народ остался жить. И Литва после освобождения из-под ярма немецких палачей при помощи великого русского народа преобразовалась теперь в цветущую индустриально-колхозную республику...

Округло-белые тучи на время закрыли было солнце, а потом снова его открыли. И я спросил своих друзей:

«А в какой же стороне находится Гумбинский уезд?» — «О! Мы догадываемся, почему вы об этом спрашиваете, — ответили мне друзья. — Кристинонаса Донелайтиса³ родина вон там!» — и они показали рукой по направлению синей дали. Синие дали были безбрежны. Я думал: «Какая это была сила, Донелайтис! Он все время старался быть с народом, он думал о будущем своих земляков. А разве это малая похвала ему?» Один из литовских друзей прочел нам на память начало 2-ой части «Времен года» («Лето») — сначала по-литовски, а потом по-русски: «Здравствуй, узорчатый мир, что весенний отпраздновал праздник! Здравствуй и ты, человек, дождавшийся милого лета!»

И мы все вместе начали говорить о Донелайтисе. Да! Эти слова его как никогда подходят нам сегодня. Человек, наконец, дождался полного лета и в частности дождался его человек Советской Литвы.

«Высока гора Гедимина, — я думал, — но есть в мире высочайшая вершина, откуда видны все достижения каждого из наших братских народов. Имя этой вершины — ленинская дружба народов. Расцвет Советской Литвы совершился, благодаря ленинской национальной политике, благодаря помощи великого русского народа и всех народов нашей Отчизны. Но не должны мы забывать и тех наших предшественников, которые в непроглядную темную ночь крепостничества зажигали фонарь для освещения пути народу». «Словно узловатый дуб, ты в наши дни пророс!» — вслух я вспомнил строку из стихотворения Антанаса Венцловы⁴ «Донелайтис». И дал я на горе Гедимина обещание своим друзьям перевести «Времена года» Донелайтиса на украинский язык. И сказал, что ведь Донелайтиса прислал мне любимый всеми нами писатель Советской Литвы Пятрас Цвирка⁵. Это было незадолго до его смерти. «Невозвратимая для нас это потеря», — ответили с печалью в голосе литовские друзья.

Неожиданно где-то из-за башни Гедимина вынырнул и пролетел над нами с мощным гулом самолет. Мы, подняв головы, долго провожали его глазами. «А вон, смотрите, в том квартале жил когда-то в молодые свои годы Тарас Шевченко⁶. Мы, литовцы, гордимся тем, что у нас рос юный Шевченко!..» И мы, напевая песню «Пион зеленый» в обработке Шимкуса⁷, сошли с горы. А я эту песню пропел еще и в своем украинском переводе (для народного хора Веревки): «Півоніє мила, півоніє славна, червоный мій цвіте ще й зеленії листочки!»

Я вспомнил сегодня о моем приезде на праздник песни потому, что именно тогда мне во всю ширину и глубину

раскрылись таланты литовского народа. Такого грандиозного праздника песни я не видел еще никогда! В нем принимали участие моторостроители Вильнюса, колхозники из Шауляй, ткачи из Каунаса, портовики из Клайпеды, учащиеся. Высокую культуру песни и танца показал литовский народ, неудержимое свое стремление жить и творить, стоять за мир во всем мире! Когда-то буржуазная власть прививала литовскому народу американские фокстроты, американскую псевдомузыку джаза. Но народ литовский не принял этого, народ литовский создал новые песни, как, например, «Председатель колхоза» или же танец, изображающий картину сенокоса. Во время праздника песни я познакомился со многими литовскими рабочими, колхозниками, писателями, композиторами, учеными. Я был в Музее истории партии, был на выставках художников, в театрах, вместе со всей украинской делегацией нашей я положил венок на могилу Черняховского⁸.

Следили ли мы и раньше за достижениями литовского народа и за его борьбой за свою свободу? Да, следили. Во время Великой Отечественной войны, когда мы, украинские писатели, работали в Уфе, к нам со страниц «Правды» не один раз приходили гневные слова Антанаса Венцлова (как, например, «Грабителям из Берлина»), Людаса Гиры, Саломеи Нерис⁹ и др. Со страниц «Известий» слышался нам уничтожающий смех над врагами Петраса Цвирки в его коротком, но сильном произведении «Соловушка». Героическим подвигом обессмертила себя Мария Мельникайте¹⁰! Украинские поэты воспели ее в своих стихах и песнях. Из статей председателя Президиума Верховного Совета Литовской ССР Юстаса Палецкиса¹¹ в то время мы уже знали, что на орловской земле в боях за Орел родилась боевая слава N-ской литовской дивизии. «Дорога в Литву»¹² — под таким названием вскоре после этого появился в Уфе сборник литовских советских поэтов. Дорога за освобождение Литвы от немецких захватчиков лежала через освобождение Белоруссии и Украины, и об этом так прекрасно сказано было в стихотворении Саломеи Нерис «Днепр».

Высока гора Гедимина в Вильнюсе, высока Владимирская горка в Киеве, но в мире есть одна только наивысшая вершина всех гор, название которой — ленинская дружба народов. В дружбе народов — сила и мощь нашей Родины. Посмотреть только — ведь все народы Советского Союза участвуют в строительстве великих строек коммунизма! Ежедневно я получаю из Вильнюса газеты «Tiesa»¹³ и «Советская Литва»¹⁴. Как радостно узнавать из них, что

обоюдная братская взаимопомощь все больше и больше возрастает! Новейшая отечественная техника приходит на завод «Поекала»¹⁵ из разных городов нашей Отчизны, в частности из Харькова. А в то же время прекрасные турбины с маркой «Перкала» высоко ценятся у нас, на Украине. Нам приятно знать, что выполняют заказы для Каховского гидроузла также и предприятия Советской Литвы.

Идея дружбы народов нашла свое яркое выражение в строительстве гидроэлектростанции на озере Дрисвяты¹⁶. Строят ее колхозники трех республик — Литвы, Белоруссии и Латвии — и дают название ей «Дружба народов»! [...]

Прекрасный и сильный народ литовцы! Прекрасны и сильны их литература, наука и искусство! С любовью я переводил стихи Антанаса Венцлова, Саломеи Нерис, Майрониса¹⁷, с любовью перевожу сейчас «Времена года» Донелайтиса. Чувствую и сознаю, что очень мало еще я сделал для литовских советских литераторов, которые издали мою книгу стихотворений на литовском языке. Постараюсь сделать больше. Дружеские связи между нами с каждым днем все более крепнут. Никогда не забыть мне тех дней, когда мы вместе с Антанасом Венцлова принимали участие в митингах за мир в Варшаве¹⁸, на тракторном заводе «Урсус» за Варшавой и во многих других городах и селах Народной Польской Республики.

Гослитиздат Украины выпустил в свет в переводе на украинский язык книги Юлии Жемайте¹⁹, рассказы Пятраса Цвирки²⁰, избранные стихотворения Саломеи Нерис²¹.

Литовцев с украинцами роднит Тарас Шевченко, возможно, также роднит и общие мотивы песен, но прежде всего и самое главное, что роднит наши два народа, — это совместная наша борьба против тевтонов за свою независимость, совместная борьба против гитлеровских захватчиков, против американских империалистов.

Высока гора Гедимина, высока Владимирская горка, но в мире есть одна только наивысшая вершина, название которой: ленинская дружба народов. Все силы свои, все умение, все знания наши народы, руководимые Коммунистической партией, отдадут на построение светлого коммунистического общества.

[ДОКЛАД НА СОВЕЩАНИИ ТВОРЧЕСКОГО АКТИВА ГАЗЕТЫ «ТРУД» ¹⁾

Поэзия как род искусства, заключающий в себе элементы всех других искусств, имеет возможность быстрее всякого другого искусства откликаться на события, на явления жизни: ей дано сразу же, с первого взгляда, схватывать и осмысливать происходящие в жизни народа явления. Особенно это касается лирики.

Самые разнообразные темы отражает лирическая поэзия — темы величайшей и основополагающей важности. Сюда входят все значительнейшие стороны нашей жизни: [...] тема Коммунистической партии, организатора и вдохновителя наших побед, советский патриотизм, героизм советского народа, в частности героизм народа в период Великой Отечественной войны Советского Союза против фашистских захватчиков, тема защиты мира во всем мире, тема труда.

Последняя тема, как и другие, и названные и не названные здесь, часто служила предметом исследования литературной критики.

Однако же по большей части тема труда рассматривалась в разрезе общих проблем: роль труда в советском обществе, воспитательное значение труда и проч. При этом меньше интересовались тем, как отражены в искусстве конкретные трудовые процессы, какие пути находит советский художник для раскрытия живых, реальных черт этого труда, оснащенного передовой советской техникой в руках квалифицированных мастеров, стахановцев, оседлавших эту технику.

Я хочу коснуться сегодня именно того, как наши художники постепенно все глубже и глубже проникают в нашу действительность, как тема труда становится в нашем искусстве все более и более конкретной и живой, обрастая, так сказать, художественной плотью. [...]

Высокие образцы труда возможны там, где рабочий овладевает тонкостями своего мастерства, постигает самые глубинные повороты трудового процесса, делает этот процесс точным, ритмически точным и в темпах правильным.

Такой труд перерастает в красоту, и воспеть эти высокие образцы труда — долг художественной литературы, долг поэзии.

Особенно в последнее время приходится наблюдать, что поэты стремятся вклиниться в жизнь, изучить трудовые процессы и воспроизвести их во всей точности и тонкости.

Конечно, в русской поэзии это звучит, проявляется чаще и сильнее. Помните, у Ник[олая] Грибачева?

Что-то тронула в трамплёре²,
перетерла три свечи —
шестьдесят коней в моторе
бьют копытами — скачи!

И у Ник[олая] Тихонова, Ник[олая] Асеева³, и у Твардовского⁴, и у Суркова, и у Недогонова, и у других русских поэтов учатся поэты Советской Украины глубже изучать творческий труд советского человека, советского новатора.

Талантливейший поэт нашей советской эпохи Владимир Маяковский, писавший о людях и Кузнецкостроя и нефтепромыслов Баку⁵, мечтал о том, как поэзия станет равноправной соучастницей социалистического строительства, воплотив в художественных образах конкретные деяния советских тружеников. При этом особо важное значение придавал Маяковский тому, чтобы художественная литература научилась говорить о социалистическом труде не вообще, а в его организованной, продуманной конкретности и планоности.

Надобно сказать, что вопрос этот касается не одной лишь поэзии. И в прозе немало сделано для отражения новаторского труда советских людей — и у Рыбакова⁶, и у Ажаева⁷, Олеся Гончара, и Бориса Горбатова (роман «Донбасс» в № 1, 2, 3 журнала «Новый мир»⁸ за 1951 год) видим мы отображение трудовых процессов в их убедительной и жизненной конкретности. И в живописи, и в музыке только путем воспроизведения труда с полным знанием всех его специфических профессиональных особенностей можно достичь осуществления требования социалистического реализма о правдивом и глубоком отражении действительности.

В противном случае отрыв от реальных форм труда, уход в область абстрактных рассуждений и оперно-условных образов угрожает тем, что художник лишит тему труда основного: ее человечности, ее диалектичности [...].

В последнее время в украинской поэзии делаются попытки войти в существо процесса социалистического труда

стахановских методов работы. Эти попытки сначала носили характер первых заявок, иногда давались только общие очертания темы в виде упоминания имен отдельных стахановцев. [...] Украинские советские поэты создают песни о Николае Луквине, о Павле Кочеткове⁹, о погибшем за Родину Мазае; памяти Ганны Кошевой¹⁰ посвящает свою поэму «Это было на рассвете» Андрей Малышко, поэт Павло Усенко¹¹ в стихотворении «Донбасс» вспоминает и славу Кучерина¹², и работу Лукичова¹³, песню о Ганне Кошевой создает и Терень Масенко¹⁴; песни эти пытаются приблизить читателя к живой реальной практике стахановцев, хотя и не освещают еще в полной мере профессиональный облик этой практики.

Ярослав Шпорта в стихотворении «Звеньевая Надежда Боженко едет в Москву» рассказывает о подвигах мастера высоких колхозных урожаев, в другом месте (стихотворение «Молодость») он повествует о стахановском труде звеньевой Надежды Кошик по выращиванию урожаев кукурузы. Микола Шеремет¹⁵ посвящает стихи закарпатской колхознице Терезии Габовде, Яков Шутько — звеньевой села Озера на Полтавщине Татьяне Земляной. Геннадий Брежнев¹⁶ пишет о трактористе Иване Ковале, Дмитро Луценко¹⁷ — о колхозницах сельхозартели на Львовщине — Катерине Безуглой и других, Олекса Ющенко¹⁸ — о Марии Лысенко¹⁹, Надежда Хоменко — о Катерине Соломахе²⁰.

То есть эти люди, знатные люди нашей страны, сегодня, если так можно выразиться, стали уже героями советской поэзии.

Обращаясь к земле советской (стихотворение «Земля моя»), поэт Андрей Малышко называет тех, кто делами своими украшает и совершенствует эту землю:

Как ты радуешь нас, урожаем сердца веселя²¹,
Где Посмитный выводит артель трудовую в поля,
Где Ангелина тракторы ночью обходит и где
Марк Озерный находит отраду в геройском труде.

В своем докладе на Первом всесоюзном съезде советских писателей А. М. Горький указывает: «Основным героем наших книг мы должны избрать труд, т. е. человека, организуемого процессами труда, который у нас вооружен всей мощью современной техники, человека, в свою очередь организуемого труд более легким, продуктивным, возводя его на степень искусства. Мы должны выучиться понимать труд как творчество».

Ту же мысль еще двадцать пять лет тому назад высказал Михаил Иванович Калинин:

«Общество, основанное на рабстве, угнетении человека человеком, превратило труд в подневольную каторгу, одно из самых возвышающих занятий сделало невыносимым, бессмысленным, тупым...

Полезный труд возвращает свои права, и сейчас мы должны опозтизировать, облагораживать, вдуть в него творческую мысль, которая бы давала духовное удовлетворение работнику, творцу-поэту как на фабрике и заводе, так и в тяжелой сельскохозяйственной работе» («М. И. Калинин о литературе», сб., 1949 г., стр. 164—165).

Мощь современной техники в украинской поэзии опозтизирует один из самых сильных наших лириков — Владимир Сосюра. Сам из шахтерского Довбасса, поэт в стихотворении «Шахтеру» восклицает:

Уже не кайла дзвін у млі забоїв ліне,
де лампочок вогні хитаються руді,—
вгрізаються в пласти нестримні врубмашини,
що силу рук твоїх продовжили в труді.
І там, де теплий дух, як спомня дві далекіх,
під золотим Діацем і тихим шумом трав
електровози мчать вагончики по штреках,
де ковогона свист протяжливо лунав.

(См. газ. «Ворошиловградская правда»
за 29. VIII 1948 г.)

Еще в 1944 году поэт Микола Бажан в одном из своих «Киевских этюдов» отражал конкретно труд строителя: строителю, пришедшему на развалины Киева, грезится автрашний день города, когда здесь будут работать землерепалки и первые зодчие-восстановители:

Ще брили рожеві і чорні
Лягають плечем на плече,
Клепальник в багровому горні
Прозоре залізо пече,
Ще пахне прониалпво й їдко
Завихренний пил будувань
І тягнуть невтомні лебідки
Фігурні увінчаня бань...

(«Строитель»)

Предвидения поэта сбылись в сегодняшних стройках столицы Украины, когда каменщик Дмитрий Мороз, совершенствуя свой трудовой процесс, кладет новые и новые тысячи штук кирпича в стены прекрасных сооружений Киева...

Советских художников всегда привлекали трудовые процессы преобразователей природы, чудесных мастеров, управляющих дела самого мироздания.

Максим Рыльский в поэме (или, точнее, цикле) «Весенние воды» (1947 г.) изображает с большим знанием дела работу садовников, советских мичуринцев, создающих над Днепром новый Ботанический сад Академии наук УССР²³. Сначала подробно перечисляет поэт различные виды флоры в новом саду и, в частности, говорит о новой породе персика, выведенной академиком Кащенко²⁴:

Осьде кашченківський персик,
Що на сотні кілометрів
Переніс його на північ
Незабутній садовод,
Ось мичурінські гібриди,
Ось Бербанка²⁵ дивогляди,
Ну... а це вже... мій «завод»!

Затем в эпизоде приезда колхозного садовода Данила Яковлевича к директору академического Ботанического сада поэт стремится раскрыть творческие методы преобразования природы советскими садоводами, вспоминает имена Мичурина и украинского садовода-новатора, лауреата Государственной премии Иосифа Магомета²⁶. Известно, как Магомет десятки лет культивировал свои получившие всенародное признание сорта — слива «Стахановка», помидоры «Яков Магомет», новые сорта яблок, клубника «Ленинка». Он упорно изучал условия жизни плодоносящих растений, их поведение и симпатии — как живых существ пестовал и холил Магомет своих питомцев.

Любовь к своей профессии рождает и стремление осмыслить все тончайшие ее приемы, ее технику. Говоря о том, чем, по его мнению, отличается сталевар-скоростник от рядового сталевара, лауреат Государственной премии В. Захаров пишет:

«Каждый из нас хорошо изучил богатую технику, которой оснащена печь. Мы постоянно следим за показаниями приборов теплового контроля, полностью используем автоматику» (газета «Труд» за 7 апреля 1951 г., № 81).

Ведет советского колхозника и рабочего к овладению передовой социалистической наукой и техникой Коммунистическая партия, помогает партии ленинский комсомол. В поэме Ивана Неходы²⁷ находим раскрытие этой стороны темы:

Вчив парторг — держати твердо руку²⁸,
Йти на труд, як ми ішли в бої...
Застосовувать агронауку!
Вміло сили планувать свої!
Так, щоб перша йшла її ділянка,
Бо у неї ж — комсомольська ланка!

Жизнь обгоняет литературу: часто сами мастера-стахановцы повествуют о своих методах работы. Мне кажется, что они при этом обращаются не только к товарищам по профессии, но и к нам, писателям, поэтам, обращаются с требованием воплотить в художественном образе, обобщить, распространить и, само собою разумеется, увековечить в слове небывалый трудовой опыт нового качества.

Конкретное, деловое отображение в литературе производственного процесса подсказывается самой жизнью, самими производственниками.

Широкое распространение получили книги новаторов производства, лауреатов Государственных премий Паши Ангелиной, Павла Быкова²⁹, Александра Чутких³⁰, Героя Социалистического Труда В. Дегтярева³¹ и многих других, коллективные сборники передового социалистического труда «Слово мастеров» и другие.

Мастера своим словом торопят нас, «инженеров душ», писателей, и счастье писателю, который успеет отозваться на требование жизни. Разве не радостно читать в одном и том же постановлении Совета Министров СССР о двух присуждениях Государственных премий: писателю Алексею Кожевникову³² — за роман «Живая вода», посвященный преобразованию природы Хакассии³³, и его живым героям — Сергею Делиникайтису, Александру Турбину и Анатолию Пантелееву³⁴ — за разработку и внедрение в сельскохозяйственную практику Хакассии новых методов орошения, методов, художественно отраженных в книге Кожевникова! [...]

Круг «трудовых» тем, охватываемых поэтами, чрезвычайно обширен: здесь и все категории колхозного труда, и всевозможные виды промышленного производства, и ремесла, и творческий труд интеллигенции. Встречаемся даже с такими профессиями, как работа сплавщиков леса на быстрых карпатских реках, так называемых «бокарашей»...

Особенно поэтическая молодежь, пришедшая в литературу преимущественно после войны, наиболее свежо и деловито пытается разрешить проблему образного показа трудового процесса.

У Платона Воронько в стихотворении «Ваня-стекольщик» — о воспитанниках ремесленного училища — поэт отражает специфические черты профессии стекольщика при посредстве технических советов мастера ученику:

...На лінійку налягай.
Подавай мені шлбки,
Відбивай криві кутки,

Бережися, не поріжся,
Не пошкодь собі руки.
Не порань себе, не вдар,
Нам ще склити вісім пар,
Тож дивися, не зірвися
На камінний тротуар...

(1947 з.)

Ярослав Шпорта, обращаясь к колхозной теме, стремится показать процессы труда стахановцев полей. Он рассказывает, как «дівчина трактор веде борозною³⁵, скибу, як хвилю, леміш вивертає» (стр. 29). Борьба с природой, с засушливыми погодными условиями реально отображена в «Балладе о зерне»:

Подула бурями засуха,
На сонці висохла земля,
Зернина ж пшті вимоля.
Але дощів нема, не жди,
Несуть колгоспниці води,
Йй піділляють, напоять вволю,
Нехай зернина в ріднім полі,
Відчувши соки і тепло,
До сонця витягне стебло.

(Сб-к «Светлый день»,
1948 г., стр. 97).

На тему «мастера», «конструкторы», «рационализаторы» многие молодые поэты уже написали — написали довольно удачно — свои художественные очерки.

Из тех газет и журналов, которые я получаю, я вижу: молодые поэты постепенно все более добросовестно относятся к своей теме.

Владимир Демидов³⁶ — молодой горловский поэт, пишущий на русском языке. Он вплотную подходит к отражению в поэзии конкретного процесса труда. Вот его стихотворение «На стройке», в котором повествуется о том, что «экскаватор роет котлованы, рядом парень ложит кирпичи», что он эти кирпичи «смазывает цемента раствором» и «молотком уверенно стучит».

Поэтическая молодежь, возможно, потому с особенной любовью подходит к теме трудового процесса, что ей довелось не просто изучать, знакомиться с этими процессами, но сплошь и рядом в жизни, на практике принимать в них участие в качестве то ли рабочих, то ли учеников ФЗО.

Вот стихотворение Владимира Демидова «Мастер». Видно, что то, о чем пишет поэт, сам он хорошо знает.

Сначала идет общая картина обстановки:

Сверкает солнце в окнах дома
Огромным пурпурным кольцом.
Он входит в цех...

Но в этой общей обстановке поэт уже умеет несколькими черточками обрисовать портрет мастера, — вот, например:

Он входит в цех, такой знакомый —
Немного строгое лицо.
И раздает эскизов стопку.
Листает толстую тетрадь.
Он хочет нам большой свой опыт,
Любовь к работе передать.

Вы слышите? «Немного строгое лицо», «листвует толстую тетрадь», — и эти два момента сразу же поэт связывает между собой третьим моментом:

Он хочет нам большой свой опыт,
Любовь к работе передать.

Не видно, какие глаза у мастера.

Не видно, откашлялся мастер или, может быть, он обвел всех любящим взглядом.

Все эти возможные моменты в отношении обрисовки поэт заменяет теплым подчеркиванием желания мастера передать свой опыт своим ученикам.

Во второй части стихотворения идет уже раскрытие того, что именно мастер говорит и что именно он делает.

При этом все в произведении воспроизводится с совершенным знанием материала.

— Вот здесь резец не так подводишь,
Нажми сильнее, не спеши,
Работай ты на самоходе, —
Он говорит мне от души.

А вот в другом своем стихотворении «Токарь» Владимир Демидов показывает трудовой процесс токаря по металлу:

Он взял металл. Рукой умелой
Покрепче закрутил в патрон.
Включил мотор. И начал делать
Для втулки внутрепвий шаблон.

Поэт, ничего не искажая в процессе труда, дальше дает картину этого процесса, опозтизируя ее, как требовал этого М. И. Калинин, чтобы передать читателю всю красоту работы, заразить читателя собственной любовью к труду:

И вот деталь блестит, вращаясь,
А стружка вьется и шипит.
И кажется: она живая
Из-под резаца ручьем бежит.

Радость выполненной работы, удовлетворение ее результатом — закономерный итог трудового процесса:

Смотри: деталь уже готова.
Парнишка новую берет.
Сильней зажал ее. И снова
Резец стальную стружку вьет.

Сколько вдохновения, сколько теплоты в передаче этого простейшего из простых, давным давно знакомого процесса!

И затем все нарисованное осмысливается через призму целевого назначения работы: выточенные токарем шаблоны нужны ведь Советской стране для выполнения пятилетки, для продвижения нашего народа вперед, к коммунизму. Токарь у станка помнит об этом:

А эти новые шаблоны,
Частицы врубовых машин,
Что рубят уголь многотонный,
Чтоб плавить сталь в печах больших.
А сталь уже на Днепрострое,
Застыв громадами турбин,
Шлет электричество в забой,
Тьму шахт лучами ламп разбив.

Так вырастает ощущение единства трудовых процессов всех строителей коммунизма: все в Советской стране трудятся для одной цели, все связано и подчинено друг другу.

И знает токарь: это счастье.
Лицо от радости горит,
Когда с улыбкой старший мастер
Ему спасибо говорит.

Молодой поэт, как мы видим, освещает трудовой процесс светом высокой идейности, показывая, что в новаторском, вдохновенном и х о з я с к о м — это самое главное! — труде стахановцев раскрывается наше новое, социалистическое мировоззрение.

Так заканчивается и упоминавшееся выше стихотворение Владимира Демидова «На стройке» — на строительстве новой домны:

Дым плывет над допной волной —
Плавят сталь с любовью сталевары.
Я стою у огненной печи.
Наша жизнь — как океан большая.
Коммунизма светлые лучи
Все дороги к счастью освещают.

Разумеется, Демидов не одинок в своем стремлении к передаче живых черт производственного труда человека.

Внимательно и весьма осведомленно рисует трудовые процессы способный поэт Петро Биба³⁷. Вот, например, картина работы на трубопрокатном стане (стихотворение «Взукв»):

То заготовка
                                вся з тепла,
Уся палаюча і грізна,
Немов повітряна, паскріана,
Пошита в гільзу,
                                підійшла.
І ось, немов на ратнім полі,
Онук найменшій —
                                Анатолій
Немов снаряд бере отс
                                насталене ядро круте,
Десь на кронштейні вороткім
Направив, ніби у гармату...
Та чи не думас стріляти
В пориві й збудженні таким!

Как видим, Петро Биба весьма конкретно и детально изображает производственный процесс и тоже (требование М. И. Калинина!) стремится его опоэтизировать. Дальше поэт продолжает рисовать картину работы на трубопрокатном стане:

То, кажуть, «пробка»...
                                Гільза пружно
На пеї нижеться.
                                Потужно
Стискаються на ній валки.
Вони, як велетенські блоки,
Тій гільзі обжимають боки,
Беруть ту гільзу як в тиски.
І кружиться вона шалено
У шаленіючих валках,
І тільки полум'я зелене
Та грім пручається в тисках.—
Пройшла...
                                А друга — на потоці,
Четверта й сота — на потік!
*(См. журн. «Дніпро» №,
№ 3 за 1950 г., стр. 55—56)*

Здесь трудовой процесс раскрыт, как нам кажется, вполне убедительно, хотя, очевидно, недостаточно места уделено человеку. Этот недостаток присущ некоторым молодым поэтам, берущимся за тему производственного, механизированного труда.

Этот недостаток хотя и сказывается, но значительно в меньшей степени в некоторых других произведениях того же Петра Бибы. Например, в стихотворении «Украина — Грузия» Петро Биба, поднимая тему работы забой-

щика, продовжує в українській радянській літературі традиції «шахтерських» поетів старшого покоління — Владимира Сосюры, Павла Беспощадного. Но в то же время он по-новому, более конкретно, рисує тяжелький труд в шахте и раскрыває значення технічного майстерства, значення високого мистецтва робочого.

І взяв молоток відбійний,
Натиснув на рукоятку
І струмінь повітря ривийший
Ударив,

і все в порядку!

Так б'є кулемет без ліку,
А в марганець

класно

Крицева гранчаста піка
Снарядом

іде

фугасним!

(Там же, стр. 57—58)

Тот же процесс отражен в цикле его же «Никопольских стихов». Причём мне хочется обратить внимание читателя на то, как поэт при помощи мужских рифм — ударных окончаний строк — добивается впечатления резких ударов, на́тиска работающего шахтера на угольный пласт:

Владний чути в забої крок —
Пневматичний ведеш молоток.
І каменя, й порода тверда
У важкому пласту — не біда!
Чергу дав ти під самий низ —
Над тобою звиса карниз.
Бережися! Над ним берй...

Черга знов —

і пішло —

згори!

(См. журн. «Вітчизна», № 3, 1948 г.)

Техническое усовершенствование труда забойщика отражает поэт Микола Упеник³⁹ в поэме «О Донбассе». Поэт воспевает новый, советский чудо-струг и его работу в угольной шахте:

І, врізаючись у лаву,
наче землю оре плуг,
звелича гірничу справу
наш радянський диво-струг,
шахтаря могутній друг.
Він такі шари долає,
він дає по стільки норм,
що, бува, не вистачає
для ваятання платформ.

(Сб. «Отчизна мира», 1951 г., стр. 165)

Так в поэзии отражается тот факт, что ныне полностью осуществляется механизация добычи угля. Комбайн «Донбасс» в руках таких мастеров-машинистов, как Алексей Бочарников и другие, отбивает уголь от пласта, размельчает его и нагружает на транспортер.

Поэт откликается на этот процесс преобразования труда шахтера.

Я остановился здесь подробно на некоторых только поэтах. И это не потому, что больше не хватило бы ярких примеров, а потому что нет возможности в коротком выступлении нашем исчерпать такую большую и мало работанную у нас тему.

А вот еще примеры. Львовский поэт Григорий Глаз⁴⁰, рисуя труд конструктора самолетов, подчеркивает, что здесь любая ошибка ведет к катастрофе. Но работа советского конструктора точна:

Выверены вновь и вновь расчеты,
Им быть отныне птицею стальной.
И пусть спокойно на любых широтах
Наш дипломат ведет войну с войной!

Любовь Забашта⁴¹, совсем недавно вступившая в литературу, в первом своем сборнике «Новые берега» также уделяет внимание показу трудовых процессов: работе кораблестроителей, рабочих различных профессий.

Мы до сих пор касались почти исключительно произведений профессиональных поэтов. Но стихи о своей работе охотно пишут сами рабочие.

Передо мной несколько десятков стихотворений рабочей молодежи завода «Азовстали». Они уже печатаются в своей заводской и в областной газете «Приазовский рабочий».

То, о чем пишут рабочие поэты, близко им, потому так по-родному звучат эти стихи. Работница строительномонтажного управления № 5 Надежда Маяковская рассказывает о работе бетонщиков:

— От бункера «шанхайками»
Быстрой бетон, давай-ка нам,
В опалубку клади,
Укладывай вибратором,—
Командует ребятам
Кудрявый бригадир.

А вот ее же стихотворение «Молодой строитель»:
«Арматуру, сварщик, вари!» — обращается бригадир к арматурщику. У него от работы намок пиджак,

Но зато перекрыли план —
Погляди на наш котлован.
Самому приятно смотреть,

Как бригаде нашей вослед
Вырастает строгая сеть —
Арматуры железный скелет.

После смены в кружке по изучению биографии В. И. Ленина комсомольцы завода «Азовстали» вспоминают свои трудовые успехи за день:

Что штукатуру девь принес? —
Легко раствор давал ясос.
Машина без отказа шла.
Затирка сделана везде,
И брака нет у нас нигде...

(«В кружке»)

Известно, какое значение придается механизации процессов штукатурных работ. Как раз в 1950 году Всесоюзное общество по распространению политических и научных знаний выпустило массовым тиражом лекцию штукатурно-новатора И. Е. Кутенкова⁴² «Новый метод штукатурных работ». А вот уже бригадир штукатуров — полтавчанка Мария Сидоренко выступает в «Трибуне передового опыта» областной газеты «Зоря Полтавщини»⁴³ со статьей: «Как мы штукатурим по методу Кутенкова» (см. № от 2 июня 1951 г.).

Трудится советская молодежь, говоря словами самих поэтов, по заветам Ленина:

За штукатурку бригадир
Девчат сегодня похвалил:
Горит работа у девчат!
Мы нашей славой дорожим,
Ведь мы по-сталински хотим
Продолжить дело Ильича.

Другие поэты Азовстали — о них тоже можно было бы рассказать здесь. Вспомню, например, стихотворение Пономарева «У горна».

Костюм брезентовый надену,
На вахту стану у горна.
Идет загрузка, печь грохочет,
Компрессор воем и дрожит.
Но горновой в движениях точен,
За всем внимательно следит.

Я здесь хочу подчеркнуть этот образ: «горновой в движениях точен»; это говорит владеющий техникой, оседлавший социалистическую технику человек!

Чугун готов. Бурлит, клокочет,
Спеша, волнуясь, в ковш бежит.
А горновой побольше хочет
Дать чугуна. Он дорожит
Милутой каждой — килограммом
Сверхпланового чугуна...

П. Тичина робить запис на згадку, 50-ті роки

П. Тичина в Конча-Заспі. Початок 60-х років

П. Тичина в Конча-Заспі. Початок 60-х років

И снова та же точность: «Он дорожит минутой каждой».

Следовательно, труд — во имя Родины, овладение техникой — во имя коммунизма.

Передовой мастер-новатор Николай Росийский⁴⁴, делаясь на страницах газеты «Правда» своим опытом, заявлял: «Для повышения производительности труда огромное значение имеет техническая грамотность людей».

Стахановский труд — всегда в то же самое время и труд новаторский, и стахановец ежеминутно совершенствует методы труда. [...]

Сила социалистического труда — в его дружбе с наукой. Тема связи труда и науки — тема многих произведений советских поэтов. Поэты стремятся показать, в чем именно ценность этой связи, в каких конкретных технических приемах и научных достижениях.

Ярослав Шпорта удачно ставит тему связи нашего сельскохозяйственного производства с передовой мичуринской наукой в балладе «Колхозный ученый»: селекционер любовно выращивает ветвистую пшеницу, переписывается с академиком Лысенко⁴⁵, повторяет свои опыты, добываясь, наконец, долгожданного результата: «Охрім Іванович бере з любов'ю важучий колос — сотні дві зернин» (тот же сборник, стр. 50—53).

О труде агронома и о выращивании ветвистой пшеницы рассказывает Григорий Кривда⁴⁶ в стихотворении «Агроном»:

«Це я вирощую нові сорти»,—
Нам каже агроном Перепелиця.
І він зриває обважнілий колос
(А їх — по п'ять на кожному стеблі)...
Й почули ми, як десь з нових років
«Радянський» сорт до нас зашелестів
По всій землі,
Землі комуністичній.

(Газета «Рад[янська] Україна» за 20 януаря 1950 г.)

Чувство нового, стахановское новаторство в труде теснейшим образом связано с расцветом советской передовой науки. [...]

Молодой донецкий поэт Грицько Бойко⁴⁷ рассказывает об изменении технической базы современного села (стихотворение «В родном селе»):

А де скрипів крилом старечий млян...
...Електрики вогні
Злваються з вогнями небозводу
В читальні люди — сьогодні вчать вони
Одну із схем комбайна-самоходу...

(См. газ. «Рад[янська] Домеччина»⁴⁸ за 27. II 1949 г.)

Конечно, здесь молодой украинский поэт переключается с поэмой Алексея Недогонова «Флаг над сельсоветом», жизненно и правдиво изображающей вечер в колхозной избе-читальне:

Насупленные вокруг стола
деды-колхозники сидят.
Читают «Правду», «Огонек»
от первых до последних строк...
Пока читают мужики,
в углах орудуют кружки...

Поэты Советской Украины, и в частности молодые поэты, подчеркивая идейно-политический смысл темы о трудовых процессах, в конкретных успехах рабочего у станка видят конечную цель: укрепление нашей любимой Советской Родины.

Хорошо получилось это у поэта Федора Исаева⁴⁹ в стихотворении «Минуты». Автор, говоря о хронометраже производственного процесса постепенно расширяет понятие производственной «минуты» и делает вывод о высоком патриотическом значении стахановского труда, приближающего светлый завтрашний день коммунизма.

Аби охота, аби натхненпя...
Зерно до зерна — то й буде жменя.
Струмки ж докуп — і грають ріки.
Малі хвилини... та дні великі.
Біля мартену ми дружно стали
І Батьківщині зварили сталі...
За три хвилини — деталь готова.
...Отак з цеглинок росте будова.

И затем следует общий вывод, подготовленный всей тканью стихотворения:

Люблю я праці хвилину кожну,
Бо пею завтра наблизить можна.

(См. Днепропетровскую областную газ(ету) «Зоря»
за 1 мая 1949 г.)

В том же номере газеты помещено и стихотворение уже знакомого нам Петра Бибы, «Весна, весна». В этом стихотворении также подчеркивается тот момент, что стахановский труд, рассчитанный по минутам, по секундам, быстро продвигает вперед нашу Советскую страну, оставляя далеко позади капиталистические государства [...].

Советские поэты, воспевая свободный труд в Советской стране, каждый раз подчеркивают превосходство социалистической системы над любой другой системой, ибо только наша система позволила труду претвориться в радостное и разумное творчество.

В литературе, естественно, противопоставляются два мира — социалистический и капиталистический. Это противопоставление не только двух миров и двух культур, но и двух культур труда. И не только культур труда, но и приемов труда.

Конкретное отражение социальных отношений в конкретном человеческом и производственном образе — также характерное стремление к углубленному воспроизведению действительности.

Это в большей мере присуще циклу Андрея Малышко «За синим морем», где категория подневольного труда художественно раскрывается не в общесоциалистических рассуждениях, а в живом облике человеческой деятельности. Там процессы труда овеяны настроением не творческим, радостным, как у нас, а тяжелым, гнетущим:

В Тімменсі, де виють бурі дальні,
Де іскряться гори крижані,
Шахтарів зустрів я у копальні,
В золотій копальні, вглибині.
Жовта жилка гостра, як гадюка,
Десь тікала, як смертельна нить,
А вони в крові губили руки,
Щоб її в кварциті не згубить.

Трудовой процесс в капиталистических странах сопровождается угрозой человеческой жизни:

Іх чавило каменем, водою,
Динаміт глушив ле перший рік,
Іх робота, збратана з бідною,
Не забудеться мені повік...
І гриміли чорні естакади,
Сліпла ніч від тисячі огнів.

И здесь зарождается революционный пролетарский гнев, рождается то настроение протеста, которым освещена вся книга:

З золота родилась купля й зрада,
А із поту гартувався гнів.
Золото текло на людські муки,
Цвіт землі палило в пустирі.
А той гнів, як зброю, брали в руки
Тімменські могутні шахтарі.

(«Золота копальня»)

Характерно, что для конкретного показа условий труда в капиталистических странах иногда используется не трудовой процесс, а образ безработного (например, в «Балладе о негритянском мальчике» Ивана Неходы). Там, где труд низведен на положение каторги, тысячи, миллионы

людой лишены светлой радости творческого труда, а другие миллионы лишены и самого труда как минимальной основы заработка.

В то же время миллионы трудящихся в странах народных демократий, сбросив с себя иго империализма, вслед за советскими людьми идут по пути организации социалистического строительства. Для трудящихся стран народной демократии пример стахановского движения в Советском Союзе является ярким светочем в борьбе за овладение новыми, социалистическими методами труда.

В странах народных демократий внимательно изучается опыт работы наших передовиков труда. Ярослав Шпорта в стихотворении «Елена Хобта в Польше» показывает, как наши братья на Западе, воспитанные в подневольном труде при капитализме, жадно стремятся перенять опыт советских тружеников (см. сборник «Твои годы», стр. 20—22).

Этой же теме посвящает свой цикл «Польша строит мир» и поэт Любомир Дмитерко.

Перед читателем проходят фигуры председателя сельхозартеля Яна Кулагги (стихотворение «В селе Маршовице»), знатной лодзинской ткачихи Ванды Госциминской («Ткачиха»), сталевара («У мартена»), шахтера («В шахте») и др.

Звеньевая Марина Хилинская, побывав в Советском Союзе, переносит опыт Дубковецкого и Хобты на родные нивы («Марина»). Польский рабочий хорошо знает своих учителей из страны социализма:

«Стахановець?». Він посміхнувся.

«Новатор?». Теплий блиск очей.

(«У мартена», см. журнал «Вітчизна», № 4 за 1951 г., стр. 11)

Так имена советских стахановцев, их самые передовые в мире методы свободного труда становятся для трудящихся всех стран, в первую очередь наших братьев в странах народных демократий, призывом к борьбе за торжество мирного труда, становятся порукой того, что достигнутые в Советском Союзе успехи социалистического строительства возможны в любой стране, сбросившей власть помещиков и капиталистов и вступившей на путь трудового прогресса.

Как видим, тема, которой мы сегодня коснулись,— тема трудового процесса — имеет множество различных опосредствований, в том числе эта тема, как и все другие темы нашей советской литературы, тоже служит идее международной солидарности, служит идее мира.

Передовое советское государство — глашатай высшей правды для всего человечества — дает образцы высшей организации и осуществления творческого труда во всех сферах человеческой деятельности.

Выполняя требования жизни и отражая процессы труда в конкретных художественных образах, поэты еще и еще раз показывают силу и неодолимое движение вперед советского человека, человека-мастера, человека-деятеля.

Его примеру следуют все, кто хочет мирного труда и свободы.

[1952]

[ВИСТУП З НАГОДИ 75-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ СМЕРТІ М. НЕКРАСОВА]

Микола Олексійович Некрасов — один з найбільших і найславніших діячів російської культури. В його творчості відбилися передові прогресивні ідеї того часу, коли жив поет. Протягом сорокарічної своєї діяльності Некрасов був поетом і редактором, видавцем і критиком, публіцистом і громадським діячем. Усе, що б він не робив у житті, він робив для народу, для його визволення і щастя, а тому й музу свою він називав «сестрою народу».

Вся його діяльність тісно пов'язана з розвитком визвольного руху в Росії, з розвитком прогресивної російської літератури. Микола Олексійович Некрасов гаряче любив свій народ, він вірив у його світле майбутнє. Добре знаючи російське тодішнє життя, він розумів, хто не давав дихати російському народові і всім народам царської Росії, хто гнобив Русь, хто на трудящий люд дзвін кайданів кріпосництва намагався віковий нав'язати зачарований сон.

У своїх безсмертних творах «Размышления у парадного подъезда», «Орина, мать солдатская», «Железная дорога», «Кому на Руси жить хорошо?» та в багатьох інших Некрасов висловив усю свою ненависть до експлуататорів і гнобителів народу. Він ніколи не переставав ненавидіти царів, поміщиків і мракобісів! А цю ненависть він у своїм революційнім слові переливав у гнів і закликав народ скинути ярмо самодержавства, не піддаватись зачарованому сну, прокинутись і вклучитися до боротьби за своє щастя й вільне життя.

У цій ненависті Некрасова до експлуататорів, в сатиричній його висміюванні реакціонерів, в обуренні, в залізнім гніві й закликах до боротьби, а найперше — в його любові до трудящого люду — весь патріотизм поета! Некрасов майже в кожному своїм творі вважав необхідним підкреслити ту думку, що російський простолудин чим далі, то все більше відчуває в собі гідність, достоїнство і що весь російський народ на великі подвиги здатний. Пригадуєте, як він сказав у своїм творі «Железная дорога»?

...русский народ...
Вынесет все — в широкую, ясную
Грудью дорогу проложит себе.

У цих словах своїх Некрасов відбив те, що думала вся тоді революційна демократія, — він відбив її революційні ідеї. Адже так само вірили в свій народ і Белінський, і Чернишевський, і Добролюбов, і Шевченко.

На патріотичній поезії Некрасова виховувались цілі покоління борців за свободу трудящого люду царської Росії. В дореволюційний час наша партія оцінювала Некрасова як свого союзника по боротьбі з самодержавством. В 1912 році газета «Правда» писала, що в поезії Некрасова є «сторінки, повні гарячої любові до людини¹, — з цих сторінок ввіллється в душу таке тепло і така жага іншого, кращого життя, що захочеться знову працювати, знову боротись...»

Отже, з сьогоднішнім днем, з нашим сучасним Миколою Олексійовича насамперед пов'язує палкий його патріотизм. Він писав:

Покажет Русь, что есть в ней люди²,
Что есть грядущее у ней.

Звичайно, не міг Некрасов знати точно, в які саме форми виллється це грядуще, це майбутнє російського народу. Тільки Жовтнева революція врятувала народи Росії, а в тім числі й український народ від поневолення їх американськими й іншими імперіалістами. Але ж дяка безмірна Некрасову від нас за те, що він не тільки вірив у світле будуче, а ще й боровся за нього всіма своїми силами.

Сміливо можемо сказати, що, який би не взяли ми мотив його творчості, завше побачимо, що той мотив перегується з нашим днем, з радянською сучасністю..

Ось вірш «Горе старого Наума», в якому він майбутнє прозирає річки Волги:

Освобожденный от оков,
Народ неутомимый
Созреет, густо заселит
Прибрежные пустыни;
Наука воды углубит:
По гладкой их равнине
Суда-гиганты побегут
Несчетною толпою,
И будет вечен бодрый труд
Над вечною рекою...

Хіба ж не перегується цей вірш з великими соціалістичними перетвореннями в нашій країні, з побудуванням каналу Волга — Москва?

А коли Некрасов у своєму вірші запитує, чи прийде, нарешті, той час,

Когда народ не Блюхера³
И не милорда глупого⁴ —
Белянского и Гоголя
С базара понесет,—

хіба ж не проймає кожного з нас гордість і радість — радість за те, що вже давно настав отой омріяний Некрасовим час, коли в побут радянської людини увійшла класична спадщина наших попередників? У радянську літературу увійшли славні некрасовські традиції, однією з яких є ствердження жанру політичної лірики.

Достойним продовжувачем її у наш час став геніальний поет Володимир Маяковський.

Яку величезну роль відіграють у нашому житті крилаті слова Некрасова —

Поэтом можешь ты не быть⁵,
Но гражданином быть обязан!

Ми їх завжди повторяли і в час Великої Вітчизняної війни, повторюємо й зараз, коли ми виступаємо проти безідейної поезії.

Для нас, радянських українців, особливо дорогі некрасовські традиції. І ми їх свято бережемо, цінуємо й нікому ображати їх не дозволимо!

Некрасовські традиції увійшли в нашу українську радянську літературу як одна із сторін російсько-українських літературних зв'язків, як одна із сторін дружби двох наших єдинокровних народів.

Українські письменники-класики весь час намагалися зміцнювати дружбу наших двох народів і саме перекладами з російської літератури і, зокрема, перекладами із Некрасова.

Багато в цьому напрямі зробили Павло Грабовський, Леся Українка, Михайло Старицький⁶ і особливо Іван Франко. Дякуючи перекладам Івана Франка з Некрасова, великий вплив останнього позначився на художній літературі Галичини. Після возз'єднання земель Західної України в єдиній Українській Радянській державі у Львові ще вище піднесено було некрасовські традиції такими видатними письменниками, як Ярослав Галан, Олександр Гаврилюк, Степан Тудор. Наші ж радянські письменники і в Києві, і в Харкові, Дніпропетровську, як і в багатьох містах та селах, весь час учаться у Некрасова його любові до народу, його простої дохідливості мови, реалістичного

письма, гострого сатиричного прийому, ненависті до ворога.

Ми вдячні Некрасову за його дружнє ставлення до творчості Шевченка, за його сердечний відгук у своєму вірші на смерть співця знедолених України⁷. Тема «Некрасов і Шевченко» дуже часто стрічається у нас і в дисертаціях, і в статтях та розвідках літературознавців, а також у поезіях та поемах. Тема «Некрасов і Шевченко» цікавить і наших радянських художників.

Дуже любив Некрасова В. І. Ленін. Як свідчить Надія Кост [янтинівна] Крупська, Володимир Ілліч поезії Некрасова узяв із собою й на заслання. В. І. Ленін боровся проти спроб окремих осіб принизити значення творчості Некрасова. А як він обурився на Карла Каутського⁸, коли в розмові виявилось, що той зовсім не уявляє, хто такий Некрасов!

І ми сьогодні, в дні величезних успіхів радянського народу в побудові соціалістичної культури, з любов'ю згадуємо ім'я нашого славного попередника — Миколи Олексійовича Некрасова.

[Початок січня 1953 р.]

УЧИСЬ, ПРАЦЮЙ, ДЕРЗАЙ!

Розуміти творчість молодих та початкуючих можна лише в тому випадку, коли ти сам із ними перебуваєш у тісних стосунках, а не просто спостерігаєш їх збоку. Я одержую багато листів від молодих та початкуючих, відповідаю їм по змозі, а з тими, хто живе поблизу, зустрічаюсь для розмов у творчих питаннях.

Які ж головні прагнення у молодих? Стати співцем свого народу, прославити могутність і силу славної нашої Комуністичної партії — спрямовуючу і організовуючу силу всіх наших досягнень і перемог. У план свого діяння вони багато ще дечого намічають, і, головне, щоб усе було в них, як вони висловлюються, і дзвінко, й високо, і зично!

Цілком зрозумілі отакі їхні гарячі бажання. Наша Радянська Батьківщина могутня і сильна; і ця її могутність передається і всім наймолодшим її творчим синам та дочкам. Але мені можуть сказати, чи по силі ж своїй висловлюють такі бажання молоді та початкуючі письменники? Звичайно, поки що не по силі, але настане час, і буде все їм по силі. Отже, я їх ніколи не розчаровую, ніколи не одговорюю, ніколи не обмежую, не звужую певними рамцями їхньої творчої роботи. Бо ж добре бачу: сила їх бажання випливає із самого процесу їхнього нестримного творчого зростання. А підчиркувати крила їхнім бажанням — це значить робити великий злочин. Ясно, що маленький поточок не може ще в собі відбити всіх людей, що до нього приходять, не може відсвітити захмареного неба над собою і всіх його грозових конфліктів, не може відсвітити навколишнього життя природи. Але ж не треба забувати й того, що кожен поточок поширюється та поглиблюється, що кожен поточок перетворюється в річку і стає, нарешті, широченним та величним.

Молоді письменники беруться іноді до таких тем, які аж вадто для них складні. Ну що ж, у цьому якраз і полягає їх благородне дерзання.

Володимир Маяковський у своїй праці «Як робити вірші»¹ ясно ж каже: «Слабенькі тупцюються на місці і че-

кають, поки подія мине, щоб її відобразити, могутні забігають настільки ж наперед, щоб, зрозумівши час, тягти його».

І коли поки що до молодих ще не пасує слово «могутній», то зате цілком до них підходять ті вислови з праці Маяковського, де він хвалить поетів, які не ждуть, поки подія мине, і які весь час забігають уперед, щоб, зрозумівши час, тягти його.

Оволодіваючи методом соціалістичного реалізму, з великою любов'ю вони беруться до висвітлення тем про могутність і силу радянського народу, могутність і силу Комуністичної партії, дружбу народів, героїчний труд на великих будовах, фабриках і заводах, на колгоспних ланах.

Молодий поет, робітник фабрики ім. Боженка² Дмитро Головка³ у своєму вірші «Я йду на завод» вірно передає радісний настрій, з яким поспішає на завод наш радянський робітник:

Я йду на завод,
Тремтить, дрижить
Повітря від гудків.
Чомусь так легко
В світі жити,—
Не йшов би, а летів.

Герої творів молодих — прості люди: робітники й колгоспники, студенти та учні, солдати й моряки. Молоді письменники підносять свій протест проти паліїв нової війни, виступають на захист поневолених народів.

Я міг би назвати тут багато імен наших молодих талановитих письменників, голос яких уже стає чутним по всіх просторах нашої республіки, — і то не десятками, а цілими сотнями, настільки щедро вирощує наша Радянська Вітчизна свої творчі молоді сили!

За кордоном, в капіталістичних країнах, буржуазна культура переживає глибоку кризу, а молоде покоління кивуто у них напризволяще. В нашій же країні соціалістична культура цвіте і розцвітає. Партія і уряд весь час піклуються про молодь, оберігають і виховують її. Надто трагічна доля митця в капіталістичних країнах. В нас же для розвитку творчості талантів, і зокрема для розвитку талантів молодих, є всі необхідні умови. Лише учись, працюй і дерзай!

Вітаючи всією душею появу в нашій літературі молодих авторів, треба водночас указувати їм також і на те, щоб вони неодмінно наполегливо працювали над собою, неодмінно оволодівали всією сумою надбань культури ми-

нулого, як цьому вчив великий учитель Ленін, бо без роботи над собою дуже легко стати пустоцвітом і одцвісти безповоротно. На пшцаку, зробленому з весняної вербички, всього не заграєш, і на одній ноті потрібної мелодії не виведеш.

Неоціненним для навчання молоді, як і для нас, старших письменників, є кращі зразки найпередовішої в світі російської радянської літератури. Але насамперед нашим молодим талантам треба вивчати науку наук — марксизм-ленінізм.

1954

З РОСІЄЮ — НАВІКИ!

Велика радість заповнила наші серця, коли ми прочитали постанову Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу, Ради Міністрів СРСР та Президії Верховної Ради Союзу РСР про відзначення 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Для нас ювілей возз'єднання — велике національне свято, торжество священної дружби народів, яка, немов промені сонця ясноликого, гріє нас теплом блискучим, животворним і сповнює серця наші ніжними почуттями братерства і любові.

300 років минуло з дня возз'єднання. А ми ще й досі уявляємо, ще й досі радісно переживаємо, як на Переяславській раді Богдан Хмельницький обняв посла з Москви і як увесь народ на площі загукав: «Хочемо бути ми з Москвою! Навіки хай буде дружба із Росією!»

Що може бути для нас радісніш, як говорити про дружбу двох народів — українського і великого російського? Що може бути радісніш, як підкреслювати багатовікові традиції цієї могутньої, щиро братерської дружби? Наші два народи — це два рідні брати, одної матері діти. Близькі й рідні вони між собою не тільки мовою, а також єдністю походження, близькістю і спільністю всього історичного розвитку. Хто подавав допомогу українському народові в його боротьбі проти татарських ханів? Російський народ. Хто допомагав йому у боротьбі проти турецьких яничар та польських панів? Російський народ. Неоціненну допомогу свого старшого брата відчув український народ в Жовтні 17-го року, коли він, слідом за російським народом, піднявся на боротьбу проти самодержавства і завоював собі свободу. Це ж при допомозі російського народу і всіх народів нашої Батьківщини український народ створив своє щастя, це ж при їх допомозі він в роки Великої Вітчизняної війни відстояв своє щастя від фашистських загарбників.

...Сила дружби двох наших братніх народів настільки велика стала після возз'єднання, що ніякі агресивні наміри іноземців не в змозі були її захитати. Священний патріотизм ще більше розцвів на об'єднаних землях, розцвіло в серцях бажання дати щастя трудящій людині, бажання обстоювати правду. І коли царські сатрапи стали переслідувати тих передових синів українського і російського народів, які боролися за щастя людей, боролися за правду

і свободу,— сила дружби і тут приходила на допомогу. Бо й справді. Чи був би вільний Тарас Шевченко, коли б не поміч братньої руки з боку славних росіян — поета Жуковського і художника Брюллова, які допомогли йому з кріпацтва відкупитися у пана? А скільки Шевченкові дала його дружба з найпередовішим у той час сином російського народу Чернишевським! Братня дружба керувала також і бажанням Миколи Лисенка поїхати до Римського-Корсакова в Петербург¹ повчитись композиції. А що ж керувало Іваном Франком, коли він через усі кордони Австро-Угорщини свій голос протесту посилав російському самодержавству, яке укинуло Максима Горького у в'язницю?² Почуття дружби двох наших слов'янських народів. А вже щодо дружби Михайла Коцюбинського з Максимом Горьким, то ця дружба давно вже стала зразком того, як передові люди наших народів полум'яно любили один одного.

Всі ми знаємо, як багато допомагав Горький українській радянській літературі, як дбав про неї. Особисто сам я теж велику допомогу відчув на собі з боку Олексія Максимовича Горького, який ще в 1911 році підтримав мене, прослухавши мої молодечі твори з уст Михайла Коцюбинського на острові Капрі. Про це згодом писав мені з Італії сам Горький в листі своєму.

Сторіччями був роз'єднаний український народ. І тільки Радянська влада, могутня сила Союзу РСР зробила можливим возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській Радянській державі.

Який великий взаємообмін своїми духовними цінностями і своїм досвідом відбувається зараз поміж синами українського і російського народів. Ось із Підмосков'я недавно приїздили в Переяслав-Хмельницький, щоб поділитись своїм досвідом, російські колгоспники, а наші українські хлібороби, в свою чергу, їздили до російських братів. Робітники Донбасу дружать з робітниками Кузбасу і Уралу. Дедалі міцніє творча співдружність між українськими та російськими радянськими письменниками, художниками, композиторами, архітекторами. Чуття єдиної родини — ось що лежить в основі нашої дружби.

Всі радянські люди відзначають ювілей возз'єднання як своє велике національне свято. Це — свято розквіту не тільки українського й російського, а й всіх народів нашої Батьківщини, які дружною сім'єю ідуть під проводом Комуністичної партії до вершин людського щастя — до комунізму.

[1954]

НАВЕКИ ВМЕСТЕ!

Триста лет — большой срок. За эти три века с лица земли исчезли целые государства, порабощались народы, гибли созданные ими величайшие материальные ценности и шедевры искусства. Но лишь сильнее крепла, созревала и закалялась великая и нерушимая дружба народов-братьев — украинцев и русских, дружба, борьбою испытанная, пролитой честной кровью навеки скрепленная, общими бедами и общими радостями неразрывно спаянная. Триста лет минуло со времени воссоединения Украины с Россией, а счастье, испытанное народами нашими от осуществления вековечной мечты, так же свежо. Более того, оно еще многограннее пронизало всю нашу жизнь, еще больший смысл приобрело в нашу советскую эпоху, радостно-радужным многоцветьем заиграло. И сегодня это праздник не только украинского и русского, но и всех народов нашей Отчизны.

Сегодня — по прошествии трех столетий — на Украине снова январь и яркое солнце, а под ногами скрипучий снег. Солнце ясное! Как чудесно нам освещаешь ты все ближние и дальние просторы нашей украинской советской земли! Единая — от Закарпатья и Буковины до краяхей Довбасса и степей Придолья — лежит земля Украины под ярким солнцем священной державы братства и счастья народов.

Под белоснежным покровом, набираясь сил к весне, думают свои думы широкие луга и нивы. Белыми нитями тянутся в морозном воздухе провода, идущие от электростанций к станкам заводов и фабрик, к домам, колхозным фермам и в библиотеку-читальню, в гостиную клуба, в зал театра... И сегодня, в этот морозный январский день, советские люди повсюду — кто, сам задумавшись над прошлым Отчизны, а кто, перелистывая страницы исторического романа или слушая голос диктора, звучащий по радио, — мысленным взором проникают сквозь толщу веков, сквозь три минувших столетия. И видят они ясный морозный январский день и гудящую от великой радости площадь в Переяславе, где их предки, вооруженные селяне и казаки вместе с выдающимся полководцем гетманом Хмелем, воскликнули в один голос:

— Хотим быть навеки вместе с Россией!

Навеки вместе! С той поры оба народа накрепко объединены единою долей. Великая сила братской любви и дружбы окрыляла думы, удесятерила силы, возвеличивала дела их лучших сыновей. С того дня народ Украины вместе с русским народом поднимался против общих врагов и угнетателей. Не раз в эти триста лет проносились по Украине смертоносные, кровопролитные войны, пылала ее города и села, валились наземь вековые деревья, на народ украинский обрушивались полчища врагов. Но народ украинский уже почувствовал в себе новый прилив энергии, новый приток сил: ведь он вместе с великим русским народом!

И единение приносило победу.

Но то было уже после Переяслава... А до этого не знала Украина ни одного такого дня, ни одной такой ночи, когда не было бы слышно стонов в хатах и темницах, свиста батога чужеземных угнетателей. Словно саранча, налетали на украинские земли кочевые орды турецко-татарских ханов и опустошали ее. Горели беззащитные села, изнемогали в осаде крепости и города. Ханская орда облагала народ непосильной данью, угоняла в неволю женщин и детей, казнила пленных... Черным вороньем налетала на Украину польская шляхта, и снова дым пожарищ долго стоял над городами и селами, над рощами и полями.

Польские феодалы действовали заодно с католической церковью. «Огнем и мечем!» — под этим девизом феодалы жесточайше обрушивались на каждую попытку украинского народа отстоять свои права, свою волю, свою культуру. А католическая церковь благословляла этот кровавый девиз.

Порою захватчикам казалось, что Украина смирилась и никогда не сможет сбросить с себя иноземное ярмо. Захватчики шумно пировали победу, но поднимался с неукротимой силой истерзанный и все же непокоренный народ, стремясь осуществить заветную вековечную мечту свою воссоединиться с русским народом в едином Российском государстве.

Где же и в чем вольнолюбивые крестьяне и казаки украинские черпали силы для этой непрерывной и беспощадной вековечной борьбы с разноплеменными захватчиками? В горячей любви к Родине, в непоколебимой и неистребимой вере и надежде на то, что мечта народная осуществится и что окончательная победа будет достигнута в вечном союзе с великим русским народом.

И долгожданный час этот пробил.

Выше, чем когда бы то ни было, поднялась волна на-

родных восстаний. Наступила героическая эпоха освободительной войны 1648—1654 годов¹. Зазвенела в селах сталь — ковали деревенские кузнецы оружие для восставших крестьян. Запылали на Подолии и Волини, на Уманщине и Черкащине, по всей земле украинской панские фольварки. Разом во всех концах Украины начались жестокие схватки со шляхтой, и из среды своей выдвинули повстанцы выдающегося государственного деятеля и полководца Богдана Хмельницкого, легендарного Хмеля, воспетого в думах слепых кобзарей и в песнях народа.

...Под Желтыми Водами и древним Корсуном² гремят уже пушки восставших — на смертный бой против шляхты идут вооруженные селяне и казаки. В борьбу включаются крестьяне Молдавии. Начинаются крестьянские волнения в Польше. Богдановы полки схватываются с первоклассно оснащенным для того времени польско-шляхетским войском — и побеждают, разбив захватчиков наголову!.. А вот у Посольского приказа в Москве спешивается посланец. Он привез первое письмо гетмана, в котором выражены воля и стремление украинского народа к воссоединению с Россией.

Всем сердцем чувствовал украинский народ, как нужна ему помощь и поддержка старшего русского брата. И не раз задолго до воссоединения ощущали украинцы искренность и глубину ответных чувств русского народа: русские крепостные крестьяне, бежавшие из барской кабалы, вступали в ряды украинского войска; плечом к плечу с украинскими повстанцами сражались отряды донских казаков.

В Переяславе давние стремления народные нашли свое завершение в историческом государственном акте: Украина и Россия воссоединились в единой могучей державе.

И когда мысленным взором своим обращаемся мы к этому славному дню, видим мы также и весь путь, который рука об руку, плечом к плечу прошли наши народы после Переяслава, побеждая общих врагов своих, создавая великую культуру, добиваясь свободы и счастья.

Видим мы поле Полтавской битвы, петровские штандарты на берегах Ворсклы и — в едином строю с русскими — казачьи полки, дышащие гневом против изменника Мазепы, яростно врубающиеся в строй шведского войска. И рядом с Петром — старый казачий полковник, так вдохновенно описанный Пушкиным в его «Полтаве»:

Двумя поддержав казаками,
Сердечной ревностью горя,
Он оком опытным героя
Взирает на волненье боя.

Мы перелистываем дальше страницы истории и с благодарностью вспоминаем победы Суворова³ и Ушакова⁴: это им обязаны мы тем, что мир воцарился в истерзанных долголетними битвами степях украинского юга, что поднялись там большие и шумные города, что золотом пшеницы покрылось «дикое поле»⁵...

Тяжкая и славная жизнь великого сына Украины Тараса Шевченко вспоминается нам: как добился бы он свободы от крепостного рабства, если бы не помощь русского поэта Жуковского, русского художника Брюллова? А сколько дала Шевченко духовная дружба его с самыми передовыми сынами русского народа — с Виссарионом Белинским, Александром Герценом, личная дружба с Николаем Чернышевским!

В неразрывной духовной связи с русской прогрессивной литературой, с русской революционной мыслью росла и совершенствовалась передовая украинская литература, зрело творчество таких писателей, как Панас Мирный и Иван Франко, Павло Грабовский и Иван Манжура⁶, Леся Украинка и Михайло Коцюбинский. «Мы не забываем и не смеем забывать, что главная сила, главное ядро нашего народа — в России⁷, что там возникли и трудились, да и трудятся выдающиеся таланты нашей литературы, лучшие работники нашей науки...» — писал в Галиции Иван Франко, и слова его звучали гневной отповедью националистическим клеветникам, которых он ненавидел всей силой своего страстного сердца.

Трудовой народ России, величайший борец за освобождение — русский пролетариат — обучил трудящихся Украины стратегии и тактике революционной борьбы. Вместе с русскими братьями под славным знаменем созданной Лениным революционной пролетарской партии вели рабочие и крестьяне Украины борьбу за свободу и первыми, вслед за русскими братьями, подняли над своей землей алые стяги Октября.

Открылась новая эпоха в истории украинского народа — эпоха воистину прекрасная и славная.

...Под зимним солнцем, сверкающим на январских снегах, окидываем мы взором всю нашу Отчизну. От самого Закарпатья начинаются строительные леса, приметы повседневно возникающей нови. Вольно раскинулся обновленный Львов. Выросли в нем новые заводы и фабрики, открылись новые высшие учебные заведения, построены новые дома, школы, красивые и удобные здания, какие строятся во всех советских городах. На Днепре, там, где спускались к Очакову запорожские челны — «чайки», вы-

растает плотина Каховской гидроэлектростанции. Выше по Днепру красуется первенец социалистических пятилеток — Днепровская ГЭС имени Ленина, восстановленная после разрушений, нанесенных отступающими, разгромленными фашистскими вандалами. Эту станцию и строила, и восстанавливала в дружном самоотверженном труде обширная многонациональная семья советских людей. Мы видим обновленные рудники Криворожья и шахты Донбасса, гигантские корпуса заводов Днепропетровска и Горловки, Макеевки и Краматорска, видим индустриальный Харьков и столицу нашу — древний, но ныне, как никогда, молодой Киев.

Все, что дорого нашему сердцу, все, чем мы гордимся, все, что составляет силу, могущество и духовное богатство социалистической Украины, — это и есть обильные и прекрасные плоды единения с великим русским народом, славный урожай, выращенный в нерушимом союзе социалистических наций, объединенных под мудрым водительством Коммунистической партии.

Прекрасна жизнь советских людей, прекрасен их свободный и равноправный союз, исполненный творческой радости, буйного цветения и непрерывного роста.

В старинной крестьянской песне, родившейся задолго до того, как посланцы народа выразили в Переяславе твердую волю всей украинской земли, Украина изображалась одинокой чайкой-бедняжкой, которая вывела деток своих при открытой, при торной дороге ⁸.

Сегодня украинский народ вновь видит свою Отчизну.

Живи, Україно, прекрасна і сильна, —
В Радляськім Союзі ти щастя знайшла,
Між рівними рівна, між вільними вільна,
Під сонцем свобода, як цвіт, розцвіла

поется ныне в Государственном Гимне УССР ⁹.

Свети же нам ярко в веках, солнце священной дружбы и братства!

[1954]

ВИСТУП НА ВІДКРИТТІ ПАМ'ЯТНИКА МИКОЛІ ЩОРСУ¹

Радісне, прекрасне сьогодні торжество у нас. Увічнюємо в бронзі, в пам'ятнику одного з найбільших полководців, породжених Великим Жовтнем, — вірного сина українського народу й полум'яного патріота Миколу Щорса.

Це увічнення збіглося у нас з днями підготовки до свята 300-річчя возз'єднання України з Росією — свята непопущеної дружби українського і російського, а також і всіх народів нашої Вітчизни.

Ідея дружби братніх народів — і зокрема дружби українського з великим народом російським — лежала в основі всієї діяльності Миколи Щорса. Микола Олександрович глибоко розумів, що, тільки дякуючи дружбі наших народів, український народ спроможний буде відстояти свою свободу й незалежність як від нападу контрреволюційних сил Центральної ради, так і від зазіхань іноземних загарбників.

Без краю сміливим і хоробрим був Микола Щорс, твердим, рішучим і в той же час в стратегії своїй обачним. Воістину це був український Чапаєв²!

Микола Щорс ні на хвилину не сумнівався в тім, що український народ в нерівній боротьбі своїй з численними ворогами неодмінно одержить перемогу.

Ця віра в перемогу ще вище піднеслась у нього тоді, як прийняв його в Москві, в Кремлі, Володимир Ілліч Ленін³.

Вказівки Володимира Ілліча давали Щорсу ключ до перемоги у всіх його діях бойових.

Це було в напружений час, коли англо-французький імперіалізм скупчував свої війська й готував десант у Криму для окупації України, коли впливала на поверхню і «Українська директорія»⁴ на чолі з авантюристом Петлюрою.

Микола Щорс, окрилений, обнадієний дружбою з російським народом, першим почав наступ на ворогів. А коли Петлюра удався до хитроців у своєму зверненні до таращанців та богунців, Щорс осміяв цих підлих ворогів перед

усім прогресивним світом навіки: «Скажи, Іудо, — питає він, — за скільки грошей продав ти Україну?»⁵ Микола Щорс разом з батьком Боженком гідно відповів українським націоналістам: «Як не хитруй, а вашої дружби народів не захитать тобі ніколи!» «Так, ми брати російським робітникам і селянству, як і брати всім, хто бореться за звільнення трудящих».

Наше торжество сьогоднішнє збіглося із тим моментом, коли Верховна Рада СРСР затвердила Указ Президії Верховної Ради про передачу Кримської області до складу Української РСР⁶. Цим актом ще більше зміцнюється дружба наших народів — українського й російського, ще міцнішою виростає сила нашої радянської держави.

Славного сина нашої Батьківщини Миколу Щорса і його діла український народ щедро оспівав у піснях, переказах, легендах.

Українські радянські письменники героїчний образ Миколи Щорса і його славний бойовий шлях з любов'ю відобразили в своїх повістях, оповіданнях, поемах. У них вони передали всю вірність Щорса великій Комуністичній партії і рідному народові.

Нехай же вічно живе безсмертне ім'я Миколи Щорса, нехай живе безсмертна його справа, за яку він віддав своє молоде прекрасне життя! Слава Миколи Щорса житиме в віках!

Хай живе в віках дружба російського, українського і всіх народів нашої Батьківщини!

Хай живе Комуністична партія Радянського Союзу — керівна і спрямовуюча сила радянського соціалістичного суспільства.

ВИСТУП НА ЛІТЕРАТУРНОМУ ВЕЧОРІ «ДРУЖБА НАРОДІВ — ДРУЖБА ЛІТЕРАТУР»

Дружба народів і братерство — це ті найкращі, найсвітліші слова, які кожен з нас протягом останніх місяців без ліку повторяв на виступах наших і зустрічах привселюдних.

Під лозунгом дружби і братерства проходила у нас Декада російської літератури та мистецтва в Києві, а також Декада української літератури та мистецтва в Москві. Під цим же лозунгом ми провели IX ювілейний пленум правління Спілки радянських письменників України¹, в роботі якого, крім українських та російських письменників, взяли участь письменники братніх республік Радянського Союзу.

Роботу IX ювілейного пленуму завершуємо сьогодні літературним вечором «Дружба народів — дружба літератур».

Що може бути радісніш, як зустрічатися з найрізнішими своїми любими братами! Що може бути відрадніш, як разом усім нам, однією родиною творити спільну нашу соціалістичну культуру!

Славна Комуністична партія об'єднала всі народи Радянського Союзу в одну сім'ю нероздільну. Комуністична партія завжди виховувала й виховує усіх нас в дусі непопорушної дружби народів, радянського патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму.

Почуття священної дружби й братерства окрплює нас, підносить на нову творчу височінь, широченні обрії перед нами розкриває.

Яскравим виразом цього братерства й віковичної дружби є національне свято українського й російського народів, свято всіх народів Радянського Союзу — 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Велика дружба наших братніх народів постійне своє відсвічування знаходить у великій дружбі літератур.

Для всіх народів однаковою мірою дорогий і зрозумілий Пушкін і Шевченко, Гурамішвілі і Абай², Махтумкулі³

і Ахундов⁴, Туманян і Янка Купала, Райніс⁵ і Мажит Гафурі⁶.

Перша, провідна роль у нашій дружбі літератур належить російській радянській літературі — найпередовішій і найідейнішій в цілому світі.

Благородне художнє російське слово закликає всіх трудящих всесвіту до правди, справедливості і миру, до побудування щастя для людей.

Жодної нема такої літератури на всіх земних просторах, яка б не зазнала на собі впливу гуманізму Олексія Максимовича Горького, його возвеличування Людини з великої букви, любові до трудящих, ненависті до ворогів.

Ціле життя своє Горький віддав на служіння справі миру. В складній міжнародній обстановці, коли чорні сили імперіалізму, оголосивши себе господарями земної кулі, розробляли злочинні плани скидання чумних бомб на беззахисне населення, на голови трудящих, — Горький руба поставив питання перед творчою інтелігенцією капіталістичних країн: «З ким ви, «майстри культури?»⁷

Полум'яний борець за комунізм, Горький дорогий усім нам, письменникам братніх республік. І особливо дорогий він письменникам Радянської України. Горький уважно стежив за розвитком української літератури, не раз у своїх листах і бесідах підтримував наших письменників, радячи їм підносити тему праці, тему Донбасу, висвітлення боротьби за колективізацію сільського господарства.

Вплив Горького відбився на творчості багатьох українських письменників.

Сьогодні усі ми тут присутні з великою повагою і любов'ю згадуємо свого вчителя Олексія Максимовича Горького, який послідовно, як у своїх художніх творах, так і в статтях, проводив ідею єднання братніх народів і з презирством відкидав національну ворожнечу.

З великою гордістю, разом із нами, говорять сьогодні поети світу про нещадного викривача гнїлих виразок капіталізму Володимира Маяковського. Корейський поет Тю Сон Вон у вірші «Суд розпочався»⁸ застерігає гнїбителей і агресорів, що корейці в боротьбі своїй проти них не поодинокі.

Мы не одні. Здесь вместе с нами
Весь трудовой восставший люд —
Грек, индочинец и вьетнамец,
Индус, китаец, негр — все тут.
Смотри, ты узнаешь, кто это?
Его прямой и гневный взгляд.
Он величайший из поэтов,

Олександра Корнійчука, Костянтина Симонова, Якуба Коласа, Ванди Василевської, Миколи Бажана, Антанаса Венцлова, Максима Рильського, Мірзо Турсун-заде, Самеда Вургуну і багатьох інших письменників братніх республік.

Разом з цими голосами над світом підносяться гнівні голоси передових поетів зарубіжних країн, поетів народів, пригноблених імперіалізмом. Серед цих голосів чуємо ми пристрасний і чистий голос славного поета турецького народу — голос Назима Хікмета.

Товариші! Пишним цвітом розцвіла дружба наших народів. Одним чуттям єдиної родини пройняті як слова, так і дії народів-братів. Така дружба стала можливою лише після Великої Жовтневої соціалістичної революції, коли Радянська влада створила всі умови до перемоги соціалізму в нашій країні.

Святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією припало в нас на весняні дні.

Який прекрасний зелений місяць травень! А ще прекрасніший вічний і непорушний союз наших народів на чолі з великим народом російським.

Бистрі й могутні потоки весняні, що рвуться з гір в долину. А ще бистріші й могутвіші потоки думок наших творчих — думок про щастя радянських людей.

Нехай живе непорушна дружба народів нашої Батьківщини, і зокрема дружба українського з великим народом російським!

Слава великій і мудрій Комуністичній партії Радянського Союзу, натхненникові й організаторові всіх наших перемог!

ВІТАННЯ РІДНИЙ ВІРМЕНІЇ

Весна, сонце й вітер. Серце сповнене радості — святкуємо славне 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Хочеться сказати так багато гарних і теплих слів на адресу кожного з наших радянських народів, і особливо на адресу братнього вірменського народу. Вірменський народ я полюбив давно — і найщирішою любов'ю. Ще в 20-ті роки, завдяки перекладам Валерія Брюсова та інших російських письменників¹, переді мною відкрилися у всій своїй розмаїтості скарби вірменської народної та класичної поезії. Десь одразу ж після того мені вдалося придбати книжки вірменських радянських письменників. Це було в Харкові, де жили вірмени, була вірменська школа, вірменський клуб і виходила невелика вірменська газета. Мені дуже хотілося читати твори вірменських письменників їхньою рідною мовою. З-поміж учителів школи я знайшов собі викладача вірменської мови.

Коли я певною мірою ознайомився з вірменською мовою, то почав перекладати з оригіналу твори Ованеса Туманяна, Іоаннеса Іоаннісіана, Аветіка Ісаакяна, Акопа Акопяна та інших письменників. Я вивчав напам'ять їхні поезії і відчував, як гарно звучать вони в оригіналі. Адже ця музика майже непередавана іншими мовами, ця музика властива тільки дзвінкій вірменській мові. Скажу більше, я просто-таки захопився вивченням літератури вірменського народу. Крім того, я відчував бурхливе бажання відправитися у Вірменію, побачити, як живе працьовитий вірменський народ. І ось 1929 року я зі своїми товаришами був уже в Єревані², у найстарішого поета Іоаннеса Іоаннісіана, з яким я й раніше листувався. Не можу забути того дня, коли Радянська Вірменія постала переді мною у всій своїй красі. Одного ясного совячного дня в саду, що шелестів від вітру, нас прийняв і щедро пригостив Іоаннес Іоаннісіан. Дзюрчали струмки, золотом виблискували на деревах плоди, а звіддала дивився на нас Арарат і думав свою думу.

Я розповідаю про все це докладно тому, що саме в цьому саду я познайомився з Аветіком Ісаакяном, якого вже знав з його творів. Як приємно я був здивований, коли побачив, як відомі вірменські поети, побравшись за руки з своїми дружинами й дітьми, співають вірменські танцювальні пісні й витанцювують довкола столу. Вони й нас втягли в своє коло, підказуючи слова танцю-хороводу.

Я пишаюся й тим, що потім у Харкові, на пленумі Спілки радянських письменників України, познайомився з відомим пролетарським письменником Акопом Акопяном.

Не подумайте, що я перебільшую, але я справді такою мірою зріднився з вірменською культурою, що коли приїхав на святкування 1000-ліття епосу «Давид Сасунський»³ у Єреван, то відчув, що я ніби приїхав у свою рідну домівку. Те ж саме я відчув, коли знову прибув до Єревана у дні, коли відзначалося 100-річчя від смерті Хачатура Абовяна⁴.

Працюючи над перекладами, я полюбив Давида Сасунського, синів та онуків Гайка⁵, полюбив робітників вірменських заводів⁶, ніжне серце вірменської дівчини Ануш⁷ на тлі богатирської природи Лорі, сумне життя працюючого підлітка Гікора⁸, безстрашного викривача старого світу рибалку Пепо⁹.

Палке вітання високоталановитому вірменському народові!

[1954]

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ УКРАЇНСЬКО-ЛАТИСЬКИМ
ЛІТЕРАТУРНИМ ЗВ'ЯЗКАМ]

До нас, в столицю Радянської України — Київ, приїхали латвійські радянські письменники, які взяли участь у вечорі латвійської літератури для молоді столиці, а вчора в Переяславі-Хмельницькому познайомились з досягненнями української радянської культури.

Для нас велика це радість — приїзд дорогих друзів, видатних творців латвійської радянської літератури. Адже кожна така зустріч — чи то з письменниками, чи то з художниками або ученими — дуже всіх нас освіжає, збагачує, підносить. Кожна така зустріч ще й ще раз стверджує торжество радянської культури.

Що може бути кращим від почуття дружби, в боях і труді гартованої!

Що може бути вищим краси єднання, краси дружби народів!

Адже це — чудові якості наших людей, це — чуття єдиної родини, що засвідчує перед усім світом торжество радянської ідеології, дружби народів, незламну силу ленінської національної політики.

Разом, спільними зусиллями будують народи-брати свою єдину національну форму, соціалістичну змістом радянську культуру. Батьківська дбайлива рука Комуністичної партії зміцнює, розгалужує і ширить як народно-господарські, так і літературні та мистецькі зв'язки між усіма радянськими народами.

Сьогоднішній виступ латвійських радянських письменників припадає якраз на історичну дату 300-річчя возз'єднання України з Росією. Це свято є святом не лише українського та російського, а й усіх народів нашої Вітчизни.

У Тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією, схвалених Центральним Комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу, сказано, як Україна, яку до возз'єднання весь час терзали хижакі, різні загарбники, воскресла, при допомозі російського свого старшого брата стала могутньою державою з високорозвиненою своєю, соціалістичною культурою.

Великі наші досягнення. Отже, нам треба особливо дбати про те, щоб на ці досягнення соціалістичної культури ніякі вороги — ні внутрішні, ні зовнішні — не посміли замірятись.

Міцні наші зв'язки з братніми народами.

Латвійський народ має давні і славні історичні зв'язки з російським та українським народами.

Робітничий клас Латвії в дні Великого Жовтня героїчно боровся в одних лавах з робітниками Росії, України та іншими народами за єдину світлу долю свою, за свободу всіх братніх народів.

Український народ запам'ятав самовідданий подвиг червоноармійців-латишів у громадянську війну під Перекопом, на Сиваші¹. Ще в дні громадянської війни так влучно відзначив наш український народ героїчний подвиг латвійського народу в боротьбі за Сиваш: «Як червоні латиші покупали Врангеля в Сиваші».

А в 1940 році, коли латвійському народові загрожувала небезпека бути поневоленими чужоземними загарбниками, сини українського радянського народу на чолі з російським народом та сивами усіх радянських народів подали свою братню, мужню руку допомоги Латвії².

В наші дні українські трактористи, комбайнери, металурги з щирим серцем діляться своїм творчим досвідом з латвійськими робітниками і колгоспниками.

Культурні, мистецькі та літературні зв'язки між Україною та Латвією також ростуть і розвиваються, міцніють все більше і дають прекрасні плоди.

Латвійський народ знає й читає твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки.

Українські читачі добре знають твори Яна Райніса і дуже полюбили світлий образ великого будівничого латиської культури.

З великим успіхом на сценах театрів України пройшла п'єса Райніса «Вій, вітерець!»³.

Українські читачі з захопленням прийняли романи Віліса Лаціса⁴ «Син рибалки», «До нового берега» та інші, полюбили героїв цих популярних романів. Твори видатного радянського письменника Віліса Лаціса перекладені українською мовою.

На Україні відоме ім'я видатного письменника Латвії Андрія Упіта⁵ — одного з перших перекладачів шевченківських творів, популяризатора безсмертного Кобзаря України.

Українською мовою перекладаються твори латвійських радянських письменників Анни Саксе⁶, Жаніса Гриви⁷,

Яна Грота⁸, Анатоля Імерманіса⁹, Андріса Веяна¹⁰ та інших.

А тепер дозвольте, товариші, познайомити вас з нашими дорогими гостями — латвійськими радянськими письменниками Яном Гротом, Анатолем Імерманісом, Авдрісом Веяном, творчість яких пройнята почуттям дружби і любові до українського народу, а також до народів усіх братніх республік.

Ми сердечно вітаємо наших дорогих гостей і в їх особі весь славний загін радянських письменників Латвійської Радянської Соціалістичної Республіки.

Хай живе дружба народів нашої Батьківщини! Слава великому російському радянському народові, що об'єднав усі народи Радянського Союзу! Хай міцніє і квітне дружба українського радянського народу з латвійським радянським народом та усіма братніми народами Соціалістичної Батьківщини! Слава нашій рідній Комуністичній партії!

[Травень 1954 р.]

ЧЕХОВСЬКІ ДНІ НА УКРАЇНІ

Творчість Антона Павловича Чехова зробила великий вплив на розвиток російської, української і всіх інших літератур братніх народів Радянського Союзу. Немає в нашій країні такої людини, яка б не знала і не читала Чехова. З його творами ми знайомі ще з шкільної парти.

З великою правдивістю, реалістичними прийомами показав у своїх творах наш улюблений письменник суперечності життя царської Росії. Він вірив у творчі сили народу. Він вірив, що у майбутньому прийде така сила, яка перетворить все життя дореволюційної Росії.

Твори Чехова знають і люблять трудящі всього світу. Саме тому Всесвітня Рада миру постановила широко відзначити 50-річчя з дня смерті великого письменника.

В містах і селах Української РСР розгорнуто діяльну підготовку до чеховських днів. Всюди проводяться бесіди, доповіді, лекції про його життя і творчість, влаштовуються літературні вечори, виставки. Республіканське товариство для поширення політичних і наукових знань вже провело понад 400 публічних лекцій, присвячених великому письменникові.

У видавництвах України великими тиражами виходять твори А. П. Чехова російською мовою, а також у перекладах українських радянських письменників. Видавництво «Мистецтво» випустило портрет письменника роботи художниці Т. Яблонської.

Головне управління радіоінформації і студія телебачення організували цикл передач, присвячених життю і творчості Антона Павловича Чехова.

Літературні журнали присвячують письменникові ряд статей.

Широко відзначається чеховський ювілей у Кримській області. Цими днями до Ялти виїздить велика група письменників України, яка зустрінеться з трудящими Криму і візьме участь в урочистому вечорі пам'яті А. П. Чехова.

На відзначення ювілею Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук Української РСР 14 лиц-

ня проведе наукову сесію, на якій будуть заслухані доповіді на теми: «А. П. Чехов — майстер прози», «Міжнародне значення творчості А. П. Чехова», «Мова А. П. Чехова».

15 липня у Києві, в Колонному залі Української державної філармонії, відбудеться загальноміський урочистий вечір, присвячений 50-річчю з дня смерті А. П. Чехова. В ньому візьмуть участь представники партійних, радянських і громадських організацій, письменники, діячі науки і мистецтва, передовики підприємств, студенти.

Достойно відзначаючи пам'ять Антона Павловича Чехова, трудящі Радянської України ще раз продемонструють свою любов до російського народу, славним сином якого був великий письменник.

П. Тичина (в центрі) біля Музею Т. Г. Шевченка в Каневі. 50-ті роки

П. Тичина (третій зліва) з письменниками Д. Косариком і Д. Білосом оглядають будівництво Кремгесу. 1957

П. Тячина на недільнику садить дерево в ознаменування 100-х роковин з дня смерті Т. Г. Шевченка. Київ. 1961

РОЗКВІТ ВЕЛИКОЇ ДРУЖБИ

З політичним і трудовим творчим піднесенням відсвяткували всі радянські люди 300-річчя возз'єднання України з Росією. Наше велике свято було не тільки радісним оглядом досягнень народного господарства, здобутих у великій братній сім'ї радянських народів. Святкування 300-річчя возз'єднання водночас було і діловим оглядом наших досягнень у галузі національної за формою, соціалістичної за змістом української культури, зокрема досягнень літератури та мистецтва.

В усіх успіхах наших визначну роль відіграла непорушна дружба народів нашої Батьківщини, і зокрема, дружба українського з великим російським народом. Хто з'єднав народи наші воєдино? Хто загартував нас у боротьбі проти українських буржуазних націоналістів, великодержавних шовіністів та фашистського звіра? Велика й мудра Комуністична партія Радянського Союзу. Їй вся любов наша й подяка, їй всі наші помисли і все життя [...].

Під час вечорів української літератури та мистецтва в Москві, а також декади російської літератури та мистецтв в Києві когорта ми найбільше, кого ми найчастіше згадували із наших великих попередників? Олексія Максимовича Горького й Володимира Маяковського. Їхні імена з любов'ю називали ми як у своїх вступних словах перед виступами письменників, так і в самих художніх творах. Бо Горький і Маяковський — найулюбленіші наші вчителі: вони обстоювали дружбу народів, дружбу літератур; вони вимагали від кожного письменника бути високо моральним; бути глибоко народним як думками, так і формою викладу своїх художніх творів на підставі оволодіння методом соціалістичного реалізму. Ці вимоги їх повинні лягти в основу й нашої підготовки до наступних Другого всесоюзного і Третього республіканського письменницьких з'їздів¹. Справді, як ми можемо підійти до своїх з'їздів, коли ми не будемо підносити в своїх творах теми праці, теми Донбасу, теми МТС, освоєння цілих земель? Непослабно маємо ми й далі викривати гангрену капіталізму, боротись за мир у всьому світі.

В ході підготовки до з'їздів іще більше треба нам підносити голос за високу ідейність, правдивість у мистецтві, за повнокровне відтворення багатогранної радянської дійсності, засноване на глибокому вивченні життя. Ще далі треба нам зміцнювати дружбу братніх радянських літератур, ще повніше відтворювати й саму дружбу всіх радянських народів наших. В цьому плані ми з радістю можемо відзначити, що у художній передачі мотивів дружби поетами братніх республік все чіткіше проявляється цінна важлива якість. Поети братніх республік зараз, наприклад, особливо наголошують на тому, що для вияву високих почуттів радянських людей не існує географічних відстаней. Характерно щодо цього є назва вірша грузинського поета Карло Каладзе ² «Разве Днепр далеко от нас?». Карло Каладзе, розповідаючи тут про свого супутника по подорожі — боцмана й про грузинського прославленого партизана Бакрадзе, пише

Бакрадзе паш — где он? И выражение
Лица его сказало обо всем:
Здесь на Днепре онп сражалпсь оба,
И с той поры они друзья до гроба.
А говорят, далеко Днепр от нас!

З цими рядками перекликається вірш іншого поета:

Пролипа в грозных сраженьях
Нашпх народов кровь.
Будь же благословенна
Кровная наша любовь.
В Кпеве праздник — а это
Значит, что праздник и здесь.
Радостью светлой согреты
Двести миллионов сердец!

Про дружбу, скріплену кров'ю, це так говорять узбецький поет Юсуфджан Хамдам ³.

Тему поріднення України з Росією проникливо розробив у своєму вірші «Переяславский рассказ» Борис Палійчук. Його твір являє собою художній переказ легенди, підслуханої у народі про те, як Тарас Шевченко, живучи в Переяславі, переплів своєю рукою дві акації молоденькі. І як ці акації зберегли наші танкісти в 1943 році.

Никто разлучитъ их не в спле,
Сроднилпсь с младенческих лет,
Точь в точь Украина с Россией..
Так думал великий поэт!

Поет Леокід Вишеслапський щастям своїм вважає те, що він у Великій Вітчизняній війні боровся з ворогами изволення України:

Счастливы я, что в буре наступления
От лесных донецких берегов
Шел в степи, гудевшей от движения
Четырех украинских фронтов.

Про це говорять і білоруські поети Якуб Колас, Пят-
русь Бровка, Петро Глебка, і каракалпацькі поети Нажимов⁴ та Сейтжапов⁵, і молдавський поет Крученюк⁶, чуваський поет Хузангай⁷, туркменський поет Хаїдов⁸ та багато інших. Як тяжко, як трудно було у Великій Вітчизняній війні витримувати бої з ворогами! Зате тепер яка велика радість! Цією думкою й підсумовує свій вірш «Дружба» Володимир Луговської⁹:

Велпкой державой
мы владеем,
мы поровну
делили скорбь и боль.
Теперь мы радость
поровну
разделим!

Так! Усі народи нашої Вітчизни розділяли з нами нашу велику радість 300-річчя возз'єднання України з Росією. Скільки до Києва з'їжджалося найкращих синів братніх народів! Скільки тут звучало різних мов! А отже, всі ми добре розуміли одия одного.

Молдавський поет Еміліан Буков¹⁰ у своєму вірші ще на початку підготовки до нашого свята писав:

Хто сказав, що ніби мови
Розділяють нас? Неправда, ні!
Дужі ми братерською любов'ю
І чуттям єдиної рідні.

Ясно, що в розумінні один одного, у зближенні народів Радянського Союзу насамперед величезну роль відіграє мова великого російського народу, яку всі ми вивчасмо, яку всі ми любимо.

Дружба, скріплена кров'ю! На цю тему в останні місяці підготовки до нашого національного свята писали не тільки поети. І як у віршах, так і в усіх статтях підкреслюється велич високої моральності радянської людини, любов до народу, до своєї Батьківщини. Таким був Ватутін. Таким був Щорс. Як це гарно, що саме в ці радісні дні 300-річчя возз'єднання України з Росією відкрито було пам'ятник легендарному комдиву Щорсу.

Українська наша література успіхами своїми багато в чому зобов'язана великій російській літературі, в якій вчилася і вчиться постійно, наполегливо. Разом з тим горді ми свідомістю того, що й кращі твори української літератури мали певний вплив і на літературу російську.

Один із найстаріших російських письменників Володимир Бахметєв ¹¹ у своїй статті «Під серпом і молотом» говорить: «Нам, поколінню старих лєнінців, буля близькі і дорогі як рідний відгомін кращих сподівань нашої юності голоси передових письменників України — від Тараса Шевченка до Панааса Мирного, Івана Франка, Михайла Коцюбинського».

Це визнання російського найстарішого письменника. Воно є для нас ще одним із конкретних підтверджень того пункту тез про 300-річчя возз'єднання України з Росією, в якому сказано, що передова українська культура збагачувала культуру російського народу і вносила достойний вклад в розвиток світової культури.

Окремо слід відзначити великий вплив Шевченка на російських радянських поетів, причому поетів різних щодо своєї манери писання. Я мав на увазі хоч би й останні поеції М. Тихонова, С. Кірсанова ¹², М. Ісаковського, С. Васильєва ¹³, С. Смирнова ¹⁴.

А іще мені хочеться відмітити, як хороше поєднався билинний склад із ладом української думи в останній піснідумі Володимира Луговського про Героя Соціалістичної Праці Олену Хобту ¹⁵:

Любим мы строгий взлет
полных мудрости дум.
Эту мягкую речь,
государственный ум.
Все рассказы старухи,
что так хороши,
Опыт прожитой жизни,
закалку души.
И поет зимний ветер
В трубе
Песню тихую
О тебе:
Недосыпала,
Людей ободряла,
Колхоз поднимала,
В трудной работе
Всех обгоняла.
Вот какой ты,
Олена Семеновна, стала.
Матушка, мать,
Дай твою руку
Поцеловать.

Так, свято 300-річчя возз'єднання України з Росією глибоко увійшло в наше життя, у наш побут. Відчувається це в усьому. Ось, наприклад, як поети, змальовуючи кохання молоді, вдаються тепер уже до нових образів і

порівнянь. Юний герой вірна Володимпра Мухіна¹⁶
«О дружбе», прощаючись з дівчиною па станції, каже:

— Где бы не была ты — я Горьком, в Ужбе,—
Обо мне порою вспоминаю.
Я хотел бы, чтобы наша дружба
Оставалась твердой, как гранит.

Цікаво, що ж своєму парню відповіла дівчина?

Помолчав, с улыбкою открытой
Девушка ответила ему:
— Дружбы равной крепостью граниту
Не хочу дарить я никому.

Даже мох — лишай за летом — лето,
Мох, а не огонь и не металл,
Корешками разрушает этот
Льно ненадежный минерал.

Уж дружить — так дружбой нерушимой,
Честной, задушевной и прямой,
Как Россия дружит с Украиной,
Как народы наши — твой и мой.

Євгеній Долматовський¹⁷ у пісні «С той поры соловьи-
ной», змальовуючи сині очі коханої, теж пов'язує цей
образ з дружбою наших двох братніх народів:

С той поры соловьиной, далекой,
Как встречали рассвет над Днепром,
С Украиной синьскою
Ты сливаешься в сердце моем.

Слід, проте, сказати, що напередодні нашого великого
національного свята немало потрапило в пресу й слабих
літературних творів. Завдання критики — розглянути такі
твори прямо, одверто, з критичною пристрасстю. Усі ми вже
читали статті про п'єсу Л. Зоріна¹⁸ «Гості» та інші невдалі
твори, позначені відступами від методу соціалістичного
реалізму. В цих статтях з усією силою підкреслюється ве-
лика, відповідальна роль нашої критики. І особливо вели-
ка вона в ці місяці підготовки до III з'їзду письменників
України.

Нехай же росте, підносяться і набуває сили українська
літературна критика наша — чесна, одверта, принципова
й глибока, наснажена марксистсько-ленінським вченням.

Всі сили свої ми віддамо на те, щоб іще більше зміцни-
ти дружбу народів наших, і зокрема дружбу українського
з великим російським народом! Весь свій творчий труд ми
віддамо на благо нашої Батьківщини! Будемо працювати
так, як учить нас велика Комуністична партія Радянського
Союзу.

[Травень—жовтень 1954 р.]

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 50-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ СМЕРТІ А. ЧЕХОВА]

Товариші!

Сьогодні на устах усіх нас —любиме ім'я великого російського письменника-гуманіста Антона Павловича Чехова.

Безсмертне це ім'я!

Безсмертя тільки до тих діячів приходить по смерті їх, хто боровся за щастя людей.

Незрівнянний художник слова, полум'яний патріот, Антон Павлович Чехов ціле життя своє присвятив боротьбі за щастя народне. Жити серед народу, працювати для народу — це було органічною потребою Антона Павловича. Він ніде і ніколи не відділяв себе від народу, а, навпаки, в своїй діяльності завжди зливався з ним. На перших сторінках його записної книжки так і написано: «...все мы народ, и все то лучшее, что мы делаем, есть дело народное»¹. Ще ясніше — тепер уже про власні обов'язки письменника — сказав він в одному з своїх творів устами героя твору: «Якщо я письменник, то повинен говорити про народ, про його страждання, про його майбутнє»².

Антон Павлович першим своїм обов'язком вважав заступатись за знедолених, підносити свій голос проти гніту й експлуатації, подавати надію людям, що незабаром уже нове життя настане.

Чехов на свої кошти побудував три школи, їздив у Нижньгородську й Воронежську губернії, де був голод, влаштовував там їдальні, їздив на Сахалін до ув'язнених³.

Через це він став близьким і зрозумілим своєму рідному народові, став близьким також і трудящим народів світу.

Всесвітня Рада Миру, знаючи, яка велика сила любові до Чехова з боку трудящих усіх країн світу, виступила з закликом відзначити 50-річчя з дня смерті Антона Павловича Чехова по всій земній кулі.

Сьогодні разом з нами згадує великого російського письменника Чехова і все прогресивне людство.

Яка це велика нагорода письменникові — любов народу! А як трудно було Антону Павловичу в житті його! Скільки перепон йому прийшлося подолати, якої ненависті відчув він від ворогів народу, від реакціонерів, мракобісів!

Буржуазні критики як за життя Чехова, так і по смерті весь час викривляли творчу вдачу його. Чехова вони називали співцем журби, виділяючи в його творчості лише сумне, ніжне, м'яке та добродушне.

Так! — з гордістю їм відповідали критики прогресивні. — Чехов, звичайно, ніжний, але ж разом з тим він був і мужній! Хіба не він це зняв з себе почесне звання академіка⁴, як тільки почув, що царський уряд на Максима Горького завіс свою руку?

Так! Чехов наскрізь ліричний, але ж раз[ом] з тим і епічно всеоб'ємлючий. Жодна сторона життя не випала з його творчого зору! І цілком вірно назвав його Лев Толстой Пушкіним у прозі⁵.

Чехов весь добродушний, але ж разом з тим він прямий, різкий, рішучий. Як вірний учень Салтикова-Щедрина, він гострим сміхом своїм усю геть чисто гідь, усю гідоту гнилого суспільства царської Росії бичував нещадно!

Він ненавидів брехню, він ненавидів життєвий бруд і пошлість пануючих класів.

Антон Павлович Чехов жив і працював у той час, коли все живе, коли все світле й прогресивне душилося жандармською лапою. «Человеки в футляре», купці, які вирубували зелені сади, пришибесви претендували на звання господаря землі російської. Вони проповідували рабську покору цареві та його поміщикам-посіпакам. Вони проповідували богоборчество в філософії, а у всіх діяннях — половнячастість та пасивність. Часами на Русі, здавалось, мертвотна тиша стояла! Але це тільки здавалось так! Бо якраз же періодя реакції і викликали сильну протидію; в глибині народу зріли нові революційні сили, продовжувала розвиватись національна російська демократична культура.

Володимир Ілліч Ленін, пишучи про епоху вісімдесятих років, ясно сказав: «Саме в цю епоху найінтенсивніше працювала російська революційна думка⁶, створивши основи соціал-демократичного світогляду. Так, ми, революціонери, далекі від думки заперечувати революційну роль реакційних періодів» *.

---

* В. І. Ленін. Твори, вид. 5, т. 12, с. 308—309.

І от у страшній обстановці всеімперської реакції раптом пролунало сміливе слово Чехова: «Настануть кращі часи!» (із оповідання «Палата № 6»).

Зразу ж тут повинні ми сказати ясно: Чехов не був зв'язаний з революційними організаціями [...]. Але ж він у глибині душі відчував, що в десь світлі сили, які розвіють темний морок на Русі, і він нещадно критикував старе прогниле життя. Цим якраз і відіграла його творча діяльність позитивну, прогресивну роль.

Чим далі заглиблювався в життя народне Чехов, то тим тривожнішим ставав його перестерігаючий голос: «Насувається буря!»⁷ — на весь голос промовив він у 1901 році устами героя своєї п'єси, а в 1904 році вже бадьоро, оптимістично він поклик свій послав до людей: «Головне — перевернути життя!»⁸

Перевернути життя у силі був зробити народ тільки в час Великої Жовтневої соціалістичної революції. Антон Павлович не міг уже побачити життя нового. Але ж мрії його про це життя повною мірою знайшли своє здійснення у нашій Радянській країні [...].

Антон Павлович Чехов усією своєю творчістю співзвучний нам сьогодні. Чи ми візьмемо його художні твори — зокрема про молодь, про дітей, чи візьмемо його висловлювання про професії робітника, садовода, чабана, учителя, машиніста — скрізь ми відчуємо, яке багате серце мав наш великий попередник!

Нам, радянським письменникам, що володіють методом соціалістичного реалізму, особливо є чого повчитися у Чехова по лінії майстерності.

Наш шлях — до комунізму. Багато нам роботи ще, багато й труднощів — це не забуваймо. Але всі ці труднощі ми переборемо, повинні перебороти за всяку ціну!

Найважливіша ж на сьогодні для нас справа — це подолання дрібнобуржуазних пережитків у свідомості окремих людей. Із цим боротьба повинна бути у нас безпощадна!

І тут велике поле роботи відкривається для радянських письменників. Та ще особливо зараз, коли всі ми готуємось до II всесоюзного з'їзду письменників. Дрібнобуржуазну ідеологію викривати треба нам гострим ланцетом сатири, яку так полюбляв Антон Павлович Чехов.

Велика популярність Чехова у нашій країні! Кожен з нас Чехова полюбив ще з шкільної парти. Кожен з нас по кілька разів читав і перечитував улюблені твори улюбленого письменника. Тому й попит великий на його книги.

Тільки за час Радянської влади твори Чехова вийшли

40-мільйонним тиражем, а перекладались вони аж на 68 мов народів світу!

В особливій любові й пошані Антон Павлович Чехов у нас на Україні. Адже він жив у нас — серед українського народу працював. Він знав і любив творчість Тараса Шевченка, частково творчість Івана Франка та ін. Великий вплив його позначився на творчості Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Степана Васильченка.

Чехов для нас рідний, і тому він такий дорогий для нас і близький.

Багато разів перевидавались твори Антона Павловича на Україні: загальний тираж його творів перевищує півтора мільйона примірників.

Будемо ж берегти нашу славу класичну спадщину! Під проводом Комуністичної партії ми й далі всі сили свої віддаватимемо на те, щоб найпередовіша у світі соціалістична культура розцвітала широко по всьому світі і щоб вічнозелене її дерево далеко було видно — аж за океанами й морями [...].

[Липень 1954 р.]

РЕЦЕНЗИЯ НА СБОРНИК СТИХОТВОРЕНИЙ ИОСИФА КУРЛАТА 1

Иосиф Курлат — молодой еще поэт. Но в то же самое время — поэт давно уже созревший. Все виденное им и слышанное он самостоятельно претворяет в своей душе по-своему. Душа поэта наполнена любовью к человеку-строителю первой в мире Страны Советов. Тема дружбы народов земного шара, тема борьбы за мир в творчестве молодого поэта всегда на первом месте.

Прекрасно написана у Иосифа Курлата «Баллада о зерне». Советский человек, защищая родную страну от нашествия врагов, нашел свою смерть в чужом краю. Вместе с воином в землю было погребено и зерно, зашитое в платок женой воина и спрятанное у него под одеждой. И вот весной зерно проросло, и выросла чудесная пшеница, которая колосками своими в недостижимой высоте касалась звезд... В этой балладе ясно подчеркнута благородная миссия советского народа, который, несмотря на бесчисленные свои жертвы и потери, принес и передал народам мира идеи правды, добра и справедливости, идеи мира, единения и дружбы народов, идеи социалистической культуры. Баллада эта — одно из лучших произведений молодого поэта.

Иосиф Курлат также черпает свои темы из истории Украины. Оригинально написана у него «Баллада о трех сыновьях». Было три сына у матери. Старший сын, которого мать благословила на войну, погиб в бою с татарами. Не дождалась мать и второго сына: в борьбе с ляхами сложил он голову свою. Тогда мать посылает своего младшего сына за подмогой к русским братьям.

У окошка ждет она два года,
Проглядела мать свои глаза,
А на третий с песней из похода
Возвратился к матери казак.

Озарилося небо солнцем ясным,
И на запад ветер тучи гнал,—
В этот день на Раду в Переяслав
Весь народ Хмельницкий созывал.

Сильна «Баллада о трех сыновьях» не разработкой концовки своей (чего здесь, конечно, нет), а предпосылкой к этой концовке. Пространная предпосылка звучит в балладе особенно убедительно; почему же именно к русским братьям обратился за помощью Богдан Хмельницкий. А к теме о Переяславской Раде поэт только-только, сказать бы, прикоснулся, ибо не Переяславская Рада является главной темой баллады.

Очень интересные ходы художественного письма нашел Иосиф Курлат в своем стихотворении «Давным-давно война прошла». В стихотворении поэт призывает людей к объединению в борьбе за мир, хотя нигде прямо не упоминается слово «мир».

Иосиф Курлат нередко применяет в своем художественном письме и резкое очерчивание контуров происходящего, как например, в стихотворениях «Дмитру Павлычку», «Случай в Цимлянском море» и др. В сатире «Случай в Цимлянском море» поэт осмеивает ретивого репортера чикагской газеты, который хотел заснять порт, но, оступившись, упал в воду. Даже нам, старшим писателям, можно позавидовать, как это «проществие» умело подано в сатире молодого поэта.

Удивительная нежность у Иосифа Курлата к природе! Причем образы он подбирает для передачи настроения природы (конечно, через настроение человека) такие, что в одинаковой мере понятны и взрослому, и ребенку. А это большой плюс для поэта. Разве можно не любоваться таким вот изображением природы?

Четыре дорожки, четыре тропинки
К зеленому лесу спешат.
Ромашек на них золотые зернинки
На блюдечках белых лежат.

А вот, например, еще такой, тонко выписанный образ:

Выбежал луч на поляну,
Маленький, весь в веснушках.

(Утро в лесу)

«Весь в веснушках» — это светотени на дорожке, на траве.

Подобную передачу рождения луча и игры света утром я встречал только в стихотворении в прозе известного русского педагога К. Д. Ушинского. Не могу не добавить к этому еще и того обстоятельства, что в стихотворении «Ива» Иосиф Курлат каким-то только ему известным ходом сочетает вместе и сказочную природу, и проникновение в биографию ивы, и, наконец, природу реальную.

Понятие о размере и ритме стиха у Иосифа Курлата определенно — ясные. Слух поэта — вне сомнения.

Есть ли все-таки у молодого поэта хотя бы какие-нибудь шероховатости или же неточности? Да, конечно, есть. Сам поэт просил своих товарищей по перу, в том числе и старших, чтобы они указали ему на все допущенные им неправильности в его стихотворениях. Неправильности, конечно, исправимы.

А как поэт Иосиф Курлат очень ценный, очень интересный.

И так бы хотелось, чтобы московские издательства, в частности издательство «Молодая гвардия»², куда хочет обратиться Иосиф Курлат, да помогло бы выпустить в свет первую книгу стихов молодого поэта!

30.XI 54 г.

[ПРИВЕТСТВИЕ С. КУДАШУ¹
В СВЯЗИ С 60-ЛЕТИЕМ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ]

Сайфи Кудаш. Сайфи Кудаш! Как много в имени твоём для сердца моего! Сайфи Кудаш. Башкирия. Зима. Урал и снежные завалы. Далекий горизонт на правом берегу Белой реки в Уфе столичной, и мы с тобой в любви взаимной братской. Но только ты, мой благородный брат, здесь как хозяин домовитый в родной земле, в родном ты Башкортостане. А я, заброшенный войной нечеловечной, оторванный от берегов Днепра, от Киева, от Украины, сюда я прибыл не с добра, а в эшелоне эвакуированных, в вагонах, наполненных слезами, горем. Мы прибыли сюда с парализованным гражданским сердцем. Оно кровосочится у меня перед твоим сочувственным, пытливым, нежным взглядом.

И что бы мы не говорили, Сайфи, мой друг, а лейтмотив войны, фашизма, пидена, оккупации и людских жертв никак уникнуть невозможно.

Башкирия, страна богатыря Юлаева², соратника и брата Пугачева³. Башкирия и ты, поэт и гуманист Кудаш, воспринял наше горе, трагедия Днепра и Украины была в те дни твоим глубоким горем.

Жена твоя, подруга, такая же душевная и щедрая башкирка, как вся страна, весь край твой незабвенный. Вы обласкали нас, согрели, приютили в сердце, руку подали, и мы уж не бездомные, и мы почувствовали себя в стране социализма и в городе, согретом теплом еще великого ленинского сердца. Ведь Ленин был у вас в Уфе⁴. И Крупская Надежда его здесь навецала. Тепло башкирского народа, его сердечность возвышены и приумножены большевиками, коммунистами, ленинцами. Вы щедро делитесь с сынами Украины своим теплом интернационального содружества.

Пока свет солнца греет над землей, пока наш свет стоит и движется к коммунистическим рассветам, далям, мы, украинцы, не позабудем, наоборот, уж зримо золотым сиянием начертано на скрижалях истории семьи народов все то великое, святое, что дали, сделали башкиры украинцам

в те трудные, холодные и драматизма полные не дни, не месяцы, а больше года, и дети наши, внуки Украины будут читать поэмы, прозу, документы о том, как сердце твое, Сайфи, твое, Кудаш, и всех твоих братьев, сынов Башкирии возвеличило семью великую и вольную людей советских.

Смотрю в окно я ныне. Гляжу и всматриваюсь туда я на восток. Далеко, ой как далеко Урал находится от нас, днепрян, но я в воображении, в живом воспоминании на крыльях голубицы стремлюсь к тебе в твой день заслуженный, в часы величия, достойного поэта. И вижу в саду, посаженном и возвращенном тобой, твой скромный, срубленный из дерева лесов уфимских дом и в нем семью твою счастливую. Я вижу, чувствую, глаза блестят, смеются и звездами горят жены твоей, твои счастливые проникновенные взгляды. И мед пахучий из ульев Башкортостана, студеной вода, зачерпнутая из волн реки великой Белой, и песня не умолкает на твоих устах. В той песне вечной ты произносишь из юности поры имя нашего Тараса, поешь ты также о ранах Украины, но воспеваешь величие и мужество, и труд красивый, и музыку походов дивизии Башкирской⁵, которая примчала от Урала, чтобы Украину совместно с ленинградцами, волжанами и москвичами освободить и вырвать из неволи проклятого народа нацизма.

Живи сто лет! Твори на все века совместно со старшими и младшими в одном строю, в одном запеве с современниками нашими и воспевай красу соловьиного щебета в башкирских рощах и миру покажи изобретательность новаторов нефтяников башкирских, которые к нам, в Карпаты, в франковский Борислав, не руку, а радугу братства подают. Сайфи Кудаш, как много в имени твоём характера башкирского и щедрости моральной нового человека нового создаваемого мира.

[Вересень 1954 р.]

ІВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ З НАГОДИ 50-РІЧЧЯ М. П. БАЖАНА]

Товариші!

Президія Академії наук УРСР та президія Спілки радянських письменників України урочисто відзначають сьогодні 50-річчя від дня народження та 30-річчя творчої діяльності одного з найвидатніших поетів Радянської України, поетів всього Радянського Союзу, лауреата Державної премії Миколи Платоновича Бажана.

Радісний це день для нас! Радісний, багатий. Бо ювілеї в нашій країні завше перетворюються на торжество соціалістичної культури. Адже на ювілеях ми з гордістю говоримо про творчі наші надбання, про творчі сили свої. І тремтять вороги наші за кордоном. І радіють наші друзі по всіх усюдах, по всіх просторах неосяжної земної кулі. Критично оглядаючи на ювілеях творчий шлях товаришів своїх по перу, ми тим самим самі вчимось у них, самі підносимось ще вище. І особливо навчання це стосується вашої молоді літературної, радянської молоді прекрасної. Їм ніколи ж бо не зайво знати: а як же йшов поет? Якими шляхами? І як він досяг своєї висоти?

Стати поетом видатним можна лише тоді, коли ти розростешся вшир, пустиш коріння вглиб і піднесешся думкою у височінь. Микола Бажан у цім відношенні виявив себе в житті своїм якнайповніше! Він поетичну діяльність свою нерозривно поєднує з діяльністю громадського та державного діяча, а також з діяльністю ученого. Він є співцем дружби народів, невтомним поборником миру у всьому світі. А все це наскрізь проймається у нього непогасаючим творчим полум'ям багатющої гарячої душі поета, душі пристрасного поета-патріота.

Визначальним, головним у творчості Миколи Бажана стало його оздоровлююче, життєстверджуюче начало. Поет чуйно прислухався до живого нашого життя, поет уважно приглядався до радянської дійсності чудесної, дійсності країни соціалізму.

Комуністична партія виховала нашого поета. Радянський народ допомагав йому побачити таке, чого поет до

того часу ще не бачив. Микола Платонович наполегливо вчився у класиків українських та російських і, зокрема, у О. М. Горького.

Як це чудесно, що на творчому шляху Миколи Бажана з'явився робітник! Робітник наш узяв за руку поета, тоді ще молодого, і повів його на височенні ристування вгору і сказав: «Еж ти застав був іще стару дореволюційну землю нашу? Ану поглянь, що робиться тепер на ній!»

І поет дививсь.

Залізо б'ють і гнуть прекрасну мідь¹,
В горбатих м'язах руки чоловіка.
Над землею гримить,
Над старою землею гримить
Як марш нечуваних століть
Будування висока музика.

І знову повів поета робітник на височенні будівлі, але вже в інше місце. І показав рукою на весь виднокруг: «Ось, поете, подивись, як у нас повниться діло! Це все твоя Вітчизна так буде!»

І поет застиг от здивування. І в нього, зачудованого тим, що він побачив, вихопилось із творчої душі:

Країно! Як ширшає літ виднокруг²,
Як повниться ділом, що ти тільки мариш...

І поет, зачарований красою й величчю будівництва нашої країни, став сам уже після цього зіходити на ристування до робітників, став сам приходити до колгоспників у села. Це зробилось його органічною потребою.

І побачив поет, що для наших радянських будівничих та трударів колгоспних ланів учора досягнута висота уже не є висота, що вона їх ніяк не задовольняє. Потрібно досягнути висоти ще вищої, нової! І цю вимогу поет приклав і до своєї творчої роботи. Бо він же творчим слухом своїм чув, як встає наша радянська земля. Бо він же творчими очима своїми бачив, як все нові та нові лави радянських трудящих стали до великої справи — будування країни.

Моя багатомовна земля!³
Я чую, як ти встаєш.
Я чую, як ти ідеш.
Я чую — приходиш ти.
Для зросту твоїх людей
Замало старих узбереж.
Для зросту твоїх людей
Замало уже висоти.

Ювілей Миколи Платоновича Бажана припав саме на той час, коли по всьому Радянському Союзу як самі письменники, так і багатомільйонні читачі наші готуються до величезної ваги події — до Другого всесоюзного з'їзду радянських письменників, а у нас перед цим ще ж і до Третього з'їзду радянських письменників України.

Нашу літературу називають провозвісницею комуністичної моралі. Нашій літературі поставлено в обов'язок передову радянську людину змалювати — ту людину, яка по справедливості носить ім'я будівничого нашого життя нового.

У світлі цих завдань перед з'їздом наші читачі беруть твори кожного письменника України, беруть у свої критичні долоні і спочатку ніжно, а потім все сміливіше перепускають через свою критику одверту і упускають твір додолу з рук. Як стане після критики на ноги твір — значить, кріпко він написаний і пов'язаний з життям народу. Якщо ж покотиться згори — то, значить, навпаки.

Так було, наприклад, під час бесід нашої літературної бригади з молодими письменниками та читачами в Чернівцях і Чорнобилі.

Торкалися там творів також і ювіляра нашого. І нам дуже радісно тут відзначити, що разом з окремими критичними зауваженнями щодо творів Миколи Платоновича Бажана читачі наші позитивно оцінювали поезію його — і саме як високопатріотичну, наповнену героїкою трудового радянського народу.

Микола Бажан — пристрасний поет-патріот. Звідки ж появилось у нього це пристрасне, тільки йому притаманне слово? Де він знайшов його, від кого перейняв?

Поет у одній із своїх поезій, звертаючись до Вітчизни, каже:

Я учень твій, я відданий до краю⁴
Вітчизні любій, матері моїй.
Великим словом нині присягаю
Для неї жить, за неї йти на бій!

У такого поета, як Бажан, кожне слово відповідає дійсності. Отже, закінчення наведеної мною строфи: «Для неї жить, за неї йти на бій» — це не просто фраза, а щире поетичне його credo (тобто: вірую), якого він послідовно буде дотримуватись і далі в багатьох своїх поезіях та поемах. Причому всі його подальші висловлювання носитимуть характер недремності (по-російському «бодрствования»). І в цьому він подібний до Лесі Українки. І в цьому він також подібний до Миколи Островського.

Бійцям не можна спати па варті,
Плекати утому на лиці.
Чого ж то будуть варті
Такі бійці?

(Пісня бійця)

В поемі «Прорив» Микола Бажан підкреслює, що, великою мірою дякуючи недремності радянських воїнів, прийшла до нас перемога на фронті.

Він став над смертю, воїн Сталінграда,
Він вийшов з пекла.

Данте Аліг'єрі у своєму творі «Божественна комедія» розповідає, як проводирем його по пеклу й чистилищу став римський поет Вергілій. Миколі Бажану, який працював тоді в Сталінграді, провідником по пеклу битви за Сталінград була незламна воля Комуністичної партії.

Це ж вона, повівши поета по згарищах та руїнах Сталінграда, показала йому не чуваний ще в світі героїзм радянських бійців, які були вбрані «в славний панцир — в зневавість і сталь»⁵.

Це ж вона, незламна воля Комуністичної партії, привела нашого поета на берег Волги, де радянський воїн врятував і виніс із води поранену жінку.

Микола Бажан у вірші своєму «На березі» говорить, що для радянського воїна кинутись рятувати жінку було великою честю. Але що тут особливо цікаве для нас — це те, що Микола Бажан цю честь воїна кваліфікує як сердиту честь, честь тривожну.

І зроумів він: тисячам незнаних
Чиїхось дочок, матерів, дружин,
Сестер і подруг, рідних і коханих,
Став захвистом і порятунком він.

Він став таким. Він не віддасть. Він встоїть.
Єсть сила в нього. Люта впертість єсть.
Відплатою він щедро заспокоїть
Свою сердиту і тривожну честь.

Письменники, композитори, художники часто обирають собі супутника у творчому своєму житті, з яким вони ідуть протягом усієї своєї творчості. Російський поет-трибун (Володимир Маяковський) скрізь присутній у творах нашого ювіляра незалежно від того, названо Маяковського в данім творі чи ні.

Сердита й тривожна честь — це ж якраз та сама честь, яка диктувала Маяковському високо над головами ворогів в руках піднести «молоткастый, серпастый советский пас-

порт»⁶. Так! Як у Маяковського, так і в Бажана температура поняття честі цілком залежить від температури даної обстановки.

А що ж! Хіба міг справді стриматись поет-патріот Микола Бажан, коли почув, як вихваляли себе хитромудрі британці за те, що нібито чорномундирний Боббі війну перед каналом Ламаншем зупинив? Поет наш з його справедливою й сердитою честю прямо кинув банкірам в лице:

Так, орд чужих пловець несамовитий
Ламанш тому не смів переплавти,
Що Волги він не зміг переступити.
Британіє! Це пам'ятаєш ти?

(«Скелі Дувра»⁷)

Це вже гопорить Микола Бажан як поет-трибун! І учителем у нього такого сміливого тону, що в міжнародних просторах оддає, безперечно був і є тільки Маяковський.

Багато зробив за своє творче життя Микола Платонович Бажан і як поет-лірик, і як творець великих епічних полотен про батьків і синів, і як публіцист, і перекладач, і редактор, і як вихователь молодих талантів, і як нещадний викривач українських буржуазних націоналістів.

Усе це не вміщається у мене у вступному слові. Як не вміщається також і аналіз його творчих прийомів, його симфонізму з філософськими узагальненнями.

Від усієї душі подякуємо ж нашому любому і дорогому Миколі Платоновичу за всю його самовіддану багатоплідну чудесну роботу. Побажасмо ж йому таким же самим бути твердим, незламним і в творчості довершення, яким він був весь час своєї 30-річної діяльності!

[Жовтень—листопад 1954 р.]

ПРОМОВА НА ІІІ З'ЇЗДІ ПИСЬМЕННИКІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Товариші! У доповіді Миколи Платоновича Бажана досить широко було сказано про творчість молодих наших письменників. Микола Платонович, відзначивши їхні успіхи й досягнення, підкреслив, що вони — молоді й наймолодші наші — глибоко повинні оволодівати методом соціалістичного реалізму, боротись за ідейну чистоту літератури, прагнути до народності звучання, до високої в своїх творах майстерності.

Ці настанови впливають із важливих і відповідальних завдань, що стоять перед літературою як могутньою суспільно-перетворюючою силою.

Ці настанови впливають із благородних традицій радянської літератури, яка завжди була вірним, надійним помічником рідної Комуністичної партії у справі виховання мас, в її боротьбі проти всіх і всіляких ворогів нашої улюбленої Вітчизни.

Радянські письменники, наслідуючи приклад Горького і Маяковського, завжди боролися і будуть боротися проти безідейності і аполітизму, проти будь-яких впливів ворожої ідеології, зокрема проти націоналізму і космополітизму.

Приємно й радісно відчувати, що молоді українські письменники в міру сил своїх і здібностей кожен по-своєму прагнуть приєднати й свої голоси до голосів старших, намагаються пристрасно і гнівно боротися проти всього того, що заважає нашому рухові вперед, до комунізму.

Отже, мені хотілося б тут, хоча й трохи, хоч коротко сказати про те, як саме, якими засобами, з якою майстерністю молоді поети України борються проти тричі проклятого українського буржуазного націоналізму, а також проти різних пережитків минулого в свідомості людей, зокрема проти аморальності.

Молоде наше покоління з усією ясністю відчуває, що на нього надто важливі покладено завдання в справі зміцнення сили й потужності нашої Вітчизни і що через те якомога швидше і рости ж їм треба. Чудесно висловив це

у своєму вірші «Повноліття» молодий поет Володимир Маняк ¹:

Нехай на світі мало ще прожито,
Нехай не встигли й вирости як слід,
Не по літах ставмо діловиті
В свої неповні два десятки літ.

Ми варим сталь, поне будуєм місто,
Скоряєм или упертої ріки,
Бо твердість і завзяття комуніста
Передають нам в спадщину батьки.

Так! Наше молоде покоління свої путі життєві хоче пройти з славою. Микола Островський у спадщину передав йому одну з найцінніших пам'яток комуніста: «Тільки вперед, тільки на лінію вогню ², тільки через труднощі до перемоги!»

Цей заповіт Миколи Островського ми приймаємо як «буквальному розумінні (участь письменника безпосередньо в бою), так і в переносному (перебування письменника з народом, розмова з ним одверта).

Для розмови з читачами у письменника багато є різних форм і заходів, і насамперед, звичайно, його книга. Але ще є одна із найбільш дохідливих форм розмови з читачем — це постійне співробітництво в газетах. Пригадуєте клич Маяковського?

В газеты! ³
Не потому, что книга плоха,
Мне любо с газетой бодрствовать.

Оце ось «бодрствование», оця недремність для всіх наших письменників і, зокрема, для письменників молодих стали корінним моментом у їхній творчій практиці.

Послухайте, як гордився молодий поет, що передчасно помер торік, — Ігор Квітченко ⁴, гордився тим, що він весь час роз'їжджав по Україні як кореспондент, як посланець від газети:

Как определить точней и метче
Наш горячий, беспокойный труд?..
Фроштовым названием «газетчик»
Пусть меня товарищи зовут.

Свой блокнот, потрепанный, листая,
Под дождем, в снегу или в пыли,
Каждый день мы на переднем крае
Битвы за грядущее Земли!

Сьогодні, коли так гостро у нас стоїть питання боротьби за ідейну чистоту, за моральність письменника, яким

страшним докором, яким суворям осудом звучать слова Ігоря Квітченка тим поодиноким нашим товаришам по перу, які ще й досі в пивній шукають затишку, шукають якогось окремого, висловлюючись по-російському, «уюта» в ресторані:

Не веду я учет расходам,
Под колеса швырнул уют,
Буду ездить, и с каждым годом
Пусть расходы мои растут.

У нашій письменницькій організації всі сили кинуто на те, щоб зліквідувати, викоренити аморальні звички деяких окремих письменників, щоб зліквідувати щонайменші залишки приятелізму, богемщини, компанійства. Треба сказати, що наша письменницька організація сильно вдарила по аморальних, сильно і безпощадно.

Хочу відзначити, що поряд із старшими письменниками у цій боротьбі проти обурливої поведінки поодиноких літераторів активну участь брала також і молодь наша літературна.

Мені душа болить, як рана,
Бо соромно за те мені,
Що ви п'єте по ресторанах,
П'єте і в'янете на пні.
Що в чарці топите таланти,
Хоч вас не гне тягар турбот,
Що знають вас офіціанти,
Але не знає вас народ.
Що ви забули, хто ви, свідки,
Учаділи в похвал диму...
Великих днів незрячі свідки,
Кому потрібні ви, кому?

Чий голос це, ви запитаєте. Від кого він іде — може, від старших письменників? Чи, може, від критиків? Публіцистів? Ні, зовсім ні! Голос цей іде від молодого поета Дмитра Павличка⁵.

Павличко, як видно це по самому тону його, говорить тут не тільки від себе. Молодий поет юним серцем своїм відчуває, наскільки стривожився народ наш, наскільки збентежились земляки поетові — гуцули — від того, що в українській літературі мають місце такі ось неподобства.

Гуцули немовби запитують свого поета: ну що робити? Чи поважать і далі таких письменників, а чи, може, зовсім їх покинути, та й годі? І Дмитро Павличко відповідає:

О, мій збентежений гуцуле,
Я бачу твій майбутній лет.
Збагнути може серце чуле,
Де гонорарник, де поет.

Не матимеш біди-зажури,
Що ти покинув їх самих,—
У світлий храм літератури
Не ввійде ці оди із них.
Туди... «по блату» не пробраться,
Через задвірки не зайти..
Туди одпа дорога — праця!
Підеш по ній — дійдеш метя.

Мене глибоко вражає той факт, що молодий поет так влучно або ж, висловлюючись по-російському, метко й броско б'є по аморальності й розбещеності.

З цього видно, наскільки високе у молодих письменників розуміння того, яким повинно бути моральне обличчя радянського літератора.

Молоді письменники, так як і всі ми, добре усвідомлюють те, що ослаблення нашої боротьби проти розбещеності, ослаблення критики й самокритики неминує може повести до такого стану нашого письменницького колективу, коли в нього, в цей колектив, можуть проскочити ідеологічні перекручення націоналістичного характеру.

Чи хочу я цим сказати, що ми сьогодні не держимо порох сухим для боротьби проти ворожої ідеології, проти українського буржуазного націоналізму? Аж ніяк, ні. Навпаки.

Я уважно стежив за статтями й рецензіями журналів наших — «Вітчизна», «Дніпро» і «Жовтень»⁶. І ось коли взяти ці журнали хоча б за останні два роки, то ми з радістю побачимо, що кожен із номерів названих мною журналів неодмінно містить у собі статті чи то про розкриття ідеї радянського патріотизму; чи про книгу Нестеренка⁷, що викриває український буржуазний націоналізм; чи про расизм — отруйну зброю Уолл-стріту; про жертви американського способу життя; про книги, що виховують пильність; про твори Івана Франка, скеровані проти Ватикану, і багато ще інших. Російська «Літературная газета» у редакційній статті своїй відзначала надруковані у «Вітчизні» роботи професора Рубача та кандидата історичних наук Єрмоленка⁸ — роботи, що викривають підрипку діяльність українських буржуазних націоналістів. Крім того, в цих журналах у відділі художньому видрукувано було дві новонайдених п'єси Ярослава Галана⁹, невідомі твори Олександра Гаврилюка¹⁰ та поезії українських поетів на теми боротьби за мєр, проти паліїв нової війни і їх найманців — зрадників українського народу і перекинчиків.

Отже, не можна не відзначити всю старанність у підборі потрібного матеріалу з боку редакторів вищезазначених журналів. Але ж статей наших критиків з аналізом

поезії боротьби за мир, боротьби проти ворожої ідеології було дуже та й дуже мало (я маю на увазі тут поезію не тільки ті, що в трьох наших журналах друкувалися, а й ті, що й по інших часописах опубліковані були, як також і в «Літературній газеті»).

Із віршів на тему боротьби за мир я б насамперед виділив тут сильний вірш Георгія Книша ¹¹ «Лист американському робітникові»:

До тебе, друже, промовляю
Сьогодні щиро,
Бо знаю, серцем відчуваю —
Ти хочеш миру.
Ти хочеш миру, як і я,
Як рідна сторона моя.
...Ти пам'ятаєш, як на Ельбі,
Закінчивши останній бій,
Зустрілись ми під мирним небом,
Заокеанський друже мій!

У вірші цьому передано велике напруження думки. Разом з тим у ньому є широка співучість і якийсь, я сказав би, всього тебе проймаючий електричний ток дружби, ток взаєморозуміння.

Але хай не гнівається на мене Георгій Книш, коли я на його другий вірш під назвою «Червоні макія» та зроблю таке зауваження. У цьому другому своєму вірші Георгію Книшу говорять про могилу побратима, який поліг від бандитської кулі. І от читача страшенно цікавить не якесь холодне й безстрасне констатування загибелі побратима, а те, чи буде ж у цьому вірші розкрита боротьба проти лютого ворога, проти найманців американського імперіалізму. Ми ж у відповідь на це у вірші поета читаємо:

Ми не жаліли життя і крові,
Щоб в майбуття іти чудове.
Ми викривали лютих і брудних
Всіх цих «бандер» і «уніатів».

Тобто найголовнішого у цьому вірші нема — музики ненависті, як висловлювався колись Олексій Максимович Горький у своєму листі до Олексія Олександровича Суркова ¹². Та й форма не відповідає темі. Зараз серед музичних критиків точиться суперечка: сюїта чи симфонія, симфонізм?

Форма сюїти часто допускає мляву послідовність окремих шматків, різnorodних по настрою.

А симфонізм завжди має на меті провести одну тему наскрізь, але провести поліфонічно і неодмінно в героїч-

ному тоні. В українській радянській поезії давно вже почав звучати симфонізм. Є він, наприклад, у поемі Миколи Бажана «Безсмертя» (про Сергія Мироновича Кірова¹³), є він у поемі Максима Рильського «Слово про рідну матір», і великою мірою також у поемі Андрія Малишка «Це було на світанку». До чого ж тут — запитають мене — вірш Георгія Книша «Червоні маки»? А до того, щоб підкреслити: вірш «Червоні маки», не дивлячись на те, що він написаний на героїчну тему, втілений, одначе, в сюїтну форму — форму надто тиху і байдужу. А це в самій своїй природі несумісне.

Хороші вірші Івана Рядченка¹⁴ «В Индийском океане», «Два моряка» і «В нашем порту». Написані вони на тему зростання авторитету Радянського Союзу в масах трудящих капіталістичних країн. Особливо цікавий вірш «В Индийском океане». Що ж до двох інших названих мною поезій, то вони так само, як і вірш Георгія Книша «Червоні маки», слабкують на відсутність розкриття моменту боротьби.

З поезіями, спрямованими проти паліїв нової світової війни та їх буржуазно-націоналістичних прислужників, як також проти Ватикану, виступали Олександр Богачук¹⁵, Володимир Ладижець¹⁶, Йосип Курлат, Михайло Ткач¹⁷ і багато інших поетів, вірші яких я за браком часу не можу тут аналізувати.

Найсильніше з усіх молодих поетів слово гніву проти буржуазно-націоналістичного охвістя звучить у віршах Дмитра Павличка. А найсильніше слово гніву звучить у нього тому, що воно, це слово, цільне і не схильне ділитися на різні окремі мотиви. Справді, гнів Дмитра Павличка проти ділків хижого Уолл-стріту, проти кривавих облудних смиренномудреників Ватикану, проти українських буржуазних націоналістів — це гнів, ні на хвилину не втихаючий, постійно діючий, послідовний. Книга Дмитра Павличка «Любов і ненависть» — це свого роду клятва, клятва, з одного боку, у вірності, в любові до своєї Вітчизни, до народу, а з другого, — у непохитнім бажанні боротися з ворогами нашого народу доти, аж поки не буде знищено усіх їх, до останку!

Заради додержання священної клятви Дмитро Павличко готовий навіть піти на розрив із деякими відсталими друзями своїми.

Особливо потрясло Дмитра Павличка злочинне убивство Ярослава Галана. І він за цю смерть нікому з лютих ворогів тепер уже не простить — ні на йоту! Він буде мстити їм і мстити!

Іван Франко учив його цьому і сам Ярослав Галан, який плював на папу. У Горького також учився він і у Володимира Маяковського.

І кому-кому, а Дмитрові Павличку, навіки запаленому ненавистю до ворогів, аж ніяк не бракує слів, щоб висловити гнів свій у вірші «Плюю на папу»:

Оці слова дійдуть до Риму
Через кордони-рубежі.
Я дам їм силу незбориму,
Вогнем наповню кожну риму,
З ножів складу оці вірші.

Вогнем наповнено вірші його, вірші, спрямовані проти українських буржуазних націоналістів! Коли батьки йому радять співати про те, як шепче в лузі очерет, він їм відповідає:

На наш народ кати в тризубах точать¹⁸
На смілянках Європи гострий ніж...
А ви мені: «Сховайся у куточок
І не спіши із тихих роздоріжж»...

О тату мій, моя старенька мати!..
Якби ви тільки знали, як я рад,
Що я живу, що йду перемагати,
Що я у армії життя солдат.

У нас, в Радянському Союзі, літератури братніх народів становлять одну сім'ю єдину. Отже, завжди те, що хвилює нас, українських письменників, так само хвилює і письменників літератур братніх республік, і в першу чергу письменників-росіян.

Російський талановитий поет Сергій Смирнов, сильно переживши смерть Ярослава Галана, написав вірш «Поединок». У цьому вірші Сергій Смирнов навіки затавровує підлих, нищих убивць нашого полум'яного патріота, співця дружби народів, борця за мир — Ярослава Галана!

Сергій Смирнов у великому гніві так закінчує свій вірш:

И хотя преступники раскрыты,—
Не заглохла тайная войка.
Бродит,
Рыщет черная орава,
За собою заметая след,
А в руках
                                  бациллы да отравы
Или же дрожащий пистолет.
Это значит —
                                  не обезоружен
Тот враждебный
Уходящий класс.

Нам не только
белый голубь
нужен,—
Нужен меч
И нужен острый глаз!

Дорогі товариші! Я не зміг торкнутися, а тим більше розглянути вірші переважної більшості молодих поетів. На велику радість — їх у нас багато. Урожай у нас щедрий — і це прекрасно. Хочу тільки наостанку підкреслити, що в їхній творчості багато є чого сильного й чудесного, є і полум'яна любов до Батьківщини, і оспівування мирної праці радянських людей, а разом з тим є в них гнів і ненависть до лютих ворогів нашого народу.

З кожним днем разом з своєю Вітчизною все вище й вище зростають наші молоді поети України. Наша рідна Комуністична партія все дала нам, письменникам, а в тім числі і молодим,— тільки працєю, твори, дерзай! І вони, ми певні, напишуть визначні твори, твори, гідні нашої великої радянської епохи.

[1954]

УКРАИНСКАЯ СОВЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

На этих днях закончил свою работу 3-ий съезд советских писателей Украины. На съезде обсуждались насущные вопросы дальнейшего развития украинской советской литературы, в частности, вопросы повышения ее идейного уровня и художественного мастерства.

Состоявшийся съезд является крупнейшим событием в культурной жизни нашей страны. Значение его выходит далеко за пределы чисто литературных интересов. И это понятно. Ибо литература у нас стала частью общенародного дела — дела коммунистического строительства. Конкретнее, произведения нашей советской литературы вдохновляют советских людей на героические трудовые подвиги, на беззаветное служение социалистической Отчизне, на борьбу за торжество коммунизма.

Не удивительно поэтому, что труд литераторов пользуется в нашей стране исключительным уважением, но для того, чтобы оправдать свое призвание, советский писатель должен быть передовым человеком своего общества, действительным инженером людских душ, как его называют у нас, деятельным помощником Коммунистической партии в деле воспитания народа в духе советского патриотизма, в духе пролетарского интернационализма, идеологии дружбы народов.

Коммунистическая партия и Советское правительство неустанно заботятся о выращивании и идейно-художественном воспитании писательских кадров, постоянно борются за идейную чистоту и высокие художественные качества советской литературы.

Многонациональная советская литература развивается на основе единого художественного метода — социалистического реализма, ибо только он и способен раскрывать самые широкие возможности для проявления разнообразных индивидуальных дарований. Никаких иных идейно-художественных направлений наша литература не знает, ибо у нас нет для них социальной базы, да и не способны они отображать жизненную правду нашей социалистиче-

ской эпохи. Отход советского литератора от метода социалистического реализма неминуемо приведет его к идейно-художественному провалу.

Лишь с партийных позиций, лишь с высот коммунистического миропонимания писатель может правдиво оценить явление жизни, раскрыть внутренний мир советского человека, увидеть черты нового социалистического характера и подчеркнуть их растущую непреодолимую силу. Партийность литературного творчества, глубина его политической проникновенности выражаются прежде всего в создании типического образа человека — строителя коммунистического общества.

Все глубже и глубже овладевая методом социалистического реализма, советские писатели дали ряд произведений, которые полюбил и высоко оценил наш советский читатель.

Таковыми являются прежде всего произведения основоположника социалистического реализма А. М. Горького, такой есть поэзия В. Маяковского, вдохновенные книги Н. Островского, М. Шолохова, А. Фадеева и многих других писателей великой русской литературы.

В тесном единении, во взаимоучебе и взаимообогащении с передовой русской литературой росла и развивается литература украинского народа.

Украинская советская литература — неотъемлемая и неразрывная часть всесоюзной советской литературы. Ее яркое своеобразие национальной формы, богатство ее проблематики возникли на общей для всей советской литературы основе социалистического содержания.

В условиях невиданного трудового подъема, направленного на выполнение исторических решений XIX съезда КПСС, в период постепенного перехода от социализма к коммунизму, в условиях решительной борьбы за мир против черных сил реакции и войны украинская советская литература продолжает добиваться все новых и новых успехов.

В своем расцвете она опирается на лучшие традиции великой русской литературы в лице таких ее представителей, как Пушкин и Гоголь, Белинский и Чернышевский, Салтыков-Щедрин и Некрасов, Горький и Маяковский. Эти традиции объединяются для нас со священными традициями гениального Шевченко, могучего Франко, мужественной Леси Украинки, вдохновенного М. Коцюбинского и других передовых творцов нашей литературы.

Украинская советская литература пришла к 3-му съезду обогащенной успехами, которые сделали ее любимой

для многих миллионов читателей нашего великого Советского Союза и далеко за его пределами.

Достаточно сказать, что за последние шесть лет двадцать произведений украинских писателей удостоены высокой награды — Государственных премий.

Украинская советская проза обогатилась рядом произведений, где нашли свое отображение типичные черты современников, новаторов производства, колхозников, трудовой интеллигенции. Такими образами есть образы Никиты Братуся из повести Олеса Гончара¹, Дмитрия Горлицвета из романа Михаила Стельмаха «Большая родня», представителей рабочего класса из романов Н. Строковского² «Левый берег», Алексея Гуреева «Жизнь идет» и др.

Современное колхозное село изображено в повести К. Гордиенко³ «Девушка под яблоней», в романе Ст. Чернобривца⁴ «Большая быстрина», в новеллах Олеса Гончара и других авторов.

Среди книг, отражающих жизнь и трудовую деятельность советских людей, заслуживают быть отмеченными книги А. Бойченко⁵ «Молодость», Юрия Яновского «Новая книга», Олеса Донченка⁶ «Золотая медаль». Красота советского человека раскрывается в героике будней, в труде. Это верно показано в прекрасной новелле О. Гончара «Подсолнухи».

Творческое внимание украинских советских писателей привлекало историческое прошлое нашего народа, его вековая борьба за свою свободу, за свое счастье, борьба, которую он вел при братской помощи великого русского народа. Это нашло свое художественное воплощение в таких широких эпических полотнах, как роман «Таврия» Гончара, роман А. Головка⁷ «Артем Гармаш», Ю. Смолича⁸ «Рассвет над морем» и других.

Одним из важнейших событий многовековой борьбы украинского народа против иностранных поработителей и своих эксплуататоров является освободительная война 1648—1654 гг. и воссоединение Украины с Россией. Освещению этих знаменательных событий посвятил свой двухтомный роман «Переяславская Рада» Натан Рыбак⁹. Начало и первые годы освободительной войны украинского народа под руководством Богдана Хмельницкого отразил в своем романе «Клокотала Украина» Петро Панч.

Социалистический реализм предполагает не нивелирование, а максимальное развитие художественного разнообразия писателей на основе общего для всех нас требования — правдиво изображать жизнь в ее революционном движении. Дальнейший рост нашей прозы зависит от того,

насколько наши писатели будут правильно пользоваться этим могучим методом социалистического реализма в своей творческой деятельности.

Современная тема нашей литературы — образ советского человека, строителя коммунистического общества — нашла свое отображение и в творчестве наших драматургов. В этом отношении особенно высокое место занимает А. Корнейчук, пьесы которого «Макар Дубрава» и «Калиновая роща» прочно вошли в репертуар театра всего Советского Союза.

Творчество А. Корнейчука всегда активно вмешивалось в жизнь. Драматург всегда зорко всматривается в процессы современности. Его герои живут и борются во имя великих задач, поставленных партией перед народом. Его только что опубликованная пьеса «Крылья» является творческим ответом драматурга на исторические решения сентябрьского Пленума ЦК КПСС.

Образ современного советского человека привлекает внимание и других драматургов Украины. Это образы, выведенные Я. Башем в «Днепровских зорях», образ генерала Ватутина в пьесе Дмитерко, образ Тани Егоровой из пьесы В. Собко¹⁰ или образ Андрея Макарова из драмы Я. Галана «Под золотым орлом».

Украинские сатирики в ответ на призыв партии смело пользоваться оружием критики как одним из действительных средств воспитания дали ряд произведений, в которых объявлена борьба с пережитками капитализма в сознании отдельных советских людей, в которых срываются маски лицемерия с озверевших американских реакционеров — поджигателей новой войны. К таким произведениям относятся новые сборники сатирических стихов С. Олейника¹¹, лучшие сатирические фельетоны Остапа Вишни¹², Дмитра Билоуса¹³, Воскресасяко¹⁴ и др.

Сатирой, преисполненной ненависти и презрения, бьют украинские советские писатели по растленному украинскому буржуазному национализму. Эта тема не переставала быть одной из важных тем украинской литературы. Она звучит и в романе Смолича «Рассвет над морем», и в повести Стельмаха «Над Черемошем», и в пьесах незабвенного Я. Галана «Под золотым орлом», «Любовь на рассвете», и в драме Дмитерко «Навеки вместе», и в стихах молодого львовского поэта Павлычко, и в сатирических произведениях многих писателей.

Большой и ценный вклад в литературу социалистического реализма внесли поэты Советской Украины, посвятившие свое творчество вдохновенным темам борьбы за

счастье советского человека, за созидательный труд нашего народа во имя коммунизма, во имя мира во всем мире.

Искреннюю любовь широких читательских масс заслужили произведения Микола Бажана. Ратные и трудовые подвиги советского народа, дружба народов и борьба за мир — вот основные темы его поэтических произведений. В новой книге стихов («Возле Спасской башни») Микола Бажан воспел великие пути единения украинского народа с братским русским народом. Высокую оценку получила и книга М. Бажана «Английские впечатления», удостоенная Государственной премии.

О себе могу кратко сказать следующее. За последние годы я написал стихи, посвященные теме дружбы народов, теме борьбы за мир, цикл поэзий к 300-летию воссоединения Украины с Россией — о Переяславе-Хмельницком и Переяславской Раде, «Александру Пушкину», «Пушкин в семье декабристов», «На конгрессе в защиту мира», «Танцы на мече», поэму «Пароход „Мичурии“ в Индия».

Стихи Владимира Сосюры написаны в теплых, задушевных тонах, отличаются певучестью. Немало произведений Сосюры положены на музыку.

Картины радостной жизни родной Отчизны, социалистической Украины принесли читателю книги Максима Рыльского, в частности, его сборник стихов «Утро нашей Родины».

Хорошей поэмой «На крутых берегах» отозвался недавно Леонид Первомайский. Возвращение советского воина после окончания Отечественной войны к мирному строительству составляет содержание этой поэмы. Л. Первомайский написал также несколько циклов стихов, посвященных борьбе советского народа за мир.

Сборник Андрея Малышко «За синим морем», отмеченный Государственной премией, объединяет ряд поэзий, разных по жанровым признакам — от лирической песни до острого памфлета, но единых своей боевой направленностью против монополистических властителей современной Америки, поджигателей новой войны. Теме борьбы за мир посвящена «Корейская поэма» Малышко. Теме нерушимого братства украинского и русского народов посвятил А. Малышко сборник стихов «Книга братьев».

Платон Воронько, войдя в украинскую советскую поэзию в годы послевоенного строительства, для выражения своих чувств лирического поэта-гражданина успешно ищет точное, содержательное слово. П. Воронько — автор книги стихов «С добрым утром», «Поэмы», «Рождение легенды». Поэт пишет много стихов для детей.

Любомир Дмитерко издал сборник исполненных дру-
жественной симпатии к братскому польскому народу про-
никновенных стихов «Добрые соседи». Чувство величия
темы и глубокий подъем делает его последние стихи о на-
шей родной партии ценным достоянием советской публи-
цистической лирики.

Темы большого социального звучания все более орга-
нически входят в поэзию одного из видных русских поэтов
Советской Украины — Николая Ушакова.

Неразрывными лирическими узами с чувствами и ду-
мами рабочих Донбасса связал свое творчество Павло
Беспощадный.

Благотворное влияние современной русской поэзии
способствовало росту мастерства украинских поэтов. Вдум-
чиво изучая творчество Маяковского, обогатили свою поэ-
зию А. Пидсуха, П. Дорошко, И. Муратов¹⁵.

В полную силу звучат голоса и молодых украинских
литераторов — поэтов, прозаиков, драматургов — из среды
рабочего класса, колхозного крестьянства и трудовой ин-
теллигенции. Только за последние шесть лет в члены и
кандидаты Союза советских писателей Украины принято
128 человек. За время, прошедшее между Вторым и Треть-
им съездами в одном только издательстве «Радянський
письменник» вышло из печати свыше 70 первых книг мо-
лодых писателей. Около 900 молодых авторов насчиты-
вается теперь в литературных объединениях и кружках.

Приятно и радостно видеть, как молодые украинские
писатели каждый по-своему стремятся присоединить свои
голоса к голосам старших писателей, страстно и гневно
борются против всего, что мешает нашему движению впе-
ред, к коммунизму, — против всяческих пережитков про-
шлого в сознании людей.

Молодое наше поколение, воспитанное Коммунистиче-
ской партией и Ленинским комсомолом, со всей ясностью
чувствует, что на него возложены очень важные задачи
в деле укрепления силы и могущества нашей Отчизны
и что поэтому ему нужно как можно быстрее расти.

Боевой традицией украинской советской литературы
всегда была непримиримая борьба против враждебной
идеологии и особенно против украинского буржуазного на-
ционализма. Руководимая мудрой Коммунистической пар-
тией, писательская организация всегда держит и будет
держать порох сухим в этой борьбе. К голосу писателей
старшего поколения присоединяются мужественные голоса
молодежи. Со стихотворениями, направленными против
поджигателей новой войны и их буржуазно-националисти-

ческих прислужников, так же, как и против Ватикана, выступили многие молодые поэты.

Наиболее сильно из всех молодых поэтов слово гнева против буржуазно-националистического охвостья звучит в стихах молодого талантливого львовского поэта Д. Павлычко. Гнев Павлычко — против дельцов хищного Уолл-стрита, против кровавых, лживых смиренномудреюников Ватикана, против украинских буржуазных националистов — это гнев, ни на минуту не утихающий, постоянно действующий, последовательный. Книга Павлычко «Любовь и ненависть» — это своего рода клятва, священная клятва, с одной стороны — в верности, любви к своей Отчизне, к народу, а с другой — в непреклонном стремлении бороться с врагами нашего народа до тех пор, пока они не будут уничтожены все, до основания. У Горького и Маяковского, у Ивана Франко и Я. Галана учился Павлычко.

Что определяет сегодня творчество молодых украинских писателей — будущего украинской советской литературы? Это сильная, пламенная любовь к Родине, вдохновенное воспевание мирного труда советских людей, а вместе с тем непримиримый гнев и ненависть к злейшим врагам нашей Отчизны. Вместе со своей социалистической Родиной с каждым днем все выше и выше растут наши молодые писательские кадры. Наша родная Коммунистическая партия все дала нам, писателям, в том числе и молодым, — только твори, работай, дерзай. Нет сомнения, что писательская молодежь чудесные напишет произведения, прекрасные произведения, достойные нашего великого народа.

Ярким свидетельством развития украинской советской литературы является рост объема работы издательства «Радянський письменник» по выпуску произведений писателей Советской Украины. Общий тираж книг, выпущенных в 1954 году этим издательством, составит 2 миллиона 253 тысячи экземпляров против 985 тысяч в 1949 году. За последние шесть лет в издательстве выпущено 496 наименований книг общим тиражом 9 миллионов 382 тысячи экземпляров. За это же время 149 книг украинских советских писателей изданы на 23 языках народов СССР. Писатели братских республик и, прежде всего, русские писатели любовно поработали в деле ознакомления своих народов с лучшими произведениями украинских советских писателей.

Ярким выражением высокого чувства советского патриотизма и пролетарского интернационализма являются

переводы лучших произведений русской классической и советской литературы, литератур народов братских республик и стран народной демократии, осуществленные украинскими советскими писателями.

На украинский язык переведены также произведения наших друзей, борцов за мир Пабло Неруды, Луи Арагона, Андре Стиля¹⁶ и других.

Все это говорит о том, что дело художественного перевода на Украине приобрело большой размах. Эта работа имеет исключительно важное значение для укрепления культурных связей между народами.

Многие произведения украинских советских писателей прочно вошли в фонд литературы для детей. Лучшие книги писателей Украины, написанные ими в послевоенные годы для юных читателей, широко известны и за пределами республики. Ряды детских писателей пополнились новыми талантливыми авторами (Ю. Збанацкий, М. Познанская, Н. Дубов, И. Багмут и др.).

Заметно оживилась работа критиков и литературоведов. За последние шесть лет опубликовано свыше 40 монографий и литературно-критических очерков, изданы сборники, в которых освещены важные вопросы русско-украинских литературных взаимоотношений. Выход из печати коллективного сборника статей «Вопросы украинской советской литературы» свидетельствуют о первых успехах в деле изучения и систематизации истории украинской советской литературы. Необходимо отметить, что в 1954 году вышел из печати первый том «Истории украинской литературы». Появился ряд критических трудов, авторы которых разрабатывают теорию социалистического реализма на конкретных образцах современной украинской советской литературы.

Вместе со всеми писателями Советского Союза украинские советские писатели играют активную роль во всемирном движении борьбы за мир и деятельно участвуют во всех мероприятиях Всемирного Совета мира, всесоюзного и республиканского Комитетов в защиту мира.

Писатели Советской Украины преисполнены твердой решимости еще лучше служить великому делу коммунистического воспитания трудящихся и дать новые высокохудожественные произведения, которые были бы достойными нашего героического народа — могучего творца коммунизма.

[Листопад 1954 р.]

[О ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ПОКОЛЕНИЯ]

Океаны никогда не пребывают в спокойствии. Океан творческой целеустремленности трудящихся масс всегда находится в состоянии неизмеримого движения. Каждое историческое событие в судьбе народа тем и входит в историю человечества, что оно приводит в движение весь глубинный патриотический порыв рабочих и крестьян. Наша послевоенная жизнь в своем творческом развитии так организована и целеустремлена Коммунистической партией, что творческие силы народа сегодня находят[ся] в таком же состоянии созидательного стремления, которое по силе накала можно сравнивать только с патриотическим подъемом и сплоченностью в годы недавно пережитой Великой Отечественной войны.

Литература, ее творческие силы, кадры ее поэтического отряда всегда пополнялись новыми приливами из глубин именно в дни всенародных патриотических напряжений. Литературная молодежь каждый раз придает нашей литературной общественности новые радостные краски, повышает и обогащает жизнеутверждающее начало социалистической литературы. Сама по себе наша тридцатипятилетняя советская литература полна молодости, она самая молодая словесность в мире, но наше счастье еще и в том, что свежие, глубинные родники неиссякаемы. Эти родники характеризуются такими необыкновенными чудесами в искусстве слова, как явление Николая Островского до войны, как пополнение нашей литературы воинами-фронтовиками, воинами-партизанами в период Отечественной войны и после ее победоносного окончания.

Сегодняшний разворот коммунистического строительства на волжских электростанциях, у нас на Днепре, в Каховке, на реках Сибири, на Урале, в Донском бассейне, в Кривом Роге действительно выглядит как прибой океана, а интеллектуальные силы народа зримо выступают на самом гребне этой волны.

Трудовой героизм труженников на целинных землях, этих, без преувеличения сказать, воинов передовой линии трудового фронта, уже проявляется в богатырской песне, в эпических рассказах, в массовом народном творчестве.

Ни на одну минуту не должно быть приуменьшено внимание советской литературы к ежедневному притоку самых молодых свежих сил нашего пополнения, нашей надежной смены, наших драгоценных кадров.

Вся система работы писательской организации, редакций наших журналов и особенно редакций газет должны ежедневно участвовать в отборе, в воспитании нашего литературного пополнения. Особенная ответственность лежит на тех литературных кадрах, которые работают в редакциях газет, ибо в наше время газета стала первой общественной трибуной, на которую приходят новые поэты, молодые дарования. На страницах газет они держат экзамен своей общественной значимости, читатель газет сразу чувствует поэтическое здоровье нового певца, и он же отсеивает все случайное и все фальшивое.

Газета «Комсомольская правда»¹ на своих страницах систематически убеждает нас радостными результатами своего труда с литературной молодежью. Трибуна «Комсомольской правды» стала массовой школой для нового поколения литераторов. Пример «Комсомольской правды» сама жизнь выдвигает как мерило работы с молодыми, исходя из этого реального мерила, мы видим как мало в этом направлении делают наши литературные газеты.

Я хочу сказать, что каждый из нас, каждый из писателей, прошедший школу социалистического культурного строительства, обязан отдать свой опыт молодым. Не о «собственной школе» должен заботиться при этом маститый поэт, не об искусственном воспитании какого-то собственного литературного окружения должен уболевать он. Один и тот же молодой поэт должен перенимать, и это у нас так именно и происходит в большинстве своем, от каждого зрелого мастера все важное, сильное, действительно новаторское для воспитания своего голоса, своего поэтического здоровья.

Мы все коллективно заменяем Горького, сообщая поднимаем культурный и творческий уровень своей поэтической смены.

Великий Ленин еще в 1920 году на 3-м съезде комсомола нарисовал перспективу² развития того поколения, которое сейчас строит коммунизм и начнет жизнь в коммунизме. Ленинские дерзновенные мысли поднимают общественно-политические, культурные, эстетические, моральные стремления и нашего поколения, и наших детей. Моральный образ поколения Николая Островского, моральная чистота Зои Космодемьянской, душевная красота молодого гвардейцев, все это результат осуществления Комму-

нистической партией ленинской программы воспитания новых поколений советского народа.

Коммунистический идеал дышит в каждом слове и в каждом поступке советского труженника.

Литература наша, творческое дыхание поэзии выражают жизнерадостную душу невиданного человеческого развития в стране социализма.

Чистейшие мечтания Радищева, многогранность души Пушкина, честность Белянского и Герцена, мужество и гражданская преданность Тараса Шевченко, Николай Чернышевского характеризуют высокую степень богатства души наших молодых литературных поколений, но эти благородные качества великих предшественников синтетически соединились, закалились и приумножились опытом революции, невиданным по размаху опытом строительства коммунизма.

Перед нами действительно стоит гигантских размеров задача воспитания такой литературной молодежи, которая должна сделать больше нас, сильнее нас, красивее и еще более дерзковенно развить все то, что делаем мы сегодня. Это непреложный закон культурного развития.

Как и во всяком творческом деле, так особенно в вопросе воспитания новых поэтических сил мы должны взглянуть глазами завтрашнего дня на наше сегодня.

Коммунистическая партия в последних своих решениях развивает, углубляет и обогащает наше понимание народности и партийности советской литературы. Нашу высокую школу политического закала советской поэзии мы прививаем литературной творческой молодежи, как говорят, «с молоком матеря». Народ, выделяя из своих недр лучших, талантливейших сынов, конечно, ожидает от них самого высокого развития, самого высшего выражения своих чаяний, стремлений, подвигов в художественном отображении.

Предсъездовская литературная дискуссия, литературные съезды в республиках, собрания, пропедшие в эти месяцы по всей армии литературных кружковцев, ощути-мо подняли литературную атмосферу в нашей стране. Советское государство от края до края наполнилось новой симфонией, самой человеческой музыкой слова.

Наши издательства ежегодно чувствуют свою кричащую неместимость в своих тесных планах богатого предложения новых стихов и рассказов.

Чем богаче жизнь человека, тем больше ему хочется высказать свой жизненный опыт художественным словом. Общественная жизнь советского человека вдохнула и раз-

вила такое содержание в нашу молодую литературу, что на наших глазах без преувеличения трещат старые меха от молодого вина. Сама жизнь выдвигает высокое требование новых слов, новых ритмов, новых открытий в области поэзии. Если эпоха войн и революция потребовала прихода в литературу невиданного новатора Маяковского, то наши дни настоятельно выдвигают требования новаторства еще в более высоком понимании этого вечно развивающегося закона поэзии.

Из народной песни, из устного творчества наши молодые поэты многое берут, но исходя из фольклорного корня они поднимают и само развитие фольклора и раздвигают горизонты современной поэтической культуры.

Спорят у нас иногда о границах интимной лирики и общественной лирики. Где эти границы? Этих границ нет в самой жизни советского человека, тем более в многогранной поэзии. Все пребывает в накале, подобном огнедышащему вулкану. Нежность души материнской, мужество воина-победителя, миролюбивые стремления в международной жизни трудящихся, ирония, сарказм, мечтательность и стремление к фантастике, честность и трудолюбие — все это сливается в красивом гармоническом единстве творчества молодых поэтов.

Наш съезд, конечно, обязан заглянуть на несколько десятилетий вперед, чтобы соизмерить в геометрической прогрессии возрастающие творческие силы народного пополнения наших рядов со своими максимально возможными, отчетливо планируемыми организационными мероприятиями. Альманахи, журналы, тематические сборники, групповые и индивидуальные издания первых сочинений молодых поэтов должны быть предусмотрены в наших созидательных мероприятиях.

Студии, семинары, курсы кратковременные и длительные, литературные институты в республиках — все эти мероприятия должны найти свое подходящее место в принятых решениях нашего съезда.

Ленинский призыв к работе на литературном фронте должен быть для нас священным заветом: «Литературное дело должно стать частью общепролетарского дела³... Литературное дело должно стать составной частью организованной, планомерной... партийной работы... Это будет свободная литература, оплодотворяющая последнее слово революционной мысли человечества, опытом и живой работой... пролетариата...»

[Початок листопада — перша половина грудня 1954 р.]

НЕМЕРКНУЧЕ СЯЙВО

«Ми включені у величезну справу, справу світового значення, і повинні бути особисто гідними взяти участь у ній»¹.

Двадцять років тому ми почули з високої трибуни Першого з'їзду радянських письменників СРСР пі слова незабутнього і дорогого нашого учителя і друга Олексія Максимовича Горького. Він закликав літераторів Радянського Союзу, інженерів людських душ, учитися думати, працювати, учитися поважати і цінувати один одного, як цінують один одного бійці на полях битви. Великий Горький нагадував нам, письменникам землі радянської, що історія висунула нас вперед як будівників нової культури, і це зобов'язує нас ще далі прагнути вперед і вище, щоб весь світ трудящих бачив нас і чув голоси наші.

Прошуміли, пронеслися над світом два історичних десятиріччя, які зробили крутий поворот в історії людства. Високо над світом немеркнучим сяйвом горить полум'я, запалене партією, великим Леніном, зігріваючи серця мільйонів трудящих вірою і надією в краще майбутнє. Уже споруджується на очах сучасників, звільняючись від ринтувань, велична будівля комунізму. Крізь горнило найтяжчих випробувань пронесли народи Радянської країни незмінну відданість рідній Комуністичній партії, синовою любов до соціалістичної Вітчизни, відстоюючи в нечуваних битвах свою Батьківщину від ворогів, прославивши її великими перемогами на полях Вітчизняної війни і на комуністичній будові.

Ми горді тим, що, вірні горьківським традиціям, радянські письменники були в перших рядах поруч з кращими синами і дочками Батьківщини, відстоюючи кожну п'ядь рідної землі, що натхненною своєю працею в романах і поемах, п'єсах і поезіях навіки закарбували героїчний подвиг радянського народу, який приніс народам світу визволення від фашистської неволі.

У дні, коли заокеанські спадкоємці Гітлера намагаються розпалити полум'я нової війни, радянські літератори чесно виконують свій обов'язок перед своїм народом, перед людством, зайнявши своє місце в рядах бійців за мир в усьому світі, проти підступів паліїв війни.

Весь світ трудящих, як про це мріяв Горький, бачить нас і чує голоси наші.

Перегортаю сторінки газет і з найглибшим хвилюванням перечитую рядок за рядком. Як радісно напередодні нашого другого з'їзду ще раз дізнатися про те, що слово радянського художника могутньою луною віддається в серцях мільйонів людей, хоч часом моря і океани, багато тисяч кілометрів пролягло між нами і нашими іноземними друзями і читачами.

Із далекого, але близького і рідного нам Китаю доносяться схвилюваний голос друга-літературознавця Цао Цзіхуа². Він розповідає, що за останні десятиріччя не було жодного передового китайського письменника, який би не відчув на собі благотворного впливу радянської літератури. Світлі імена Зої, Миколи Островського, Олександра Матросова³, Павла Корчагіна носять в Китаї виробничі бригади, військові частини, учбові заклади. Для робітників, бійців, студентів ці герої служать прикладом, китайські читачі вчать в них, рівняються на них. Китайський друг розповідає про те, яке величезне враження справив на школярку Дін Ю-Цзинь із міста Ченду образ Олени з повісті «Райдуга» Ванди Василевської. Потрапивши в руки ворогів, юна китайська революціонерка, як і Олена, під час катувань проявила величезну витримку і мужність і залишилась вірною обов'язку, віддавши своє життя за щастя батьківщини.

Із далекої Австралії від прогресивної письменниці Катаріни Сусанни Прічард⁴, чиє ім'я широко відоме радянським читачам, прийшли слова привіту і вдячності, звернені до радянських народів, які високо цінують своїх письменників і запалюють письменників інших країн на боротьбу за визволення людської особи від усього, що гнобить і принижує її.

«Працюючи на захист миру,— пише К[атаріна] С[усанна] Прічард у привітанні, зверненому до з'їзду,— ми пам'ятаємо, що великий Радянський Союз завжди відстоює справу миру і дружби між народами» [...].

З особливою силою відчуваєм величезний, незмірний благородний вплив радянської культури, літератури і мистецтва на свідомість народів світу, перебуваючи за рубежами нашої Батьківщини.

Цими днями я повернувся з подорожі до Фінляндії⁵. Ми зустрічалися з багатьма людьми на будовах і в школах, зустрічалися з робітниками і фермерами, людьми інтелектуальної праці. Можна було майже фізично відчути струм, який іде від серця до серця, глибокий і органічний інтерес

до падбань радянської культури, що ми його спостерігали скрізь і всюди. Робітничий поет, який жадібно розпитував про наші літературні новини, вчителі і учні школи, де ми побували, з неослабним і щирим інтересом говорили про твори наших письменників, що наближають до життя великої і могутньої сусідньої країни і сприяють взаєморозумінню народів, зміцненню дружби між обома країнами.

І що відрадно, в найбільшому універмагу в Хельсінкі, коло великого і добре укомплектованого відділу радянської літератури ніколи не буває безлюдно. Ми бачили, який широкий попит тут на радянську книгу.

А з якою любов'ю в народно-демократичних та інших країнах світу мільйони трудящих — робітники, селяни, учні, студенти вивчають російську мову, щоб почерпнути сили і досвід будівництва нового світу з могутнього життєдайного джерела найпередовішої літератури в світі — літератури російського народу!

В незабутні дні 300-річчя возз'єднання України з Росією Радянська Україна відчула всю силу, велич і красу дружби з своїм старшим собратом — російським народом, з усіма народами Батьківщини, які разом з українським народом так урочисто і піднесено відзначали чудове історичне свято єднання російського і українського народів.

У ці дні не раз поставали в пам'яті моїй два велетенські образи — Максима Горького і його друга Михайла Коцюбинського, мого вчителя, який колись відкрив мені, тоді юнакові, шлях в літературу. Ці образи закарбувались в пам'яті поруч один з одним, в міцному рукостисканні з'єднавши руки як живе і безсмертне уособлення дружби братніх народів, братніх культур.

Який величезний поступ вперед і вгору зробила за ці роки радянська література, література великого братерства! Могутнім світом зоріє вона над світом, і її немеркнуче сяйво доходить в усі кутки земної кулі. Ми при звичайних до цієї думки про величезний вплив нашої літератури на свідомість народу, на велику її роль в наймогутнішому русі сучасності, русі за мир в усьому світі. І от тепер, коли, зібравшись на свій Другий з'їзд, письменники Радянського Союзу обмірковуюватимуть свої справи, хочеться ще раз і ще раз нагадати мудрий горьковський заповіт. На відміну від літератури всіх часів і народів наша література була і лишається часткою всесвітньоісторичної справи, яку творять на очах усього світу радянський народ і ті народно-демократичні країни, які слідом за старшим собратом стали на шлях будівництва нового соціалістичного життя.

Отож більше вимогливості до себе! Більше розуміння

свого історичного обов'язку перед партією, яка нас виховала і озброїла вірною зброєю соціалістичного реалізму, більше відповідальності перед усім людством, якому освітлює шлях неугасиме сяйво культури будованого комунізму.

Не забуваймо ні на хвилину горьковського заповіту — бути гідним високих завдань, покладених на інженерів людських душ. А це значить бути активними будівниками комунізму, вкладати весь жар душі, силу натхнення, багатство життєвого досвіду в літературну справу. Широка дискусія, що розгорнулася напередодні з'їзду, збори та з'їзди, які відбулися в республіках, областях і містах нашої країни, продемонстрували ідейне і художнє зростання радянської літератури, глибоку любов наших літераторів до свого кровного діла, щире бажання бути гідними високого довір'я партії, продемонстрували прагнення письменників задовольнити духовні запити народу нашого.

А на жаль — і про це на повний голос сказано буде і на з'їзді — ми далекі ще від повного задоволення найжагучіших потреб читачів. Ми не маємо права давати їм сірі, безбарвні, холодні твори! Ми не показали ще на повний зріст героя нашого часу — простої радянської людини, перед ратними і трудовими подвигами якої шанобливо схилиє голови все прогресивне людство.

Невтомно і любовно піклується рідна Комуністична партія про зростання народного добробуту, про розквіт радянської культури, ідеологічну чистоту нашого мистецтва і літератури. На протязі десятиріч партія вчасно застерігала радянських митців від збочень і помилок, від ворожих впливів, які інколи перешкоджали бурхливому розвитку нашої літератури. Партія допомогла нам своєчасно викрити прояви ворожої ідеології в літературі, прояви формалізму і безконфліктності.

Усім серцем, усіма помислами прислухатися до мудрих настанов Комуністичної партії, усіма творчими ділами нашими виправдувати високе довір'я партії — з такою думкою, такими прагненнями приходять письменники Радянського Союзу до II з'їзду.

Ми й досі в боргу перед славним народом нашим. Але ми приходимо на з'їзд впевненими, що дружнє товариське нелицемірне критичне обговорення стану нашої літератури, великих історичних завдань, які стоять перед нею, буде новим поштовхом для дальшого її зростання, окрилить літераторів на створення таких творів, яких жде від нас, яких вимагає наш прекрасний радянський народ.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСЬ ВПЕЧАТЛЕНИЙ

Сильные впечатления остались в душе моей после общей нашей поездки — делегации Верховного Совета СССР — по Чехословакии. Хотелось бы не спеша как-то упорядочить эти впечатления; хотелось бы много чего вспомнить и записать по памяти из всего того, что видеть приходилось мне и слышать. Но раз уж надо о своих впечатлениях написать сейчас — я разрешу себе быть кратким.

Мы видели народ Чехословакии во всех наиболее важных моментах его жизни: трудящимся на заводах, фабриках, в поле, на воде, в лабораториях; на курортах отдыхающим; в ансамблях поющим; на кладбищах героев вспоминающим; на празднествах танцующим; в парках и садах детей своих в колясочках оберегающим; на квартирах с семьей беседующим.

И всюду мы замечали одно: его большую любовь к советскому народу.

Для того только, чтобы встретиться с нашей делегацией, трудящиеся Чехословакии готовы были с непокрытыми головами стоять продолжительное время на сильном ветру далеко за селом (по дороге на Братиславу), стоять под срывающимся снегом (Влчина), а то и просто под проливным дождем (Банская Быстрица)¹; нам они свои зонтики там передавали любезно.

Поистине радушный прием оказали нам трудящиеся Чехословакии! Вот в селах по дороге на Пльзень² вывешены большие портреты товарища Ворошилова и товарища Булганина³. Вдоль улицы на проволоке протянутой развешены разноцветные флажки и ленты... Вот около своего двора стоит женщина и машет нам рукой, а ее девочка маленькая все время от радости подпрыгивает, словно танцует на месте... Ученики и пионеры приветствуют нас по-чешски, а потом и по-русски: «Да здравствует Советский Союз!». А через всю улицу протянуто полотнище с надписью: «Vitame vas!» — (с. Двори).

Когда мы проезжали по этой дороге, как раз крестьяне

возвращались из базара (было воскресенье), и все они, остановившись, стали нас приветствовать. А один из крестьян, прислонив к дереву велосипед свой с гусем, до половины замотанным в наволочку, одной рукой стал махать нам, а другой поддерживать велосипед. Да все на голову гуся рукою попадал он, а тот высоким кларнетовым криком протестовал и из наволочки рвался...

Всюду, где мы заезжали в сельскохозяйственные кооперативы, непременно нас обедом или ужином угощали, кроме того, там же и подарки подносили нам — вышитые узорами салфетки или же полотенца.

Всех нас, членов делегации, особенно взволновал такой случай. На одном из вечеров, когда пел Чехословацкий ансамбль, подошла к Алле Константиновне Тарасовой⁴ хористка ансамбля, старый член партии, и, показывая на свои руки, сказала:

— Ничего не принесла я Вам из подарков, но зато я принесла Вам свое сердце, всю свою любовь к советскому человеку! — И обнялись они, и расцеловались крепко-крепко...

Да! Велика любовь у чехословацких людей к Советскому Союзу.

Каждое утро вместе со своим чехословацким гимном по радио они передают и Гимн Советского Союза. На витринах часто можно видеть увеличенные снимки с фотографической карточки: чехословаки приветствуют Конева⁵. В беседе с нами деятели Чехословакии часто вспоминают, как они во время Великой Отечественной войны жили в г. Уфе вместе с русскими, украинскими и литовскими литераторами, учеными, композиторами. А те, что были на фронте, вспоминают о прославленном чехе, Герое Советского Союза, партизане Яне Налепке⁶, сражавшемся за освобождение Украины, — вспоминают о Ковпаке, Сабурове⁷. И приводят они на память стихи чешского поэта Владимира Голана⁸, начинающиеся таким четверостишием:

Где струился ручей кровавый,
Где гуляла проклятая сила,
Снова мирно бегут трамваи,
Царство смерти жизнь покорила.

Любовь к Советскому Союзу у чехословацкого народа проявляется прежде всего в стремлении овладеть русским языком.

По всем городам Чехословакии, где мы побывали, мы видели магазины советской книги. Немало переведено на чешский и словацкий языки произведений украинских,

белорусских, узбекских, грузинских писателей, но особенно много переводов произведений писателей русских. Знают русский язык в той или иной степени всюду: и в Чехии, в Моравии, и в Словакии — в Татрах высоких. При въезде в г. Жебрак⁹ на полотнище через улицу было написано по-русски: «Город Жебрак поздравляет советских друзей!» А когда нашу делегацию встречали в Влчине, маленькая девочка-словачка прочитала по-русски стихотворение, которое оканчивалось словами: «Мы не хотим войны!» Характерно, что в Остраве¹⁰ на митинге, когда после выступления т. Лаптева, спросили с трибуны, нужен ли перевод, все в один голос закричали: «Нет! Не нужен! Нам все понятно!»

Также к этому хочу еще добавить и следующее. На приеме в посольстве мы с Зденеком Неедли¹¹ сидели за одним столом. В разговоре с нами он просто возмущался: ну и зачем это потребовалось на сессии Национального Собрания переводить выступление М. П. Тарасова¹²? Ведь и так все было понятно.

В Остраве при окончании ужина, когда уже словацкий ансамбль песни и пляски попрощался с нами, взял слово Зденек Фирлингер¹³ и стал говорить на тему, насколько важным и прекрасным делом является для чехов и словаков изучение русского языка.

Любят в Чехословакии русский театр, русскую художественную литературу (как, впрочем, любят также и литературу братских народов Советского Союза). Когда мы в Остраве зашли к одному служащему на квартиру, мы там увидели шкаф с книгами чешскими, словацкими и русскими. Вот книга Марви Пуймановой¹⁴ «Сирена», книги Иржи Волькера¹⁵, Яна Дрды¹⁶, а вот и переводы с русского — «Молодая гвардия» Фадеева, «Педагогическая поэма» Макаренко, рассказы Эренбурга, Влад. Юрезанского¹⁷. Также были там произведения в переводе с латвийского и украинского: «Буря» Лациса и «Zaguka tigi» Собка.

23 октября Алла Константиновна Тарасова и я в Праге, в Доме правительства встречались с чехословацкими артистами и литераторами. Какая это была прекрасная встреча! Говорилось на встрече о многом, но говорилось тепло, непринужденно, как то бывает только между братьями родными. Хорошо знают чехословацкие артисты нашего Корнейчука, литераторы Николая Асеева вспоминали, Щипачева¹⁸, Сосюру, Малышка, молодого поэта из Львова Павлычка. Но вот беседа наша подошла к концу, и чехословацкие друзья попросили Аллу Константиновну прочесть им отрывок из «Анны Карениной».

— Хорошо,— согласилась Алла Константиновна,— тогда, разрешите, я выйду из круга, ибо только стоя прочитать смогу я.

Много раз я видел Аллу Константиновну на сцене. Но никогда не приходилось мне слышать именно данный отрывок из романа Толстого в исполнении любимой нашей артистки.

Можно ли передать словами высокоталантливое чтение Аллы Константиновны? Сегодня не берусь я это сделать. Скажу только: это было глубочайшее перевоплощение. Какой богатой гаммой оттенков голоса владеет наша знаменитая Тарасова! Сначала тихие, приветливые тона, потом слегка настороженные, тревожные, напряженные... и под конец,— перед надвигающимся неумолимым и страшным,— крик предсмертный!.. Этот крик мы услышали из глубины души самой Анны Карениной, которую вот здесь воочию видели, присутствие которой вот здесь около нас ощущали. Такова сила передачи великого таланта Тарасовой Аллы.

И кинулись тут все к ней, и начали обнимать ее и целовать без конца:

— Дорогая наша Алла Константиновна, спасибо Вам от всего чехословацкого народа! Мы бесконечно любим Ваше искусство, мы любим русский язык! Сегодня между нами Лев Толстой, о котором сам Владимир Ильич Ленин говорил как о великой глыбе культуры, о гиганте¹⁹.

В тот же самый день Алла Константиновна и я ездили на встречу с артистами в Национальный театр. И снова русский язык звучал там как в приветствиях, так и в беседе.

Как же не любить нам русских, украинцев, белоруссов, азербайджанцев, говорили в беседе с нами чехи и словаки,— когда вся история наша прошла вместе с историей вашей. Достаточно уже одного того, что в боях за освобождение Чехословакии положили жизнь свою более 80 тысяч советских людей! Между нами кровная связь — и она никогда не порвется.

Я и сам об этом думал не раз, когда в конце митинга (в том или другом городе) вся многотысячная масса народа начинала петь «Интернационал». Пела на разных языках, но пела об одном и том же, об одном.

Прекрасная природа в Чехословакии: вдоль дороги проселочной растут сливы, черешни, липы, клен, каштаны, а иногда и ваша донбасская акация. Между окон на домах сельских свисает хмель, красный перец... А там вдалеке

вершины гор, а за ними еще высшие, еще старшие горы, увеленные сединами снегов...

Но прекраснее всего душа чехословацких трудящихся. Она чувствительна, отзывчива, прямая.

Когда услышали трудящиеся Чехословакии, что я написал письмо старейшему ихнему поэту Петру Безручу²⁰, сейчас же постарались передать мне книгу его произведений (в гостинице «Věsina»).

Когда я спросил одного крестьянина во дворе кооператива (с. Дворы над Житавой²¹), какие это песни пели ученики восьмилетней средней школы, — я не больше как через полчаса (пока мы обедали) получил от учителя школы тексты словацких песен, а также от руки написанные ноты к ним.

Радужие и гостеприимство чехословацкого народа просто-таки трогательное. Да и выливается оно в свои чисто национальные формы. Например, пред входом в цех завода имени Ленина нам предложили отведать пива, но непременно, сказали они, пейте просто из кувшина — такой уж у нас обычай.

Чехи, моравы и словаки охраняют своеобразие национальной культуры своей. Очень интересные костюмы носят крестьянки в Моравии. Их ярко-красные, синие и желтые юбки внизу расширяются, словно колокол. Да и висят они на стане женщин, словно колокол, — не мнутся. Прекрасное исполнение словацкого ансамбля старинной игры (с пением и танцами) под названием «Свадьба». В Лугачовицах оригинальную мы встретили на улице похоронную процессию. За гробом (закрытым) на катафалке вся в черном одеянии шла невеста, а за ней в белых платьях ее «дружка». А рядом с невестой несли потухшую, сломанную свечу большую. Это, как нам пояснили, жениха хоронили.

История своего народа в большом почете у трудящихся Чехословакии. Они гордятся своей историей. Когда мы были в г. Гавличек Брод²², нам сказали, что здесь в с. Борово родился знаменитый писатель Гавличек-Боровский²³, а поблизости (в Прибысладе) умер Ян Жижка²⁴. На заводе в Пльзене во время беседы нам подчеркнули, что история завода — столетняя; первое торговое представительство было в Киеве. Из окна гостиницы «Věsina» в Словакии мне показали вершину горы, имя которой Радгошт. Так вот где начало создания русской оперы «Млады»! И я за обедом, взяв себе слово, говорил о композиторе Бородине, который при написании 4-го действия «Млады»²⁵ пользовался работой харьковского профессора Измаила Срезнев-

ского ²⁶ о языческих верованиях древних славян. Эту работу Срезневского дал Бородину Стасов ²⁷. По ходу 4-го действия «Млады» изображается буря. Храм Радегаста рушится, потом его заливает. Но вот на небе появляется княжна Млада, невеста Яромира, которую отравила Войслава. То есть восторжествовало светлое начало.

А какая прекрасная поэма Петра Безруча «Город у Радгошта» («Město pod Radhoštěm»)!

Всю историческую старину свою паши друзья показали нам в Праге, в том числе и Вифлеемскую часовню Ивана Гуса ²⁸.

Но не только старину нам показывали, а и новое. [...]

Во время нашей поездки по Чехословакии мы имели возможность познакомиться с самыми лучшими людьми Чехословацкой Республики. Я лично познакомился с Героем Социалистического Труда, депутатом Национального Собрания Йозефом Зеветой. Познакомился я с композиторами Кубиным ²⁹ и Добиашем ³⁰. Также и с работницами завода в Френштадте, с 72-хлетним членом кооператива (колхозником) Карелом Дравником, токарем Отто Юзефом Шмитом и многими другими.

Всего не перечтешь, с кем мы познакомились и на стекольном заводе, и на гидростанции на р. Ваг ³¹, и в МТС...

Родственность наших народов коренится как в крови славянской, так и в корнях языков, и в общей борьбе против врагов своих.

Генерал Свобода ³², когда в числе других провожал нас на аэродроме, подошел ко мне и попросил по моем приезде в Киев положить венок на могилу Ватутина. А сколько передавали приветов тов. Ковпаку!

Есть ли трудности у чехословацкого народа в строительстве социализма? Да, есть. И они сами об этом говорят. Но все эти трудности хотят они преодолеть, побороть во что бы то ни стало. В частности, на горе Радгошт в настоящее время один раз в год для крестьян и молодежи устраиваются празднества (на несколько дней подряд), чтобы этим оттянуть от религии население наиболее религиозного района области Остравской.

Есть, конечно, у наших чехословацких друзей и много такого, от чего им как можно скорее надо отучаться. Хотя бы на один из минусов подобных хотелось указать мне здесь: это — непомерное обожание королей, королев и принцев (в музеях, на памятниках и в книгах).

Но в общем есть за что уважать чехословаков. Они очень трудолюбивы. А как они любят детей своих! Это

поистине достойно подражания. А в каком порядке содержат они кладбища свои и могилы советских воинов! Мосты, гребли и гати тоже всюду у них в исправности. Дорожные указатели просто восхитительны. Также интересно и то, как они на деревянных раскоряках сушат скошенную траву на лугах. Как хорошо, что у них в селах, на поворотах улиц, устанавливают вверху большие круглые зеркала. Это несомненно устраняет катастрофы при встречах автомобилей. Кукурузу наши друзья очень уважают — особенно в Словакии. А что уже и говорить о хоровом, о вокальном искусстве чехословаков — оно у них на высоком уровне. Кстати сказать, у чехословаков (так же, как и у болгар и венгров) во время похорон и над могилами оркестр исполняет траурный марш на мотив русского похоронного марша 1905-го года «Вы жертвою пали в борьбе роковой...». Так бы хотелось, чтоб и в Советском Союзе этот траурный марш возродили теперь и играли бы его вместо тягучих и слишком печальных, пессимистических похоронных маршей.

М. П. Тарасов на сессии Национального Собрания Чехословацкой Республики от лица всего советского народа сказал: «Советский Союз и Чехословацкая Республика связаны узами тесной многолетней дружбы. Советский народ питает искреннюю любовь и братские чувства к Вашей стране, к Вашему трудолюбивому, талантливому народу»...

Хорошо сказал за всех нас, членов делегации, М. П. Тарасов.

Крепко мы любим своих чехословацких друзей, как и они нас. И эту обоюдную любовь никому не поколебать, никому не запятнать, не снизить.

В заключение хочу еще добавить вот что: в замке «Яворина» во время ужина вошел ансамбль словацкий, чтобы песней нас приветствовать. Девушка-словачка, пропев песню, пошла к выходу. Но ее догнала Таира Акперовна Таирова³³, член нашей делегации и, сняв золотое монисто со своей шеи, надела его на шею девушки, обняла ее крепко. В этом поступке вся полнота любви нашей к чехословацкому народу!

ПРОМОВА НА ВІДКРИТТІ НАРАДИ МОЛОДИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

Сьогодні у нас з вами знаменний день: відкриваємо нараду молодих письменників України.

До слова «нарада» ми могли б додати тут епітет «урочиста», але це було б невірним, — бо де ж тоді звучатиме у нас критичний та аналізуючий характер нашої роботи. До слова «нарада» ми могли б додати епітети «чергова, буденна», але це теж було б неправильним, — бо мимоволі затерлося б значення наради, яка самою суттю своєю перетворюється сьогодні в нашої країні в торжество соціалістичної культури.

В той час, як у капіталістичних країнах творча молодь приневолена проходити через нелюдські муки, перепони та тюрми — аж поки не виб'ється на дорогу; в той час, як вона там, щоб не загинути, часто підпадає під послушество до імперіалістичних акул, — у нас, в Радянському Союзі, про молодь, і зокрема про виховання молодих творчих талантів, опікується Комуністична партія та Радянський уряд.

Великий приплив молодих талантів у радянську літературу! Але цей приплив, якщо взяти до уваги кількість всього населення нашої багатонаціональної Батьківщини, пропорційно не відповідає ще розмахові й розцвіту будівництва та культури Країни Рад. Тому-то й чуємо весь час ми голос партії: більше уваги молодим літераторам! Знаходьте, висовуйте й підтримуйте молоді таланти з народу!

Другий Всесоюзний з'їзд радянських письменників у своєму листі до Центрального Комітету Комуністичної партії дав своє тверде запевнення: «Радянські письменники зобов'язані рішуче поліпшити всю справу висування й виховання нових літературних кадрів, здійснюючи в цій важливій роботі горьківські заповіді й традиції».

Сьогоднішню нараду скликано за ухвалою президії Спілки письменників України та Центрального Комітету ЛКСМУ. Причому в ухвалі тій ясно було сказано: в ході підготовки до наради відбирати молодих прозаїків, поетів, драматургів та критиків з найбільш обдарованих.

Отже, в цій залі сидять сьогодні щонайкращі молоді письменники, багатонадійні. Це говорю я не в порядку похвали вам (хоча, звичайно, кожному із молодих і підбадьорення потрібне теж), ні, — це говорю я в порядку сердечної подяки від усіх нас — і молодих, і старших — великої подяки славній нашій Комуністичній партії, що нічого не жаліє для вашого зростання, — а також і радянському народові, який без числа й без ліку знаходить у середовищі своїм дорогоцінності чудесні. Наш народ завжди пишається своїми нововідкритими дорогоцінностями. Він з особливою ніжністю та обережністю на долонях своїх виносить на світ сонця такі напрочуд дивовижні самоцвіти, що їм попервах ніхто й ціни скласти не може! Ці самоцвіти спочатку ще бувають невіддільні від осадочної гірської породи, часто чорною землею або ж глиною липучою присипані, — і тільки тоді вже, коли ти їх протреш рукою та прочистиш, так хороше заблискотять вони, так райдужно засяють, що аж самому, дивлячись на них, співати хочеться...

Товариші молоді письменники! Я дуже вас прошу не зрозуміти слова мої про прочищення буквально. Я мав тут на увазі тільки те, що таланти ваші ще великої потребуватимуть шліфовки; життя це зробить і люди. Великий приклад уважного й теплого ставлення до молодих ми знаходимо у Горького. Олексій Максимович при всій своїй суворості до недовершеностей нововиявлених талантів ніколи не рубав з плеча, а завжди вглядався в особливості їх хисту і згідно до цього розмовляв із ними батьківською відповідною мовою.

Отже, нехай при вас, товариші, і сліди осадочної гірської породи, як і земліці угноєної родючої, залишаються: із цим ніяк письменникові поривати не можна. Хай у кожного із вас і своя індивідуальна манера збережеться, як і свої стильові особливості теж. Це все добре. А от коли якась дуже вже прилипчива глина або ж трухлявина та раптом не захоче відставати від багатого в зародку таланту деяких товаришів ваших — тоді, звичайно, кожен із нас повинен допомогти товаришам тим очиститись від щонайменших залишків старих поглядів, чужих і чуждих нам понять та ідей.

А чи нема тут, ви скажете, в словах моїх самозаперечення? Адже я тільки що назвав вас щонайкращими молодими, а це вже пішла мова про якийсь ухил убік. Так, це правда, ви є найкращі, найталановитіші. Але ж застереження ніколи не може бути зайвим. І я тут хочу повторити вам те, що сказано було на адресу старших літераторів

на Другому Всесоюзному з'їзді письменників: постійно ви провадьте боротьбу з усіма відхиленнями від соціалістичного реалізму; постійно ви провадьте боротьбу з проявами чужої буржуазно-націоналістичної та космополітичної ідеології, з впливами буржуазного натуралізму та формалізму. Пишіте тільки правду.

Великі досягнення радянської літератури — найпередовішої, найідейнішої у всьому світі! Ці досягнення прийшли до нас в результаті постійного керівництва Комуністичної партії, в результаті уваги її до нас та допомоги. Яке ж саме із завдань першим стоїть сьогодні перед вами, українськими письменниками молодими? Першим завданням стоїть таке: оволодівати марксизмом-ленінізмом, оволодівати всіма знаннями, призьбраними й нагромадженими людством, і неодмінно, як говорив комсомольцям і всій радянській молоді великий Ленін¹, уміти застосувати знання свої у практичній діяльності, а в давім випадку — у діяльності творчій. Цього молоді літератори зможуть досягти тільки тоді, коли вони добре уявлятимуть, яке ж місце й призначення самого письменника в житті.

Якраз сьогодні, 26 листопада, минає рівно 50 років від того дня, коли В. І. Ленін опублікував свою статтю «Партійна організація й партійна література».

Товариші! Усі вимоги, які партія й народ пред'являли й пред'являють нашим письменникам старшим, повною мірою стосуються також і вас, молодих письменників. Отже, вам весь час треба пам'ятати ті слова Леніна, які він у згаданій нами статті своїй сказав про партійність літератури, про місце письменника в житті, про завдання письменника в боротьбі з старим світом, про тїсний зв'язок з народом і партією, а відтак про народність художнього твору. Народність у творчості літераторів та митців завжди йде в парі з методом соціалістичного реалізму. Народність форми не може існувати без народності ідеї, і навпаки.

Товариші! Яке це щастя, що ми з вами живемо й працюємо у рідній, любій нашій Батьківщині, в могутньому Радянському Союзі, в нерозривній дружбі братніх народів на чолі з великим народом російським!

Ми живемо в епоху великих перетворень і наукових відкриттів. Ми вступили вже в новий, величний вік — вік атомної енергії! Усі ми з вами молоді душею. А ви до того ще молоді й фізично. І вам до звершення героїчного усього лише крок один. Бо ви самою природою своєї молодості сміливі, дерзновенні. Може, не кожен з вас ще уявляє, де його жде подвиг, — але ж подвигу так хочеться! Може, не кожен розмірює, чи витримають сили, — а бути ж

незламним і залізним — ой як хочеться! Будьте ж такими ви завжди, тільки до цього ще одне ви додавайте: вивчати життя, набиратися знань, глибоко проникати в душу трудящої людини — робітника, колгоспника, інтелігента! Покажіть ви героя нашого часу. Героєм нашого часу, позитивним героєм радянської літератури сьогодні захоплений весь прогресивний світ! Про це — ви пам'ятаєте? — на Другому Всесоюзному з'їзді письменників так яскраво у виступах своїх іноземні літератори говорили. Але показати героя нашого часу можна лише новими фарбами, на підставі нових над ним спостережень. Бо він уже ж тепер далеко не той, що був колись, і саме через те, що життя ж у нас змінилось: його осяяло торжество лєнінських ідей.

Усі ви читали недавно в нашій пресі про те, як В. І. Ленін 35 років тому, виступаючи на відкритті електростанції в селі Кашино Волоколамського району Московської області, говорив: «Ви бачите, ваше село Кашино пускає електрику². Це тільки одне село. Але нам важливо, щоб уся країна була залита світлом.

Радянський уряд розробляє зараз проект електрифікації. Електрика буде нам обробляти та здобрувати землю, буде возити нас».

І ось погляньте, товариші, яке чудо в нашій країні сталося волею партії! У нас, в СРСР, більше року тому першу на весь світ атомну електростанцію відкрито. Дає вона струм промисловий. А зараз ми вже маємо незаперечливе право на весь світ хвалитись величезними наслідками грандіозного будівництва СРСР в галузі електрифікації.

По виробництву електроенергії Радянський Союз займає у світі одне з останніх місць, тепер він займає друге місце. У нашій країні за роки Радянської влади збудовано і введено в дію понад 300 електростанцій великої і середньої потужності, в тім числі 90 гідроелектростанцій.

Воістину пророчими були слова В. І. Леніна про те, що вся країна наша залита буде світлом.

Ось справжня революційна романтика для нашого письменника! Ось найбільша й найважливіша для всіх нас і молодих, і письменників старших тема! У цій же темі вміщається буквально все: і воля й розум партії, і подвиг радянських людей, і новаторство, і гордість нашого народу. Якої ж ще нам романтики потрібно?

Основне для нас, письменників, — це правдиво відобразити радянську дійсність, не засмічувати наші твори зайвим філософуванням та непотрібним прикрашуванням. Усім вам відомо, товариші, чим закінчилась для наших

архітекторів та будівників їх порочна практика прикрашування будинків без потреби, чим закінчилось їхнє захоплення архаїчними формами, їхнє викривлення ролі класичної спадщини. Архітектори та будівники, як це підкреслювалось у постанові ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР, зовсім забули за простоту, строгість форм і високу якість робіт. Цим вони втратили почуття відповідальності перед народом. Тож ні на хвилину не повинні забувати й молоді письменники наші того, що творча праця їх повною мірою служить справі будівництва комунізму, у яке (будівництво) як складова частина входить комуністичне виховання трудящих.

Не забувайте ви, товариші, ще й за таку важливу тему, як боротьба за мир. Сьогоднішня міжнародна обстановка щодня й щохвилини примушує нас обачними бути й пильними і за всяку ціну зміцнювати дружбу з народами світу. [...]

Хай же ваші твори, написані в простих, строгих формах та пропорціях, прославляться, як ті зразкові твори, що дійсно виховують наших трудящих в душі соціалістичної ідеології дружби народів, патріотизму та інтернаціоналізму. Не забувайте ви, що роман Горького «Мати» (а він для нас є типом роману соціалістичного реалізму) з перших же днів його опублікування припав до серця трудящим. А це тому, що сам Горький, як і вся його діяльність, невіддільні були від більшовицької партії.

Завше з партією був і найталановитіший поет радянської епохи Володимир Володимирович Маяковський. «Головне в нас, — він писав, — це — наша Країна Рад, радянська будова, радянський прапор, радянське сонце».

Те ж саме звучить і у Миколи Островського, зокрема там, де він писав про Соціалістичну Батьківщину: «Тільки вона створила справжнє братерство народів³. І яке щастя бути сином цієї Батьківщини!.. Багато праці, багато боротьби, і треба міцно тримати прапор Леніна...»

Високо тримали прапор Леніна славні сини українського народу, борці за щастя народу, за мир Ярослав Галан, Олександр Бойченко, Олекса Десняк⁴, Олександр Гаврилюк, Степан Тудор.

Учіться ж ви, товариші, у класиків — російських, українських та інших братніх народів Радянського Союзу! Учіться у радянських письменників, причому в кожній національній літературі беріть найцінніше, те, що об'єднує нас, збагачує і вгору високо підносить. У цьому розумінні найкращою є радянська література російського народу.

Іще, товариші, за всяку ціну бережіте ви і поважайте свою мову, бо в деякого із молодих письменників твори їх зодягнені в таку чудернацьку, як ото в пісні співається, чумарочку рябесеньку, що аж охота відпадає читати. Мова письменника повинна бути чиста, як джерело, мова народна, а не макаронічна.

Працюйте ж, товариші, тільки не спішіте ви стати професіоналами-письменниками. Бо ранній професіоналізм поведе вас до жонглерського оперування готовими штампамі, до збивання собі пустопорожнього авторитету, до честолюбства. А все це може закінчитись передчасним постарінням творчої душі. Сухий бур'янець у зеленому лузі од вітру хитатиме сумно головою: і чого я не шанував талант свій? Та буде вже пізно шануватись.

Творчий труд письменника — це нелегкий труд. Творчість — це праця безнастанна, робота над собою, і витримка, й терпіння без кінця. Самі ж ви знаєте, по скільки разів переписував свої твори Лев Толстой! А як уперто працював Іван Франко! А Леся Українка, що сама ж була хвора безнадійно! У газеті «Комсомольская правда» ви, певно, читали розповідь Сергія Миколайовича Сергєєва-Ценського⁵ про те, як йому тяжко доводилось в житті, і особливо на початку його письменницького творчого шляху. А скільки гіркого зазнав за роки царського свавілля Якуб Колас?! А він же, не дивлячись ні на що, йшов уперед, удосконалювався, учився. Так само й Аветік Ісаакян, і Садріддін Айні⁶ й багато інших.

Бажаю ж вам, товариші, успіху великого! Ваші молоді творчі голоси хай набирають тонів мужності, бадьорості й сміливості!

Хай живе радянська література — найпередовіша й найідейніша в світі!

[ВИСТУП ПО РАДІО З НАГОДИ 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ А. АКОПЯНА]

Товариші радіослухачі!

Сьогодні ми відзначаємо 90 років від дня народження класика вірменської літератури Акопа Акопяна.

Перший свій вірш Акоп Акопян видрукував у 1893 році¹, а через шість років після цього вийшов у світ і перший збірник його поезій².

Це були роки, коли, як говорить Володимир Ілліч Ленін у своєму творі «Що робити?»³, почалося «поголовне захоплення теорією марксизму російської освіченої молоді в половині 90-х років. Такого ж поголовного характеру набули близько того ж часу робітничі страйки після знаменитої петербурзької промислової війни 1896 року». І от у цій атмосфері стали появлятися перші пролетарські письменники російські: Радія⁴, Аркадій Коц⁵, Євген Тарасов⁶, Олександр Олексійович Богданов⁷ (Волзький), а трохи пізніше Шкульов⁸, Савін⁹, Рибаський¹⁰, Машіров-Самобитник¹¹, Дем'ян Бедний¹² та інші. Який основний мотив був їхньої поезії? Це — підтримання віри в масах, що от-от робітничий клас вийде на широкий революційний шлях і що величезні можливості відкриються тоді для звершення революційної героїки. Твори Максима Горького усім їм правили в данім випадку за зразок високий.

До голосу Максима Горького уважно прислухалися (як у ці роки, так і пізніше) письменники пригноблених народів царської Росії: на Україні — Леся Українка; в Білорусії — Янка Купала й Якуб Колас; в Татарії — Габдулла Тукай¹³; у Башкирії — Мажит Гафурі; Акоп Акопян — у Вірменії.

Робітництво Закавказзя, починаючи з 1902 року, завжди бачило Акопа Акопяна в своїх лавах як учасника революційного робітничого руху. До партії більшовиків Акоп Акопян вступив ще в 1904 році. І відтоді весь час чуйно відгукувався він на всі важливі події тодішнього життя країни. Писав він, звичайно, й про природу, ігри юнацтва, дітей, але найбільше й частіше писав про труд, про людей праці, про боротьбу за світле майбутнє, за щастя людей, за свободу.

Акоп Акопян ув одному із своїх віршів, звертаючись

до трудящих, каже: якщо в тебе сум, або горе, чи невдача — заспівай пісню праці — і тобі зразу стане ясно на душі¹⁴, твій сум розвіється, і горе одбійжить далеко-далеко! Акоп Акоюн дуже любив людей праці, і тому в його віршах весь час виступають шахтарі, молотобійці, ковалі, робітниця шовкомотальної фабрики, нафтовики, ливарники, кочегари... Це якраз ті, що тісно пов'язували поета з землею, з реальною дійсністю. А треба сказати, що в той час (наприкінці ХІХ й на початку ХХ сторіччя) скільки на ниві літературній появилoся було фальшивих писак, які підроблялись під народ! Ці трубадури гнилятини — декаденти¹⁵, символісти¹⁶, акмеїсти¹⁷ — особливо розперезались були після поразки революції 1905 року: в своїх виступах одверто закликали вони проти некрасовських традицій у поезії, проповідували неприйняття світу, проповідували містику й аполітичність, утікання від дійсності, від світу реального у світ потойбічний, неіснуючий, небесний.

І всім їм гостру дав відповідь пролетарський поет-борець, незламний Акоп Акоюн. Він у вірші своєму, написаному в 1905 році, заявив: «Для чого мені злітати на ваші недосяжні зорі й небеса¹⁸, коли мене кличе моя люба, рідна земля? Я чую, я бачу, як страждає народ, — і я до нього з усією душею йду всякчас. І ніколи-ніколи вже не зійду я з цього шляху!»

Особлива увага у Акоюна була до робітників заводу. Цікаво також і те, що й самі матеріали, які перетравлює й переробляє завод, він сприймав як щось таке, що має окремий свій характер, окрему вдачу. Акоюн, наприклад, про залізо й чавун говорить, що вони не просто собі лежать у дворі заводу, а з деяким, сказати б, заглибленням у значення для суспільного життя й економіки держави самого матеріалу:

То не сад, то не ліс¹⁹. То гордо стирчать
І залізо, й чавун.

Іменно — гордо! Це ж саме слово він насамперед прикладає й до робітників заводу, значення яких у справі повалення старого світу, деспотизму царського він ще глибше усвідомлював. Це ясно висловив поет у вірші 1905 року «Я передрікаю»:

Я передрікаю: настануть дні²⁰,
Коли вже, як господар, робітник
Служить собі примусить труд.

За цю тісну пов'язаність поета з робітництвом видатний партійний діяч, соратник Леніна Степан Шаумян²¹

назвав Акола Акопяна «виразником злигоднів і радощів робітників, співцем їх праці й боротьби».

З великою силою оспівав Акоп Акопян Велику Жовтневу соціалістичну революцію й соціалістичне будівництво в братніх республіках Країни Рад, зокрема в республіці Вірменській. Який був радий поет, що його колишні мрії й передрікання та стали дійсністю і втілились в життя! Цю свою радість і захоплення яскраво передав він у своїх поемах, що набули широкого розповсюдження й визнання по всьому Радянському Союзу: «Заговорили боги», «Ширканал»²², «Волховбуд», а також поема про Дніпрогес²³, на будівництві якої Акоп Акопян особисто присутнім був у 1930 році.

В своїх численних поезіях він найперше великому Леніну проспівав хвалу; в своїх піснях прославив Комуністичну партію Радянського Союзу й непорушну дружбу братніх народів нашої країни. А ще ж і силу богатырську радянського богатыря-народу!

90-річчя від дня народження Акола Акопяна, основоположника вірменської пролетарської літератури, збігається з початком Декади вірменської літератури в Москві²⁴. В статтях вірменських критиків та літературознавців, які були видрукувані до декади, підкреслюється, що вірменська література у своєму розквіті й зростанні весь час вірна революційним традиціям Акола Акопяна.

На закінчення свого вступного слова я хочу прочитати один із віршів Акола Акопяна спочатку по-вірменському, а потім в моєму перекладі по-українському. Вірш цей має наголовок «Гарміж Гарван», тобто «На червоній на весні».

Жить?

Як жить, то тільки навесні,
коли скресають води й шум,

могутній шум

встає під гомону, від дум,
і зелень ще така... як в сні.

Як жить, то тільки навесні.

На бій?

Боротись — тільки навесні,
коли громи, і градний струм,
і блискавок веселий струм.

Збіжиш на гори, вийдеш в лан —
стихії плине океан.

На смерть?

Умерти — тільки б навесні,
коли потоки рвуться з гір.

В долину з гір, на смерть у вир!

І нас геть змиє на путі.

По нас — лиш бульки золоті...

[Травень 1956 р.]

{ВИСТУП ПО РАДІО ДЛЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ}

Дорогі канадські брати й сестри!

Прийміть від мене сердечне вітання й поздоровлення в ці радісні дні, коли у Вінніпегу відкривається Музей Івана Франка.

Як відкриття музею, так і після нього проведення Фестивалю української музики, пісні й танцю — це величезної ваги події у вашому житті. Поряд з Музеєм Тараса Шевченка в Торонто¹ (близь пам'ятника поетові) Музей Івана Франка у Вінніпегу буде другим вогнищем культури для всіх канадських українців, та й не тільки для українців. Як гарно, що це вогнище культури засяє у вас ще до святкування сторіччя від дня народження поета, яке відбудеться наприкінці серпня! Це дасть можливість глибше підготуватися до ювілейної дати Івана Франка як вам, так і всім громадянам різних національностей Канади, що побажають разом з вами гучну славу проспівати українському генію, борцеві за щастя людей і свободу, борцеві за дружбу народів. А таких бажаючих буде багато. Адже за рішенням Всесвітньої Ради Миру сторіччя від дня народження Івана Франка святкуватиметься по всіх країнах світу. Отже, всі трудящі світу братимуть участь у вшануванні пам'яті незламного Каменяра і полум'яного патріота нашої Батьківщини. І кожен із народів знайде свої окремі для цього слова, не подібні на інші. А ви ж, дорогі брати і сестри, я певен, особливо лагідні та задушевні, а в той же час і горді та величні знайдете слова свої і в пісню перелесте, у пісню величальну на честь любимого українського письменника-революціонера, ученого й громадського діяча — рідного Франка Івана! Хто-хто, а ви, безперечно, ні на хвилину не забуваєте тієї великої допомоги, того великого співчуття, які Іван Франко проявив був до ваших батьків та дідів, коли їм було до гіркого нестерпно жити в австро-угорському пеклі! Франковий, кров'ю серця писаний цикл віршів «До Бразилії» і досі нам як документ, як пам'ятка того, як тяжко виазискували українців у Галичині всілякі цісарські невігласи та посіпаки. Іван Франко

один із перших протестував тоді проти хижих замірів поміщиків та капіталістів вербувати голодуючих селян Галичини на роботи в Південну Америку, Іван Франко ціле життя своє не переставав підносити свій голос правди в оборону права трудящих на землю, на труд, на людське існування.

Отже, Іван Франко однаковою мірою рідний і близький як нам, що живемо на Радянській Україні, так і вам, за океаном суцям, а також і всім трудящим світу.

Через усю творчість Івана Франка проходило одне тривожне запитання, яке він висловив ув одному із своїх віршів:

Я думав про людське братерство нове ?
І думав, чи в світ воно швидко прийде?

У наші дні — величні дні й прекрасні — радянська дійсність давно вже дала вичерпну відповідь Іванові Франкові. Те, про що тільки думав поет, тепер уже здійснилось, і — треба сказати — здійснилось з такою повнотою, про яку навіть і мріяти не міг наш попередник: всі народи Радянського Союзу, і зокрема український народ, всі сили свої віддають на побудову комунізму й на одвернення й попередження загрози нової війни.

Іван Франко колись закликав земляків своїх до дружби з російським народом. Тепер ця дружба — гляньте! — на такій твердій підвалині поставлена, що ніякі не страшні нам злобці підступи недругів та ворогів наших.

Колись Іван Франко обстоював єдину українську мову для всіх округ та районів того часу, і цим він багато допоміг розвитку краси і сили нашої мови. Тепер українська мова — як високорозвинена, дзвінка і мелодійна — звучить далеко й поза межами Радянської України: в ООН, в міжпарламентських делегаціях та ін.

А коли б Іван Франко та міг устати зараз і подивитись, як розцвіло життя на Україні і, зокрема, у тих місцевостях, де колись стогнало українське населення під п'ятою австро-угорських деспотів! Тепер там, як і по всій Радянській Україні, індустрії розквіт, тепер там передове сільське господарство розвивається. І незчисленними рядами трактори проходять у полях і змінюють лице країни. І з кожним днем все більше кращає життя у нас і поліпшується добробут народу. XX з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу величезну вплив енергію у серце кожного трудящого нашої країни: висунутий з'їздом лєнінський принцип співіснування держав з різним соціальним ладом благотворно впливає на міжнародну обстановку. Що

може бути краще, коли кожен народ та візьметься до творчої мирної праці!

Хвала велика вам, дорогі канадські брати й сестри, що ви йдете цим шляхом — шляхом мирного творчого будівництва. Відкриття Музею Івана Франка багато принесе вам радості. А ваша ж радість водночас є й нашою. Бажаю ж вам успіхів великих!

Цього ж, я певен, прагнете і ви, наші дорогі канадські брати і сестри!

Хай же під час всекрайового фестивалю ще гучніше лунає ваше пристрасне слово на захист миру на землі в ім'я дружби народів світу, слово, падохане бойовим духом безсмертної творчості вічного революціонера — Івана Франка!

[1956]

БЕЗСМЕРТНЕ СЛОВО КАМЕНЯРА

Високе місце займає наша Радянська держава в світі! Бо на нечувану височінь піднесено свідомість її народних мас. Могутня й непереможна сила радянського народу! Бо його виховувала й виховує наймогутніша в світі Комуністична партія. Висококультурними й освіченими постановила партія зробити в нас усіх трудящих нашої багатонаціональної Вітчизни. Висококультурними, бадьорими й стійкими, які не знають страху перед труднощами й перешкодами. Щоб трудящі нашої країни всі були активними борцями за перемогу комунізму.

Усе те, що робить наша партія, у нас зараз же глибоко входить у свідомість мас.

Великих всесвітньо-історичних успіхів наша партія досягла саме тому, що вона у всій своїй діяльності керується всеперемагаючим вченням марксизму-ленінізму. Теорія марксизму-ленінізму лежить в основі нашої соціалістичної ідеології. Отже, постійне виховання мас у комуністичному дусі в період поступового переходу від соціалізму до комунізму є нашою першою невідкладною роботою.

Єдність і дружба народів нашої Вітчизни — це ж величезна сила, якою ми живемо й діємо, якою ми б'ємо своїх ворогів — чи зовнішніх, чи внутрішніх, — б'ємо, перемагаємо й утверджуємось. Єдність і дружба наших братніх народів — це те, що присутнє в серці кожної радянської людини, а тому ж виявляються вони в житті у нас повсякчасно — виявляються у вірності Соціалістичній Вітчизні, в безмежній любові до Комуністичної партії. На єдність і дружбу наших народів, як на свою основу, спирається свобода, незалежність і могутність Радянської держави. У єдності й дружбі полягає рушійна сила нашого суспільства.

Страшно й подумати, що могло б бути з Україною, коли б не перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в нашій країні. Чи міг би народ український урятуватися, щоб не попасти в пащу того чи іншого імперіаліста, і особливо американського? Один дракон сидів

у Росії (царизм), а другий — в Австро-Угорщині (царизм), і обидва ненависним вогнем палили на роз'єднані частини українського народу й стерегли, щоб не подали, бува, вони одна одній рукой своєї.

Тільки Жовтнева революція, керована Комуністичною партією, врятувала народи Росії, а в тім числі й український народ, від поневолення їх імперіалістами.

Український народ слідом за російським народом перший ступив на шлях, указаний Комуністичною партією, перший підвівся на боротьбу за своє соціальне і національне визволення. І тільки в сім'ї дружніх народів він міг домогтися здійснення своєї мрії — створення суверенної Української Радянської держави. У створенні нашої держави провідна роль належала Володимирі Іллічу Леніну — і йому від усього серця вдячний за це український радянський народ.

В Союзі Радянських Соціалістичних Республік створилась братерська співдружність вільних, рівноправних народів. А в цій співдружності повним цвітом розквітає й розвивається Радянська Україна — і український народ користується всіма благами соціалізму, всіма багатствами, що стали власністю народу.

У своїй боротьбі за комунізм ми керуємось вказівками Комуністичної партії про те, що дружба між народами є великим і серйозним завоюванням, бо поки ця дружба існує, народи нашої країни будуть вільні й непереможні, і ніхто не буде страшний нам: ні вороги внутрішні, ні зовнішні, поки ця дружба живе й процвітає.

Успіхи народів Радянського Союзу, зрозуміло, не подобаються міжнародним імперіалістам. Купка імперіалістів, забивши собі гвіздок у голову, що вони, мовляв, повинні панувати над усім світом, вдаються до найогидніших, наймерзенніших засобів боротьби. Кого ж вони притягують собі, кого використовують, кого купують для вчинення всіх тих підлих справ, убивств, шпигунства й провокацій, для розповсюдження брехень про Радянський Союз і про країни народної демократії? А в них для чорної, мерзенної справи такі ж чорні, скупчено мерзенні зграї: всілякі чанкайші¹, шпигуни, а між ними й українські буржуазні націоналісти.

Комуністична партія, радянський народ не раз викричали підлі дії ворогів, не раз давали відсіч буржуазним націоналістам та космополітам, людям без роду й племені. Українські буржуазні націоналісти насамперед намагалися протидіяти дружбі українського народу з великим російським народом. Вони намагалися також знецінити

класичну спадщину наших народів і славні національні традиції, які гармонійно поєднуються з життєвими інтересами всіх трудящих Радянського Союзу в радянському патріотизмі.

Що може бути радісніш, як говорити про дружбу двох народів — українського й великого російського народу! Що може бути радісніш, як підкреслювати багатовікові традиції цієї могутньої, щиро братерської дружби! Наші два народи — це два рідні брати, одної матері діти. Близькі й рідні вони між собою не тільки мовою, місцем проживання і вдачею, а й історією також. Хто весь час подавав безкорисливу допомогу українському народові в його боротьбі проти татарських ханів? Російський народ. Хто допомагав у боротьбі проти турецьких яничарів та польської шляхти? Російський народ.

Велика національно-визвольна війна 1648—1654 років під керівництвом Богдана Хмельницького закінчилась возз'єднанням України з Росією. Весь хід війни показав найважливіше: непоборне прагнення українського народу до об'єднання з російським народом. Великий історичний акт возз'єднання урочисто закріплено було в 1654 році на Переяславській Раді. Цей акт возз'єднання був підготовлений всім ходом історії обох народів. Бо хіба не стояла тоді перед Україною загроза бути поглиненою шляхетською Польщею? Хіба не зазіхала тоді на неї султанська Туреччина? Один із кращих синів російського народу, революціонер-демократ Віссаріон Бєлінський цілком правильно зауважив, що, возз'єднавшись з єдинокровною Росією, Україна «відчинила до себе двері цивілізації, освіти, мистецтву, науці», що «разом з Росією їй належить... велике майбутнє»².

Російський народ для українського народу був і братом, і товаришем по боротьбі проти царизму, капіталістів, поміщиків, проти загарбників іноземних. Наші братні народи разом проходили також і славний шлях революційної боротьби, що привела до перемоги. Цілком зрозуміло, що в українського народу немає більш високої і більш святої національної традиції, як дружба з великим російським народом. Ця традиція відбилася в «думах» українських, в історичних побутових піснях. Ці традиції оспівували й оспівують наші народні співці та поети. Ця традиція художниками перенесена вже на великі полотна, а композиторами — на оперну сцену. Цю традицію шанує весь наш народ український, радянський. Але через це саме не подобається національна святиня нашого народу буржуазним націоналістам.

Жорстоку боротьбу провадили проти них всі кращі уми народу, всі прогресивні діячі культури минулого. Великі російські революціонери-демократи — Белінський, Чернишевський, Добролюбов, Некрасов — завжди підкреслювали в своїх творах різницю поміж російським царизмом і російським народом. Що приваблює всі народи до російського народу? — запитували вони і відповідали: спільна любов до свободи, до справедливості, спільна ненависть до царства тьми, до царизму.

Кращі сини народу українського — Тарас Шевченко, Панас Мирний, Леся Українка, Іван Франко, Павло Грабовський, Михайло Коцюбинський, Василь Стефаник — все своє життя стояли на сторожі дружби народу українського з російським народом. Вони гнівним словом своїм, словом зневаги й презирства провадили бій проти українських буржуазних націоналістів. Усім їм добре зрозумілі були хитрі засоби націоналістів тишком-нишком підбиратися до нашої класичної спадщини. Набравшись нахабства, націоналісти, наприклад, оголосили Шевченка «своїм». А для цього вони в своїх інтересах не церемонились ножицями обрізувати його твори, клеєм до одного приклеювати друге і нівечити, нівечити без кінця. Так само замірялись вони й на спадщину Івана Франка. Та наші радянські вчені ніколи не прощають українським буржуазним націоналістам їхнього фальсифікаторства й підробок. Хто сміє оскверняти нашу спадщину! Хто сміє оскверняти світлу пам'ять передових діячів культури минулого!

Багато завдали шкоди українські націоналісти, сіючи націоналістичний туман серед населення Західної України, яка була відсталою колонією царської Австро-Угорщини та шляхетської Польщі. Ясно, що саме потрібно було в данім випадку націоналістам: вони хотіли одвернути увагу трудящих від боротьби за своє соціальне визволення, за своє возз'єднання із Східною Україною. Але ж не вийшло по-їхньому! Після возз'єднання 1939 року населення західних областей України на власному досвіді переконалось, яка то могутня сила — дружба народів! Як жили раніш трудящі в Західній Україні? Таж вони часто й шматка хліба не мали: їх тяжко визискували хижакі-капіталісти. Тепер же, після возз'єднання 1939 року, населення західних областей України велику відчуло різницю між тим, що було, і тим, що є. Адже зараз трудящі західних областей України всіма користуються правами, які дала Радянська Конституція.

Зазнала наруги та знущань і спадщина великого Ка-

меняра. Українські буржуазні націоналісти в своїх підлих цілях переробляли й вищили твори Івана Франка. Це робили вони свідомо: де тільки можна — в розвідках, в публікаціях, в дослідженнях — скрізь вони на свій манер Івана Франка підстригали. А все це вони робили для того, щоб послабити вплив Івана Франка на трудящих, щоб притупити гостру зброю його проти неправди, темряви і зла, проти українського буржуазного націоналізму.

Радянське літературознавство дало відсіч усім ворогам і фальсифікаторам, показало Івана Франка як великого друга російського народу і в той же час як непримиреного борця проти українських буржуазних націоналістів. Боротьба Івана Франка проти українських буржуазних націоналістів проходила через усе його життя і була першорядним, святим обов'язком поета.

Велику увагу приділяють радянські читачі кожній новій книзі чи брошурі про наших славних попередників — мислителів, художників. Радянські читачі жадібні до знання і допитливі розумом своїм. Їм хочеться знати все, що стосується боротьби Івана Франка проти українських буржуазних націоналістів, а також і те, як формувався світогляд поета. Де стрічався наш попередник з трудящим людом; з яких джерел знання він пив, щоб набратися мудрості й здоров'я; які соціальні конфлікти переборював у житті; на які вершини сходив; які горизонти оглядав, і чи здатний він був зором своїм проникати у майбутнє?

Чимало зроблено у висвітленні цих питань. В ряді літературознавчих праць дано характеристику своєрідності суспільно-політичних умов Галичини другої половини ХІХ і початку ХХ століття, коли саме жив і боровся Іван Франко. В жорстоких умовах соціального і національного гніту перебував тоді український народ в Галичині. Населення Галичини складало собою 26 процентів від усього населення Австро-Угорщини. Як жилось цьому населенню — видно хоч би й з того, що з числа усіх померлих Австро-Угорщини одна третина припадала на Галичину, — і це ж щорічно! Уряд Австро-Угорщини, різнонаціональний своїм складом, щоб зміцнити австрійський централізм, весь час вдавався до випробуваного ним підлого засобу: він верхівку однієї якоїсь національності на деякий час ставив у виняткове становище, сам же непомітно відходив у тінь і звідти схидно втішався, чи скоро, мовляв, з усіх боків та почне розпалюватись національна ворожнеча.

На багатьох сторінках наукових досліджень показано, що українські буржуазні націоналісти були слугами

австро-угорської монархії, зрадниками інтересів народних мас. Обстоюючи інтереси української буржуазії, інтереси поміщництва, вони в спілці з німецькими й австро-угорськими реакціонерами сходились на тому, щоб закабалити свій народ, вірвернути його увагу від революційної боротьби.

Але ж до народних мас Галичини через усі кордони доходили ідеї передової культури великого російського народу — ідеї соціального й національного визволення, ідеї революції! І українські буржуазні націоналісти, будучи неспроможні перешкодити цьому, кинулись проповідувати ненависть до російського народу, до його передової культури. «Українські націоналісти, — пише Зіновія Франко, — ідеологи буржуазії — допомагали експансіоністським планам габсбурзького престолу³, який прагнув завоювати землі Східної України. Австрійський уряд підтримував антиросійську пропаганду українських буржуазних націоналістів тому, що царська Росія була його політичним противником і економічним конкурентом. А головне, він робив це ще й тому, що антиросійська пропаганда українських буржуазних націоналістів була спрямована проти передової російської демократичної культури, яка поширювала революційні ідеї і, отже, була ідеологічним ворогом цісарської монархії».

Із жаху перед революцією тремтіли як австрійські, так і польські та українські поміщики. Боячись приходу революції, українські буржуазні націоналісти всілякі брехні стали розпускати на революцію та на російський народ.

Іван Франко непримиренно ставився до українських буржуазних націоналістів. При розгляді творчості й діяльності Каменяра постать Івана Франка набирає конкретних життєвих форм і, мов жива, виростає перед нами. Ми бачимо, як він, розгадавши підступний фальш ворогів народу, гнівно зводить брови й недобре похитує головою. Ми чуємо його гнівний голос проти українських буржуазних націоналістів та проти шпигунів Ватикану. А ось, підвівши голову від газети, раптом він встає і аж туди, далеко, простягає руку і криком будить світ: Максима Горького з тюрми рятувати вставайте!⁴ Підносьте свій голос на захист Горького! Ви чуєте, мої безстрашні друзі-галичани? ви чуєте, мої відважні юні друзі, що з зацікавленням читаете новини із Росії?

Велику і плідну справу роблять радянські вчені, літературознавці, які сумлінно досліджують спадщину наших класиків. Адже наші попередники продовжують жити з нами, вони своєю зброєю невмирущою, своїм гострим словом, мудрістю своєю поряд з нами стають і борються

сьогодні проти чорної реакції і мракобісів, проти українських буржуазних націоналістів.

Твердість своїх переконань, безстрашність, несхитність — ось що характерне для Івана Франка як для письменника-борця, поета-революціонера. Виходячи на боротьбу з ворогами народу, Іван Франко ще в 1880 році привселюдно заявив:

Вічний революціонер —
Дух, наука, думка, воля —
Не уступить п'ятім поля...

Так! Ніколи він не поступався в боротьбі з ворогами, ніколи й ні з ким не йшов він на компроміси! Ніколи бойова рука його не переставала підніматись у відповідь на погрози чорної реакції і мракобісів з Ватикану! Ніколи гнівний голос його не переставав обвинувачувати і викривати українських буржуазних націоналістів! А в тих випадках, коли худосочна, тонконога дрібнота — різні політики, сноби, естети й декаденти, мов та мурашня, лазили біля ніг Івана Франка і, кусаючи за ноги, хотіли його звалити на землю, він з огидою струшував усю цю гідь із себе, в творах своїх сміявся з них страшно, убивчим сатиричним сміхом сміявся...

Звідки ж Іван Франко брав таку силу? Де черпав собі насагу? Що весь час оживляло його в боротьбі і захоплювало? Ще юнаком Іван Франко знайомиться з працями К. Маркса і Ф. Енгельса. Іван Франко переклав на українську мову 24 розділ з першого тому «Капіталу»⁵, а також уривки з книги Ф. Енгельса «Анти-Дюрінг»⁶. У своїх статтях Іван Франко часто посилався на праці Маркса й Енгельса. Ці генії, писав він, «ясно й науково показали, як виробився теперішній несправедливий порядок між людьми⁷, на чім полягає його несправедливість». Отже, нам усім тепер видно, звідки Іван Франко брав собі силу і звідки черпав він насагу. Одначе ми аж ніяк не маємо права перебільшувати в данім випадку значення поета, а з другого боку — не можемо також не цінувати й того, що він безперечно був пропагандистом марксизму. Вплив марксистських ідей позначився на його творчості, сприяв виробленню соціалістичного світогляду письменника.

Борючись проти зрадників національних інтересів українського народу, письменник завжди виступав поборником ідеї дружби і братерства українського та російського народів. Це у Івана Франка впливало із гарячої любові до свого народу, а також із глибокого розуміння корінних інтересів останнього. А корінні інтереси україн-

ського народу базувалися на головному — на тісній дружбі з російським народом. Іван Франко з гордістю говорив, які глибокі в нього симпатії, яка гаряча у нього любов до «Росії Гоголів... Бєлінських... Добролюбових... Некрасових...»⁸. І коли буржуазні націоналісти, зводячи наклеп на прогресивну українську інтелігенцію, обвинуватили її в тому, що їй нібито ненависне було все російське, Іван Франко у статті своїй «Щирість тону і щирість переконань»⁹ розбив цей наклеп і показав, що український народ і його передова інтелігенція завжди були об'єднані одними думками і прагненнями з великим російським народом. «Ми всі русофіли, — писав він, — чуєте, повторюю ще раз: ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і вичуємо його мову і читаємо в тій мові, певно, не менше, а може, й більше від вас... І російських письменників, великих світоців у духовнім царстві, ми знаємо і любимо...» Як чудесно Іван Франко відповів на запитання, за що саме він любить російську демократичну культуру! «Коли твори літератур європейських, — писав він, — нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіяні... порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених»^{*}.

Під благодіючим впливом передової російської літератури розвивалась багата творчість Івана Франка. Він любив російське слово, російську пісню, російських письменників, переклав твори Чернишевського, Некрасова, Пушкіна. А Максима Горького любив, як брата! Справді, скільки ніжності у відомому виступі Івана Франка на захист Максима Горького¹⁰, коли останнього царський уряд в 1905 році кинув у тюрму. У цьому виступі Іван Франко закликає все людство світу, всіх волелюбних людей звернути свої очі на російську столицю, де в одній з найстаріших тюрем «сидить і мучиться... один із світоців російського народу, один із оздоб російського письменства — Максим Горький... Всі почувають, що його смерть в Росії, і, позбавляючи Росію одного із вільних її світоців, була би, може, тією іскрою, що захоплює велику пожежу народного бунту».

Іван Франко всі нападки на передову російську культуру й діячів її дуже близько брав до свого серця, а тому

^{*} Іван Франко, Публіцистика, К., Держлітвидав України, 1953, стор. 88.

зразу ж давав цим нападкам належну відсіч. Він гостро виступає проти націоналістичної концепції І. Нечуя-Левицького¹¹, який ототожнював російське самодержавство з російським народом та його революційно-демократичною літературою. У рецензії на книгу Бачинського «Ukraina irredenta» * Іван Франко довів безглуздість твердження націоналістів про нібито можливу «національну самостійність» України у відриві від Росії і заявив, що справжній розквіт життя України можливий тільки в тісній зв'язку з Росією. Українські націоналісти у всіх тих моментах, коли торкалося російського народу, не гребували пускатися на всякі хитроші. Так, вони почали твердити, що українцям, мовляв, треба ставитись до всіх сусідніх держав однаково. Іван Франко рішуче виступив проти цього. Він схвилювано і з гордістю заявив: «Народ московський утворив велику державу, куди так чи інакше зветься очі всієї Слов'янщини¹²... Народ московський витворив життя духовне, літературне і наукове, котре також тисячними потоками ненастанно впливає і на Україну і на нас» **.

Як просто, але як глибоко вдумливо сказано! Дійсно, тисячними потоками впливало і впливає на культуру українського народу багатюще духовне життя, літературне і наукове, великого російського народу. Це ж віп, старший наш братній народ російський, допоміг нам визволитись під час Великої Вітчизняної війни з-під ярма німецьких фашистів! Це ж на неї тільки, на рідну нашу столицю Москву, звернені були тоді очі українського радянського народу і очі всієї Слов'янщини! Комуністична партія усіх нас вела, підготовляла і скеровувала до перемоги. Ясно, що всього цього не міг знати Іван Франко. Але ж для нас важливо тут те, що Іван Франко ще за життя свого твердо вірив у силу дружби українського народу з народом російським, вірив, що ця дружба приведе до великого розквіту культури українського народу.

Іван Франко тонко відчував лицемірство і фальш, особливо коли хто хотів обдурити народ. Дві тодішні партії в Західній Україні — «народовці»¹³, ці вузьколобі й зловісні шовіністи, і «москвофіли»¹⁴ хитро підкочувались до народу і виставляли себе рятівниками його. Як одна партія, так і друга першим ділом хапались за те, щоб обвинуватити Івана Франка: одні — в ненависті до «національних святощів» (народовці), а другі — в ненависті до всього російського («москвофіли»). Насправді ж Іван Франко не

* Irredenta (лат.) — невизволена земля.

** Іван Франко. Публіцистика. К., Держлітвидав України, 1953, стор. 89.

тільки ненавидів так звані «національні святощі», а це й бив по них немилосердно, бо вигадані народовцями святощі прямісінько йшли від кулішівського козаколюбства, від ідеалізації старовини, яку вони видавали за золотий вік України. Приписуючи Франкові ненависть до всього російського, «москвофіли» навмисно не розмежовували народ російський з царизмом, якандармерією та реакційним дворянством. І це в той час, коли Франко всім серцем любив народ російський і глибоко ненавидів царизм, самодержавство! Але для чого наклеп свій придумали тут «москвофіли»? А для того, щоб одвернути від себе обвинувачення в тому, що вони ж нахабно заперечували саме існування української нації і тим самим відкидали її мову. О! Вони знали, що цього їм Франко не подарує. Отже, «москвофіли» скрізь стали заявляти, що тільки одні вони, мовляв, орієнтуються на російське, але — питається — на яку ж саме культуру? І відповідь дістаємо одну: на ту культуру реакційну, яку В. І. Ленін назвав культурою пуришкевичів, гучкових і струве¹⁵.

Що ж до народовців, то Іван Франко громив їх за те, що вони, замкнувшись у національній шкарлупці, весь час виступали проти єднання з передовою російською культурою; громив їх за те, що вони мову галицьких письменників хотіли покласти в основу єдиної української мови. Багато цим вони наробили шкоди розвиткові української літературної мови. І тільки згодом, у 1876 році, перемогла народна мова, коли вийшов альманах «Дністрянка»¹⁶, який знаменував собою засвоєння і продовження традицій східноукраїнських письменників та мовних традицій «Русалки Дністрової»¹⁷, виданої в 1837 році.

Твори Шевченка та російських революціонерів-демократів внесли животворний, більше того, революціонізуючий струмінь у культурне життя Галичини. Великий вплив на культурне життя Галичини мала стаття М. Чернишевського «Национальная бестактность». М. Чернишевський засудив тенденцію «москвофілів» заводити своє особливе літературне наріччя, відмінне від виробленої вже на той час східноукраїнської мови. Іван Франко розкрив огидне ідейно-політичне й моральне обличчя народовців, які, плазуючи перед кривавим режимом Меттерніха¹⁸, свій народ вважали за ніщо.

Особливо різко виступав Іван Франко проти ідеолога контрреволюційної буржуазії Грушевського та його школи. Івана Франка страшенно обурювало те, що Грушевський у своїх теоретичних твердженнях припускався пере-
кручень і підтасовок. Ось одна з них. Українська нація, за

вигаданою теорією Грушевського, — безбуржуазна. А раз своєї буржуазії у неї нема — робили хитрий висновок як Грушевський, так і його послідовники, — то, значить, виву за соціальний гніт треба перекласти на неукраїнців. Іван Франко з усією силою свого гніву розбив цю й інші націоналістичні концепції Грушевського, виступив проти нищої антинародної писанини. В одному із своїх листів Іван Франко з обуренням писав: «Не знаю, чи потрібно так на різних мовах товкти і перемелювати фальшиві історичні конструкції проф. Грушевського¹⁹, слабкість яких і хибність уже зараз відчуває кожний історик».

І так гостро виступав Іван Франко у всіх випадках, коли він бачив неправду, фальш і націоналістичні перекручення. Іван Франко висміював лідерів української буржуазно-націоналістичної партії народовців О. Барвінського²⁰ та Ю. Романчука²¹, які, одержавши подачку з боку австрійського престолу (невеличка шкільна реформа), всіляким чином роздухували її і називали «новою ерою» суспільних відносин у Галичині»²². Іван Франко давав рішучу відсіч також і східноукраїнським письменникам, у яких проявлялись націоналістичні тенденції. У статті про книгу Куліша²³ «Хуторна поезія» Іван Франко викрив націоналістичну суть писань Куліша. Куліш шукав угоди, компромісу з польською шляхтою. А Іван Франко, навпаки, хотів справжнього братерства поміж народами українським і польським. Тому він не міг мовчати — і зразу ж викрив ліберально-буржуазний характер Кулішевої угоди. Він не міг простити Кулішеві ще й того, що цей назвав Шевченкову поезію «гайдамацькою музою».

Чимало виступів своїх Франко спрямував проти найгрішнішої, наймерзеннішої діяльності натхненника світового мракобісся — Ватикану та його підлих слуг — українських буржуазних націоналістів. Численні статті Івана Франка про реакційну політику Ватикану по відношенню до трудящих Західної України — «Католицький панславизм», «Соціальна акція, соціальні питання і соціалізм», «Воскресіння чи погребіння», «Йосиф Шумлянський», «Радикали і попи», а також художні його твори — «Місія», «Чума», «Папі в альбом»²⁴ та ін. — характеризують Франка як борця проти антинародної діяльності Ватикану.

Що саме мали на меті верховоди католицької церкви щодо слов'янських країн, і зокрема до некатолицької Росії? Що означала католицька експансія на Сході? Чиї це були вияви і звідки? На прикладі запровадження Ватиканом відомої унії 1596 року²⁵ Франко показав, як католицька реакція в союзі з шляхетською Польщею намага-

лася полонізувати український та білоруський народи. «Увія,— писав Франко,— причинювалася до полонізації руської інтелігенції і в останніх часах сталася мостом, по которому йде до нас взуїтська та клерикальна пропаганда». Та тільки ж бо ніяка сила не могла примусити український народ покатоличитись! Народні маси повстали на боротьбу проти соціального, національного й релігійного гніту, Східна Україна приєдналась до Росії. Цим вона вийшла з-під влади польської шляхти, цим вона випала із сфери впливу Ватікану. Але ж Ватікан — це скорпіон: Ватікану хоч би в самий кінчик пальця впустити отрути — і то вже він охоче на пальці вчепиться, аж поки його не струсиш. І от наструнчив Ватікан і підкупив собі для темної справи тих, хто давно вже спеціалізувався на ремеслі змії і скорпіона. Кинув Ватікан 30 сребреників українським зрадникам — і ті, поцілувавши пантофлю папи, трусцем побігли допомагати ворогам надівати на український народ уніатське ярмо.

В ряді своїх праць, зокрема в статті «Воскресіння чи погребіння», Іван Франко підкреслював, якого великого лиха зазнав польський народ від Ватікану та його служителів. Католицькі проповідники маскуються місією «воскресіння», а як подивитися в корінь діла, то насправді несуть вони «погребіння», бо весь час наворачтають на ворожечу з сусідніми слов'янськими та іншими народами. У Польщі ж увесь час був добрий сусід на Сході — Росія, але католицизм Польщу примушував орієнтуватись тільки на Захід — і цим заморожував її і не давав їй розквітати. Та ще ж і мертве латинство до цього змушувало Польщу.

Як радісно нам сьогодні, коли ми на власні очі бачимо або коли читаємо про те, якого багатства своєї культури досягла Польська Народна Республіка! У неї найкращий сьогодні, наймогутніший сусід на Сході — Радянський Союз.

Усі радянські народи, на чолі з великим російським, до польського народу ставляться, як до свого рідного. Москва на знак вічної дружби побудувала у Варшаві величний світлий Палац науки та культури. А український народ у своїй республіці не раз приймав трудящих нової Польщі, щоб передати їм передові методи праці.

Ах, коли б сьогодні був устав Іван Франко та усе це побачив — от би він радів! Дуже! Наперед же про це все, звичайно, Франко навіть і догадуватись не міг. Та для нас цінне те, що Іван Франко в свій час не шкодував ні сил, ні енергії для того, щоб боротися проти спільних дій українських і польських буржуазних націоналістів. Іван

Франко весь час до дружби з народом польським закликав, тільки до дружби.

Боротьба Івана Франка проти Ватікану не припинялась у нього ніколи: поему «Папі в альбом» він написав, на думку деяких літературознавців, уже в старості. Він висміяв і осудив князів церкви. Отак же саме вчилися писати у Івана Франка і знамениті учні його: Ярослав Галан, Степан Тудор («День отця Сойки») і Олександр Гаврилюк. Відзначу тут, що Гаврилюк, переживаючи трудні для нього дні у Львові²⁶, догадувався, знав, що саме діяли в соборі святого Юра²⁷ «святі отці», і зокрема вірний агент Ватікану митрополит граф Шептицький²⁸. Олександр Гаврилюк тоді, коли йому було важко, першим ділом згадував Івана Франка:

А де ж є тінь Франка Івана,
що впала владно тут на Львів,—
невже ж ні з чого не прогляне
тут гордий вид камонярів?
І тільки сірай «Юр» * звисока
шпягує єзуїтським оком... («Львів»)

Щиро й тепло згадує сьогодні Івана Франка і Петро Карманський²⁹, який з окремою викривальною книгою виступив проти ідеологічної доктрини Ватікану.

Цікавим для нас є і момент боротьби українського письменника за єдність і дружбу слов'янських народів. Чого тільки не прийшлося витерпіти Франкові! Шалений напад повели на нього буржуазні націоналісти: вони діяли, як і завше, засобами мерзенними — наклепами, плітками та нацькуванням одної нації на другу. Та Іван Франко не злякався. Він у статті своїй «Два панславізми» показав реакційність царського панславізму, так само він довів, що лозунг австрійського панславізму «єсть водою на млині католицької церкви і римського престолу».

Іван Франко написав статті, які спеціально скерував проти українських буржуазних націоналістів. У цих статтях писав він про велике майбутнє всіх слов'янських народів, і зокрема народів східнослов'янських. Він писав: «Коли органічно від кореня розвинуться і розцвітуть усі частини великого східнослов'янського племені³⁰, коли святотатські руки не будуть підрубувати та нівечити одну часть, аби тим краще буяла друга, то тоді зложиться з цим цілість і єдність краща, багатша, гармонійніша, ніж се тепер може снитися різним шовінізмом затуманеним головам»**. Франко висловив свою думку ще в 1881 році

* Собор, колясь—центр антирадянської реакційної пропаганди.

** Іван Франко, Публіцистика. К., Держлітвидав України, 1953, стор. 80.

в «Катехізисі робітничого руху»³¹: «Розвиток кожної народності, якщо має бути дійсно всесторонній,— писав він,— може наступити лише при соціалістичному ладі».

Те, про що мріяв Іван Франко, здійснилося тільки тепер, в нашу величну радянську епоху. Тепер усі східнослов'янські народи — російський, український, білоруський — з'єдналися узами вічної дружби і братерства. Розцвіла дружба між слов'янськими народами!

Народи світу борються за мир, за свою свободу й незалежність. Народи світу відстоюють свій національний суверенітет. І хай собі як завгодно казяться імперіалісти, та якщо посміють вони здійснити свої людиноненавистницькі плани — волелюбні народи світу ударять світового жандарма по руках. І ще й опухлих божків — мракобісів у сутанах. І покотяться вони на землю. І завиють над ними українські буржуазні націоналісти. Бо хто ж їх тоді найматиме на провокації, на диверсії, на шпигунство?

Сьогодні у боротьбі проти українського буржуазного націоналізму і космополітизму разом з радянським народом бореться і гнівне слово полум'яного патріота Івана Франка. Поет прославляв нестримний розгін лавини вічного революціонера:

І де в світі тая сила³²,
Щоб в бігу її сплигла,
Щоб згасила, мов огонь,
Розвидняючий день?

Усього один рік не дожив Іван Франко до Великої Жовтневої соціалістичної революції. А все ж таки передчував він день, що мав уже розвиднитися от-от...

І розвиднілось. І засяяло сонце свободи над українською землею! Велика Жовтнева соціалістична революція, поваливши владу поміщиків та капіталістів, знищила соціальний і національний гніт. Пліч-о-пліч ішов український народ у Жовтні із братом своїм — російським народом. Разом виступали вони проти своїх та іноземних капіталістів.

І ось сьогодні, завдяки ленінській національній політиці, український народ щасливо сяє у народів вольних колі. Як рівний з рівним, як брат між братами, іде український народ під проводом Комуністичної партії до вершин комунізму.

І, шануючи пам'ять кращих синів своїх, радянський народ свято береже в своїй скарбниці безсмертне слово Каменяра.

ДОПОВІДЬ, ВИГОЛОШЕНА 28 СЕРПНЯ 1956 РОКУ
НА ЮВІЛЕЙНОМУ ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ
100-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА

Шановні товариші! Сьогодні ми з любов'ю згадуємо великого сина українського народу, невтомного Каменяра, борця за щастя людства й свободу, найбільшого після Тараса Шевченка українського революційного письменника, громадського діяча, ученого й мислителя Івана Яковича Франка.

Завжди на ювілейних торжествах, присвячених нашим славним попередникам, з новою силою, привселюдно прославляється і стверджується їх незгасаюче в віках, їх нержавіюче безсмертя.

Безсмертя творця вимірюється тільки тим, скільки сердець людських відгукнулося було на його вогненне, правдиве, глибокодумне слово, як також і тим, наскільки високо поставлено заповіді попередника наступними поколіннями.

До слова Івана Франка уважно дослухалися маси народні. Бо наш письменник болів тими ж самими болями, які були і в народі. Тому ж то слово його було дохідливе й зрозуміле.

От звідки прихильність сердець народу до Франка. От звідки така любов його й пошана — не лише від українського народу та братнього російського, а й від усіх трудящих світу.

Всесвітня Рада Миру на своєму засіданні 9 квітня цього року в Стокгольмі винесла ухвалу урочисто відзначити сторіччя від дня народження Івана Франка по всіх країнах земної кулі.

Іван Франко народився 27 серпня 1856 року в родині сільського коваля, в селі, що раніше звалось Нагуєвчичі, в Галичині.

Галичина в часи Франкові входила до складу Австро-Угорської монархії і була закріплена за нею як справжня колонія — без права на своє життя економічне й культурне. Поміщики, як польські, так і українські, не дивлячись на те, що панщина ще з 1848 року була скасована, захопивши собі всю землю, весь час тримали населення в жор-

стокій покорі. Якщо продати останній свій клопоть землі, розмірковував бідняк, то куди ж потім ти дінешся? Однаково ж опинишся в лабетах лихваря, жандарма і того ж самого ненависного поміщика. А це ж видима смерть, та й годі.

Про смерть видимо не раз Іванові Франку іще в дитинстві доводилось чувати від народу. У кузні батька, де так любив малий Франко проводити години, він пильно прислухався, як під час коротких перепочинків поміж стукотом молотів розказували сусідні селяни: «...Цього тижня в ямах загибло п'ять хлопів¹, а оноді в одній ямі задушено трьох, а цей або той упав з кибля і роздерся...» Малий Франко знав, про які це ями йшла мова. Вже ж которий ось рік, як у Бориславі нафту в землі знайшли та віск-озокерит і розпочали видобування. І пани, як розповідали селяни, добре там руки гріли свої над тією нафтою. І думає малий Франко: «Еж то, певно, самі пани-промисловці взяли тих хлопів в свої лабети, стиснули їх та й задушили».

Цілком вільно можна припустити, що вже тоді, в кузні, у малого Франка зародився образ змія-полоза, удава — образ, що пізніше покаже він у своїй повісті «*Voia constrictor*».

Малий Франко дуже полюбив бувати в батьковій кузні. Кузня для нього стала, так би мовити, першою школою життя, школою незвичайною, де замість учителів та професорів були односельці та з сусідніх сіл селяни, яким батько ладнав плуги, борони, рала. І те, що Франко почув малим у кузні, і те, що він у ній побачив, прямо доторкнулося до його творчої душі, і згодом, коли він уже виріс і змужнів, як необхідне, як формуюче увійшло в його світогляд.

Та ось послухайте, як сам Іван Франко говорить про свої дитячі враження: «Мене манив вогнистий блиск розпеченого заліза², котре, мов живе, підмітувалось на ковадлі під частими густими ударами молотів...»

Так! Багато взяв малий Франко для себе під час одвідування батькової кузні. Це ж, певно, там він чув про народне повстання 1848 року³ і про народних повстанців давніших часів, про опришків⁴, про Олексу Довбуша, про Лук'яна Кобилицю⁵.

Звикнувши у кузні батька до молота і до людей, звикнувши до вогню, до блиску розпеченого заліза, він уже ціле життя своє не переставатиме про вогонь, про молот і про сокиру говорити.

Тяжко було рости і вчитися малому Франку! Адже

в тюрмі народів Австро-Угорської монархії українські трудящі не мали права на освіту.

Іван Франко у своєму оповіданні «Schön schreiben» з огидою згадує, як одного разу вчитель каліграфії так ударив його кулаком в лице, що він аж кров'ю заюшивсь... Цей вчинок вчителя, як згадував потім Франко, «в серці хлопського сина⁶... стався першим насінням обурення, погорди й вічної ворожнечі проти всякого поневолення та тиранства».

Якого поневолення та тиранства над трудящими набачився Іван Франко, коли вже він виріс і змужнів!

В 1875 році Франко зараховується студентом на філософський факультет Львівського університету. Як признавався Іван Франко в автобіографії⁷, лекції зовсім не цікавили молодого студента, бо не дали йому ні методу, ні знань. І він, розчарувавшись, став шукати знань поза університетом.

Іван Франко ретельно взявся відвідувати студентський так званий «Академічний гурток»⁸, а в органі цього гуртка — «Друг»⁹, як член редакції, почав друкувати свої поезії, прозу, рецензії й переклади. В цей час він захоплюється творами Льва Толстого, Тургенєва, Чернишевського. Та досить було тільки прочути про це галицьким реакціонерам, як вони вже зчинили галас і зразу ж донесли куди слід. Сталися арешти членів редакції журналу, в тім числі й Івана Франка.

Дев'ять місяців тримали Франка в тюрмі — протягом 1877 й 1878 років! Але не зламала Івана Франка тюрма, а, навпаки, ще більше його твердим в своїх переконаннях зробила.

Звичайно, чорна згряя галицьких реакціонерів не залишила Франка в спокої і після виходу його з тюрми, але він намагався не звертати на це уваги. Стільки ж бо передумати думок прийшлося Іванові Франкові в тюрмі, стільки планів активного діяння накреслити, що він всі сили тепер уже віддавав тільки найголовнішій своїй справі. Ось уже задумано з товаришами продовжувати видання їх журналу — нехай хоч і під іншими назвами — чи то «Громадський голос», чи «Дзвін», чи «Молот»¹⁰, — але щоб був він неодмінно! Щоб вся передова суспільність їх почула! А коли ж, бува, громадський голос спинять, тоді ми вдаримо у дзвона! А ні, то молот візьмемо — хай гупа молот по головах міщан духовних, по головах експлуататорів-капіталістів!

І з серця поета вирвалась пісня, яка складена була ще в тюрмі: «Обриваються звільна всі пута»¹¹.

...Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впає перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертати назад.

(«Товаришам із тюрми»)

В 1878 році Іван Франко у своєму оповіданні «Моя стріча з Олексою» говорить уже про новий, колективний спосіб володіння землею, який буде при соціалізмі: «...щоби все поле збили в один лан громадський і щоби на нім робили всі разом...»

Як у вірші «Товаришам із тюрми», так і в оповіданні цьому ясно відбилось уважне вивчення Франком «Капіталу» Маркса, вивчення творів Бєлінського, Герцена, Чернишевського.

Книги з економіки сільського господарства, які він вивчав, мов живі, говорили йому, до якого кінця доведе Галичину хижацька політика Австро-Угорщини. Іван Франко пише статтю, в якій підкреслює високий процент смертності українського населення в Галичині. І зміст статті, і сама назва її — «Як ми умираємо» — звучать як протест проти дій австро-угорського уряду. Таке страшне діялось в Австро-Угорщині щодо українського населення Галичини, що навіть на великій віддалині почув про це також і Герцен. Герцен писав: «Місця такого нема в просторій імперії, де в повітрі не лунав би стогін заглушеної без жалю народності, де б не валялися кайдани, що перержавили на живих кістках».

Іван Франко спішить уже тепер здійснити все те, що він глибоко продумав у в'язниці. Причому гаряча діяльність його набирає зараз характеру переважно пропагандистського. Ось він пише популярний підручник з політичної економії¹², побудувавши його за працями Карла Маркса і Чернишевського; ось він в робітничих гуртках самоосвіти Львова, Дрогобича й Борислава читає лекції з політичної економії¹³, ось у польській робітничій газеті «Ргаса» друкує свою статтю «Про працю»¹⁴, в якій закликає читачів своїх на боротьбу проти капіталізму. Але з найбільшою силою цей заклик прозвучав у Франка в його найкращому вірші «Каменярі». У ньому поет з усією повнотою виявив розуміння того, що тільки організований наступ на капіталізм може дати перемогу пролетарям.

І всі ми, як один, підняли вгору руки,
І тисяч молотів о камінь загуло.

Іван Франко підкреслює тут відвагу каменярів, відвагу, безстрашність і рішучість.

Хоч не одного там калічили ті скали,—
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

Безстрашно йшов Іван Франко у боротьбі за свободу, за вселюдське щастя, але — погляньмо — як його калічило життя!

В 1880 році Івана Франка заарештовують вдруге, а в 1889 році — втретє. Великі алідні опали Франка. А до того, ще ж і реакціонери всіх мастей пильно стежили за кожним його кроком. І як тільки Іван Франко, після свого повороту до Львова, заходився коло видання журналу «Світ»¹⁵, як уже вся та вовча зграя ворогів робітничого руху завила, заскиглила на нього в чорній пресі. І коли згодом поїхав Іван Франко до Києва, щоб у багатих українців грошової попрохати підтримки для видання нового часопису, — таку ж саму він зустрів тут вовчу зграю, яка радила йому покинути революційну справу і прибиватись до їхнього берега.

Характерним щодо тодішнього революційного змужніння поета є вірш його під назвою «Човен» (1880). Хвиля морська питається у човна:

Хто ти, човне? Що ти, човне? Відки і куди пливеш?
І за чим туди шукавш? Що пробув? Чого ще ждеш?

І човен відповідає, що він вічно кудись спішить і що дуже трудна путь його по морю:

Хвиля носить, буря рве,
Скали грозять, надять-просять к собі берега мене.

Та наш поет ненавидів ті береги, де українські націоналісти, на череві полягавши, грілися навколо козакофільського вогнища, а по сусідству з ними розташувалися також і «москвофіли», й «народовці»... І каже до човна хвиля морська: «Не всі ж човни і в бурю гинуть. А хто знає, — може, в бурю іменно і врятуєшся ти?»

Цей вірш дуже показовий для розуміння творчості поета. Справді. Після кількарязового сидіння в тюрмах Іван Франко не тільки не злякався, не відступив, не пом'якшав, а ще одвертіш став іти напроти бурі: може, в бурю іменно і врятуєшся ти?

Історія дає нам великі приклади із життя сильних натур, із життя борців за людське щастя і свободу, які тільки в бурях могли рости і розкривати свій протест проти старого якнайширше. Такими насамперед були Радичев, Шевченко, Чернишевський. Таким був і наш Франко.

Чи можна хоч на мить одну припустити, що цю буряність його творчого темпераменту Іван Франко дістав

готовою при самому народженні? Ні. Іван Франко в житті своєму довго шукав прямого й правдивого шляху. Не раз він і в рівчаки попадав, не раз і на колючий терен наклювався.

У відомій обробці Івана Франка народного переказу «Рубач»¹⁶ (а є ж вона у нього окремо прозою й окремо терцинами) ось як звучить початок: «В час мосі далекої і важкої мандрівки зайшов я у величезний, густий ліс — і заблудив». Сильно вражає цей початок як прямою автобіографічністю, так і тим, що так же само починається і поема Данте «Пекло»¹⁷. Вчитавшись у Франкову обробку народного переказу, ми зразу ж бачимо, що цю подібність початку наш поет зробив неспроста. Наш поет цим хотів показати, що подібно до того, як Данте в лісі загрозували звірі та гадюки, так само й йому в житті загрозували реакціонери, шпигуни, націоналісти. Подібно до того, як Данте вивів із лісу римський поет Вергілій, Івана Франка з його блукання вивів рубач. Це був не хто інший, як робітник, який «рубав заповори на шляху людськості, заповори, покладені дикістю, темнотою і злою волею».

Обробка народного переказу «Рубач» є одним із свідчень того, як Іван Франко підходив до оцінки народних рухів, як підходив він до розуміння робітничого руху. В той час як Куліш, виходячи з своїх буржуазно-націоналістичних поглядів, твердив, що козацькі війни нібито були війнами проти росіян чи поляків, Іван Франко, висміюючи це в своїх працях, поправляв його перед очима передових учених світу. Іван Франко говорив, що війни козацькі провадились «не для того, що це були руські або польські, а для того, що це були паня»¹⁸. Народні рухи, зокрема опришківство, він розглядав як соціальне явище, вбачаючи в них справедливий вияв класової боротьби проти гнобителів. У цілому ряді своїх художніх творів, публіцистичних статей та наукових досліджень («Петрії й Довбушуки», «Кам'яна душа», «Наливайко в мідному биці») Іван Франко підкреслює, що сила ватажків полягає в їх кровному зв'язку з народом. Сміливо відстоюючи думку, що творцем історії є народ, а не окремі герої, Іван Франко історію України, всупереч Грушевському, розглядав не як розповідь про життя гетьманів та вельмож, а як історію «опришків з Довбушами і Баюраками»¹⁹.

Велику увагу славний Каменяр приділяв вивченню робітничого руху. Ще як він був одним з редакторів польської робітничої газети «Ргаса», він першим на Україні переклав на рідну мову і надрукував 24-й розділ «Капіталу» Маркса та кілька розділів «Анти-Дюрінга» Енгельса.

Причому до них дав свої передмови, ціллю яких було ознайомити українських трудящих знаннями законів суспільного розвитку. «А для своєї цілі,— писав він,— ми не можемо знайти кращого провідника над Карла Маркса»²⁰. Іван Франко у всіх своїх соціологічних працях широко пропагував марксистське вчення, хоча послідовним марксистом він і не став.

Письменник-революціонер не одводив свого пильного ока від революційного руху в Росії, що все більше й більше розгортався. Він і сам був тісно зв'язаний з цим рухом. Особливо активну діяльність свою виявив Франко у 90-і роки, коли Володимир Ілліч Ленін заснував «Союз боротьби за визволення робітничого класу» та газету «Искра»²¹. Франко підтримував постійний зв'язок з «Искрою»²². Як свідчить Бонч-Бруєвич²³, Іван Франко посилав до редакції свої кореспонденції, йому ж, з відома В. І. Леніна, із редакції систематично переправляли «Искру».

Страшне, жахливе було становище робітників, яких давив капіталістичний гніт!.. Але вони всіма силами боролися проти визискувачів, катів і тиранів. Письменник наш конкретно бачив це на промпслах у Бориславі, де виступ робітників, їх страйк в таких формах пройшов, що аж сам Борислав у пожежі засміявся...

Повість Івана Франка «Борислав сміється», яку він надрукував у редактованому журналі «Світ», вперше — не тільки в українській, а і в світовій літературі — відтворювала картину організованого робітничого руху, наголошувала на неодмінній потребі єднання робітників і селян у боротьбі проти капіталістичного ладу.

Позитивні герої творів Франка — пролетарі — боролись за торжество вселюдських ідеалів, про які Франко товаришам своїм писав з тюрми:

Наша ціль — людське щастя і воля²⁴,
Розум владний без віри основ
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Усі ми знаємо, що свій літературний шлях Франко починав під впливом Тараса Шевченка.

Звичайно, в той час, як Шевченко, відповідно з своєю епохою, опирався на селянські маси — з серпами і косами в руках,— у Франка вже появилася велика відмінність від свого попередника; він орієнтувався на робітника, в руках якого був молот, важений молот!

Як і Тарас Шевченко, Іван Франко з дружнім словом простягнув свої розкриті руки до народів світу — ближніх

і дальніх,— і насамперед розкрив свої обійми до братнього російського народу.

Іван Франко завжди виступав поборником ідеї дружби та братерства народів. Це у нього впливало із гарячої любові до свого народу, а також із глибокого розуміння корінних інтересів його. А корінні інтереси українського народу базувалися на головному — на тісній дружбі з російським народом. З радістю говорив Іван Франко, які глибокі в нього симпатії, яка гаряча у нього любов до «Росії Гоголів... Белінських... Добролюбових... Некрасових...» «Ми всі русофіли,— писав він,— чуєте, повторюю ще раз: ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і вивчаємо його мову і читаємо в тій мові, певно, не менше, а може, й більше від вас...» Як чудесно Іван Франко відповів на запитання, за що саме він любить російську демократичну культуру! «Коли твори літератур європейських,— писав він,— нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіяні... порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених».

Усі напади на передову російську культуру й діячів її дуже близько брав до свого серця Франко, а тому зразу ж давав цим нападам належну відсіч. Він гостро виступає проти націоналістичної концепції Нечуя-Левицького, який ототожнював російське самодержавство з російським народом та його революційно-демократичною літературою. Так же само і в другий раз на нападки націоналістів схвильовано заявив: «Народ московський утворив велику державу, куди так чи інакше звертаються очі всієї Слов'янщини. Народ московський витворив життя духовне, літературне й наукове, котре також тисячними потоками ненастанно впливає і на Україну, і на нас».

Багато виступів своїх Франко спрямовував проти підступної діяльності мракобісів-церковників. Їх антинародні дії постійно викривав він у своїх численних сатиричних, публіцистичних та наукових творах.

Івана Франка, як і Тараса Шевченка, за обсягом і силою його творчості називають океаном глибоким, безбережним. Але ж і океан завжди доступний вивченню докладному з боку учених.

Радянські франкознавці на яку тільки не спускались глибочів, досліджуючи спадщину Франка! Радянські критики і літературознавці великі, величезні цінності відкрили і відкривають у писаннях Франка і нам із глибини на поверхню виносять, щоб всю красу їх показати!

Радісно тут відзначити, що до розробки спадщини Каменяра все більше та частіше беруться франкознавці й за кордоном, зокрема в Чехословаччині, Польщі, Болгарії, Німецькій Демократичній Республіці, Канаді...

Окремо любив розробляти Іван Франко тему про національне й інтернаціональне в природі творця. У своїй праці «З чужих літератур»²⁵ він відзначає: справжній творець неодмінно повинен корінням своїм заглиблюватися у рідний ґрунт, а гіллям розростатись в інтернаціональній атмосфері. Таким і був Франко, який пильно стежив за життям зарубіжних літератур — перекладав і сам учився у інших.

Щодо перекладів Франка з різних мов літератур народів світу на українську, то тут усім же нам видно: ніхто з українських письменників не зробив стільки, як він! Цим Іван Франко, як сам він висловлювався, будував золотий міст поміж народами²⁶.

Передові представники народів світу знали про благородну, подвижницьку працю Івана Франка, тягнулися до нього всім серцем, особисте заводили знайомство. Треба сказати, що Іван Франко і його товариш, відомий письменник Михайло Павлик²⁷, були тим осередком, через який переправлялась нелегальна революційна література з-за кордону в Росію. Про це в своїх спогадах та листах розповідають Віра Засулич²⁸, Бонч-Бруевич і видатна англійська письменниця, автор роману «Гедзь» (в російському перекладі «Овод») Ліліан Войнич²⁹. Войнич сама особисто приїздила до Львова. Зустрічався Іван Франко також з письменниками Польщі, Болгарії, Сербії.

Численні факти життя і діяльності Франка показують, яким широким було коло інтересів генія безсмертного Каменяра.

Геній Франка містив у собі і великого художника слова, і видатного вченого, і критика, і публіциста, і перекладача, й редактора... Основним у всій його діяльності було поєднання теорії з практикою життя. За словами самого Франка, це означало бути «поперед усього чоловіком»³⁰. Саме ж як цільна людина, Франко і діяв у всьому, до чого б він не доторкнувся: і як митець-новатор, і як громадської совісті будитель, і як каменяр, що молотом лупав скелю соціальної несправедливості... Він з повним правом міг сказати про себе:

...Я син народа³¹.

Що вгору йде, хоч був запертий в льох,
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я в мужик, пролог, не епілог.

Як син народу, що рвався з льоху, Іван Франко в своїй діяльності спішив розробляти перш усього те, чого раніше в Галичині ніхто не починав ще. Він узявся до такої важливої справи, як розробка проблем реалістичної естетики. Основоположною щодо цього є його праця «Література, її завдання і найважливіші ціли», в якій він гостро виступав проти прихильників ідеалістичної естетики, відстоюючи принципи партійності, народності й правдивості. Іван Франко незаперечно заявив: «У нас єдиний естетичний кодекс — життя... Ціль літератури — служіння народові»³². Утверджуючи реалістичні погляди в галузі естетики, Франко і в своїй художній творчості, і в критичних працях, друкованих в журналах «Життя і слово»³³ та «Світ», послідовно боровся проти декадентів, формалістів, проти прихильників мистецтва для мистецтва, проти безідейності.

Найвищим виявом реалізму в творчості Франка є його поема «Мойсей». З прозорливістю революціонера-демократа поет пророкує українському народові щасливе майбутнє в сузір'ї інших вільних народів.

Незламний Каменяр, будучи надто вимогливим до своєї творчості, так само й від інших письменників вимагає докладного знання життя реального, високої культури та високої майстерності. Він писав: «Тільки той письменник може нині мати якусь значення³⁴, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якусь своє слово в тих великих питаннях, що ворухать її душею...» Сам Франко завжди прагнув бути художником-реалістом, людиною з великим серцем і громадянином, що є невіддільним одне від одного.

Він завжди брав участь у революційній боротьбі трудящих Галичини, з неослабним інтересом стежив за розгортанням революційних подій в Росії. Усім відомо, з яким захопленням Іван Франко вітав першу російську революцію 1905—1907 років. У своєму знаменитому «Відкритому листі до галицької молоді» Іван Франко з піднесенням і радістю писав: «Схід Європи, а в тім комплексі також наша Україна, переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму...»

Прихід весняної доби радував Івана Франка, бо він вбачав у ній здійснення вікових сподівань і прагнень свого народу.

Те, про що мріяв Іван Франко, здійснилося тільки тепер, в нашу величну радянську епоху. Тепер усі східнослов'янські народи — російський, український, білоруський — з'єдналися узами вічної дружби і братерства.

Розцвіла дружба між усіма народами багатонаціональної нашої Батьківщини!

Сьогодні у боротьбі українського народу і братніх народів Радянського Союзу, як і всіх трудящих світу, за мир, взаєморозуміння і мирне співробітництво виступає разом з нами, як наш сучасник, і могутній Каменяр — слава й гордість великого українського народу!

Поет прославляв нестримний розгін лавини вічного революціонера:

І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб згасила, мов огонь,
Розвидняющий день?

Усього один рік не дожив Іван Франко до Великої Жовтневої соціалістичної революції. А все ж таки передчував він день, що мав уже розвиднитися от-от...

І розвиднілось. І засяяло сонце свободи над українською землею! Велика Жовтнева соціалістична революція, поваливши владу поміщиків та капіталістів, знящила соціальний і національний гніт.

Комуністична партія вивела всі народи Росії на широкий шлях. Це шлях вільного й щасливого життя. Великий Ленін, звертаючись до трудящих України, підкреслював, що тільки в союзі, що тільки в дружбі з великим російським народом — запорука свободи України. «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських³⁵, — вчив В. І. Ленін, — вільна Україпа можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови».

Возз'єднаний український радянський народ під керівництвом Комуністичної партії досяг великого розквіту своєї економіки й культури. Разом з усіма братніми народами він іде до вершин комунізму!

[МУСА ДЖАЛІЛЬ ¹]

У нашій країні з кожним днем все більше зростає народне господарство, зростає культура. У нас зараз новий бує розквіт науки, техніки, літератури та мистецтва.

Широко й щедро відзначає своїх творців достатку та примножувачів духовних багатств наша багатонаціональна Батьківщина.

Одним із таких відзначень є присудження Ленінських премій.

Невимовної радості й гордості сповнилося моє серце, коли я узнав, що за найвидатніші досягнення в галузі літератури Ленінську премію присуджено революційному татарському поетові Герою Рад[янського] Союзу Мусі Джалілю.

Знав я Мусу Джаліля давно, хоч особисті зустрічі наші з ним були аж надто короткочасні. Уважно стежив я за його творчістю ще в 30-х роках (до мене регулярно приходили газети й журнали з Татарської республіки), а згодом мені з преси стали відомі його переклади творів укр[аїнської] класики (в журналі «Совет едэбiяты» ²), відома активна участь Джаліля у збірниках на відзначення 125-річчя від дня народження геніального співця України ³.

Весь час я зберігав часописи з віршами Джалі[ля], як також і коротеньку записку від нього, передану мені через руки. На жаль, усе це загинуло в Києві під час навали гітлерівських людоїдів. Тільки маленька книжечка якимсь чудом залишилась була у одного мого знайомого, це книжечка з моєї бібл[іотеки], видана в Москві 1930 року під назвою «Сигнал» (татарською мовою). Там поміж віршів та[тарських] поетів уміщено вірш Муси Джаліля, в якому він Леніна оспівує розум ⁴, Леніна волю...

Я особисто дуже та й дуже зобов'язаний Мусі Джалілю: він у листі своєму (під час написання) «Моабітського зошита» поміж небагатьох імен йому рідних назвав і моє ім'я ⁵... Я весь душею затремтів, коли прочитав про це у статті його дружини!

Чим я заслужив з боку Муси Дж[аліля] на таку велику увагу? Чим її можна пояснити? Очевидно, тільки священним почуттям ленінської дружби народів, братерською любов'ю до народу українського. Та й сам же Муса Джаліль говорить про це в своєму фронтовому вірші «Братерство»: ⁶

Україно!
Сестро Татарстану!
До тебе весь я сповнений любові.
Ти мов той сокіл поранений, що в крові,
Розпростершись, лежить...

Далі він [пише]:

І коли кати неситі, зневаживши честь твою і волю,
Тяжко насміявся над священною могилою Тараса, —
Знай, Україно, що єсть же на світі
Дружба й братерство.

Народ татарський разом з рос[ійським] в[ародо]м проти ворогів послав своїх джигітів, щоб звільнити Україну, щоб фашистів прогнати з Дніпра!

І закінчує свій вірш Муса Дж[аліля] такими словами:

Ми— діти однієї Батьківщини,
Ми ринулись, моя ті могутні води...
В братерстві наша міць!
Не встоїть ворог,
Якщо так тісно спаяні народи!

Які це крилаті слова! Коли в наш час на Заході агресори мріють нову розпочати війну, хочеться без кінця повторювати ці слова Муси Джаліля.

Так! Якщо в братерстві наша міць, то ніхто, ніхто нас не поборе!

Наостанці окремо хочу сказати, що я мрію написати новий свій твір — про великого революційного поета, полум'яного патріота — Мусу Джаліля ⁷.

[1957]

НАШ СЛАВНИЙ ПОПЕРЕДНИК

Сьогодні, 5 травня, традиційне свято радянської преси — наймогутнішого знаряддя комуністичного виховання мас. Сьогодні багатомільйонна армія працівників преси одночасно радо перекликається по всім просторі нашої неозорої країни. І кожен з цих працівників — чи то в публіцистичній статті, чи в фейлетоні, в кореспонденції або ж нарисі — про одне, найголовніше сьогодні дбає: не послабляти уваги в справі комуністичного виховання мас; не послабляти темпів у праці на терені народного господарства та культури; на кожному кроці виявляти й показувати найкращі прогресивні методи праці, щоб якомога швидше змогли ми виконати поставлені перед нами Комуністичною партією величні завдання. Також іще одне: сьогодні у нашій пресі багатьох з любов'ю буде згадано з числа наших славних попередників, які в труді своїм життя не жаліли, щоб перед усім світом ще вище піднести вгору чудесну Соціалістичну Батьківщину.

Одним із таких наших попередників є Василь Еллан-Блакитний¹ — поет, громадський і партійний діяч, редактор, публіцист, сатирик. І саме ж сьогодні нам хочеться згадати його — сьогодні, в день преси нашого народу.

Василь Еллан, сам будучи хворим на серце, стільки ж бо сил своїх, стільки енергії віддав на невідкладну справу захисту завоювань Жовтня, на справу організації української радянської літератури! Смільним, обурливим стає в наш час, коли читаєш, як деякі люди з націоналістичним душком ще за життя автора та починали на пальцях вираховувати, скільки процентів в його поезії було залізного поета-трибуна і скільки процентів лірика. І чи не нашкодів, мовляв, собі Василь Еллан, що м'якої лірики, бач, залишив нам дуже мало. Гостру відсіч зразу ж дано було тоді цим людям, відсіч з боку вірних друзів Еллана. О, хитромудрі, недолугі статистики від критики! Та хіба ж можна ділити талант поета-борця на окремі частини? Та хіба ж можна з термометром підходити до творчості поета-

комунара? Статистикою й термометром нічого тут не виявиш, нічого не скажеш. Бо й справді Василь Еллан брав участь у повстаннях проти петлюрівських банд, проти російської контрреволюції, проти гетьмана Скоропадського. Василь Еллан і в Лук'янівській тюрмі² проти ворогів не припиняв боротись. От куди йшла енергія поета-комунара!

Але це, очевидно, зовсім не цікаво українським націоналістам та іншим контрреволюціонерам різних мастей. Та ніхто й не збирався й не збирається в цьому їх переконувати. Уся ж Країна Рад, і зокрема Радянська Україна, знала, що Василь Еллан був пристрасним пропагандистом і оповісником безсмертних ідей Леніна, ідей партії Комуністичної — і як такий, він неподільну прагнув виробити (і виробив) у собі цільну творчу вдачу, вдачу революціонера. Я говорю «прагнув виробити» для того, щоб не здалось, що Василя Еллана я хочу показати революційним діячем від самого його народження і що в біографії його жодних не було плямок чи то крапочок, а тим більше роздуму глибокого, на яку ступити. Ні. Уродився Василь Еллан, як і всі люди, без сорочки, а вже потім, як став він мужніти і як усвідомив, що не лише за своє національне боротись треба, а, навпаки, за інтернаціональне, за об'єднання трудящих всього світу і в першу чергу за тісне об'єднання з трудящими Росії, — тоді він і всю свою вдачу творчу одягнув у неподатливу для ворожих стріл одіж. Надто складною була тоді обстановка по всій нашій країні, і особливо на Україні! І Василь Еллан твердо ступив на єдино правильну путь — на ту путь, по якій усіх нас закликав іти вождь пролетаріату всього світу — великий Ленін. І от — погляньте! — якими ж ясними, світлими і блискучими фарбами освітилась біографія його, поета-бійця, революціонера, невтомного організатора.

Останнім часом наші критики, літературознавці та публіцисти ретельно беруться до розробки спадщини Василя Еллана-Блакитного³. І наш революційний поет постане незабаром в належному світлі у перший період творіння української радянської літератури. З любов'ю в пресі в наші дні говорять про Еллана старі більшовики, його сучасники, друзі по роботі. Усі вони підкреслюють, що, крім заслуг його перед партією (організації пролетарської української літератури, редагування газети «Вісті»⁴), іще є особлива заслуга у нашого поета-борця — це виховання молоді радянської. Василь Еллан бережливо ставився до молодих сил творчих — до письменників початкуючих, до кореспондентів, робількорів — як у створеній ним лі-

тературній організації «Гарт»⁵, так і в редакції газети «Вісті».

Метою цієї моєї замітки, як я вже й на початку зазначав, було установлення традиції пов'язування в день радянської преси імені одного із перших організаторів преси української — Василя Еллана-Блакитного. Нехай же багатомільйонна армія працівників преси від душі, від усього серця згадає сьогодні Еллана, свого славного попередника, поета-борця, поета-комунара. А він завжди ж із нами.

1957

[ЗАДУМИ НА 1958-й]

Працівники «Літературної газети» запитують мене, що я писав у цьому, сороковому році нашої Радянської влади. Це запитання я приймаю саме ось в якому розумінні: слід відзвітуватися перед нашими читачами не лише про видрукуване, а й про те, над чим я працював, про що думав, які теми й мотиви в мені визрівали, на що пішла моя творча енергія.

Видав цього року нову книжку «Ми — свідомість людства». У ній присвячую ряд творів нашому вождю і патхненнику — великій Комуністичній партії, відтворкою боротьбу радянського народу за мир у всьому світі, проти всіляких ворогів трудящих, вдаюся також і до інших тем.

Ця книжка, безперечно, не може бути повним звітом про мою творчу роботу за весь рік. Адже є і ще немало написаних творів, які до цієї збірки не увійшли. Вони або ж потребують ще доробки, або ж, просто сказати, відстоюються.

Творча енергія моя протягом цього року прагнула виявлятися в багатьох випадках: і при відзначенні історичних дат, і при зустрічах з сучасними діячами літератури та мистецтва братніх республік, та й інших країн світу. Причому, виявлялася вона, ця енергія, не лише в художніх творах, а й в перекладах, статтях, висловлюваннях, замітках.

Виписувати документально всю цю продукцію, перелічувати усе детально перед читачами, гадаю, нема потреби. Краще буде, коли я скажу лише про те, в якому саме напрямі вимог життя більш усього скеровував свою увагу.

Нас, творців, в біжучому житті нашому зачіпає буквально все: і зміцнення дружби народів, і боротьба за мир, і змагання з Америкою, і торжество нашої науки, і ще багато чого.

По силі своїх можливостей, так само, як і інші письменники, намагався я відгукуватися на всі ці події. Але більш усього хвилювала мене в цьому році молодь,—

насамперед, наша молодь радянська, а також і молодь світу, з якою ми зустрічалися на фестивалі в Москві та на конгресі в Києві¹.

Яким сильним і несхитним виявило себе на них як наше радянське, так і зарубіжне молоде покоління! А буржуазія ж наліплює на прогресивну молодь Заходу ярлик «втраченого покоління»!

Фестиваль і конгрес демократичної молоді світу навяли мені багато нових мотивів. Обізвався я на них окремими віршами². Але чи можна вмістити всю велич цих подій міжнародного значення у якісь невеликі вірші? Я хотів було розмахнутись на цю тему більшою річчю, щоправда, вже й написав якусь частину з неї, але ж закінчувати буду цю річ в наступному році.

До 40-річчя Радянської влади на Україні створив кілька пісень про Радянську Україну³. Деякі з них вже видрукувані у пресі і окремо з нотами.

Перекладав ще твори поетів російських, білоруських, єврейських, вірменських, татарських, а також болгарських та чеських.

Працював над перекладом опери Р. Вагнера⁴ «Лоенгрін» (до відзначення 75-річчя від дня смерті композитора). Робота ця теж вже закінчена.

Опрацював першу частину своїх записів, які я робив під час подорожі капели К. Стеценка⁵ по Україні 1920 року.

Велику радість дала мені поїздка цього року на Кременячуцьку ГЕС⁶, де я мав можливість познайомитися з робітниками та з процесом їхньої роботи на всій території будівництва. Там, у вільні від роботи хвилини, розмовляв я з робітниками і з їхніх вуст записав багато цікавого, що стане мені основою для нових віршів.

Побував я також і в деяких селах Полтавщини та Кіровоградщини. Зустрічі з людьми, розмови з читачами в цих селах також залишили у мене незабутнє враження.

Що ж до планів на майбутнє, скажу: для творчості не існує ні минулого, ні нового року, для творчості існує тільки безперервне горіння творчої енергії. Отже, все почате в цьому році, природно, продовжиться у мене і в наступному.

Мрію написати поему. У ній задумав дати образи видатних діячів революційного минулого. Деякі уривки з цієї поеми вже увійшли до останньої книги⁷.

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 300-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ
ВИХОДУ В СВІТ ПОВНОГО ЗІБРАННЯ ТВОРІВ
ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО]

Товариші!

Сьогодні усі ми, що зібралися тут, відкритим серцем і теплим словом згадуємо і вшановуємо великого сина чеського народу, видатного мислителя, засновника нової педагогіки, гуманіста, борця за мир і співробітництво поміж народами — Яна Амоса Коменського.

В наші дні минає 300 років від того часу, коли в Амстердамі вийшло з друку повне видання творів його². Педагогічні та філософські твори Яна Амоса Коменського, як і вся його діяльність, неоціниму послугу зробили не тільки своєму рідному народові, а й усьому людству. Отже, за рішенням Всесвітньої Ради Миру все прогресивне людство відзначає цю пам'ятну дату виходу творів світоча слов'ян з особливою любов'ю та подякою.

Ян Амос Коменський народився в 1592 році в Моравії³, що тоді вже належала до Чехії. Батьки його належали до демократичної общини «Чеських братів»⁴. Ще за дитячих років своїх багато він зазнав тривожного неспокою і лиха та горя, багато перечув на собі злиднів та нестатків. У юнацькі роки — в роки змузління та визрівання світогляду свого — Ян Амос Коменський так само неспокійний був душею: весь час у нього таке було враження, ніби він живе не на своїй батьківщині, а десь у чужій чужениці. Одні тільки взяті війни агресивні — скільки вони приносили народові його нещастя: смертей, руйнації, каліцтва! А релігійні суперечки! А пригнічування менших народів сильнішими! Позбавлення прав бідних з боку багатіїв, князів та визискувачів! Упослідження прав жінки! Утиски й переслідування...

Найбільше ж Яна Амоса Коменського обурювало те, що на той час австрійські Габсбурги⁵ так хитро взяли в свої лабеті слов'ян, що їм — себто і чехам, і моравам — не можна вже було й дітей своїх рідної мови навчати. Справді. Дитину, яка поступала до школи, першим чином попереджали, щоб вона на кілька років зовсім забула за свою рідну мову, а щоб усердно вкидалася до заучування

латинщини. Мертва ж латинщина була чужою мовою для дитини і до того ж абсолютно незрозумілою.

І поклявся в душі своїй Ян Амос Коменський: скрізь, де б він не жив, завжди проти такої несправедливості виступати! Завжди протестувати проти невірної постановки справи виховання молодого покоління! Австрійські Габсбурги особливо нахабно розперезалися після того, як чеських повстанців розбили вони в битві на Білій горі 1620 року⁶. Габсбурзькими реакціонерами насамперед чеську мову оголошено було забороненою — і на кострищі обпалено їй крила. А замість неї із нір гадючих вилзли мови латинська та німецька.

«Це знову вогонь? Це знову онімечення?» — непокоїлись чехи. Та Коменський їм відповідав одне: «А пригадайте, про що сам Ян Гус, будучи вже на кострищі, скрикнув?» — «Народиться лебідь!» — «Отже, треба бути твердими. Пройдуть злигодні, — казав він, — і все, чим володів ти, знов повернеться до тебе, народо чеський». Народиться лебідь!

Звичайно, лебідь білий, з гордо вигнутою шиєю, лебідь, що на крилах своїх несе свободу, не так швидко з'являється в історії кожного народу. Для того, щоб він з'явився, особливі обставини потрібні. Для того, щоб він на крилах знявся вгору і ячати почав, скликаючи мужніх синів народу на боротьбу, на битву з ворогом лютим, дозрілість політична людей потрібна, потрібне всенародне зцементування сил і довгорічна попередня підготовка.

І хоча чеський народ після білогорської катастрофи не занепавав морально, а все ж таки йому дуже трудно було опинатися переслідуванням католицької церкви та своїх же феодалів, бо почалася вимушена в країні еміграція, в ході якої мусив виїхати з Чехії і сам він⁷ — Ян Амос Коменський.

Пробираючись до Польщі, чеські вигнанці з надією в серці зверталися до Яна Амоса Коменського приблизно з такими словами: «Ну от, уже не тільки мову нашу на замки замкнули вороги, а навіть і саму пісню чеську та моравську у підземелля хочуть вони кинути. Та не бувають цьому! Іще ж живуть у народі пісні гусьтські — пісні про подвиг Яна Гуса! Саме ж їх треба зібрати, їх треба видати друком і знов поширити в народі. Яка твоя думка про це, Яне Амосе?»

І відповідав їм на це Ян Амос Коменський: «Велика ваша правда! У нашу епоху насильства й тьми пісня, дійсно, чи не найсильніше може діяти в боротьбі проти загарбників, проти небезпеки покатоличення та понімечен-

ля. Тому ми й справді поставимо її проти гніту в своїй батьківщині, поставимо на сторожі. Але ж передо мною ще й інші зобов'язання стоять. Це ось такі, наприклад: створення здорової, правильної системи виховання молоді; пропагування дружби й співробітництва поміж народами світу; заснування міжнародних товариств, наукових асоціацій та Міжнародної Академії наук. Про все це написати хочу в своїх книгах, все це хочу широко розвинути і в практичній діяльності».

Товариші! Зараз у доповіді шановного Григорія Силівича⁸ ми з вами простежимо весь життєвий, науковий і практичний шлях Яна Амоса Коменського; зараз ми з вами пройдемо усі стежки й стежиночки, якими ходив Коменський. Отже, я тут лише коротко дозволю собі сказати: дійсно, у всіх країнах, куди тільки не закидала Коменського недоля еміграції (у Польщі, в Англії, Швеції, Угорщині й, нарешті, в Голландії), — скрізь він усі сили свої віддавав на те, щоб удосконалити, — та ні, щоб зовсім в інший — у світлий, у кращий — бік повернути науку педагогіки! І він це зробив у трактаті «Материнська школа», в геніальному творі його «Велика дидактика», у підручнику «Видимий світ в зображеннях», у творі «Вихід із схоластичних лабіринтів» і в багатьох інших.

Те ж саме й щодо зобов'язання його перед своїм народом поставити пісню на лінію опору й боротьби проти загарбників. Так! Він у 1659 році в Амстердамі видав збірник (канціонал)⁹, куди багато увійшло й пісень гуситських. Цей збірник спеціально було передано через надійні руки в Чехію для поширення його в народі.

Так само багато Ян Амос Коменський подумав і над тим, як наблизити один до одного народи; як створити між ними атмосферу дружби й співробітництва; як, нарешті, здійснити виправлення людських відносин (ці три останні слова беру я із наголовка його праці).

І тут просто приходиться тільки дивуватись тому, як він триста років тому та міг так вірно схопити ідею дружнього співжиття народів, ідею про заборону воєн, яка сьогодні особливо близько всім нам припадає до серця! А яка прекрасна думка Яна Амоса Коменського про заснування Міжнародної Академії наук! І, безперечно, це ж саме його думкою керувався видатний філолог-славист Ватрослав Ягич¹⁰ (хорват за національністю), який у першій чверті ХХ сторіччя висунув був ідею створення Союзу слов'янських академій.

Великий вплив зробив Ян Амос Коменський на культури російського, українського та білоруського народів.

І у філософських трактатах Сковороди, і в «Енеїді» Котляревського, і в повісті «Бурсак» російського письменника Наріжного, і в романі Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський» гостро висміяно справу калічного виховання молоді в тодішній системі російської школи й школи України.

Ім'я Яна Амоса Коменського завжди з великою повагою згадується у нас в Радянському Союзі на конференціях і мітингах, присвячених справі захисту миру та забороні атомної й водневої зброї. Радянський Союз, що стоїть на чолі табору миру, соціалізму й демократії, послідовно обстоює політику розумного взаєморозуміння поміж державами світу і сам перший показує приклад роззброєння. Але ж імперіалістичні держави, що ссуть, мов телята, фінансове молоко США, весь час намагаються зірвати наші мирні плани й пропозиції. Вони це роблять уперто й систематично, причому безапеляційно порушують статут ООН, бо їм же диктує так чинити їх хазяїн і підкормлювач — США [...].

Радянський Союз непохитний. Неаламною, нерозривною дружбою спаяні між собою братні народи нашої Батьківщини. Цю нашу дружбу ще більш треба зміцнити й поглиблювати [...].

Разом з тим весь радянський народ з неослабною силою й увагою продовжуватиме свою боротьбу за справу миру у всьому світі — боротьбу за щастя й добробут народів. Мир переможе війну!

Урочистий вечір, присвячений 300-річчю від дня опублікування творів великого чеського педагога, філософа й письменника Яна Амоса Коменського, від імені Українського республіканського Комітету захисту миру, Академії наук УРСР, Спілки радянських письменників України, Українського товариства культури[ого] зв'язку із закордоном оголошую відкритим.

[1957]

ПРО ВОЛОДИМИРА СОСЮРУ

Стрімка у поета постать. Швидка хода. І голос високий, ніжний, а водночас і мужній, дерзновенний.

Постать стрімку дала йому рідна мати. Швидка хода з'явилася від темпів епохи. А вміння вкладати зміст у твори свої виходить у нього од вірності справі Комуністичної партії, від служіння народові.

Сосюра як поет народився в революційній бурі. У боротьбі за Радянську владу знайшов він свій чистий голос. Про що в післявоєнний час ізразу ж заговорив цей голос? Світ увесь розколовся надвоє! Ленін свято берегти свободу всі визволені народи закликав! Україні Радянській відкрилась широка путь — до світлого Майбутнього, в Комунізм!

В той час поет наш, треба думати, уже міг чути захоплено-піднесені голоси — і Володимира Маяковського, і Василя Чумака¹, і Василя Еллана-Блакитного та й інших. У всіх них на першому місці тема партії, тема могутності робітничого класу, що з найбіднішим селянством установив у Жовтні Радянську владу. Як гордо цю тему виявлено в поезії Сосюра, виявлено свідомість того, що він є непохитний борець нової, радянської епохи і що до лав партії вступить він саме тоді, як під час бурі все життя своє глибоко обдумав — в післяжовтневий час!

Я гордий долею солдата²
нових віків, коханий край!
На партквитку моєму дата:
двадцятий рік і місяць май.

Маяковський зростання свого таланту пояснив тим, що він весь час, будучи з партією, оспівував

в звездах пятиконечных небо³
безмерного свода РКП.

— Клянусь,— трохи згодом вторив йому Сосюра,—

що буду скрізь єдиним, чистим⁴,
як наші зорі і сонця,
і з честю ім'я комуніста
нести до смертного кінця.

Стрімка у поета постать. Швидка хода. І голос високий, ніжний, а водночас і мужній, дерзновенний.

Захоплену хвалу всеоновляючим іскрам Революції, крешучи словом своїм, немов об креміль крицею, проспівав Василь Чумак.

А Василь Еллан-Блакитний, славлячи безпомилний удар безстрашного комунара по бетонних підпорах старого світу⁵, уже в видінні перед собою цюві окреслення радянського будівництва прозирає (Дніпро у шлюзах — по Леніновому слову!), розквіт передчував Криворіжжя й Донеччини — цих двох смоків гігантських, що женуть із глибин землі в жили заводів і фабрик «блискучу і чорну кров огнедавчу»⁶.

Донбас — по Леніновому слову — «центр, справжня основа всієї нашої економіки»⁷. Як палко полюбив його Володимир Сосюра! Наш славний поет, який ще підлітком працював на донецьких шахтах, найкраще від усіх своїх товаришів по перу знав, звідки добувають ту чорну кров землі, або ж, за його висловом, «сонячний вогонь, згуслий в чорний камінь»⁸, і яку цей камінь (вугілля) має силу й значення в індустріалізації Країни Рад.

Проходження Сосурою практичної роботи на шахтах, як також і безпосередня участь червоноармійцем у боротьбі за Радянську владу, — велику перевагу дає йому перед всіма старшими поетами Радянської України. Володимир Сосюра добре уясняє значення ударів молота історії по дряглому життю старого світу, добре уясняє, куди розскакуються іскри гніву народного, на кого падають вони і кого спопеляють доценту. Реальну підоснову нового, радянського життя Сосюра на практиці, конкретно відчував — і тому він став співцем реальної дійсності, дійсності радянської, живоносної, квітучої.

Стрімка у поета постать. Швидка хода. І голос високий, ніжний, а водночас і мужній, дерзновенний.

На всі події нашого життя відзивався і відзивається в своїй поезії Сосюра. Успіхи народного господарства, зеленіючі масиви нових культур на полях, молочно-рожевий кучерявий цвіт новопосаджених садів, невтримний біг автобуса по шляху далекого напрямку, проведення каналів, сонця блиск над водами нових наших внутрішніх морів, сонця блиск і пурхання освіжаючого вітру над просторами цілих земель, сонця блиск і пісня на фестивалях молоді, і гудки заводів, і поклики супутників з надмарних високостей, і відчування високостей міжнародного місця та значення Радянського Союзу — усе, усе це знаходить відповідний відгук у повнозвучній поезії Володимира

Сосюра. І скрізь у ній відчувається любов до Комуністичної партії, любов до людей героїчного труда, любов до Батьківщини.

Цією ж любов'ю до Батьківщини породжується у Сосюрі оспівування дружби народів нашої Вітчизни, як також і гнів, великий гнів проти агресорів і капіталістів, проти всіх тих, хто накопується на священну братню дружбу нашу, на священний мир поміж усіма народами світу, — гнів проти підлих лакуз імперіалістів — буржуазних українських націоналістів.

Що ще характерне для поезії Сосюра — це вічна юність його серця, молодість неодцвітаюча. У Володимира Миколайовича так природно ллються співи — і про піонера, і про комсомольця, і про партійця з духом молодистим, і про шахтарку молоду, і про дружбу юних сердець, про кохання неповторну красу, про весілля... Ніколи не забуває Володимир Миколайович Сосюра також тих, хто життя своє поклав у боротьбі за свободу, за щастя людей, за розквіт нашої Батьківщини: солдатів, революціонерів, підпільників, партизанів, прикордонників, зв'язківців. Скрізь у поезії своїй Володимир Сосюра стрімливий, вчасний і сучасний.

Постать стрімку дала йому рідна мати. Швидка хода з'явилась від темпів епохи. А вміння вкладати зміст у твори свої виходить у нього од вірності справі Комуністичної партії, від служіння народові.

{1958}

МОГУТНЯ ТВОРЧА СИЛА, ЩО НІКОЛИ НЕ СТАРІЄТЬСЯ

Минуло сорок років від того часу, як 5-го липня 1918 року в Москві розпочався Перший з'їзд більшовицьких організацій України. На цьому з'їзді було утворено Комуністичну партію України — складову й невід'ємну частину КПРС.

Надто трудний шлях пройшла за ці довгі роки наша Комуністична партія! Але цей її шлях водночас був і славним, переможним, воістину героїчним.

Ішла ж бо вона, наша партія, разом із КПРС. Ішла вона разом із народом українським, як також і з російським та зо всіма братніми народами Країни Рад.

Скільки раз Україна стояла під загрозою бути поглиненою імперіалістами! Скільки раз наші внутрішні вороги і, зокрема, українські буржуазні націоналісти приторговували Україну то одному, то другому «свині-наполеончику»! Зовнішні вороги наші весь час тільки й думали, як би надіти ярмо рабства на свободолюбний народ український! Нашому довготерпеливому народові не раз приходилось зазнавати знущань, нелюдських мук та кривавих розправ — і від Петлюри, й від панків та підпанків Центральної ради та приведених нею німецьких окупантів, і від ката Скоропадського, й від чорносотенних зграй Денікіна, загарбника Пілсудського¹, гітлерівських людожерів...

Але кожного разу усю цю гидь нестерпну наш славний народ могутньо струшував з своїх плечей. І знову, залікувавши рани, продовжував він справу побудови соціалізму.

Чим же пояснити, що український народ кожного разу у боротьбі проти численних ворогів своїх та завжди виходив переможцем?

Насамперед тим, що народ наш уважно прислухався до думки комуністів, які підготовлювали, які організовували його на боротьбу проти «свого» чи чужого деспота, на боротьбу проти буржуазної ідеології, зокрема українського буржуазного націоналізму та великодержавного шовінізму.

Комуністична партія України, будучи вірною опорою ЦК КПРС, найголовнішим у своїй діяльності ставила таке: керуватися всеперемагаючим вченням марксизму-ленінізму; боротися проти ревізіонізму; виховувати народ в дусі радянського патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму; зміцнювати дружбу народів, і насамперед дружбу народу українського з братнім російським. Наші комуністи весь час свято тримали в своїм серці слова Володимира Ілліча про те, що тільки «при єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови». Кожного, хто намагався ослабити цю дружбу, спостигав справедливий гнів трудящих нашої Вітчизни. Так було, наприклад, з націонал-ухильниками², які хотіли відірвати Україну від Радянського Союзу (з Шумським та його послідовниками).

Отже, Комуністична партія України для народу нашого була, як і зараз є, найближчим і найріднішим порадиником, недремним охоронцем чистоти вчення марксизму-ленінізму. У цьому — запорука перемог наших.

В утворенні КП(б)У брав участь Ленін!³
Тому ж у нас чуття в душі

і горде й молоде.

І ллється спів:

Партія веде!

Сказав же він, нап світлий, ясний
геній:

ворожий світ ми переорем!

Народ весь підхопив:
поборемо! поборемо!

Незвичайну радість переживали учасники Першого з'їзду Комуністичної партії України! Гордістю сповнялись їх серця: адже організатором КП(б)У був Володимир Ілліч Ленін — засновник КПРС і вождь її великий. І схоплювались полум'ям серця синів і дочок нашої рідної партії:

— Ленін нам допоможе, як і раніш допомагав, Ленін!

Це ж він ще в страшні роки розгулу чорної реакції царської Росії сам складав проект промови з національного питання для виголошення її Григорієм Івановичем Петровським у IV Думі! У цьому проекті твердо були поставлені вимоги дати свободу розвитку української мови й літератури. А як обурювався Ленін в 1914 році, коли царські сатрапи заборонили українському народові відзначати пам'ять Тараса Шевченка!⁴

Великий Жовтець, у гніві налетівши, порозбивав усі тюрми, кайдани розірвав, геть-чисто все ненависне зняряд-

дя соціального й національного поневолення розметав і, мов блискавка, спалив його дощенту! Від Жовтня ось уже котрий час минув, а вороги ізнов з усіх боків на Україну насували, зрадники ж іще й самі їм відчинили двері...

І залунав насторожуючий клич на Першій з'їзді КП(б)У: товариші-комуністи! За долю України на нас уся лежить відповідальність, на нас! Поближче до рідного народу! Борімося за владу Рад!

Володимир Ілліч пильно стежив за тим, як проходив з'їзд, і весь час спрямовував його роботу.

Учасники з'їзду ще напередодні відкриття з'їзду, у бесідах із Володимиром Іллічем, глибоко усвідомили, що історія Комуністичної партії України не мусить бути окремою, а, навпаки, таким же шляхом повинна йти вона, як і історія Комуністичної партії всієї Країни Рад. Адже й раніше так було. Весь масовий робітничий рух України проходив же разом, одночасно з масовим робітничим рухом Росії. Після створення Леніним петербурзького «Союзу боротьби за звільнення робочого класу» такі ж «Союзи боротьби»⁵ було створено в Києві й Катеринославі. «Іскрівські» організації⁶ так само ж і на Україні, і в Росії засновувались однаковим шляхом.

Більшовицьким організаціям України, як до Жовтневої революції, так і після неї багато приходилось боротись проти кадетів⁷, меншовиків⁸, есерів⁹, дрібнобуржуазних націоналістичних партій. Але велика честь і слава належала нашим більшовицьким організаціям: у боротьбі своїй скрізь вони були вірні ленінській ідеї створення вічної дружби поміж українським та російським народами.

Настрій учасників Першого з'їзду Комуністичної партії України особливо підносило те, що Ленін за кілька місяців ще перед з'їздом трудящі маси України назвав «одним із передових загонів всесвітньої соціальної революції»¹⁰. Це було для українських революційних сил і похвалою, і водночас ще більшим підбадьоренням, яке надавало їм нової сили в їх героїчній боротьбі, нової волі.

Одя ж саме сила й воля трудящих мас мала вплив на те, щоб українські більшовицькі організації та не були б порізненими, роздрібненими центрами партійної думки й діяння, а злилися б ув одне ціле.

Велике, величезне історичне значення Першого з'їзду більшовицьких організацій України! Можна тільки уявити, яке торжество переживали учасники з'їзду! Адже на підставі об'єднання більшовицьких організацій у всеукраїнському масштабі утворено Комуністичну партію Украї-

ни, нерозривно зв'язану з КПРС і єдністю програми, і єдністю статуту, і спільною генеральною лінією. Побудова КП(б)У стояла на непохитних принципах демократичного централізму й пролетарського інтернаціоналізму.

В утворенні КП(б)У брав участь Ленін!
Тому ж у нас чуття в душі і горде
й молоде.

І ллється спів:
Партія веде!
Сказав же він, наш світлий, ясний
гевій:

ворожий світ ми переорем!
Народ весь підхопив:
поборемо! поборем!

40-річчя утворення Комуністичної партії України ми відзначили широко, з любов'ю, урочисто. За весь цей час підготовки до 40-річчя як по республіканських, так і по обласних газетах стільки друкувалося статей, нарисів і спогадів окремих делегатів і учасників Першого з'їзду КП(б)У, що із них можна б було скласти (та, певно, й складуть) цілі томища історичних матеріалів! І що цікаво, кожна обласна газета, висвітлюючи роботу з'їзду, неодмінно пишається ще й своїм, із їхньої місцевості обраним делегатом. Як це важливо для нас — знати, де зараз живуть учасники знаменної події; комуністи-підпільники; герої, натхнені Леніним; люди орлиної волі, що йшли мужнім кроком, мужньою дорогою й нікуди від ленінських партійних принципів не відступали! Кожного з них сьогодні ми називаємо тим іменням, яким Володимир Ілліч ще в 1910 році назвав Івана Васильовича Бабушкіна, одного з пропагандистів марксизму також і на Україні, тобто народним героєм¹¹. Революційні традиції сьогодні в своїх статтях і спогадах передають нам — і старшим, і молодим, і наймолодшим — учасники Першого з'їзду КП(б)У.

У цих же часописах багато друкувалося також і віршів та оповідань невідомих письменників перших років після Великого Жовтня — робітників, селян, червоноармійців. Деякі з своїх віршів вони підписували ініціалами. Республіканські та обласні газети, очевидно, взяли їх із колективно складеної нашими літературознавцями праці — «Історії української літератури»¹².

Ось вірш з характерним наголовком «На смерть Центральної ради». Скільки у ньому сарказму й зневаги до тих, хто хотів своєю волею підмінити волю народу. Ось вірш — заклик до об'єднання революційних сил України:

«Всі до купи як один, ви ж свободі оборона!» Ось пісні про радянських славних полководців — Миколу Щорса, Ворошилова, Котовського¹³, Будьонного¹⁴, Пархоменка¹⁵...

Чи всі вони, ці вірші й пісні, гранчасто-витончені й довершені? Ой ні! Далеко не всі. Але цьому не треба дивуватись. Писались-бо вони в той час, коли Батьківщина, коли революційні завоювання кожної хвилини могли бути в небезпеці і авторам цих творів приходилось кидати папір та олівець і брати швидше до рук рушницю. Проте дуже цінним у цих творах є те, що в них уже яскраво відбивалась класова боротьба. У згаданому мною вірші «На смерть Центральної ради» автор його так і говорить:

А нам потрібна власть народу
І класова боротьба
Та солідарність міжнародна,
А по «Центральная журба»!

Коли поглянути сьогодні на нашу українську радянську літературу, яка є частиною літератури всесоюзної, та коли її всім розумом збагнути та ще й всім серцем чутливим обійняти,— одне тільки й можемо сказати: які ми багаті з вами! Які ми щасливі! Наша ж бо література — українська, радянська — глибоко налита соціальними мотивами,— роздалась вона, мов та ріка, у широчінь без краю, що й не видно берегів,— і могутньо плине все вперед, вперед, відбиваючи в собі і пароплави заклопотані, і тих людей, що на них, і барки з мовчазним вугіллям, і плоти з веселою біля керма хатинкою від дощу.

Яка б не була широка та глибока ріка, а й вона ж брала свій початок із невідомого джерела, із малюсінького поточка. Джерело часто буває й зовсім без назви, та й поточок не називається ніяк. Але зате яка в них вода і чиста, блискуча, й прозора! Це тому, що вона із самих земляних глибин іде, і вже назовні виходить, пісочком та камінням профільтрована.

Такий же фільтр (крізь смаки народних мас) проходили твори тих перших письменників України, які стояли при самому зародженні української радянської літератури. Не все ще було ясно в творчості цих письменників. Багато про що вони дискутували між собою. Але вже видно було, що перші творці української радянської літератури почули голос Леніна, що вони глибоко в своїм серці сприйняли і всі заклики й настанови Комуністичної партії України.

[ВИСТУП НА ПЕРШІЙ РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ
КОНФЕРЕНЦІЇ СЛАВІСТІВ
(СЕКЦІЯ УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИХ
ЛІТЕРАТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ)]

Товариші!

Сьогодні ми з вами, за планом Першої республіканської конференції славистів, проводили роботу секції з українсько-болгарських літературних зв'язків.

Але дозвольте мені перед цим першим чином привітати усіх вас, що прибули на це засідання, а також привітати наших друзів-болгар, які приїхали до нас із Софії.

Товариші!

Зараз по всіх слов'янських країнах провадиться активна підготовка учених до IV Міжнародного конгресу славистів¹, що має відбутись в Москві цього літа.

В порядку такої підготовки якраз і скликано у нас Першу республіканську конференцію славистів у Києві. Її організатором є Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка.

Яка це радість — говорити про літературні зв'язки українського народу з слов'янськими західними та південними народами, і зокрема з народом болгарським!

Яка це радість — обмінюватись своїм досвідом з болгарськими ученими в галузі літературознавства!

Я сказав тут про обмін досвідом. Так! У нас-бо, дійсно, є чим обмінюватись! Бо традиції літературних зв'язків як на Україні, так і в Болгарії утворилися ж великі. І не тільки великі, а й змістом багаті.

Аби тільки ці традиції літературного єднання, висловлюючись образно, та щоб темами своїми поперемінно з обох боків в одну ріку наукових розробок впадали і не повторювались без причини.

Про те, як уникнути можливої випадковості у виборі тем, як уникнути свавільної текучості в літературознавстві найкраще сказав Олександр Іванович Білецький² на науковій сесії в питаннях розвитку гуманітарних наук в УРСР — сесії, яка допіру закінчилась. Олександр Іванович висупув думку: створення постійно діючого координаційного центру для всієї літературознавчої роботи. Тільки тоді, підкреслив він, буде правильно йти планування

й розробка важливих літературознавчих проблем. Я говорю про це тому, що і вчора ж під час обговорення були зауваження на появу наукових розробок у нас кількох науковців на одну і ту ж саму тему (виступ Григорія Давидовича Вервеса³).

Отже, хорошу думку Олександра Івановича можна було б прикласти і в роботі українсько-болгарського літературного єднання.

Але ж і саме наше єднання треба ще буде поставити на ноги. Бо в нас же у справі єднання з ученими Болгарії це тільки початок. Адже для єднання хоча б вряди-годи потрібен ще й особистий контакт учених. А це ж не завжди у нас буває.

Можливо, ви скажете, що я тут переборщую, коли кажу, що наше літературознавче єднання з болгарськими ученими — це тільки початок. Але ж я маю на увазі (у спільній науковій роботі нашій з болгарськими ученими) тільки відтинок часу за останніх кілька років. Це ж таки правда, що славістика на Україні довго виглядала погоди. Ви пробачте, товариші, за моє біологічне порівняння, але ж виходило так: раз не зацвіла ще гречка, то чого ж там і бджолам літати?

Справді. Ніхто ще й досі з нас не ставив собі за мету показати, що саме треба б було зробити для того, щоб славістика на Радянській Україні та розрослась гіллястою яблунею в саду наук гуманітарних. Самі ж ми, очевидно, в цьому винні. Тільки самі.

Нам треба брати приклад із Москви. Там же широко поставлено справу взаємовідносин літературознавців росіян і болгар.

Працювала ж і у нас колись (в 30-х роках у Харкові) Українська асоціація сходознавства?⁴ Та ще й журнал свій окремий видавала під назвою «Східний світ»⁵. Отож цілком природно сьогодні сталося таке, що всі ми раптом про одне й те ж гуртом заговорили: як же це так вийшло, що й досі у нас ще не засновано Асоціації слов'янознавства? Адже при пій теж можна б було видавати коли не журнал, то хоч принаймні щорічний збірник! Учора на обговоренні доповідей якраз же про це говорили учасники конференції. Сил же в нас наукових по цій лінії — сміло можна сказати! — багато є: і академіки, і члени-кореспонденти Української Академії наук, і молоді учені, наукові працівники, славні дослідники, які не раз уже спускались на глибини літературознавчої науки і звідти на поверхню вносили блискучі, коштовні речі слов'янського світу...

Так же само можна сказати й про учених Болгарії.

Ось тут учора тов. Мольнар⁶ у своїй доповіді високо підніс українського ученого Андроника Степовича⁷. Це нам дуже сподобалось: були, значить, такі славісти у нас, що їх можна б було назвати до певної міри універсальними (щодо всіх слов'янських мов і літератур).

Це добре. Але кого, якого ученого, крім нього, ми по болгаристиці можемо назвати? Костя Копержинського⁸. А на Україні? Ми про це, на жаль, не думали.

Сьогодні кожен тут з нас, присутніх на секції, я певен, відчує в своїм серці гордість за те, що вже все-таки дещо зроблено цінного й хорошого у нас у галузі літературознавства — як нашого, так і болгарського. Але разом з тим відчує й жаль великий, бо можна б було далеко більше зробити, ніж воно насправді вийшло.

Одночасно, скажу я, кожен із літературознавців завжди тут готовий буде прийняти ті чи інші зауваження на свою працю. Бо тільки у спільній роботі можна ясно побачити, що ти зробив. І як саме зробив.

А що ж ми справді зробили? І як його зробили? Чи не можна б було хоча б по самих авторах та темах досягнути? Будь ласка, я вам прочитаю.

М. Рильський. «Іван Франко і слов'янство» (журнал «Славяне», Москва, 1956, № 7); Кирилук Євген. «Шевченко і болгарська література» («Вітчизна», 1958, № 3); Кирилук Євгени. «Шевченко и българска литература» («Славяни», 1958, № 2); Дмитрук Володимир. «З історії українсько-болгарських зв'язків» («Жовтень», 1958, № 5); Романченко Іван. «Михайло Драгоманов у Болгарії» («Жовтень», 1958, № 5); Новохацький Петро. «Передмова до роману [Д.] Ангелова «На життя і смерть» (К., Д[ерж]-л[іт]в[и]дав, 1957); П[етро] Новохацький. «Твори болгарських письменників російською мовою» (рецензія на «Бол[гарские] повести» й «Бол[гарские] поэты») («Вітчизна» за 1954 р., № 9); Марков Д. Ф. пише статті про болгарську літературу (зараз живе в Москві); Шпильова О. «До питання про становлення реалізму в болгарській літературі» («Марко Вовчок», збірник статей і досліджень. К., 1957); О. Є. Засенко. «Цінна праця болгарського літературознавця» («Літературна газ[ета]», 26.IV [19]57, № 33) — рецензія на книгу [Симеона] Русакієва «Петко Рачев Славейков (1827—1895) и руска литература»; Б. І. Галащук. «Славянская тема в творчестве украинских демократических писателей 70—90-х годов» (частково торкається укр[аїнсько]-бол[гарських] зв'язків); Свенціцький І. С. «Нариси з історії болгарської літератури» (Львів, видав-

ництво Львівського університету, 1957 р.); зв'язками сучасної української з сучасною болгарською літературою цікавиться Зиновій Груман (Вінницький педінститут); статтю в «Радянське літературознавство» на тему «Ботев в українських перекладах» написав Г. М. Гончарук з Луганська; працює в галузі болг[арської] літератури львівський наук[овий] прац[івни]к Малярчук (див. «Жовтень», № 5, 1958). Зараз укр[аїнські] письменники закінчують перекладати книгу статей Тодора Павлова «За марксистическа естетика, литературна наука и критика» (1954) — у Держлітвидаві вийде друком, — у відділі, де т. Равлюк. Л. С. Єрихонов [у праці] «Рус[ские] рев[олюционны] демократы и перед[овая] литература Болгарии и Сербии 60—70-х гг. XIX века» стороною торкається й укр[аїнських] письм[енник]ів. [Українсько-болгарських зв'язків торкається й] О. Корнійчук: стаття «Рад[янська] драматургія» (велика стаття на 15 сторінок дрібним шр[ифтом] — «Септември», 1955 р., кн. 2) *...

[А ось] переклади на болгарську мову творів українських письменників: Т. Г. Шевченко. «Избрани творби, превел Кр. Кюлявков» (1949); Тарас Шевченко. «Избрани произведения, превел от украински Димитр Методиев» (1956); Іван Франко. «Избрани съчинения» (Софія, 1957, т. 1—2) — перекладачі: Димитр Методієв, Пенчо Симов, Павлов Ан., Бакирджиєв Ст., Мих. Колесник та ін.; Собко Вадим. «Стадион» (перекл[ад] П. Атанасова, Софія, 1955); Собко Вадим. «Белият пламък». Роман. Прев[ел] от рус[ки] З. Статков» (1954) **...

Болгарські вчені про українську літературу: Атанасов Петко. «Българо-украинските връзки преди Освобождението» («Славяни», 1955, кн. 6); Атанасов Петко. «Братски връзки на две славянски литератури» («Славяни», 1954, кн. 9); Атанасов Петко. «Из историята на българо-украинските литературни отношения» («Литературна мисъл», 1957, № 5); Петко Атанасов. [Стаття] з нагоди 50-річчя О. Корнійчука (болгарською мовою — ж[урнал] «Славяни», кн. 3, 1955), — загалом Петко Атанасов дуже часто виступає і в болгарській, і в українській пресі з питань українсько-болгарських літературних зв'язків; Мілчев Атанас. «300 години от присъединяването на Украйна към Русия» («Славяни», 1954, кн. 1); Русакієв Симеон. «П. Р. Славейков и руската литература» (Софія, 1956) —

* Список цієї літератури був частково складений Оленою Шпильовою.

** Цей список склала Олена Шпильова.

у книзі є розділ: П. Р. Славейков і Т. Г. Шевченко; Русакієв С. «Велик писател на украинския народ» («Отечествен фронт», 1956, № 3733) — стаття до 100-річчя Ів[ана] Франка; Симеон Русакієв. «Великийт певец на Украина» (про Т. Шевченка — ж[урнал] «Бълг[арско]-съветско[то] единство», 1954, № 10); Божков Стойко. «Вековна дружба и литературно сътрудничество» («Известия на института за българска литература», 1955, кн. 3); Божков Стойко. «Иван Франко в болгарській літературі» («Радянське літературознавство», 1957, № 2); Нічев Боян. «100 години от рождението на Иван Франко» («Труд», 1956, № 206); Жегалов Н. «Иван Франко — писател, учен и общественик» («Софийска правда», 1956, № 65); Марчевський Марко. «Иван Франко и България» («Литературен фронт», 1956, № 38); Желю Авджієв. «Т. Г. Шевченко в болгарській критиці» (вийде в «Радянському літературознавстві», № 4, 1958 р.) *. П. Велков. «Велика рідня» — про роман Мих. Стельмаха («Септември», 1954, кн. 1); К. Куєв, [стаття про] ідейно-творчий розвиток Ванди Василевської (ж[урнал] «Език и лит[ература]», 1955, кн. 1—2); А. Величков. «Жовтнева революція в поезії болгарського пролетарського поета Христо Смирненського» («Н[аукові] з[аписки]», т. 1, 1943, ст. 125—137); Н. Дончев писав про В. Собка кілька [статей і] статтю про роман «Біле полум'я» («Септември», 1951, кн. 10); Славчо Караславов написав про роман В. Собка «Стадіон» (газета «Народен спорт», 1956, № 54); Петр Дінеков надрукував статтю про роман П. Вершигори «Люди з чист[ою] сов[істю]» («Лит[ературен фронт]», [19]47 рік, № 1); Орлин Василев надрукував [статтю] «Корнійчук і болгарський глядач» («Иностранная лит[ература]», 1957, № 10); Дмитр Братанов в книзі «В цветущата Украина» окремі глави подає в літературознавчій аспекті (про значення творчості Шевченка для болгарської літератури; літературні взаємини укр[аїнських] рад[янських] поетів з суч[асними] болг[арськими] поетами) — Софія, 1958; Л. Стоянов перекладав Шевченка та укр[аїнських] рад[янських] поетів, він же писав статті про Т. Шевченка та про укр[аїнських] рад[янських] поетів (про Стоянова з нагоди його 70-річчя надрукували статтю в «Лит[ературній] газеті» українській — лютий місяць ц[ього] р[оку]); Крум Кюляв[ков] перекладає Т. Шевчен[ка]; Дмитр Методієв дуже часто перекладає укр[аїнських] рад[янських] поетів...

* До цього місця список був складений разом з О. Шпильовою.

Отаку ось роботу провели як українські, так і болгарські вчені за кілька останніх років нашого літературного єднання.

Товариші!

Наприкінці конференції, в заключному слові, будуть зроблені підсумки роботи всіх секцій, в тім числі й нашої.

Неодмінно треба буде внести до резолюції зауваження й доповнення тих літературознавців, які виступали по темі літературних зв'язків українсько-болгарських як на загальному першому засіданні, так і на засіданні нашої секції.

Може б, ще раз згадати, які це були зауваження.

Ось учора Євген Прохорович Кирилюк⁹ ширше повідомив нас (бо в пресі було коротенько) про те, що Болгарія подарувала Всесоюзній Академії наук великий архів Михайла Драгоманова.

Усіх зусиль нам треба б було докласти до того, щоб цей архів та був би у Києві, а не в Москві.

Учора ми довідалися про таке неподобство, про таку неувагу до славистики на Україні, як видання мізерним тиражем книги Іларіона Свенціцького¹⁰ «Нариси з історії Болгарії».

Це просто обурливий факт!

Учора ще було висловлено думку, щоб українські молоді, а також і старші слависти та вміли української мови. Це правильно, сто раз правильно!

І ще одне зауваження. Треба, щоб наші літературознавці та частіше б виступали в закордонній пресі.

Виступати нашим як старшим, так і молодим ученим треба так, як давні греки казали: *εὐ λαὸν — οὐχ ἄ**.

Прекрасна порада була учора з боку вченого, знавця українсько-чехословацьких зв'язків товариша В. Шевчука¹¹ про те, щоб наші перекладачі на Україні та крім свого хисту перекладацького та якби знали б іще й самі мови слав'янські. Це зауваження попало по призначенню, або ж, висловлюючись по-російському, попало не «в бровь, а в глаз».

На сьогоднішній секції поставлено три доповіді:

Перша. Володимира Тимофійовича Дмитрука¹² (із Львова): Основні етапи розвитку українсько-болгарських зв'язків.

Друга. І. Романченка¹³ (із Львова): Михайло Драгоманов та Болгарія. Прочитає М. І. Дяченко¹⁴.

* Суть у головному (грецьк.).— Ред.

Третя. Стойко Божкова¹⁵ (Софія): Іван Франко та болгарська література. Прочитає Арсен Олексійович Іщук¹⁶.

Ці доповіді якнайповніше введуть нас в історію українсько-болгарських літературних зв'язків. Отже, щоб уникнути повторення, я зовсім не торкатимусь цієї теми в своєму короткому вступному слові.

[1958]

[ВИСТУП НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 1100-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ РУДАКІ !]

Сьогодні у нас вечір, присвячений 1100-річчю від дня народження основоположника таджицької літератури Абульгасана Рудакі, або ж, вірніше, Абу Абдулло Рудакі.

Геніальний поет, поет-гуманіст, гордість таджицького народу, поет, прозваний «Адамом поетів» та «Гомером X віку»,— який він сьогодні близький нам і рідний! Який він багатий на визначення характеристик трудящим; на визначення характеристик також і шахам, емірам і деспотам царям! Ось одно з цих визначень:

Мудрий прагне всім добра і мвру;
Дурень гострить для війня сокиру².

Давно були написані ці два рядочки, а вони ж звучать, як сьогодні написані. За мир боротись закликають, за єднання народів світу.

Багато написав Рудакі! Багато в його поезії перлів, самоцвітів.

...Він ріс і творив разом з народом...

Виступав на захист народних прав, за майнову рівність, а тим самим і проти ісламу...

Правителі за це осліпили поета...

Урочисті засідання, конференції та вечори, присвячені Абу Абдулло Рудакі, проходять зараз по всьому Радянському Союзу.

Проїшли вже вони в Москві та в деяких містах братніх республік.

Особливої урочистості й піднесення набрало святкування 1100-річного ювілею Рудакі в Таджикистані, столиці республіки Сталінабаді³ (народився ж Рудакі в Пенджікентському районі цієї області).

Можна собі тільки уявити, товариші,— бо сам я там не був,— якого розмаху, якого звучання, якої радості набрало там святкування ювілею Рудакі, коли скажу вам, що в Сталінабаді на це свято прибула така кількість гостей, якої ще ніколи не бачили таджики!

Насамперед прибули туди учасники Ташкентської кон-

ференції письменників країн Азії й Африки⁴ та гості: Микола Тихонов, а від України Іван Леонтійович Ле⁵, Олесь Гончар, Петро Дорошко, були в Ташкенті на кон-
ф[еренції] два письменники із Пакистану (Ахмад Файз⁶
й Абдуласар Хафіз), китайські письменники, індійські
письменники Мулк Радж Ананд⁷, Гурбакш Сінх⁸, поетеса
Прабхджот Каур⁹, представник від Анголи (офіці[йна]
назва — Португальська Західна Африка) Маріу ді Андра-
ді¹⁰, видатна громадська діячка Чехословаччини Густа
Фучікова¹¹, корейські письменники Юн Ду Хен та Хан
Юн Хо¹², в'єтнамці — Фам Х'ю та Фам Ньї Оань, англій-
ський письменник Белфрідж¹³, група письменників Аф-
ганістану на чолі з Халілулла Халілі¹⁴, делегація діячів
афганського мистецтва в складі 13 душ, велика делегація
із Пенджикентського району, де народився Рудакі, із Уз-
бекистану й Туркменії — Гафур Гулям¹⁵, Берди Кербаб-
єв і багато-багато інших.

Одинадцять віків перевернулось, одинадцять віків
з того часу, як жив і творив поет, а його в наш атомний
вік, мов живого, зібрались стрічати творці з різних країн
від різних народів світу. А це тому, що сам Рудакі життя
своє чесно прожив, правдивим голосом співав, це тому, що
не боявся казати правду в вічі тим, хто в раба хотів по-
вернути народ, тим, хто збагачувався за рахунок непо-
сильної кривавої праці підневільних.

Тож і зараз багатомільйонні народи Радянського Сою-
зу, а за ними також і інші за рубежем, весь час повторю-
ють лаконічний, але чудесний заповіт Рудакі, писаний ним
до народу од щирого серця:

На світ дивись ти оком чистим¹⁶:
Служить старому — не пора!
Весь світ — це ж море. Хочеш плисти?
Тож корабель будуй з добра.

Нам, письменникам, треба вивчати твори Рудакі. Не-
зважаючи на те, що ці його твори давно були писані, в них
єсть багато хорошого, на якому нам не заважало б і по-
вчитися. І насамперед чистоту душевну переймати в Ру-
дакі треба. Відданість справі народу.

Святкування ювілею Рудакі перетворилось у могутню
демонстрацію торжества культури таджицького народу.
Та це ж торжество і всієї радянської культури!

Іноземні гості, що побули на святкуванні, іще раз мали
можливість побачити і пересвідчитись, як уміє шанувати
радянський народ пам'ять культурних діячів нашого ми-
нулого, як уміє він берегти дорогоцінну спадщину свою!

Комуністична партія навчає нас з такою великою любов'ю ставитись до духовних багатств нашого минулого.

Та й справді, товариші, велика та, просто скажу, різка існує відмінність, різниця між ставленням до надбань культури, й зокрема до спадщини, у нас, в Радянському Союзі, і між ставленням до неї у капіталістичних країнах.

Ніколи в Америці не діждеться справжнього пошанування (я вже не кажу любові) Уолт Уїтмен¹⁷. Бо він же, бач, колись (конкретно, в 1881 році) звертався з дружнім посланням до «великих народів Росії»¹⁸ (це його вислів — «великих народів»).

Завше в Англії намагаються применшити значення Байрона, який не раз протестував проти реакційних законів уряду, законів, спрямованих на фактичне закріплення трудящих в капіталістичне рабство.

А про нелюбов англійських колонізаторів до шотландського національного поета Роберта Бернса нема чого вже й говорити.

А хіба цінують зараз Вагнера у Західній Німеччині? Фашисти, присвоївши [свого часу] його собі, безсоромно калічать та пристосовують його творчість до своїх брудних планів, скерованих на знищення людей...

У нас же, в Києві, поставлено в опері його «Лоенгрін». Ставитимуть «Лоенгрін» і в Ленінграді.

Генріха Гейне теж недолюблюють [у Західній Німеччині]...

Італія. Леонардо да Вінчі. Йому й досі не можуть пробачити фашисти те, що він кидав у лице феодалам обвинувачення за визискування бідних («каліками» прозвав феодалів він) і за те, що відвертався од пап та взагалі від усіх сутан...

Французькі чорні сили! Що вони зробили з Барбюсом після його смерті?

А в Туреччині хто вбив прогресивного письменника Сабахаттіна Алі?¹⁹

А в Бельгії щодо Верхарна!²⁰ Так само, як і щодо народної творчості як фламандської, так і валлонської, — вона у них не в пошані — та ще особливо зараз, коли туди проникли американські смаки...

Чудесний приклад того, як підтримує Радянський уряд народну творчість, показав у Бельгії наш Державний український народний хор Григорія Верьовки. (Хор золоту медаль одержав.) Це ж наш Радянський уряд добре подбав про те, щоб і український хор на всесвітню виставку послати.

Так! Величезними кроками наша багатонаціональна

країна йде вперед, по шляху до комунізму. Братні народи — народи Радянського Союзу — не дадуть і краплині загинути із того, що створено нашими попередниками. Та ось хоча б узяти один тільки цей рік, — скільки тут прикладів ми знайдемо бережного ставлення до наших попередників, зокрема в літературі й мистецтві!

Відкрито пам'ятник поетові-сатирику Сабіру²¹ в Баку.

Відкрито пам'ятник класикові татарської літератури Габдуллі Тукаю.

В Азербайджані — підготовка до 400-річ[ного] ювілею Мухаммеда Фізулі²².

В Туркменії — підготовка до 225-річчя від дня народження Махтумкулі.

А в цей час США, граючи роль світового жандарма, давить і душить все передове, живе, прогресивне в усіх тих країнах і Сходу, й Заходу, куди зовсім ніхто його з воєнними базами не просив і не кликав...

Що йому та треба? Загарбати чужі землі? Підкорити собі народи?

Правильно сказав Рудакі:

Мудрий прагне всім добра і миру;
Дурень гострить для війни сокиру.

Нехай же агресор не втішається з того, що порозставляв він, мов той павук, по всіх усюдах свої воєнні бази. Хай не втішається він з крові, яка була пролита з його наказу у Лівані і в інших місцях. Хай як вгодно похваляється і проти вас... Дружба народів Рад[янського] Союзу непохитна. І ми цю дружбу ще більше будемо зміцнювати...

27 жовтня 1958

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА НАРАДІ
ПОЕТІВ УКРАЇНИ 31 ЖОВТНЯ 1958 р.]

Товариші! Наша поетична нарада відбувається напередодні 41-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Робітники, колгоспники й інтелігенція, відповідаючи на полум'яні заклики ЦК КПРС, подвоюють у ці дні, потроюють свою політичну й трудову активність.

Зокрема, діячі літератури та мистецтва зразу ж беруть собі до дії, до здійснення і втілення в життя всі ті невідкладні, першочергові завдання, які названо щодо нас у закликах партії. ЦК КПРС закликає нас помножувати духовні багатства країни. Закликає боротися за високу ідейність та художню майстерність творів. За тісний, нерозривний зв'язок літератури та мистецтва з життям народу, з сучасністю.

Це ціла програма розвитку літератури й мистецтва соціалістичного реалізму. І нам треба всі сили віддати на те, щоб жодної недоробки не залишилося у ній з нашого боку, тим більше, що ми ж ідемо до великої події в житті нашої країни — до позачергового XXI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу¹, як також і до з'їзді письменників союзних республік.

В Жовтневих закликах ЦК КПРС проголошується слава Великому Жовтню, який відкрив нову еру в історії людства — еру краху капіталізму й торжества соціалізму. Хто ж міг у чорній обстановці царської Росії 1917 року, при найскладнішій і теж чорній обстановці політики міжнародної, організувати цю перемогу? Тільки Комуністична партія і її творець і вождь — Володимир Ілліч Ленін.

Ім'я Леніна особливо дороге нам, українцям. Адже це він іще в страшні часи розгулу чорної реакції царської Росії сам складав проект промови з національного питання для виголошення її Григорієм Івановичем Петровським у IV Думі. У цім проекті твердо були поставлені вимоги дати свободу розвитку української мови й літератури. А як обурювався Ленін в 1914 році, коли царські сатрапи заборонили українському народові відзначати пам'ять Тараса Шевченка!

З якою дбайливістю, з якою увагою ставився Володимир Ілліч до талантів. Ось згадаймо хоча б лист його відомий у редакцію газети «Правда»²: він захищав у ньому Дем'яна Бєдного від надмірної, однобокої критики.

Але ж потрібно тут підкреслити, що Володимир Ілліч щодо явищ мистецтва частенько бував і суворим, аж до прикрого різким. Для нього в оцінці творів найголовнішим були принциповість і безкомпромісність.

У цій залі сьогодні присутні не лише поети — старші й наймолодші, — у цій залі за запрошенням присутні й прозаїки, драматурги, кіносценаристи і неодмінно критики, як також і художники, композитори, артисти, а ще ж і любі читачі наші й бібліотекарі.

Гадаю, що товариші не зрозуміють мене хибно, коли скажу, що я у вступнім слові своїм зупинюся не на аналізі проблем марксистсько-ленінської естетики (це зробить шановний наш доповідач Андрій Самійлович Малишко³), а на ідеологічній боротьбі, яка особливо загострилась в останні роки поміж двома протилежними світами, як також і на тому, як треба нам тримати й виправдовувати авання радянського письменника.

У наших газетах та журналах, в порядку постановки питань перед з'їздами письменників, було висловлено кілька думок щодо сили й звучання радянської поезії і, зокрема, поезії української. Автор однієї з статей запитував⁴: «Чи справді недолюблює читач поезію? А якщо й недолюблює, то яка цьому причина?» І цілком справедливо зауважував, що нашим поетам треба якомога швидше шукати нові поетичні засоби, нові образи, порівняння, епітети замість старих, уже набагато зношених.

Автор другої статті висловлював теж цілком доцільне побажання, щоб складено було такий підручник поезії, у якому б було висвітлено, як впливає життя на поетичну форму.

Автор третьої статті теж близько бере до серця як удачі, так і невдачі нашої поезії⁵, але ж у висновку своєму наголошує на мілководді сьгоднішньої поезії.

Товариші! Дуже добре, що наші читачі, критики або й самі ж поети та виявили перед нарадою поетів свою активність. У їхніх виступах звучить благородна турбота за те, що коли із зміною життя міняється психіка людей, міняється сприйняття художнього твору читачем, то чи мають право поети залишатися з старим, затертим арсеналом поетичних засобів діяння на маси?

Іще в 1880 році Тургенєв у передмові до своїх романів говорив про те, як швидко міняється фізіономія російських

людей культурної верстви⁶, за якою (тобто за фізіономією) стежив він весь час, і зокрема в проміжок часу поміж 1855 роком, коли вийшов його роман «Рудін», та роком 1876, в час написання ним роману «Новина».

А скільки спостережень про зміну як самого життя, так і психології читачів художніх творів зафіксовано в «Дневнике» Тараса Шевченка!

Так! Не помічати цього в наш час може тільки той поет, хто не живе життям свого народу, а тільки використовує свою професію як заробітчанин. Але таких поетів у нас, може, й зовсім немає. А пригадайте, з якою пристрастю говорив Олександр Довженко⁷ на II-му Всесоюзному з'їзді письменників саме про те, що «вся, так би мовити, психодинаміка нашої нової, радянської людини стала іншою⁸, та й не тільки нашої. Зникли таїни, невідомі землі. Від швидкостей і радіохвиль зменшилась земна куля аж до останніх меж, а життя людини стало багатшим і ширшим». Олександр Довженко незадоволений був тим, що філософи радянські мало включалися в специфіку такого за характером своїм синтетичного мистецтва, як кіномистецтво.

Одним із перших учених наших і літературознавців, які теж висловили справедливий докір філософам радянським, є Олександр Іванович Білецький. Він філософам пред'являв претензії щодо організації наукової роботи в споріднених галузях⁹. Ви, може, скажете: та це ж торкається літературознавства, а не поезії. Ні, заперечу я, це також в кінечному рахунку торкається й поезії, бо філософи повинні в синтетичному вигляді осмислити, чого саме неодмінна існує потреба зміни нових засобів в поезії, а відтак і в критичі, а не навпаки. Іще один приклад щодо ролі філософів у нашому житті. Президент Академії наук СРСР т. Несмеянов¹⁰ у своєму вступному слові на всесоюзній нараді з філософських питань природознавства (21 жовтня ц. р.) сказав: «Академія наук — незвичайно складний науковий організм. Тому президія Академії наук СРСР відчуває особливу необхідність і разом з тим цілковиту недостатність осмислювання всього сучасного стрімливого наукового потоку».

А від цього, додамо ми, недостатність осмислювання і в нашій з вами галузі — в поезії.

Що ж до мілководдя в поезії, то я з цим зовсім не згоден. Може, часткове зниження? Це так. Поезія наша не така вже меленька, квола й безсила. Бо чого ж у ній — і саме в наші останні роки — образ Прометея беруть наші поети якнайчастіше? У загостреній міжнародній обстанов-

ці наш радянський народ бореться за мир, за щастя людини, і тут цілком на місці образ розкованого Прометея, який (образ) розробляють наші українські поети.

Пустодвіті, спустошені душі, паразити, про яких нам і читають уже остогидло, — як вони кричать за кордоном про те, нібито в Радянському Союзі літератори й митці не мають свободи творчості. «Нехай партія перестане опікуватись творцями», — галасують вони. Ну, що ж, це не нове для нас. Подібні нападки та облльовування радянського мистецтва спостерігались у перші роки після перемоги Великого Жовтня — та й не тільки з-за кордону, а і в самій нашій Країні Рад. Одні з нападаючих це були ті, що ще вагалися й роздумували: чи прийняти їм Жовтневу революцію, чи ні? А другі були неприховані вороги пролетарського мистецтва, чужі нам, непоправно самовпевнені і злобні.

І їм усім владно заперечив і вказав Володимир Ілліч: жити в суспільстві і бути вільним від суспільства не можна¹¹. Вільна література соціалістичного суспільства буде відкрито зв'язана з робітничим класом, її будуть надихати інтереси трудящих, ідеї соціалізму. Що ж до партії, то вона, враховуючи всю специфіку літератури й мистецтва, не може стояти осторонь керівництва цією важливою частиною духовного життя суспільства.

«Принцип» [заперечення] партійності художньої творчості, на чому зараз особливо скупчили свою увагу буржуазні теоретики мистецтва, нам треба викривати скрізь, на всякому місці, з усією нещадністю! Бо що означає відкидання тим чи іншим літератором або митцем принципу партійності? Що означає невизнання з його боку принципу народності й сучасності? А тільки одне: що даний митець повернувся спиною до сучасності, що він навіки порвав свої зв'язки з народом і перекинувся до ворогів [...].

Нам, письменникам, і зокрема поетам, ніколи не треба забувати, в якій ми країні живемо, до якого народу належимо. Народ наш високоталановитий. Для творіння нового в країні Радянській невичерпні можливості. Але ж світ старий, буржуазний, не хоче ще здаватись перед лицем нового світу, що йде до комунізму, і в хід з диверсіями пускає струю своєї розтлінної ідеології. Ми, художники слова, в оцінці своїх творів повинні підходити з тієї точки зору, чи помагає даний твір справі комуністичного виховання людей — виховання почуття радянського патріотизму, гордості за свій народ, чи сприяє він справі боротьби за комунізм. Провідними проблемами для марксистсько-ленінської естетики є партійність і народність мисте-

цтва, які ніколи не розділяються, а завжди діють разом.

Товариші!

Яке високе покликання радянського письменника — правдиво й талановито розповісти про те, що діялось у єдиному чудесній Радянській країні в роки п'ятирічок, що саме створено було богатырським прекрасним радянським народом у наші дні!

Як підкреслювалось уже в одній із передових статей газети «Правда» за цей рік¹², таке завдання здійснити належить тільки нам, сучасним письменникам, і в жодному разі не можна перекладати його на плечі майбутніх поколінь письменників. Поети ж радянські в цій благородній роботі завше мусять бути першими, і саме через те, що вони, за родом їхньої творчості, набагато швидше схоплюють і відсвічують сучасність, аніж творці великих форм: повістярі, драматурги, романісти (хоча ці останні широтою показу життя народу часто мають і свою перевагу перед ліричними поетами).

Високе покликання радянського письменника можна виправдати лише тоді, коли ти напишеш свій твір з любов'ю до того, про що пишеш, із званням трудящих людей, яких змальовуєш.

[Кінець жовтня 1958 р.]

[ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО НА НАРАДІ
ПОЕТІВ УКРАЇНИ 1 ЛИСТОПАДА 1958 р.]

Я учора на ранішньому засіданні, на великий жаль, не всю промову Андрія Сам[ійлови]ча Малишка міг прослухати, бо треба було спішити на мітинг, присвячений приїзду польської урядової делегації...

У виступах сьогодні нещадна критика була. Говорили про те, що багато в чому наші поети, може, й знизили нашу поезію. Але ж у виступах говорили саме й про те, що поети українські знають, добре знають, що додержання партійності, народності — і загалом сучасності — є законом нашої літератури, і не тільки знають, а і саму поезію свою пропускають через живодайне світло дня.

Наша поезія — здорова, як здорова [вся література, як] і вся Спілка здорова...

Та й як же інакше може бути?

Україна як звучить зараз у всьому світі! І її досягнення по виплавці сталі, і її досягнення по видобутку вугілля, і досягнення у с[ільському] госп[одарстві].

А яка гордість звучала в промові Першого секретаря ЦК КП України т. Підгорного¹ на святі орденоносного комсомолу! Там підрозумівається й слава нашої поезії.

Ми ще з дитячих літ [читали] про Іллю Муромця, знаємо його як богатиря й захоплюємося тим, що він боровся проти ворогів наш[ого] народу. Але зовсім не захоплюємося ми тим, що Ілля Муромець сидів сиднем 30 літ і 3 года...

Молоді нашій поетичній треба більше високої свідомості і розуміння місця свого як письмен[ника].

Жовтень у нас в душі, Жовтень! Жовтень великий підніс нас усіх — і в тім числі й Україну! Свободу дав, дружбу з рос[ійським] народом закріпив...

Вчора я говорив про те, що вся річ у тому, що під впливом змін в економіці міняється психологія. Говорив про те, що в такі моменти ломки звичних форм життя (революція — це ж буря! — і Ленін так називає!²) нам, письменникам, поетам, треба відкидати старе, старі форми вияву почуттів людини, а шукати нові шляхи в цьому напрямі.

У час ломки жив і Бетховен. Звернімо увагу, що в його час іще ж клавесин³ грав велику роль. Бетховен, одначе, не для клавесина писав, а писав для симфонічного оркестру, хоча в його час симфон[ічний] оркестр був малого

складу, переважно без міді (не так, як зараз в оркестрі).

І в наш час залишилися іще такі клавесини.

Висловлюючись образно, нам усім треба писати на наймогутніший оркестр сучасного і майбутнього... Ми ж іноді чомусь пишемо для виконання саксофона...

Гарно, що на нараді нашій присутні були літературознавці, наукові працівники Інституту літератури ім. Т. Шевченка. Найголовніша проблема сьогоднішньої наради — марксистсько-ленінська естетика — стоятиме і на їх же нараді. Вони сьогодні допомогли нам своїми виступами.

Традиції! Про традиції треба не забувати. Традиції Шевченка, Івана Фranka, Лесі Українки, Пушкіна, Глинки, Миколи Лисенка, Бородіна.

На нараді згадувалось: творити — значить жити!

Ми дуже вдячні російським поетам, що приїхали до нас на нараду⁴ й самі взяли участь у роботі наради.

З російськими письменниками, як і з письменниками інших братніх республік, завше в нас була і є велика творча дружба — і вона є для нас запорукою додержання безпомилкової правильності нашої роботи.

Робота нашої наради пройшла успішно. Багато на ній, при схрещених шпагах, сказано корисного, хорошого. І з виступів видно, яка велика [у нас] жадоба творчості. Проблеми марксистсько-ленінської естетики — партійність, народність, сучасність наших творів — залишаються й надалі для нас першочерговими завданнями. І надалі для нас найголовнішими є зліквідування недостатнього відображення життя робітничого класу в нашій творчості.

І надалі у нас стоїть питання про боротьбу проти ревізійонізму — і зокрема з ревізійонізмом естетики, про об'єктивність, художню майстерність. Підкреслювали на нараді, що мало написано у нас на тему про мир, проти українських буржуазних націоналістів.

Про лірику і солов'їв.

Із виступів ясно, що ми усі за лірику, але тільки не за моду на лірику. У виступах мало говорилося про психологію читачів і про їх вимоги до нас, поетів. А читачі ж наші виступали в пресі в замітках й статтями.

Товариші! Ленінський заклик: учитися, учитися й учитися⁵ — не треба забувати нам.

Хочу висловити подяку усім тим, хто взяв участь у роботі нашої наради — і зокрема російським поетам.

Подяка велика рідній нашій Комуністичній партії.

АВТОБИОГРАФИЯ

Роден съм на 15 януари (ст. ст.) 1891 година в село Пески, Новобасански район, Черниговска област. Баща ми беше духовник. До 1906 година (годината на неговата смърт) той беше селски псалт и едновременно учител в първоначалното училище в село. Нашето семейство беше голямо (девет деца) и баща ми не можеше да ни изхрани всички, а още по-малко да ни изучи. И затова всеки от нас, от ранно детство, тръгна «да си вади хляба». Аз постъпих в Троицкия хор в гр. Чернигов, пеех в хора, живеех в общежитието, а ходех да се уча на 4 км далеч в едно духовно училище. Това беше през 1900/1901 учебна година. След свършването на духовното училище в 1906 година, когато си изгубих гласа и не можех вече да живея в общежитието на хора, постъпих (пак там в Чернигов) през 1907 година в Духовната семинария, която завърших през 1913 година. През лятото на същата година, по моя молба, бях записан студент в Киевския търговски институт. В царско време човек можеше да учи само на собствени средства, затова от 1913 до 1917 година аз като студент бях през цялото време на работа, през цялото време на служба. Известно време (през зимните месеци на 1913—1914 г.) работих в редакцията на вестник «Рада», а също тъй в редакцията на художествено-педагогическото списание «Світло» («Светлина») в Киев. След това през лятото заминах за Чернигов, защото там се намери тъкмо за мене работа в Статистическото бюро на Губернското земство. (Работата беше там, че в началото на империалистическата война през 1914—1918 г. генерал-губернаторът на Югозападния край закри всички украински редакции и издателства.) През 1916—[19]17 г. аз съм отново в Киев. Там, в Киев, посрещнах и Октомврийската велика социалистическа революция.

В Киев живях почти непрекъснато от 1916 до 1923 година. В края на 1916 година и началото на 1917 година бях помощник на диригента на хора в украинския театър на Микола Садовски в Киев. През 1917—18—19 г., по вре-

ме на Съветската власт, служих ту в редакцията на списание «Мистецтво революції» («Революционно изкуство»), ту в Държавното издателство «Всевидат». През 1920 година завеждах Художественно-кооперативния музей на Днепросоюз (по-късно Губсоюз). През същата 1920 година като кореспондент (по-точно летописец на хоровото дело) заминах заедно с Капелата на К. Стеценко из Украйна. Излизането ми пред обществото в неизвестни за мен места, познанството с композитора Мик. Леонтович в Тулчино, запознаването ми (пак там в Тулчино) с местата, дето са развивали своята дейност декабристите — бяха много полезни за мене: всичко това остана като хубав златен товар в душата ми. От 1920 до 1923 година завеждах литературния отдел в Киевския държавен театър «Т. Шевченко». От 1921 година станах диригент на Хоровата капела при библиотеката «Гогол» в Киев. През 1922 година заедно с композитора Григорий Верьовка бях един от основателите на Музикалното украинско училище, утвърдено от Главполитпросвета. От 1923 до 1934 година живях в Харков и работих в редакцията на списание «Червоний шлях» («Червен път»). Водех широка кореспонденция с младите начеващи автори.

Почнах да печатам в 1911 година (по-точно: ранните ми стихотворения, пратени в редакцията още през 1910 година, по независещи от редакторите и още по-малко от автора обстоятелства, пролежаха там повече от година). В Чернигов по това време живееше известният украински писател Михайло Коцюбински. За напредничавата част от черниговци, особено за младежта, Коцюбински уреждаше в къщата си тъй наречените «съботи». Моята радост нямахме граница, когато попаднах при Коцюбински. «Съботите» направиха твърде много за творчеството ми. Сам Коцюбински скоро замина за Италия на остров Капри при Алексей Максимович Горки. Той занесе там и моите юношески стихотворения. А. М. Горки както тогава чрез Коцюбински, така и по-късно в писмото си до мене от 10 август 1927 година, писано от Италия, сърдечно се отзова за тях и силно ме насърчи (вж. писмото на А. М. Горки в «Літературній газеті» от 28 януари 1941 г., а също тъй в том 30 от съчиненията на Горки, стр. 31). Употребих тук думата «насърчи», защото в 1911 година за връзката ми с Горки и задето като семинарист съм печатал в украинските списания със собственото си име, искаха да ме уволнят от семинарията, след като ми поставиха три по поведение.

В Киев през 1918 година излезе първата ми книга

«Слънчеви кларнети», а през 1920 година — «Плуг» и «Вместо совети и октави». В Харков излязоха следните ми книги: «Вятър от Украйна» (1924), «Чернигов» (1930), «Партията води» (1933). Никога няма да забравя оная голяма, преживяна от мене радост, когато получих броя от вестник «Правда» (21.XI 1933 г.) и в този брой видях стихотворението си «Партията води», напечатано в оригинал. В същия брой на «Правда» в уводната статия бяха казани няколко думи и за мене. Това много ми помогна в моята работа, пък и в целия ми по-нататъшен живот.

През 1941 година за книгата ми «Чувство на единно семейство» получих Сталинска премия I степен. Същата година излезе книгата ми «Стомана и нежност» и книгата ми «По магистралите на живота».

През Великата отечествена война в гр. Уфа бяха напечатани книгите ми: «Ние ще те унищожим — и дявол да те вземе», «Да побеждаваме и да живеем», «Ще дойде ден», «Патриотизмът в творчеството на Мажит Гафур», «Творческата сила на народа», «Долу мръсните ръце от Украйна» (против украинско-немските националисти в Канада). А след връщането ми в Киев: «Погребението на приятеля», «Да живем, да се трудим и да растем», «За Сталин, за Родината, за мир», «В армията на Великия стратег», «Параходът «Мичурин» в Индия» и др.

По обществена линия започнах да работя още в Харков. Бях избран на два пъти депутат в Градския съвет, а също тъй за кандидат-член на Всеукраинския централен изпълнителен комитет — ВУЦВК. През 1938 година бях избран депутат във Върховния съвет на УССР, както съм и сега. През 1953 година бях избран за председател на Върховния съвет на УССР, на който пост оставам и днес. От 1946 година досега съм депутат на Върховния съвет на СССР и от 1954 година заместник-председател на Съвета на националностите.

В 1929 година ме избраха за действителен член на Академията на науките на УССР. От 1936 до 1938 година бях директор на Института по литература в АН на УССР, а през Отечествената война директор на Института по литература и език в АН на УССР в гр. Уфа, а после в Москва. В 1943 година бях назначен нарком (по-късно министър) на просвещението в УССР. В Министерството на просвещението работих до август 1948 година.

През Отечествената война няколко пъти съм говорил на антифашистки митинги в Москва, Саратов, Уфа; няколко пъти съм ходил на фронтовата линия. В 1943 година край Харков, на фронтовата линия късно през нощта като

нарком на просвещението направих пред членовете на правителството доклад за хода на работата над «Украинския правопис», който получи там одобрение. През 1943 година в първите дни на месец май Й. В. Сталин прие в Кремъл А. А. Богомолец и мене по въпроса за преместването на Украинската академия на науките от град Уфа в Москва.

През 1944 година през месец май бях приет от политбюро на ЦК на ВКП(б) за член на комунистическата партия (без да съм бил кандидат). През 1952 година на XVII конгрес на КПУ, а също тъй 1954 година на XVIII конгрес на КПУ и 1956 година на XIX конгрес на КПУ бях избран за член на Централния комитет на Комунистическата партия на Украйна.

В 1947 година на общото събрание на Българската академия на науките ме избраха за член-кореспондент на Българската академия на науките (София).

В 1952 година на IV всесъюзна конференция в защита на мира бях избран за член на Съветския комитет в защита на мира.

Постоянно взимам активно участие в работата на Президиума на Съюза на съветските писатели в Украйна като член на Президиума, а по едно време и като заместник-председател на съюза.

Като член на Държавната редколегия по издаването съчиненията на Ленин и Сталин взимах активно участие в работата на редколегията. Работих също (още в Уфа) в състава на редколегията на Руско-украинския речник (след назначаването ми за нарком на просвещението в УССР съставът на редколегията беше променен). Сега съм член в редколегията на списание «Славяне» (Москва) и списанието «Вітчизна» («Отечество», Киев). Взимах участие в обсъждането на макета по Историята на Украйна, Историята на украинската литература (I и II том). Член съм на двата научни съвета на Академията на науките в УССР: при Института по литература и в Научния съвет на отделението за обществени науки.

Сега продължавам да работя над изследването си върху философските трактати на Гр. Сковорода; пиша поема (в драматическа форма) за Александър Радищев; изучавам творчеството на татарския поет Абдула Тукай, а също тъй и творчеството на българския революционен поет Хр. Смирненски.

В чужбина съм бил дванадесет пъти: през 1924 година в Прага (Чехословакия); през 1929 година с делегацията на учените изтоковеди в Стамбул и Анкара (Турция);

през 1935 на Международния антифашистки конгрес в Париж (конгресът беше свикан от Анри Барбюс); през 1945 година на Всеславянския събор (конгрес) в София (България); през 1947 година с делегацията на писателите във Варшава; през 1949 година (януари) на I конгрес на полските писатели в Щетин; същата година през юли съпровождах тялото на Георги Димитров в България, а през октомври — поември на 1949 година бях в Англия и Шотландия по отпразнуването на 25-годишнината на Английското дружество за културни връзки със СССР; през 1950 година в България на II национален конгрес в защита на мира; през 1951 година на I конгрес на Съюза на българо-съветската дружба; през есенните месеци на 1954 година във Финландия с парламентарната делегация на Върховния съвет на СССР; през 1955 година в Чехословакия с парламентарната делегация на Върховния съвет на СССР.

Награден съм с правителствени ордени и медали: с ордена «Ленин» (1939 година), с ордена «Ленин» (1948), с ордена «Ленин» (1951), с ордена «Трудово червено знаме» (1941), с ордена «Трудово червено знаме» (1944) и с медала «За доблестен труд през Великата отечествена война» (1945).

Декември 1958 година,
гр. Киев

АВТОБІОГРАФІЯ

Народився я 15 (старого стилю) січня 1891 року в селі Пісках Новобасанського району Чернігівської області. Батько мій¹ належав до духовного стану. До 1906 року (року його смерті) він був сільським дяком і одночасно вчителем у початковій школі в селі. Наша родина була велика (дев'ятеро дітей²), і батько мій не міг усіх нас прогодувати, а тим більше вивчити. І тому кожен із нас з раннього дитинства переходив «на свій хліб». Я вступив до Троїцького хору в місті Чернігові³, співав у хорі, жив у гуртожитку, а в духовне училище, віддалене за чотири кілометри, ходив учитися. Це було в 1900/1901 навчальному році. Після закінчення духовного училища в 1906 році, коли я втратив свій голос і не міг більше жити в гуртожитку хору, вступив (там же в Чернігові) 1907 року до духовної семінарії, котру закінчив 1913 року. Влітку того самого року, на моє прохання, мене було зараховано студентом Київського комерційного інституту. За царських часів людина могла вчитися тільки на власні кошти, тому від 1913 до 1917 року я як студент весь час працював, весь час перебував на службі. Певний час (у зимові місяці 1913—1914 року) працював у редакції газети «Рада»⁴, а також у редакції художньо-педагогічного журналу «Світло»⁵ у Києві. Потім влітку поїхав до Чернігова, тому що там саме знайшлась для мене робота у статистичному бюро губернського земства⁶. (Справа в тому, що на початку імперіалістичної війни 1914—1918 рр. генерал-губернатор Південно-Західного краю закрити усі українські редакції та видавництва). У 1916—1917 рр. я знову в Києві. Там, у Києві, і зустрів я Велику Жовтневу соціалістичну революцію.

У Києві я жив майже безперервно від 1916 до 1923 року. В кінці 1916 і на початку 1917 року був помічником диригента хору в українському театрі Миколи Садовського⁷ в Києві. У 1917, 1918 і 1919 роках, в часи Радянської влади, працював то в редакції журналу «Мистецтво революції»⁸, то в державному видавництві «Всевидат»⁹,

У 1920 році завідував Художньо-кооперативним музеєм Дніпросоюзу¹⁰ (згодом — Губсоюз). Того самого 1920 року як кореспондент (точніше, літописець хорової справи) поїхав разом з капелою К. Стеценка по Україні. Мої виступи перед громадськістю у незнайомих мені місцях, знайомство з композитором Мик. Леонтовичем у Тульчині, моє ознайомлення (там же в Тульчині) з місцями, де розгортали свою діяльність декабристи, були дуже корисними для мене: все це чудовим, золотим вантажем залишилось у моїй душі. Від 1920 до 1923 року я завідував літературним відділом у Київському державному театрі імені Т. Шевченка¹¹. З 1921 року став диригентом хорової капели при бібліотеці імені Гоголя в Києві¹². 1922 року разом з композитором Григорієм Верьовкою був одним із засновників Українського музичного училища, затвердженого Головполітосвітою. Від 1923 до 1934 року жив у Харкові і працював у редакції журналу «Червоний шлях»¹³. Вів широку кореспонденцію з молодими, початкуючими авторами.

Друкуватися почав 1911 року¹⁴ (точніше, ранні мої вірші, надіслані до редакції ще 1910 року, з незалежних від редакторів і тим більше від автора обставин пролежали там більше року). У Чернігові в той час жив відомий український письменник Михайло Коцюбинський. Для передової частини чернігівців, особливо для молоді, Коцюбинський запровадив у себе дома так звані «суботи». Коли я потрапив до Коцюбинського, моїй радості не було меж. «Суботи» дуже багато дали для моєї творчості. Сам Коцюбинський невдовзі поїхав до Італії на острів Капрі до Олексія Максимовича Горького. Він завіз туди і мої юнацькі вірші. О. М. Горький, як тоді, через Коцюбинського, так і пізніше, в своєму листі до мене від 10 серпня 1927 року, писаному з Італії, прихильно відгукнувся про них і дуже мене підбадьорив (див. лист О. М. Горького в «Літературній газеті»¹⁵ від 28 січня 1941 р., а також у 30-му томі «Сочинений» Горького, стор. 31). Я вжив тут слово «підбадьорив» тому, що в 1911 році за мої зв'язки з Горьким і за те, що, будучи семінаристом, я друкувався в українському журналі під своїм власним іменем, мене хотіли звільнити з семінарії, але обійшлося тим, що мені поставили три за поведінку.

У Києві 1918 року вийшла перша моя книжка — «Сонячні кларнети», а 1920 року — «Плуг» та «Замість сонетів і октав». У Харкові вийшли такі мої книжки: «Вітер з України» (1924), «Чернігів» (1930), «Партія веде» (1933). Ніколи не забути мені тієї великої радості, яку

я пережив, коли одержав номер газети «Правда» (21 листопада 1933 р.) і в цьому номері побачив свій вірш «Партія веде», надрукований в оригіналі. У тому самому номері «Правди» в передовій статті було сказано кілька слів і про мене. Це дуже допомогло мені в моїй роботі, як і в усьому подальшому моєму житті.

1941 року за книжку «Чуття єдиної родини» я одержав Сталінську премію першого ступеня. Того самого року вийшли мої книжки «Сталь і ніжність» та «Магістралями життя».

Під час Великої Вітчизняної війни в місті Уфі було надруковано мої книжки: «Тебе ми знищимо — чорт з тобою», «Перемагать і жить», «День настане», «Патріотизм у творчості Мажита Гафурі», «Творча сила народу», «Геть брудні руки від України!» (проти українсько-німецьких націоналістів у Канаді). А після мого повернення до Києва — «Похорон друга», «Жить, трудиться и расти», «За Сталина, за Родину, за мир», «В армії великого стратега», «Пароплав «Мичурин» в Індії» та ін.

Громадською роботою почав займатися ще в Харкові. Двічі обирався депутатом міської Ради, а також кандидатом у члени Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету — ВУЦВК. 1938 року мене було обрано депутатом Верховної Ради УРСР, яким я є і досі. 1953 року мене було обрано головою Верховної Ради УРСР, на посту якого я перебуваю і нині. Від 1946 року і досі я депутат Верховної Ради СРСР і від 1954 року — заступник голови Ради Національностей.

1929 року мене обрали дійсним членом Академії наук УРСР. Від 1936 до 1938 року я був директором Інституту літератури АН УРСР, а під час Вітчизняної війни — директором Інституту літератури і мови АН УРСР в місті Уфі, а згодом у Москві. 1943 року мене було призначено наркомом (пізніше — міністром) освіти УРСР. В Міністерстві освіти я працював до серпня 1948 року.

Під час Вітчизняної війни кілька разів я виступав на антифашистських мітингах у Москві, Саратові, Уфі; кілька разів виїздив на лінію фронту. 1943 року під Харковом, на фронтовій лінії, пізно вночі як нарком освіти я робив перед членами уряду доповідь про хід роботи над «Українським правописом»¹⁶, який тоді було схвалено. 1943 року на початку місяця травня Й. В. Сталін прийняв у Кремлі О. О. Богомольця і мене в питанні про переїзд Української Академії наук з міста Уфи до Москви.

1944 року у травні місяці Політбюро ЦК ВКП(б) мене було прийнято в члени Комуністичної партії (без канди-

датського стажу). 1952 року на XVII з'їзді КПУ, а також 1954 року на XVIII з'їзді КПУ і 1956 року на XIX з'їзді КПУ обирався членом Центрального Комітету Комуністичної партії України.

1947 року на загальних зборах Болгарської Академії наук мене було обрано членом-кореспондентом Болгарської Академії наук (Софія).

1952 року на четвертій Всесоюзній конференції на захист миру мене обрано членом Радянського Комітету захисту миру.

Я постійно беру активну участь у роботі президії Спілки радянських письменників України як член президії і водночас як заступник голови Спілки.

Як член Державної редколегії видання творів Леніна і Сталіна брав активну участь у роботі редколегії. Працював також (ще в Уфі) у складі редколегії Російсько-українського словника¹⁷ (після призначення мене наркомом освіти УРСР склад редколегії було змінено). Зараз я член редколегії журналу «Славяне» (Москва) і журналу «Вітчизна» (Київ). Брав участь в обговоренні макету «Історії України», «Історії української літератури» (першого і другого томів). Член двох учених рад Академії наук УРСР: при Інституті літератури і ученої ради відділу суспільних наук.

Продовжую працювати над дослідженням філософських трактатів Гр. Сковороди; пишу поему (в драматургічній формі) про Олександра Радищева; вивчаю творчість татарського поета Габдулли Тукая¹⁸, а також творчість болгарського революційного поета Хр[исто] Смирненського¹⁹.

За кордоном був дванадцять разів: 1924 року у Празі (Чехословаччина); 1929 року з делегацією учених сходознавців у Стамбулі та Анкарі (Туреччина); 1935 року на Міжнародному антифашистському конгресі в Парижі (конгрес було скликано з ініціативи Анрі Барбюса); 1945 року на Всеслов'янському з'їзді (конгресі) в Софії (Болгарія); 1947 року з делегацією письменників у Варшаві; 1949 року (січень) на першому з'їзді польських письменників у Щеціні; того самого року в липні супроводжував тіло Георгія Дмитрова в Болгарію, а в жовтні — листопаді 1949 року був у Англії і Шотландії на святкуванні 25-річчя Англійського товариства культурних зв'язків з СРСР; 1950 року в Болгарії на другому національному конгресі на захист миру; 1951 року на першому з'їзді Спілки болгаро-радянської дружби; восени 1954 року у Фінляндії з парламентською делегацією Верховної Ради

СРСР; 1955 року у Чехословаччині з парламентською делегацією Верховної Ради СРСР.

Нагороджений урядовими орденами і медалями: орденом Леніна (1939 рік), орденом Леніна (1948), орденом Леніна (1951), орденом Трудового Червоного Прапора (1941), орденом Трудового Червоного Прапора (1944) і медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні» (1945).

Грудень 1958 року,
м. Київ

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 700-РІЧЧЮ ВИХОДУ В СВІТ
ЗБІРКИ СААДІ¹ «ГУЛІСТАН»]

Товариші!

Сьогодні по всьому Радянському Союзу, за велінням сердець трудящих, а також за рішенням Всесвітньої Ради Миру, відзначаємо 700-річну дату від дня виходу в світ твору великого перського поета Сааді Ширазького під назвою «Гулістан», або ж по-нашому «Рожевий сад», а ще вірніш — «Трояндовий квітник».

Повне ім'я Сааді — Абу-Абдаллах Мушріфаддін Ібн Мусліхаддін Сааді Шіразі.

Жив і творив Сааді у XIII столітті, коли на батьківщину поета напали дикі орди монголів і довго її топтали та виснажували. Монгольське лихоліття (напад Чінгісхана² та його наступників) багато принесло лиха та горя народів перському. Вітчизняні багатства зразу ж було загарбниками розграблено. Економіка притухла і не мала вже після того сили далі розвиватись. Цілковите спустошення наскрізь пройшло науку, літературу, мистецтво. В шумовинні кривавого розгулу на поверхню вигулькнули зрадники, всілякі перекинчики, кар'єристи. Щоб вислужитись перед ворогами, вони доноси чинили на не вгодних їм людей і цим ще більш страшну створювали в країні атмосферу.

Особливо трудно прийшлося тим творцям культури, мистецтво яких пов'язано із словом, — тобто письменникам, співцям, поетам. Деякі з них одверто протестували проти іноземних заброд, але зразу тут же були покарані на горло. Отже, протестуючі почали вдаватися після цього до інших методів боротьби: вони постійно стали міняти своє місцеперебування. Але з народом ніколи не розминались, а, навпаки, весь час були із ним: кожного разу все з новими людьми, кожного разу на новому місці.

На такий шлях ступив і Сааді. Він убрався в одягу убогого мусульманського монаха (дервіша) і пішки почав мандрувати від міста до міста чп то села, від однієї країни до другої. Де тільки не бував Сааді! І в Сирії, і в Марокко, і в Індії, і близ Атлантичного океану.

А мандруючи, весь час прислухався, що саме говорить народ про загарбників; які склав він на них частівки сміхотворні чи пісеньки; які гострі слівця та летючі убивчі приповідки пустив між люди.

Товариші!

Сьогодні в доповіді шановної Ніни Євгенівни Круткової³ ми в розгорнутому вигляді почуємо все: як про груднощі мандрованого життя Сааді, так і про самі твори його, що були, як я вже зазначив, по живому схоплені й записані під час численних зустрічей із народом. Зрозуміло нам, що Сааді не лише записував викривальні басочки та пісеньки, а ще й сам їх складав, надаючи їм відповідну просту, але довершену форму. Сааді не раз в них гостро картав шахів і багатіїв та їх підлих приспінників.

Коли ж до Сааді почали підкрадатися старі літа, він із своїх мандрівок поспішив повернутися додому. Тут поет, на підставі того, що записував, склав поему «Бустан» (тобто «Баштанний садок»), а після того іще збірник притч та новел «Гулістан».

Не дивлячись на те, що на творах Сааді помітна деяка двоїстість (бо він же одночасно і протестував проти насильства, і разом з тим навчав людей бути терпеливими та кроткими), — все-таки ці, тільки що зазначені мною твори його швидко стали популярними в народі.

А популярними вони стали через те, що, по-перше, написані вони народною простою мовою, а по-друге, через те, що втілені в тояку, по-мистецьки витончену, прекрасну форму. В Ірані і зараз їх читають залюбки.

Вся спадщина Сааді, що належить перському народові, є також спадщиною і народу таджицького. Це пояснюється етнічними, мовними, культурними взаємовідносинами, які існували в той час поміж цими двома народами [...].

Наше сьогоднішнє урочисте відзначення 700-річної дати написання «Гулістану» перським поетом Сааді є водночас і мобілізацією уваги до того, що діється зараз у світі, і особливо в Азії та Африці. До речі, сьогодні День незалежності Афганістану, з яким у нас, як ви знаєте, хороші відносини, а може, й більш ніж хороші — прекрасні. Такі ж самі прекрасні відносини поміж Радянським Союзом та Іраном — батьківщиною перського класика Сааді.

Радянсько-іранська дружба з перших днів існування Радянської влади ґрунтується на принципах взаємоповаги, на поважанні прав та інтересів обох народів.

Голова Президії Верховної Ради СРСР Кл[имент]

Єфр[емович] Ворошилов 10 липня 1956 року на прийомі на честь шахіншаха Ірану сказав: «...Іран не раз знаходив у минулому і знайде й тепер і в майбутньому в особі Радянського Союзу надійного друга ⁴ в усьому, що торкається зміцнення його національної незалежності і суверенітету, зміцнення миру й безпеки».

Урочистий вечір, присвячений 700-річчю від дня виходу в світ твору перського поета Сааді «Гулістан», від імені Українського республіканського комітету на захист миру, Міністерства культури УРСР, Співки письменників України, Українського товариства культурного зв'язку із закордоном оголошую відкритим.

[1958]

ПРЕКРАСНА ІНІЦІАТИВА

Створення в масових бібліотеках літературно-меморіальних кутків визначних письменників, композиторів, художників, революціонерів, громадських діячів — яка це хороша, яка це прекрасна ініціатива! Належить вона трудящим Чернігівщини, конкретно княголюбам міста Ічні, де жили й працювали Степан Васильченко й Василь Чумак.

Усе нове і корисне, що народжується в нас, завжди знаходить гаряче схвалення громадськості. Те, що зробили активісти бібліотеки м. Ічні, заслуговує на особливу увагу й підтримку. Честь і хвала їм велика, честь їм і слава! Тепер черга за трудящими інших областей нашої республіки. Ніхто не має сумніву в тому, що вони негайно ж на заклик ічнянців відгукнуться.

Справді багата видатними людьми наша Батьківщина, зокрема, Україна, земля Сковороди й Гоголя, Щепкіна й Шевченка, Гребінки¹ й Рєпіна, Франка, Лесі Українки, Коцюбинського, Щорса, Подвойського², Попудренка³. Не перелічити усіх дорогих нам імен, кожне з них увійшло в скарбницю народної, вітчизняної культури [...].

Літературно-меморіальні кутки якраз і сприяють тому, щоб в людських серцях не тільки не стиралася пам'ять про чудесні діяння своїх видатних земляків, а, навпаки, була піднесена угору, як приклад самовідданого служіння рідному народові, щоб наші й прийдешні покоління людей з такою ж, як нині, повагою і любов'ю вчилися у цих видатних діячів.

Гаряче вітаю почин ічнянських бібліотекарів. Можна сподіватися, що підтримана місцевими організаціями їх ініціатива знайде багато прихильників серед письменників, комсомольців, працівників культурно-освітніх закладів.

Літературно-меморіальні кутки — велика культурна справа. Хорошому почину — широку дорогу!

НЕ ВІДРИВАЮЧИСЬ ВІД ГРУНТУ

[...]

Яких творів жде від нас, письменників, народ? Творів таких, які б були високохудожні й витримані ідейно. І щоб вони, писані методом соціалістичного реалізму, відзначались досконалою майстерністю, відзначались народністю [...].

Молоде покоління — це є постійне поповнення, освіження й заміна сил наших творчих сьогоднішніх. Молоде покоління письменників — це невмируща, вічна передача наших досягнень, нашого уміння у прийдешнє, в майбутнє. А тому кожному художникові слова в найважливіший ставиться обов'язок щоденно дбати про виховання молодих сил літератури, допомагати зростові молодих талантів [...].

Багато у нас є таких письменників з-поміж творчої молоді, які добре уявляють, для кого й для чого вони пишуть. Та інакше ж і бути не може. От хоча б узяти й Петра Шаповала¹, молодого дніпропетровського поета. Він у першій книжці своїй «Вулиця миру» запрягнувся, не жалючі сил, самовіддано служити рідній Вітчизні.

Я б ізсохнув від спраги в двобої,
Де осколки косили луги,
Без твоєї водички живої,
Життєдайної спли-снаги.

Дай же пошу мені, яку хочеш,—
Не схплюся в біді і журбі,
Пронесу крізь погонь і крізь ночі...
Моє серце, Вітчизно, тобі!

Але стрічаються у нас іноді ще й такі початкуючі поети, які в своїх віршах одні тільки голі описи природи подають, без присутності в ній діяльної руки людини, або ж пустодзвонну банальну пісеньку якусь ізтулять — та й ходять, величаючись, гордо задерши голову. А ми, старші письменники, і особливо критики, не завше зупиняли їх, не завше поправляли. [...]

Якщо початкуючий прозаїк чи поет працює на заводі або ж у колгоспі — то чи виникає для нього потреба при вступі до Спілки письменників зараз же кидати своє рідне оточення й переселятися до центру, в місто, в штучно

створені тепличні умови? {...} Почуття рідного ґрунту під ногами — це основне для всіх нас, письменників, а тим більше для початкуючих.

На щастя, в українській радянській літературі немало є таких молодих творців (молодих не лише за віком), які плідно продовжують працювати серед того оточення, з яким вони органічно пов'язані. Вони нерозривно поєднують в собі професію робітника чи полевода з професією письменника. Хіба ж не чудесно сказано про це у вірші Івана Заброди, робітника заводу «Запоріжсталь»:

Вариш сталь, чи полпв деревце,
Чи в глибоку спускаєшся лаву,
Ти себе почувашь бійцем
За велику оспівану справу.

Хотілося б іще навести один приклад із творчості робітника-будівельника М. Тимоніна. Він у своєму вірші «Обеденный перерыв» (я тут подаю його в уривку) розкриває нам картину того, як під час роботи народжується пісня.

...На пилораме шум затих,
Лишь ветер шепчет с бором,
Поэт-строитель пишет стих
У ящиков с раствором.
Друзья сказали: не спеши,
Поспешность строчки студит,
Постройшь дом, тогда напиши —
И стих ценнее будет.

І далі у вірші немовби новий змальовується перед нами кабінет робітника-поета, широченний кабінет під чистим небом!

...Тебе и солнышко лучи
Положит за тетрадку...
Поэт взял в руки кирпичи
И продолжает кладку.

Гуляют тучи в высоте,
Тетрадь лежит на бочке.
В его душевной глубине
Цветут для песен строчки...

Душевна глибина у поета появилась тут в результаті органічного злиття в одній людині працівника й поета, в результаті злиття з надихаючим його оточенням: «Поэт взял в руки кирпичи и продолжает кладку». Як прекрасно передано тут в цих словах почуття поетом упевненості в собі від того, що він стоїть на рідному ґрунті! {...}

[1959]

[ПРОМОВА НА ВЕЧОРІ З НАГОДИ
50-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ЗАГИБЕЛІ
ЕУКЛІДИСА ДА КУНЬЇ]

Товариші!

Сьогодні за рішенням Всесвітньої Ради Миру урочисто відзначаємо 50-річчя від дня смерті видатного письменника, мислителя й революціонера — Еуклідіса да Куньї.

Бразільський народ назвав його найріднішим своїм сином, першим в історії боротьби за незалежність країни національним героєм.

Кожен погноблений народ, вириваючись із кайданів рабства й неволі, постійно з-поміж свого оточення виділяє безстрашних борців за щастя людей, за правду й свободу (причому чим вище, чим розбурханіш наростання гніву народного, тим швидше з'являється в час битви той, хто гострий гнів трудящих із стихійного річища підхоплює і враз скеровує його по стратегічній лінії. І часто всім бійцям здасться, що герой, який повів їх у битву, з'явився до них нібито раптово, несподівано, тимчасом як даному приходу його, коли приглянутись в історію, завжди передує своєрідна випробувальна підготовка). Одним із таких ватажків-героїв у 1896 році в боротьбі проти поміщиків-плантаторів був Антоніо Консельєро², простий поденщик, який протягом двадцяти років ходив по сертанах³, підбиваючи селян не платити податків кровожерним властям і поміщикам. В особі ж Еуклідіса да Куньї народ бразільський вбачав невомного свого натхненника в справі обстоювання національної незалежності, в справі вогненного протесту проти запровадження колоніального рабства. Тобто для трудящих Бразилії Еуклідіс да Кунья був немовби духовним ватажком і порадиником. Простому люду він подобався насамперед своєю гарячковою діяльністю, своєю приступністю й правдивістю прямою.

Так! Еуклідіс да Кунья просто-таки ненавидів мертву тишу й застояний спокій. Ненависть свою до запліснявілого життєвого болота, до розмагнічення й бездіяльності він перейняв був од свого попередника, великого бразільського поета Кастру Альвеса⁴. Ще як навчався Еуклідіс да Кунья в середній школі, він завше носив із собою збір-

ник поезій Кастру Альвеса під наголовком «Ряботиння на хвилях», читав із цього збірника своїм друзям про те, як з наказу влади, як з чорної намови капіталістів кораблі вивозили з Бразилії в Африку на каторгу простих людей, що домагались своїх прав:

Мп в пеклі Данта? Хто це там волає? ⁵
Ліхтар заледве блима... Он штурляє
Раба підгіпчий, щоб шмагать...
І раб упав... бо вже й кричать не в свлі...
Підгінчі ж — п'ляїї, оскаженілі —
Тавцюють, реготять...

О, як любив стежити юний Еуклідіс, коли на сонній воді та раптом починало тремтіти ряботиння! Тоді вода од вітру, мов олівцем почеркана, вкривалась брижами, а потім хвильки плюскотливі, одна на одну нападаючи, скалками сміху бризкали, і враз — невідомо звідки — отакенна викочувалась хвиля: важка, розгойдиста, мутно-зелена... І от уже гойдаються і ходять хвилі, шумом запізнення починають штурмувати берег. А згори на них грізно темно-сині бурянії хмари поглядають...

І от уже і сам Еуклідіс збіга простоволосий на берег, до води, і, потрясаючи до наростаючої бурі руками, кричить їй: «Ану, ще дужче вій! Нам треба ж це, нам треба! У нас же є:

Кинджал, повна чара й свобода!»

Ці три слова йому запам'ятались ще з того часу, як він сім років жив з батраками на фазенді ⁶ «Сан Жоакін». Отже, він од них там багато навчився пісень, а поміж них і цю, що, правда, надто вже сумовито починається:

Душа моя вмерла. А може, проснеться? ⁷
Чи справді живу я, чи тільки здається?
Таж я, мов верба та, що буря розбила:
Хоч тінь є від неї — сама ж омертвіла.
Хіба ж то для щастя багато вже й треба?
Внизу трохи поля, згори ж латка неба.
Гітара хай бринька, коли є нагода.
Кинджал, повна чара й свобода!

Співаючи цієї пісні, Еуклідіс да Кунья уявно бачить, як по бразильське золоту жадібно розчепірили свої пальці заїди, гнобителі — португальці та англійці.

До кинджала Еуклідіс да Кунья ніколи, здається, в молодості не звертався. Але всім своїм єством передчував він, що йому десь-таки прийдеться — та й скоро ж! — зустрітись з експлуаторами-чужинцями чи, може, і з своїми.

Еуклідісу да Кунї завжди на душі боляче ставало, коли він співав цю пісню. Народ у пісні говорив, що нібито душа його вже вмерла, — та й невідомо, чи й може й проснути вона. І Еуклідіс да Кунья при кожнім щасливім випадку одне і те ж тудящим говорив: народ бразільський живий — запам'ятайте це! — живий, талановитий, мужній і прекрасний!

«Алмази бразільські щоб накрити — розчепірені свої пальці простягають до нас португальці та американці? А чому і не дати їм по руках?» І раптом чує він в одвіт чийсь голос: «По руках? Ану, згадай, як воно було в історії — легко чи ні? Недурно ж ов і сліпці попід вікнами в селах співають:

Я розкажу вам про події,
Які вас в жах укинуть, в трепет.

В 1684 році, коли проти непомірних податків і заборони свободи навігації відкрито виступили жителі провінції Мараньяна⁸ (висунувши ватажком своїм Бекмана), чим закінчилося це рушення? Учасників цього руху було присуджено до катування, а Бекмана повісили. І це за що ж — за протест проти загарбання нашого золота та алмазів, за протидію проти їхнього права завезення сюди безплатної сили негрів із Африки?

Я розкажу вам про події,
Які вас в жах укинуть, в трепет.

А в 1720 році, коли проти португальців вибухнуло повстання в провінції Мінас-Жераїс⁹, ізнову чим воно скінчилось? Ватажка повстання Феліппі дус Сантуса, прив'язавши до хвостів двох коняк, роздерли надвос.

Там же, в Мінас-Жераїсі, в 1789 році було таке: молоді інтелігенти на чолі з відомим лікарем Тирадентисом вирішили повстати¹⁰ проти Португалії за незалежність Бразилії. Але ж через запроданця було викрито цю змову, і Тирадентису утяли голову, а інших заслали на вічну каторгу в Африку — разом з ними й славетного поета Томаса Автоніу Гонзага¹¹.

І, слухаючи про все це, Еуклідіс да Кунья зіскакував з місця й скрикував: «Ех, коли б то вже скоріш та можна було б віддячити тобі, капіталісте мерзенний! Ти, здиричку проклятий, кого ж ти грабуєш? У кого крадеш? Проти кого каральні експедиції посилаєш? Проти тих, що на своїх степових засушливих сертанах лише бур'ян збирають замість урожаю? Та найлютіші ж звірі не чинять того, що чините ви, загарбники, непрохані заброди з Португалії, Англії, Америки!»

Говорячи це, Еуклідіс да Кунья немовби прислухався до того, яких нових пісень співають сліпці попід вікнами в селах (а він же ці пісні напам'ять знав):

Поки що кидай заступ,
Пора рушницю брати.
Де треба — то й кинджалом,—
Хай згинуть супостати!

«Та-ак! — протягав голосом в роздумі Еуклідіс да Кунья. — Вже ж другий рік пішов, як у районах штату Баїя мужньо тримається селянами утворена республіка. Вже три каральні експедиції проти селянської республіки посилали, а вона обороняється героїчно. Там, певно, місце й я собі найду, — і місце, і роботу». А в пам'яті ізнову пісня вирінає:

Нехай гноять тебе по тюрмах,
Живого рвуть зубами,—
Все 'дво ніколи їм не вдасться
Зробити нас рабами.
Тв ждеш, селян що завойовник
Земелькою наділить?
Тв ворога стріляй у серце,
Щоб вже й навік поцілить!

В 1897 році власті португальській ізнов, уже четверту, каральну експедицію проти селянської республіки посилають. А разом з експедицією посилають і Еуклідіса да Кунью.

О, як туди він рвався ще й перед цим, раніше! Але чого ж вони його так агітували палко, що селянське повстання, мовляв, — це ніж у серце монархістам. Та хіба патріот бразільський може своїм плечем підпирати монархістів?

Коли ж приїхав Еуклідіс да Кунья на місце бойових дій, — ох, що він побачив там? Що він там побачив!

Повсталі селяни мужньо відбивались од війська, що їх кругом оточило, але ж не змогли оборонитись. І побачив Еуклідіс да Кунья, скільки селян побито там, понижено! Кров'ю підпливла земля... А тих селян, що залишились в живих, погнали в тюрми й на вічну каторгу... Еуклідіс да Кунья дививсь, а в пам'яті самі звучали рядки застерігаючої поезії Кастру Альвеса:

Ми в пеклі Данта? Хто це там волає?
Ліхтар заледве блима... Оя штурляє
Раба підгінчий, щоб шмагать...
І раб упав... бо вже й кривчать не в силі...
Підгінчі ж — п'янії, оскраженілі —
Танцюють, реготять...

І ясно бачить Еуклідіс да Кунья, як уночі на каторгу в Африку везуть рабів (а вони аж ніяк не раби!). А високо в небі над головами байдуже на людську трагедію дивиться сузір'я Південний Хрест...

Ще там під час кривавої розправи федерального правительства з повстанцями Еуклідіс да Кунья заносив у свій щоденник усе те, що він бачив. Але остаточно обробити свої записи — це тільки тоді він зміг, коли поїхав за іншим призначенням — керувати будівництвом моста через річку Сан-Жозе да Ріо-Парду¹². Наслідком тісного співробітництва його з місцевими людьми — робітниками й інтелігентами — був перегляд власного світогляду: він став вивчати праці Карла Маркса.

Книга Еуклідіса да Кунї під наголовком «Сертани» вийшла в 1902 році. Великий вплив своїм реалістичним письмом вона зробила на бразильських письменників, що працювали після нього (Еуклідіс да К[унью] по-зрадницькому) було вбито в 1909 році). Невідомо, чи чув про неї Іван Франко і, навпаки, чи знав хоч що-небудь про Івана Франка Еуклідіс да Кунья? Але ж одно тільки можна припустити, що частка тих західних українців або ж сини їх, яких доля примусила була тікати до Бразилії, в лабеті капіталістів, можливо, якраз же й брала участь у повстанні селян в районі штату Баїя.

Зміцнюючи мир і дружбу з країнами світу, ми пам'ятатимем невтомного борця за незалежність, одного з перших соціалістів Бразилії, поборника дружби, мир[у] поміж нар[одами] всього світу Еуклідіса да Кунью.

[1959]

СЛОВО К БРАТЬЯМ

Дорогие братья-болгары! Я, как и все советские люди, от всей души приветствую вас в день радостного национального праздника Освобождения!

Радость вашу вместе с вами переживают и братские народы Советского Союза во главе с великим народом русским. Украинский народ с особенным вниманием следит за непрерывным ростом мощи вашей страны, за всесторонним развитием болгарской социалистической культуры.

9 сентября 1944 года, пятнадцать лет назад, болгарский народ в результате свержения фашистской диктатуры, смело встал на путь свободы, на путь утверждения народной власти правительства Отечественного фронта. Решающая роль в победе над врагом принадлежала героическим, поднявшим восстание, рабочим, крестьянам и солдатам, руководимым Болгарской коммунистической партией, а также стремительным победам Советской Армии на Балканах.

За истекшие 15 лет Народная Республика Болгария достигла замечательных успехов в ленинском строительстве социализма. Все прогрессивное человечество с восхищением смотрит сегодня на Болгарию: для него важно не то — каков пространственный размер страны, а то — насколько широк размер шагов вперед идущего ее строителя — народа. Да! Достижения болгарских трудящихся — в области промышленности, энергетики, сельского хозяйства, так же как и в области литературы и искусства, — просто изумительны.

Велика у болгарского народа сила воли к жизни, к свободе, к созиданию. Велика последовательная твердость в отстаивании мира, постоянное стремление к укреплению дружбы народов, и прежде всего дружбы с народами Советского Союза. Давным-давно, еще в Киевской Руси, зародились культурные отношения восточнославянских народов (русского, украинского, белорусского) с народом болгарским. Целые томища книг составляют описания

этих прекрасных братских связей в продолжение долгих веков после периода Киевской Руси. Дружба между украинским и болгарским народами — это взаимное непрекращающееся обогащение, это бескорыстный обмен культурными ценностями. Радостно всегда нам повторять, что Христо Ботев, этот поистине великан революционного действия, революционной поэзии и мысли, в юношеские годы свой учился, рос и укреплялся на Украине. Мы никогда не забываем Любена Каравелова, с такой огненной страстностью подхватившего в своих переводах Прометеев протест поэзии Тараса Шевченко против закоренелых врагов единения славянских народов. А Ивану Вазову, бежавшему из Болгарии в Россию от преследования черных властей и изменников родины, только в Одессе удалось полностью продумать и написать крупнейшее свое произведение об Апрельском восстании 1876 года — роман «Под игом».

Много способствовали распространению болгарской культуры в Киеве, Харькове, Львове, Екатеринославе великие сыны украинского народа Микола Лысенко, Иван Франко, встречавшийся с П. Тодоровым¹ и академиком С. Романским, Василь Стефаник. Продолжительное время жила в Софии и в селе Владая, у своего дяди Михайла Драгоманова, бесстрашная в борьбе с царизмом Леся Украинка. Там она, по мотивам болгарской народной поэзии, написала свою поэму «Вилла-посестра». Укрепление братских связей между нашими народами несомненно послужило еще и то обстоятельство, что ведь и ленинская «Искра» приходила к нам на Украину (в Одессу) через родственную, издавна знакомую нам Болгарию².

В наши дни все чаще и чаще встречаются украинские герои труда с героями труда болгарскими. Ярким проявлением нашей дружбы явилось также установление взаимобменных полугодовых командировок писателей — украинских и болгарских — с целью изучения языка, литературы и фольклора двух наших народов. [...]

От все сердце ви поздравявам по случай светлия праздник — денят на вашето освобождение! Да живее българо-съветската дружба! *

[1959]

---

* Від широкого серця вітаю вас з нагоди світлого свята — дня вашого визволення! Хай живе болгаро-радянська дружба! (болг.) — Ред.

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 100-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ КОСТИ ХЕТАГУРОВА]

Дорогі товариші!

Сьогодні по всій нашій багатонаціональній батьківщині урочисто проходить відзначення 100-річчя від дня народження великого осетинського поета-класика Кости Хетагурова.

Братні народи Радянського Союзу сьогодні славному Коста Левановичу повсюдно шану віддають — і в пісні, і в слові, і в вітанні — за те, що він в страшні часи царської сваволі сміливо встав на захист усіх погноблених і бідних, за те, що він мужньо боровся за права людини, за її свободу.

Тяжким було порівнюючи недовге життя Кости Хетагурова (народився в 1859 році, а помер в 1906-му). Ще в ранньому дитинстві, коли померла його мати, одразу ж мусив він забути, що таке ласка: самі удари та прокльони приймати довелось йому від жорстокої мачухи. І не диво, що дитинство своє Коста Хетагуров пізніше згадував як похмурий сон:

Похмури́м сном мій вік дитячий
Почався в нетрях диких гір...
В лахмітті, босві́й і брудний,
Я жив злиденно попідти́нню...

(«Перед судом», переклад О. Засенка)

А вже як виріс Коста, то життєві удари посипались на нього ще більше, ще частіше. Як радісно було вчитися йому — спочатку у Владикавказькій школі, а потім в Ставропольській гімназії! Але прийшла біда — і Коста гімназію повинен був залишити. За клопотанням друзів він в 1881 році вступає до Петербурзької Академії мистецтв. Призначено йому було там і стипендію. Доля йому немовби усміхнулась. Та через кілька років в Академії стали на нього дивитись як [на] політично «неблагодійного». Стипендія зникла. Ні на що вже стало існувати. І Коста Хетагуров в 1885 році повертається в Осетію.

[Та чи принесло поетові заспокоєння серцеві його оце повернення до рідного краю?

Вернувся я. І що ж побачив там? !
Іще убогішим, аніж я сам,
Народе мій, прийшлось тебе застати.

Так писав поет у своєму віршеві «Поглянь».

На наших горах, на полях розлогих
Немає місця нам, нема дороги,
Де б сісти, де б ходять, де працювати
(Переклад С. Крижанівського)

Єдиною втіхою для нього були зустрічі з простим людом. Але за цими зустрічами особливо пильнували жандарми та місцеві алдари, куркулі-глятаї. І Коста тепер іще дужче у творах своїх закликає народ до нещадної боротьби проти царату.

Тіло скували ви нам ланцюгами,
Мертве й живе віддали для хули,
Наші святині стоптали ногами,
Предківські гори у нас відняли.

Нас розігнали по цілому світу,—
Мирний табун розганяє так звір.
Де ж проводир наш? Словом привіту
Склич нас — і в силу нашу повір!
(«Горе», переклад Т. Масенка)

Де ж ти, проводирю наш? Ці слова для царських са-трапів були сильніше від громів, страшніш від землетрусів. І от на Хетагурова нові упали лиха]. Царський уряд в 1891 році висилає поета за межі Терської області, а в 1899 році на п'ять років у Херсон. А з Херсона, за окремим дозволом, Коста Хетагуров переїхав до Очакова, де й напивав собі притулок у хаті рибалки Йосипа Данилова над морем. Перебування Хетагурова в сільській хаті чесної родини Данилових, нерозлучна, ніжна дружба його з малими діточками господаря, прислухання до мови української, придивляння до звичаїв набагато скрасили життя славетному поетові на засланні.

В цей очаківський період свого життя Коста Хетагуров листувався з друзями, посилав кореспонденції до газет, знайомився з театральними постановками як російських, так і українських труп Причорномор'я.

Взагалі глибока й багатогранна натура Хетагурова ніколи не могла обходитись без діяльності. Ця натура його проинята була великою цілеспрямованістю. Трудно навіть

собі уявити, як міг Коста Хетагуров, будучи сам царською жандармерією переслідуваний, та стільки доброго, цінного, для щастя людини корисного зробити! Причому у різних напрямках свого багатющого таланту та здібностей: в поезії, в малярстві, в етнографії, педагогіці, мовознавстві, в публіцистиці і в заходах організаційних. У ньому жив великий дух — незламний і високий. Дух цей його коренився в тісних контактах поета з передовими людьми свого часу, в постійній перевірці самого себе на вченні й досвіді великих попередників.

Кость Хетагуров у всі періоди життя свого (ставропольський, петербурзький, херсонський) не переставав поглиблено вивчати твори Бєлінського, Чернишевського, Герцена, Добролюбова. Коста Хетагуров ідейно збагачувався, приймаючи в своє серце Пушкіна, Лєрмонтова, Некрасова, Плєщєєва. Усе передове й найкраще він неодмінно брав також і з інших літератур царизмом гноблених народів. Він добре знав твори Тараса Шевченка і особливо поему «Кавказ»; Коста Хетагуров не міг не знати твору Хачатура Абовяна «Рани Вірменії», не міг не читати «На смерть Пушкіна» — поеми азербайджанського просвітителя Мірза Фаталі Ахундова; не міг не пам'ятати легенди Іллі Чавчавадзе²⁻³ про те, що на глибині Базалетського озера в колісці поховано дитину грузинського народу, — і особливо закінчення цієї поеми:

...Хай буде навіки
Славець муж богатирського стану,
Чпї руки могутні уперше
Ту колиску піднімуть, достануть.

Головними в діяльності Кости Хетагурова були завоювання свободи народам царської Росії, приобщеніє осетин та інших народів до передової культури російської того часу, дружби поміж кращими людьми різних національностей.

За цю титанічну боротьбу Коста Хетагурова проти царизму, поміщиків і мракобісів рідний народ назвав поета осетинським Шевченком.

За яскраве виявлення в житті свого багатогранного таланту Олександр Фадєєв Хетагурова порівняв з Леонардо да Вінчі⁴. А за сміливе викривання лютих ворогів Марієтта Шагінян звеличила його як одного з найбільших творців газетної публіцистики⁵.

Наприкінці ми ще раз хочемо підкреслити: в поезії Коста Хетагурова найчастіше й найвиразніше звучать мотиви об'єднання всіх революційних сил у боротьбі проти

царяэму, мотиви додержання ідейної чистоти переконань своїх. Ці мотиви особливо для нас сьогодні близькі й актуальні. Кожен окремий народ сам по собі малий і багато в чому безсилий,— говорив Хетагуров,— а коли народам по-дружньому взятися за руки і разом ворога струснути,— тоді й гора не встоїть⁶, розсиплеться донизу...

Хіба ж не таке саме завдання стоїть сьогодні й перед усіма мирними народами світу, які насамперед до об'єднання прагнуть, до миру, до дружби [...].

А на всіх ваших урочистих зібраннях, присвячених завоюванню миру й дружби поміж народами світу, завжди будемо згадувати невтомного поборника свободи й демократії, великого осетинського поета Коста Хетагурова.

[15 жовтня 1959 р.]

О. П. ДОВЖЕНКО

І як це міг народ, якого душили капіталісти, поміщики й царі, такого могутнього народити? І як це міг вічно замріяний лісостеп такого пружного і до звершення діл найтрудніших завжди поспішаючого, гарячого появи́ти! До кого й до чого саме прислухався в дитинстві Довженко? Кому й чому наслідував, як вже підріс? У який бік найчастіше звертав він свої погляди? Не було ж на Чернігівщині, та й зараз нема, ні просторів, безгомінням своїм страхітливих; ні гір, настроєних на устремління ввись; ані водоспадів одчайдушних, безумних.

Але, скажуть мені, хіба ж сумісні такі риси характеру природи з творчою натурою Довженка? Та й хіба ж потрібен тут географічний підхід, якому у нас не надають вирішального значення щодо формування характеру людей. Люди, трудівники землі свої, рідний народ — от хто мав вирішальне значення на формування характеру Довженка. Довженко аж ніяк не любив мертвого безгоміння, а, навпаки, любив життя живе, щоб все кругом будувалось, творилось, любилося, сміялось. Він ще в молодечих своїх роздумах, а потім і в ділах не тільки рвався ввись, а насамперед вдивлявся пильним оком в те, що діялось круг нього, — у народі, на землі своїх предків, повизу. Ненавидів він одчайдушність нерозумну, зате із дерзновенністю дружив, із сміливим початком діла — та щоб і кінець же тому ділу був, дружив з новаторством, з духом устремління і досягнень. Горе він людське бачив ще в дитинстві, горе, і насамперед у рідній сім'ї — у батька й матері. Які у нього любесенькі чотири братики було! Лаврін, Сергій, Василько та Іван. Вони ж по черзі тишили його, як тії няньки. А співали ж як вони, співали! Недарма батько ласкаво прозвав їх соловейками. І ось від пошесті зразу померли вони — усі чотири в один день. «Кинувся батько до нас, а ми вже мертві, один лиш я живий!...» — з болем розповідав Олександр Петрович у своїй автобіографії. — Що діяти? Бити матір? Мати напівмертва. Гірко заплакав наш батько над нами... У великім розпачі прокляв він ім'я

боже». І зараз же услід за цим Олександр Петрович додає: «І бог мусив мовчати...» Я тільки можу уявити собі, як грізно зсунулися були брови у маленького Олександра, як, тремтячи од гніву, переводив він свій гострий непрощаючий погляд від мертвих братиків на темну ікону, що он в кутку під стелею: а може ж, бог та хоч горе відчує? Хай на прокльони батькові дасть відповідь! Хіба ж не він це винен у чотирьох смертях? Авжеж що він, бо чого ж тоді мовчить? Але «бог мусив мовчати». Чи не від того ж часу обличчя Олександра Петровича на все життя стало суворим? При зустрічах із ним ми чули від нього і жарти, й сміх веселий. А за хвилину глянеш — він знову скупчений на одній якійсь своїй думці творчій, не до кінця ще виношений. Але ж бачили ми, чули, вірили: вінносить він її, свою думку, за всяку ціну, за всяких обставин вінносить! Рішучість випромінювалась з його високого чола й передавалась і на тебе, його співбесідника. Сила волі у нього була залізна. Сила волі полководця. Дивлячись на обличчя Олександра Петровича, думалось: можливо, отаке обличчя було у співця Митуси² легендарного або ж Бояна³ із «Слова о полку Ігоревім». Воно ж було у Довженка і скупчено-одухотворене, і разом з тим строге, суворе. Названі співці стародавні безперечно тримали себе напружено, насторожено й строго. Ішли ж у боях вони проти ворогів батьківщини тільки в перших лавах разом із рідним своїм народом.

Олександр Довженко скрізь у своєму житті ішов у перших лавах проти запеклих ворогів — ворогів радянського народу, нашого поступу до комунізму, поступу Комуністичної партії. Як він умів об'єднувати радянських людей на боротьбу за щастя людини! Загарбники і всі чорні сили Заходу ось уже которий час як нашого ХХ віку, так і попередніх віків, зазіхають на свободу й незалежність українського народу, і особливо зараз, на його щастя в сім'ї братніх народів Радянського Союзу. Умів Довженко об'єднувати патріотів радянських як під час Великої Вітчизняної війни, так і в час мирний, відбудовчий. Причому Олександр Довженко часто людей відчував ще задовго до того, як доводилось йому заговорити з ними. Він безпомилково вгадував, де недруг, чужий ідеологічно, а де товариш, друг і однодумець. Своє уміння підходу до людей сам же він чудесно розкрив перед нами у початковому моменті кінофільму «Поєма про море». «До мене, — говорить Довженко, — підходить людина середнього віку. Хто він — учитель, інженер, садовод, — я не знаю. Але є в ньому щось близьке і рідне мені... Він тихо питає мене:

— Се ти?

Я кажу:

— Я.

Він тисне мені руку й цілує в плече.

— Спасибі.

— Я подумав: се, напевно, ви. Про що ви думали зараз?

— Власне, ні про що,— відповідаю я йому. Тобто про все.

— Ви думали про дім?

— Я думав про життя. Я весь у полоні почуттів. Я думав: який прекрасний світ і яке прекрасне життя. І як жаль, що людям так мало доводиться се почувати».

Нехай дарують читачі мені, що я таку велику виписку зробив отут із кінофільму Олександра Петровича. Я це зробив умисне, а саме для того, щоб підкреслити, яким незвичайним людинолюбцем і людинознавцем був наш Довженко. А для того ж іще, щоб показати, як він своєю художньою майстерністю володів бездоганно. Та й справді. Наче ж нічого важливого й не сказано тут у запитанні одного і у відповіді другого, а дивись, яка зцементованість, яка спаяність впливає з обоюдно промовлених слів, впливає й розкривається, розкривається й навіки в їхніх душах процвітає — процвітає сама тільки найчистіша дружба, сама тільки любов. Звичайно, приблизно так би міг до людини промовити, наприклад, і Уолт Уїтмен, який любив «простих» людей. Але ж поетична мова Уїтмена була переважно ораторська, — отже, задушевність поета через це дуже часто пересовувалась на другий план. Тут же, у Довженка теплота й проникнення в душу другого. Та, може, міг би так сказати й Еміль Верхарн, який любив вітер революційний, що 1905 року віяв з Петербурга, Москви й Києва в Бельгію, повівав і на інші країни. О, це вже порівняння більш сприйнятлिवе. Хоча Еміль Верхарн, як урбаніст, відчував повсталі маси народні переважно міста, а не села. А ось, коли мені підкажуть, що так би міг сказати Анрі Барбюс і особливо Олексій Максимович Горький, — се цілком схоже — радісно ми згодимось. Згодимось також і з тим, що як в одного, так і в другого якраз же й міг учитися Довженко. Ясно, що різнобарвна обдарованість художника слова тільки тоді могла стати багатющою і всенародно прийнятою, коли вона одночасово проходила іще й через громадську діяльність. Щодо цього, то тут Олександр Довженко усім нам є прикладом великим.

Хочеться мені трохи вернутись іще назад — до дитин-

ства Довженка. Бо чую ж, що я, говорячи про суворе обличчя Олександра Петровича, може, й не договорив чого. Адже під суворістю обличчя нашого видатного письменника, громадського невтомного діяча і вихователя молодих талантів скільки вміщалось у серці любові до життя, любові до рідних, найближчих йому людей, і насамперед до батька й матері! Та він ще й дитиною художніми образами мислив. Маленький Олександр узяв од матері мову рідну, перейняв пісню українську, колядки, щедрівки, веснянки, обжинки, а також любов до всього того, що тягнеться із землі до сонця. Мати його нічого так не любила в світі, «як саджати що-небудь у землю, щоб проізрастало». Від батька ж Олександр узяв широкий розмах у всякому ділі. Батька свого він любив од усієї душі, од усього серця. Олександр Петрович признається в своїй автобіографії: «Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив. Голова в нього була темноволоса, велика і великі розумні сірі очі, тільки в очах чомусь завжди було повно смутку: тяжкі кайдани неписьменності і несвободи». І далі в автобіографії своїй стільки характерних рис батькової вдачі і самої постаті його наводить Олександр Петрович («зневажав начальство і царя», «руки широкі, щедрі», «жарт любив, точене, влучне слово»), що й ти з особливою якоюсь радістю згоджуєшся з ним, коли він говорить про внутрішню і зовнішню красу батька: «З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіятелів,— він годився на все». Кожен з нас, цінителів творчості Довженка, добре уявляє, що в автобіографії тут вся правда полягає не лише в захопленні сина вічно живим образом батька, а і в тім, що в ній подано і самий світогляд батька — воістину великого трударя землі! «Скільки він землі виорав,— говорить ще про свого батька Довженко,— скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий!» До речі, до того місця цих моїх вражень про життя й творчість Довженка, де я згадував про одночасну смерть чотирьох братиків маленького Олександра, хочу ще додати таке: страшенно переживали наглу смерть братиків усі люди села. Вони ридали над ними і потім, згадуючи, довго жаліли, що з них ні рибалок уже не вийде, ні косариків у лузі, ні плугатарів у полі, ні воїнів славних. Тобто убоління сусідів і односельців теж подано в автобіографії в розрізі світогляду самих селян, єдиного з світоглядом і батька Довженка. Гесіод⁴ так же само у своїм творі «Труди і дні» цінував невтомних трударів землі, і дужих, і чистих. Але Гесіод від нас віддалений безліччю віків, а тому й конфлікти тру-

дарів землі з царями тодішніми та владою не зовсім зараз будуть для нас відчутні. Не забуваймо ж найголовнішого в характері батька Довженка, а саме: батько «зневажав начальство й царя», зневажав духівництво: на латочці землі судилось батькові жити й працювати, а як ти його проживеш? З Тарасом Шевченком міг би по душах порозумітися батько Довженка — це вірно. Або ж із Михайлом Коцюбинським, який не одного у полі на межі слухав славного трударя, дужого і чистого, тільки безжально поміщиками й капіталістами пригноченого. «Людей їдять дранці, нужда, горілка⁵, а вони в темноті жеруть один одного. Як нам світить ще сонце і не погасне? Як можна жити?» — говорив Коцюбинському устами селянина весь погноблений царем люд український. З розповіді Олександра Петровича ми знаємо, що таким же саме страшним, злиденним життям жили і його односельці, і найперше батько письменника. Батька Довженка заїдали нестатки, злидні, нужда, його нещадно били поліцаї. Одначе він ні на хвилину не втрачав свої гідності славного трударя землі, ні на хвилину не забував, що саме ж трудівники є сіль землі, а не визискувачі, кровопивці, лежебоки. Батько Довженка не гнувся ні перед царськими урядниками, ні перед попами. Тим більше не гнувся він перед гітлерівськими людоїдами.

Захоплення Олександра Петровича характерами своїх батька й матері, захоплення характером придеснянської природи дає нам один із ключів розгадки того, як проходило формування вдачі майбутнього письменника, громадського діяча, мислителя й артиста. Ще будучи маленьким, Олександр уважно прислухався до рідної української мови своїх батьків, прислухався до сумирного гомону, а часами й грізного обурення народу. Олександр не раз був свідком того, як його народ, що весь час у роботі та в притузі, співав — співав із горя, а потім раптом іскрою протесту прискав проти царя, у самі очі ідола самодержав'я, щоб випалити йому ті очі навіки! Полісько-степова чернігівська природа владно вабила і слух, і очі юного Довженка. А Десна, така собі простенька, то сіро-бура під час негоди й бур, а то враз синя, сонячними долонями погладжувана — синя, фіалкова, блакитненька — яка вона була йому рідна! Скільки у ній таїлось для Олександра і загадок, і таємниць! О, як любив лежати він у піскуватому березі і слухати, без кінця й краю слухати чарівного плюскоту Десни, що одбризкувала пінявий шум його аж на ноги. Міць вона вдихала йому, міць і силу! Як любив милуватися Олександр з безконечної гри хвилюк деснянських та

хвиль, з перебігаючого їх ряботіння на сонці! Яким нестримним було бажання побувати й собі на тих хвилях посеред річки та хвильках, скочити на ноги й кинутися з берега в Десну і — гей! — з розмаху розбити на воді те ряботіння від сонця, розбити, мов блискуче дзеркало, на друзки, — і почувати себе господарем води, господарем сонця й повітря...

Багато побачив у своїх юних роках Довженко і радощів і горя! І ось він виріс. І ось він перед нами вже як зрілий, як повнокровний художник. І зрозуміло нам із власної ж автобіографії художника слова, якого багатства дав йому рідний народ, народ з душею тричі прекрасною, з душею богатирською. А ще більш ясніше нам те, як саме і від кого почав Довженко набирати в свою вдачу тієї могутності творчої, без краю щедрої, невичерпної. Хто йому усі стежки, шляхи-дороги вказував? Хто його підбадьорював, розкривав епохи зміст і в творчих починаннях окрилював? Як це сталося з ним і коли? Від якого зрушення, від подиху якого? І відповідає сам нам Довженко. Усім єством своїм прокинувся він до діяння, до бою за нове життя прекрасне в дні Жовтня, від подиху ще не чуваної в усій історії людства бурі революційної, яку підготовляла і скеровувала Комуністична партія і особисто вождь її Володимир Ілліч Ленін. У статтях своїх і виступах Олександр Довженко не раз підкреслював, яку велику творчу допомогу діставав він з боку Комуністичної партії. Це була найцінніша для нього допомога, бо вливала ж вона в нього і сили, й упевненість в собі — давала йому можливість при нових задумах і планах широко свої творчі крила розгорнути.

І з усіх мистецтв, в яких пробував себе Олександр Петрович, він вибрав собі мистецтво кіно. Чи спроста це у нього? Ні. Адже В. І. Ленін називав кіно найважливішим із усіх мистецтв (а Довженко ж ці слова Леніна окремо підкреслив у своєму виступі на II Всесоюзному з'їзді радянських письменників⁶). Крім того, природа кіномистецтва, як там вже було сказано Довженком, усією своєю головною суттю розкривається в сучасності. Та до цього ще він додав і таке: кіно насамперед належить дню сьогоднішньому — це вірно, — але ж і дню, скерованому в майбутнє. Головним матеріалом кінематографії є реальна дійсність, документальність. Отже, Довженко обрав собі таке мистецтво, яке найшвидше доходить до народу, яке розкриває перед нами не тільки те, що діється сьогодні у нас тут, на землі, а й те, що діятиметься завтра, понад землею, в Космосі. Так він і заявив у своєму виступі перед

письменниками: «А що ж, як не кіно, перенесе нас зримо в інші світи ⁷, на інші планети? Що розширять наш духовний світ, наше пізнання до розмірів воістину фантастичних? Кінематографія». Так і хочеться образно сказати: час настав — і змушнїлий Довженко кидається з високого берега Землі в Космос, щоб доплисти аж туди, до зоряного ряботіння, яке поблискує кругом шматочками дзеркала, розбитого на друзки... А для чого, питається, треба людям у космос доплисти, домчатись, долетіти? А для того, щоб обслідувати всю твердь сонячної системи, — це ж обслідування потрібно для розвитку людства. «Які простори розкриваються, — сказав Довженко, — для творчості перед сучасним письменником кіно! Скільки великих відкриттів жде його в цій дивовижній діяльності!»

Це прагнення вперед, в майбутнє, в простори космосу — чи могло воно в Довженка само по собі народитись, безвідносно до засвоєння надбань культури минулого? Тут відповідь може бути тільки одна. Для того щоб мчати вперед, неодмінно треба відчувати себе закріпленим у традиціях. Довженко невіддільний від традицій. І це йому давало можливість, з одного боку, опиратись на них, а з другого — відштовхуватись від минулого при втіленні в художні образи нової теми сучасності. Така ж сама сила відштовхування від минулого й непереможна пристрасть відкривання нового спостерігалась і в славних попередників наших російських і українських, — от як, скажімо, у письменника-революціонера Радищева, який, за його словами, прозирає на ціле сторіччя вперед; у Михайла Ломоносова (спостереження сонця; передбачення можливості відкриття морських шляхів Півночі); у Тараса Шевченка (пророкування з приводу машини Джеймса Уатта ⁸, звернення до агрономів майбутнього) ⁹ та в ін. В наш час справа підвищення матеріального і культурного розвитку братніх народів Радянського Союзу накреслюється Комуністичною партією. Партія наша з неослабною увагою стежить за повсюдно-високим зростанням армії новаторів. Вона новаторами опікується весь час, любовно вирощує їх, виховує. З-поміж них же нові появляються вчені наші з різних галузей науки й техніки — нові Мічурини і Ціолковські. Комуністична партія скеровує і художню літературу нашу в бік її приступності до народу, в бік її сьогоднішнього звучання і, головне, у бік партійності. Як жаль, що нема вже сьогодні з нами нашого любого товариша Олександра Петровича Довженка! Як би він радів із того, що третій штучний наш супутник продовжує вивчати Землю, а це ж дуже та дуже не подобається запра-

вилам США і їх підспівувачам. [...] Який новий гімн він проспівав би поступові нашого народу! Олександр Довженко ще в 1928 році, звертаючись до старого, коверзава- того діда, казав — не казав, а стверджував: «Ми стоїмо лицем до того, що с і що буде колись з нашої волі»¹⁰.

З нашої волі, з волі робітників, колгоспників і всіх трудящих багатонаціональної країни СРСР вступас в най- важливіший період розвитку — період розгорнутого будів- ництва комунізму.

Цінну, багатющу як своїм змістом, так і майстерністю спадщину залишив нам Олександр Петрович Довженко. Знавці і цінителі кінематографії дали глибокий аналіз творів Довженка — таких як «Сумка дикпур'єра», «Звени- гора», «Іван», «Арсенал», «Земля», «Аероград», «Щорс», «Життя в цвіту», «Антарктида», «Поема про море»... Я тільки хочу тут коротко показати, як високо цінують Олександра Довженка відомі діячі культури, творці кіно і письменники у нас, в Радянському Союзі, а також і за кордоном. Корнелій Зелінський¹¹ ось як оцінює творчий подвиг Довженка: «Я гадаю, що в тій силі нового людства, яка піднесла його дерзання і звершення до самих зірок, с частка тепла таланту Олександра Довженка». Іраклій Андроников Довженка поміщає в число тих творців, через праці яких слухатимуть нашу епоху нащадки¹². Фран- цузський журналіст Жорж Садуль вважає Довженка най- видатнішим із сучасних діячів кіно¹³ разом з Ейзенштей- ном¹⁴ і Пудовкіним¹⁵. Христо Сантов (Болгарія) в статті відзначає, як Довженко швидко й яскраво відгукнувся на гігантські будови п'ятирічок¹⁶. Карло Лідаані й Массімо Міда (Італія), говорячи про те, як радянське кіно вплива- ло на розвиток італійського кіно, зокрема вимогою реалізм- у, з захопленням зупиняються на показі майстерності Довженка¹⁷. Про новий спосіб образної виразності Дов- женка говорить у статті своїй Роберто Манетті¹⁸. У велику заслугу Довженкові ставить Любомир Лінгарт (Чехосло- ваччина) те, що його кінофільми, разом з кінофільмами Ейзенштейна і Пудовкіна, пробивали страшну блокаду мовчання і брехні навколо СРСР на Заході¹⁹. Цю заслугу Довженка Любомир Лінгарт називає історично-революцій- ною. Цікаво, що в багатьох висловлюваннях діячів кіноми- стецтва країн Заходу згадуються батько і мати Довженка і їх характери. Очевидно, усі ті діячі, так само як і ми, зачаровані живим, простим нібито, але незвичайним, ори- гінальним стилем кінофільмів Довженка, як також і сти- лем високоталановитої автобіографії його. Леон Муссінак, наприклад, показує себе справжнім знавцем характерів

людей України, коли пише: «Ніщо з особливостей і характерів його рідної України не пройшло повз його увагу»²⁰. Великий син свого народу Олександр Довженко є запорукою того, як писав Микола Бажан²¹, що українське радянське кіно матиме своїх Довженків. Він був перший в авангарді [...].

Ми любили Довженка і зараз його любимо й цінуємо саме ж за те, що він, наш любий, наш славний Олександр Петрович, не жалюючи сил своїх, велику брав участь у формуванні нових людей — будівників комунізму.

1959

АВТОБИОГРАФИЯ

Родился я 27 января 1891 года в селе Песках * Новосаганского района Черниговской области. Помню себя в детстве очень рано: меня еще на руках носили. День. Теплынь. Светло-зеленые ветки откуда-то свисают надо мной. Блестит вода. Вот тут она, внизу, и где-то там — подальше. Очевидно, это была весенняя пора. Как я наблюдал уже позже, будучи подростком, весной в нашем селе, на Подоле, вода по пояс заливала прибрежный тонкий, без ветра гнущийся верболоз, перекатывала через насыпь над рвами и устремлялась на наш и наших соседей огороды. Подсознательно чувствую: что-то вокруг меня происходит, но что именно и как — еще не мог я своим понятием схватить. Что-то движется, колыхается, звучит — и отзвуком своим вдали откликается... Были ли это веселые игры девчат на Подоле; пелись ли там песни-веснянки — не мог я еще осознать. Только одно улавливал: движение и звук, радостные лица и цвет ветвей, блеск и пахнущую свежестью воду...

Яснее уже себя помню в те годы, когда я пробовал становиться на ноги и ходить лонемногу — сначала под столом, придерживаясь за ножки его, а потом и навстречу матери — с захлебывающимся от радости смехом — в широко раскрытые, ласковые, родные материнские руки..

Помню, как-то отец привез мне из Чернигова топорик. Топорик был маленький, деревянный и на месте лезвия побронзированный. Мне же казалось, что он большой, увесистый и что я так же правильно подтесываю им с обеих сторон ножки стола, как подтесывали плотники стропила во дворе — стропила для сарая. А я все подмечал в работе плотников, когда меня сажали к окну на лавку: и поплевание на руку перед тем, как взять топор; и в минутной передышке утирание пота с чела; и отодвигание ног

---

* Ударение как в украинском произношении слова Піски, так и в русском — Пёски — на первом слоге.

упавших щепок... Вот плотники со двора входят в хату — на обед, — и я уже прошусь ссадить меня с лавки: хочу показать, как я умею работать топориком. Поплевываю на руку, беру топорик и начинаю «дюкать» подпорку лавки.

— Так это же настоящий мастер! — умывая руки, восклицает один из плотников. — Смотрите-ка, смотрите, как он действует! Ах ты хороший мой такой! — И он берет меня на руки, усаживает рядом с собой за столом и гладит по голове. Я знаю: это давний знакомый нашей семьи — Данило Коцюр¹. А моя мать, подавая борщ на стол, с еле скрываемой радостью говорит:

— Вот так все время он — работу любит! А может быть, и выйдет что-нибудь из него путное? Как вы думаете, Данило Филонович?

Не донося до рта ложку с дымящимся борщом, Данило Филонович поворачивает голову к моей матери и отвечает:

— Гарна це дытына у вас, Мария Васильевна. Об этом сказал бы я и Григорию Тимофесвичу, да жаль, что его нет дома. Одним словом, гарна дытына!

Отец мой из низшего духовенства. Он был сельским дьячком и одновременно учителем школы грамоты. В нашей хате, в первой комнате с земляным полом (а еще была и вторая комната, с полом дощатым) стояли две длинные парты. На каждой парте сидело душ по десять или же по двенадцать учеников. Не знаю, сколько мне тогда вышло лет, когда я в одну из зим уже подсаживался то к одному, то к другому ученику и как-то быстро, незаметно для самого себя научился читать.

У отца много было нас, детей. Чтобы обучить всех в губерпских школах — не хватало средств. Жалованье свое (шестьдесят рублей в год) надо было делить пополам с другим дьячком, присланным из Курской епархии. (Такая практика назначения двух дьячков на одну должность — неизвестно по каким причинам — была введена по всем нашим окружным селам.) Не удивительно, что самая старшая сестра моя Ефросиния осталась без учения. Она нанялась служить у каких-то панов в Кисеве. Старшего брата Михаила отцу удалось определить в Троицкий хор города Чернигова, и он уже учился в бурсе. Любимая моя сестра Поля только еще кончала Песковскую земскую школу, и отец с матерью не знали, как быть с ней: определять ли ее в одно из учебных заведений Чернигова (у Поли была склонность к математике) или же попытаться пристроить в модистки, в Киев, — учиться шить. За учение другого старшего брата моего, Ивана, приходилось

платить в бурсу, а тут еще и я подрастаю. Что делать? Куда кинуться? И, надо сказать, часто в нашей семье из-за нехватки денег между отцом и матерью возникали нелады, споры, а иногда и перебранка, что очень тяжело отражалось на мне.

Любил я мать! Сильно любил. Добрую, хорошую... Она учила нас прежде всего быть честными в жизни и правдивыми. Но и отец был чудесным, хотя и строгим человеком. Он терпеть не мог, когда мы, дети, сидели без дела. Летом всегда приучал нас работать на огороде, в поле, а зимой — расчищать снег во дворе, нарубленных дров принести, слушать громкое чтение вслух. Он объединял всех нас — чем? Рассказами о своей трудной молодости. В одну из поездок своих в Киев он купил себе небольшую гармонию. И вот, когда мы пели песни, он подыгрывал на ней. Он научил нас петь украинские песни «Ой за гаєм, гаєм...», «Тече річка невеличка...», «У сусіда хата біла...», «Сонце низенько...», а из русских — «Хуторок» («За рекою на горі лес зелений стоїт...») ², а также «По синім волнам океана...» ³ — «запрещенную» песню, как он говорил нам таинственным голосом.

Часто отец мечтал вслух о том, чтобы через Пески прошла железная дорога, чтобы была построена в нашем селе больница и почта. Построена ведь почта и больница в Новой Басани? ⁴ А пожарная в той же Новой Басани по почину Полонского! Вот если бы и в нашем селе...

Я чувствую, что в этом месте некоторые читатели могут усмехнуться и сказать: мечтать — это еще не значит делать. Правда, конечно, сущая правда. Но изобразить своего отца начинателем и осуществителем какого-то героического дела я, право, не могу. Фальши не нужно допускать здесь. Отец мой о многом хорошем думал, о многом беседовал с песковской учительницей Серафимой Николаевной Морачевской (а с ней можно было откровенно говорить), но сам-то он был слишком маленьким винтиком в большущей, дьявольски хитрой машине империи, в машине, смазанной во всех своих скрепах, коленах и передачах елейным маслом «деятельности» тогдашнего обер-прокурора синода ⁵, мракобеса Победоносцева ⁶.

Отец мой принадлежал к духовному сословию. Но душой своей он любил народ, чувствовал его и уважал как только можно. Эту любовь к народу он передал и нам, своим детям. О, если бы ему образование, знания! Слишком тяжелой была молодость отца. Сколько раз в теплую, летнюю погоду, вечером, сидя на завалинке, он рассказывал нам о себе. Отец его, а мой дед Тимофей, никак не

хотел учить маленького Григория. В школу ходил, мол, год-два — ну и хватит. Этим воспользовались два далеких родственника моего отца. Один из них, священник села Леток⁷ над Десной, сманил Григория к себе, пообещав отдать его учиться в бурсу. Григорий два года чистил у него конюшню, да так и не дождался обещанного. Тогда перехватил Григория к себе другой родственник — священник из села Семиполки. Здесь на подростка помимо чистки конюшни и присмотра за лошадьми в поле еще больше навалили работы. Священник со своими подручными живописцами исполнял заказы киево-подольской иконописной мастерской⁸. Часто Григория срочно посылали верхом на лошади в Киев, через глухой Броварский лес⁹, с тем чтобы к ночи он уже возвратился оттуда с ответом. Григорий мыл кисти, счищал палитры, растирал краски. Но годы шли. Как переростка его уже не принимали ни в какое училище. Оставалось одно: самому готовиться к экзамену на дьячка, готовиться урывками, около лошадей, на лугу. Он выдержал экзамен, и его сразу назначили в село Пески.

На некоторых моментах из жизни отца я остановился подольше для того, чтобы показать, что пристрастие мое к краскам, к рисованию, к художеству перешло ко мне по наследству именно от него. Отец мой был настойчивым и упорным в достижении намеченной им цели. Но он никогда не подлаживался к вышестоящим, сильно не любил неправды и несправедливости.

Как я уже сказал раньше, отцу трудно было продвигнуть всех нас в средние учебные заведения, но он все делал для того, чтобы каждого из нас «поставить на ноги». В этом помогла ему своим советом наша сельская учительница Серафима Николаевна Морачевская. Заметив мой голос и слух, она взяла меня в свой хор, и я с младшей сестрой Оксаной ходил после уроков на спевки в школу. Какие это были прекрасные для меня минуты! Мы пели песни украинские и русские. Серафима Николаевна показывала нам ноты, учила по ним петь, и я, еще не понимая содержания этих значков, с гордостью держал ноты в руках и прислушивался к пояснениям любимой своей учительницы.

— Вы непременно, — сказала отцу моему Серафима Николаевна, — непременно повезите Павлуся в Чернигов и там постарайтесь устроить его в один из архидиаконских хоров¹⁰: в Елецкий¹¹ или же в Троицкий.

Когда я ходил еще одну зиму в земскую школу, отец в конце лета 1900 года повез меня в Чернигов — опреде-

дять в Троицкий хор, где уже пел альтом ¹² старший мой брат Михайло.

...И вот я уже в Чернигове. Пока мы с отцом, по выходе из вагона поезда, дошли до монастыря, расположенного далеко за городом, — упали предосенние сумерки: решено было заночевать и завтра утречком пойти к регенту ¹³ архиерейского хора на пробу.

Михайло довел нас до близлежащего странноприимного дома ¹⁴, а сам ушел в свое певческое общежитие. Мы вошли в ночлежную. Полумрак. Стены со вздутыми, а местами оборванными обоями. Воздух спертый, кислый. На столе, в конце ночлежной, коптила лампа. Около стола на табуретке в исподнем белье сидел какой-то странник (волосы до плеч) и читал, растягивая по слогама еще не известные мне церковнославянские слова: «И аз рекѡх... рекѡх... И аз...». На нарах — нижних и верхних — с гомоном копошились ночлежники; были среди них и косматые, и стриженные, седобородые и с тощими бороденками, подвязанными платком, — только усы торчали.

Многие из ночлежников, приподнявшись па локте, внимательно смотрели по направлению к черному аналою ¹⁵, стоящему в углу под образами, и порой с изумлением восклицали: «Ну ты подумай! Да это же подвиг какой! Он, несомненно, святой человек, песомненно...» Странник в исподнем белье взглянул на нас и тоже перевел свой взор к аналою. «Да давай же я помогу тебе! — уговаривающим тоном сказал он кому-то, — ну что ты корежишься, нужно ли это?..» Странник встал и хотел уже было пойти на помощь тому, к кому обращался, но тут с верхних и нижних нар послышались голоса: «Не подходи в исподнем белье к аналою! На нем крест святой, не подходи!..» И только теперь мы с отцом заметили, что в углу (свет от лампы мало достигал туда) на дощатом полу, подобрав под себя ноги, лицом к аналою сидел лысый, с жиденькими близ шеи косичками человек. Верхняя часть его туловища была вся обнажена. Со спины своей и плеч снимал он тяжелые вериги ¹⁶ — гремящие цепи с перемежающимися между кольцами кусками железа и глухо стонал при этом: «Ох господь бох, — он так и выговаривал: бох, — услыши менé, услыши!..» И голос у него был надорванный, резкий, неприятный. На спине веригоносца крестообразно (накрест от плеч к бедрам) темнели бурые подтеки... Странник в белье снова было двинулся с места: «Чудак ты, давай же помогу!..» И снова предостерегающие голоса: «Не подходи!» — остановили его...

Мы с отцом потихонечку прошли к свободным местам на нарах, и я сразу же лег: уж слишком устал за весь день... Засыпая, я слышал, как на соседних нарах кто-то отрывисто засмеялся и сказал: «Вот еще святого нашли! Да какой же он подвижник? Он просто шаромыжник...» Смысла этих слов я не мог понять. Кто это сказал? И для чего? Помню только одно, что мне вдруг — да так сильно! — захотелось и самому совершить подвиг, чтобы все люди заговорили обо мне!...

...Наутро я проснулся от невообразимого шума. Не хотелось открывать глаза. Ведь снилось мне что-то такое светлое, упоительно-прекрасное! Снилось... будто бы я совершил великий подвиг. И вот я иду среди людей, выше всех, семимильными шагами, над всем городом. И слышно мне, как внизу шумит народ, какими он меня словами встречает-величает, как ласково меня называет: «Хороший наш! Будь благословен! Живи вечно, дорогой!..» И мне несказанно хотелось, чтоб и далее продолжался мой сон!.. Но вдруг я слышу: «Да будь ты проклят навеки! Так вот поступить со мной, а?» Я быстро вскочил и протер глаза. Уже рассветало, но лампа еще коптила...

Странник в исподнем белье шарил руками на верхних нарах, а потом перевел глаза свои и в сторону нижних. Отец мягким движением своей ладони заставил меня снова лечь на место: «Лежи, а я пойду на чай кипятку раздобуду». — «А что такое, человеке божий?» — спросил лысый с жиденькими косичками (он снова сидел на полу, где, наверно, и спал целую ночь). Кривясь от боли, лысый надевал на голое тело свои вериги. «Да вот собачий сын меня обидел!» — сказал странник в исподнем белье. (В это время ударил колокол на раннюю обедню, и часть ночлежников закрестилась.) «А ты не ругайся. Ты слышишь, викарный нас зовет к молитве?» — «Какой викарный? Не понимаю!» — с раздражением ответил странник в исподнем. «Что-о? — грозно обернувшись к нему, надорванно взревел веригоносец. — Значит, ты не знаешь, что викарным называется колокол, в который звонят на раннюю? А кто же ты сам: странник? Послушник? Или же... босяк, голяк какой-то?» — «Да, да! — зашумели и некоторые другие ночлежники (одни из них поспешно одевались в потертые подрясники и кафтаны, а другие, одевшись, стояли уже у рукомойника). — Пусть скажет нам, кто он такой...» — «Кто «кто такой»? — чуть не подскочил от возмущения названный «голяком». — Я человек — чего еще вам надо? У меня ночью мои штаны и пиджак с деньгами украли — здесь, в ночлежке, — люстриновый пиджак¹⁷!

В чем же я теперь выйду отсюда? Помогите, мне, помогите!»

И вдруг тихо-тихо стало в ночлежной, только размеренные удары «викарного» доносились уныло с колокольни. Чувствовалось (а я видел это, ясно видел): некоторым ночлежникам, несомненно, жаль было странника в исподнем белье, но все они выжидательно смотрели на веригоносца — что он скажет?.. Звонить на колокольне перестали. Один из ночлежников в изорванном пальто с досадой задул лампу, открыл окно («проветрить надо!») и, нахмурившись, укоризненно бросил веригоносцу: «Эх ты! Отче святой!..» — «Ну, люди божьи, помогите мне встать теперь, пора и в церковь...» — сказал веригоносец. Тут несколько ночлежников кинулись к нему, взяли под руки и начали поднимать. Ноги веригоносца подкашивались, скользили и не хотели стоять на месте. Скуфия¹⁸, которую надели на него, то надвигалась ему на лоб, закрывая глаза, то вдруг заламывалась набекрень, словно у лихого, залихватского пария. Полупудовые вериги все время пригибали веригоносца к земле. Наконец, он встал на ноги, взял посох в одну руку, а в другую четки¹⁹ и, оборотившись к иконе в углу, перекрестился, а потом с ехидной усмешкой бросил ночлежнику в белье: «Штаны ты, значит, так я не укараулил? А еще послушник²⁰, болоса-то длинные, как у Христа...» — «Да чего вы меня в послушники тянете? — вскричал ночлежник в исподнем. — Волоса у меня длинные? Так это потому, что я служу дрессировщиком в цирке. По истинной правде я признаюсь вам: я нечаянно отстал от трупы, которая вчера уехала из Чернигова. На одну ночь зашел переночевать сюда — и вот...» — «Ах, вот оно что-о! — протянул веригоносец. — Значит, цирк? Скакаше-плясаше? — Он поднял посох и закричал: — Уходи отсюда, сатана, я не искушай нас: тебе не место здесь!..»

Странники, что держали его под руки, захихикали было, но сразу же и осеклись. Все они, бросив веригоносца, начали медленно отступать к дверям, ибо видели: ночлежник в изорванном пальто, тяжело дыша, грозно надвигался на веригоносца. Вот он подошел к нему почти вплотную и отчетливо, тихо, но твердо, задыхающимся от гнева голосом сказал: «Ты лучше сам, старик, уходи отсюда и не учи злобе нас. Понял?» Тяжело повернувшись, веригоносец вышел. А за ним вышли и некоторые подхалюзники.

Хотелось спросить: а что такое цирк? Мне непонятно, что такое цирк. Но в это время мой отец в жестяном

чайнике принес кипятку. «А ну, вставай, Павлусь, чаю выпьем, а потом и к Мише пойдём...» Тут к нам подошел ночлежник в изорванном пальто, который взялся собирать денежную и всякую другую помощь пострадавшему от кражи. Отцу долго не надо было рассказывать — и он сразу же дал ему денег по своей возможности. «Но ты, Павлусь, не пьешь чая, а только сидишь да что-то думаешь над чашкой. Может быть, голова болит?..» Я молча отрицательно покачал головой. В самом деле, подумалось мне, ну как сказать отцу о том, что я сегодня впервые в жизни своей получил отвращение к монастырю.

...Когда мы втроем — отец, Михайло и я — двинулись к дому регента, меня на некоторое время обуял страх. Думалось: регент будет в присутствии всего хора пробовать мой голос; будет пикивать на скрипке то одну, то другую ноту; да еще и ногой притопывать сердито; да еще, может быть, и кричать. Все то, что я видел утром в странноприимном доме, вконец испортило мне настроение — и я шел молча.

Но вот и дом регента. Отец несмело потянул за проволоку. Звонок за дверью еле-еле отозвался. Никто не вышел. Тогда Михайло дернул за проволоку смелее — и вскоре послышались шаги: горничная открыла дверь и, услышав от Михайла, что сам регент разрешил нам привести к нему мальчика попробовать голос (он показал на меня), узким коридорчиком с многорабочным в ширину окном повела нас в приемную. Никого еще не было там. В комнате стоял какой-то низенький, широкий, наглухо со всех сторон закрытый шкафчик («Это фисгармония! ²¹» — шепнул Михайло); на подставках под окнами в вазонах комнатные блеклые цветы, а в кадке близ стола, заваленного нотами, высокое, сухое с виду растение, напоминающее папоротник («Пальма!» — шепнул мне Михайло); на стенах же фотографии, в красках исполненные портреты и в большой раме картина «Явление Христа Марии Магдалине» ²². Автора картины я тогда еще не знал, да и смысл ее мне был непонятен. Для чего эта Мария Магдалина опустила на колени? О чем она просит, простирая руки? А главное, страшно не понравилось мне лицо Христа. Хотя я и сильно боялся бога и всячески прогонял грешные мысли о нем, но эти мысли сами мне лезли в голову. Лицо Христа напоминало мне бездушное лицо нашего песковского священника, с которым отец мой очень часто после окончания обедни спорил в опустевшей церкви. Поп прикидывался святошей: подражал архиерею, держал крестьян в церкви в воскресенье от восьми часов утра до

двух-трех часов дня. К отцу поп придирался по всякому поводу, и я помню, как отец однажды такой меткой украинской поговоркой ответил попу, что тот сразу онемел, а потом, обращаясь к старосте, который с ключами от церкви стоял и ждал нас, выкрикнул: «Ну, ты слышишь, как меня здесь не ценят? Ты слышишь?..» Староста же, вынув из кармана своей свитки широкий фиолетовый с белыми горошками платок, стал усердно и долго сморкаться.

«Ну вот то-то же», — вывел из этого заключение в свою пользу поп и быстро, сердито постукивая своими сапогами, пошел к выходу. И лицо было у него — ну, вот точнехонько, как у Христа на картине.

...Послышались шаги в другой комнате, и вскоре вышел регент. Он был в светлом домашнем подряснике, да и лицо у него светилось чем-то светлым и добрым. «Ну так как? — весело спросил он нас (мы поздоровались с ним, а отец ему поклонился), — кого будем пробовать? А-а! — протянул он, будто бы только сейчас догадавшись, — это тебя? — и взял меня за локоть. — Ну подойдем теперь сюда, мальчик... — и сам уселся на стул около фисгармонии. — Как же тебя звать?» — «Павло!» — быстро за меня ответил Михайло и сразу же поправился: «То есть его зовут Павлом, он — Павел». — «Ну, хорошо, пусть будет и Павло, и Павел. Но только что же это он у вас, — регент посмотрел на отца, — худенький такой — только одни глаза...»

Отец хотел было что-то сказать, но регент открыл тут крышку фисгармонии, — заблестели клавиши! — и полились протяжные серебряные звуки. Я весь превратился в слух и внимание. В мелодии, которая заполнила всего меня, столько звучало вопросов к кому-то и обращений, столько было ласковой печали, что я вот-вот готов был зарыдать. Только впоследствии узнал я, что в день пробы моего голоса регент играл одну из частей концерта Бортиянского ²³ «Вскую прискорбна еси, душе моя...». Перестав играть, он сказал задумчиво: «Ну, значит, будем пробовать, а? Возьми вот эту ноту». Серебряный голос из фисгармонии всего меня наполнил. Я взял. «А теперь вот эту». Я тоже взял... «О! Это хорошо. Дискант ²⁴, настоящий дискант. Ну, давай еще и эти две подряд...» И пошла, и пошла радостная проба моего голоса...

Однако — какое разочарование! — меня не приняли в хор. «Нет вакансии». Регент сказал отцу: «Слишком уж слабенький ваш мальчик. Привезите его на следующий год — и я приму, непременно приму».

Осенью 1901 года мне удалось поступить в хор Елецкого монастыря г. Чернигова. Но весной 1902 года ново-назначенный архиерей разогнал наш хор (архиерей был по духу старообрядец²⁵ и признавал только старинное гнусавое пение), и меня вместе с другими хористами перевели в Троицкий хор Чернигова. Я пел в хоре, жил в общежитии, а учиться ходил за четыре километра в бурсу.

Наш архиерейский хор пел в соборе в субботу, в воскресенье да еще в праздники, которых тогда насчитывалось по календарю очень много. В понедельник, среду и пятницу из города к нам, в общежитие мальчиков, приходили «большие» — теноры и басы — на спевки. Чаще всего вечером, если это было зимой, так как все мы (дисканты и альты) с самого утра шли на уроки, — каждый в свое учебное заведение: одни в гимназию или же в реальное училище, другие в городское училище, а большинство, к которому принадлежал и я, ходило в бурсу. Бурса — низшее учебное заведение: четыре класса с przygotowительным, откуда без экзаменов потом переходили в первый класс среднего учебного заведения — духовной семинарии (всего в семинарии шесть классов).

Били нас в монастыре и попрекали хлебом все, кому только было не лень: и суровый с длинной седой бородой наместник монастыря (второе лицо после архиерея); и трапезник Макар, подающий обед: суп, по-украински — юшку, и потому прозванный нами Макар-Макар-юшечка; и рыжий звонарь Иван, жестокий-жесточайший человек, возомнивший себя почему-то тоже начальником над нами (звонарь всегда неприязненно смотрел на нас, когда мы летом кувыркались во дворе). Он никогда не пропускал случая показать свою ученость перед нами: «Ах вы ж, проклятые цирковики-аристократы!» — бросал он сквозь зубы в нашу сторону, вытрясая самовар наместника. Это — вместо: циркачи-акробаты; и малограмотный иеромонах²⁶ Варсонофий, которого заглазно называли мы «Святой отец Болсе-Менсе» (бывало, спросим его «А в каком училище учились вы, отец Варсонофий?») И он, важно пятерней разгребая свою бороду, отвечает нам: «А меня и так господь бог наградил своей мудростью болсе-менсе»).

Но хуже всех относились к нам воспитатели-семинаристы. При общежитии нашем была отдельная крохотная комнатка, где помещался воспитатель, или, как называли его в то время, репетитор. Репетитора к нам, мальчикам, подыскивали из воспитанников последних классов семинарии, чтобы он мог пробыть в этой должности в монастыре не меньше года. Репетитор должен был иметь голос (тенор

или бас) и сам петь с нами в хоре, а по характеру представлять собой настоящего зверя — строгого, глухого к слезам и просьбам детей и подростков.

За шестилетнее мое пребывание в монастыре в качестве хориста не одного такого зверя-репетитора пришлось мне видеть. Кроме отвращения к ним и ненависти, никакого следа они не оставили в душе моей. Действовали эти псевдовоспитатели по отношению к нам жестоко, сухо.

«Это ты, прикладываясь к чудотворной иконе, головой задел лампаду с маслом? Держи руку — вот тебе за это, получай!» И пять раз подряд наотмашь по ладони так тебя ошпарят дубовой линейкой, что ты, стараясь не кривиться от боли, одно только просишь: «Разрешите другую руку подставить!» — «Подставляй! — крикнет репетитор, — да иди ко всем чертям. Теперь следующий подходи!» И снова грозный окрик уже другому провинившемуся мальчику: «Это ты отца Макария за то, что не оставил тебе супу, дразнил «Макар-Макар-юшечка?» Держи руку — не рассуждай! А еще я на колени в угол стань, дурак! Стой целый час, пока я встать тебе не разрешу...» С трудом вынося такую жизнь, мы и сами учились хитрить, кривить душой и старшим говорить неправду. Казалось нам, никакого просвета уже не будет, терпи, молчи и изворачивайся, как только можешь...

...И вот в одно хмурое утро, после скудного нашего чаепития с хлебом (самовар еще шумел на столе), мы вдруг увидели, как из комнатки репетитора вышел к нам высокий, в форменной серой тужурке, русский, с дёбрыми глазами, незнакомый семинарист.

«Здравствуйте, мальчики!» — сказал он. Мы молчали. «А надо отвечать, дети, если с вами здороваются, да еще и встать перед старшим полагалось бы...» Мы встали нехотя и под нос себе пробормотали: «Здравствуйте». Семинарист прошелся вокруг длинного стола, что стоял посреди комнаты, заглянул в один из ящиков и покачал головой: «Хм... Хлебные корки, чернильница и недозревшие орехи в зеленой кожуре? Ай-ай-яй... И это называется: чистота? порядок?» (Самовар — то зашумит, то тонко жалобно запоеет и запыхтит прерывисто. Мы молчали.)

Потом семинарист обошел все наши койки и, обратившись к нам не то с сожалением, не то с укором, сказал: «А грязное белье, что ж это, под подушки надо класть? И в тюфяках клопов видимо-невидимо. Ну, скажите: можно ли так жить?» Мы по-прежнему молчали. Наверно, каждый из нас думал одно и то же: кто знает, кто ты такой! Гость репетитора нашего или же нарочно подослан-

ный к нам? Вишь ты! Добрым голосом хочет выспросить у нас, чтобы мы всю правду выложили, а тем временем выскочит с дубовой линейкой наш изувер-репетитор и начнет нас бить направо и налево... «Так вот что, мальчики, скажу я вам... Да вы садитесь». — Мы сели. — «И я давайте присяду около вас... вот здесь... Да чего вы шарахаетесь, словно я зверь какой?» И он сел на краешек скамьи вместе с нами. (Две длинных скамьи стояли в нашей комнате, по обе стороны стола, — и никакой другой мебели нам больше не полагалось.) «Нам бы следовало поговорить с вами сообща. Среди вас есть и девятилетние мальчики, а есть и пятнадцатилетние, и я думаю, все вы меня поймете. Сейчас я не буду задерживать вас, потому что, — он вынул карманные часы и посмотрел на них, — через полчаса ведь надо идти вам на уроки? А до города от нас, что ни говори, а таки далековато?.. Значит, поговорим мы с вами уже тогда, когда вы возвратитесь со своих занятий. О чем я буду говорить с вами? Прежде всего о том, что вам надо лучше учиться. Регент мне сказал, что среди вас много двоечников. («Регент? — мы переглянулись между собой. — Значит, этот семинарист имеет какое-то отношение к нам?») Потом нам надо завести порядок и чистоту. Виновны в том, что вы в грязи живете, не только вы, а и те, что за вами наблюдали. Но и вам, конечно, надо будет подтянуться. Я уже с первого раза заметил: ногти у всех вас грязные. Вот и белье, я вижу, — и он слегка отвернул ворот на шее у близящего мальчика... — слишком уж занасииваете долго. Паразитов не оберетесь потом. А сапоги — почему они у вас рыжие да желтые, словно горчицей все помазаны?» — «А нам ваксы не дают», — сказал один из нас. «Не дают? А мы сделаем так, чтобы вакса была — и непременно! А кроме того, надо всем вам купить галоши, и рукавицы, и башлыки на зиму. Как же иначе? Зачем вам грязь месить? Да и зимой, в глубокий снег, не будут мерзнуть ноги. А если приходится вам отпевать покойника, следовать за гробом и петь с непокрытой головой, без галош — до кладбища пять с половиной верст да назад пять с половиной — этак вы совсем пропадете». — «Галоши и башлыки, — да мы и понятия о них никакого не имели! — вырвалось у одного из старших мальчиков. — Вот хорошо, если б это было!» (И мы все радостно оживились.) «Ну, я же вам говорю, что это все будет у вас, — подтвердил семинарист, — я постараюсь и регента уговорю. Лишь бы вы своими успехами доказали, что все вы — хорошие, серьезные и примерные ученики. Хорошо?» → спросил он нас весело и, снова глянув на

карманные часы, встал со скамьи. «Хорошо!» — все мы разноголосым хором ответили ему и тоже поднялись со своих мест. «Ну, смотрите же, — произнес семинарист, — помните наш уговор! Меня зовут Николаем Ильичом. Вчера вечером, когда вы пели в соборе, ваш репетитор уехал от вас. На месте его теперь я. Поняли?» — «Да, да, Николай Ильич, все мы поняли! — словно обезумев от неожиданной радости, закричали мы со всех сторон, — поняли! Но только хотим мы знать еще и фамилию вашу». — «А фамилия моя — Подвойский...»

Николай Ильич уже направился было идти в свою комнатку. Но в это самое время раскрылась с шумом входная дверь и послышался насмешливый оклик: «Эй, вы, лопари-голодальщики! Маршируйте скорее в школу, а то я щеткою вас вымету из хаты!» При этом половая щетка от двери полетела к столу — хорошо еще, что никого не задела.

Николай Ильич остановился и, грозно сдвинув брови, спросил вошедшего: «Это что еще? Вы кто такой? Служитель?» — «Так точно!» — ответил вошедший. «А как вас звать? Максимом? Вы только что с военной службы возвратились?» — «Так точно!» — «А кто же вас научил, Максим, с такой насмешкой обращаться к мальчикам?» — «Простите, извините! — съезжился Максим. — Это у меня шуточно, да я и не знал, что вы уже перебрались к нам: вчера вечером я в свое село Клянку — здесь поблизости — отлучался...» И Максим, подобрав щетку с пола, пробормотал: «Я потом приду», — и быстро исчез за дверью.

«А вы знаете, мальчики, — сказал Николай Ильич, с досадой махнув рукой, — шутка эта совсем мне не понравилась. Да и что, собственно, означают эти слова: лопари, да еще и голодальщики?» — «А это так вот надо понимать, — мы все наперебой взялись объяснять Николаю Ильичу, — лопарями нас называют потому, что мы лопаем буквально все, что нам дадут, вернее сказать, все то, что остается от стола монахов, а голодальщиками — потому, что у нас очень часто бывают такие дни, как, например, вот и сегодня». — «Вы говорите «сегодня»? — насторожился Николай Ильич. — А что же именно? Чего же вы не договариваете?» — «Да вот, Николай Ильич, — все мы заговорили вдруг. — Сегодня нас без хлеба оставили». — «Как без хлеба? Совсем? Чего же вы мне раньше не сказали об этом? Вот уж безобразие так безобразие! Ах ты ж...» — и он метнулся к себе в комнатку и вынес оттуда нам свой хлеб, две булки и сахару кускового. «Самовар еще горячий? — спросил он. — Ну, хоть понемногу быст-

ренько выпейте чаю. Кто же это заставляет голодать вас?» — «Да это все эконо́м монастырский, — пожаловались мы, — все это отец Мисаил делает да его помощник отец Досифей». — «Ох, эти мне отцы святые! — с презрением проговорил Николай Ильич. — Ох же и отцы, чтоб их...» — и он быстро ушел в свою комнатку. Очевидно, еще какое-то словцо в конце прозвучало у него, но мы его не расслышали...

...Самые светлые воспоминания храню я в своем сердце о Николае Ильиче Подвойском! Моего воспитателя (я его только так и могу назвать) встретил я на самом раннем пути своего детства, когда еще только-только начинало формироваться мое отношение к людям, мое уважение к труду. Все свое детство — без остатка! — провел я в монастырской обстановке. Сколько противоречивых дум вызывала во мне обстановка эта! Тебе не по силам терпеть всяческие посягательства на твою волю со стороны малограмотных монахов? Но ты должен терпеть. Ты должен знать, что пребывание твое в архиерейском хоре сопряжено с тяжелым для тебя трудом. Тебе за твой труд не платят? Зато тебе дают возможность ходить в училище — учиться. И ты учишься, не слишком балуйся. Но мы — дети, как же нам не побаловаться? Живем мы впроголодь, думали мы, — а монахи обжираются, почему б нам и не полезть на рассвете в архиерейский сад да не нарвать орехов? Если поймут — ну, что ж, сторожа в подрясниках сильно изобьют нас, да и все тут. А, нет! Это не все: сторожа еще и к извергу-репетитору приведут, а тот уже постарается все внутренности кулаками отбить тебе.

Когда же на смену прежним репетиторам пришел к нам Николай Ильич Подвойский — все в нашем общежитии изменилось. Понемногу изменились и мы сами, мальчишки-хористы. Николай Ильич всячески старался нам смягчить угрюмый быт монастыря. Однажды он повел нас в цирк, где мы видели еще самого первого из семьи Дуровых — Анатолия²⁷. Два раза ходили мы с ним в театр: на представление «Ревизора» Гоголя, а потом на какую-то пьесу (не помню названия), где выведен был на сцену Кутузов со своими генералами.

Когда после представления опустился на сцене занавес — я в первый раз в жизни увидел, какое восхищение вызывают у зрителей артисты. Все повскакивали с мест и начали бить в ладоши, чтобы еще раз вышли артисты и поклонились. Но больше всех, как мне казалось, восхищен был игрою артистов Николай Ильич. «Помпадурский! — кричал он. — Помпадурский!» (Какая именно

труппа играла тогда в Чернигове — не могу вспомнить.)

..Николай Ильич открыл у нас кассу взаимопомощи, а в городской библиотеке некоторых из нас записал на свой абонемент. Какая это радость была для нас — самому выбрать по каталогу книгу и принести ее домой, в общежитие! Как я уже сказал раньше, я многим обязан Николаю Ильичу и, в частности, тем, что он, заметив мою склонность к рисованию, подарил мне ящик с красками, а также запас холста и научил смешивать краски на палитре. Только значительно позже я узнал, что Н. И. Подвойский с 1901 года состоял членом Коммунистической партии.

После окончания бурсы, когда у меня спал голос и мне нельзя уже было жить в общежитии хора, я поступил (там же в Чернигове) в 1907 году в духовную семинарию, которую и окончил в 1913 году. Летом этого года, по моему прошению, я был зачислен студентом Киевского коммерческого института. Учиться в царское время надо было только на собственные средства, поэтому, начиная с 1913 и кончая 1917 годом, я все время работал. Сначала исполнял обязанности технического секретаря редакции художественно-педагогического журнала «Світло» (1913—1914, Киев), а после того, когда в империалистическую войну генерал-губернатор Юго-Западного края закрыл все украинские редакции и издательства, я летом 1914 года поехал в Чернигов, так как там нашлась для меня работа в Статистическом бюро губернского земства. В 1916—1917 годы я снова в Киеве — работаю в должности помощника хормейстера в украинском театре Микола Садовского. Там же, в Киеве, встретил я Октябрьскую революцию.

Печататься я начал в 1911 году (точнее, ранние мои стихотворения, посланные в редакцию одного из журналов еще в 1910 году, по не зависящим от редактора обстоятельствам, пролежали там больше года). В Чернигове в то время жил известный украинский писатель Михайло Михайлович Коцюбинский. Для передовой части черниговцев, в особенности для молодежи, он устраивал у себя дома так называемые «субботы».

Тайно от семинарского начальства ходил на эти нелегальные, подпольные «субботы» и я. Ходили мы вместе с учителем рисования семинарии художником Михайлом Жуком²⁸, а также моим младшим товарищем по семинарии Василием Элланским, который после Октябрьской революции как поэт прославился под именем Василя Эллана (Блакитного). В 1910—1911 гг. Коцюбинский ездил

из Чернигова лечиться в Италию на остров Капри, где жил Максим Горький. Однажды мы вместе с Василем да еще с другими верными товарищами, запершись в рисовальном классе семинарии, где я был заведующим, написали письмо Коцюбинскому²⁹. В письме мы рассказывали о том, что у нас в семинарии вспыхнул бунт. Семинаристы подали петицию на имя ректора семинарии с требованиями: допускать семинаристов без экзаменов в университет; расширить в семинарии преподавание общеобразовательных дисциплин; вернуть в семинарскую библиотеку выброшенные книги Максима Горького...

Конечно, мы писали о бунте так, чтобы царская цензура не имела повода задержать письмо на самой границе империи. А этот 1911 год, год черной реакции, как раз всю жандармерию, всех царских приспешников, мракобесов, да и самого царя потряс тем, что громадная волна студенческих и семинарских бунтов прокатилась по всей России. Дойдет ли наше письмо до Михаила Коцюбинского на остров Капри? — с тревогой спрашивали мы друг у друга. Прочитает ли это письмо Коцюбинский Максиму Горькому? К великой нашей радости, вышло так, что письмо все же дошло до двух великих писателей.

Я забыл сказать о том, что Коцюбинский, выезжая из Чернигова в Италию, повез с собой и мои юношеские стихотворения, чтобы прочесть их Горькому. Алексей Максимович прослушал стихотворения в чтении Михаила Михайловича, а потом еще и сам их прочел — по-украински. Когда Коцюбинский по возвращении своем в Чернигов рассказал мне, с каким вниманием отнесся Алексей Максимович к моим юношеским писаниям, это сильно подбодрило меня. Ведь в 1911 году меня за связь с Горьким и Коцюбинским и за то, что я, будучи семинаристом, печатался в украинских журналах под собственным именем, хотели уволить из семинарии, поставив мне «три» по поведению. Впоследствии в письме своем ко мне из Италии Алексей Максимович сам говорил о том, что он давно уже меня знает — и именно благодаря Михайлу Коцюбинскому.

Вот что писал мне Алексей Максимович³⁰:

«Сердечно благодарю Вас, Павел Григорьевич, за присланную книгу, очень тронут любезностью Вашей. Знаю я Вас давно, мне много и нежно — как он изумительно умел говорить о людях — рассказывал о Вас М. М. Коцюбинский, читал некоторые Ваши стихи. Затем я читал — по-украински — «Вместо сонетов», забыл великорусский титул книги...

Крепко жму руку Вашу. Желаю Вам душевной бодрости, здоровья. Не думаете ли писать прозу? Мне кажется, что и тут Вы явились бы новатором.

Еще раз — спасибо!

А. Пешков

10.VIII 27
Sorrento».

Это письмо А. М. Горького опубликовано в 30-м томе Собрания его сочинений.

Выше я упомянул о том, что за связь с Горьким и Коцюбинским мне угрожало увольнение из семинарии. От увольнения защитил меня ректор семинарии Баженов — потомок великого архитектора Баженова³¹, автора реконструкции московского Кремля. Ректор Баженов благоволил ко мне как к регенту семинарского хора. По его совету (а он сам в прошлом был регентом хора Киевской духовной академии) через семинарскую библиотеку я выписал самые последние нотные новинки, и наш хор вместо устаревших песнопений исполнял произведения Глинки, Чайковского, Римского-Корсакова, Ипполитова-Иванова³², Гречанинова³³, Кастальского³⁴, Чеснокова³⁵.

Таким образом, я удержался в семинарии, а на «субботы» к Коцюбинскому ходил по-прежнему, но, конечно, с предосторожностью. «Субботы» очень много дали мне, особенно в творческом отношении.

От М. М. Коцюбинского, по-отечески относившегося ко мне, я получил в Чернигове (в 1911—1912 гг.) три письма: из Австро-Венгрии, из Киева и из Италии³⁶. Хочу здесь целиком привести в русском переводе письмо Михайла Михайловича, гостившего в 1912 году на острове Капри у Максима Горького:

«Очень Вам благодарен за Ваше сердечное письмо и прошу извинить, что ответил не сразу. Так у меня складываются дела, что все почему-то нет времени. Да мне казалось, и не следовало было писать Вам на масленицу, потому что, наверно, Вы куда-нибудь выезжали на то время.

Я тоже частенько вспоминаю Вас и тех товарищей Ваших, с которыми мне привелось познакомиться. Передайте им всем привет, а тем, что подписали письмо ко мне, и благодарность.

Живется здесь мне хорошо, чувствую себя лучше, а все же рвусь домой, и как только станет у нас (на Украине) теплее, сразу же выеду отсюда. Думаю, что на пасху буду уже дома.

На Капри все время чудесно, зелено, тепло. Самая низкая температура зимой, и то ночью, была 8°Р тепла, а днем доходила и до плюс 22°Р, словно бы летом. Сейчас настоящая весна, расцветшие деревья, полно цветов (хотя они цвели целехонькую зиму).

Вот бы где Вы могли рисовать и писать стихи!

А я, хотя стихов не пишу, все-таки работаю понемногу и много читаю, потому что под руками большая библиотека и много газет и журналов на разных языках.

Вы пишете про переводы рассказов украинских авторов на русский язык. А мне кажется, что полезней было бы переводить с русского на украинский, потому что таким образом переводчик лучше познакомился бы с украинским языком и такие переводыгодились бы нам. У нас, например, очень слабая литература для детей, и если бы кто-нибудь сделал перевод лучших русских произведений для детской литературы, можно было бы даже издать.

Бывайте здоровы. Сердечно желаю Вам всего наилучшего.

Ваш М. Коцюбинский

9.II 912

Capri (presto Napoli),
villa «Serafina».

В Киеве я жил почти безвыездно с 1916 по 1923 год, если не считать моей поездки с капеллой К. Стеценко по Украине. В 1917—1919 годы, при Советской власти, я служил попеременно то в редакции журнала «Мистецтво революції» («Искусство революции»), то в Государственном издательстве («Всевидат»). В 1920 году я заведовал художественно-кооперативным музеем Днепросоюза, а позже Губсоюза. В том же 1920 году я в качестве летописца хорового дела поехал вместе с капеллой известного украинского композитора Кирилла Стеценко по Правобережной Украине. Пребывание в новых для меня местах, знакомство с другим известным украинским композитором Миколой Леонтовичем в Тульчине, посещение мест, связанных с деятельностью декабристов,— все это хорошим, золотым грузом осело в душе моей.

С 1920 по 1923 год заведовал литчастью в Киевском государственном театре им. Т. Шевченко, где познакомился с Александром Довженко — политическим комиссаром театра. С 1921 года был дирижером хоровой капеллы при библиотеке им. Гоголя в Киеве, а в 1922 году вместе с известным украинским композитором Григорием Гурьевичем Веревкой принимал участие в основании Украинской му-

зыкальной школы, утвержденной потом Главполитпросветом.

В Киеве же издал (в 1918 году) и первую свою книгу «Солнечные кларнеты», а в 1920 году — «Плуг» и «Вместо сонетов и октав».

С 1923 по 1934 год работал в Харькове в редакции журнала «Червоний шлях». Вел широкую переписку с молодыми начинающими авторами. В Харькове вышли мои книги: «Ветер с Украины» (1924), «Чернигов» (1930), «Партия ведет» (1933).

Никогда не забуду той великой пережитой мною радости, когда я получил номер газеты «Правда» за 21 ноября 1933 года и в нем, в номере этом, увидел свое стихотворение «Партия ведет», напечатанное в оригинале на украинском языке. В этом же номере «Правды», в передовой статье, несколько слов было сказано и обо мне. Это много и много помогло мне в моей работе, да и во всей дальнейшей моей жизни.

Через две недели после напечатания стихотворения «Партия ведет» я уже вместе с писателем П. Лисовым³⁷ из Харькова поехал в Миргородскую МТС, чтобы написать песни и очерки о трактористах. Каждый день поутру во дворе МТС мы присоединялись к группе изучающих трактор. Потом сразу же (тоже каждый день) выезжали к знатым трактористам — в Кибинцы, Шахворостивку, Гаркушинцы³⁸, — изучали их жизнь и работу. В Миргороде я написал «Песню трактористки», посвященную Олесе Кулык, работавшей в то время в Миргородской МТС.

В 1941 году за книгу «Чувство семьи единой» получил Сталинскую премию 1-й степени. В этом же году вышли книга стихов «Сталь и нежность» и сборник статей «Магистральями жизни».

В период Великой Отечественной войны в Уфе были напечатаны мои книги: «Тебя мы уничтожим — и черт с тобой», «Побеждать и жить», «День настанет», «Патриотизм в творчестве Мажита Гафури», «Творческая сила народа», «Прочь грязные руки от Украины» (против украинско-немецких националистов в Канаде) и поэма «Похороны друга». А по возвращении в Киев: «Жить, трудиться и расти», «В Армии великого стратега», «Теплоход «Мичурин» в Индии» и др.

По общественной линии начал я работать еще в Харькове, где дважды избирался депутатом горсовета, а также был избран кандидатом в члены Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета (ВУЦИКа). В 1938 году был избран депутатом Верховного Совета УССР,

которым являюсь и по настоящее время (всех созывов). С 1953 по 1959 год был Председателем Верховного Совета УССР. С 1946 года и по настоящее время являюсь депутатом Верховного Совета Союза ССР (II, III, IV, V созывов), а с 1954 года заместителем председателя Совета Национальностей.

В 1929 году меня избрали действительным членом Академии наук Украинской ССР. С 1936 и по 1938 год был директором Института литературы АН УССР, а в период Отечественной войны — директором Института литературы и языка АН УССР в городе Уфе, а потом в Москве. В 1943 году был назначен наркомом (впоследствии — министром) просвещения УССР. Проработал на этом посту до августа 1948 года.

В период Отечественной войны несколько раз выступал на антифашистских митингах в Москве, Саратове, Уфе; несколько раз выезжал в прифронтовую полосу. В 1943 году под Харьковом, недалеко от фронта, поздно ночью, как нарком просвещения вместе с членами правописной комиссии выступал перед членами правительства с докладом о ходе работы над «Українським правописом», который и получил там одобрение.

В 1944 году в мае я был принят в члены Коммунистической партии. В 1954 году на XVIII съезде КП Украины, а также в 1956 году на XIX съезде КП Украины избирался членом Центрального Комитета Коммунистической партии Украины.

Много раз выезжал за рубежи нашей родины: в 1924 году был в Праге (Чехословакия); в 1929 году в составе делегации ученых востоковедов — в Стамбуле и Анкаре (Турция); участвовал в работе Международного антифашистского конгресса в Париже в 1935 году (конгресс созывал Анри Барбюс), Всеславянского конгресса в Софии (Болгария) в 1945 году; был в составе делегации писателей в Штеттине (1949); в том же году сопровождал тело Георгия Димитрова в Болгарию, а осенью посетил Англию и Шотландию в связи с празднованием 25-летия Английского общества культурной связи с СССР; был также в Венгрии, Финляндии и второй раз в Чехословакии.

Награжден орденами: трижды орденом Ленина, дважды орденом Трудового Красного Знамени, а также медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.».

На общем собрании Академии наук Болгарии в 1947 году меня избрали членом-корреспондентом Болгарской

Академии наук (София). Работаю заместителем председателя Республиканского комитета защиты мира. Сейчас состою членом редколлегии журнала «Славяне» (Москва) и журнала «Вітчизна» (Киев). Состою членом двух ученых советов Академии наук УССР: при Институте литературы и в ученом совете Отделения общественных наук.

В последнее время вышли мои книги³⁹ на русском языке «Солнце дружбы» и «Стихотворения» — серия «Библиотека советской поэзии» (в Москве), а на украинском — цикл стихов, посвященных 300-летию воссоединения Украины с Россией, поэма «Музыкальное утро в консерватории», трехтомник избранных произведений, а также сборники стихов «Ми свідомість людства» и «До молоді мій чистий голос».

Под моей редакцией и частично в моих переводах вышли на украинском языке произведения болгарских классиков Христо Ботева и Ивана Вазова⁴⁰, сборник «Світло над Болгарією»⁴¹; также басни Крылова⁴², сборник «Поэты-декабристы»⁴³, «Стихи Николая Тихонова»⁴⁴, произведения белорусских писателей: Францишка Богушевича, Кузьмы Чорного, Янки Купалы, Якуба Коласа, Максима Танка⁴⁵; стихотворения Ованеса Туманяна (с армянского), Косты Хетагурова (с осетинского), Антанаса Венцловы (с литовского), пьесы Сундукяна «Пепо» (с армянского), Орлина Василева «Земной рай» (с болгарского)⁴⁶, Янки Купалы «Павлинка» (совместно с Т. Масенко); перевел комедию Квитки-Основьяненко «Шельменко-денщик»⁴⁷.

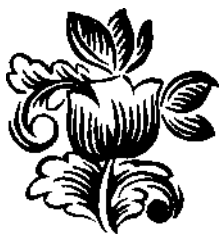
В настоящее время изучаю творчество татарского поэта Абдуллы Тукая и творчество болгарского революционного поэта Христо Смирненского, принимаю участие в редактировании многотомного издания произведений украинского композитора Кирилла Стеценко⁴⁸, готовлю новый сборник своих стихотворений⁴⁹ [...].

Задаaniem своим ставлю в песнях и стихах прославить родную партию, прокладывающую путь в светлое будущее; воспеть героический труд советских людей, строителей коммунизма, мечту трудящихся земного шара — жить в дружбе и отстаивать мир между народами!

Киев,
1959

НАЧЕРКИ
НОТАТКИ

[РЕЦЕНЗІЯ НА КНИЖКУ А. МАЛИШКА
«ЗА СИНІМ МОРЕМ»]

[...] Андрій Малишко підготовленим, готовим уже, цілком дозрілим дивився на світ чужий, де і кров людей, і де знущання визискувачів.

Андрій Малишко побачив за кордоном усе і розібрався в усьому як слід. Він побачив простих людей і хижих звірів...

«В а н т а ж н и к и»

Вірш розбивається на дві частини. У I частині подано вантажників політично несвідомими. А в II частині вантажників подано політично свідомими.

Ось беру I частину. Вантажники вантажать снаряди у В'єтнам. Вони не чули гуркоту того бою, де бідним — кров, а золото — катам. Вони не бачили тієї землі, де люди, де правда з смертю б'ється на межі.

Виходить так, що вантажники свідомими стали б тоді, коли б вони чули гуркіт того бою і т. д., коли б вони бачили ту землю, де... і т. д.

А так, виходить, вони не можуть удатися до страйку, чи як?

Переходимо до II частини.

Тут уже автором виразно дано, що вантажники політично свідомі. Принаймні наглядач це бачить по їхніх очах.

Бачить, що:

Вони ж могли таке йому сказати,
Вони ж могли Америку підняти
На мускулистых згорблених плечах.

Але ж все-таки не сказали?

А тим часом:

Падає в'єтнамський хлопець,
Свидцем цих куль прострелений.

Тобто вантажники вантажать кулі, які вбивають вільний народ — і не страйкують?

На мою думку, цей вірш цільності не має.

Це щодо цілого.

А іще про окреме одне місце хочу сказати: ув останньому куплеті неясно сказано:

Щоб слава йшла широкою землею,
Коли подасть народу дві руки.

Отже, чи тут треба розуміти так, що коли подасть ко-
му? народу... А чи інакше: що коли дві руки — чий? — на-
роду подасть.

І ще: не чути чого, а не що.

Отже, треба: не чути гуркоту, а не гуркіт.

«Пі с е н ь к а»¹

Чудовий вірш!

Формою, можливо, де в чому нагадує пісні Гейне, а можливо, й Роберта Бернса², змістом своїм нагадує пісню Беранже³ «Сліпий із Баньйоле» (хоча Беранже завше довгу строфу полюбляє, а не коротку, 4-рядкову). Але висновок у вірші Андрія Малишка зовсім інший, аніж у Беранже. І цей висновок цілком вірний, бо він випливає із глибокого розуміння поетом політичної атмосфери те-
перішньої Америки. Там, у Беранже, дівчинка водить сліпого, який співав свою пісню:

И в одной и той же песне
Подаянья просил:
«Я к веселым обращаюсь,
Богачей мне не искать,—
Пел оп,— вы слепцу подайте!»
И спешили все подать.

І спішили всі подати... Бо Беранже зовсім іншу [епоху] подавав. Для себе (Беранже — 1780—1857).

Якась благосність у них була.

В Андрія Малишка відразу ж змальовується суха, тупа, бездушна обстановка Америки.

Біляве дівча на панелі
На скрипочці грав сумній,
В зеленій потертій шинслі
Солдат одиорукий при ній.

Роберт Бернс у своїй кантаті «Веселі жебраки» змальовує жебрака саме безжурного:

Життя на свете скрипачу —
Иду, бреду, куда хочу,
Так не живется богачу,
Плевать на остальное!

Мы будем кости грызть вдвоем,
А спать на травке над ручьем,
И на досуге мы споем:
«Плевать на остальное!»

(Пер. С. Маршака)

А в Андрія Малишка з великою художньою виравністю дано тяжкий, майже безвихідний стан бідняків міста Чікаго, зашитою в бетон, де лунає благальний слабенський голосок дівчинки, що мусить старцювати.

Та вони б раді були й кістки гризти — та хто їм їх дасть!

В Чікаго — в бетонному місті,
В Чікаго — на площі німій —
Дівча промовля голосисто,
Солдат однорукий при ній...

Тут у Андрія Малишка дуже влучно сказано: «...на площі німій». І цим дається нам розуміти, що геть усе місто, геть усі багаті, усі ті, в кого з горла пре, німі, німі до горя голодної дівчинки й однорукого при ній солдата.

У Тараса Шевченка теж знаємо ми сліпого із поеми «Перебендя»:

Перебендя старій, сліпий⁴, —
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоч сам світом нудить.

В тім-то й річ, що в Америці нема кому тугу розганяти (бо це ж можна б було робити тільки по відношенню до бідних, але ж самі бідні так завантажені своєю непосильною роботою на багатих, що де там їм іще слухати скрипаля на площі!). Отже, в Америці, коли дозволено мені буде перефразувати тут Шевченка, того, хто грає, не знають і не дякують люди. Бо й сама Америка людей простих, людей бідних стала вже убогою:

Неначе Америка вбога,
Стоять вони в тиші німій:
Дівча зосереджено-строге,
Солдат однорукий при ній.

Отже, «Пісенька» Андрія Малишка — не просто пісенька, а синтезована в чотирьох куплетах ціла історія бідного люду сучасної фашистської Америки.

Названо цей твір «Пісенькою», але ж думок після цього короткого твору зринає стільки ж, як після прочитання великої поеми!

Назва цього твору — ніжна і немовбито якось мимохить дана (ніколи, мовляв, іще й про назву думати), — але ж

динаміту, але ж толу багато у ній, і цей твір закликає й завше закликатиме людей бідних і погноблених на революційні дії, на повстання проти визискувачів і кровопивців.

Прекрасна річ вірш «Земля».

Патріотизм, любов до рідної землі, землі єдиної у цілім світі — Радянського Союзу.

Хто з нас, з усіх тих, що були за кордоном, та не перечував гордості за свою рідну землю! Хто не пережив туги за нею! І Максим Рильський, і Микола Бажан, і я, і Леонід Первомайський (я беру тут поетів) — усі ми тією чи іншою мірою відсвітили це у своїх поезіях.

У Андрія Малишка особливо хороше звучить ця туга за рідною землею і разом з тим гордість за неї.

Мені подобається ось це: «Зеленим гаєм, білим цвітом...»

В Портсмуті над важким гранітом —
Через неонові огні —
Зеленим гаєм, білим цвітом
Ти знов наснилася мені.

І, головне, через неонові огні.

А вони ж такі на рекламах наче навмисно створені для того, щоб осліпляти людину, привертати її увагу тільки до себе, до купівлі-продажу, до шахрайства, до наживи.

І я особливо цію цей рядок, цей вираз, начебто випадково кинутий поетом: через неонові огні.

Іменно! Через голову багачів, шахраїв політичних, через вихор вогнів продажних поет бачить свою рідну землю, яка —

Така, як вічно: у світанні,
В цвітінні — злу паперекір.
І вже бриніло небо синє,
Як подих ранньої весни,
З-понад московської долини,
З-понад карпатської сосни.

Гарний і глибокий вірш із цього [циклу] Андрія Малишка «Золота копальня».

Образи прекрасні:

II купл[ет] Жовта жылка.... і т. д.

IV купл[ет] Тільки золото...

VI купл[ет]. А той гнів...

«Океанські хвилі б'ють...»

Образи.

Сильно!

Хочеться сказати: цей вірш якщо не ритмом своїм, то

твердженнями, думкою перегукується з відомими рядками вірша Володимира Маяковського. Маяковський міста Америки (звичайно, щодо безглуздості життя їхнього) порівнював із дореволюційною російською провінцією:

Старейшие
норки да каморки ⁵ —
Совсем
дооктябрьские.
Ело
Конотоп.

А іще в іншому місці він каже таке ось:

Я
полпред стиха ⁶,
и я
с моей страной
вашим штатишкам
бросаю вызов.

Андрій Малишко теж немовби кидає виклик сучасній Америці, яку він як радянський поет не визнає і визнавати не буде:

Тих чужих земель, чужих Америк ⁷,
Не пошу в своєму серці я.

Проти паліїв війни.
За мир поміж народами.

[1950]

[ЗАМЕЧАНИЯ К ПЕРВОМУ ВАРИАНТУ
РУССКОГО ПЕРЕВОДА СТИХОТВОРЕНИЯ
«І ДИВИВСЬ ІЛЛІЧ НА МЕНЕ»,
ВЫПОЛНЕННОМУ В. ЗВЯГИНЦЕВОЙ]

Прежде всего — общее замечание по всему переводу.
Тема стихотворения: в Мавзолей к Ленину! Сильным
стать, как и Ильич!

При разработке такой темы никак невозможно допускать слова, подернутые флером самовлюбленности и самолюбования. Вот хотя бы взять и самое начало стихотворения. Переводчик сразу же нас, читателей, вводит в легкий, беззаботный и даже игривый тон:

[Красной площадью люблюсь,
В очереди жду. Горю.
Сам себя я проверяю,
Сам себе я говорю...]

Площадью люблюсь... Если пред тем, как идти в Мавзолей, да начать любоваться Красной площадью, это означало бы только одно: что к Ильичу у тебя дело не главное, а второстепенное. Ведь в оригинале сказано: «В чергу став. Тремчу. Горю». То есть человек внутренне дрожит, человек нетерпением горит скорее увидеть Ленина, а тут вдруг ни к чему не нужные слова «любуюсь» площадью. Слово «любуюсь» здесь играет роль вехорощу: оно превращается в никому не нужный эстетизм.

В очереди жду. Горю. Слишком уж авоськой запахло. Запахло мылом, селедками, сосисками.

В оригинале чуть-чуть про очередь: «В чергу став», — а в переводе почему-то сразу же особое подчеркивание: «В очереди жду». Но ведь очередь движется! Тогда слово «жду» совсем сюда не подходит. Оно вносит ненужную успокоенность. Какая жалость, что переводчик опустил слово «тремчу» (дрожу). Эти два слова («Дрожу. Горю») самые главные здесь при передаче внутреннего состояния ставшего в очередь к Ленину советского человека.

[Ты готов к деаньям важным?
Крепок ли души закал?
Знанья есть? Чиста ли совесть?
Чем ты людям нужеи стал?]

«Знанья есть?» — «Знанья? Честь?» Никак не получается вопрос... По-русски нельзя так вопрос поставить.

[Холод в небе. Тучи ходят
Как по голубому льду...
Что-то во враждебных странах
Недруг мелет ерунду.]

Слово «ерунда» совсем здесь не подходит. Оно слишком уж бытовое, не выражающее собой ни гнева, ни возмущения, и это слово до некоторой степени безразличное.

[Завтра за моря лечу я —
голос свой за мир поднять.
Ой, не сладко будет... Если б
сильным, как Ильяч, мне стать.]

Голос поднять. Голос возвысить, а не поднять.
Ой, не сладко будет... Так, будто бы советский человек по природе своей любит на печи сидеть. В оригинале, наоборот, оттенок трудности.

[Есть на свете и колючки,—
Не одни цветы полей.
Знаю, знаю — так он скажет,—
И вхожу я в Мавзолей.]

Есть на свете и колючки. В оригинале: «У житті колючок повно». Именно в жизни нашей (тут подразумевается: в борьбе за сосуществование двух систем).

[И, взволнованно, с другими
вниз и вниз спускаюсь я.
Каждая душа раскрылась,—
засветилась и моя.]

{...вниз и вниз...} — в с е, или же д а. А то в одной этой строфе три и.

Кажд а я ду ш а. Где? Что? Может быть, надо: каждого (разумеется, каждого душа из тех, кто входит в Мавзолей), а не каждая.

[Ах, когда б ему поведать
все заветное я мог!
...Приближаемся. Молчанье.
Слышен только шорох ног.]

Здесь глагол («слышен») совершенно не нужен.

[Сколько про него я думал
в светлый день и в трудный час.
...Шаг еще — и вдруг улыбка
дорогих закрытых глаз...]

Про него — не совсем по-русски.

[...в светлый день и в трудный час.] — Здесь союз и соединяет два неоднородных понятия. Кроме того, еще здесь выпало противопоставление (В блиску дня і в тьмі ночей).

Улыбка закрытых (?).

Улыбка. По-украински улыбка — усмішка. В оригинале — усміх, а не усмешка. Хотя слово усміх — тоже может передаваться как улыбка, но здесь как раз и нельзя этого делать. Слишком уж расплывается Ленин своей улыбкой! Это пахнет развязностью автора по отношению к Ленину. Словом, улыбка здесь ни больше, ни меньше как только эстетизм.

[Ленин! Ленин! Как же близко!
Ленина увидел я..
Каждая душа раскрылась
засветилась и моя..]

[Как же близко...] — же — ничего не говорящая частица речи. Надо: Ой, как близко...

[Словно я услышал голос:
мир вверяет нам судьбу,—
время ль никуда, точно колос?
В битву! в битву! На борьбу.]

Словно я услышал голос. Нет перехода от предыдущего. Надо: Показалось — я услышал.

Мир вверяет нам судьбу. Это шарада, и больше ничего! Да и горделиво звучит (со стороны автора).

[Воп где рушит шальный ветер
кров людской. Лишь вой да свист..
Кто же смерти нашей хочет,
за морями нож свой точит —
империалист?]

Воп где. Дословно передано «онде». Но ничего этим не передано. Надо: Слышишь? и т. д.

Кров — в восприятии читателя непременно будет ассоциироваться со словом кровь. Не подходит.

[Империалист,
как спрут:
все б сожрал свободы..
Щупальца, а най, извиваются
там и тут..
Но народы, но народы вырываются
из пут!]

Благодаря этой нехорошей вставке «знай» вся фраза превращается в классический пример простого упражнения языка с «трудностями» произношения.

[Словно с плеч гора свалилась:
сердце слышит этот клич.
Из-под век своих смеженных
на меня глядит Ильич...]

Этот (?) Может быть:

сердцем я услышал клич.

[Глядит] — глядел.

[В бой за мир я смело ринусь —
в край, где свищет злобный быч...
...Из-под век своих смеженных
на меня глядит Ильич...]

В край. Надо: там, где и т. д.

[Глядит] — глядел.

[Шорох наших ног. Молчанье.
Можно все без слов постичь.
Из-под век своих смеженных
На меня глядит Ильич...]

[Можно все без слов постичь] —

Все без слов я смог постичь.

[Глядит] — глядел.

[Кланяюсь ему безмолвно.
С нами он, а не в гробу.
Выхожу. А в сердце голос:
в битву, в битву! На борьбу!]

Кланяюсь — нехорошим отдает. Надо:

С ним прощаюсь я безмолвно.

[Холод в небе. Тучи ходят,
как по голубому льду...
Мне ж не холодно, а жарко:
слышу зов. Иду. Иду.]

[Мне ж не холодно, а жарко] — надо:

А я весь воспламенился:
ах, скорее... на борьбу!

Империалст,
как спрут:
все б сожрал свободы...
Щупальца, в и а й, лязгают
там и тут...
Но народы, по народы вырываются
из пут!

[1957]

ПРИМІТКИ

До дев'ятого тому Зібрання творів П. Г. Тичини у дванадцяти томах увійшли завершені і незавершені наукові, літературно-критичні та публіцистичні статті, доповіді, промови та виступи 1946—1959 рр. Переважну більшість їх було надруковано за життя поета або після його смерті у періодичних виданнях та збірках «З минулого — в майбутнє» та «Читаю, думаю, нотую...». Статті «Розквіт великої дружби», «Українская советская литература», виступ про Ованеса Туманяна, привітання Сайфі Кудашу та інші матеріали друкуються вперше.

Том упорядковано за хронологічним принципом.

Статті, надруковані за життя поета, подаються за останніми прижиттєвими публікаціями або за першодруками, якщо збереглася єдина прижиттєва публікація, не друковані за життя — за автографами чи авторизованими копіями.

Переклади іншомовних слів та висловів подаються у підрядкових примітках із вказівкою — «Ред». Підрядкові примітки самого П. Г. Тичини друкуються без змін і без вказівки на належність їх автору.

Багато статей, що увійшли до прижиттєвих видань, передруковувались з невеликими різницями по кількості разів, про передруки їх у примітках не вказується.

Деякі статті друкуються з невеликими скороченнями, що обумовлюється у примітках і позначається у тексті трьома крапками у квадратних дужках ([...]). У тих випадках, коли тексти подаються за чорновими автографами, окремі слова, пропущені автором, але необхідні для розуміння змісту, подаються також у квадратних дужках.

У квадратних дужках подаються також редакційні назви і дати публікації чи написання статей, не позначені самим автором. Імена, назви, місця тексту, що коментуються, у тексті позначаються цифрою. При відтворенні текстів дотримано нині діючих правил орфографії та пунктуації.

У кінці тому подається покажчик імен і назв.

СТАТТІ, РЕЦЕНЗІЇ, ДОПОВІДІ, ВИСТУПИ

(ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 75-РІЧ'Ю
ВІД ДНЯ СМЕРТІ К. Д. УШИНЬСЬКОГО,
3 СІЧНЯ 1946 р.)

Вперше під редакційною назвою «У битві за народ (Костянтин Ушинский)» надруковано у вид.: *Тичина Павло. З минулого — в майбутнє*. Статті, спогади, нотатки, начерки, інтерв'ю. Упорядкування та примітки Станіслава Тельнюка. К., «Дніпро», 1973, с. 162—165.

В архіві П. Г. Тичини зберігся чорповий автограф без назви і без дати (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва УРСР*, ф. 464, № 3636). В тексті автографа — підкреслення та дописки чорним олівцем. На 17-ій сторінці (за авторською пагінацією) після слів: «...подивився на розцвіт українських, російських та інших народів наших шкіл!» дописано олівцем: «До речі, на нашому урочистому засіданні присутні онука і правнучка Костянтина Дмитровича Ольга Ол[ексан]дрівна Ушинська і Надія Вітал[іївна] Ушинська».

Подається за автографом (ф. 464, № 3636) (з незначними скороченнями).

¹ Ушинський Костянтин Дмитрович (1826—1871) — російський педагог-демократ, основоположник вітчизняної наукової педагогіки й народної школи в Росії.

² Крупська (Ульянова) Надія Костянтинівна (1869—1939) — професійна революціонерка, радянський державний і політичний діяч, теоретик марксистської педагогіки, почесний член АН СРСР, діяч міжнародного жіночого руху. Дружина В. І. Леніна.

³ Макаренко Антон Семенович (1888—1939) — радянський педагог і письменник. Розробив теорію і методику комуністичного виховання в колективі, поєднання навчання з продуктивною працею учнів, розвивав теорію радянського сімейного виховання.

⁴ «Ходім тепер на поле битви...» — Цитується щоденниковий запис К. Ушинського від 25 листопада 1844 р.

⁵ Бетховен Людвіг ван (1770—1827) — великий німецький композитор, класик світового музичного мистецтва. Музику до драми Й.-В. Гете «Егмонт» написав 1808 р.

⁶ «Скінчилась ніч! Ви спите...» — слова з цитованого вище щоденникового запису від 25 листопада 1844 р.

⁷ ...царя Микола... — Мола йде про Миколу I (Миколу Павловича Романова, 1796—1855) — російського імператора (з 1825 р.). Вступивши на престол після придушення повстання декабристів, Микола I жорстоко розправлявся з народними виступами та громадсько-політичним рухом. У поетичних творах, зокрема у згаданій П. Тичиною сатиричній поемі «Сон» (1844), Т. Шевченко затапував військово-поліцейський режим Миколи I.

⁸ Глянка Михайло Іванович (1804—1857) — російський композитор, основоположник російської класичної музичної школи. Оперу «Іван Сусанин» створив 1836 р.

⁹ ...той людський стогін на Волзі, що про нього викрикнув Некрасов... — Йдеться про рядки з поезії М. О. Некрасова (1821—1878) «Размышления у парадного подъезда» (1858):

Выдь на Волгу: чей стон раздается
Над великою русской рекой...

¹⁰ «Бурлак» — одна з найвизначніших картин Іллі Юхимовича Рєпіна (1844—1930) «Бурлаки на Волзі» (1870—1873).

¹¹ Сеченов Іван Михайлович (1829—1905) — російський природодослідник, засновник вітчизняної фізіології і матеріалістичної психології, почесний академік Петербурзької Академії наук

* Далі при посиланні на Центральний державний архів-музей літератури й мистецтва УРСР в тексті в дужках буде зазначатись лише фонд і номер одиниці збереження.

(з 1904 р.). Працю «Рефлекси головного мозку» було вперше опубліковано 1863 р.

¹² Пирогов Микола Іванович (1810—1881) — російський хірург, анатом і патолог, засновник воєнно-польової хірургії, педагог і громадський діяч. 1861 р. за прогресивні погляди М. Пирогова було усунуто з посади попечителя Київського учбового округу.

¹³ Не уникнув переслідувань і Ушинський. — Йдеться про звільнення К. Ушинського з посади редактора «Журнала министерства народного просвещения» (1861), а також з посади інспектора Смольного інституту шляхетних дівчат (1862).

¹⁴ «Коли зникне народна мова, народу нема вже більше» — цитата зі статті К. Ушинського «Рідне слово» (1861).

¹⁵ Калінін Михайло Іванович (1875—1946) — радянський державний і партійний діяч, Герой Соціалістичної Праці (з 1944 р.). З 1918 р. був головою ВЦВК, з 1922 р. — головою ЦВК, з 1938 р. — головою Президії Верховної Ради СРСР.

¹⁶ «Народи виростають на цілу голову...» — цитата зі статті М. І. Калініна «Єдина бойова сім'я. Виступ на бесіді з фронтовими агітаторами, які працюють серед бійців неруської національності, 4 серпня 1943 р.».

¹⁷ Чавдаров Сава Христофорович (1892—1962) — український радянський вчений, педагог.

¹⁸ Гогебашвілі Яків Семенович (1840—1912) — грузинський педагог і дитячий письменник.

¹⁹ Якобсон Карл Роберт (1841—1882) — естонський громадський діяч і письменник, демократ-просвітник.

²⁰ Насирі Каюм (1825—1902) — татарський просвітник, педагог, письменник і вчений.

МИ ЧУЄМО ТВІЙ ГОЛОС, ПАРТІЄ!

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1946, 3 лютого. Українською мовою вперше надруковано в газ. «Радянська освіта», 1946, 8 лютого.

Статтю присвячено виборам до Верховної Ради СРСР, що відбувся 10 лютого 1946 р.

Подається за текстом газети «Радянська освіта» (з незначними скороченнями).

¹ ...возз'єднанням всіх своїх земель. — Йдеться про визволення Радянським Союзом споконвічних українських земель — Західної України (1939), Північної Буковини (1940) та Закарпатської України (1945) — з-під гніту іноземних поневолювачів і входження цих земель, згідно з одностайною волею їхнього населення, до СРСР із включенням до складу УРСР.

² ...мудрі рядки Звернення Центрального Комітету ВКП(б)... — Йдеться про «Звернення Центрального Комітету Всесоюзної Комуністичної партії (більшовиків) до всіх виборців, до робітників і робітниць, селян і селянок, до воїнів Червоної Армії і Військово-Морського Флоту, до радянської інтелігенції», надруковане у всіх центральних газетах на початку лютого 1946 р.

Вперше під назвою «В нашому серці — Сталін!» надруковано в газеті «Радянська освіта», 1946, 10 лютого.

З незначними скороченнями і під назвою «Тобою ж хочу я звучати» передруковано у вид: *Тичина П. Твори* — томах. К., Держлітвидав України, 1962, т. 6, с. 7—11.

Статтю написано з нагоди висування ІІ. Тичини кандидатом у депутати Ради Національностей Верховної Ради СРСР. У назву винесено рядок з поезії П. Тичини «Тобі, народе любий мій!» (1941).

Подається за останньою прижиттєвою публікацією: Твори в шести томах, т. 6, с. 7—11.

¹ Коцюбинський Михайло Михайлович (1864—1913) — український письменник і громадський діяч, революційний демократ. М. М. Коцюбинському належить визначальна роль в ідейному і художньому становленні П. Г. Тичини. Під час навчання в Чернівцях (1910—1913) поет відвідував так звані «суботи» М. Коцюбинського, де познайомився з революційно настроєною молоддю (Ю. Коцюбинським, В. Примаковим та ін.). М. Коцюбинський перший дав схвальну оцінку юнацьким віршам П. Тичини, читав їх О. М. Горькому.

² «Кучий маніфест» Миколи ІІ.. — Наляканий зростанням революції, цар Микола ІІ 17(30) жовтня 1905 р. видав маніфест, у якому обіцяв народові політичні свободи, скликання законодавчої Державної думи. Після придушення революції 1905—1907 рр. в країні було встановлено режим терору.

³ ...Коцюбинський стояв уже під дулами наведених на нього гвинтівок... — П. Тичина використав свідчення М. Коцюбинського з його листа до В. Гнатюка від 30 червня (13 липня) 1905 р.: «...Довелося стояти кілька хвилин перед рушницями козаків, виміреними в публіку, і чекати, що ось-ось ляжеш грудом».

⁴ Короленко Володимир Галактіонович (1853—1921) — російський письменник, публіцист, громадський діяч, почесний академік Петербурзької Академії наук (1900—1902), почесний академік Російської Академії наук (з 1918 р.). Звинувачений у зв'язках з революційними народниками, був заарештований (1876, 1879), висланий у Вятську губернію, пізніше — в Якутію. Після заслання перебував під наглядом поліції. Твори В. Короленка мають виразну антисамодержавну спрямованість, пройняті революційним пафосом, демократичними та гуманістичними ідеями.

⁵ Гейне Генріх (1797—1856) — німецький поет і публіцист, визначний майстер ліричної і політичної поезії. Вірш «Ослячі вибори» написав 1849 р.

⁶ Бальзак Оноре де (1799—1850) — французький письменник-реаліст.

⁷ Франс Анатоль (справжнє ім'я і прізвище — Жак-Анатоль Тібо, 1844—1924) — французький письменник. Роман-памфлет «Острів пінгвінів» написав 1903 р.

⁸ Роллан Ромен (1866—1944) — французький письменник, музикознавець, громадський діяч, лауреат Нобелівської премії 1916 р., почесний академік Академії наук СРСР (з 1932 р.). Над романом-епопеєю «Жан-Крістоф» працював протягом 1903—1913 рр.

⁹ Мопассан Гі де (1850—1893) — французький письменник. Роман «Любий друг» написав 1885 р.

¹⁰ ...моя мати... — Мати поета — Марія Василівна Тичина (Савицька; 1861—1915).

¹¹ Морачевська Серафима Миколаївна — вчителька в селі Писках на Чернігівщині, перша вчителька П. Г. Тичини. Про С. М. Морачевську поет з любов'ю і вдячністю згадував протягом цілого життя, написав про неї спогади (див. восьмий том цього видання), поему «Серафима Морачевська (З мого дитинства)» (див. третій том цього видання).

¹² ...відзначивши мій твір в передовій статті газети «Правда»... — 21 листопада 1933 р. газета «Правда» у передовій статті, що мала назву «Партия веде», писала: «Крупный поэт сегодняшней Советской Украины Павло Тычина, человек беспартийный, правильно подметил основное условие одержанных побед. «Партия веде», — так называется его стихотворение, напечатанное сегодня в «Правде». Да, партия веде».

¹³ Маяковський Володимир Володимирович (1893—1930) — російський радянський поет. П. Тичина захоплювався творчістю В. Маяковського, відзначав вплив російського поета на свої вірші (див.: *Тичина Павло. Із щоденникових записів*. К., «Радянський письменник», 1981, с. 166, 275, 296), написав про нього статті «Ви говорив з народом одверто» (1940), «Натхненна праця» (1963), часто згадував поета та цитував його твори в своїх працях, переклав поезію В. Маяковського «Баку» та статтю «Як робити вірші» (див. п'ятий том цього видання).

¹⁴ «Я ж с небес поэзии бросаюсь в коммунизм...». — Рядки з поезії В. Маяковського «Домой» (1925).

¹⁵ ...мене прийняли в члени ВКП(б). — До лав КПРС П. Тичина вступив 1944 р.

¹⁶ Голос його чути і в Сан-Франціско... — 3 25 квітня до 26 червня 1945 р. в місті Сан-Франціско (США) відбулася міжнародна конференція, на якій було створено Організацію Об'єднаних Націй, обговорено і прийнято її Статут. В обговоренні Статуту, що відбувалося у гострій боротьбі, разом з іншими делегаціями держав членів ООН брала участь також делегація Української РСР, яку очолював заступник Голови Ради Міністрів УРСР Дмитро Захарович Мануїльський (1883—1959), членами делегації були державні діячі УРСР І. С. Семін та О. Д. Война, українські радянські вчені В. Г. Бондарчук, М. Н. Петровський, П. С. Погребняк, Л. М. Новиченко.

¹⁷ Ескапісти — послідовники ескапізму — соціального явища в сучасному буржуазному суспільстві, що полягає в прагненні особистості втекти від реальної дійсності в світ ілюзій. Підтримується і культивується буржуазними ідеологами через «масову культуру». За допомогою ескапізму правлячий клас буржуазії прагне прищепити масам соціальному пасивність, духовну обмеженість, конформізм щодо існуючого соціального устрою.

¹⁸ «Прекрасне — це є життя» — слова з праці М. Чернишевського «Естетичні відношення мистецтва до дійсності» (Полное собр. соч., 1949, т. 2, с. 10).

¹⁹ «На волосину від смерті» — п'єса американського письменника Уайлдера Торнтона Нівена (1897—1975), написана 1942 р.

²⁰ Зараз я пишу книгу про відбудову нашої країни. — Очевидно, мова йде про збірку «І рости і діяти» (1949).

²¹ Дивитися і підмічати, виводить висновок з подій... — рядки з поезії П. Тичини «Тобі, народе любий мій».

Вперше надруковано російською мовою в «Учительской газеті», 1946, 27 лютого. Українською мовою — в газ «Радянська освіта», 1946, 28 лютого.

Зберігся недатований машинопис статті російською мовою (ф. 464, № 2896) під назвою «Светлой памяти В. П. Потемкина». До основного тексту статті не ввійшов фрагмент, закреслений у машинописі після слів «...двоедушной по отношению к Советскому Союзу политике французского министра иностранных дел Лавалля». Наводимо його: «Да, к предательским всплескам своей политики во время последней войны прибегал этот подлый, двуличный гад. Когда советское грозное правосудие и правосудие наших союзников выбросили Лавалля из жизни в никуда, я часто вспоминал беседу с писателями Владимира Петровича. Лаваль, подписав под давлением общественного мнения Франции договор с Советским Союзом (2 мая 1935 г.), в то же самое время больше сделал уступки фашистам. По его милости такая была создана атмосфера в Европе, что нам, делегатам на Международный конгресс обороны культуры, Владимир Петрович после окончания работы посоветовал в Советский Союз возвращаться отдельными группами, а то — разными путями».

За текстом машинопису в перекладі українською мовою статтю було надруковано у виданні: *Тичина Павло. З минулого* — в майбутнє, с. 195—197.

У нашому виданні стаття подається за першодруком українською мовою в газ. «Радянська освіта».

¹ Володимир Петрович — В. П. Потьомкін (1878—1946) — радянський державний діяч, дипломат, історик, академік АН СРСР (з 1943 р.), у 1919 році — начальник політуправління Південно-Західного фронту. В 1922—1940 рр. на дипломатичній роботі. З 1940 р. — нарком освіти РРФСР. Автор ряду праць з нової історії та педагогіки, лауреат Державних премій СРСР.

² ...коли ми разом відпливали з Туреччини... — У листопаді — грудні 1928 р. П. Г. Тичина разом з Л. Первомайським та іншими членами Всеукраїнської наукової асоціації сходознавців (ВУНАС) перебував у відрядженні в Туреччині для ознайомлення з літературним та культурним життям країни (див. про це: *Тичина Павло. Із щоденникових записів*, с. 50—56; спогади Л. Первомайського — у вид.: *Про Павла Тичину. Статті, нариси, спогади*. К., «Радянський письменник», 1976, с. 230—240.

³ ...про замах влітку 1928 року на торгпреда СРСР у Польщі. — Неточність. Замах на торгпреда СРСР у Польщі Лизарева учасниками білоемігрантських терористичних організацій, зосереджених у Варшаві, було вчинено 4 травня 1927 р. Повідомлення про це, а також нота наркома закордонних справ СРСР Г. В. Чичеріна Польському урядові друкувалися в центральних газетах 8 травня 1927 р.

⁴ ...приїхали до Парижа на Конгрес оборони культури... — Йдеться про Міжнародний конгрес захисту культури, скликаний з ініціативи французького письменника-комуніста Анрі Барбюса (1873—1935), що відбувся 21—25 червня 1935 р. в Парижі. В складі радянської делегації, яку очолював секретар Спільки письменників СРСР О. С. Щербаков, були О. Толстой, В. Іванов, Ф. Панфьоров, Якуб Колас, А. Лахуті, Г. Табідзе, І. Луппол, М. Тихонов, І. Еренбург, І. Микитенко, П. Панч, О. Корнійчук, П. Тичина та ін. Вітання конгресу надіслав М. Горький, який через

хворобу не був присутній на ньому. У роботі конгресу взяли участь представники різних ідейно-творчих спрямувань і поколінь, творчої інтелігенції країн Європи, Азії, Америки і Австралії. Конгрес відіграв значну роль у мобілізації прогресивних письменників світу на боротьбу з загрозою фашизму. П. Тичина залишив про цей конгрес цікаві спогади (див.: *Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 76—92), статті «Три перемоги» та «Ширити фронт передових людей світу» (1935; див. восьмий том цього видання) та ін.

⁵ Лаваль П'єр (1883—1945) — французький реакційний політичний діяч. У 1931—1932 та 1935—1936 рр. — прем'єр-міністр Франції. Був одним із латхненників антинаціональної прогітлерівської політики. Розстріляний за вироком французького суду.

ВСТУПНЕ СЛОВО НА ЮВІЛЕЙНІЙ СЕСІЇ
ВІДДІЛУ СУСПІЛЬНИХ НАУК АН УРСР, ПРИСВЯЧЕНІЙ
75-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ,
27 ЛЮТОГО 1946 Р.)

Короткий виклад виступу вперше надруковано в «Літературній газеті», 1946, 7 березня.

Повністю разом з текстами двох інших виступів про Лесю Українку (1951 та 1961 рр.) під спільною редакційною назвою «Три слова про Лесю Українку» вперше надруковано у вид.: *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 74—78.

Збереглися автографи: чорновий (ф. 464, № 3638), недатований, без назви (окремі аркуші писано нестановленою особою і відредаговано П. Тичиною) та чистовий (ф. 464, № 3639), так само без дати і без назви (два аркуші писано нестановленою особою і відредаговано П. Тичиною).

Подасться за чистовим автографом (ф. 464, № 3639) під редакційною назвою.

¹ «...мало не сдилим мужчиною на всю Україну». — Неточна цитата із статті І. Франка «Леся Українка» (1898).

² «Рабочая правда» — одна з назв, під якою з 13 (26) липня до 1 (14) серпня 1913 р. виходила газета «Правда». Рядки з некролога на смерть Лесі Українки, що був надрукований у № 15 газети за 1913 рік, наведено неточно.

³ «Ритми» — цикл поезій Лесі Українки (1900—1901). П. Тичина цитує перший вірш із цього циклу («Де поділися вв, голоснії слова...»).

⁴ «...було твердою крицею, що серед бою так ясно іскритися». — Тут і далі П. Тичина цитує рядки з поезії Лесі Українки «Слово, чому ти не твердая криця!» (1896).

⁵ «Сучасне і майбутнє» — український радянський щомісячний журнал. Виходив у Києві 1945—1952 рр. Висвітлював питання міжнародного становища і зовнішньої політики Радянського Союзу.

⁶ Моріак Франсуа (1885—1970) — французький письменник, лауреат Нобелівської премії 1952 р. П. Тичина має на увазі змітку «Драхма Франсуа Моріака» в журн. «Сучасне і майбутнє», 1946, № 1, с. 42—43.

⁷ «Фігаро» — французька щоденна газета, виходить у Парижі з 1826 р.

⁸ «Своєї крові я не дам ні краплі...». — Далі цитуються рядки з драматичної поеми Лесі Українки «В катакомбах» (1905).

⁹ «Хто наложив на мене обов'язок...».— Цитуються рядки з поезії Лесі Українки «Якби вся кров моя уплинула отак...» (дискл «Ритми»).

¹⁰ ...в своєму вірші молода поетеса Сперкач...— Серед аркушів чистового автографа (ф. 464, № 3639) зберігається рукопис цитованого П. Тичиною вірша.

¹¹ Скорульський Михайло Адамович (1887—1950) — український радянський композитор, педагог, заслужений діяч мистецтва УРСР (з 1947 р.). Балет «Лісова пісня» створив 1946 р.

¹² Антокольський Павло Григорович (1896—1978) — російський радянський поет і перекладач. Перекладав твори Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Бажана та інших українських поетів.

¹³ Ісаковський Михайло Васильович (1900—1973) — російський радянський поет і перекладач, Герой Соціалістичної Праці (з 1970 р.), перекладач творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, українських радянських поетів.

¹⁴ «Літературна газета» — орган правління Спілки письменників СРСР, видається в Москві з 1929 р. П. Тичина має на увазі повідомлення: «Однотомник Лесі Українки» (про видання творів української поетеси російською мовою за редакцією Павла Антокольського — «Літературная газета», 1946, 16 лютого) та замітку М. Ісаковського «Светлое воспоминание» (про роботу над перекладом «Лісової пісні» — «Літературная газета», 1946, 23 лютого).

¹⁵ Гофштейн Давид Наумович (1889—1952) — єврейський радянський поет. Перекладав твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки. П. Тичина і Д. Гофштейна пов'язувала багаторічна дружба. П. Тичина перекладав поезії Д. Гофштейна, як свідчать матеріали архіву, збирався написати статтю про нього.

¹⁶ ...повну збірку творів Лесі Українки...— Найповніше на сьогодні видання — «Зібрання творів Лесі Українки у 12 томах» — було здійснене у 1975—1979 рр. видавництвом «Наукова думка».

(ХРИСТО БОТЕВ)

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1946, 25 квітня, як передмову до публікації добірки поезій Х. Ботева в перекладах українською мовою П. Тичини. Публікацію було присвячено 70-річчю від дня загибелі болгарського поета.

Датується і подається за першодруком.

¹ Ботев Христо (1848—1876) — болгарський революційний демократ, поет, один із зачинателів болгарської літературної критики, публіцист. Загинув у бою проти османських поневолювачів під час квітнявського повстання 1876 р. Національний герой Болгарії. Твори Х. Ботева перекладено багатьма мовами народів світу. Українською мовою їх перекладали П. Грабовський, В. Сосюра, Л. Дмитерко. П. Тичина глибоко цікавився творчістю болгарського поета, переклав усі його поетичні твори (див. шостий том цього видання), писав статті про нього. 1954 р. за редакцією П. Тичини вийшла збірка поезій Х. Ботева «Вибране».

² ...«він став для нас живою водою...».— Цитата з праці болгарського критика і публіциста Бояна Пенева «Българска литература», Пловдив — Софія, 1930, с. 186.

³ «Хаджі Дмитрій» — публікуючи свій переклад цієї поезії Х. Ботева, П. Тичина супроводив його такою приміткою: «Хаджі Дмитрій — повстанець. Року 1868-го він разом з ватажком чоти

повстанців Стефаном Караджею перейшов із Румунії Дунай. Ботев справу Хаджі Димитрія вважав за справу таку, що «зробила епоху як в історії нашої (болгарської) еміграції, так і в історії нашого політичного та розумового відродження» («Літературна газета», 1946, 25 квітня). Примітку цю передруковано у виданні: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 4, с. 357. У примітці — цитата зі статті Х. Ботева «Петрушан» (*Ботев Х. Избранное*, М., Гослитиздат, 1948, с. 158).

⁴ Не чав в Сергій Геннадійович (1847—1882) — російський революціонер; дотримувався змовницької тактики. Х. Ботев познайомився з ним 1871 р. в місті Ізмаїлі.

⁵ ...повстання у Боснії та Герцеговині... — Йдеться про Герцеговинсько-боснійське народно-визвольне повстання 1875—1878 рр. проти османських поневолювачів.

⁶ «Смерть або свобода!» — рядок з поезії Х. Ботева «Прощання». У перекладі П. Тичини: «Свобода чи смерть геройська!».

⁷ Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — український і російський ліберально-буржуазний історик, етнограф, письменник. Історичну драму «Кремуцій Корд» створив 1862 р.

ОПОРА СЛОВ'ЯНСТВА

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1946, 24 травня.

Подається за першодруком (з незначними скороченнями).

¹ Ярослав Мудрий (978—1054) — державний діяч Давньої Русі, великий князь київський (з 1019 р.). В статті, очевидно, мова йде про битву 1036 р. біля Києва, під час якої руські віцент розгромили печенігів.

² Мстислав Удалий — Мстислав Мстиславович Удалий (?—1228) — князь торопецький (з 1206 р.), новгородський (з 1210 р.), галицький (з 1219 р.).

³ Даянло Галицький — Даянло Романович Галицький (1201—1264) — князь Галицько-Волинської землі, політичний діяч, дипломат і полководець. Вів боротьбу з феодалською міжусобицею. В союзі з князем Мстиславом Удалим, закликаним на князювання в Галич, успішно боровся проти угорських і польських загарбників.

⁴ Грюнвальдська битва — битва між польсько-литовською армією під командуванням польського короля Владислава II Ягайла і великого князя литовського Вітовта та військом Тевтонського ордену, очоленого великим магістром Ульріхом фон Юнгінгеном. Відбулася 15 липня 1410 р. під час «Великої війни» 1409—1411 рр. поблизу села Грюнвальда. У складі польсько-литовської армії були російські, українські та білоруські загони, а також загони чехів, молдаван, угорців і татар.

⁵ ...в походи на Трапезунд, до Синопа. — Йдеться про спільні дії запорізьких та донських козаків під час походів проти Османської імперії, зокрема про героїчну перемогу під Трапезундом та Синопом 1614 р.

⁶ Переяславська рада 1654 р. — збори представників українського народу, скликані видатним державним діячем і полководцем, гетьманом України (1648—1657) Богданом (Зіновієм) Михайловичем Хмельницьким (1595—1657) 8(18) січня 1654 р. в місті Переяславі для прийняття історичного рішення про воз'єднання України з Росією.

⁷ ...визволено від мерзенних окупантів Білорусь і Смоленщину. — Мова йде про війну проти шляхетської Польщі за воз'єднання західноукраїнських і білоруських земель, яку розпочала Росія в 1654 р.

⁸ Карл XII (1682—1718) — король Швеції (з 1697 р.), полководець. У статті мова йде про Полтавську битву 1709 р. між російською і шведською арміями під час Північної війни 1700—1721 рр., яка завершилась розгромом шведського війська. У складі російської армії у цій битві брали участь також і українські козацькі полки.

⁹ Фрідріх II (1712—1786) — прусський король (з 1740 р.). Тут йдеться про перемогу російської армії 1759 р. під Пальцігом та Кунерсдорфом під час Семилітньої війни 1756—1763 рр. У складі російської армії діяли Київський, Ніжинський, Чернігівський та Чугуївський українські козацькі полки.

¹⁰ ...знищення армії Наполеона... — Йдеться про перемогу російських військ у Вітчизняній війні 1812 р. над французькою армією під командуванням Наполеона I (Наполеона Бонапарта) (1769—1821) — французького полководця, політичного і державного діяча, імператора Франції (1804—1814 та 1815 рр.). Активну роль у розгромі армії Наполеона разом з російським народом відіграли й інші народи російської держави, в тому числі й український.

¹¹ Вільгельм II (1859—1841) — імператор Німеччини і король Пруссії (1888—1918), виразник інтересів німецького імперіалізму. Тут мова йде про великий внесок народів Росії у перемогу над німецько-австрійським блоком під час першої світової війни 1914—1918 рр.

¹² Сковорода Григорій Савич (1722—1794) — видатний український просвітитель, філософ і поет. П. Тичина має на увазі рядки

Будь славен вовѣк, о муже избранне,
Волности отче, герою Богдане

з його поезії «De libertate» (кінець 1750-х років).

¹³ Рядєєв Кіндрат Федорович (1795—1826) — російський поет, декабрист.

¹⁴ Чайковський Петро Ілліч (1840—1893) — великий російський композитор.

¹⁵ Рямський-Корсаков Микола Андрійович (1844—1908) — російський композитор, педагог, диригент, музичний теоретик і письменник.

¹⁶ Скоропадський Павло Петрович (1873—1945) — під час громадянської війни один з організаторів контрреволюції на Україні, генерал царської армії, монархіст. У 1918 р. гетьман так званої «Української держави». В еміграції (з 1918 р.) співробітничав з фашистами.

¹⁷ Петлюра Симон Васильович (1877—1926) — український буржуазний націоналіст, один з керівників контрреволюційної Центральної ради та Директорії (1917—1920). Влітку 1920 р. втік за кордон, де продовжував антирадянську діяльність.

¹⁸ Девікін Антон Іванович (1872—1947) — генерал царської армії, під час громадянської війни головнокомандуючий контрреволюційними збройними силами на Півдні Росії. З 1920 р. — білоемігрант.

¹⁹ Врангель Петро Миколайович (1878—1928) — генерал царської армії, під час громадянської війни керівник контрреволюції на Півдні Росії.

²⁰ Тютюницяк — отаман буржуазно-націоналістичної банди, що в період громадянської війни діяла на Україні.

²¹ Махно Нестор Іванович (1889—1934) — ватажок контрреволюційних анархістсько-куркульських банд на Україні 1917—1918 рр. 1921 р. втік за кордон, де продовжував антирадянську діяльність.

²² ...святкування ювілеїв Пушкіна і Шевченка. — 1937 р. відзначалося 100-річчя з дня народження О. С. Пушкіна, 1939 р. — 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка.

²³ Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — український композитор, основоположник української класичної музики. Народна драма «Тарас Бульба» (1890) — найвизначніший твір серед оперної спадщини М. Лисенка. Про ставлення П. Тичини до М. Лисенка говорить щоденниковий запис «Мико[ола] Лисенко у моєму житті» (*Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 374—375).

²⁴ Корнійчук Олександр Євдокимович (1905—1972) — український письменник, драматург, державний і громадський діяч, академік АН СРСР (з 1943 р.), академік АН УРСР (з 1939 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1967 р.).

²⁵ Рильський Максим Тадейович (1895—1964) — український радянський поет і громадський діяч, академік АН СРСР (з 1958 р.) і АН УРСР (з 1943 р.). М. Рильського і П. Тичину протягом десятиліть єднала творча дружба і глибока товариська приязнь. П. Тичина писав статті про М. Рильського, виступав з промовами про нього. Про давню дружбу з М. Рильським, історію знайомства з його творами П. Тичина записав у щоденнику (*Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 359).

²⁶ ...новий переклад «Кобзаря» Шевченка... — Очевидно, йдеться про видавня: *Шевченко Т. Кобзарь*. Перевод с украинского. Редактор-составитель А. Я. Дейч, М., Гослитиздат, 1947.

²⁷ Неруда Ян (1834—1891) — чеський письменник.

²⁸ Островський Олександр Миколайович (1823—1886) — російський драматург. П'єсу «Гроза» написав 1859 р.

²⁹ «Що нам ріки? — йдемо перебродом...» — Далі цитуються рядки з поезії П. Тичини «Наша слава» (1944).

СВЕТЛАЯ, БЛАГОРОДНАЯ ЖИЗНЬ

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1946, 4 червня; скорочений варіант статті під назвою «Благородная жизнь» — в «Учительской газете», 1946, 6 червня.

Подается за першодруком у газ. «Правда України».

¹ ...слова Михайла Івановича о миссии советских учителей, сказанные им в 1938 году... — Далі цитується промова М. І. Калініна на нараді вчителів-відмінників міських і сільських шкіл, скликаній редакцією «Учительской газеты» 28 грудня 1938 р. (*Калінін М. І.* Про комуністичне виховання і навчання. К., 1951, с. 173).

² «...Родина в опасности...». — Далі наводиться цитата зі статті М. І. Калініна «Комсомол в боях за родину» (газ. «Комсомольская правда», 1942, 7 липня).

³ ...написанное мною утром стихотворение «Сталь и ніжність». — Мова йде про вірш «На одержання ордена» (24 лютого 1939 р.), яким відкривається збірка «Сталь і ніжність», видава 1941 р.

Вперше надруковано в газ. «Комсомольская правда», 1946, 20 червня, з підзаголовком «Беседа с министром просвещения УССР тов. П. Г. Тычиной».

Подається за першодруком.

«...на республиканскую олимпиаду школьной художественной самодеятельности... — Республиканська олімпіада художньої самодіяльності школярів відбулася у Києві в червні 1946 р. П. Тичина відкривав олімпіаду, виголосив на ній промову (друкується у цьому томі).

ВСТУПНЕ СЛОВО (НА ВІДКРИТТІ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ
ОЛІМПІАДИ ХУДОЖНЬОЇ САМОДІЯЛЬНОСТІ ПІОНЕРІВ
І ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ)

Друкується вперше за автографом (ф. 464, № 10 482).

Автограф чистовий, недатований.

Збереглися також чорновий автограф (ф. 464, № 10 481), густо правлений, без назви і без дати, та авторизований машинопис (ф. 464, № 10 483) під назвою «Вступне слово», без дати.

До остаточного тексту не увійшов фрагмент, викреслений у чорновому автографі після абзаца, що починається словами: «Ми перемогли...». Наводимо його: «Під час Великої Вітчизняної війни героїчно показали себе радянська молодь та діти! Усі ми пам'ятаємо про подвиг піонера Кості Кравчука, що врятував прапор. Усі ми знаємо, яку організовану боротьбу вели проти гітлерівців учениця Ніна Сагайдак (із міста Щорс), учень Вітя Хоменко (із міста Миколаєва), учень Вілен Поворін (із Кам'янець-Подільського) і багато інших...»

Усім нам відомо, що з-поміж героїв-краснодонців, ватажком яких був 16-річний Олег Кошовий, в переважній більшості були це учні. І, треба сказати, як краснодонц.-комсомольці, так і інші наші піонери та учні були напрочуд одарованими, талановитими дітьми. Вони умли співати, складати вірші, грати на роялі. І так же їм хотлось розвивати свої здібності! Але вони добре розуміли: хіба ж можна за таланти свої думати тоді, коли лютий ворог напав на Вітчизну, коли звір берлінський палив, руйнував і нищив школи, клуби, дитячі садки, бібліотеки...

Усіх їх надихало на боротьбу велике почуття патріотизму, любові до своєї батьківщини [...].

Діти твердо вірили в перемогу! Олег Кошовий у вірші до своєї матері писав:

Не сумуй, моя рідна, не плач —
Просурмить перемогу сурмач,
І настануть омріяні дні —
Золоті, нескінченні, ясні».

Датуються орієнтовно за змістом.

МИКОЛА БЛЖАН

Вперше надруковано в газеті «Правда України», 1946, 30 червня. В перекладі українською мовою — у вид.: Тичина Павло. Читаю, думаю, нотую... (Статті, нотатки, рецензії, інтерв'ю). К., «Гадяцький письменник», 1974, с. 41—42.

Подається за першодруком.

¹ Бажан Микола Платонович (1904—1984) — український радянський поет, громадський діяч, академік АН УРСР (з 1951 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1974 р.).

² «Ніколи, ніколи не буде Україна рабою німецьких катів». — Рядок з поезії М. Бажана «Клятва» (1941).

БЕЗСМЕРТЯ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1946, 21 липня.

Автограф чорновий (ф. 464, № 3359), без назви і без дати. Збереглися також два недатовані авторизовані машинописи (ф. 464, № 3360), в одному з них — варіанти назви: первісний — «Частина безсмертя» виправлено олівцем на «З думою про безсмертя (Олександр Богомолець)».

Подається за першодруком.

¹ Богомолець Олександр Олександрович (1881—1946) — видатний український радянський патофізіолог, державний і громадський діяч, академік (з 1932 р.) та віце-президент (з 1942 р.) АН СРСР, академік (з 1929 р.) та президент (з 1930 р.) АН УРСР, дійсний член АМН СРСР (з 1944 р.), академік АН БРСР (з 1939 р.), почесний член АН Груз. РСР (з 1944 р.), заслужений діяч науки УРСР (з 1943 р.) та РРФСР (з 1935 р.).

ПРОМОВА НА ЗАСІДАННІ ВОСЬМОЇ СЕСІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР ПЕРШОГО СКЛИКАННЯ 28 СЕРПНЯ 1946 р.]

Вперше надруковано в «Літературній газеті» та в газ. «Радянська освіта», 1946, 12 вересня.

Датується орієнтовно за часом виступу П. Тичини на засіданні сесії Верховної Ради УРСР.

Подається за першодруком.

¹ Арпаліцьке та Ахурянське водосховища — водосховища на річках Арпа та Ахурян у Вірменській РСР, лівих притоках Араксу.

² Вахш — річка у Таджикиській РСР, права складова Амудар'ї, має велике енергетичне та іригаційне значення.

³ Славнозвісний житомирський рух... — Йдеться про патріотичний почин мешканців села Верхівні колишнього Вчорайшанського (тепер Ружинського) району Житомирської області, які влітку 1944 р. вирішили власними силами відремонтувати школу, натомість гроші, видащені на ремонт, віддати у фонд оборони. Цей почин набув масового поширення. У відкритому листі до жителів села Верхівні (газ. «Радянська освіта», 7 липня 1944 р.). П. Тичина привітав його ініціаторів (див. восьмий том цього видання).

⁴ ...на раніш оголошений нами конкурс... — Конкурс на складання нових підручників з української та російської мов для початкових шкіл УРСР було оголошено за постановою уряду УРСР та ЦК КП(б)У в липні 1945 р.

⁵ ...на Паризькій мирній конференції. — Йдеться про міжнародну конференцію, скликану для розгляду проектів мирних договорів між державами антигітлерівської коаліції — переможцями у другій світовій війні 1939—1945 рр. і колишніми союзниками фашистської Німеччини. Конференція відбулася в Парижі 29 липня — 15 жовтня 1946 р.

⁶ ...з триногою поглядають на Нюрнберг... — Мова йде про Нюрнберзький процес над головними німецько-фашистськими злочинцями, що в той час (з 20 листопада 1945 р. до 1 жовтня 1946 р.) відбувався в Міжнародному Військовому Трибуналі (представлений СРСР, США, Великобританією і Францією).

ІНТЕРВ'Ю ДЛЯ «ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЗЕТИ»
14 ЛИСТОПАДА 1946 р.]

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1946, 14 листопада, у рубриці «Над чим працюють письменники» з такою редакційною передмовою: «Редакція «Літературної газети» звернулася до письменників з проханням розповісти нашим читачам про свої задуми, про творчі плани, про те, над чим вони тепер працюють. Нижче подаємо перші відповіді, які одержано від Павла Тичини, Івана Ле, Олександра Левади і Якова Баша».

Під редакційною назвою «Про славні діяння славних народних месників» надруковано у вид.: *Тичина Павло*. Читаю, думаю, ноту, с. 13—15.

Подається за першодруком.

¹ А задумалося мені написати про славні діяння славних народних месників наших... — Мова йде про драматичну поему «Руднев і Ковпак», над якою П. Тичина працював, починаючи з 1946 р., до останніх років життя. Однак поема залишилася незавершеною. Фрагменти твору вперше опубліковано в журн. «Київ», 1984, № 5 (див. також другий том цього видання).

² Ковпак Сидір Артемович (1887—1967) — радянський державний діяч, один із організаторів партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни, двічі Герой Радянського Союзу (1942, 1944).

³ ...я спеціально виїздив до Путивля... — Подорож П. Тичини на Сумщину відбулася в серпні 1946 р. Збереглися щоденникові нотатки поета про цю поїздку (див.: *Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 142—159).

⁴ Базима Григорій Якович — активний учасник і організатор партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни, начальник штабу партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

⁵ П'ятишкін Павло Степанович — активний учасник і організатор партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни.

⁶ Коренєв Олексій Ілліч — активний учасник партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни.

⁷ Руднев Семен Васильович (1899—1943) — активний учасник і організатор партизанського руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни, комісар партизанського з'єднання С. А. Ковпака, Герой Радянського Союзу (з 1944 р.).

⁸ ...перекладаю болгарський народний епос та пісні народні. — Йдеться про переклади: «Косове поле», «Пісня про Панчо-оглу», «Пісня про Марка Королевича» (подаються у шостому томі цього видання).

ПРОМОВА НА ВІДКРИТТІ ПАМ'ЯТНИКА
ВОЛОДИМИРУ ІЛЛІЧУ ЛЕНІНУ
У КИЄВІ 5 ГРУДНЯ 1946 Р.)

Вперше без назви надруковано в газ. «Радянська Україна», 1946, 7 грудня.

Подається за першодруком (з незначними скороченнями).

¹ ...заповіт Леніна вчитися, вчитися і ще раз вчитися.— П. Тичина має на увазі промову В. І. Леніна на III Всеросійському з'їзді Російської Комуністичної Соїлки Молоді 2 жовтня 1920 р. (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 41, с. 284—303).

² Тімірязєв Клімент Аркадійович (1843—1920) — російський ботанік-фізіолог, дарвініст, основоположник російської школи фізіологів рослин.

³ Карпівський Олександр Петрович (1846—1936) — радянський геолог, засновник вітчизняної школи геологів, академік (з 1889 р.), перший президент АН СРСР (1917—1936), академік АН УРСР (з 1925 р.).

⁴ Центральна рада — контрреволюційна буржуазно-націоналістична організація, яка виникла на Україні в березні 1917 р. і в листопаді 1917 р. тимчасово захопила владу. Соціальною базою Центральної ради були куркульство, поміщики, міська буржуазія і дрібнобуржуазна націоналістична інтелігенція. У грудні 1917 р. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив створення Української Радянської Республіки і оголосив Центральну раду поза законом.

⁵ Грушевський Михайло Сергійович (1866—1934) — український буржуазний історик, один з лідерів та ідеологів українського буржуазно-націоналістичного руху.

[МИКОЛА НЕКРАСОВ]

Вперше з незначними скороченнями під редакційною назвою «Громадянин (Микола Некрасов)» надруковано в газеті «Літературна Україна», 1971, 7 грудня. Під цією ж назвою передруковано у вид.: *Тичина Павло. З минулого — в майбутнє*, с. 150—157.

В архіві П. Тичини зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 2901), густо правлений, без назви і без дати. Окремі смислові неточності, а також пропуски в тексті свідчать про те, що робота над статтею не була завершена.

Датується орієнтовно за гатунком паперу та почерком. Можливо, статтю було написано з нагоди 125-річчя з дня народження російського поета, що відзначалося в грудні 1946 року.

Подається за автографом.

¹ Некрасов Микола Олексійович (1826—1878) — російський поет, літературний діяч. П. Тичина добре знав і високо цінував творчість М. Некрасова, писав про нього статті, часто згадував його у своїх публіцистичних творах та щоденникових нотатках (*Тичина Павло. Із щоденникових записів*, с. 98, 242, 268, 314), переклав поезію М. Некрасова «Сучасна ода» (див. п'ятий том цього видання).

² Місячина — одна з найтяжчих форм кріпосництва в Росії (кінець XVIII — перша половина XIX ст.), яка полягала у видачі позбавленим земельних наділів селянам щомісячного продовольчого пайка та одягу від поміщика.

³ ...царською реформою, яку Черпишевський назвав «мерзенистю»... — Переказуються слова Волгіна —

одного з героїв роману М. Г. Чернишевського «Пролог». Ці слова використав В. І. Ленін у статті «Селянська реформа» і пролетарська революція» (1911) (дав.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 20, с. 165).

⁴ Лобачевський Микола Іванович (1792—1856) — російський математик, творець неевклідової геометрії, мислитель-матеріаліст. Згадана П. Тичиною праця М. Лобачевського «Пангеометрія» (1855), як і інші праці вченого, не здобула визнання за його життя.

⁵ Менделєєв Дмитро Іванович (1834—1907) — великий російський вчений. Вершиною наукової творчості Д. Менделєєва було його відкриття одного з фундаментальних законів природи, названого періодичним законом Д. І. Менделєєва. Йому належать серед інших також дослідження з метеорології, астрономії та повітроплавання.

⁶ Мусоргський Модест Петрович (1839—1881) — російський композитор, член «могучої кучки». Симфонічну картину «Ніч на «Лисій горі» було написано 1867 р.

⁷ Ліст Ференц (1811—1886) — угорський композитор, піаніст, диригент, педагог, музичний і громадський діяч. «Danse macabre» — твір для фортепіано з оркестром, написаний 1859 р.

⁸ Леонтьєв Костянтин Миколайович (1831—1891) — російський письменник, публіцист, літературний критик. Тривалий час перебував у Туреччині та країнах Близького Сходу. У ряді праць виступав як провідник монархізму і релігійного аскетизму.

⁹ ...«Россию надо подморозить». — Очевидно, П. Тичина наводить перефразований вислів із статті К. Леонтьєва «Чем и как либерализм наш вреден? (Варшавский дневник 1880 г.)», (*Леонтьев К. Собр. соч.*, Спб., изд-во «Деятель», 1913, т. 7, с. 188). Можливо, вислів цей П. Тичина цитує за текстом доповіді М. Горького на Першому Всесоюзному з'їзді радянських письменників 17 серпня 1934 р. (*Горький М. Собр. соч.* в 30-ти томах, М., Гослитиздат, 1953, т. 27, с. 315).

¹⁰ «Грянь над пучиною моря...». — Цитата з поезії М. Некрасова «Душно! Без счастья и воли...».

¹¹ Наполеон III (Шарль Луї-Наполеон Бонапарт; 1808—1873) — племінник Наполеона I, президент Другої республіки (1848—1851), французький імператор (1852—1870). Уряд Наполеона III скінчула революція 4 вересня 1870 р.

¹² ...придушити свободу мексиканського народу. — Йдеться про збройну інтервенцію Великобританії, Іспанії та Франції в Мексикі (мексиканська експедиція 1861—1867 рр.) з метою повалення буржуазно-демократичного уряду президента Беніто Хуареса і встановлення монархічного режиму. Незважаючи на опір мексиканського народу, французькі війська влітку 1863 р. захопили Мехіко, а в квітні 1864 р. імператором Мексики було проголошено ставленика Наполеона III — Максиміліана I (1832—1867). У березні 1867 р. армія консерваторів, що підтримувала Максиміліана I, була розгромлена мексиканською народною армією, Максиміліана I за вироком військового трибуналу було страчено.

¹³ ...Олександр II ще вщеще нагайку підняв над головами народу... — Після жорстокого придушення польського повстання 1863—1864 рр. уряд Олександра II (1818—1881) посилив репресії проти революційних народняків («процес 50-ти», «процес 193-х»), прогресивної інтелігенції, перших робітничих організацій. В цей час посилювався також національний гніт народів царської Росії.

¹⁴ ...плани замаху на самого Олександра II.— Олександра II було вбито у березні 1881 р. за вироком виконавчого комітету «Народної волі» народником Ігнатієм Йоахимовичем Гриневицьким (1855—1881).

¹⁵ Гюго Віктор-Марі (1802—1885) — французький письменник, найвизначніший представник французького прогресивного романтизму.

¹⁶ ...від часу брехливої амністії... — Мова йде про амністію французьким політичним вигнанцям, проголошену урядом Наполеона III у вересні 1859 р. В. Гюго був серед тієї частини політичних емігрантів, які відмовились повернутися на батьківщину за панування бонапартистського режиму. Відкритий лист В. Гюго, написаний з цього приводу («Декларація з приводу амністії», 1859), продемонстрував вірність В. Гюго демократичним ідеалам, відмову від будь-яких компромісів з монархістським урядом (*Гюго В. Собр. соч. в 15-ти томах. М., ГИХЛ, 1956, т. 15, с. 341*).

¹⁷ ...амністію політичним засланим! — Йдеться про амністію декабристам, проголошену Олександром II 1856 р. з нагоди коронації.

¹⁸ ...Пруссія кричала, що вона незгодна з Францією в люксембурзькому питанні... — Мається на увазі невдала спроба Наполеона III заволодіти герцогством Люксембург під час австро-пруської війни 1866 р.

¹⁹ ...в 1867 році гострить меч для війни... — Мається на увазі франко-пруська війна 1870—1871 рр.

²⁰ ...під час своєї подорожі Некрасов.— М. О. Некрасов виїздив за кордон кілька разів, а саме: 1856—1857, 1864, 1867, 1869 та 1872—1873 рр. Очевидно, в статті мова йде про подорож до Парижа 1864 р.

²¹ Броунінг Баррет Елізабет (1806—1861) — англійська письменниця.

²² ...двічі вислав із Франції [Карла Маркса]... — В автографі, у первісному варіанті цієї частини тексту закреслено цитату з листа К. Маркса до Л. Бюхнера від 1 травня 1867 р., в якому К. Маркс писав: «...я двічі був висланий із Франції: спочатку при Луї-Філіппі, потім того при Луї-Бонапарті (президенті)...» (*Маркс К., Енгельс Ф. Твори. К., Держполітвидав України, 1966, т. 31, с. 440*).

²³ ...друком виходив I том «Капіталу»... — Перший том «Капіталу» К. Маркса вийшов з друку 1867 р.

²⁴ «Вот он весь, как намалева...» — Тут і далі — цитати з поезії М. Некрасова «Эй, Иван! (тип недавнего прошлого)» (1867).

²⁵ ...в цій вірші про генерала Топтыгіна.— Мається на увазі вірш М. О. Некрасова «Генерал Топтыгин» (1867).

²⁶ «Ночка сегодня морозная, ясная...».— Тут і далі — цитати з поезії М. Некрасова «Выбор» (1867).

²⁷ «Я взываю к русскому народу...».— Цитата з поезії М. Некрасова «Черный день! как нищий просит хлеба...» (1877).

²⁸ «О матушка-Русь! Ты приветствуешь сына...».— Цитата з поезії М. Некрасова «Дома —лучше» (1868).

²⁹ ...пройдисвіту Герсеванову із мертвого давно вже генія російського, Гоголя, знуцатись... — Мова йде про наклепницьку книжку маловідомого російського письменника Миколи Борисовича Герсеванова «Гоголь перед судом обличительной литературы» (Одеса, 1861).

³⁰ Суворин Олексій Сергійович (1834—1912) — російський буржуазний журналіст, видавець, драматург. До 1875 р. його діяльність мала ліберально-буржуазне спрямування. Пізніше він дотримувався реакційних, чорносотенних поглядів. У статті мова йде про збірку нарисів «Всякие. Очерки современной жизни», видану 1866 р. під псевдонімом «О. Бобровський». За спробу висловити в ній співчуття М. Г. Чернишевському, що перебував на засланні, О. Суворина було віддано під суд, а книжку знищено цензурою.

³¹ «О, если ты честна была...» — цитата з поезії М. О. Некрасова «Пропала книга!» (1866).

(ВИСТУП НА ДРУГІЙ СЕСІЇ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ДРУГОГО СКЛИКАННЯ 26 ЧЕРВНЯ 1947 р.)

Короткий виклад промови надруковано в газ. «Радянська Україна», 1947, 27 червня. Повністю вперше надруковано у вид.: Друга сесія Верховної Ради Української РСР другого скликання 25—28 червня 1947 р. Стенографічний звіт. К., Українське видавництво політичної літератури, 1947, с. 79—85.

Датується і подається за цим виданням.

¹ Семеловський Володимир Самійлович (нар. 1921 р.) — український видавничий працівник, редактор, поет. Зустрічався з П. Г. Тичиною, присвятив йому вірші.

² Дьюї Джон (1859—1952) — американський філософ-ідеаліст, один з провідних представників прагматизму, ідеолог буржуазного лібералізму та «американського способу життя».

³ «Радянська освіта» — газета, орган Міністерства освіти УРСР, Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Державного комітету УРСР по професійно-технічній освіті та Українського республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи та наукових установ. Виходить з 1940 р. у Києві двічі на тиждень.

(МОЕ ЛИЧНОЕ ТВОРЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ МОСКВЫ)

Вперше в перекладі українською мовою під редакційною назвою «Бо в Москві — сонце» надруковано у вид.: Тичина Писло. Читати, думаю, нотую, с. 15—17.

Мовою оригіналу друкується вперше за автографом (ф. 464, № 2918).

Датується орієнтовно за часом відзначення 800-річчя заснування Москви.

¹ Москва, по декрету Леніна, первая в годы революции поставила памятник Тарасу Шевченко и философу Гри[горию] Сковороде. — Йдеться про постанову Раднаркому РРФСР від 30 липня 1918 р. за підписом В. І. Леніна про увічнення пам'яті великих діячів минулого, серед яких було названо також Т. Шевченка та Г. Сковороду. Пам'ятники Т. Шевченкові та Г. Сковороді було споруджено в Москві вже 1918 р. Долею цих пам'ятників, які через брак металу були відлиті з гіпсу, П. Тичина цікавився в одному з листів до В. Д. Бонч-Бруевича (див. лист В. Д. Бонч-Бруевича до П. Тичини від 15 січня 1945 р. — ЦДАМЛМ УРСР, ф. 464, № 5687).

² ...я познакомился с А. М. Горьким, Влад[ямиром] Маяковским. — Як свідчить сам П. Тичина, з М. Горьким він познайомився 1934 р. на першому з'їзді письменників

(див.: *Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 381—383). З В. Малковським П. Тичина повнайомився 1929 р. на зустрічі українських і російських письменників у Москві (див. статтю «Він говорив з народом одверто» у восьмому томі цього видання).

³ Стальський Сулейман (справжнє прізвище — Гасанбеков; 1869—1937) — луганський народний поет-співець.

⁴ ...мої стихотворення печатали в оригіналі... — Поезії «Партія веде» та «Пісня під гармонію» вперше надруковано в газ. «Правда», 1933, 11 листопада, та 1935, 1 травня. «Пісня про Сталіна» — в газ. «Сталинское племя», 1940, 9 липня.

⁵ «Всеукраїнський трудовий конгрес» — тобто так звали «Трудовий конгрес», з'їзд представників куркульства і міської буржуазії, скликаний контрреволюційною буржуазно-націоналістичною Директорією 21 січня 1919 р. в Києві з метою об'єднання всіх контрреволюційних сил України для боротьби проти влади Рад.

⁶ ...со статтею против українско-німецьких націоналістів в Канаде... — Очевидно, мова йде про статтю «Геть брудні руки від України!», вперше опубліковану російською мовою в газетах «Правда» та «Известия» 14 травня 1943 р.

⁷ ...на праздніке 800-лєтїя... — 800-ліття з часу заснування Москви урочисто відзначалося 7 вересня 1947 р.

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 50-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В М СОСЮРИ]

Вперше під редакційною назвою «Співець нової людини» надруковано у вид.: *Тичина Павло*. Читаю, думаю, нотую, с. 37—41.

В архіві П. Тичини зберігся черновий автограф (ф. 464, № 3641) на 22-х аркушах поживклого паперу без назви і без дати. Частина тексту (п'ять аркушів) — машинопис з виправленнями П. Тичини, один аркуш — рукопис невідомою рукою — також з виправленням П. Тичини. На стор. 15 автографа після слів: «...у Варшаві, Кракові, Лодзі, Катовіцах» — напис олівцем: «Переклади [Сосюра] по світу йдуть». Теза ця у тексті виступу не була розгорнута.

Датується орієнтовно за часом відзначення 50-річчя з дня народження В. Сосюра.

Подається за автографом.

¹ Сосюра Володимир Миколайович (1898—1965) — видатний український радянський поет. П. Тичини та В. Сосюру єдили щирі дружні почуття. В. Сосюра неодноразово присвячував П. Тичині свої поезії. П. Тичина — автор кількох статей про В. Сосюру.

² «До наших лав, до нас, хто зжився з боротьбою...».— Цитата з вірша В. Сосюра «До нас» (1921).

³ ...продають свої пера Херстам.— Йдеться про одну з найбільших видавничих монополій США, що належить родині мільярдерів Херстів. Видавничий концерн Херстів активно підтримує реакційну політику американських імперіалістів щодо СРСР та інших країн соціалістичного табору.

⁴ Малавиюк Євген (1897—1969) — український націоналістичний поет і публіцист, в 1918—1920 рр.— активний учасник націоналістичної контрреволюції. Пізніше емігрував у США, виступав з антирадянськими статтями. П. Тичина має тут на увазі поему В. Сосюра «Відповідь» (1972), спрямовану проти української буржуазно-націоналістичної еміграції.

⁵ Барбюс Анрі (1873—1935) — французький письменник та громадський діяч, один з організаторів антифашистських конгресів

1933 та 1935 рр. П. Тичина був добре знайомий з А. Барбюсом, згадував про нього у своїх творах, статтях, щоденникових записках, був одним із авторів колективної телеграми, в якій українські письменники висловили почуття скорботи і глибокого суму у зв'язку зі смертю А. Барбюса.

⁶ Бажов Павло Петрович (1879—1950) — російський радянський письменник. Збірка «Уральские сказы» вийшла з друку 1924 р.

⁷ А ко п я н А ко п (1866—1937) — вірменський радянський поет, зачинатель вірменської пролетарської поезії, народний поет Вірменії і Грузії (з 1923 р.). П. Тичина був знайомий з А. Акопяном з 1930 р., переклав його поезії «Завод» та «На червоній на весні» (див. п'ятий том цього видання), 29 травня 1966 р. виступав по радіо з нагоди 90-річчя від дня народження поета (див. десятий том цього видання).

⁸ Без пощадн и й Павло Григорович (справжнє прізвище — Іванов, 1895—1968) — російський радянський поет. Життя і творчість його пов'язані з Донбасом. Збірка «Кам'яна книга», яку має на увазі П. Тичина, вийшла з друку 1930 р.

⁹ Гра ш і А ш о г Багдасарович (справжнє прізвище — Григорян; 1910—1973) — вірменський радянський поет. Збірка «Гори співають» вийшла з друку 1946 р.

¹⁰ Рагім Мамед (справжнє прізвище — Гусейнов; 1907—1977) — азербайджанський радянський поет.

¹¹ Володимир Ілліч Ленін на XI з'їзді більшовицької партії в 1922 році казав... — Далі цитата з промови «XI з'їзд РКП(б)» (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 45, с. 99).

СЛАВА БРАТЕРСЬКІЙ ДРУЖБІ НАРОДІВ!

Вперше надруковано російською мовою під назвою «Слава сталинської дружбе народо́в!» в газеті «Правда України», 1948, 24 січня. Українською мовою — у вид.: *Тичина Павло*. В армії великого стратега. Статті й виступи, К., «Радянський письменник», 1952, с. 302—305.

Подається за вид.: *Твори в шести томах*, т. 6, с. 12—15.

¹ ...цей священний союз, як сказав великий Ленін... — П. Тичина має на увазі слова В. І. Леміна з виступу на Третньому Всеросійському з'їзді Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів (січень 1918 р.): «Цілком добровільно, без брехні і заліза, зростатиме ця федерація, і вона незламна. Найкраща запорука її незламності — ті закони, той державний лад, який ми творимо у себе» (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 35, с. 277).

² «Ми з нетерпінням ждемо того ясного дня...». — Неточно наведені рядки з «Листа узбецького народу українським братам, які борються проти німецької тиранії» («Комуніст», 1942, 30 грудня).

НАРОДНА ОСВІТА НА УКРАЇНІ ЗА 30 РОКІВ

Вперше надруковано в журн. «Більшовик України», 1948, № 1, с. 45—46.

Подається за першодруком (з незначними скороченнями).

¹ «Ми відверто заявляємо... що школа поза життям, поза політикою — це брехня і лицемірство». — Цитата з «Промови на 1-му Всеросійському з'їзді в спра-

ві освіти 28 серпня 1918 р.» (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 37, с. 74—75).

² ...циркуляр царського міністра освіти Делянова про «кухарчиних дітей»... — Йдеться про циркуляр, виданий 1887 р. російським реакційним державним діячем, міністром освіти (1882—1897) Іваном Давидовичем Деляновим (1818—1897), за яким заборонялось приймати до гімназій дітей представників нижчого стану (візників, праль, дрібних храмарів та ін.).

³ ...організувати колонію для малолітніх вояків — Трудову колонію імені М. Горького, про яку йде мова у статті, було створено 1920 р. поблизу Полтави (з 1926 р. в с. Куряжі під Харковом).

⁴ «Величезного значення і на диво вдалий експеримент...» — Цитата з листа М. Горького до А. С. Макаренка від 30 січня 1933 р. (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти томах*, М., Гослитгиздат, 1955, т. 30, с. 282).

⁵ «Замітки на тези Н. К. Крупської про політехнічну освіту» — точна назва рецензії В. І. Леніна — «Про політехнічну освіту. Записки на тези Надії Костянтинівни» (1920).

⁶ «Стара школа заявляла...» — Тут і далі П. Тичина цитує працю В. І. Леніна «Завдання спілок молоді (Промова на III Всеросійському з'їзді Російської Комуністичної Спілки Молоді 2 жовтня 1920 р.)» (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 41, с. 288—289).

⁷ Земська початкова школа. — Йдеться про початкові школи в дореволюційній Росії, які відкривалися й утримувалися земствами. Програма цих шкіл зводилася до надання учням елементарної грамотності.

⁸ «підготувати молоде покоління до будівництва нового життя» — слова В. І. Леніна з привітання «З'їздові правівників освіти» (26 листопада 1922 р.)» (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 45, с. 300).

⁹ Одуха Антон Захарович (1910—1967) — учасник підпілля і партизанського руху на Україні під час Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., Герой Радянського Союзу (з 1944 р.).

¹⁰ Шашло Тимофій Максимович (нар. 1915 р.) — учасник Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., танкіст, Герой Радянського Союзу (з 1941 р.), тепер доктор педагогічних наук.

¹¹ Горбатов Борис Леонтійович (1908—1954) — російський радянський письменник. Повість «Нескорені» написав 1943 р.

(ВИСТУП ПО РАДІО З НАГОДИ 25-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ СМЕРТІ ОВАНЕСА ТУМАНЯНА
30 БЕРЕЗНЯ 1948 р.)

Друкуються вперше за авторизованим машинописом, що зберігається в архіві письменника (ф. 464, № 3643).

На першому аркуші машинопису помітка рукою П. Тичини: «Персдача в Радіокомітеті 30/III 48 р.». Машинопис правлений невстановленою особою. Після тексту виступу йде запис на машинці тексту для диктора: «Сьогодні ми передаємо по радіо ліричні твори Ованеса Туманяна у перекладі Павла Тичини».

Датується за авторизованим машинописом.

¹ Туманян Ованес Татевосович (1869—1923) — вірменський письменник, громадський діяч. Був палким поборником ідеї дружби народів. Перекладав твори Т. Шевченка, О. Пушкіна, М. Лер-

монтова. Твори О. Туманяна українською мовою перекладали П. Тичина, І. Кочерга, О. Копилецько, М. Терещенко, Д. Павличко, В. Кочевський. П. Тичині, крім перекладів поетичних творів, належить кілька статей про О. Туманяна. О. Туманяну присвячено поему П. Тичини «Дитинство Ованеса» (1939). 1952 р. за його редакцією і з його передмовою вийшла збірка поезій та прозових творів О. Туманяна українською мовою. Передмова до цього видання подається в нашому томі.

² Ованесян (Іоаннісіян) Іоаннес Мкртчянович (1864—1929) — вірменський поет. Перекладав твори російської та світової літератури. Написав статтю про П. Тичину, перекладав його поезії. П. Тичина був знайомий з І. Іоаннісіяном, добре знав і високо цінував його творчість, перекладав твори І. Іоаннісіяна українською мовою.

³ Ісаакян Аветік Саакович (1875—1957) — вірменський радянський поет. Академік Академії наук Вірменської РСР (з 1943 р.). З пошаною і любов'ю ставиться до української культури, був автором статті про Т. Шевченка, передмови до видання «Кобзаря» вірменською мовою. Творчою дружбою був зв'язаний з багатьма українськими радянськими письменниками. З П. Тичиною познайомився 1929 р. Твори А. Ісаакяна українською мовою перекладали П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, М. Терещенко.

⁴ ...належить до так званого «потрійного сузір'я» на небі вірменської літератури.— Наведена П. Тичиною характеристика трьох визначних вірменських поетів належить першому в Росії знавцеві і пропагандистові вірменської літератури російському поету Валерію Яковичу Брюсову (1873—1924), автору дослідження «Поэзия Армении в ее единстве на протяжении веков» (зб. «Поэзия Армении с древнейших времен до наших дней», М., 1916).

⁵ «О, чи скоро ранок засяє зорею...». — Цитата з поезії О. Туманяна «У вірменських горах» (1902).

⁶ ...стаття про книгу Хачатура Абовяна «Рани Вірменії». — Йдеться про незавершену статтю О. Туманяна «Раны Армении» Х. Абовяна в русско-персидская война 1826—1828 гг.» (1908).

⁷ «Благословенне чоловіколюбство росіян зм'ягчало і скелі...». — Цитата з роману Х. Абовяна «Рани Вірменії» (розділ III).

⁸ Шолом-Алейхем (справжнє ім'я і прізвище — Шолом Нохумович Рабінович; 1859—1916) — єврейський письменник.

⁹ У цьому році виходить у світ українською мовою збірка його творів. — Вибрані твори О. Туманяна українською мовою з передмовою та за редакцією П. Тичини вийшли у світ 1952 р.

ВДОХНОВЛЯЮЩЕЕ СОБЫТИЕ

Вперше надруковано в газ. «Правда Украины», 1948, 3 квітня. Статтю написано з нагоди присудження Державної премії 1948 р. в галузі літератури і мистецтва.

Подається за першодруком.

¹ Костялов Валентин Іванович (1884—1950) — російський радянський письменник.

² Тяпк Максим (справжнє ім'я, по батькові та прізвище — Євген Іванович Скурко, нар. 1912 р.) — білоруський радянський поет і громадський діяч, народний поет БРСР (з 1968 р.), академік

АН БРСР (з 1972 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1974 р.), лауреат Ленінської премії 1978 р. Тичина перекладав поезії М. Танка.

³ Кербабаєв Берди Мурадович (1894—1974) — туркменський радянський письменник, один із зачинателів туркменської радянської літератури, академік Академії наук Туркменської РСР (з 1951 р.), народний письменник Туркменської РСР, Герой Соціалістичної Праці (з 1969 р.).

⁴ Кристі Леонід Михайлович (нар. 1910 р.) — радянський кінорежисер, заслужений діяч мистецтв Латвійської РСР (з 1947 р.).

⁵ Гончар Олесь Терентійович (нар. 1918 р.) — український радянський письменник, громадський діяч, академік АН УРСР (з 1978 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1978 р.), лауреат Державних премій СРСР 1947 та 1948 рр., лауреат Ленінської премії 1964 р.

⁶ Барнет Борис Васильович (1902—1965) — російський радянський кінорежисер, заслужений діяч мистецтв УРСР (з 1951 р.).

⁷ Кадочников Павло Петрович (нар. 1915 р.) — російський радянський кіноактор, народний артист СРСР (з 1979 р.), лауреат Державних премій СРСР 1948, 1949 та 1951 рр., Герой Соціалістичної Праці (з 1985 р.).

⁸ Уманський Моріц Борисович (1907—1948) — український радянський художник театру і кіно.

⁹ Блейман Михайло Юрійович (1904—1974) — радянський сценарист і теоретик кіно.

¹⁰ Слудький Михайло Якович (1907—1959) — український радянський режисер документального кіно, заслужений діяч мистецтв УРСР (з 1954 р.).

¹¹ Тасіл (справжнє прізвище — Розов) Георгій Миколайович (1895—1956) — український радянський кінорежисер і сценарист.

¹² Кричевський Абрам Григорович (нар. 1912 р.) — радянський кінооператор.

¹³ Богдан Костянтин Іванович — радянський кінооператор.

¹⁴ Панф'єров Федір Іванович (1896—1960) — російський радянський письменник.

¹⁵ Ромашов Борис Сергійович (1895—1958) — російський радянський драматург, заслужений діяч мистецтв РРФСР (з 1949 р.).

¹⁶ Вірта Микола Євгенійович (1906—1976) — російський радянський письменник, драматург.

¹⁷ Ерезбург Ілля Григорович (1891—1967) — російський радянський письменник, публіцист, громадський діяч, лауреат Державної премії СРСР 1941 р. та Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1952 р. П. Тичина був знайомий з І. Еренбургом, часто зустрічався, листувався з ним.

¹⁸ Недогонов Олексій Іванович (1914—1948) — російський радянський поет.

¹⁹ Грибачов Микола Матвійович (1910—1983) — російський радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці (з 1974 р.), лауреат Державних премій СРСР 1948 та 1949 рр.

²⁰ Бубеннов Михайло Семенович (нар. 1909 р.) — російський радянський письменник.

Вперше надруковано російською в газ. «Правда України», 1948, 20 квітня. Українською мовою — в журн. «Блокнот агітатора», 1949, № 9.

З деякими несуттєвими змінами передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 16—26.

¹ Подається за цим виданням (з незначними скороченнями).

² Уолл-стріт — вулиця в Нью-Йорку, де містяться фондова біржа, правління надвеликих банків і промислових монополій. Синомім капіталу США.

³ Дубковецький Федір Іванович (1894—1960) — один із зачинателів колгоспного руху на Україні, двічі Герой Соціалістичної Праці (1951, 1958).

⁴ Посмітний Макар Онисимович (1895—1973) — один із зачинателів колгоспного руху на Україні, двічі Герой Соціалістичної праці (1949, 1958), заслужений працівник сільського господарства УРСР (з 1970 р.).

⁵ Гіталов Олександр Васильович (нар. 1915 р.) — новатор сільськогосподарського виробництва, двічі Герой Соціалістичної Праці (1948, 1958).

⁶ Швець Василь Степанович (нар. 1918 р.) — український радянський поет. Був у дружніх взаєминах з П. та Л. Тичинами, листувався з ними. Написав спогади про П. Тичину. У статті — цитата з вірша В. Швеця «Весна» («Літературна газета», 1948, 25 березня).

⁷ ...рішення XVIII Пленуму ЦК КП(б)У... — Йдеться про Пленум ЦК(б)У, присвячений обговоренню питань про виконання постанови лютогового 1947 р. Пленуму ЦК ВКП(б) «Про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період». Відбувся у Києві 10—13 березня 1947 р.

⁸ «Львовская правда» — газета, орган Львівського обласного комітету Компартії України і обласної Ради народних депутатів. Перший номер газети вийшов 1 березня 1946 р. З квітня 1963 по квітень 1965 р. друкувалась українською і російською мовами.

⁹ ...де надруковано «План роботи агітколлективу села Долиняни на час проведення весняної сівби». — Згаданий матеріал опубліковано в газ. «Львовская правда», 1948, 12 березня.

¹⁰ «Безгаланна» — п'єса українського драматурга, актора, режисера, театрального діяча І. Карпенка-Карого (літературний псевдонім Івана Карповича Тобілевича, 1845—1907).

¹¹ ...обговорювати на сторінках газети проблеми культурної роботи... — Йдеться про статтю «Про деякі питання культури сільської молоді» Героя Соціалістичної Праці Ніни Корсун (газ. «Вінницька правда», 1948, 21 березня).

¹² «Вінницька правда» — газета, орган Вінницького обласного і міського комітетів Компартії України та обласної Ради народних депутатів. Початок веде від першого номера газети «Подольський комуніст» — органу Подільського губкому і Вінницького міському КП(б)У, що вийшов 28 березня 1919 р. З 1932 до 1941 р. виходила під назвою «Більшовицька правда». Під теперішньою назвою виходить з 3 січня 1944 р.

СПАДЩИНА БЕЗСМЕРТНОГО ТАРАСА —
ДОРОГОЦІННИЙ СКАРБ НАШОЇ КУЛЬТУРИ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948, 22 червня.

Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3644) без назви і без дати.

З незначними скороченнями передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 27—30.

Стаття становить уривок промови, виголошеної на мітингу в Каневі 20 червня 1948 р.

Подається за цим виданням.

¹ ...шанували пам'ять Віссаріона Григоровича Белінського... — 1948 р. відзначалося 100-річчя від дня смерті В. Белінського.

² ...пам'ять Олександра Миколайовича Островського... — Мова йде про 125-річчя з дня народження О. Островського, що відзначалося 1948 р.

³ Нізамі Гянджеві Абу Мухаммед Ільяс ібн Юсуф (близько 1141—1203) — азербайджанський поет та мислитель.

⁴ Навої Нізамеддін Мір Алішер (1441—1501) — узбецький поет, мислитель, державний діяч.

⁵ «Нам треба голосу Тараса. Зично...». — Цитуються рядки з поеми П. Тичини «В ім'я людей» (1939).

⁶ «Оживуть степи, озера...». — Цитуються рядки з поеми Т. Шевченка «Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)» (1859).

⁷ ...не втечете... — неточна цитата з поезії Т. Шевченка «Осії. Глава XIV. Подражаніє» (1859). Другий рядок в оригіналі: «І не сховається; всюди...».

ПОВНА ЧАША КРИШТАЛЕВА

Вперше надруковано російською мовою в газ. «Коммунист» (Єреван), 1948, 24 вересня. Українською мовою — у вид.: *Тичина Павло*. В армії великого стратега, с. 324—326.

З незначними скороченнями передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 31—34.

Подається за цим виданням.

Стаття являє собою виступ на урочистому засіданні, присвяченому 100-річчю від дня смерті Хачатура Абовяна у Єревані. У назву статті винесено перший рядок поезії П. Тичини «Вірменії», присвяченої цій дати.

¹ Абовяни Хачатур (1805—1848) — вірменський письменник, просвітитель-демократ, педагог, етнограф, основоположник нової вірменської літератури і нової літературної мови. П. Тичина виявляв глибокий інтерес до творчості Х. Абовяна, писав про нього, переклав українською мовою його вірш «Сини і внуки Гайка», був ініціатором і редактором ювілейного видання: *Абовяни Х. Вибрані твори*. К., Держлітвидав України, 1948.

² «...ми ще чудовою мудрою мовою заговоримо». — Тут і далі П. Тичина наводить уривки з роману Х. Абовяна «Ранні Вірменії» (1841) вірменською та в перекладі українською мовою (*Абовяни Х. Вибрані твори*, с. 70, 113).

³ ...Вірменія була врятована росіянами. — Мова йде про приєднання східної Вірменії до Росії (1805—1829).

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1948, 25 листопада, у рубриці «У анатних людей столиці України».

Подасться за першодруком.

¹ ...над другою частиною поеми «Шевченко і Чернишевський». — Другу частину драматичної поеми «Шевченко і Чернишевський» опубліковано в газ. «Літературна Україна», 1964, 6 березня, до 150-річчя від дня народження Т. Шевченка.

² ...книга якого в моїх перекладах виходить в найближчій часі. — Йдеться про вид.: *Богев Х. Поезії*. З болгарської переклав Павло Тичина. К., Держлітвидав України, 1949.

³ Готую до друку однотомник Ованеса Туманяна. — Мова йде про вид.: *Туманян О. Вибрані твори*. Переклад з вірменської. К., Держлітвидав України, 1952.

⁴ ...підготував до друку 3-ій том творів Коцюбинського. — Йдеться про третій том вид.: *Коцюбинський М. Твори в п'яти томах*. К., Держлітвидав України, 1947—1951.

⁵ Редагую однотомник Пушкіна. — Йдеться про вид.: *Пушкін О. С. Твори*. Переклад з російської. К., Держлітвидав України, 1949.

КНИГА ЖИТТЯ

Вперше надруковано російською мовою в газ. «Правда України», 1948, 5 грудня. Українською мовою — у вид.: *Тичина Павло*. В армії великого стратега, с. 327—332. З несуттєвими змінами передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 35—42.

Подасться за цим виданням (з незначними скороченнями).

¹ ...відкриття з'їзду письменників Радянської України... — Йдеться про другий з'їзд письменників України, що відбувся у грудні 1948 р. в Києві.

² Попов Володимир Федорович (нар. 1907 р.) — російський радянський письменник. В статті мова йде про героя його роману «Сталь і шлак» (1948).

³ Рябокляч Іван Панасович (нар. 1914 р.) — український радянський письменник. В статті йдеться про героя його повісті «Золототисячник» (1948).

⁴ Байрон Джордж-Ноел-Гордон (1788—1824) — англійський поет-романтик.

⁵ ...пани бевіни... — Мається на увазі Ернст Бевін (1881—1951), один з правих лідерів лейбористської партії Великобританії. Був одним з організаторів НАТО та інших воєнно-політичних блоків, спрямованих проти СРСР.

⁶ ...Дантве «Пекло»... — Йдеться про першу частину «Божественної комедії» італійського поета Данте Аліґ'єрі (1265—1321).

⁷ Шолохов Михайло Олександрович (1905—1984) — російський радянський письменник, громадський діяч, двічі Герой Соціалістичної Праці (1967, 1980), академік АН СРСР (з 1939 р.), лауреат Державної премії СРСР (з 1941 р.), Ленінської премії (з 1960 р.) та Нобелівської премії (з 1965 р.).

⁸ Фадєєв Олександр Олександрович (1901—1956) — російський радянський письменник і громадський діяч, лауреат Державної премії СРСР (з 1948 р.).

⁹ Симонов Костянтин (Кирило) Михайлович (1915—1979) — російський радянський письменник, громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці (з 1974 р.), лауреат Державних премій СРСР (1942, 1943, 1946, 1947, 1949, 1950 рр.) та Ленінської премії (з 1974 р.).

¹⁰ Турсун-заде Мірзо (1911—1977 — народний поет Таджикиської РСР (з 1961 р.), громадський діяч, академік Академії наук Таджикиської РСР (з 1951 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1967 р.), Лауреат Державної премії СРСР (з 1948 р.), Ленінської премії (з 1960 р.).

¹¹ Чпковані Сямон Іванович (1902—1966) — грузинський радянський поет. Перекладав твори Т. Шевченка, Лесі Українки, сучасних українських поетів. Був знайомий з П. Тичиною, написав про нього спогади. П. Тичині належить стаття про С. Чпковані (див. десятий том цього видання).

¹² Колас Якуб (справжнє ім'я та прізвище — Костянтин Михайлович Міцкевич; 1882—1956) — радянський білоруський письменник, один з основоположників нової білоруської літератури, народний поет БРСР (з 1926 р.), академік (з 1928 р.), віце-президент (з 1929 р.) АН БРСР. П. Тичина переклав вісім поезій Якуба Коласа (див. п'ятий том цього видання).

¹³ Вургун Самед (повне ім'я та прізвище — Самед Вургун Юсиф Огли Векілов; 1906—1956) — азербайджанський радянський письменник, громадський діяч, народний поет Азербайджанської РСР (з 1943 р.), академік АН Азербайджанської РСР (з 1945 р.). П. Тичина був знайомий з С. Вургуном, неодноразово зустрічався з ним.

¹⁴ «Хто може нас, могутніх, підкоряти?..» — Цитується строфа з вірша П. Тичини «Москва» (1947).

¹⁵ Руставелі Шота — великий грузинський поет (друга половина XII ст.—початок XIII ст.) П. Тичина написав про нього кілька статей.

¹⁶ Купала Янка (літературний псевдонім Івана Домініковича Луцевича; 1882—1942) — білоруський радянський письменник, один з основоположників нової білоруської літератури, народний поет БРСР (з 1925 р.), академік АН БРСР (з 1928 р.) та АН УРСР (з 1929 р.) П. Тичина неодноразово зустрічався з Я. Купалою, листувався з ним, перекладав два вірші Я. Купали та разом з Т. Масенком п'єсу «Павлинка» (див. п'ятий том цього видання).

¹⁷ Первомайський (справжнє прізвище — Гуревич) Леонід Соломонович (1908—1973) — український радянський письменник, перекладач.

¹⁸ Малишко Андрій Самійлович (1912—1970) — український радянський поет, громадський діяч, лауреат Державних премій СРСР 1947, 1951, 1969 рр. Присвятив П. Тичині кілька поезій.

¹⁹ Терещенко Микола Іванович (1898—1966) — український радянський поет і перекладач.

²⁰ Олексій Максимович сам писав мені в Харків... — Мається на увазі лист М. Горького до П. Тичини від 10 серпня 1927 р. (*Горький М. Собр. соч.* в 30 томах. М., Гослитиздат, 1955, т. 30, с. 31).

²¹ «Радянський письменник» — республіканське видавництво Спілки письменників України, засноване 1933 р. у Харкові під назвою «Радянська література», з 1934 р. — в Києві; з 1939 р. має назву «Радянський письменник».

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1948, 6 грудня, у рубриці «Думки перед з'їздом» разом з виступами М. Рильського, Л. Дмитерка, І. Кочерги та інших українських письменників — делегатів Другого з'їзду радянських письменників України.

Скорочений варіант статті російською мовою під назвою «Тільки вперед!» надруковано в газеті «Ленинское знамя», 1948, 7 грудня, у рубриці «Говорят делегаты съезда».

В архіві письменника зберігається чорновий автограф статті російською мовою (ф. 464, № 3426) без назви і без дати.

Датується і подається за першодруком.

¹ Стоянов Людмил (справжнє ім'я та прізвище — Георгій Стоянов Златарев; 1888—1973) — болгарський письменник і громадський діяч, академік Болгарської Академії наук (з 1946 р.), Герой Соціалістичної Праці НРБ (з 1963 р.). Був великим другом Радянського Союзу, оспівував болгаро-радянську дружбу. Не раз бував на Україні, перекладав твори Т. Шевченка, Лесі Українки, П. Тичини, М. Рильського та ін. П. Тичина переклав вірш Л. Стоянова «Батьківщина».

² ...а чеської — Яна Неруду... — Відомостей про перекладач П. Тичини з Я. Неруду не виявлено.

³ Тувіма Юліан (1894—1953) — польський поет. Твори Ю. Тувіма українською мовою перекладали М. Рильський, Ю. Шкрумеляк, Д. Павличко, Є. Дроб'язко та ін. Відомостей про перекладач П. Тичини з Ю. Тувіма не виявлено.

(ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ
150-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АДАМА МІЦКЕВИЧА,
24 ГРУДНЯ 1948 р.)

Вперше під редакційною назвою «І ми його любимо» надруковано з незначними скороченнями у вид. *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 120—123.

Зберігся чистовий автограф (ф. 464, № 3650) без назви і без дати, що має окремі виправлення, зроблені в процесі написання, а також виправлення та закреслення пізнішого часу. Нижче наводимо уривки з автографа, що не ввійшли до основного тексту.

Після: «Он между нами жил»... в автографі було: «Згадаймо того, який

...алобы

В душе своей к нам не таил, и мы
Его любилш.

Так наче зараз чуємо голос його — напружений, бадьорий! Чуємо заклик поета, що зично прозвучав був свого часу в його «Оді до молодості»:

Без серць, без духа — кістяків народи!
Ти юності мені дай крила,
І я алету над мертвим світом...

Ненавидів Міцкевич мертвотний світ!»

Після: «...свого найближчого і рідного поета» — в автографі було: «Ми наче зараз чуємо, як він про дружбу поклик свій кидав народам:

І ось любов дихне, вогнем устане,
Світ духа вийде, що усе відчує.
Його на лоні юність одігріє,
А дружба ще міцкішою тут стане».

Після: «...визволення поляків із фашистського ярма» в автографі було: «Адам Міцкевич весь час прагнув оновлення життя, оновлення людства. Він [писав]:

О земле! Ти схитнись з основ! Потляєш!
Тебе штовхнем ми на путі нового,
І ти, позбувшись плісені старого,
Літа зелені пригадаєш!»

У кожному з цих уривків, закреслених в автографі, П. Тичина паводить рядки з поезії А. Міцкевича «Ода до молодості» у власному перекладі.

Датується за часом відзначення 150-річчя від дня народження А. Міцкевича.

Подається за автографом (ф. 464, № 3650).

¹ Міцкевич Адам (1798—1855) — великий польський поет, діяч національно-визвольного руху, основоположник польського романтизму.

² «Оп между нами жил...» — поезія О. Пушкіна (1834).

³ ...покидати свою батьківщину за злого волею царя Миколи Палкіна... — А. Міцкевич був одним із засновників польського таємного студентського товариства «Філома-тів» у Віленському університеті (1817). В 1823 р. товариство було розкрито царською поліцією, його членів, у тому числі і А. Міцкевича, заарештовано і вислано до російських губерній. А. Міцкевич перебував у Росії, а також на Україні протягом 1824—1829 рр.

⁴ Коллар Ян (1793—1852) — чеський і словацький поет, фольклорист, етнограф і історик. Поему «Донька славн» написав 1824 р. (доопрацьована 1832 р.).

⁵ ...на зразок Вергілія в «Божественній комедії» Данте... — У «Божественній комедії» Данте Аліг'єрі римський поет-епік Вергілій (70—19 до н. е.), образ якого введено у творі, супроводжує автора у його подорожі в «потойбічний світ».

⁶ Рилсєв був одним із тих, що першим переклад творів Міцкевича на російську мову. — 1821 р. К. Рилсєв переклад російською мовою частину балади А. Міцкевича «Лилия» (1820).

⁷ Белінський твори польського генія назвав найкоштовішими перлами. — Мається на увазі рецензії В. Белінського на збірку віршів російського поета І. Козлова (1841).

⁸ Міцкевич «перший дав польській поезії право...». — Цитата з статті російського літературного критика і публіциста, слов'янофіла Івана Васильовича Кирєєвського (1806—1856) «Обозрение русской словесности за 1829 год».

⁹ Лелєвель Йоахім (1786—1861) — польський історик, буржуазний демократ. П. Тичина цитує лист А. Міцкевича до Й. Лелєвеля від 12 червня 1829 р.

¹⁰ ...свою замітку про російського генія... — Йдеться про статтю А. Міцкевича на смерть Пушкіна (1837).

¹¹ ...пропозицій колгоспників Кам'янського району Кіровоградської області... — Мова йде про

відкритий лист учасників колгоспних хороших колективів Кам'янського району Кіровоградської (тепер Черкаської) області з пропозицією встановити на Україні свято пісні та танцю. Лист був опублікований у газ. «Правда України» 19 грудня 1948 р., широко обговорювався на сторінках цієї ж газети в кінці 1948 — на початку 1949 р. Ініціатива колгоспників одержала широку підтримку учасників самодіяльності міст і сіл України, професійних митців, композиторів, письменників, громадських діячів. П. Тичина також гаряче підтримував цю ініціативу, присвятивши їй статтю «Хай переможно лунає крилата радянська пісня» (друкується у цьому томі).

¹² Гулак-Артемовський Петро Петрович (1790—1865) — український поет і культурно-освітній діяч. Був творцем перших на Україні романтичних балад. П. Тичина має на увазі його баладу «Твардовський» (1827), написану на сюжет А. Міцкевича.

¹³ ...твори польського поета... викликали в нього захоплення. — Очевидно, мається на увазі лист Т. Шевченка до Бр. Залеського від 10, 15 лютого 1857 р., в якому Т. Шевченко називав А. Міцкевича великим поетом.

¹⁴ ...месіацізм, проти якого заперечував свого часу ще Герцен. — Йдеться про релігійно-містичну секту серед польських емігрантів у Франції, одним із засновників якої був реакційний громадський діяч, філософ-містик Анджей Тов'янський (1799—1879). Месіанські настрої на деякий час (30-ті — початок 40-х років) захопили і А. Міцкевича. Під впливом А. Тов'янського він вступив до секти, відійшов від суспільного життя. Проте революційні події 1848 р. повернули А. Міцкевича до революційної боротьби. О. Герцен неодноразово звертав увагу на негативний вплив ідей польського месіанізму на А. Міцкевича (див. напр.: «Былое и думы», ч. 5. — Герцен А. Собр. соч. в 30-ти томах. М., «Наука», 1956, т. 10, с. 38, 41, 42). Можливо П. Тичина має на увазі й інші висловлювання О. Герцена з цього приводу.

¹⁵ ...у своєму зверненні до «Мітингу в Женеві, скликаному в пам'ять 50-ї річниці польської революції 1830 року»... — Сучасний переклад назви праці: «Мітингу в Женеві, скликаному в пам'ять 50-х роковин польської революції 1830 року» (Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 19, с. 238).

¹⁶ ...нове видання вибраних поезій Міцкевича... — Мається на увазі вид: Міцкевич А. Вибрані поезії в перекладах українських радянських поетів. Ред. М. Рильського. К., «Радянський письменник», 1948.

ПРОМОВА, ПРИСВЯЧЕНА 30-РІЧЧЮ БІЛОРУСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Вперше під редакційною назвою «З тридцятиріччям тебе, Білорусіє!» надруковано у вид: Тичина Павло. Читаю, думаю, потую, с. 79—83.

В архіві П. Тичини зберігається авторизованій машинопис (ф. 464, № 3874) з окремими виправленнями чорнилом без назви і без дати. На першій сторінці напис рукою П. Тичини червоним олівцем: «Невиголош[ена] промова».

Датується орієнтовно за часом відзначення 30-річчя Білоруської РСР.

Подається за авторизованим машинописом (ф. 464, № 3874).

¹ Калиновський Кастусь (Костянтин Семенович; 1838 — 1864) — білоруський революціонер-демократ, один з керівників

антипоміщицького селянського повстання 1863—1864 рр. в Литві та Білорусії.

² Богушевич Францішек Казимирович (1840—1900) — білоруський поет-демократ. Основоположник критично-реалістичного напрямку в білоруській літературі, продовжувач традицій Т. Шевченка і М. Некрасова. П. Тичина перекладав твори Богушевича українською мовою (див. п'ятий том цього видання).

³ Цьотка (псевдонім Елоізи Степанівни Пашкевич; 1876—1916) — білоруська поетеса.

⁴ Доватор Лев Михайлович (1903—1941) — радянський воєначальник, генерал-майор (з 1941 р.), Герой Радянського Союзу (з 1941 р., посмертно).

⁵ Талаліхін Віктор Васильович (1918—1941) — радянський військовий льотчик-випищувач, молодший лейтенант, Герой Радянського Союзу (з 1941 р.).

⁶ Гастелло Микола Францович (1907—1941) — радянський військовий льотчик, капітан, Герой Радянського Союзу (з 1941 р., посмертно).

⁷ Смолячков Феодосій Артемович (1923—1942) — снайпер, Герой Радянського Союзу (з 1942 р.).

⁸ Федоров Олексій Федорович (нар. 1901 р.) — радянський партійний діяч, один з організаторів і керівників партизанського руху на Україні під час Великої Вітчизняної війни, генерал-майор, двічі Герой Радянського Союзу (1942, 1944).

⁹ Заслонов Костянтин Сергійович (1910—1942) — активний діяч партизанського руху в Білорусії під час Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу (з 1942 р., посмертно).

¹⁰ Бумажков Тихон Пименович (1910—1941) — один з організаторів і керівників партизанського руху на Поліссі під час Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу (з 1941 р.).

¹¹ Козлов Василь Іванович (1903—1967) — партійний і державний діяч БРСР, один з організаторів і керівників партійного підпілля та партизанського руху в Білорусії в роки Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу (з 1942 р.).

¹² Корж Василь Захарович (1899—1967) — один з організаторів і керівників партизанського руху в Білорусії в роки Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу (з 1944 р.).

¹³ Ореса — річка в БРСР, впадає в ліву притоку Прип'яті — Півч.

¹⁴ Бровка Пятрусь (Петро Устинович; 1905—1980) — білоруський радянський поет, член-кореспондент АН БРСР (з 1953 р.), перекладач творів Т. Шевченка, П. Тичини, М. Рильського. Ряд віршів присвятив Україні. П. Тичина переклав кілька віршів П. Бровки (див. п'ятий том цього видання).

¹⁵ Глебка Петро Федорович (1905—1969) — білоруський радянський поет, академік АН БРСР (з 1957 р.).

¹⁶ Кулешов Аркадій Олександрович (1914—1978) — білоруський радянський поет, народний поет БРСР (з 1968 р.). Україні присвятив вірш «Кам'янка». Перекладач «Енеїди» І. Котляревського, творів Т. Шевченка, українських радянських поетів.

¹⁷ Кіреєнко Кастусь (Костянтин Тихонович; нар. 1918 р.) — білоруський радянський поет. Заслужений діяч культури БРСР (з 1970 р.). Вірш «Моя республіка» написано 1948 р.

Впорше надруковано в журн. «Беларусь», 1949, № 1 (54), с. 21.
Статтю написано з нагоди святкування 30-річчя Білоруської
Радянської Соціалістичної Республіки.
Подається за першодруком.

ХАЙ ПЕРЕМОЖНО ЛУНАЄ КРИЛАТА РАДЯНСЬКА ПІСНЯ

Вперше надруковано російською мовою у газ. «Правда України», 1949, 20 лютого. Українською мовою — у вид.: *Тичина Павло*. В армії великого стратега, с. 333—337.

В архіві П. Тичини зберігається неповний чорновий автограф (ф. 464, № 2924).

Подається за вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 43—49.

¹ Фужерон Андре Альфред (нар. 1913 р.) — французький художник, представник французького неореалізму, учасник Руху Опору.

² «Європейське економічне співробітництво» — економічне угруповання західноєвропейських країн (ФРН, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, пізніше приєдналася Великобританія, Данія та Ірландія) з метою ліквідації митних кордонів між явми і створення «спільного ринку», специфічна форма боротьби за економічний переділ світу в умовах загострення міжімперіалістичних суперечностей. Договір підписано 1957 р.

³ «Дейлі уоркер» — щоденна газета, центральний орган Комуністичної партії Великобританії, виходила у Лондоні з 1930 до 1966 р. Спадкоємцею «Дейлі уоркер» з 1966 р. стала газета «Морнінг стар».

⁴ Вересай Остап Микитович (1803—1890) — видатний український народний кобзар. П. Тичині належить стаття про О. Вересая (дав. восьмий том цього видання).

⁵⁻⁶ Леонтович Микола Дмитрович (1877—1921) — український радянський композитор, хоровий диригент, музично-громадський діяч, педагог, збирач музичного фольклору, автор класичних хорових обробок українських народних пісень. П. Тичина познайомився з М. Леонтовичем 1920 р. 1920—1921 рр. працював разом з ним в одній установі — «Дніпросоюзі», 1921—1923 рр. був керівником і диригентом капели-студії імені М. Леонтовича, заснованої після смерті композитора. Співкування з М. Леонтовичем відіграло велику роль у становленні П. Тичини-митця.

⁷ Стеценко Кирило Григорович (1882—1922) — український композитор, хоровий диригент, музично-громадський діяч. У радянський час працював у Всеукраїнському музичному комітеті відділу мистецтв при Наркомосі УРСР, з 1920 р. керував музично-хоровою секцією музичного відділу «Дніпросоюзу» в Києві, був ініціатором створення мандрівних хорових капел. 1920 р. у складі його мандрівної капели був П. Тичина. Наслідком перебування у капелі стали щоденник-повість «Подорож з капелою Стеценка по Україні 1920 року» (дав. сьомий том цього видання), статті й поезії про К. Стеценка та М. Леонтовича, вірш «Перед пам'ятником Пушкіну в Одесі» та ін.

⁸ Демудький Порфирій Данилович (1860—1927) — український радянський фольклорист, хоровий диригент і композитор.

⁹ Ніщинський Петро Іванович (1832—1896) — український композитор і поет-перекладач.

¹⁰ Олдрідж Айра Фредерік (1807—1867) — норвезький актор. Уславився виконанням шекспірівських ролей. В 1850-х роках гастролював у багатьох країнах Європи, зокрема в Росії (1858—1867 рр. з перервою). Грав на сценах Києва, Харкова, Одеси, Єлизаветграда, Житомира, Полтави. Творча дружба зв'язувала А. Олдріджа з М. Щепкіним, П. Садовським та іншими діячами культури. Особливо дружніми були взаємини А. Олдріджа і Т. Шевченка.

¹¹ ...школи атоналістів.— Мова йде про музичну школу, що виникла на початку ХХ ст. (композитори А. Шенберг, А. Берг, А. Веберн). Основними ознаками атональної музики є відсутність об'єднуючого співвідношення тонів з головним центром ладу — тонікою, аморфність музичної мови, дисонантний рівень звучання тощо. Метод, прийомів її елементів атональної музики використовували композитори Б. Бріттен, Б. Барток, І. Стравінський та ін.

¹² Кропивницький Марко Лукич (1840—1910) — український драматург, основоположник українського професійного реалістичного театру, актор, режисер, композитор.

¹³ Саксаганський (справжнє прізвище — Тобілевич) Панаас Карпович (1859—1940) — український актор і режисер, театральний діяч дореволюційного і радянського театру, народний артист УРСР (з 1925 р.), народний артист СРСР (з 1936 р.), Герой Праці (з 1924 р.).

¹⁴ Садовський (справжнє прізвище — Тобілевич) Микола Карпович (1856—1933) — український актор, режисер, діяч дожовтневого і радянського театру, письменник.

¹⁵ «Світ дуже добре і вдячно почув би голоси поетів...». — Цитата з заключного слова М. Горького на Першому всесоюзному з'їзді радянських письменників і вересня 1934 р. (Горький М. Собр. соч. в 30-ти томах, М., Гослитгиздат, 1953, т. 27, с. 350).

ВЕЛИКИЙ ПАТРІОТ

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 9 березня. Майже одночасно передруковано в інших республіканських газетах.

З незначними змінами надруковано у вид.: *Тичина Павло. Твори в шести томах*, т. 6, с. 50—55.

В архіві П. Тичини збереглися чистовий (ф. 464, № 3654) та неповний чорновий (ф. 464, № 3653) автографи без назви і без дати.

Стаття являє собою вступне слово на урочистому засіданні, присвяченому 135-річчю від дня народження Т. Шевченка, 6 березня 1949 р.

Подається за вид.: *Тичина Павло. Твори в шести томах*, т. 6, с. 50—55.

¹ ...дружбу Шевченка з кращими представниками великого російського народу — Чернишевським... — З Миколою Гавриловичем Чернишевським (1828—1889) Т. Шевченко познайомився і подружив після заслання. Російського і українського революціонерів і мислителів єдиною боротьбою проти самодержавно-кріпосницької системи та ліберально-буржуазного табору. М. Чернишевський високо оцінював пристрасну революційну поезію великого українського поета, у своїх статтях не раз посилався на Шевченка. «Маючи тепер такого поета, як Шевченко,—

писав він у статті «Новые периодические издания» (1861), — малоросійська література також не потребує нічіві ласки».

² Щепкін Михайло Семенович (1788—1863) — російський актор, основоположник критичного реалізму в російському і українському театральному мистецтві. На думку дослідників, Т. Шевченко познайомився з М. Щепкіним 1843 р., з того часу їх пов'язувала велика особиста дружба. Т. Шевченко захоплювався грою М. Щепкіна-актора, високо шанував його як людину, часто зустрічався і листувався з ним. Т. Шевченко подарував М. Щепкіну свій автопортрет, присвятив йому поему «Неофіти», 1858 р. виконав портрет М. Щепкіна.

³ Тургенєв Іван Сергійович (1818—1883) — російський письменник. Т. Шевченко був знайомий з І. Тургенєвим, часто зустрічався з ним у 1859—1860 рр. У своїх спогадах про Т. Шевченка І. Тургенєв висловив симпатії до українського поета.

⁴ «...Шевченко любив творчість Пушкіна... — Т. Шевченко добре знав творчість великого російського поета, високо цінував волелюбність, життєву правду й художню довершеність творів О. Пушкіна. Згадки про нього є в щоденнику Т. Шевченка (записи від 12 грудня 1857 та 12 січня 1858 р.), повістях «Близнецы» та «Художник», в листах. Т. Шевченкові належить ілюстрація до поеми О. Пушкіна «Полтава».

⁵ Гоголь Микола Васильович (1809—1852) — Т. Шевченко захоплювався творчістю великого російського письменника. Про революціонізуєче значення його творів Т. Шевченко писав у своїй поезії «Гоголю» (1844). Високу оцінку поемі «Мертві душі» Т. Шевченко дав у повісті «Близнецы» та листах. «Перед Гоголем должно благоговеть как перед человеком, одаренным самым глубоким умом и самою нежною любовью к людям», — написав поет 7 березня 1850 р. в листі до В. М. Рєпніної. Відома ілюстрація Т. Шевченка до повісті М. Гоголя «Тарас Бульба».

⁶ Герцен Олександр Іванович (літературний псевдонім Іскандер, 1812—1870). Творчість Герцена була близькою Т. Шевченкові своїм непримиренним ставленням до офіційно-монархічної ідеології та поміщицько-буржуазного лібералізму. Твори О. Герцена, що друкувалися в журналі «Отечественные записки», були відомі Т. Шевченкові ще до заслання. 1857 р. Т. Шевченко познайомився з нелегальними герценівськими виданнями. Його захопила і вразила «Полярная звезда», на обкладинці якої зображено профілі п'ятьох страчених декабристів. У цьому виданні Т. Шевченко прочитав герценівські матеріали про декабристів. Читав він також антикріпосницьку брошуру О. Герцена «Крещенная собственность» та інші його твори. Портрет О. Герцена Т. Шевченко перемалював у «Щоденнику».

⁷ Салтиков-Шедрін Михайло Євграфович (1826—1889) — російський письменник — сатирик, революційний демократ. Т. Шевченко був обізнаний з творами М. Салтикова-Щедріна. Прочитавши «Губернские очерки», поет записав у «Щоденнику» 5 вересня 1857 р.: «Как хороши «Губернские очерки», в том числе и «Мавра Кузьмовна»... Я благоговеею перед Салтыковым. О Гоголь, наш бессмертный Гоголь! Какою радостью возрадовалася бы благородная душа твоя, увидя вокруг себя таких гениальных учеников своих».

⁸ Лермонтов Михайло Юрійович (1814—1841). — Лермонтов був одним із найулюбленіших поетів Т. Шевченка. Перебуваючи на засланні, Т. Шевченко неодноразово звертався до своїх друзів з проханням надіслати йому твори М. Лермонтова. Дві книжки віршів російського поета було відібрано у Т. Шевченка під час

обшуку у 1850 р. У «Щоденнику» він кілька разів згадував М. Лермонтова і цитував його твори.

⁹ Ангеліна Парасковія Микитівна (1913—1959) — знатна людина Радянської України, механізатор сільського господарства, державний і громадський діяч, двічі Герой Соціалістичної Праці (1947, 1958), лауреат Державної премії СРСР 1946 р.

¹⁰ «Дзень добжи, товаришу Дубковецкі!» — Цитується за вид.: *Дубковецький Ф.* На шляхах до комунізму (Записки зачинателя колгоспного руху на Україні). Літературний запис Василя Мянка. К., Держлітвидав України, 1949, с. 105.

¹¹ Дніпровська гідроелектростанція імені Леніна — гідроелектростанція, розташована на Дніпрі, в місті Запоріжжі. Збудована 1927—1932 рр. за планом ГОЕЛРО. Під час Великої Вітчизняної війни була зруйнована. Відбудована 1944—1950 рр. За раз — найбільша гідроелектростанція Дніпровського каскаду ГЕС.

¹² Тарас Шевченко закликав у свій час слов'ян стати добрими братами. — Очевидно, Т. Тичина має на увазі рядки з поеми «Єретик» (1845).

...Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами
І силами сонця правди..

¹³ ...сказали про Шевченка устами творців своїх: російських — Олексія Максимовича Горького... — Т. Шевченкові присвячено лекцію М. Горького з циклу «Російська література й російська інтелігенція в її ставленні до народу». Згадує Т. Шевченка М. Горький у статті «Про російську інтелігенцію і національне питання» (1912), а також в інших статтях та листах.

¹⁴ Шагіня Марієтта Сергіївна (1888—1982) — російська радянська письменниця й літературознавець, член-кореспондент Академії наук Вірменської РСР (з 1950 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1976 р.). Автор монографії «Шевченко» (1941). Про Т. Шевченка і його творчість вона не раз згадує у своїх статтях, щоденниках, його творчості присвячені численні виступи М. Шагінян, зокрема виступ на шостому пленумі правління Співки радянських письменників СРСР, присвяченому 125-річчю з дня народження Т. Шевченка.

¹⁵ Багрицький Едуард Георгійович (1895—1934) — російський радянський поет. У статті «Як я пишу» (1933) відзначає той вплив, який мала на його «Думу про Опанаса» творчість Т. Шевченка. За мотивами поезії Т. Шевченка створив поему «Пісня про Юстину» (1926), був автором незавершеної радіокомпозиції у віршах «Тарас Шевченко» (1934).

¹⁶ ...білоруських — Янки Купали та Якуба Коласа... — Янка Купала був першим перекладачем творів Т. Шевченка білоруською мовою. Своє захоплення творчістю українського поета висловив у віршах «Пам'яті Шевченка» та «Пам'яті Т. Шевченка» (1909), поемі «Тарасова доля» (1939), а також у статтях про Шевченка. Якуб Колас згадував Шевченка у своїй повісті «На просторах життя» (1926), присвятив йому вірш «Бояну-Кобаареві» (1939), написав багато статей про Т. Шевченка, перекладав його твори.

¹⁷ Джамбул Джабась (1846—1945) — казахський народний поет-акын. Т. Шевченкові присвятив поезії «Пісня про життя» (1937) і «Тарас» (1939).

¹⁸ Сар'ян Гегам Багдасарович (1902—1976) — вірменський радянський поет. Т. Шевченкові присвятив вірші «Відвідання могили» та «Тарасові Шевченку» (1939), «Україна» (1947), написав нарпс «У Каневі» (1939), статті «Безсмертний Кобзар», «Велике серце українського народу» (1961), «В світі великого співця» (1964) та ін.

¹⁹ Грішашвілі (справжнє прізвище Мамулашвілі) Йосиф Гргоревич (1889—1965) — грузинський радянський поет, літературознавець, перекладач, народний поет Грузії (з 1959 р.), академік Академії наук Грузинської РСР (з 1946 р.). Написав статті «Шевченко в грузинській літературі» (1940), «Тарас Шевченко і наша гордість» (1959).

НАРОДИ — ЗА МИР, НАРОДИ — ПРОТИ ВІЙНИ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1949, 21 квітня.

З незначним змінами передруковано у вид.: *Тичина Павло. Твори в шести томах*, т. 6, с. 56—62.

В основу статті покладено текст вступного слова на вечорі діячів української радянської культури в Києві 20 квітня 1949 р.

Подасться за вид.: *Твори в шести томах*, т. 6, с. 56—62.

¹ Північно-Атлантичний пакт (НАТО) — агресивне воєнно-політичне угруповання 15 західних держав, створене 1949 р. за ініціативою США і за їхньою панівною роллю. Діяльність НАТО спрямована проти соціалістичних країн і національно-визвольних рухів.

² Міжнародний конгрес прихильників миру в Парижі... — Перший всесвітній конгрес прихильників миру, що відбувся у 1949 р. в Парижі — Празі. На конгресі обговорювались актуальні проблеми боротьби за мир, проблеми міжнародного співробітництва, встановлено щорічні Міжнародні премії миру.

³ Маресьєв Олексій Петрович (нар. 1916 р.) — радянський льотчик-випишувач, Герой Радянського Союзу (з 1943 р.). Під час Великої Вітчизняної війни, в березні 1942 р., літак О. Маресьєва було підбито над розташуванням ворожих військ. Тяжко поранений, О. Маресьєв 18 діб повзком пробрався до лінії фронту. Після ампутації гомілок обох ніг повернувся у військову авіацію. Подвигу О. Маресьєва присвячено «Повість про справжню людину» Б. Полевого.

⁴ Космодем'янська Любов Тимофіївна — вчителька у місті Москві, мати Героїв Радянського Союзу Зої Анатоліївни («Тані») Космодем'янської (1923—1941) — партизанки Великої Вітчизняної війни та Олександра Анатолійовича Космодем'янського — воїна Радянської Армії.

⁵ Василевська Ванда Львівна (1905—1964) — польська і радянська письменниця та громадська діячка. Була членом Всесвітньої Ради Миру. Лауреат Державних премій СРСР (1943, 1946, 1952).

⁶ ...в конгресі на захист миру у Вроцлаві.— Мова йде про конгрес діячів культури на захист миру, що відбувся 1948 р. у Вроцлаві.

⁷ «Може статися, що Сполучені Штати спільно стануть останнім збройним захисником безнадійної буржуазної справи». — Цитата з нарпсу В. В. Маяковського «Моє відкриття Америкш» (1925—1926) (*Маяковський В. Вибрані твори в трьох томах*. К., Держлітвидав України, т. 3, 1953, с. 283).

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 26 квітня. Майже одночасно передруковано в інших республіканських газетах.

З незначними змінами надруковано у вид.: *Тичина Павло. Твори в шести томах*, т. 6, с. 63—65.

Зберігся автограф (окремі аркуші друковано на машинці) однієї з ранніх редакцій тексту виступу (ф. 464, № 3781) з численними виправленнями, скороченнями та дописками, без назви і без дати, а також два примірники авторизованого машинопису українською мовою та один примірник — російською мовою скороченого варіанта виступу (ф. 454, № 3782).

Подається за вид.: *Твори в шести томах*, т. 6, с. 63—68.

¹...спадщину Шевченка було відправлено в глибоку радянського тилу... — Під час Великої Вітчизняної війни Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР, де зосереджено майже всі рукописні матеріали великого українського поета, було евакуйовано до столиці Башкирської АРСР міста Уфі. Оригінали малярських робіт Т. Шевченка, що зберігалися у Центральному музеї Т. Г. Шевченка у Києві, було евакуйовано до Новосибірська.

²...з родиною Толстих... — Йдеться про російського скульптора і живописця Федора Петровича Толстого (1783—1873), у 1828—1859 рр. віце-президента Петербурзької Академії мистецтв, та його дружину Анастасію Іванівну Толстую (1817—1889). За клопотанням Ф. Толстого та інших культурних діячів Т. Шевченка 1958 р. було звільнено із заслання.

³...портрет Жуковського, який намалював Брюллов... — Портрет російського поета Василя Андрійовича Жуковського (1783—1852), що його намалював Карл Павлович Брюллов (1799—1852), було розіграно в лотерею; за 2500 крб., одержаних від лотереї, Т. Шевченка викупили у поміщика П. Енгельгардта.

⁴Ще в 1939 році болгарські письменники від імені всієї Слов'янщини образно сказали нам... — Очевидно, йдеться про виданий у Софії під час святкування 125-річчя від дня народження Т. Шевченка (1939) ювілейний випуск одноденної газети «Гарас Шевченко», в підготовці якого взяло участь багато пролетарських письменників, учених і громадських діячів Болгарії.

⁵...«роботящими умами», «роботящими руками»... — доволно використані слова з поезії Т. Шевченка «Молитва» (1860).

⁶...«самое теплое радушие лично ко мне и непритворное сочувствие к моей поэзии». — Цитата з щоденника Т. Шевченка, запис від 26 березня 1858 р.

⁷...«Орися ж ти, моя живо...». — Далі неточно наведено рядки з поезії Т. Шевченка «Не нарікаю я на бога...» (1860). Третій рядок в оригіналі: «Та засійся, чорна шво».

⁸Озерний Марко Остапович (1890—1957) — зачинатель руху колгоспників за одержання високих урожаїв, Герой Соціалістичної Праці (з 1947 р.).

⁹ Хобта Олена Семенівна (1882—1960) — одна з ініціаторок руху колгоспників за одержання високих урожаїв, Герой Соціалістичної Праці (з 1947 р.).

¹⁰ Мирний Панас (справжнє ім'я та прізвище Панас Якович Руденко, 1843—1920) — український письменник, революційний демократ.

¹¹ Грабовський Павло Арсенович (1864—1902) — український поет, революційний демократ.

¹² Кобиллицька Ольга Юліанівна (1863—1942) — українська письменниця демократичного напрямку.

¹³ ...в усіх 16 радянських республіках. — На 1949 р. до складу СРСР, крім РРФСР, УРСР, БРСР, Узбецької РСР, Казахської РСР, Грузинської РСР, Азербайджанської РСР, Литовської РСР, Молдавської РСР, Латвійської РСР, Киргизької РСР, Таджикицької РСР, Вірменської РСР, Туркменської РСР та Естонської РСР, входила також Карело-Фінська РСР, утворена 1940 р. після радянсько-фінляндської війни 1939—1940 рр. 1956 р. Карело-фінську РСР було перетворено на Карельську АРСР.

ПЕСНЯ И ТРУД

Вперше надруковано в газ. «Правда Украины», 1949, 1 травня. Датується і подається за першодруком.

¹ ...о булавиномском восстании... — Тобто про антифеодальне селянсько-козацьке повстання в Росії й на Україні 1707—1708 рр. під керівництвом Кіндрата Опанасовича Булавіна (близько 1660—1708). 12 липня 1857 р. Т. Шевченко записав у щоденнику початок старовинної пісні про К. Булавіна і відзначив, що вона йому надзвичайно сподобалась.

² ...учредилл почетнейшее звание Героя Социалистического Труда. — Почесне звання Герой Соціалістичної Праці — найвищий ступінь відзнаки за виняткові досягнення у господарському та культурному будівництві — було встановлене Указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 грудня 1938 р.

³ Амбросій Параска Юхимівна (нар. 1910 р.) — українська радянська народна поетеса.

⁴ Вєрьовка Григорій Гурійович (1895—1964) — український радянський композитор, хоровий диригент і педагог. У 1943 р. організував і до 1964 р. був художнім керівником та головним диригентом українського народного хору (після 1964 р. — його імені). Друг П. Тичини, автор багатьох музичних творів, на його слова. П. Тичина присвятив Г. Вєрьовці вірш «Зустріч з Вєрьовкою в Тамперє».

⁵ «Думка» — найстаріша українська хорова капела. Створена у Києві на початку 1920 р.

⁶ Сорока Олександр Назарович (1900—1963) — український радянський хоровий диригент, народний артист УРСР (з 1960 р.). З 1923 р. співав у капелі «Думка», з 1934 р. — її диригент, 1937—1940 та з 1946 р. — головний диригент.

⁷ Государственная капелла бандуристов — Державна заслужена капела бандуристів УРСР, заснована 1918 р. як самодіяльний ансамбль бандуристів, з 1919 р. — професійна капела бандуристів.

⁸ Міньківський Олександр Захарович (1900—1979) — український радянський хоровий диригент, педагог, народний ар-

тист СРСР (з 1960 р.). Художнім керівником і головним диригентом капели бандуристів УРСР був у 1946—1974 рр.

⁹ Чудесные книги, написанные Героями Социалистического Труда... А. Тюренковым... П. Ангелиной и Ф. Дубковецким... — Мова йде про вид.: *Тюренков А. Е.* Коллективная стахановская работа в забое (Литературная обработка Я. Левитана и М. Норинского). М., Профиздат, 1948; *Ангелина П. М.* Люди колхозных ланей. К., Держлітвидав України, 1948; *Дубковецкий Ф. І.* На шляхах до комунізму (Записки зачитателя колхозного руху на Україні). Літературний запис В. Мінка. К., Держлітвидав України, 1949.

¹⁰ Борисенко Вероніка Іванівна (нар. 1918 р.) — радянська співачка. У 1945—1946 рр. виступала на сцені Академічного театру опери і балету УРСР імені Т. Г. Шевченка у Києві.

¹¹ Чавдар Єлизавета Іванівна (нар. 1925 р.) — українська радянська співачка, народна артистка СРСР (з 1952 р.).

¹² Трумен Гаррі (1884—1972) — державний діяч США, у 1945—1952 рр. президент США.

¹³ План Маршалла — так звана програма відбудови і розвитку господарства країн Західної Європи після другої світової війни шляхом надання їм екопомічної допомоги з боку США. Ця програма була введена 1947 р. тодішнім державним секретарем США Джорджем Кетлеттом Маршаллом (1880—1959) з метою зміцнення гегемонії США в Західній Європі, створення об'єднаного імперіалістичного фронту проти визвольного руху, проти СРСР та світової системи соціалізму, що складалася.

¹⁴ Робсон Поль (1898—1976) — американський співак, актор, громадський діяч. Виконавець негритянських та американських народних, антифашистських пісень, а також радянських пісень та пісень народів СРСР, зокрема українських. Лауреат Міжнародної премії Миру 1950 р., Міжнародної Ленінської премії 1952 р.

ОБРАЗ НОВОГО ЖИТТЯ

[Виступ на засіданні президії СПУ
19 травня 1949 р.]

Друкується вперше за чорновим автографом (Ф. 464, № 3261).

¹ Юрецько Олесь Степанович (нар. 1912 р.) — український радянський поет, прозаїк.

² Страшко Андрій Степанович (нар. 1916 р.) — український радянський поет.

³ Рєва Георгій Максимович — український радянський журналіст, письменник.

⁴ Шутько Яків Іванович (нар. 1916 р.) — український радянський поет.

⁵ Пашко Андрій Єфремович (нар. 1918 р.) — український радянський поет-пісняр.

⁶ Лубняк — можливо, це псевдонім Віктора Григоровича Безорудька (1913—1985) — український радянський прозаїк, гуморист.

⁷ Хоменко Надія Костянтинівна (нар. 1912 р.) — українська радянська поетеса, прозаїк.

⁸ Саскія Рембрандта теж зображена з гранчастим келихом у руці. — Очевидно, мова йде про «Автопортрет з Саскією на колінах» (близько 1634—1635 рр.) голландського живописця Рембрандта Гарменса ван Рейна (1606—1669).

⁹ ...картину художника Максименка... — Мова йде про картину «Господарі землі» (1947) українського радянського живописця Олександра Григоровича Максименка (нар. 1916 р.).

¹⁰ ...як я ще писав першу і другу «Пісню трактористки»... — Вірші «Пісня трактористки. Як Олеся Куляк тікала на курсі 1930 р.» та «Друга пісня трактористки. Як Олеся Куляк баби землею обкидали» написано 1933 р.

(ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ 50-РІЧЧЮ М. УШАКОВА)

Вперше під редакційною назвою «Слово на ювілей Миколи Ушакова» надруковано у вид.: *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 191—195.

Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3659) без назви і без дати.

Датується ориєнтовно за часом відзначення 50-річчя від дня народження М. Ушакова.

Подається за автографом (ф. 464, № 3659) (з незначними скороченнями).

¹ Ушаков Микола Миколайович (1899—1973) — російський радянський поет. Жив і працював на Україні. Присвятив П. Тичині вірш «Восторженный Ваш ученик...», перекладав його поезії. П. Тичині належать переклади двох віршів М. Ушакова (див. п'ятий том цього видання).

² Арагон Луї (1897—1982) — французький письменник-комуніст, політичний і громадський діяч, лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1957 р. Переслідувався за поширення комуністичних ідей, за участь у Русі Опору.

³ Неруда Пабло (справжнє прізвище — Нефталі Рікардо Рейес Басуальто; 1904—1973) — чилійський поет і громадський діяч. Член Компартії Чилі (з 1945 р.), член її ЦК (з 1958 р.). Через переслідування чилійським урядом довгі роки перебував у підпіллі, жив в еміграції.

⁴ Амаду Жоржі (нар. 1912 р.) — бразильський письменник, громадський і політичний діяч. Член Компартії Бразилії (з 1935 р.). Зазнав переслідувань за участь у національно-визвольному русі.

⁵ Хікмет Назим Рах (1902—1963) — турецький письменник і громадський діяч, основоположник революційного напрямку в турецькій літературі. Комуніст. 1938 р. був засуджений турецьким урядом до 28 років ув'язнення. Під тиском руху протесту в усьому світі 1950 р. був звільнений з тюрми.

⁶ Х'юз Ленгстон (1902—1967) — негритянський письменник США, історик, публіцист. 1932—1934 рр. відвідав Радянський Союз. 1937 р. був кореспондентом в Іспанії. Брав участь у боротьбі негрів за громадянські права, був редактором негритянських газет та журналів.

⁷ ...під час останньої моєї подорожі до Англії... — Подорож відбулася в жовтні—листопаді 1949 р.

⁸ Монтегю Айвор (нар. 1904 р.) — англійський публіцист, кіносценарист та режисер, лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1959 р.

⁹ «...всё, что низкой прозой было...» — Цитується твір М. Ушакова «Из поэмы «Земля стойких» (*Ушаков Н. Избранное*. К., Держлітвидав Українв, 1949, с. 58).

¹⁰ ..оспівуючи Київ... — Мова йде про поезію М. Ушакова «Киев» (згадане видання, с. 18—23).

¹¹ Ватутін Микола Федорович (1901—1944) — радянський воєначальник, генерал армії, Герой Радянського Союзу (з 1965 р., посмертно). П. Тичині належить вірш «Біля Ватутіна я став...» (див. другий том цього видання).

¹² «Да здравствует великое...» — Цитується поезія М. Ушакова «Наша стройка» (згадане видання, с. 35).

ГЕНІАЛЬНИЙ СИН ВЕЛИКОГО НАРОДУ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1949, 2 червня. Варіант статті під назвою «Наша слава, наша гордість» надруковано в газ. «Кіровоградська правда», 1949, 5 червня.

З незначним скороченням передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 69—74.

Датується орієнтовно на підставі першодруку.

Статтю написано з нагоди 150-річчя з дня народження О. С. Пушкіна.

Подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 69—74.

¹ Радищев Олександр Миколайович (1749—1802) — російський письменник, просвітител, основоположник революційних традицій у російському визвольному русі, філософ-матеріаліст. П. Тичина багато писав про О. Радищева, створив поему «Молодий Радищев» (незавершена). Образ О. Радищева введено у поемі-симфонії «Сковорода», де громадянське змушнення молодого Радищева пов'язується з філософсько-етичними ідеями Г. Сковороди.

² ..він одним із перших після Радищева «возславив свободу»... — Мається на увазі ода О. Радищева «Вольность» (1781—1783), твір, що став безпосереднім взірцем для написання пушкінської оди «Вольность» (1817); «возславив свободу» — перекладені українською мовою слова з поезій О. Пушкіна «Я памятник себе воздвиг нерукотворный...» (1836).

³ ..ніяк не прощаючи Пушкіну його казки «Noël»... — Йдеться про вірш О. Пушкіна «Сказки. Noël» (1818), прийнятій глумливою насмішкою над Олександром І. Ноель — у французькому фольклорі — пародійна сатирична пісня, що виконується на мотив різдвяної молитви.

⁴ ..перемінив Сибір на Україну... — 1820 р. О. Пушкіна було заслано до Катеринослава (тепер Дніпропетровськ).

⁵ ..у Києві, в Тульчині та Кам'янці... — Київ О. Пушкін відвідав у лютому 1821 р., до Тульчина (тепер Вінницької області) заїздив восени 1822 р., а у Кам'янці (тепер Черкаської області) перебував з листопада 1820 до лютого 1821 р., а також в листопаді 1822 р.

⁶ ..намагався «проникнути в таємниці сучасності». — Цитата з твору М. Салтикова-Щедріна «Письма к тетеньке» (1881—1882) (*Салтиков-Щедрин М. Е. Собр. соч.* в 20-ти томах, М., «Художественная литература», 1972, т. 14, с. 406).

⁷ «Тираны мира! трепещите!» — рядки з оди О. Пушкіна «Вольность».

⁸ ..«чвари одметуть і об'єднаються в одну сім'ю велику» — рядок з поезії О. Пушкіна «Он между нами жил...». Переклад українською мовою І. Франка.

⁹ Із класиків багато перекладів зробив із Пушкіна Іван Франко. — І. Франко переклав усі драматич-

ні твори О. Пушкіна, ряд поезій, популяризував його творчість у літературно-критичних працях.

¹⁰ ...особлива заслуга в цім Максима Рильського.— М. Рильському належать переклади багатьох творів О. Пушкіна. Серед них: «Євгеній Онєгін», «Бенкет у чуму», «Мідний вершник» та інші поеми, казки, вірші. М. Рильський — автор наукових розвідок та статей про великого російського поета.

¹¹ Григорович Віктор Іванович (1815—1876) — російський філолог та історик, один з основоположників вітчизняного слов'янознавства. Протягом 1844—1847 рр. з метою вивчення старослов'янської писемності та болгарської мови здійснив наукову подорож в слов'янські землі на Балканському півострові, зокрема в Болгарію.

ТЯЖКА ВТРАТА

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 3 червня. Одночасно передруковано в інших республіканських газетах. Російською мовою — в газ. «Правда», 1949, 4 червня.

З незначними скороченнями надруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 75—76.

Подається за цим виданням.

¹ Дмитров Георгій Михайлович (1882—1949) — діяч болгарського і міжнародного комуністичного і робітничого руху. П. Тичина був у складі делегації від СРСР, що супроводжувала тіло Г. Дмитрова з Москви на батьківщину.

² Лейпцігський процес — судовий процес, що був організований гітлерівцями за провокаційним звинуваченням Г. Дмитрова та інших комуністів у підпалі рейхстагу. Відбувся у місті Лейпцігу 21 листопада — 23 грудня 1933 р. У промові на судовому процесі Г. Дмитров спростував звинувачення, викрив злочинну суть фашизму. В Лондоні найвизначніші юристи Європи на чолі з Д. Н. Пріттом здійснили «контрпроцес» і довели, що рейхстаг підпалили гітлерівці. Під тиском світової прогресивної громадськості суд був змушений виправдати Г. Дмитрова та інших комуністів.

³ «У чому порятунок Болгарії?» — на весь світ виголосив Георгій Дмитров. — Очевидно, мова йде про статтю Г. Дмитрова «Спасительный путь для Болгарии» (1944). Можливо, П. Тичина має на увазі брошуру Г. Дмитрова, яка вийшла з друку 1944 р. під такою самою назвою і в якій згадану статтю було надруковано як передмову.

⁴ ...пові міста, названі його ім'ям. — Йдеться про болгарське місто Дмитровград, засноване 1947 р. і назване на честь Г. Дмитрова.

ГЕНИЙ РУССКОЙ КУЛЬТУРЫ

Вперше надруковано в газ. «Правда Украины», 1949, 5 червня. В перекладі українською мовою — у вид.: *Тичина Павло*. Читая, думаю, нотую, с. 57—60.

Статтю написано з нагода 150-річчя з дня народження О. С. Пушкіна.

Датується і подається за першодруком.

¹ За пеленою тихою українською ночч, под прозрачным се небом, под блеском се звезд... — Ремінісценції з поеми О. С. Пушкіна «Полтава» (1828), зокрема рядків:

Тиха українська ніч.
Прозрачно небо. Звезди блещут.

² Мазепа Іван Степанович (1644—1709) — гетьман Лівобережної України (1687—1708), великий феодал. Будучи гетьманом, проводив кріпосницьку політику, нещадно придушував виступи народних мас проти соціального гноблення. В перші роки Північної війни уклав таємну угоду із ставлеником шведського короля Карла XII — польським королем Станіславом Лещинським, згідно з якою Лівобережна Україна і Київ, а також білоруські землі й Смоленщина мали відійти до Польщі. Після розгрому шведських військ під Полтавою втік до турецьких володінь (місто Бендеря).

³ ...«Пушкин... стоял намного выше своего столетия, рядом с самыми достойными людьми будущего» — неточна цитата зі статті П. Грабовського «К пушкинскому вечеру в народной аудитории» (1899).

⁴ Каменка, где гений Пушкина вдохновлял чародея русской музыки Чайковского... — У 1865—1893 рр. П. І. Чайковський багато разів бував у Кам'янці. Тут він працював над Другою (українською) симфонією, операми «Мазепа», «Євгеній Онегін», «Орлеанська дівка», балетами «Лебедине озеро», «Сплячка красуня» та ін. Для вшанування пам'яті двох геніїв російської культури у Кам'янці в будинку В. Л. Давидова у 1937 р. було створено Музей О. С. Пушкіна та П. І. Чайковського.

⁵ Колхозница сельскохозяйственной артели... Надежда Петренко говорит... — Інформація про святкування 150-річчя з дня народження О. С. Пушкіна трудівниками Київської області і, зокрема, про виступ Надії Петренко, була надрукована в газ. «Киевская правда», 11 травня 1949 р.

⁶ ..против «клеветников России». — Мат'єся на увазі вірш О. Пушкіна «Клеветникам России» (1831).

⁷ ...крылатым стало название Пушкина: «наш современник». — Можливо, П. Тичина має на увазі п'єсу Костянтина Георгійовича Паустовського (1892—1968) «Наш современник», присвячену О. Пушкіну, що в ювілейні дні 1949 р. йшла на сцені Академічного російського драматичного театру імені Лесі Українки у Києві.

(ВИКЛАД ПРОМОВИ НА МІТИНГУ У МОСКВІ
ВІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА О. С. ПУШКІНУ)

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1949, 7 червня.
Датуються і подаються за першодруком.

ПЕТЕФІ

Вперше під редакційною назвою «Святе ім'я» з незначними скороченнями надруковано у вид.: Тичина Павло. З минулого — в майбутнє, с. 130—133.

Зберігся чорновий недатований автограф (ф. 464, № 3661). Назва — «Петєфі». Після цитати з «Національної пісні» Ш. Петєфі — «Де впадем — зросте травиця...» — рукою П. Тичини олівцем зазначено: «Мій переклад». Є підстави гадати, що переклади інших уривків з поезій Ш. Петєфі, наведених у статті, також належать

П. Тичині. Одним із аргументів на користь такого прищудження може бути те, що у примірнику видання: *Петефі Ш. Избранное* (М., Гослитиздат, 1948), який зберігається в особистій бібліотеці поета (№ 3258), підкреслено саме ті рядки з поезій Ш. Петефі, які П. Тичина наводить у статті в перекладі українською мовою.

Датуються за змістом (часом відзначення сторіччя з дня загибелі Ш. Петефі).

Стаття являє собою вступне слово на вечорі, присвяченому пам'яті Ш. Петефі.

Подається за автографом (з незначними скороченнями).

¹ Петефі Шандор (1823—1849) — угорський поет, прозаїк, публіцист, революційний демократ. Був одним з керівників революційних подій у Пешті у березні 1848 р. Загинув у бою під Шагешваром.

² Дюла Ійеш — сучасний угорський письменник, літературознавець, автор монографій про Ш. Петефі (зокрема виданих 1950 і 1963 рр. та ін.).

³ Кошут Лайош (1802—1894) — угорський державний і політичний діяч, один з керівників революції 1848—1849 рр. в Угорщині. Після перемоги повстання 15 березня 1848 р. в Пешті був міністром фінансів першого угорського уряду, того ж року очолив Комітет захисту батьківщини, потім — уряд. Після поразки революції емігрував. Заочно засуджений до страти австрійським урядом. Після смерті Л. Кошута прах його перевезено до Будапешта. В УНР встановлено Державну премію імені Л. Кошута.

⁴ Гідаш Антал (Анатоль; 1899—1980) — угорський письменник і перекладач. Роман «Пан Фудек» написав 1936 р.

⁵ Бем Юзеф-Захаріаш (1794—1850) — польський політичний і військовий діяч, генерал. Учасник польського повстання 1830—1831 рр., а також революції 1848—1849 рр. в Австрії. У 1849 р. командував угорськими революційними військами в Трансильванії.

⁶ Залка Мате (справжнє ім'я і прізвище — Бела Франкль; 1896—1937) — угорський письменник. В період громадянської війни воював у складі регулярної Червоної Армії, брав участь у боях за Київ, у штурмі Перекопу. В 1936 р. в Іспанії під ім'ям генерала Пауля Лукача командував 12-ю ітернаціональною бригадою. Загинув у бою.

⁷ Ворошилов Климент Єфремович (1881—1969) — радянський партійний і державний діяч, Маршал Радянського Союзу (з 1935 р.). Текст виступу К. Є. Ворошилова на урочистому засіданні угорського парламенту, присвяченому сторіччю Угорської революції 1848—1849 рр., був надрукований у центральних газетах 16 березня 1948 р.

⁸ «Восстань, отчизна, чтобы снова...». — Цитата з поезії Петефі «Довольно» (1848). Переклад В. Левика.

⁹ ...значну частину українського народу гнобили ті ж Габсбурги...». — Йдеться про частину західноукраїнських земель (Галичину та Буковину), що в 70-х роках XVIII ст. була окупована Австрією і до 1918 р. перебувала у складі Австрійської, пізніше (з 1867 р.) Австро-Угорської імперії, якою правили представники династії Габсбургів.

¹⁰ ...до перекладу творів Петефі... узявся Павло Грабовський. — П. Грабовський переклав 12 поезій Ш. Петефі (звійшли до збірки переспівів «Хвиля», 1899).

¹¹ ...немало попрацював над творами Петефі Леонід Первомайський. — Л. С. Первомайський переклав майже всі поезії Ш. Петефі (видання 1938, 1949, 1959 та 1972 рр.).

¹² «...я створений, мов смерч, що здіймає під час вихору хвилі до небів». — Слова Ш. Петєфі з виступу на народних зборах у квітні 1848 р. Цитується за статтею А. Гідаша «Шандор Петєфі» (*Петєфи Ш. Избранное*. М., Гослитгиздат, 1948, с. 33).

¹³ «...Встань, мадяр! Вітчизна кличе!». — Рядок з «Національної пісні» Ш. Петєфі (1848).

¹⁴ «...Прокляття всім, хто відстає!». — Рядок з поезії Ш. Петєфі «Поетам ХІХ віку» (1847).

¹⁵ «...Бий на гвалт! Я сам схоплю вірвовку...». — Цитуються рядки з поезії Ш. Петєфі «До нації» (1848).

¹⁶ «...На бій! Умрем героямц, угорці!». — Рядок з поезії Ш. Петєфі «До нації».

¹⁷ «...Надіє! Вітчизно, мій народє!». — Цитуються рядки з поезії Ш. Петєфі «До нації».

¹⁸ «Народ — моя релігія». — Слова Ш. Петєфі, цитуються за статтею А. Гідаша «Шандор Петєфі» (*Петєфи Ш. Избранное*, с. 32).

¹⁹ «...Беру і я теж участь в битві». — Цитуються рядки з поезії Ш. Петєфі «Обідрані герої» (1847).

²⁰ «Якщо народ, — казав Петєфі, — буде панувати в поезії, він наблизиться й до панування в політиці...». — Цитата з листа Ш. Петєфі до Я. Араня від 4 лютого 1847 р. (*Петєфи Ш. Избранное*, с. 465). Арань Янош (1817—1882) — угорський поет, учасник революції 1848—1849 рр. в Угорщині.

²¹ «Ось уже багато років...». — Цитата з щоденникових записів Ш. Петєфі (*Петєфи Ш. Избранное*, с. 413).

²² «Нам потрібна цілком нова одежа...». — Щоденниковий запис Ш. Петєфі від 22 квітня 1848 р. (*Петєфи Ш. Избранное*, с. 424).

²³ «Коли корчусь ліс — щоб корінь не жалів». — Цитуються рядки з поезії Ш. Петєфі «На шибеницю королів!» (1848).

²⁴ Танчич Міхай (1799—1884) — угорський письменник, революційний демократ. Під час революції 1848—1849 рр. в Угорщині разом з Ш. Петєфі і П. Вашварі очолив революційно-демократичне крило.

²⁵ «...революційну пристрасть угорських революціонерів 1848 року, про яку (пристрасть) писали Маркс і Енгельс... — Йдеться про статтю К. Маркса і Ф. Енгельса «Боротьба в Угорщині» (1849), автори якої писали: «Вперше в революційному русі 1848 року, вперше після 1793 року нація, оточена переважачими силами контрреволюції, зважується протиставити боягузливій контрреволюційній люті революційну пристрасть...» (*Маркс К. і Енгельс Ф. Твори*, т. 6, с. 171).

ВИДАТНИЙ СПІВЕЦЬ БРАТНЬОГО НАРОДУ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1949, 11 серпня, з підзаголовком «З промови Павла Тичини на мітингу в Миргороді на відкритті пам'ятника Давиду Гурамішвілі».

Датується за часом відкриття пам'ятника Д. Гурамішвілі в Миргороді, що відбулося 7 серпня 1949 р.

Подається за першодруком.

¹ Гурамішвілі Давид (1705—1792) — грузинський поет, життя і творчість якого пов'язані з Росією та Україною. З 1729 р.

жив у Москві, з 1738 до 1972 рр.— в Миргороді і в селі Зубівці. Похований у Миргороді. Ліричні поезії Д. Гурамішвілі мелодійним ладом, лексикою та народним синтаксисом близькі до російського і, особливо, до українського фольклору. Українським колоритом забарвлена також поема «Весела весна». П. Тичина протягом цілого життя цікавився творчістю Д. Гурамішвілі, читав його твори в оригіналі. Образ грузинського поета П. Тичина відтворив у вірші «Давид Гурамішвілі читав Григорію Сковороді «Витязя в тигровій шкурі» (1937), згадає його також у драматичному уривку «Кінець феодала» (1933). П. Тичині належить переклад поезії Д. Гурамішвілі «Зубівка». Як свідчать матеріали архіву, він мав намір перекласти її інші частини «Давитіані» (дав. про це у п'ятому томі цього видання). Багато зробив П. Тичина також для вшанування пам'яті великого грузинського поета. Він був одним з ініціаторів розшуків могили Д. Гурамішвілі.

² «Давитіані» — автобіографічна збірка Д. Гурамішвілі, складається з двох поем — «Лихоліття Грузії» і «Весела весна» («Пастух Кавчія»), філософських та ліричних віршів. Українською мовою її переклав М. Бажан.

³ «Я подам тобі жбан, новен води, зачерпнутої з джерела безсмертя» — переказ п'ятого і шостого рядків вступу до збірки «Давитіані» (переклад М. Бажана):

Склав цей твір «Давитіані»
Я, Давид Гурамішвілі,
Що зібрав з гілок Христових
Божих слів плоди поспілі;
В жолоб з древа життєвого
Влив води живої хвилі
І розп'ятого прославив
Вам на скруху, люди милі!

⁴ Важа Пшавела (літературний псевдонім Луки Разікашвілі; 1861—1915) — грузинський поет. Тут, очевидно, маються на увазі рядки з поезії В. Пшавели «Давиду Гурамішвілі» (1913):

Тень целую твою, предтеча,
Дед любимых песен мошх.
(Переклад С. Спаського)

⁵ Він брав участь у війнах проти турків, проти шведів... — Йдеться про участь Д. Гурамішвілі у складі грузинського гусарського полку у російсько-турецькій війні 1735—1739 рр. (битва під Хотином 1739 р.) та у російсько-шведській війні 1741—1743 рр. (битва під Фрідріхсговеюм 1742 р.).

⁶ Семирічна війна — війна 1756—1763 рр. між Австрією, Францією, Росією, Іспанією, Саксонією, Швецією, з одного боку, і Пруссією, Великобританією і Португалією — з другого. Викликана загостренням англо-французької боротьби за колонії і зіткненням агресивної політики Пруссії з інтересами Австрії, Франції та Росії.

⁷ «У Семирічній війні, — каже він, — ми потрясли підвалини пруського трону». — Переказ сьомого і восьмого рядків з строфи («Лихоліття Грузії», переклад М. Бажана):

Розповім я вам про службу,
Щоб ви втіху з цього мали.

Ми в сімсот тридцять дев'ятім
Брами Хотина зламали,
В сорок другому спалили
Фрідріхсговеяські причали,
У п'ятидесяти сьомім
Трон пруссацький захитали.

⁸ Убийвовк Олена (Ляля) Костянтинівна (1918—1942) — одна з керівників підпільної антифашистської боротьби в Полтаві під час Великої Вітчизняної війни, Герой Радянського Союзу (з 1965 р., посмертно).

⁹ Бугорська Леоніда — під час Великої Вітчизняної війни — зв'язкова підпільного Полтавського обкому КП(б)У. Загинула при виконанні бойового завдання.

¹⁰ Кагамлик Григорій Сергійович (1923—1943) — під час Великої Вітчизняної війни — сержант Радянської Армії. Загинув у бою смертю хоробрих.

¹¹ Ломоносов Михайло Васильович (1711—1765) — російський вчений-природодослідник, енциклопедист, родоначальник матеріалістичної філософії в Росії, поет, один із зачинателів нової російської літератури, реформатор російської літературної мови, художник, історик.

¹² Він винайшов показану на рисунках, що дійшли до нас, машину, якою можна поливати поля... — Про інженерний винахід грузинського поета див. у статті О. Баралідзе «Про Давида Гурамішвілі» у вид.: *Гурамішвили Д. Избранное*. М., Гослитиздат, 1939, с. 11.

¹³ Кулик (Кулик-Корчагіна) Олеся (Олександра) Федорівна (1914—1985) — комсомолка з Миргородщини, одна з перших на Україні дівчат-трактористок. Трудовий почин Л. Кулик оспівано у поезіях П. Тички «Перша пісня трактористки. Як Леся Кулик тікала на курси 1930 р.» та «Друга пісня трактористки. Як Олесю Кулик баби землю обкидали» (див. перший том цього видання).

(СТАТТЯ, ПОСВЯЩЕННЯ 200-ЛЕТІЮ
СО ДНЯ РОДЖЕННЯ А. Н. РАДИЩЕВА)

Вперше надруковано в перекладі українською мовою у вид.: *Тичка Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 113—115. Публікуючи цю статтю, С. В. Тельнюк об'єднав її з іншою незавершеною статтею про О. Радищева і Г. Сковороду під спільною редакційною назвою «Кілька штрихів до теми: «Сковорода й Радищев».

Датуються орієнтовно за часом відзначення 200-річчя від дня народження О. Радищева.

Стаття не завершена.

Мовою оригіналу друкується вперше за чорновим автографом (ф. 464, № 2939).

¹ «Но мечта сие,— он говорил,— но взор проникает густую завесу времени...».— Цитата з твору О. Радищева «Путешествие из Петербурга в Москву» (1790, розділ «Городня»).

² Воронцов Олександр Романович (1741—1805) — російський державний діяч, дипломат. Був у дружніх взаєминах з О. Радищевим, під час арешту та заслання О. Радищева допомагав йому та його родині.

³ ...давно уже настало время в великой России новую сделать географическую карту... — Пе-

реказ фрагмента листа О. Радищева до О. Воронцова від 15 березня 1791 р. (*Радищев А. Н.* Полное собр. соч., М.-Л., Издательство АН СССР, 1952, т. 3, с. 356).

⁴ ...«которые могли бы из Перми зимой и летом по Каме возить деньги...». — Цитата з листа О. Радищева до О. Воронцова від 2 травня 1791 р. (згадане видання, с. 366).

⁵ ...«крестьянин заводской есть совсем другой человек...». — Цитата з листа О. Радищева до О. Воронцова від 15 березня 1791 р. (згадане видання, с. 356).

⁶ ...Сибиря «предстоит сыграть важную роль в летописях мира...». — Тут і далі цитата з листа О. Радищева до О. Воронцова від 24 березня 1791 р. (згадане видання, с. 387—388).

⁷ Єрмак Тимофійович (? — 1585) — козацький отаман, керівник походу в Сибір, який поклав початок приєднанню сибірських земель до Росії та освоєння їх.

⁸ ...хочет взобратъся на гору, примыкающую к Илимску... — Це бажання О. Радищева висловив у листі до О. Воронцова від 17 лютого 1792 р. (згадане видання, с. 429). Ілімськ — місто в Іркутській області на правому березі річки Ілім — правої притоки Ангари.

⁹ Запорізька Січ — суспільно-політична та військово-адміністративна організація українського козацтва у XVI—XVIII ст. за Дніпровими порогами. До 1654 р. — козацька «республіка». Вела боротьбу проти кримських татар і турків та польсько-українських феодалів. Ліквідована царизмом 1775 р. після придушення селянської війни під керівництвом О. І. Пугачова. О. Радищев згадає Запорізьку Січ у творі «Подорож з Петербурга до Москви» (розділ «Зайцове»).

¹⁰ Катерина II (1729—1796) — російська імператриця з 1762 р.

¹¹ Потьомкін Григорій Олександрович (1739—1791) — російський державний і військовий діяч, дипломат, генерал-фельдмаршал, фаворит Катерини II.

¹² ...как царь на собрании... зевнул во всю мочь. — П. Тичина переказує фрагмент розділу «Спасская полость» «Путешествия из Петербурга в Москву». Далі цитується рядок з цього розділу.

¹³ Залізняк Максим (поч. 40-х років XVIII ст. — ?) — запорізький козак, один з керівників Коліївщини — народно-визвольного антифеодального повстання 1768 р. на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського гніту.

¹⁴ Гоцта Іван (?—1768) — один із керівників Коліївщини.

¹⁵ ...все левобережные крестьяне закрепощались навеки. — Йдеться про юридичне оформлення кріпосного права на Лівобережній та Слобідській Україні, здійснене Катериною II 1783 р.

¹⁶ ...все крестьяне села Турбаи, которые потом восстали в 1789 г. — Мова йде про Турбаївське повстання 1789—1793 рр. — виступ селян проти феодального гноблення в селі Турбаях (тепер Глобінського району Полтавської області), що був жорстоко придушений царським урядом.

¹⁷ «Житие Федора Васильевича Ушакова» — автобіографічна повість О. Радищева (1787), в якій відтворено образ російського філософа-матеріаліста Ф. Ушакова (?—1770), друга Радищева по Лейпцігському університету, а також історію бунту російських студентів у Лейпцігу, який очолював Ф. Ушаков.

Вперше надруковано у вид.: *Тичина Павло*. Магістральми життя, с. 50—55 (назва: «М. Коцюбинський», без дати). Варіанти статті — у вид.: *Тичина Павло*. Творча сила народу, К., Спілка радянських письменників України, 1943, с. 134—142 (назва: «Живий Коцюбинський», без дати); Хрестоматія критичних матеріалів. К.—Л., «Радянська школа», 1949, т. 3, с. 17—21 (назва — «М. Коцюбинський», дата: 1938). Значно доповнений варіант статті у вид.: *Коцюбинський М.* Вибрані твори в двох томах. К., Держлітвидав України, 1950, т. 1, с. VII—XI (назва — «Михайло Михайлович Коцюбинський», без дати); *Коцюбинський М.* Твори в трьох томах. К., Держлітвидав України, 1955, т. 1, с. 5—10 (назва — «Михайло Михайлович Коцюбинський», без дати); *Тичина Павло*. Твори в трьох томах. К., Держлітвидав України, 1957, т. 3, с. 353—359 (назва — «Михайло Михайлович Коцюбинський», дата: 1946) та інших виданнях.

З незначними змінами статтю надруковано в останньому прижиттєвому вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 77—85. Дата: 1949.

Зберігся чорновий автограф одного з ранніх варіантів статті (ф. 464, № 3600) без назви і без дати.

Датуються і подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 77—85.

П. Тичина багато писав про М. Коцюбинського, неодноразово виступав з доповідями про нього. У своїх статтях і виступах він високо оцінював мужній громадянський талант М. Коцюбинського, силу й красу його художнього слова, підкреслював той благодійний вплив, який справили на нього творчість М. Коцюбинського, особисте спілкування та листування з ним.

В архіві поета збереглися автографи доповідей П. Тичини з нагоди 30-річчя від дня смерті М. Коцюбинського (ф. 464, № 3616) під назвою «Живий Коцюбинський» (1943); виступу з нагоди 40-річчя від дня смерті (ф. 464, № 3670) без назви (1953), виступу, присвяченого 90-річчю від дня народження (ф. 464, № 3672) без назви (1954).

Вивчення цих автографів дає підставу для твердження, що, працюючи над доповідями, П. Тичина творчо використовував тексти своїх попередніх статей про М. Коцюбинського, зокрема текст статті «Михайло Михайлович Коцюбинський» (1950), щоразу доповнюючи їх новими матеріалами.

Нижче наводимо за автографами найцікавіші різночитання текстів виступів 1953 та 1954 рр. порівняно з текстом статті «Михайло Михайлович Коцюбинський».

Вперше ці уривки опублікував С. В. Тельнюк у вид.: *Тичина Павло*. Читаю, думаю, нотую (с. 30—33), під загальною редакційною назвою «Живий Коцюбинський».

*Із виступу на вчорі, присвяченому 40-річчю від дня смерті
М. М. Коцюбинського, 1953 р. (ф. 464, № 3670)*

Товариші!

40 років минуло від того часу, як я в числі інших ховав Михайла Михайловича Коцюбинського!

Як це давно було, а я наче ось сьогодні бачу і той величезний похід похоронний, і рідних його та близьких, що йшли за гробом

у горі невимовним, наш хор семінаристів, ще й другий хор — об'єднуючий, і повні тротуари народу — на всім шляху процесії! — аж до Болдиної гори, куди поліція не всіх уже пускала.

40 років минуло! А я й сьогодні чую крик обурення народу. Кінна поліція ж навмисне намагався врізатись у маси народу, що по один бік процесії, густо збившись, посувається-пливе вперед, і по другий — теж. Коні хропуть, високо стають на даби, поліція гарчить, нагайки свистять над головами матовпу в повітрі... Але ніякі поліцейські рогатки, ніякі загороди не можуть стримати народ у його поході за гробом. І люди, обурені до краю, голосно й сміливо у самі обличчя поліціям прокляття посилають — як поліціям, так всьому царському свавілля!..

40 років минуло! А я, мов живих, і зараз ось бачу на похороні чернігівських робітників, селян, студентів, ремісників...

Ховали ж до Михайла Михайловича на третій день його смерті — і ось за цей час почули про смерть улюбленого письменника не тільки люди всіх районів Чернігова, а також і ближчих сіл та містечок... Робітники й студенти, міцно побравшись за руки, по обидва боки утворили ланцюг живий, в середині якого йшла процесія.

Я пригадую: на кого не глянеш — на обличчях усіх один і той же настрій: неаламний, рішучий, протестуючий! Один другому по ланцюгу передавали: поліцейстер заборонив вінки нести з червоними стрічками? Так от же хай знають: нести їх будемо — і неодмінно з стрічками червоними! Те ж саме і щодо семінарського хору. Ректор семінарії забороняє нам співати? Так от же неодмінно будемо співати — співати хоч би там що!

Хто саме інформував Володимира Ілліча Леніна про цей похорон, нам невідомо, але Володимир Ілліч, який тоді жив у Кракові, геть-чисто все до крапки знав про цей похорон — до найдрібнішого! І він не пропустив випадку — у своїм проекті промови для Г. І. Петровського на засіданні IV Державної думи, щоб не познущатись над царем та над його міністрами-посіпаками за їх нелюдський гніт та переслідування народів, що жили в Росії.

У нашій країні, дякуючи опікуванню Комуністичної партії та Радянського уряду, багато зроблено для увічнення пам'яті Мих[айла] Мих[айловича] Коцюбинського. Його ім'ям названо окремі адміністративні райони України, колгоспи, бібліотеки, кінотеатри, школи, музеї, вулиці.

Про Михайла Коцюбинського нашими письменниками написано багато віршів, поем, повістей, інсценізацій. Зокрема, про Михайла Мих[айловича] написано прекрасні твори і у товаришів-письменників, які сьогодні виступають тут: у Вал[єнтина] Бичка, Бор[иса] Палійчука, Леон[іда] Смілянського, Яр[ослава] Шпорти, Мих[оли] Шеремета, Олекс[а] Ющенка.

Яка краса, яка радість! Трудящі Радянської країни від усього свого серця сьогодні згадують теплим словом того, хто всі сили свої віддав у дореволюційний час своєму рідному народові [...].

*Із вступного слова на урочистому вечорі,
присвяченому 90-річчю з дня народження М. М. Коцюбинського,
вересень 1954 р. (ф. 464, № 3672)*

...Образи, створені Михайлом Михайловичем, таку велику життєстверджуючу силу мають, що вони завжди, як тільки ми доторкаємось до них, новим лямбсом, не виданим іще вогнем спалахують.

Голос Михайла Михайловича такий своїм звучанням висо-

кий — головне, такий правдивий і старого життя болячки викриваючий, — що ми б його все слухали і жодної б не почували втоми!

Та й ви самі це знаєте: Михайла Коцюбинського ми згадували і згадуєм майже під час усіх найважливіших подій нашого життя.

Творчий голос Михайла Коцюбинського окремий свій тембр мав у житті, окреме своє офарблення. А офарблення це походило від того, що Коцюбинський у першу чергу соціальні брав мотиви.

Мітко про Михайла Михайловича сказав Олексій Максимович Горький: «Він любить добро любов'ю художника, вірить у його звтиажну силу, і в ньому живе почуття громадянина».

Так же само оцінив Коцюбинського й Іван Франко, назвавши його наскрізь новочасним чоловіком.

Нам, українським радянським письменникам, багато треба вчитися у Коцюбинського: його майстерності художнього письма, реалістичних прийомів, його вдумливості в образи, його заглибленості в життя.

А ще кожному із нас треба вчитися й незадоволення з самого себе як художника і не виносити в друк свої сирії недовершені твори.

Потрібно також — і це неодмінно! — додержуватись такої ж чистоти та моральності в поведінці, як це було у Коцюбинського. Олексій Максимович Горький казав, що у Михайла Коцюбинського «кипить органічна огида до поганого» [...].

Прославимо ж Михайла Коцюбинського щирими вчивками, щирими словами!

¹ Стефаняк Василь Семенович (1871—1936) — український письменник-демократ.

² Гомер (час життя точно не встановлено — від XII до VII ст. до н. е.) — легендарний давньогрецький поет, з ім'ям якого пов'язане створення епічних поем «Ілліада» та «Одісея».

³ В. І. Ленін писав: «Десятиріччя перед революцією...». — Тут і далі — цитати з праці В. І. Леніна «Селянська реформа» (1911) (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 20, с. 166).

⁴ Мережковський Дмитро Сергійович (1866—1941) — російський письменник, філософ, літературознавець. Представник декаденсу.

⁵ Арцибашев Михайло Петрович (1878—1927) — російський реакційний письменник. Ранні оповідання позначені декадентськими мотивами та натуралізмом. Найяскравіше виявились його антигуманістичні ідеї після поразки революції 1905—1907 рр.

⁶ Винниченко Володимир Кирилович (1880—1951) — український письменник і політичний діяч, активний учасник і один з керівників націоналістичної контрреволюції — Центральної ради та Директорії. В період після поразки революції 1905—1907 рр. виступав з романами, в яких поплюжив революційну боротьбу, проповідував біологізм.

⁷ ...в листі до Аплаксіної... — Йдеться про лист М. М. Коцюбинського до Олександри Іванівни Аплаксіної (1880—1973) від 4 червня 1910 р. (Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної. К., В-во АН УРСР, 1938, с. 138).

⁸ «Викинуть разом із сміттям і тих, що сміять». — Цитата з новели М. Коцюбинського «Intermezzo».

⁹ Вовчок Марко (справжнє ім'я по батькові та прізвище Марія Олександрівна Віліпська; 1833—1907) — українська письменниця.

¹⁰ На 17-м році він уже мав політичний процес. — Йдеться про зв'язок М. Коцюбинського під час перебування у Кам'янець-Подільському з учасниками народницької організації «Подільська дружина», діяльність якої була викрита поліцією (див.: *Куп'яньський Й. Я.* Літопис життя і творчості Михайла Коцюбинського. К., «Наукова думка», 1965, с. 11—12).

¹¹ На 19-м році за Коцюбинським було встановлено «негласний нагляд». — Таємний нагляд за М. Коцюбинським вперше було встановлено влітку 1883 р. (див.: *Куп'яньський Й. Я.* Літопис життя і творчості Михайла Коцюбинського, с. 13).

¹² Рилєєв писав Пушкіну... — Далі цитується лист К. Рилєєва до О. Пушкіна за січень 1825 р. (*Рилєєв К.* Полное собр. соч. М.—Л., Academia, 1934, с. 479).

¹³ ...адушено останні спалахи російської свободи... — Мається на увазі жорстоке придушення царським урядом псковського повстання 1650 р. — одного з найбільших антифеодальних міських повстань у Російській державі в середині XVII ст.

¹⁴ ...що діється у Вихвостові... — В жовтні 1905 р. у селі Вихвостові Городнянського повіту Чернігівської губернії (тепер Городнянського району Чернігівської області) куркулі вчинили зв'язку розправу над активними учасниками селянського виступу в роки першої російської революції. Події вихвостівської трагедії лягли в основу повісті М. Коцюбинського «*Fata morgana*».

¹⁵ Дубасов Федір Васильович (1845—1912) — царський генерал-ад'ютант, адмірал. 1905 р. керував придушенням селянського руху в Чернігівській, Полтавській та Курській губерніях. У 1905—1906 рр. був організатором розгрому грудневого збройного повстання в Москві.

¹⁶ І Горький зустрів його як рідного! — М. Коцюбинський познайомився з М. Горьким у червні 1909 р. на острові Капрі. Про сердечну і щирю приязнь, яку виявив М. Горький до М. Коцюбинського, український письменник неодноразово писав у листах з Капрі до своїх рідних та друзів.

¹⁷ «Для мене смерть Михайла Коцюбинського визначалась як важка особиста втрата, я втратив сердечного товариша». — Рядки із спогадів М. Горького про М. Коцюбинського («Літературно-науковий вісник», 1913, кн. 6, с. 396; див. також: «Вестник Европы», 1913, № 7, с. 329).

¹⁸ «Умер человек замечательный» — неточно наведена цитата з поезії М. Некрасова «На смерть Шевченко» (1861). В оригіналі:

Так погибает по божьей милости
Русской земли человек замечательный!

¹⁹ Довбуш Олекса Васильович (1700—1745) — керівник антифеодального руху селян-опришків у 30—40-х роках XVIII ст. М. Горький писав про М. Коцюбинського: «Мечтал он написать повесть о Довбуше, брал у меня «литературно-научные» львовские сборники, мечтал дать рассказ о Кармалюке, и я думаю, что не ошибусь, сказав, что он настраивался на героический лад» (Лето-

пись живани и творчества А. М. Горького. М., Из-во Академии наук СССР, 1958, т. 2, с. 352).

²⁰ Кармелюк (Кармалюк) Устим Якович (1787—1835) — український народний герой, керівник боротьби селян Поділля проти кріпацтва в першій половині XIX ст.

²¹ Євшан Микола (псевдонім Миколи Федюшка; 1889—1919) — український критик буржуазно-націоналістичного напрямку, проповідник індивідуалізму, теорії чистого мистецтва. Тут мова йде про статтю М. Євшана «Над свіжою могилою...» («Українська хата», 1913, № 4, с. 254—257. Цитовані рядки на стор. 255).

²² ...грізний висновок для ворогів революції зробив В. І. Ленін.—Мастяся на увазі промова Г. І. Петровського «Про національне питання» на засіданні IV Державної думи 20 травня 1913 р., яка була підготовлена за безпосередньою участю В. І. Леніна, зокрема таке місце з цієї промови: «Похорон Кодоубинського в Чернігові. Ректор семінарії заборонив семінаристам співати під час похорону: Далі поліцейстер, з'явившись у церкві, заявив, що вінків нести перед гробом не можна. Тут ви бачите дивне єднання духовних властей з поліцейськими» (див.: *Ленін В. І. Повне вібр. творів*, т. 23, с. 473).

ПРО ЛЮДЕЙ, ВИХОВАНИХ ПАРТІЄЮ

Вперше надруковано російською мовою під назвою «О людях, воспитанных Сталиным» у вид.: *Новые успехи советской литературы. Лауреаты Сталинских премий 1948 г. Сборник статей*. М., «Советский писатель», 1949, с. 327—342. Українською мовою під назвою «Про людей, вихованих Сталіним» — вперше у вид.: *Тичина Павло. В армії великого стратега*, с. 371—375.

З незначними змінами під назвою «Про людей, вихованих партією», передруковано у вид.: *Тичина Павло. Твори в шести томах*, т. 6, с. 86—91.

Статтю написано з нагоди присудження Ю. Яновському державної премії за цикл новел «Київські оповідання» (1948).

Подається за вид.: *Твори в шести томах*, т. 6, с. 86—91.

¹ Яновський Юрій Іванович (1902—1954) — український радянський письменник-прозаїк, поет, драматург. Був другом П. Тичини. Йому належить переклад російською мовою поезії П. Тичини «На майдані...».

² «Більшовик» — щоденна робітничо-селянська газета, видавалась у Києві протягом 1919—1925 рр. 1924 р. у цій газеті було надруковано вірші Ю. Яновського «Дзвін», «1920», «Т. Г. Шевченкові», «Робітниця» та ін.

³ «Глобус» — двотижневий громадсько-літературний журнал, виходив у Києві 1923—1935 рр. На сторінках журналу 1924 р. побачили світ оповідання Ю. Яновського «Мамутові бивні», «Історія попільниці», «Лені» та ін.

⁴ ...від першої книжки (1925)... — Перша збірка новел Ю. Яновського вийшла у Харкові і мала назву «Мамутові бивні».

⁵ «Генерал Макодазьоба», «Американський кум», «Коваль» — новели Ю. Яновського, написані 1942 р.

⁶ «Українська література» («Вітчизна») — літературно-художній і громадсько-політичний журнал, орган Спілки письменників України. Заснований 1933 р. в Харкові під назвою «Радянська література». З 1934 р. виходив у Києві. З другої половини 1941 р. під назвою «Українська література» видавався в Уфі,

з листопада 1943 р. — в Москві, а з березня 1944 р. — знову в Києві. Під назвою «Вітчизна» виходить з січня 1946 р.

¹ ...будучи кореспондентом української республіканської преси на Нюрнберзькому процесі... — На Нюрнберзькому процесі над головними німецько-фашистськими воєнними злочинцями Ю. Яновський перебував як кореспондент газети «Правда України» (збірка нарисів «Листи з Нюрнберга» вийшла 1946 р.).

(А. РАДИЩЕВ И Г. СКОВОРОДА)

Вперше надруковано у перекладі українською мовою разом з статтею, присвяченою 200-річчю з дня народження О. Радищева, у вид.: *Тичина Павло. З минулого — в майбутнє*, с. 113—117, під спільною редакційною назвою «Кілька штрихів до теми: «Сковорода й Радищев». Мовою оригіналу друкується вперше за авторизованим машинописом (ф. 464, № 3042).

Стаття не завершена.

Збереглися автографи: первісний чорновий (ф. 464, № 3040) з численними виправленнями, зробленими в процесі написання (чорнилом) та пізнішого часу (зеленим олівцем); ще один чорновий (ф. 464, № 3041), що відбиває наступний етап роботи над текстом. Характер виправлень у цьому автографі (вставки типу «все вы помпите», «нам важно тут подчеркнуть», а також вставки українською мовою — «бачте», «отже») свідчить про те, що стаття мала бути або була прочитана перед аудиторією. В авторизованому машинописі (ф. 464, № 3042), який має порівняно з автографом (№ 3041) окремі стилістичні різночитання і, очевидно, відбиває останній етап роботи над текстом, ці вставки не враховано.

Датуються орієнтовно на підставі палеографічних ознак автографів.

¹ ...в последней главе своего «Путешествия из Петербурга в Москву»... — Мова йде про «Слово о Ломоносове» (1780).

² ...нового размера ямба, вводного Ломоносовым в поэтику... — М. Ломоносов теоретично обґрунтував і завершив реформу російського віршування, розпочату В. Тредіаковським, утвердив силаботонічну систему віршування («Лист про правила російського віршування», 1739).

³ ...он для студентов Переяславской семинарии написал новый учебник поэзии... — Протягом 1753—1754 рр. Г. Сковорода викладав поезію в Переяславському колегіумі. Очевидно, П. Тичина має на увазі розроблений ним курс поезії, що не був дозволений для викладання.

⁴ Коваленський Михайло Іванович (1757—1807) — український письменник, освітній діяч, друг і перший біограф Г. Сковороди. П. Тичина цитує рядки з його праці «Життя Григорія Сковороди» (див.: *Сковорода Г. Повне зібр. творів*. К., «Наукова думка», 1973, т. 2, с. 441—442).

⁵ ...Михаил Васильевич Ломоносов некоторое время учился у нас, в Киево-Могилянской академии в Киеве... — У Київській академії М. Ломоносов навчався протягом жовтня—грудня 1734 р.

⁶ ...Сковорода годы молодости своей провел в Петербурге в придворно-певческой капелле. — Співаком у складі придворної капелли імператриці Єлизавети Г. Сковорода був з 1742 до 1744 р.

⁷ ...своє творення: один на в'язні Хотина, а другий — про Богдана Хмельницького. — Йдеться про оду М. Ломоносова «На взятіє Хотина» (1739) та вірш Г. Сковороди «De libertate», в якому звеличується Б. Хмельницький.

⁸ Капініст Василь Васильович (1758—1823) — російський і український поет, драматург, громадський діяч.

⁹ Наріжний (Наріжний) Василь Трохимович (1780—1825) — російський письменник. Повна назва згаданого у статті твору «Російський Жильбаз, або Пригоди князя Гаврила Симоновича Чистякова» (1814).

¹⁰ ...Лев Толстой в книгу преречень мудрецов взяв також преречення и Григория Сковороды. — Мова йде про «Круг чтения. Избранные, собранные и расположенные на каждый день Львом Толстым мысли многих писателей об истине, жизни и поведении», т. 1 (Толстой Л. Н. Полное собр. соч. М., Госиздат, 1957, т. 41, с. 279).

ДО ПЕРЕБУВАННЯ ДЕЛЕГАЦІЇ БОЛГАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ У КИЄВІ

Вперше надруковано у «Літературній газеті», 1950, 9 березня, як передмову до добірки віршів болгарських поетів в українських перекладах у рубриці «До перебування делегації болгарських письменників у Києві».

Подається за першодруком.

¹ Ісаєв Младен (нар. 1907 р.) — болгарський письменник (поет, прозаїк), перекладач, літературний і громадський діяч, заслужений (з 1963 р.) та народний (з 1971 р.) діяч культури Болгарії.

² Багряна (справжнє прізвище — Белчева) Єлизавета (нар. 1893 р.) — болгарська поетеса, громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці НРБ (з 1967 р.).

³ Фурнаджієв Никола (1903—1968) — болгарський поет, заслужений діяч культури Болгарії.

⁴ Белков Крум Делчев (1902—1960) — болгарський письменник, партійний і громадський діяч.

⁵ Даскалов Стоян Цеков (нар. 1909 р.) — болгарський письменник, народний діяч культури Болгарії (з 1967 р.).

⁶ Мартінов Іван (нар. 1912 р.) — болгарський письменник, партійний і громадський діяч, заслужений діяч культури Болгарії (з 1965 р.), народний діяч мистецтва та літератури Болгарії (з 1976 р.).

⁷ ...після недавнього пам'ятного перебування в Москві... — Делегація болгарських письменників прибула до Москви 16 лютого 1950 р. на запрошення Спілки письменників СРСР.

⁸ ...після 9 вересня 1944 року... — Йдеться про антифашистське збройне повстання 9 вересня 1944 р. в Болгарії, наслідком якого було повалення фашистського уряду і встановлення народно-демократичного ладу. 9 вересня — день національного свята болгарського народу.

⁹ ...вересневих подій 1923 р... — Мова йде про вересневе антифашистське повстання 1923 р. в Болгарії. Було придушене фашистським урядом А. Цанкова. Найбільшого розмаху набуло на північному заході країни, де повстанням керували Г. Димитров і В. Коларов.

¹⁰ «Літературний фронт» — щоденна газета, орган Спілки письменників Болгарії, виходить в Софії з 27 вересня 1944 р.

¹¹ Коларов Васил Петров (1877—1950) — діяч болгарського і міжнародного комуністичного й робітничого руху, державний і політичний діяч НРБ, академік Болгарської Академії наук (з 1946 р.).

СЬОГОДНІ В АНГЛІЇ

Вперше надруковано в журн. «Україна», 1950, № 3, с. 32—33.

Збереглися два авторизовані рукописи під назвою «На землі англійській». У першому з них (ф. 464, № 2943) — кілька виправлень рукою П. Тичини; текст другого (ф. 464, № 2944) зазнав редакційних скорочень та виправлень стилістичного характеру. На окремому аркуші — запис рукою П. Тичини: «1949. 1950. Оригінал моєї статті про подорож до Англії і перероблена стаття працівником журналу «Україна».

Передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 92—102, за текстом журнальної публікації з незначними скороченнями. Дата: 1950 р.

У жовтні—листопаді 1949 р. П. Тичина у складі делегації СРСР відвідав Англію з нагоди відзначення 25-річчя англійського Товариства культурного зв'язку з СРСР. Делегація брала також участь у роботі Конгресу прихильників миру, який в цей час відбувався у Лондоні. Збереглися нотатки П. Тичини до виступу на конгресі (*Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 166). Після повернення з Англії П. Тичина написав вірші «На конгресі миру» та «Танці на мечі (З шотландського циклу)».

Датується і подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 92—102.

¹ Волгін Вячеслав Петрович (1879—1962) — радянський історик, громадський діяч, академік АН СРСР (з 1930 р.).

² Сурков Олексій Олександрович (1899—1983) — російський радянський поет, громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці (з 1969 р.), лауреат Державної премії СРСР 1946 р.

³ Кабалевський Дмитро Борисович (1904—1987) — російський радянський композитор і диригент, педагог і громадський діяч, народний артист СРСР (з 1963 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1974 р.).

⁴ ...оперу Яначека «Пасербиця». — Мова йде про оперу «Пі пасербиця» (1903) чеського композитора, диригента та педагога Леоша Яначка (1854—1928).

⁵ Влтава — річка в Чехословаччині, ліва притока Лабі (Ельби). На Влтаві розташована Прага.

⁶ Ліндсей Джек (нар. 1900 р.) — англійський письменник, критик, громадський діяч. Перекладав вірші Т. Шевченка (1939). Автор книжки «Світ майбутнього. Щоденник подорожі по Радянському Союзу» (1950) та поетичного циклу «Три листи до Миколи Тихонова» (1950). Нагороджений радянським орденом «Знак Пошани».

⁷ Шпенглер Освальд (1880—1936) — німецький філософ-ідеаліст. У згаданій П. Тичиною книжці «Присмерк Європи» (1918—1922) заперечував історичний прогрес, проголошував занепад європейської культури.

⁸ Прітт Деніс (1887—1972) — англійський прогресивний громадський діяч, юрист. У 1933—1969 рр. — голова англійського ТОВА-

рства культурного зв'язку з СРСР, у 1951—1959 рр. президент англійського Комітету захисту миру.

⁹ Джонсон Х'юлетт (1874—1966) — англійський громадський діяч, доктор теології. В 1931—1963 рр. настоятель Кентерберійського собору. В роки другої світової війни був одним із ініціаторів збирання коштів у фонд допомоги СРСР. У 1948 р. очолював Товариство англо-радянської дружби. З 1950 р. — член Всесвітньої Ради Миру.

¹⁰ ...такі вірші написав. — Мова йде про цикл поезій М. П. Бажана «Англійські враження», що у перекладі М. Заболоцького був надрукований у журналі «Огонек», 1949, № 5, с. 12—13; № 6, с. 22—23.

¹¹ «Огонек» — щотижневий суспільно-політичний та літературно-художній ілюстрований журнал. Виходить у Москві з 1923 р.

¹² ...є першим перекладачем творів Т. Шевченка на англійську мову... — Перекладені Джеком Ліндсеєм поезії Т. Г. Шевченка «Заповіт», «Якби ви знали, панччі», «Сон» («На паящині пшеницю жала»), «Садок вишневий коло хати», «І золотої й дорогої» та «Ой діброво — темний гаю» були опубліковані в журн. «International Literature» (№ 3).

¹³ Підсуха Олександр Миколайович (нар. 1918 р.) — український радянський поет. Збірка «Я хочу миру» вийшла з друку 1949 р.

¹⁴ Бі-Бі-Сі — скорочена назва Британської радіомовної корпорації, підпорядкованої урядовій організації радіомовлення та некомерційного телебачення. Заснована 1927 р., телебачення здійснюється з 1936 р. Використовується для пропаганди проти крайн соціалістичного табору та міжнародного комуністичного і робітничого руху.

ЗА ВИСОКУ ПОЕТИЧНУ МАЙСТЕРНІСТЬ

Вперше у скороченому варіанті надруковано в «Літературній газеті», 1950, 15 червня; повністю вперше — в журн. «Дніпро», 1950, № 7, с. 106—118. З несуттєвими змінами передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 103—123.

Статтю побудовано на матеріалі доповіді на нараді молодих письменників України, що відбулася 7 червня 1950 р. у Києві.

Збереглися чорнові автографи (ф. 464, № 3273, 3274), що становлять первісні варіанти рецензії на збірку поезій Миколи Дашкєва, написаної у зв'язку з підготовкою до виходу молодих письменників. Серед матеріалів архіву П. Тичини зберігся також запис, який проливає світло на історію тексту статті та історію її публікації. «В моєй статтє о двух молодых поэтах — Дашкєве и Горьянове, — записав П. Тичина, — редакция журнала «Дніпро» три года назад выбросила все те места, в которых я говорил о форме поэзии. Наверно, думали, что форма и формализм одно и то же. Как же тогда работать над рукописью... если (не) говорят не только о том, что написано, но и как написано» (ф. 464, № 3555).

Подается за вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 108—118.

¹ Дашкєв Микола Олександрович (1921—1976) — український радянський поет, прозаїк. Збірка віршів «На перевалі» вийшла в друку 1948 р.

² Горьянов Василь Георгійович (нар. 1914 р.) — український радянський поет. Пише російською мовою. Збірка «Зерно» вийшла з друку 1950 р.

³ Гешвенд Федір Романович (1839—1890) — російський інженер. Один з перших розробляв технічні проекти реактивних двигунів. Очевидно, йдеться про книжку Ф. Гешвенда «Загальні основи побудови повітроплавального пароплава» (1887).

⁴ Кибальчич Микола Іванович (1853—1881) — російський революціонер-народоволець, винахідник.

⁵ Петропавлівська фортеця — фортеця в Ленінграді на острові Заячому в дельті річки Невы, збудована на початку XVIII ст. Використовувалась царськом як в'язниця. З 1924 р. — історико-революційний музей. Тепер — філіал музею історії Ленінграда.

⁶ Жуковський Микола Єгорович (1847—1921) — російський вчений, основоположник сучасної гідроаеродинаміки.

⁷ Мещерський Іван Всеволодович (1859—1935) — російський радянський вчений у галузі механіки. Його дослідження стали науковою основою для розв'язання багатьох проблем реактивної техніки, небесної механіки, ракетодинаміки.

⁸ Чаплігін Сергій Олексійович (1869—1942) — російський радянський вчений у галузі теоретичної механіки, гідро- і аеромеханіки, академік АН СРСР (з 1929 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1941 р.).

⁹ Ціолковський Костянтин Едуардович (1857—1935) — російський радянський вчений і винахідник у галузі аеродинаміки, ракетної техніки і теорії міжпланетних сполучень. Основоположник сучасної космонавтики.

¹⁰ ...передсмертний лист Ціолковського.— Див.: Дар Д. В добрий час. Повесть о Константине Циолковском. «Советский писатель», 1948, с. 287.

¹¹ ...правда,— говорив Добролюбов,— є необхідною умовою, але ще не достоїнством твору... — Цитата із статті М. О. Добролюбова «Луч света в темном царстве».

¹² Язон — за грецькою міфологією, герой, що очолив похід аргонавтів у Колхиду за золотим руном.

Медія — дочка царя Колхиди Еста, яка допомогала Язону здобути золоте руно, покохала його. Зраджена ним, вона вбила своїх дітей, народжених від Язона.

¹³ ...образ Прометея, брав до своєї філософської дисертації К. Маркс.— Мова йде про дисертацію К. Маркса: «Відмінність між натурфілософією Демокріта і натурфілософією Епікура», за яку 1841 р. Ієнський університет присудив К. Марксу вчений ступінь доктора філософії. У передмові до цієї праці К. Маркс наводить кілька цитат з трагедії Есхіла «Прометей прикутий», називає Прометея «найблагороднішим святим і мучеником у філософському календарі» (див.: Маркс К., Енгельс Ф. З ранніх творів. К., Держполітвидав УРСР, 1973, с. 22).

¹⁴ «Переді мною волзька синь» — вірш О. Підсухи із циклу «В ім'я життя (Солдатський щоденник)» (1944—1946).

¹⁵ «По улице две бочки ехали: одна с вином, другая пустая...».— Неточна цитата з байки І. А. Крилова (1769—1844) «Две бочки». В оригіналі: «Две бочки ехали; одна с вином, другая пустая...».

¹⁶ Луконія Михайло Кузьмич (1918—1976) — російський радянський поет. П. Тичина, очевидно, має на увазі поезію М. Луконіна «Пришедшем с войны».

¹⁷ «У нас, в СРСР, труд і в місті, і в селі...».— Цитата зі статті М. І. Калініна «Про моральне обличчя нашого народу» (1945).

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1950, 6 липня. З незначними скороченнями передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 124—125.

Статтю написано з нагоди збирання в СРСР підписів під Стокгольмською відозвою-зверненням Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру до народів земної кулі, прийнятим в Стокгольмі в березні 1950 р., в якому було поставлено вимогу заборони атомної зброї, встановлення міжнародного контролю за додержанням цього рішення та оголошення воєнним злочинцем уряду, який вдасться до застосування атомної зброї. Постанова Радянського комітету захисту миру про збір підписів під Стокгольмською відозвою друкувалася в центральних газетах 30 червня 1950 р. Цим подіям П. Тичина присвятив свій вірш «За мир».

Датується і подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 124—125.

¹ Жоліо-Кюрі Фредерік (1900—1958) — французький фізик, громадський діяч, член Французької Академії наук (з 1943 р.), іноземний член АН СРСР (з 1949 р.). Один із засновників Руху прихильників миру. З 1950 р. був головою Всесвітньої Ради Миру. Лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1951 р.

² Верховна Рада СРСР у своїй Заяві... — Заяву Верховної Ради СРСР про схвалення пропозиції Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру про заборону атомної зброї було прийнято на спільному засіданні Рад Союзу і Ради Національностей 19 червня 1950 р.

О ЩАСТЯ, В ПІСНІ ЗАЗВУЧИ!

Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1950, № 9, с. 7—8, як вступне слово до добірки віршів молодих поетів.

Датується і подається за першодруком.

¹ Вайян-Кутюр'є Поль (1892—1937) — французький письменник і політичний діяч. Один із засновників Французької компартії. П. Тичина має на увазі книжку нарисів П. Вайяна-Кутюр'є «Нещастя бути молодим» (1935).

² Миценко (справжнє прізвище Колючкін) Михайло Петрович (нар. 1920 р.) — український радянський поет, прозаїк.

³ Герасименко Юрій Георгійович (нар. 1927 р.) — український радянський поет, прозаїк. Рядок з вірша Ю. Герасименка «Ранок», вміщеного в добірці поезій молодих поетів «О щастя, в пісні зазвучи!», винесено у заголовок до вступного слова П. Тичини.

⁴ Карпенко Микола Іванович (нар. 1925 р.) — український радянський поет.

⁵ Кочевський Віктор Васильович (нар. 1923 р.) — український радянський поет, перекладач, заслужений діяч культури Вірменської РСР.

НА ДРУГІЯ ВСЕСОЮЗНІЯ КОНФЕРЕНЦІЇ
ПРИХИЛЬНИКІВ МИРУ

Вперше надруковано в журн. «Сучасне і майбутнє», 1950, № 10, с. 14—18.

З незначними змінами передруковано у вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 126—138. Дата — 1950 р.

Друга Всесоюзна конференція прихильників миру відбулася 16—18 жовтня 1950 р. в Москві.

Подасться за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 126—138.

¹ ...послався привіт народу Кореї... — Учасники конференції у своїх виступах засуджували американський імперіалізм, який разом з південнокорейською вояччиною у червні 1950 р. розв'язав кровопролитну війну проти КНДР, і висловлювали свою солідарність з корейським народом.

² Тихонов Микола Семенович (1896—1979) — російський радянський поет і громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці (з 1966 р.), лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1957 р. Присвятив П. Тичині вірш з нагоди його 70-ліття — «Павлу Григоровичу Тичині, на смерть українського поета відгукнувся статтею («Літературна Україна», 1967, 19 вересня). П. Тичина переклав два вірші М. Тихонова.

³ Хорова Акакій Олексійович (1895—1972) — грузинський радянський актор, педагог, народний артист СРСР (з 1936 р.).

⁴ Черкасов Микола Костянтинович (1903—1966) — російський радянський актор, громадський діяч, народний артист СРСР (з 1947 р.).

⁵ Врепонт Б. — австралійський поет. П. Тичина цитує його вірш «Ми не позволим!» (переклад російською мовою). Пізніше цей вірш було надруковано у збірці «Поэты мира в борьбе за мир» (М., Гослитиздат, 1951, с. 408—407) з такою передмовою від редакції: «Стихи Б. Врепонта удостоены первой премии на конкурсе, объявленном Советом мира штата Квинсленд на лучшее стихотворение в защиту мира».

⁶ Павленко Петро Андрійович (1899—1951) — російський радянський письменник, лауреат Державних премій СРСР 1941, 1947, 1948, 1950 рр.

⁷ Полевой (справжнє прізвище — Кампов) Борис Миколайович (1908—1981) — російський радянський письменник, громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці (з 1974 р.). Був членом бюро Всесвітньої Ради Миру і Президії Радянського комітету захисту миру.

⁸ Попова Ніна Василівна (нар. 1908 р.) — радянська партійна та громадська діячка. В 1945—1968 рр. — голова Комітету радянських жінок та віце-президент Міжнародної демократичної федерації жінок.

⁹ Вавилов Сергій Іванович (1891—1954) — радянський фізик, громадський і державний діяч, академік (з 1932 р.), президент АН СРСР (з 1945 р.).

¹⁰ Палладін Олександр Володимирович (1885—1972) — український радянський біохімік, академік АН СРСР (з 1942 р.), академік АН УРСР (з 1929 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1955 р.), у 1946—1962 рр. — президент АН УРСР.

¹¹ Куйбішевська ГЕС. — Йдеться про Волзьку ГЕС імені В. І. Леніна — одну з найбільших гідроелектростанцій на Волзі і в світі. Розташована в північній частині Самарської Луки за

0 кілометрів на північ від міста Куйбишева. Будівництво Волзької ГЕС тривало з 1950 по 1957 рр.

¹² Волзька ГЕС — гідроелектростанція імені ХХІІ з'їзду ЦРСР, розташована недалеко від міста Волгограда. Збудована протягом 1951—1962 рр.

¹³ Каховська ГЕС — одна з електростанцій Дніпровського каскаду ГЕС. Розташована біля міста Нової Каховки Херсонської області. Введена в дію у 1955—1956 рр.

¹⁴ Головний Туркменський канал. — Мова йде про Карахумський канал імені В. І. Леніна на півдні Туркменської РСР. Бере початок від Амудар'ї поблизу кордону з Афганістаном. Будівництво було розпочато 1954 р.

¹⁵ Південноукраїнський канал — очевидно, канал Дніпро — Кривий Ріг у Дніпропетровській області УРСР, споруджений 1957—1961 рр. для водопостачання промислового району Криворіжжя.

¹⁶ Північнокримський канал імені Комсомолу України — велика іригаційна споруда на Півдні України, одна з найбільших у країні. Простягається від Каховського водосховища на Дніпрі до міста Керчі на Кримському півострові. Збудований 1956 р.

¹⁷ Малишев Микола Олександрович (нар. 1911 р.) — радянський гідроенергетик, головний інженер проекту Волзької ГЕС імені В. І. Леніна, Герой Соціалістичної Праці (з 1958 р.), лауреат Державної премії СРСР 1951 р.

¹⁸ Саримсаков Ташмухамед Аліювич (нар. 1915 р.) — узбецький радянський математик, громадський діяч, у 1947—1952 рр. — президент Академії наук Узбецької РСР.

¹⁹ Вахшська долина — міжгірна долина по середній та нижній течії річки Вахшу в Таджикиській РСР.

²⁰ «Прошу я тебе, братику мій рідненький...». — Тут і далі П. Тичина цитує думу «Три брати» (варіант із «Сборника українських песен, издаваемых М. Максимовичем», М., 1849, с. 17).

²¹ Магнітка — Магнітогорський металургійний комбінат імені В. І. Леніна, один із перших металургійних комбінатів країни. Розташований у місті Магнітогорську Челябінської області.

²² Ачесон Дін Гудерхем — реакційний державний діяч США, у 1949—1953 рр. — державний секретар США. Один з глашатаїв так званої «атомної дипломатії» та організаторів Атлантичного пакту.

²³ Черчіль Уїнстон Леонард Спенсер (1874—1965) — англійський державний діяч, у 1940—1945 та 1951—1955 рр. — прем'єр-міністр Великобританії. У післявоєнний час був одним із ініціаторів створення воєнно-політичних блоків, спрямованих проти СРСР.

²⁴ Кузнецький басейн — один із найбільших в СРСР вугільних басейнів. Міститься в Кемеровській, частково в Новосибірській області і в Алтайському краї РРФСР.

²⁵ Соколова-Пономарьова Ольга Дмитрівна (1888—1966) — радянський педіатр, академік АМН СРСР (з 1960 р.).

²⁶ Кочемасов Вячеслав Іванович (нар. 1918 р.) — радянський державний діяч. У 1949—1955 рр. — секретар ЦК ВЛКСМ.

²⁷ Даллес Джон Фостер (1888—1959) — державний діяч США, натхненник політики «з позиції сили», спрямованої проти СРСР та інших соціалістичних країн.

²⁸ Макартур Дуглас (1880—1964) — американський військовий діяч, генерал. У 1950—1951 рр. керував операціями збройних американських інтервентів у агресивній війні проти КНДР.

²⁹ Рейно Поль (1878—1966) — політичний діяч Франції.

³⁰ Тарле Євген Вікторович (1875—1955) — радянський історик, академік АН СРСР (з 1927 р.).

³¹ ...про Сигізмунда... — Мова йде про короля Речі Посполитої Сигізмунда III Вожа (1566—1632) — одного з організаторів інтервенції проти Російської держави на початку XVII ст.

³² Лжедмитрій I (?—1606) — політичний авантюрист-самозванець, який видавав себе за царевича Дмитрія Івановича.

³³ ...забула про Наполеона. — Мається на увазі поразка Наполеона I у війні 1812 р. проти Росії.

³⁴ ...на Другий Всесвітній конгрес прихильників миру... — Конгрес відбувся 16—22 листопада 1950 р. у Варшаві.

³⁵ ...рішення Празької сесії бюро Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру... — Сесія відбулася під час Першого Всесвітнього конгресу прихильників миру у квітні 1949 р.

НАШЕ ПОЧЕСНЕ ЗАВДАННЯ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1950, 23 листопада.

У відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР зберігається авторизований машинопис статті (ф. 138, № 15) з численними виправленнями стилістичного характеру, більшість яких було враховано в першодруці.

Подається за першодруком.

¹ У дві декади українського мистецтва і літератури в столиці нашої Батьківщини Москві... — Йдеться про другу декаду українського мистецтва і літератури в Москві, що відбулася 15—20 червня 1951 р.

² ...з часу першої декади... — Перша декада українського мистецтва в Москві відбулася 11—22 березня 1936 р.

³ Дмитерко Любомир Дмитрович (1911—1985) — український радянський письменник.

⁴ Палійчук Борис Дмитрович (нар. 1913 р.) — російський радянський поет. Живе і працює на Україні.

⁵ Вишеславський Леонід Миколайович (нар. 1914 р.) — російський радянський поет. Живе і працює на Україні.

⁶ Ревуцький Лев Миколайович (1889—1977) — український радянський композитор, педагог, музично-громадський діяч, народний артист СРСР (з 1944 р.), академік АН УРСР (з 1957 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1969 р.).

⁷ Філіпенко Аркадій Дмитрович (1911—1983) — український радянський композитор, народний артист УРСР (з 1969 р.), лауреат Державної премії СРСР 1949 р. Автор музичних творів на слова П. Тичини.

⁸ Козидький Пилип Омелянович (1893—1960) — український радянський композитор, педагог, музично-громадський діяч. Автор музичних творів на слова П. Тичини.

⁹ Штогаренко Андрій Якович (нар. 1902 р.) — український радянський композитор, педагог, народний артист СРСР (з 1972 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1982 р.), лауреат Державних премій СРСР 1946 та 1952 рр.

¹⁰ Майборода Георгій Іларіонович (нар. 1913 р.) — український радянський композитор, музично-громадський діяч, народний артист СРСР (з 1960 р.). Автор музичних творів на слова П. Тичини. Можливо, в статті мова йде про Платона Іларіоновича Майбороду (нар. 1918 р.) — українського радянського композитора, народного артиста СРСР (з 1979 р.), лауреата Державної премії СРСР 1950 р.

¹¹ Шовкуненко Олексій Олексійович (1884—1974) — український радянський живописець, народний художник СРСР (з 1944 р.), дійсний член Академії мистецтв СРСР (з 1947 р.). Був другом П. Тичини, написав його портрет. П. Тичина присвятив художнику поезію «Перед картинами Олексія Шовкуненка» (1967).

¹² Хмелько Михайло Іванович (нар. 1919 р.) — український радянський живописець, народний художник УРСР (з 1963 р.).

¹³ Яблонська Тетяна Нилівна (нар. 1917 р.) — український радянський живописець, народний художник СРСР (з 1982 р.), дійсний член Академії мистецтв СРСР (з 1975 р.).

¹⁴ Григор'єв Сергій Олексійович (нар. 1910 р.) — український радянський живописець і графік, дійсний член Академії мистецтв СРСР (з 1958 р.), народний художник СРСР (з 1974 р.).

¹⁵ Третьяковська галерея — Державна Третьяковська галерея у Москві, найбільший в СРСР музей російського дожовтневого і радянського мистецтва. Заснований 1892 р. російським культурним діячем, дійсним членом Петербурзької Академії мистецтв (з 1893 р.) Павлом Михайловичем Третьяковим (1832—1898).

¹⁶ Воронько Платон Микитович (нар. 1913 р.) — український радянський поет.

¹⁷ Добровольський Володимир Анатолійович (нар. 1918 р.) — російський радянський письменник. Живе і працює на Україні. Лауреат Державної премії СРСР 1948 р.

¹⁸ Стельмах Михайло Панасович (1912—1983) — український радянський письменник, громадський діяч, академік АН УРСР (з 1978 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1972 р.), лауреат Державної премії СРСР 1951 р.

¹⁹ Шпорта Ярослав Платович (1922—1956) — український радянський поет.

²⁰ Тудор Степан (літературний псевдонім Степана Посиповича Олексюка; 1892—1941) — український радянський письменник, літературознавець і громадський діяч.

²¹ Гаврилюк Олександр Якович (1911—1941) — український радянський письменник.

²² Галан Ярослав Олександрович (1902—1949) — український радянський письменник. Загинув від рук націоналістично-клерикальної агентури Ватикану у Львові.

²³ Козлянюк Петро Степанович (1904—1965) — український радянський письменник і громадський діяч.

²⁴ Собко Вадим Миколайович (1912—1981) — український радянський письменник. Його роман «Запорука миру» (1950) відзначений Державною премією СРСР 1951 р.

²⁵ Ваш Яків (літературний псевдонім Якова Васильовича Башмака; 1908—1986) — український радянський письменник.

²⁶ Гурєв Олексій Іванович (нар. 1913 р.) — український радянський письменник.

²⁷ Байдебура Павло Андрійович (1901—1985) — український радянський письменник.

- ²⁸ Мічурін Іван Володимирович (1855—1935) — радянський біолог, один з основоположників наукової селекції плодово-ягідних та інших культур в СРСР.
- ²⁹ Козаченко Василь Павлович (нар. 1913 р.) — український радянський письменник.
- ³⁰ Мико Мико Василь Петрович (нар. 1902 р.) — український радянський письменник.
- ³¹ Дольд-Михайляк Юрій (літературний псевдонім Юрія Петровича Михайлика; 1903—1966) — український радянський письменник.
- ³² Збанацький Юрій Оліферович (нар. 1913 р.) — український радянський письменник, Герой Радянського Союзу (з 1944 р.).
- ³³ Кондратенко Віктор Андрійович (нар. 1911 р.) — російський радянський поет. Живе і працює на Україні.
- ³⁴ «Советская Украина» — у 1948—1951 рр. — альманах, у 1952—1963 рр. — щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал, орган Спілки письменників України. З 1963 р. виходить під назвою «Радуга».
- ³⁵ ...видати «Антологію української радянської поезії» російською мовою. — Двотомне видання «Антологии украинской поэзии» вийшло з друку 1958 р. (М., Гослитиздат).
- ³⁶ Познанська Марія Аввакумівна (нар. 1917 р.) — українська радянська поетеса. Пише переважно для дітей молодшого віку.
- ³⁷ Дубов Микола Іванович (1910—1983) — російський радянський письменник. Жив і працював на Україні. Автор п'єс та повістей, присвячених проблемам виховання.
- ³⁸ Ткаченко Валентина Данчівна (1920—1970) — українська радянська поетеса. Писала вірші для дітей.
- ³⁹ Багмут Іван Андріанович (1903—1975) — український радянський письменник.
- ⁴⁰ Кравець Олеся (Людмила Йосипівна; нар. 1924 р.) — українська радянська письменниця. Автор книжок для дітей та молоді.
- ⁴¹ Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович (1778—1843) — український письменник. Основоположник художньої прози в новій українській літературі.
- ⁴² Свидницький Анатолій Патрикійович (1834—1871) — український письменник.
- ⁴³ Васильченко (справжнє прізвище — Павасенко) Степан Васильович (1879—1932) — український радянський письменник і педагог.
- ⁴⁴ Руданський Степан Васильович (1833—1873) — український поет-демократ.
- ⁴⁵ Тесленко Архип Юхимович (1882—1911) — український письменник, представник критичного реалізму в українській прозі початку ХХ ст.
- ⁴⁶ Новиченко Леонід Миколайович (нар. 1914 р.) — український радянський літературознавець, критик, академік АН УРСР (з 1985 р.), автор праць з теорії соціалістичного реалізму та історії української літератури, зокрема книг про Т. Шевченка, М. Рильського, П. Тичину та ін. За книгу про творчість П. Тичини «Поезія і революція» (1956) удостоєний премії АН СРСР імені В. Г. Белінського.
- ⁴⁷ «Літературна газета» — орган Спілки письменників України, заснований 1927 р. у Києві. З грудня 1930 р. виходила

у Харкові, з 1934 р.— знову в Києві. В 1941—1945 рр.— під назвою «Література і мистецтво» видавалася у Ворошиловграді, Уфі, Москві, Харкові, з 1944 р.— в Києві. Протягом 1945—1962 рр. знову називалася «Літературна газета», з 1962 р.— «Літературна Україна». Виходить один раз на тиждень.

ІВАН ВАЗОВ

Вперше надруковано у вид.: *Вазов І.* Під ігом. Переклад з болгарської. Під редакцією П. Тичини. К., «Радянський письменник», 1950, с. 5—8.

Датується і подається за вид.: *Тичина Павло.* Твори в шести томах, т. 6, с. 139—145.

¹ Вазов Іван (1850—1921) — болгарський письменник і громадський діяч. Представник критичного реалізму в болгарській літературі. Автор революційно-патріотичних віршів, поем. Активний учасник національно-визвольної боротьби в Болгарії в 70-ті роки XIX ст. П. Тичина з великим пієтетом ставився до класика болгарської літератури, писав про нього, перекладав його поезії, присвятив йому вірш «Вазов в Одесі». За редакцією П. Тичини вийшли збірки оповідань Вазова (1950 і 1954 рр.).

² Квітневе повстання 1876 року — національно-визвольне й антифеодалне повстання в Болгарії 20 квітня — 20 травня 1876 р. Незважаючи на поразку, Квітневе повстання захитало турецьке панування в Болгарії, стало одним з приводів до російсько-турецької війни 1877—1878 рр., внаслідок якої Болгарію було визволено від турецького панування.

³ «Багато які з епізодів роману...». — Цитата із спогадів І. Вазова (див. *Шишмановъ Ив. Д.* *Ив. Вазовъ. Спомена и документи.* Софія. Издава Българската Академия на наукитѣ. 1930, с. 238).

⁴ Левський (справжнє прізвище — Іванов) Васил (1837—1876) — болгарський революційний демократ. Один з керівників національно-визвольної боротьби в Болгарії, зокрема Квітневого повстання 1876 р.

⁵ «Я мав не одну,— пише він,— а десять назв...». — Цитата із спогадів І. Вазова (див.: *Шишмановъ Ив. Д.* *Ив. Вазовъ. Спомена и документи*, с. 238).

⁶ ...на престолі сидів німецький ставлений Фердинанд.— Мова йде про Фердинанда I Кобурзького (1861—1948) — з 1887 р. князя, а з 1908 до 1918 р. царя Болгарії, який посилив германський вплив у Болгарії. Під тиском революційного руху в країні зрікся престолу.

⁷ ...коли спалахнула Балканська війна... — Йдеться про першу Балканську війну 1912—1913 рр. між країнами Болгарського союзу — Болгарією, Сербією, Грецією та Чорногорією, з одного боку, і Туреччиною — з другого. Відбувалася в умовах посилення національно-визвольного руху проти поневолених Туреччиною народів Балканського півострова, і хоч велася в інтересах монархічних та буржуазно-націоналістичних кіл, завершила визволення балканських народів від турецького ярма.

⁸ «Работническо дело» — щоденна газета ЦК Болгарської комуністичної партії. Виходить у Софії з березня 1927 р.

⁹ ...високо ставить творчість Івана Вазова О. М. Горький.— Мається на увазі стаття М. Горького «Изда-лека» (1912) (див.: *Горький М.* Несобранные литературно-критиче-

ские статьи. М., Гослитгиздат, 1941, с. 451—456, цитовані рядки — на стор. 452).

¹⁰ Павлов Тодор Димитров (1890—1977) — болгарський філософ-марксист, громадський і політичний діяч, академік (з 1945 р.), президент (1947—1962, з 1962 р. — почесний президент) Болгарської Академії наук, член Академії мистецтв СРСР (з 1959 р.), іноземний член АН СРСР (з 1947 р.), двічі Герой Соціалістичної Праці НРБ (1960, 1965). Автор праць з діалектичного та історичного матеріалізму, естетики, мовознавства, літературознавства, історії, болгарської філософської думки. Вагато писав про І. Вазова, зокрема статті: «Народни поет Иван Вазов» (див.: *Иван Вазов*. Двадесет и пет години от смъртта му. (Юбилеен лист). София, 1946); «Иван Вазов — народен поет-класик» (див.: *Павлова Т.* Български поети и писатели. София, Вългарски писател, 1948, с. 66—87). Можливо, П. Тичина має на увазі також інші праці Т. Павлова, присвячені творчості І. Вазова.

¹¹ Державін Микола Севастьянович (1877—1953) — радянський історик, славіст, філолог і громадський діяч, академік АН СРСР (з 1931 р.), автор праці «Иван Вазов. Жизнь и творчество» (М.—Л., Академия наук СССР, 1948) та інших досліджень і статей про І. Вазова.

¹² Прихильні відзиви Олександра Фадеева... — Очевидно, йдеться про лист президії СПР СРСР, надісланий на ім'я голови Спільки болгарських письменників Людмила Стоянова з нагоди 25-річчя від дня смерті Івана Вазова і підписаний О. Фадеевим, К. Симоновим та Б. Горбатовим. В листі дано високу оцінку творчості І. Вазова, зокрема роману «Під ігом», який названо всесвітньовідомим твором, улюбленим слов'янськими читачами («Литературная газета», 1946, 28 вересня).

¹³ ...у Людмила Стоянова, який називає роман Вазова твором «великого ідейно-виховавчого значення... — Очевидно, у статті наведено цитату з доповіді Л. Стоянова «Иван Вазов и Русия», виголошеної 6 липня 1950 р. на науковій сесії Волгарської Академії наук з нагоди 100-річчя з дня народження І. Вазова (див.: Иван Вазов. Сборник по случаю 100 години от рождения му. София, 1950, с. 155). Можливо, П. Тичина має на увазі також інші висловлювання Л. Стоянова про виховне значення роману «Під ігом».

КОСТА ХЕТАГУРОВ

Вперше надруковано у вид.: *Хетагуров К.* Осетинська ліра. Переклад за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав України. 1950, с. 5—17.

З незначними скороченнями передруковано у вид.: *Тичина Павло.* Твори в шести томах, т. 6, с. 146—159.

Зберігся чистовий автограф статті (ф. 464, № 2951), без назви і без дати, з поодинокими виправленнями стилістичного характеру. На відміну від першодруку в автографі майже всі цитати з поезій К. Хетагурова (крім тих, що були перекладені П. Тичиною) наведено у перекладах російською мовою з посиланням на відповідну сторінку, строфу (або рядок) видання «Осетинская лира» (М., «Художественная литература», 1939), очевидно, з тієї причини, що робота над українськими перекладами віршів К. Хетагурова на той час ще не була здійснена.

В архіві письменника зберігся також авторизований машинопис перекладу статті російською мовою (переклад С. Григоровича)

з датою — 1959 р. (ф. 464, № 2959), що призначався для публікації у ювілейному збірнику, присвяченому 100-річчю від дня народження осетинського поета. Про це свідчать лист і телеграма директора Осетинського науково-дослідного інституту Х. Черджієва до П. Тичини від 3 та 4 червня 1959 р. з проханням взяти участь у ювілейному виданні.

Датується і подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 146—159.

¹ Хетагуров Коста (Костянтин Леванович; 1859—1906) — осетинський письменник і громадський діяч, революціонер-демократ. Основоположник осетинської художньої літератури і літературної мови. П. Тичина багато зробив для популяризації творчості К. Хетагурова на Україні. Він переклав низку віршів осетинського поета. 1940 р. за ініціативою П. Тичини було розпочато підготовку видання «Осетинської ліри» українською мовою. Перервана під час війни робота поновилася в 50-ті роки. Про великий внесок українського поета у справу здійснення цього видання свідчать матеріали його архіву: машинопис та рукопис перекладів поезій К. Хетагурова з зауваженнями та виправленнями П. Тичини, списки перекладачів, складені П. Тичиною, їхні листи до нього тощо (ф. 464, № 10 067).

² «Кубадж» — поема К. Хетагурова, написана 1888 р., українською мовою перекладена П. Тичиною.

³ «Перед судом» — поезія, написана російською мовою 1893 р.

⁴ Засенко Олексій Єлсейович (нар. 1907 р.) — український радянський літературознавець і літературний критик. Літературну діяльність почав у кінці 20-х років як прозаїк і поет. Автор праць з історії доживотної і радянської української літератури.

⁵ «Севорный Кавказ» — приватна газета, виходила у Ставрополі з 1885 до 1906 р.

⁶ ...він вступає до Петербурзької Академії художеств.— В Петербурзькій Академії мистецтв К. Хетагуров павчався протягом 1881—1824 років.

⁷ Крижанівський Степан Андрійович (нар. 1911 р.) — український радянський поет і літературознавець.

⁸ Масенко Тересь Германович (1903—1970) — український радянський поет і перекладач.

⁹ ...на відкритті пам'ятника М. Ю. Лермонтову Коста Хетагуров виступив із своїм твором... — Йдеться про вірш «Перед пам'ятником М. Ю. Лермонтову», написаний російською мовою 1899 р.

¹⁰ Процес Дрейфуса — сфабрикована 1894 р. французькою реакційною воляччиною судова справа офіцера французького генерального штабу А. Дрейфуса, єврея за національністю, якого безпідставно звинувачували у шпигунстві на користь Німеччини і засудили на довічне ув'язнення. Боротьба навколо справи А. Дрейфуса призвела до політичної кризи. Під тиском демократичної громадськості А. Дрейфуса 1899 р. було помилувано, а 1900 р. цілком реабілітовано.

¹¹ «Одесский листок» — щоденна політична, літературна та комерційна газета ліберально-буржуазного спрямування, виходила в Одесі з 1880 до 1917 р.

¹² «Юг» — газета, що виходила в Херсоні.

¹³ ...з викривтям перекручення.— Мова йде про допис К. Хетагурова «Письмо в редакцию газеты «Юг», надрукований 21 серпня 1899 р.

¹⁴ «Казбек» — приватна газета, що виходила в Владикавказі з 1895 по 1906 р. Під час перебування в Херсоні К. Хетагуров надрукував у газеті «Казбек» статті: «Зид (письмо к землякам)» (1899, 29 грудня) та «Избави, бог, и нас от атакых судей» (1900, 13 та 15 лютого).

¹⁵ ...другий збірник осетинських поезій Коста Хетагурова «Ирон фандир»... — «Ирон фандир» («Осетинська ліра») вийшла 1899 р.

¹⁶ Плещеев Олексій Миколайович (1825—1893) — російський письменник, критик і перекладач. За участь у гуртку М. В. Петрашевського у 1849—1858 рр. перебував на засланні.

¹⁷ ...«нема жодного визначного російського поета останнього часу...» — цитата з рецензії М. Добролюбова «Стихотворения А. Н. Плещеева» (1858).

¹⁸ «Не вір» — «Не вір, що я забув...» — поезія К. Хетагурова написана російською мовою 1896 р.

¹⁹ «Друзьям-приятелям» — повна назва «Друзьям-приятелям і всім, хто набридає мені сльозоточивим порадам», поезія написана російською мовою, опублікована 1901 р.

²⁰ «Якби» — «О, якби» — поезія із збірки «Осетинська ліра» (1899), українською мовою перекладена П. Тичиною.

²¹ Скляр Феодан Федорович (1903—1979) — український радянський літературознавець, перекладач.

²² «Зима» — поезія К. Хетагурова із збірки «Осетинська ліра» (1899), українською мовою переклав П. Тичина.

²³ Олександр III (1845—1894) — російський імператор (з 1881 р.). Виразив інтереси найконсервативніших кіл дворянства, насадив у країні великодержавний шовінізм, переслідував культуру національних меншостей.

²⁴ Новицький Олекса Миколайович (нар. 1914 р.) — український радянський поет, перекладач, автор статей про взаємозв'язки української літератури з літературами братніх народів СРСР.

²⁵ ...вдалося помістити в газеті «Северний Кавказ» правдиву інформацію... — Можливо, П. Тичина має на увазі відомості про публіцистичну діяльність К. Хетагурова, вміщені у вступній статті до вид.: Коста. Публицистика. Избранные статьи. Орджоникидзе, 1941 (с. 27).

²⁶ Гончарук Захар Власович (нар. 1921 р.) — український радянський поет і перекладач.

²⁷ «Я так її, я так люблю...» — Цитата з поезії Т. Шевченка «Сон» («Гори мої високі...») (1847).

²⁸ Казбеги Олександр Михайлович (1848—1893) — грузинський письменник.

²⁹ Кіпіані Михайло Заалович (?—1891) — грузинський громадський діяч і публіцист, друг К. Хетагурова. На смерть М. Кіпіані К. Хетагуров написав вірш «Біля труни».

³⁰ «Привіт» — поезія, написана російською мовою. Українською мовою переклав П. Тичина.

³¹ Лещенко Мирослава Пилипівна (нар. 1923 р.) — український радянський критик, перекладачка.

³² Дорошко Петро Онуфрійович (нар. 1910 р.) — український радянський поет, прозаїк, перекладач.

³³ ...загадаємо хоча б подібний вислів у Шота Руставелі... — Очевидно, маються на увазі рядки з поеми Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі»: «Ліпше смерть, достойна слави, аніж зганьблене життя».

Вперше надруковано в перекладі українською мовою під редакційною назвою «Аветик Исаакян» у вид.: *Тичина Павло*. Читая, думаю, нотую, с. 88—93. Мовою оригіналу із збереженням редакційної назви друкується вперше за автографом (ф. 464, № 2969).

Автограф чорновий, без назви і без дати, писаний фіолетовим чорнилом та звичайним олівцем на 14 аркушах паперу різного гатунку, густо правлений чорнилом (виправлення первісного походження) та різнокольоровими олівцями (виправлення пізнішого часу). Частина тексту на стор. 7, починаючи від слів: «Исаакян жалкує...» і до слів: «Пісня грузинського гусана» включно, писано українською мовою.

В архіві П. Тичини зберігаються також автографи варіантів початку статті — № 2970 (5 арк.) та № 2971 (3 арк.), а також підготовчі матеріали (№ 2973).

Робота над статтею не завершена. Про це свідчать окремі смислові повтори та неузгодженості в тексті.

Датуються орієнтовно на підставі палеографічних особливостей автографів (гатунок паперу, перо, чорнило).

¹ «Я в жизни злобой ранен был...». — Цитата з поезії А. Исаакяна «Объят прохладой горный дол...» (1895). Тут і далі поезії А. Исаакяна цитуються за вид.: *Исаакян А. Избранные стихи*. М., Гослитиздат, 1945. Розрядка в цитатах — П. Тичини.

² Блок Александр Александрович (1880—1928) — російський поет.

³ «Я песни цел в унынье мрачном...». — Цитата з поезії А. Исаакяна без назви, що починається цими рядками (1891).

⁴ «Я болец, как небо болеет грозой...». — Цитата з поезії А. Исаакяна «Я болен, родная, истерзан душой...» (1895).

⁵ Зв'язицієва Віра Клавдіївна (1894—1972) — російська радянська поетеса і перекладачка.

⁶ ...великий предшественник Исаакяна. — Мова йде про Х. Абовяна та його роман «Ранн Вірменії».

⁷ «Что мне весны зеленая парча?» — Цитата з поезії А. Исаакяна «Ты не поймешь» (1902).

⁸ «Огни предрассветные, солнце пророча...». — Цитата з поезії Лесі Українки «Досвітні вогні» (1892) в російському перекладі.

⁹ «Сильней царя — оно владыкой...». — Цитата з вірша Важа Пшавели «Слово» (1894).

¹⁰ ...стих о том, что меч жаждет мести. — Йдеться про вірш Важа Пшавели «Жалоба меча» (1892).

¹¹ Бараташвілі Ніколаз Мелітонович (1817—1845) — грузинський поет. Поезію «Мерані» написав 1842 р.

¹² «Я в сердце раны Родины ношу». — Рядок з поезії А. Исаакяна «Ты не поймешь» (1908).

¹³ ...сам Ованнес Ионисиян сказал... — Очевидно, мається на увазі легенда О. Іоаннісяна «Цар Артавазд» (1887).

¹⁴ «Путь бескрайний...». — Цитата з поезії А. Исаакяна «Ночь, Мороз...» (1892).

¹⁵ «О Колокол свободы...». — Цитата з поезії А. Исаакяна «Колокол свободы...» (1903).

¹⁶ Бальмонт Костянтин Дмитрович (1867—1942) — російський поет-символіст.

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1951, 1 лютого.
Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3840).

Ювілейний вечір, присвячений 60-річчю П. Тичини, організований АН УРСР та Спілкою радянських письменників України, відбувся 27 січня 1951 р. в Києві у Колоніальному залі Української державної філармонії. Вступне слово на вечорі вголосив М. Бажан. З доповіддю про творчий шлях П. Тичини виступив М. Рильський, з доповіддю «Поет-новатор» — Л. М. Новиченко.

Датується і подається за першодруком.

¹...за ту високу нагороду, яку я одержав... — За видатні заслуги в галузі художньої літератури і в зв'язку з 60-річчям П. Тичини було нагороджено орденом Леніна.

(СТАТТЯ, ПРИСВЯЧЕНА 80-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

Вперше надруковано разом з текстами двох інших виступів про Лесю Українку (1946 та 1961 рр.) під назвою «Три слова про Лесю Українку» у вид. *Тичина Павло*. З минулого в майбутнє, с. 78—80.

Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3665). Назви і дати в автографі немає.

Датується орієнтовно за часом відзначення 80-річчя від дня народження Лесі Українки.

Подається за автографом (№ 3665).

¹ Жемайте Юлія Антонівна (справжнє прізвище — Жімантене; 1845—1921) — литовська письменниця і громадський діяч, видатна представниця критичного реалізму в литовській літературі. Народилася у Жемаїті — західній частині Литви, звідси походить її псевдонім Жемайте.

² Лу Сін ь (справжнє ім'я та прізвище Чжоу Шужень, 1881—1936) — китайський письменник, публіцист, громадський діяч, демократ, основоположник сучасної китайської літератури.

³ Пчілка Олена (1849—1930) — українська письменниця, мати Лесі Українки.

⁴ «Вставай, хто живий, в кого думка повстала!» — Цитата з поезії Лесі Українки «Досвітні вогні» (1892).

⁵ «Осіння пісня» — опіска. Мова йде про фантастичну драму «Осіння казка» (1905).

⁶ «...в поезії я тепер обдарована несподіваною гармонією пастрою моєї музи з громадським настроєм...». — Цитата з листа Лесі Українки до А. Ю. Кримського від 16 листопада 1905 р. (*Українка Леся*. Збір. творів у 12-ти томах. К., «Наукова думка», 1979, т. 12, с. 138).

НА ЧЕТВЕРТОМУ КОНГРЕСІ СПІЛКИ
БОЛГАРО-РАДЯНСЬКОЇ ДРУЖБИ

Вперше надруковано під назвою «Непорушна болгаро-радянська дружба (З щоденника делегата)» в журн. «Сучасне і майбутнє», 1951, № 4, с. 5—12. Скорочені варіанти статті українською мовою під назвою «Болгарські нотатки» надруковано в газ. «Радянська Україна», 1951, 23 травня, російською мовою під назвою «В Болгарии» — в журн. «Славяне», 1951, № 5, с. 48—50. У газеті

«Радянська Україна» стаття подавалася з такою редакційною передмовою: «Навесні в столиці Народної Болгарії — Софії відбувся четвертий конгрес Спільки болгаро-радянської дружби. На конгрес з Радянського Союзу була запрошена делегація в складі: Сергія Павловича Толстова (голова делегації), Акакія Олексійовича Хорави і поета-академіка Павла Григоровича Тичини. Нижче друкуємо в скороченому вигляді враження П. Г. Тичини про роботу конгресу і зміцнення радянсько-болгарської дружби».

Повністю під назвою «На четвертому конгресі Спільки болгаро-радянської дружби» з окремими несуттєвими скороченнями статтю вміщено у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 161—178.

Збереглися два неповні чорнові автографи російською мовою. У першому з них (ф. 464, № 2955) — первісний начерк статті. Текст густо правлений чорнилом та різнокольоровими олівцями. На деяких аркушах помітки російською та українською мовами типу: «мій виступ» (далі пропуск вільного місця); «перенести»; «назвать их»; «нтб» та ін. Окремих аркушів (шостого—восьмого за авторською нумерацією та останнього) бракує.

Ще один чорновий автограф російською мовою (ф. 464, № 2956) відбивав наступний етап роботи над текстом статті. В автографі також багато виправлень різних шарів чорнилом та різнокольоровими олівцями і так само бракує кількох аркушів (29—32 та останнього). Виправлення, зроблені в автографі № 2955, тут враховано. Автограф загорнутий у жовтуватий папір з написом червоним олівцем: «Болгарія. 1951».

Збереглися також авторизовані машинописи статті російською (ф. 464, № 2957) та українською (ф. 464, № 2958) мовами. У першому — вставка рукою П. Тичини: «У моєму виступі (перед кінцем) після слів (див. стор. 14 унизу): «З особливою радістю хочу тут відзначити особисту дружбу поміж сучасними українськими письменниками й сучасними письменниками болгарськими» — треба вставити: «В конце своего слова я передал в президиум, как гостинец от украинских писателей, несколько десятков экземпляров книг рассказов Ивана Вазова, а также романа его «Под игмом», которые только что вышли в Киеве в украинском переводе».

В машинописі статті українською мовою (ф. 464, № 2958) це доповнення враховано.

Подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 161—178.

¹ ...в збірнику, мною привезеному з Києва... — Мова йде про збірник «Последната им дума», Софія, 1948.

² Попов Антон (1915—1942) — болгарський письменник, публіцист, політичний діяч-антифашист. Цитата з листа А. Попова подається за збірником «Последната им дума», с. 119.

³ Толстов Сергій Павлович (1907—1976) — радянський історик-сходознавець, етнограф та археолог.

⁴ «О плот священный мира с нами рядом...» — Цитата з поезії болгарського поета і перекладача Николая Марангозова (1900—1967) «До відповіді».

⁵ д'Арбусье Габріель (нар. 1908 р.) — діяч національно-визвольного руху у французьких колоніях Африки. 1949 р. брав участь у підготовці та роботі Всесвітнього конгресу прихильників миру в Парижі. Під час Всесоюзної конференції прихильників миру в Москві у серпні 1949 р. відвідав Радянський Союз. У статті П. Тичина наводить цитату з виступу д'Арбусье на першій сесії Всесвітньої Ради Миру, яка відбувалася 21—26 лютого 1951 р.

в Берліні. Текст виступу д'Арбусь надруковано в газеті «Правда», 1951, 24 лютого.

⁶ Репачі Леоніда — італійський письменник, учасник Руху Опору. Текст виступу Л. Репачі на першій сесії Всесвітньої Ради Миру надруковано в газ. «Правда», 1951, 2 березня.

⁷ ...сказав Ерєнбург... — Текст виступу І. Ерєнбурга надруковано в газ. «Правда», 1951, 25 лютого.

⁸ ...сказав Джеймс Кроутер... — Текст виступу Дж. Кроутера на першій сесії Всесвітньої Ради Миру надруковано в газ. «Правда», 1951, 2 березня.

⁹ ...сказав Корнійчук... — Виклад промови О. Корнійчука на першій сесії Всесвітньої Ради миру друкувався в «Літературній газеті», 1951, 27 лютого, та інших газетах.

¹⁰ Садов'яну Міхайл (1880—1961) — румунський письменник, громадський діяч. Активний борець за мир, лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1961 р.

¹¹ Пакт миру — міжнародний договір про зміцнення миру, пропозицію про укладення якого п'ятьма великими державами — СРСР, США, КНР, Великобританію і Францією — було висунуто 1949 р. делегацією Радянського Союзу на сесії Генеральної Асамблеї ООН. Проте радянська пропозиція зустріла протидію держав — членів НАТО та країн, що дотримувалися їхнього політичного курсу. На підтримку Пакту миру виступила Всесвітня Рада Миру («Звернення Всесвітньої Ради Миру про укладення Пакту миру», прийняте у лютому 1951 р.) та Конгрес народів на захист миру (Відень, 1952).

¹² «Сколько в тебе человечности, русский народ!». — Тут і далі П. Тичина наводить цитати з поезії Л. Стоянова «Русскому народу» (1948; переклад В. Потапової).

¹³ ...збірка болгарських віршів у російському перекладі. — Можливо, мова йде про вид: Поэзия борьбы и победы. М., Издательство иностранной литературы, 1950.

¹⁴ Поптомов Владимир Томов (1890—1952) — діяч болгарського робітничого руху, державний та політичний діяч НРБ. У 50-х роках заступник Голови Ради Міністрів НРБ.

¹⁵ Нейчев Минчо — на той час голова Спілки болгаро-радянської дружби.

¹⁶ Живков Тодор Христов (нар. 1911 р.) — діяч болгарського і міжнародного комуністичного руху, політичний і державний діяч Народної Республіки Болгарії. З 1950 р. — секретар, з березня 1954 р. — перший секретар ЦК БКП. 1962—1971 рр. — одночасно голова Ради Міністрів, з 1971 р. — голова Державної Ради НРБ, Герой Соціалістичної Праці НРБ (з 1961 р.), Герой НРБ (з 1971 р.), Герой Радянського Союзу (з 1977 р.).

¹⁷ Козовський Фердинанд Тодоров (1892—1965) — болгарський партійний і державний діяч.

¹⁸ Наджаків Георгій Стефанов (1896—1981) — болгарський фізик, громадський діяч, академік Болгарської Академії наук (з 1945 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1967 р.), народний діяч науки (з 1963 р.), іноземний член АН СРСР (з 1958 р.).

¹⁹ Кім Ір Сен (нар. 1912 р.) — діяч корейського і міжнародного комуністичного руху, державний і політичний діяч КНДР. З 1948 р. (після утворення КНДР) — голова кабінету міністрів КНДР, з 1972 р. — президент КНДР; Генеральний секретар ЦК Трудової партії Кореї.

²⁰ Готвальд Клемент (1896—1953) — діяч чехословацького

й міжнародного комуністичного руху, політичний і державний діяч Чехословаччини. З 1948 р. був президентом Чехословаччини. У 1929—1945 рр.— Генеральний секретар ЦК КП Чехословаччини.

²¹ Берут Болеслав (1892—1956) — діяч польського і міжнародного робітничого руху. В 1947—1952 рр.— президент, 1952—1954 рр.— голова Ради Міністрів ПНР; з 1948 р.— Генеральний секретар ЦК Польської робітничої партії (ППР), після утворення ПОРП (грудень 1948 р.) — голова ЦК, з 1954—перший секретар ЦК ПОРП.

²² Пік Вільгельм (1876—1960) — діяч німецького і міжнародного комуністичного руху, державний і політичний діяч НДР. В 1946—1954 рр. один з двох голів СЄПН (поряд з О. Гротеволем). З 1949 р.— член Політбюро ЦК СЄПН. З часу утворення НДР (1949) — її президент. Герой Праці НДР (з 1951 р.).

²³ Георгіу-Деж Георгі (1901—1965) — діяч румунського комуністичного руху, державний діяч Румунської Народної Республіки (тепер СРР). З 1945 р.— Генеральний (з 1955 — перший) секретар ЦК КНР. В 1952—1955 рр.— голова Ради Міністрів, з 1961 — голова Державної Ради РНР. Двічі Герой Соціалістичної Праці РНР.

²⁴ Вапцаров Никола Йонков (1909—1942) — болгарський поет, літературний критик, драматург, революційний діяч. Розстріляний за антифашистську діяльність. Посмертно нагороджений Міжнародною премією Миру 1953 р.

²⁵ Спасов Цветан (1919—1944) — болгарський поет. Активний учасник антифашистського руху. Загинув від рук фашистів.

²⁶ ...«тільки народна революція покликана дати масам цілковиту свободу». — Цитата зі статті Х. Ботева «Єдиний рятунок — у революції» (Ботева Х. Избранное. М., Гослитиздат, 1948, с. 175).

²⁷ Кирило і Мефодій — брати Костянтин (у ченцях Кирило; 827—869) та Мефодій (близько 815—885) родом із Солуні (Македонія), проповідники православної християнської релігії, з діяльністю яких пов'язаний розвиток писемності у слов'янських народів.

²⁸ Золота епоха болгарської літератури часів Симеона... — Часи царювання Симеона (893—927) були періодом найбільшої могутності давньої Болгарії, найвищого розвитку її культури.

²⁹ Константинов Алеко (1863—1897) — болгарський поет, прозаїк, перекладач.

³⁰ ...незаконно виданий в Женеві в 1881 р. «Кобзар»... — Мається на увазі видання «Кобзар Т. Гр. Шевченка. Книжка перша. Женева. Печатня «Работника» і «Громади», 1881.

³¹ Каравелов Любез Стойчев (бл. 1839—1879) — болгарський письменник, публіцист, революційний демократ. Один із перших перекладачів поезій Т. Шевченка. Йому належать переклади поезій «І мертвим і живим...» (уривок), «Породила мене мати», дві «Думки» («Тече вода в сяє море» та «Нащо мені чорні брови»), поем «Єретик» (уривок) та «Неофіти».

³² Славейков Петко (справжнє ім'я та прізвище — Петко Райчев Тодоров; 1827—1895) — болгарський поет, публіцист і фольклорист, громадський діяч. Переклав уривки з творів Т. Шевченка «Причинна», «Тололя», «Перебендя», «Минають дні, минають ночі», «Думи мої, думи мої...».

³³ Жинзифов Райко (справжнє ім'я — Ксенофонт; 1839—1877) — болгарський письменник, публіцист і перекладач. З Т. Шев-

ченка переклав балади «Утоплена», «Причинна», «Тополя», поеми «Катерина», «Наймичка», поезії «Минають дні, минають ночі», три «Думки» («Вітре буйлий, вітре буйний!», «Нащо мені чорні брови», «Тече вода в синє море»).

³⁴ «Минувшей ночью ветры бушевали»... — Цитата з поезії Є. Багриної «Сонце» (переклад М. Алігер).

³⁵ Заславський Давид Йосипович (1880—1965) — російський радянський літературознавець та публіцист.

³⁶ Решетников Федір Павлович (нар. 1906 р.) — російський радянський живописець.

³⁷ Малік Яків Олександрович (1906—1980) — радянський дипломат. 1948—1953 рр. був представником СРСР у Раді безпеки.

³⁸ «Для національної незалежності і провітання Болгарії...».— Цитата зі статті Г. Димитрова «Кризис Болгарии» (газ. «Правда», 1943, 27 грудня).

³⁹ Тунджабуд — іригаційна система в басейні річки Маріца (річка Тунджа — притока річки Маріци).

⁴⁰ ...я напишу окремо.— Цей задум П. Тичина не здійснив.

СЛАВА ПАРТІЇ!

Вперше під назвою «Слава партії! Слава Сталіну!» надруковано у «Літературній газеті», 1951, 4 червня.

З незначними змінами під назвою «Слава партії» передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 179—183.

Статтю написано напередодні декади українського мистецтва і літератури в Москві, що відбулася 15—26 червня 1951 р. Цій події П. Тичина присвятив також вірш «Москва — нам мати».

Збереглися: чорковий автограф (ф. 464, № 3586) без назви і без дати, на окремих сторінках якого — вставки машинописного тексту з авторськими виправленнями; перша сторінка автографа статті російською мовою (ф. 464, № 3587); авторизовані машинописи остаточної редакції статті українською та російською мовами (ф. 464, № 3588) також без назви і без дати.

Подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 179—183.

¹ Дніпробуд — одна з найбільших будівельно-монтажних організацій в СРСР, створена 1927 р. на Україні в Запоріжжі для спорудження Дніпрогесу імені В. І. Леніна, а також промислових споруд. В 1944—1947 рр. Дніпробуд відбудовував Дніпрогес, зруйнований німецько-фашистськими загарбниками. З 1946 р. колектив Дніпробуду відбудовував та спорудив ряд промислових, енергетичних та гідротехнічних об'єктів.

² «Із глибини, із кореня...».— Віршовані рядки належать П. Тичині.

³ ...я з радістю спостерігав ще три роки тому на Варшавському тракторному заводі «Урсус». — У січні — лютому 1949 р. П. Тичина разом з іншими радянськими письменниками здійснив подорож до Польщі, під час якої відвідав Краків, Закопане, Варшаву (зокрема тракторний завод «Урсус» поблизу Варшави). У другому томі цього видання друкується вірш «На тракторному заводі «Урсус»».

Вперше надруковано російською мовою в газ. «Правда», 1951, 18 червня; українською мовою — в «Літературній газеті», 1951, 21 червня.

З незначними скороченнями передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 189—193.

Зберігся чорновий автограф статті російською мовою (ф. 464, № 2559). Палеографічні особливості автографа — гатунок паперу, почерк, різні відтинки чорнила, а також вклейки уривків з машинопису статті «Он любил Советскую Родину» (див. ф. 464, № 3043) свідчать про неоднакове часове походження окремих частин тексту статті, а також про те, що, працюючи над нею, П. Г. Тичина творчо використовував свої статті про М. Горького, написані у попередні роки.

Подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 189—193.

¹ Олексій Максимович високо цінував творчість... Тараса Шевченка.— З творчістю Т. Шевченка Мак-и 8-го гг., живя в Мануйловке, Кременчуг[ского] уезда, я читал Шевченка,— писав він,— еще юношей в Казани, в конце 80-х годов. Тогда ходили по рукам сборники запрещенных цензурою стихов — рукописные. Помню, что мне очень понравилось четверостишие «И день иде, и нѣч иде...», а также «Катерина». Затем, летом 97 и 8-го гг., живя в Мавуйловке, Кременчуг[ского] уезда, я читал Шевченка на украинском языке крестьянам...» (*Горький М.* Собр. соч. в 30-ти томах, М., Гослитиздат, 1955, т. 30, с. 295). Протягом цілого життя М. Горький ставився до Шевченка з великим пієтетом, писав статті про нього, називав його «істинно народним, великим поетом-демократом, замученим царизмом» («Правда», 1935, 24 березня), докладав багато зусиль для видання творів Шевченка російською мовою.

² ...зупинявся в Каневі, бував на могилі Тараса Шевченка.— Подорожуючи пішки по Україні влітку 1891 р., в середині липня М. Горький побував у Каневі (Летопись жизни и творчества А. М. Горького. М., Изд-во Академии наук СССР, 1958, т. 1, с. 79).

³ З глибокою симпатією ставився Горький до революціонера-демократа Івана Франка та його побратима Василя Стефаника.— М. Горький знав і високо цінував творчість І. Франка та В. Стефаника, сприяв виданню їхніх творів у Росії, брав участь у ювілейному збірнику, присвяченому 40-річчю літературної діяльності І. Франка (вийшов у Львові 1916 р.).

⁴ «Літературно-науковий вісник» — щомісячний художній, науковий і публіцистичний журнал, який почав видаватися у Львові 1898 р. В період, коли до його редакції входив І. Франко (1898—1906), журнал мав демократичне спрямування. Згадані твори М. Горького в перекладах на українську мову друкувалися в «Літературно-науковому віснику» у 1900—1902 рр.

⁵ «Жизнь» — літературно-політичний журнал, виходив у Петербурзі (1897—1901), Лондоні та Женеві (1902). З 1898 р. був органом «легальних марксистів». У журналі друкувалися окремі статті революційних марксистів. Тут були вміщені статті В. І. Леніна «Капіталізм в сільському господарстві» (1900) та «Ответ г. П. Нежданову» (1899). До участі в журналі «Жизнь» були залучені передові російські та українські письменники.

⁶ Черемшина Марко (справжнє ім'я, по батькові та прізвище — Іван Юрійович Семанюк; 1874—1927) — український письменник і культурно-громадський діяч.

⁷ «Пріймають мене більш ніж добре...».— Цитата з листа М. Коцюбинського до О. Аплаксіної від 27 листопада 1911 р. (Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, с. 192).

⁸ «Горький прислав на Україну телеграму.— Телеграму на смерть М. Коцюбинського було надіслано М. Горьким на ім'я І. Шрага (*Горький М.* Собр. соч. в 30-ти томах, т. 29, с. 300). Під час похорону стрічку, на якій було написано текст телеграми, несли разом з вінками за труною М. Коцюбинського.

⁹ «Ворог у нас один...» — слова М. Горького зі статті «О русской интеллигенции и национальных вопросах» («Украинская жизнь», 1912, № 9, с. 14).

¹⁰ «...у листі своєму до редактора азербайджанської колгоспної газети...— Мається на увазі лист М. Горького до редактора центральної азербайджанської газети «Азербайджан колхозчусу» Г. Мамедлі від 19 листопада 1934 р. (*Горький М.* Собр. соч. в 30-ти томах, т. 30, с. 365—366).

¹¹ «...в листі до мене з Соренто в серпні 1927 року.— Мається на увазі лист М. Горького до П. Тичини від 10 серпня 1927 р. (*Горький М.* Собр. соч. в 30 тт., т. 30, с. 31).

[ВЫСТУПЛЕНИЕ НА ВЕЧЕРЕ,
ПОСВЯЩЕННОМ ПАМЯТИ М. ГОРЬКОГО]

Мовою оригіналу друкується вперше. В перекладі українською мовою під редакційною назвою «Горький» вперше надруковано у вид.: *Тичина Павло.* Читаю, думаю, нотую, с. 68—70.

В архіві П. Тичини зберігається машинопис тексту виступу, відтвореного за магнітофонним записом, зробленим у Москві в червні 1951 р. (ф. 464, № 3766), а також авторизований машинопис першої, значно повнішої редакції виступу (ф. 464, № 3043). Частина цього тексту, що не увійшла до остаточної редакції, було використано П. Тичиною при написанні статті «Великий син великого народу» (ф. 464, № 2559).

Датується і подається за машинописом виступу, відтвореним за магнітофонним записом (ф. 464, № 3766).

¹ «...нищипатива падання сборников национальных литератур народов России...— Думку про необхідність видання альманахів літератур народів СРСР було висловлено М. Горьким у заключній промові на Першому Всеросійському з'їзді радянських письменників (*Горький М.* Собр. соч. в 30-ти томах, т. 27, с. 354).

² «Корень Горького—у всех народов в недрах...».— Цитата з поезії П. Тичини «Горький» (1937, переклад В. Звягінцевої).

³ «Побывать бы еще раз в Кандыбине...».— Слова М. Горького з примітки, якою супроводжувалась публікація переробленої редакції оповідання «Вывод» в «Крестьянской газете» 8 березня 1935 р. (див.: *Горький М.* Собр. соч. в 30-ти томах, т. 2, с. 569).

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1951, 13 вересня. Російською мовою під назвою «Мы за жизнь» надруковано в «Литературной газете», 1951, 4 жовтня.

З незначними змінами передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 184—188.

Зберігся чорновий автограф первісної редакції статті російською мовою (ф. 464, № 2962) та авторизований машинопис також російською мовою (ф. 464, № 2963).

Подається за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 184—188.

¹ ...в кінці серпня я приїхав на пленум Радянського Комітету захисту миру.— Пленум Радянського Комітету захисту миру відбувся в Москві 28 серпня 1951 р.

² Елюар Поль (справжнє ім'я та прізвище — Ежен-Еміль-Поль Грендель; 1895—1952) — французький поет. Учасник Руху Опору. Після другої світової війни — активний борець за мир. П. Г. Тичина переказує строфу з його поезії «Советский Союз — единственная надежда» (1950):

Братья! Есть в мире страна,
И в лучах ее света
страны другие растут,
и мужают,
и крепнут.

(Переклад М. Разговорова)

³ Мир на волосинці! — переказ рядків з поеми французького поета М. Дамбера «Битва за життя»:

«Мир на волоске!»
Но мы возьмем эту нить,
Мы из нее будем вить
Прочный канат...

(Переклад М. Разговорова)

Поему було опубліковано в газеті «Юманіте», російською мовою у вид.: *Поэты мира в борьбе за мир*. М., Гослитиздат, 1951, с. 442—444.

⁴ Багато народилося мов на землі... — переказ строфи з вірша корейського поета Лі Вон У «Язык свободы и мира» (цитуються за вид.: «Поэты мира в борьбе за мир», с. 512).

На земле за сотни столетий
Язык родился немало,
Но язык, приносящий счастье,
В наши дни — один на планете!

(Переклад П. Железнова)

⁵ ...лист Трумена... — Мова йде про «Обмін посланнями між Президентом США п. Труменом та Головою Президії Верховної Ради СРСР М. М. Шверником», текст якого був опублікований у центральних газетах 8 серпня 1951 р. У своєму листі тодішній президент США Г. Трумен, всупереч фактам, прагнув довести, що нібито політичний курс уряду США спрямований на збереження миру між народами. У посланні М. М. Шверника та Резолюції

Президії Верховної Ради СРСР було викрито демагогічний характер цієї заяви.

⁶ Шверник Микола Миколайович (1888—1970) — радянський державний та партійний діяч, Герой Соціалістичної Праці (з 1958 р.). Головою Президії Верховної Ради СРСР був у 1946—1953 рр.

ІВСТУПНЕ СЛОВО НА ЗАСІДАННІ
ПО ВІДЗНАЧЕННЮ 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ СМЕРТІ М. В. ГОГОЛЯ
4 БЕРЕЗНЯ 1952 р.)

Вперше під редакційною назвою «Поет життя дійсного» надруковано в газ. «Літературна Україна», 1969, 1 квітня, з такою приміткою від редакції: «Статтю «Поет життя дійсного» П. Г. Тичина написав до 100-річчя від дня смерті М. В. Гоголя. Для публікації в «Літературній Україні» її передала нам Л. П. Тичина».

В архіві письменника зберігається недатований авторизований машинопис тексту доповіді (ф. 464, № 3667). Назву «Поет життя дійсного — М. Гоголь» написано невідомою рукою.

Датується орієнтовно за часом відзначення 100-річчя від дня смерті М. В. Гоголя.

Подається за авторизованим машинописом (ф. 464, № 3667) з незначними скороченнями.

¹ «...Русь, мов та прудка необігнана трійка... — Тут і далі П. Тичина переказує рядки з заключного розділу першої частини поеми М. Гоголя «Мертвые души» (1842).

² «Епоха кріпосництва (1827—1846) — повне переважання дворянства...». — Цитата з праці В. І. Леніна «Роль станів і класів у визвольному русі» (1913) (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 23, с. 382—383). В сучасному перекладі: «Епоха кріпосня (1827—1846) — цілковите переважання дворянства. Це — епоха від декабристів до Герцена. Кріпосна Росія забита і нерухома».

³ Гоголь, як сказав Чернишевський, «пробудив у нас свідомість до нас самих». — Цитата з праці М. Чернишевського «Очерки гоголевского периода русской литературы» (стаття перша, 1855).

⁴ «...перифразуючи Шевченка... — Йдеться про рядки з поеми Т. Шевченка «Сон» (1845):

Од молдованина до фіна
На всіх язвах все мовчить,
Бо благоденствує!

⁵ «...у своїй статті про російське малярство... — Мова йде про статтю «Последний день Помпеи (картина Брюллова)» (1834) із збірки «Арабески», в якій, високо оцінюючи твір К. Брюллова, М. Гоголь писав: «Это — светлое воскресенье живописи, пребывавшей долгое время в каком-то полулетаргическом состоянии».

⁶ «...говорючи про архітектуру... — Мається на увазі стаття М. Гоголя «Об архитектуре нынешнего времени» (кінець 1833 р. або початок 1834 р.) із збірки «Арабески».

⁷ «Поети беруться не звідкіля-небудь, із-за моря...». — Цитата зі статті М. Гоголя «В чем же, наконец, сущность русской поэзии и в чем ее особенность» (1845) із книги «Выбранные места из переписки с друзьями».

⁸ «Та хіба знайдуться на світі такі вогні, муки й така сила, яка б пересилила руську силу?».— Рядки з повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» (розділ XII; 1839—1942).

⁹ ...він поклявся собі «жодної хвилини короткого життя свого ж не втратити, не зробивши блага». — Цитата з листа М. Гоголя до П. Косяровського від 3 жовтня 1827 р.

¹⁰ ...«не легенькі насмішки над смішними сторонами суспільства» виводить, а «рани і хвороби суспільства»... — Цитата зі статті «В чем же, наконец, существо русской поэзии и в чем ее особенность».

¹¹ «Поздоровляю вас з першим вашим торжеством!».— Цитата з листа О. Пушкіна до М. Гоголя від 25 серпня 1831 р. В листі мова йде про появу першої книжки «Вечоров на хуторі близ Диканьки» (1831).

¹² «Так, великим є Гоголь!», «поет життя дійсного». — Цитати зі статті В. Белінського «О русской повести и повестях г. Гоголя» (1835).

¹³ У своєму вірші, присвяченому Гоголю... — Мається на увазі поезія Т. Шевченка «Гоголю (За думою думароєм вилітає...)».

¹⁴ «чи тут же у тобі не народитися безмежній мислі, коли ти сама без краю?» — Цитата з поеми М. Гоголя «Мертвые души» (т. 1, розділ XI).

¹⁵ ...150-ої річниці з дня народження Віктора Гюґо... — Згаданий ювілей відзначався 1952 р.

¹⁶ Леонардо да Вінчі (1452—1519) — італійський живописець, скульптор, архітектор, вчений та інженер, представник доби Високого Відродження. 500-ліття з дня його народження відзначалося 1952 р.

МОЛОДІ ПОЕТИ ЗАВОДУ «АЗОВСТАЛЬ»

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1952, 29 травня та 5 червня.

У відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР зберігся авторизований машинопис статті (ф. 138, № 14) з окремими виправленнями стилістичного характеру та редакторськими помітками. Дата: 25.V 1952 р. (до першої частини статті), 31.V 1952 р. (до другої).

Подається за першодруком.

¹ «Азовсталь» імені Серго Орджонікідзе — завод чорної металургії у місті Жданові (УРСР).

² Орджонікідзе Григорій (Серго) Костянтинович (1886—1937) — радянський державний і партійний діяч. З 1932 р. був наркомом важкої промисловості СРСР.

³ Горєлов Гаврило Микитович (1880—1966) — російський радянський живописець, дійсний член Академії мистецтв СРСР (з 1953 р.), лауреат Державної премії СРСР 1950 р.

⁴ Дорохов Костянтин Гаврилович (1906—1960) — російський радянський живописець.

⁵ Тактакішвілі Отар Васильович (нар. 1924 р.) — грузинський радянський композитор, диригент і громадський діяч, народний артист СРСР (з 1974 р.), лауреат Державних премій СРСР 1951, 1952, 1967 рр., Ленінської премії 1982 р.

⁶ Островський Микола Олексійович (1904—1936) — російський радянський письменник.

⁷ Гонімов Ілля Олександрович (1875—1966) — російський радянський письменник. Жив і працював у Донбасі. Основна тема його творів — життя робітничого класу.

⁸ Гільєн (повне прізвище — Гільєн Батіста) Ніколас (нар. 1902 р.) — кубинський поет і громадський діяч, лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1954 р.

⁹ Макгрет Томас (нар. 1916 р.) — американський поет.

¹⁰ Цезура — ритмічна пауза в середній віршового рядка, яка ділить його на два піврядка.

¹¹ Матусовський Михайло Львович (нар. 1915 р.) — російський радянський поет, перекладач творів Т. Шевченка та українських радянських поетів, лауреат Державної премії СРСР 1977 р.

¹² Ошанін Лев Іванович (нар. 1912 р.) — російський радянський поет, лауреат Державної премії СРСР 1950 р.

¹³ Казанова Даніель (1909—1943) — діячка французького Руху Опору, член Комуністичної партії Франції. Під час німецько-фашистської окупації Франції (1940—1944) — один з організаторів визвольного руху молоді й жінок. У 1942 р. була заарештована гестапо; загинула в концтаборі.

¹⁴ Ждапов Андрій Олександрович (1896—1948) — радянський державний і партійний діяч. З 1934 р. — секретар ЦК і Ленінградського обкому та міському ВКП(б), з 1939 р. — член Політбюро ЦК.

¹⁵ Мазай Макар Микитович (1910—1941) — новатор у металургійній промисловості УРСР, зачинатель руху за швидкісне сталеваріння. Під час Великої Вітчизняної війни був закатований гестапівцями.

ЯНКА КУПАЛА

Вперше надруковано під назвою «Народний поет Білорусії (До 70-річчя з дня народження Янки Купали)» в газ. «Радянська Україна», 1952, 6 липня. Однотипно в перекладі російською мовою під назвою «Пламенный патриот (К 70-летию со дня рождения Янки Купалы)» надруковано в газ. «Советская Белоруссия». З незначними змінами як передмову надруковано у вид.: *Купала Я. Вибрані твори. К., Вид-во художньої літератури. 1953, с. 3—6* (назва — «Янка Купала», дата — 1952 р.).

В дещо скороченому вигляді також під назвою «Янка Купала» і з датою «1952 р.» стаття увійшла до вид.: *Тичина Павло. Твори в шести томах, т. 6, с. 194—199.*

Датується і подається за цим виданням.

¹ «А хто там іде...» — П. Тичина цитує першу і останню строфи вірша Я. Купали «А хто там іде...» у перекладі М. Рильського.

² Але знайшов Янку Купалу Максим Горький. — М. Горький був першим, хто звернув увагу російського читача на творчість Я. Купали. У статті «О писателях-самоучках» (1911) він схвально відгукнувся на поезії молодого білоруського поета, навіть його вірш «А хто там іде...» у своєму перекладі російською мовою.

³ В 1910 році Олексій Максимович писав про це Михайлу Коцюбинському. — Йдеться про позитивну оцінку творчості Я. Купали та Я. Коласа, висловлену М. Горьким у листі до М. Коцюбинського від 7 (20) листопада 1910 р. (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти томах, т. 29, с. 138*).

⁴ ...поїздка в колгосп імені БВО. — 1933 р. Я. Купала здійснив подорож по Білорусії, відвідав колгосп імені 10-ліття

БРСР, де брав участь у весняній сімбі, а також сільськогосподарську комуну імені Білоруського військового округу. Під час цієї подорожі Я. Купала збирав матеріал та розпочав писати один із кращих своїх творів — поему «Над рікою Оресою».

⁵ «З в'язда» — щоденна республіканська газета, орган ЦК Компартії Білорусії, Верховної Ради та Ради Міністрів Білоруської РСР. Видається у Мінську з 1917 р.

⁶ ...йому чути було, як від півніжжя Ельбрусу пісня Сулеймана Стальського луною прилітала до нього...— Про це йдеться у вірші Я. Купали «Пам'яті дагестанського ашуга Сулеймана Стальського» (1937).

⁷ Джамбула звик називати він «сусідом-акном»...— Очевидно, мається на увазі поезія Я. Купали «Джамбулу» (1938).

⁸ ...обмінювався своїм творчим досвідом з Олексієм Толстим, Фадєєвим, Ісаковським в Москві...— З О. Толстим та О. Фадєєвим Я. Купала познайомився на Першому Всесоюзному з'їзді радянських письменників у Москві в серпні 1935 р. З російським радянським поетом М. В. Ісаковським Я. Купала вперше зустрівся у квітні 1934 р. в Смоленську на з'їзді письменників Західної області. Російського і білоруського поетів єднала велика творча і особиста дружба. М. Ісаковському належать кращі переклади творів Купали російською мовою («Над рекою Орессой», «Извечная песня», «Из юбилейных настроений» та багато інших). Я. Купала перекладав поезії М. Ісаковського білоруською мовою.

⁹ Гіра Людас Костянтинович (1884—1946) — литовський радянський письменник, критик, громадський діяч, народний поет Литовської РСР (з 1943 р.), академік АН Литовської РСР (з 1945 р.). З Я. Купалою познайомився і заприятелював 1909 р., високо цінував творчість білоруського поета, багато писав про нього.

¹⁰ Він написав у Єревані близько двох десятків віршів, у яких славить Радянську Армію, що визволила Західну Білорусію...— Мається на увазі цикл поезій Я. Купали «На західнобілоруські мотиви» (1939) та інші.

¹¹ «Якщо ворог зірве яблуко, що дозріло в нашому саду, воно вибухне в його руках гранатою...».— Цитата зі статті Я. Купали «Германський фашизм — злейший ворог белорусского народа» («Правда», 1941, 18 липня).

¹² ...перекладав на рідну мову твори Тараса Шевченка...— Я. Купала переклав білоруською мовою поеми Т. Шевченка «Гайдамаки», «Катерина», а також низку віршів.

¹³ ...ми видали нову збірку віршів Янки Купали...— Йдеться про видання: *Купала Я. Вибрані твори*. Переклад з білоруської за редакцією Павла Тичини. К., Видавництво художньої літератури, 1953.

МИКОЛА НАГНИБИДА

Вперше надруковано під редакційною назвою «Співець щастя (Микола Нагнибіда)» у вид.: *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 241—244.

В архіві П. Тичини зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 2985), густо правлений, без назви і без дати. Остаточний текст статті зафіксовано в авторизованому машинописі (ф. 464, № 2986), що має назву «Микола Нагнибіда».

Датується орієнтовно за часом присудження М. Нагнибіді Державної премії СРСР за збірку «Поезії».

Подається за авторизованим машинописом (ф. 464, № 2986).

¹ Нагнибіда Микола Львович (1911—1985) — український радянський поет, лауреат Державної премії СРСР 1952 р.

² ...малює Нагнибіда прославлену героїню Лялю Убийвовк.— Мова йде про поему М. Нагнибіді «Полтавчанка» (1946).

³ Скворцова Ліда—героїня балади М. Нагнибіді «Сестри» (1948).

⁴ Капітан Гордій — герой поеми М. Нагнибіді «Правий берег» (1947).

ВЕЛИЧАЙШАЯ ВЕРШИНА

Вперше надруковано в журн. «Советская Украина», 1952, № 12, с. 76—78, в перекладі українською мовою.— У вид.: Тичина Павло. 3 минулого — в майбутнє, с. 88—93.

В архіві П. Тичини зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 2979), густо правлений, без назви і без дати.

Порівняно з автографом текст першодруку зазнав окремих скорочень.

Замість слів: «...напевая песню „Пион зеленый“, в обработке Шимкуса, сошли с горы» в автографі було: «начали сходить с горы. Но в тех местах, где был крутой спуск, мы одни за одним спрыгивали, еще по инерции бежали и радостно смеялись, словно каждому из нас было не больше 18-ти лет. Отдыхавшись, мы снова продолжали напевать „Пион зеленый“».

Після слів: «...и селах Народной Польской Республики» скорочено: «На всех выступлениях тогдашней нашей делегации с трибуны раздавались голоса на русском, польском, литовском и украинском языках. Все мы призывали крепить дружбу народов, стоять за мир во всем мире, против американо-английских империалистов, против поджигателей новой войны».

Подається за першодруком.

¹ Два года тому назад в Вильнюсе...— У липні 1950 р. П. Тичина у складі делегації від України перебував у Вільнюсі на святкуванні 10-річчя Радянської Литви. Цій події П. Тичина присвятив вірш «Литовському народові», який вперше був опублікований у перекладі литовською мовою в газеті «Tiesa» 1950 р. 28 жовтня.

² Гора Гедиміна — пагорб у центрі Вільнюса, де знаходиться пам'ятник на честь заснування столиці Литви, що пов'язано з ім'ям великого князя литовського Гедиміна (?—1341).

³ Донелайтіс Крістіонас (1713—1780) — литовський поет, один з основоположників реалістичного напрямку в литовській літературі. П. Тичина цікавився творчістю К. Донелайтіса, переклав уривки з його поеми «Чотири доби року» (див. п'ятий том цього видання).

⁴ Венцлова Антанас Томасович (1906—1971) — литовський радянський письменник, перекладач, громадський діяч, народний письменник Литовської РСР (з 1965 р.). Добре знав українську літературу. Писав статті про Т. Шевченка, П. Тичину, М. Рильського. Україні присвятив поезії «Тарас Шевченко», «Радянській Україні» та ін. Перекладав твори Т. Шевченка, П. Тичини, О. Довженка. П. Тичина переклав шість поезій А. Венцлови (див. п'ятий том цього видання).

⁵ Цвірка Пятрас (1909—1947) — литовський радянський письменник. Надіслав П. Тичині підрядник поеми К. Донелайтіса «Ютири доби року».

⁶ «...жил когда-то в молодые свои годы Тарас Левчевяко.— У Вільнюсі (Вільні) Т. Шевченко жив з осені 1829 р. до лютого 1831 р. як козачок пана П. Енгельгардта.

⁷ Шимкус Стасіс Стасевич (1887—1943) — литовський композитор, диригент. Збірив і гармонізував литовські народні пісні.

⁸ Черняховський Іван Данилович (1906—1945) — радянський військовий діяч, генерал армії, двічі Герой Радянського Союзу (1943, 1944).

⁹ Неріс (справжнє прізвище — Бачинскайте-Бучеле) Салоя (1904—1945) — литовська радянська поетеса, народний поет литовської РСР (з 1954 р., посмертно). П. Тичина переклав вірш Неріс «Москва» (див. том п'ятий цього видання).

¹⁰ Мельнікайте Маріте Юозівна (1923—1943) — литовська артистка під час Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., Герой Радянського Союзу (з 1944 р., посмертно).

¹¹ Палецькіс Юстас Ігнович (1899—1980) — радянський державний і громадський діяч, письменник, журналіст, Герой Соціалістичної Праці (з 1969 р.).

¹² «Дорога в Литву».— Збірник, вийшов 1944 р. у Москві видавництвом «Молодая гвардия»).

¹³ «Тіеза» («Правда») — щоденна республіканська газета, орган ЦК Компартії Литви, Верховної Ради та Ради Міністрів Литовської РСР. Видається у Вільнюсі. Почала виходити 1917 р. Петрограді як орган литовської більшовицької організації. 1918 р. ходила у Москві як орган Центрального бюро литовської секції ЦП(б). Після перемоги Радянської влади у Литві в 1919 р. виходила у Вільнюсі. В період буржуазної диктатури у Литві видалася підпільно в місті Каунасі. Під час відновлення в Литві адянської влади та створення Литовської РСР «Тіеза» — орган К КП(б) Литви. В роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. ходила в Москві, а на тимчасово окупованій території розповсюджувалася партзанами.

¹⁴ «Советская Литва» — республіканська газета, орган К Компартії Литви, Верховної Ради та Ради Міністрів Литовської РСР. Перший номер газети під назвою «Труженик» вийшов 1 липня 1940 р. в Каунасі. З 22 липня 1941 до 26 вересня 1944 р. газета не виходила. З жовтня 1944 р. виходить у Вільнюсі під назвою «Советская Литва» 6 разів на тиждень.

¹⁵ «Прекала» («Прекалас») — металообробний завод у місті аунасі.

¹⁶ Дрисвяти — озеро в Білоруській РСР (Вітебська область) Литовській РСР на північно-східній окраїні Балтійського пасма.

¹⁷ Майроніс (справжнє ім'я та прізвище — Йонас Мачюліс; 1862—1932) — литовський поет, представник литовського національного відродження. Павло Тичина переклав відомий вірш Майроніса «Де води Шешупе і Німан гойдає...» (див. п'ятий том цього видання).

¹⁸ «...с Антанасом Венцлова принимали участие митингах за мир в Варшаве...— Про перебування Польці 1949 р. разом з П. Тичиною, про виступи на митингах Кракові, Варшаві, на тракторному заводі «Урсус» біля Варшави Венцлова пише у своїх спогадах про П. Тичину (див.: Співець цього світу. Спогади про Павла Тичину. К., «Дніпро», 1971, 333—334).

¹⁹ ...книги Юлії Жсмайте...— Йдеться про видання: *Жсмайте Ю.* Оповідання. К., Держлітвидав України, 1945 та 1949.

²⁰ ...рассказы Пятраса Цвирки...— Йдеться про вид.: *Цвирка П.* Вибране. К., Держлітвидав України, 1950.

²¹ ...избранные стихотворения Саломеи Нерис.— Мова йде про книжку: *Нерис С.* Поезії. Переклад з литовської. К., Держлітвидав України, 1950.

ДОКЛАД НА СОВЕЩАННІ ТВОРЧЕСКОГО АКТИВА
ГАЗЕТЫ «ТРУД»

Мовою оригіналу друкується вперше. В перекладі українською мовою під редакційною назвою «Відображення трудових процесів в українській поезії» вперше надруковано у вид.: *Тичина Павло.* Читаю, думаю, нотую, с. 159—177.

В архіві П. Тичини зберігся авторизований машинопис російською мовою (ф. 464, № 3885). На першому аркуші — примітка рукою П. Тичини: «фиксиров[анное] выступление».

Датуються орієнтовно за часом проведення наради.

Подається за авторизованим машинописом.

¹ «Труд» — центральна загальнополітична щоденна газета, орган ВЦРПС. Виходить у Москві з 1921 р.

² «Что-то тронула в трамплере...». — Далі цитуються рядки з поеми М. Грибачова «Колхоз „Большевик“» (1947).

³ Асеев Микола Миколайович (1889—1963) — російський радянський поет і перекладач, лауреат Ленінської премії 1962 р. Перекладав твори Т. Шевченка та П. Тичини. Був другом П. Тичини, часто зустрічався з ним, написав про нього спогади. П. Тичина переклав вірш М. Асеева «Вітер золотиться» (див. п'ятий том цього видання), присвятив йому поезію «До Миколи Асеева».

⁴ Твардовський Олександр Трифонович (1910—1971) — російський радянський поет і громадський діяч, лауреат Ленінської премії 1961 р. Перекладав твори Т. Шевченка, І. Франка, українські народні пісні. Ряд віршів присвятив Україні.

⁵ ...писавший о людях и Кузнецкстрой и нефтеромыслов Баку...— Маються на увазі поезії В. Маяковського «Рассказ Хренова о Кузнецкстрое и о людях Кузнецка» (1929) та «Баку» (1923).

⁶ Рибаків Анатолій Наумович (нар. 1911 р.) — російський радянський письменник.

⁷ Ажаєв Василь Миколайович (1915—1968) — російський радянський письменник.

⁸ «Новый мир» — російський радянський щомісячний літературно-художній і суспільно-політичний журнал, орган Спілки письменників СРСР. Почав виходити у 1925 р. у Москві.

⁹ Кочетков Павло Сергійович — сталевар-новатор, лауреат Державної премії СРСР 1957 р.

¹⁰ Кошова Ганна Денисівна (1871—1948) — новатор сільсько-господарського виробництва, Герой Соціалістичної Праці (з 1947 р.).

¹¹ Усенко Павло Матвійович (1902—1975) — український радянський поет. У статті мова йде про поезію П. Усенка «Доябас» («Я знав Донбас тоді — закуренний і сяйний...»; 1947).

¹² Кучерія Михайло Омелянович (1912—1960) — сталевар, ініціатор стахановського руху в сталеварні.

¹³ Лукичов Микола — шахтар-новатор, один з ініціаторів швидкісного проходження штрків, Герой Соціалістичної Праці.

І. Тичина присвятив йому поезію «Пісня про Миколу Лукіячова» (1946).

¹⁴ ...создает в Терень Масенко... — Мова йде про «Пісню ланки Ганяи Кожової» (1948) Т. Масенка.

¹⁵ Шеремет Микола Спирідонович (1906—1986) — український радянський письменник. Написав спогади про П. Тичину. Йдеться про вірш М. Шеремета «Терезія Габовда» (1950).

¹⁶ Брежньов Геннадій Іванович (1913—1953) — український радянський поет. Мова йде про його «Пісню про Івана Ковалія» у циклу «Солдати комунізму».

¹⁷ Луценко Дмитро Омелянович (нар. 1921 р.) — український радянський поет, Заслужений діяч мистецтв УРСР (з 1974 р.). Присвятив П. Тичині два вірші: «Павло Тичина» та «Учитель».

¹⁸ Ющенко Олекса Якович (нар. 1917 р.) — український радянський поет, автор спогадів про П. Тичину, лауреат премії імені І. Г. Тичини «Чуття єдиної родини» 1983 р. У статті йдеться про «Пісню про Героя Соціалістичної Праці Марію Лисенко» (1948).

¹⁹ Лисенко Марія Григорівна (нар. 1914 р.) — новатор сільськогосподарського виробництва, Герой Соціалістичної Праці (з 1947 р.).

²⁰ ...Надежда Хоменко — о Катерине Соломахе. — Йдеться про вірш Надії Хоменко «Новина».

²¹ «Как ты радуешь нас, урожаем сердца велел я...». — Далі цитуються рядки з поезії А. Малишка «Земля моя» (збірка «За синім морем») у перекладі М. Шехтера.

²² «Ворошиловградська правда» — газета, орган Ворошиловградського обласного і міського комітетів Компартії України, обласної та міської Рад народних депутатів. Бере свій початок від газети «Довецький пролетарий» (1917). Кілька разів змінювали назву.

²³ ...новый Ботанический сад Академии наук УССР — Центральний республіканський ботанічний сад АН УРСР було створено в Києві 1936 р. на базі ботанічного саду Інституту ботаніки АН УРСР. В кінці 40-х — на початку 50-х років сад було реорганізовано в самостійну науково-дослідну установу.

²⁴ Кащенко Микола Феофанович (1855—1935) — український радянський біолог, академік АН УРСР (з 1919 р.), засновник акліматизаційного розсадника культурних рослин у Києві.

²⁵ Бербяк Лютер (1849—1926) — американський селекціонер-дарвініст. Вплив багаті сортів плодкових, декоративних, овочевих і польових культур.

²⁶ Магомет Йосип Якович (1880—1973) — український радянський селекціонер. Вивів і поліпшив понад 100 сортів овочевобаштанних, плодоягідних та квіткових рослин.

²⁷ Нехода Іван Іванович (1910—1963) — український радянський поет.

²⁸ «Вчив парторг — держати твердо руку...». — Далі цитуються рядки з поеми І. Неходи «Дівчина з Буковини» (1948—1949).

²⁹ Биков Павло Борисович (нар. 1914 р.) — новатор верстагобудівництва, лауреат Державної премії СРСР 1949 р. Написав книжку «Наш вклад в п'ятилетку» (М., Профиздат, 1947) та ін.

³⁰ Чутких Олександр Степанович (нар. 1903 р.) — новатор виробництва в легкій промисловості, лауреат Державної премії СРСР 1949 р., автор книжок «Бригада отличного качества» (М., Профиздат, 1949), «Наш опыт борьбы за качество» (М., «Московский рабочий», 1950) та інших.

³¹ Дегтярьов Василь Олексійович (1880—1949) — радянський конструктор, генерал-майор інженерно-артилерійської служби, Герой Соціалістичної Праці (з 1940 р.). Очевидно, у доповіді мова йде про книжку В. Дегтярьова «Моя жизнь» (Тула, Областное книжное издательство, 1952).

³² Кожевников Олексій Венедиктович (1891—1980) — російський радянський письменник.

³³ Хакасія — Хакаська автономна область у складі Красноярського краю РРФСР.

³⁴ Делінікайтис Сергій Андрійович, Турбін Олександр Георгійович, Пантелєєв Анатолій Якович — у 50-х роках працівники Хакаської дослідної станції зрошуваного землеробства. За розроблення і впровадження в сільськогосподарську практику нових методів зрошення були відзначені Державною премією СРСР 1951 р.

³⁵ Оя рассказывает, как «дівчина трактор веде бороною...». — Мається на увазі вірш Я. Шпорти «Жито квітує» (збірка «Світлий день»).

³⁶ Демидов Володимир Ізотович (нар. 1932 р.) — російський радянський письменник. Живе і працює на Україні.

³⁷ Біба Петро Микитович (нар. 1913 р.) — український радянський поет.

³⁸ «Дніпро» — щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал, орган ЦК ЛКСМУ. Заснований у 1927 р. під назвою «Молодняк», пізніше називався «Молодий більшовик». Під назвою «Дніпро» виходить з 1944 р.

³⁹ Упенник Микола Олександрович (нар. 1914 р.) — український радянський письменник.

⁴⁰ Глаз Григорій — Григорій Соломонович Глазов (нар. 1925 р.) — російський радянський поет. Живе і працює на Україні.

⁴¹ Забашта Любов Василівна (нар. 1918 р.) — українська радянська поетеса.

⁴² Кутенков Іван Юхимович — штукатур, новатор у будівельній промисловості, лауреат Державної премії СРСР 1951 р.

⁴³ «Зоря Полтавщини» — газета, орган Полтавського обласного комітету Компартії України, обласної Ради народних депутатів. Виходить у Полтаві шість раз на тиждень. Бере початок від газети «Молот» (1917 р.).

⁴⁴ Російський Микола Олексійович — новатор в інструментальній промисловості СРСР, лауреат Державної премії СРСР 1948 р.

⁴⁵ Лисенко Трохим Денисович (1898—1976) — український радянський біолог, академік АН СРСР (з 1939 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1945 р.), лауреат Державної премії СРСР 1941, 1943, 1949 рр. Деякі висунуті ним теоретичні положення не дістали експериментального підтвердження.

⁴⁶ Кривда Григорій Федосійович (нар. 1923 р.) — український радянський письменник.

⁴⁷ Бойко Григорій Пилипович (1923—1979) — український радянський поет.

⁴⁸ «Радянська Допеччина» — газета, орган Донецького обкому Компартії України і обласної Ради народних депутатів. Виходить у м. Донецьку п'ять раз на тиждень з 1945 р.

⁴⁹ Ісаєв Федір Григорович (нар. 1922 р.) — український радянський поет.

Вперше надруковано під редакційною назвою «Великий патріот» у вид.: *Тичина Павло*. Читаю, думаю, лотую, с. 60—64.

В архіві П. Г. Тичини зберігся чорновий, густо правлений автограф (ф. 464, № 2991), без назви і без дати, та авторизований машинопис (№ 2992), що містить незначні авторські виправлення чорнилом та підкреслення червоним олівцем.

Стаття написана з нагоди 75-річчя від дня смерті М. Некрасова і призначалася для передачі по радіо. Про це свідчать варіанти звернення до радіослухачів, яким мала розпочинатись радіопередача, дописані в автографі рукою П. Тичини: 1. «Товариші! Через кілька днів минає 75 років від дня смерті великого російського поета-демократа Миколи Олексійовича Некрасова»; 2. «Шановні радіослухачі! Сьогодні, 8-го січня, минає 75 років з дня смерті великого російського поета, революціонера-демократа Миколи Олексійовича Некрасова. Послухайте статтю про Некрасова. Автор статті — відомий український поет-академік Павло Тичина».

Подається за автографом (ф. 464, № 2991).

¹ ...«сторінки, повні гарячої любові до людини...». — Неточна цитата з статті, присвяченої 35-ій річниці від дня смерті М. Некрасова («Правда», 1912, 29 грудня).

² «Покажет Русь, что есть в ней люди...». — Цитуються рядки з поеми М. Некрасова «Несчастные» (1856).

³ Блюхер Г.-Л. (1742—1819) — прусський генерал-фельдмаршал, учасник битви під Ватерлоо 1815 р. Своїми діями сприяв остаточній перемозі союзних армій над військом Наполеона I. У цитованих рядках з поеми М. Некрасова «Кому на Руси жить хорошо» мова йде про портрети генерала, що розповсюджувалися у вигляді лубочних картинок.

⁴ ...милорда глупого... — Мається на увазі книжка Матвія Комарова «Повість о приключении англицкого милорда Георга и о бранденбургского маркграфине Фридерике Луизе» (1782). Розрахована на невибагливий смак, книжка багато разів перевидавалася дешевими виданнями.

⁵ «Поэтом можешь ты не быть...». — Цитата з поезії М. Некрасова «Поэт и гражданин» (1856).

⁶ Старинцький Михайло Петрович (1840—1904) — український письменник, театральний і культурно-громадський діяч.

⁷ ...його сердечний відгук... на смерть співця знедолених України. — Мова йде про вірш М. Некрасова «На смерть Шевченко» (1861).

⁸ Каутський Карл (1854—1938) — один із лідерів і теоретиків німецької соціал-демократії і II Інтернаціоналу.

УЧИСЬ, ПРАЦЮЙ, ДЕРЗАЙ!

Вперше надруковано в журн. «Зміна», 1953, № 5, с. 12.

З незвичними скороченнями і з датою — 1954 р. — передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 200—203.

Зберігся авторизований машинопис статті (ф. 464, № 2994).

Датується і подається за останнім прижиттєвим виданням.

¹ Володимир Маяковський у своїй праці «Як робити вірші...». — Статтю написано 1926 р. (переклад українською мовою М. Тичини).

Боженко Василь Назарович (1871—1919) — герой громадянської війни на Україні 1918—1919 рр. Брав участь у боях проти Центральної ради, а також проти німецьких інтервентів та петлюрівців. Учасник боротьби за владу Рад у Києві. Фабрика імені В. Н. Боженка — мебльова фабрика у місті Києві.

³ Головка Дмитро Андрійович (нар. 1933 р.) — український радянський поет, прозаїк.

З РОСІЄЮ — НАВІКИ!

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1954, 18 січня. У першодруці під текстом статті відтворено факсиміле П. Тичини.

Зберігся непопний чорновий автограф (ф. 464, № 2997) та авторизований машинопис остаточного варіанта статті (ф. 464, № 2998).

У травні 1954 р. радянський народ урочисто відзначив 300-річчя возз'єднання України з Росією — історичного рішення, яке було прийняте в січні 1654 р. на Переяславській раді. П. Тичина входив до складу ювілейного Урядового Комітету по підготовці і проведенню святкування, відкривав ювілейну сесію Верховної Ради УРСР, був присутній на ювілейній сесії Верховної Ради РРФСР у Москві. Творчим внеском П. Тичини у підзначення цієї знаменної дати стали поезії «На Переяславській Раді», «Пісня про Переяслав-Хмельницький», «І сказав Богдан...», а також низка статей. Кілька з них подаємо у нашому томі.

Подається за першодруком.

¹ ...бажання Миколи Лисенка поїхати до Римського-Корсакова в Петербург...— М. В. Лисенко навчався у М. А. Римського-Корсакова в Петербурзі протягом 1874—1876 рр.

² ...свій голос протесту послав самодержавству, яке укинуло Максима Горького у в'язницю...— П. Тичина має на увазі статтю І. Франка «М. Горький» (1905).

НАВЕКИ ВМЕСТЕ!

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1952, 19 січня.

В архіві П. Г. Тичини збереглися чорнові автографи первісних варіантів статті (ф. 464, №№ 2999, 3000).

Подається за першодруком.

¹ ...освободительной войны 1648—1654 годов.— Мається на увазі війна українського народу за визволення від польсько-шляхетського панування і за возз'єднання України з Росією. Була наслідком жорстокого феодально-кріпосницького й національного гніту, який загрожував самому існуванню українського народу.

² Под Желтыми Водами и древним Корсунем...— Йдеться про дві визначні битви селянсько-козацьких військ, очолюваних Б. Хмельницьким, проти головних польсько-шляхетських сил — в урочищі річки Жовті Води (тепер річка Жовта) у квітні 1648 р. та під мостом Корсунем (тепер Корсунь-Шевченківський Черкаської області) у травні 1648 р.

³ Суворов Александр Васильович (1729 чи 1730—1800) — російський полководець і військовий теоретик, генерал-фельдмаршал (з 1794 р.), генералісимус (з 1799 р.), граф Римляцький (з 1789 р.), князь Італійський (з 1799 р.).

⁴ Ушаков Федір Федорович (1744—1817) — російський флотовець, адмірал (з 1799 р.).

⁵ «Дике поле» — назва території між Доном, верхньою Окою та лівими притоками Десни й Дніпра. В XVII ст. сюди почали переселятися українські та російські селяни, щоб позбутися зростаючого феодално-кріпосняцького гніту. В кінці XVIII ст. назва «Дике поле» вийшла з ужитку.

⁶ Манжура Іван Іванович (літ. псевдонім — Іван Калічка; 1851—1893) — український поет, фольклорист, етнограф демократичного напрямку.

⁷ «Мы не забываем и не смеем забывать, что главная сила, главное ядро нашего народа — в России...».— Рядки зі статті І. Франка «Ідеї і „ідеали“ галицької москвофільської молодіжі» (інша назва «Щирість тону і щирість переконань»; 1905).

⁸ «...Украина изобразилась одинокой чайкой-бедняжкой, которая вывела деток своих при открытой, при торной дороге.— Матється на увазі українська народна пісня «Ой горе тій чайці, чайці-небозі...».

⁹ ...поється нині в Государственном Гимне УССР.— Авторя тексту Державного Гімну УРСР — П. Тичина і М. Бажан.

ВИСТУП НА ВІДКРИТТІ ПАМ'ЯТНИКА МИКОЛІ ЩОРСУ

Короткий виклад промови вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1954, 1 травня.

В архіві П. Тичини зберігається машинопис виступу з незначними виправленнями невстановлених осіб (ф. 464, № 3785). Ідентичний текст у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 204—206.

Подається за цим виданням.

¹ Щорс Микола Олександрович (1895—1919) — герой громадянської війни на Україні, радянський військовий діяч.

² Чапаєв Василь Іванович (1887—1919) — герой громадянської війни. У 1917—1918 рр. брав участь у встановленні Радянської влади в Поволжі. З квітня 1919 р. — командир 25-ої стрілецької дивізії, яка вела бої проти колчаківців на Уралі. Загинув у бою.

³ ...як прийняв його в Москві, в Кремлі, Володимир Ілліч Ленін. — У ряді творів про життя і діяльність М. Щорса висловлено твердження про те, що під час перебування у Москві навесні 1918 р. М. Щорс разом із своїми соратниками був на прийомі у В. І. Леніна (див. *Марьяков Е. Николай Щорс*. Смоленск, Западное государственное издательство, 1936; *Левенко А. Микола Щорс*. К., Держполітвидав УРСР, 1948; *Герасимов Е. Н. А. Щорс*. М., Военное издательство Министерства вооруженных сил СССР, 1950; *Карпенко В. Щорс*, ЖЗЛ. М., Издательство ВЛКСМ «Молодая гвардия», 1974, та інші). Документальних підтверджень цього факту, зокрема у фундаментальній праці: В. И. Ленин. Биографическая хроника, 1870—1924. М., Издательство политической литературы, 1974, т. 5, не виявлено.

⁴ «Українська директорія». — Директорія — буржуазно-націоналістичний уряд так званої «Української народної республіки». Очолювали Директорію спочатку В. К. Виняченко, пізніше — С. В. Петлюра. Проіснувала з листопада 1918 р. до листопада 1920 р. В січні 1919 р. стала на шлях війни проти Радянської

Росії. У квітні 1919 р. збройні сили Директорії були розгромлені внаслідок широкого повстанського та партизанського руху. Після закінчення радянсько-польської війни 1920 р. та остаточного розгрому петлюрівських банд Директорія припинила існування.

⁵ «Скажи, Іудо, — питав він, — за скільки грошей продав ти Україну?..» — Цитата з книги: Герасимова Е. Н. А. Щорс. М., Военное издательство Министерства вооруженных сил СССР, 1950, с. 98. Можливо, П. Тичина наводить цитату за іншими працями цього або інших авторів, у яких є епізод відповіді богунців на провокаційну листівку С. Петлюри.

⁶ Указ... про передачу Кримської області до складу Української РСР. — Подання Президії Верховної Ради РРФСР і Президії Верховної Ради УРСР про передачу Кримської області в складу РРФСР до складу Радянської України було затверджено Президією Верховної Ради СРСР 19 лютого 1954 р.

ВИСТУП НА ЛІТЕРАТУРНОМУ ВЕЧОРІ «ДРУЖБА НАРОДІВ — ДРУЖБА ЛІТЕРАТУР»

Вперше надруковано російською мовою під назвою «Нерушимый союз» в газ. «Гудок», 1954, 22 травня. Українською мовою надруковано у вид.: Тичина Павло. Твори в шести томах, т. 6, с. 207—212.

В архіві збереглися чистовий автограф українською мовою (ф. 464, № 3753), без назви і без дати, та неповний чорповий автограф (ф. 464, № 3754). Остаточний текст виступу зафіксовано в авторизованому машинописі (ф. 464, № 3755), на першому аркуші якого напис рукою П. Тичини: «По радію».

Подается за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 207—212.

¹ ...ми провели IX ювілейний пленум правління Спільки радянських письменників України... — Пленум, присвячений 300-річчю возз'єднання України з Росією, відбувся у Києві 14 травня 1954 р.

² Абай Кунанбаєв (1845—1904) — казахський поет-просвітитель, основоположник нової писемної казахської літератури.

³ Махтумкулі (1733—1793) — туркменський поет, родоначальник туркменської літератури. Українською мовою вірші поета перекладали В. Сосюра, М. Рильський, Л. Первомайський, В. Бичко. П. Тичина присвятив Махтумкулі свою статтю «Торжествуй, народе Туркмені!» (див. десятий том цього видання).

⁴ Ахундов Мірза Фаталі (1812—1878) — азербайджанський письменник-просвітитель, філософ-матеріаліст, основоположник азербайджанської драматургії, прози і літературної критики, реформатор арабського алфавіту. П. Тичина написав статтю про Ахундова (див. десятий том цього видання).

⁵ Райніс Ян (літературний псевдонім Яніса Криш'яновича Плекшана; 1865—1929) — латвійський поет, драматург, громадський діяч, народний поет Латвійської РСР. П. Г. Тичина глибоко цікавився творчістю Райніса, написав статтю про нього (див. десятий том цього видання), почав писати поему.

⁶ Гафурі Мажит (справжнє прізвище — Гафуров Габдулмажит Нурганійович; 1880—1934) — башкирський і татарський радянський письменник, основоположник башкирської радянської літератури, народний поет Башкирської АРСР (з 1923 р.). П. Тичина добре знав творчість М. Гафурі, перекладав його твори, написав розвідку «Патріотизм у творчості Мажита Гафурі» (див. восьмий том цього видання).

⁷ «З ким ви, „майстри культури“?» — стаття М. Горького «З ким ви, „майстри культури“? (Відповідь американським кореспондентам)» (1932).

⁸ «Тю Сон Вон у вірші «Суд розпочався»...— Вірш цитується за збіркою «Народи мира в боротьбі за мир» (М., Гослитиздат, 1951, с. 622—625; переклад М. Павлової).

⁹ «...Чтоб к штыку приравняли перо» — слова з поезії В. Маяковського «Домой!» (1925).

¹⁰ «...вот что такое партия» — цитата з поеми В. Маяковського «Володимир Ілліч Ленін» (1924).

¹¹ «Возвысьте голос, честные люди!» — цитуються рядки з поезії О. Суркова «Возвысьте голос, честные люди!» (зб. «Поэты мира в борьбе за мир», с. 232).

ВІТАННЯ РІДНІЙ ВІРМЕНІ!

Вперше надруковано вірменською мовою в газ. «Гракая терт» (Єреван), 1954, 22 травня.

В перекладі українською мовою вперше опубліковано у вид.: *Тичина Павло*. Читаю, думаю, потую, с. 19—21.

Датується і подається за цим виданням.

¹ «...завдяки перекладам Брюсова та інших російських письменників...— 1916 р. у Москві під назвою «Поэзия Армении с древнейших времен до наших дней» вийшла антологія вірменської поезії. Ініціатором видання був М. Горький. Організатором і редактором, а також автором ґрунтовної передмови — В. Брюсов. Твори вірменських поетів друкувалися у перекладах В. Брюсова, К. Бальмонта, О. Блока, І. Бупіна, Ф. Сологуба та інших російських поетів. Здійснення цього видання стало значною подією у літературному та громадському житті Росії, відкрило широкому читачеві поетичну творчість вірменського народу.

² «...ось 1929 року я зі своїми товаришами був уже в Єревані...— Про поїздку П. Тичини до Єревана, зустріч його з І. Іоаннісяном та А. Ісаакяном див. спогади Анни Іоаннісян (Співець нового світу. Спогади про Павла Тичину. К., «Дніпро», 1971, с. 94—99).

³ «...на святкування 1000-ліття епосу «Давид Сасунський»...— 1000-ліття вірменського героїчного народного епосу, що утворився в VII—X ст. в умовах визвольних повстань проти арабського каліфату, відзначалося у вересні 1939 року, 17 вересня у Москві відбувся ювілейний пленум Спілки письменників СРСР, на якому П. Тичина виступив з промовою (див. восьмий том цього видання).

⁴ «...коли відзначалося 100-річчя від смерті Хачатуря Абовяна.— Сторіччя від дня смерті Х. Абовяна відзначалося у квітні 1948 р. П. Тичина був присутній на урочистому засіданні в Єревані, виступив із промовою (див. статтю «Повна чаша кришталева»).

⁵ «...полюбив Давида Сасунського, синів та онуків Гайка...— Маються на увазі героїчний народний епос «Давид Сасунський» та поезія Х. Абовяна «Сини і онуки Гайка», які П. Тичина перекладав українською мовою.

⁶ «...полюбив робітників вірменських заводів...— Мова йде про поезії А. Акопяна, зокрема вірш «Завод», перекладений українською мовою П. Тичиною.

⁷ Ануш — героїня однойменної поеми О. Туманяна (1902). Українською мовою поему переклав П. Тичина.

⁸ Гікор — герой однойменного оповідання О. Туманяна (1899). Український переклад оповідання здійснив П. Тичина.

⁹ Пепо — герой однойменної драми вірменського драматурга Габрієля Мкртчяновича Сундукяна (1825—1912), поставленої 1871 р. Українською мовою п'єсу переклав П. Тичина.

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ
УКРАЇНСЬКО-ЛАТИСЬКИМ ЛІТЕРАТУРНИМ ЗВ'ЯЗКАМ]

Вперше надруковано під редакційною назвою «Теплий вітерець із Латвії рідної» у вид.: *Тичина Павло. З минулого — в майбутнє*, с. 93—95.

В архіві письменника зберігається авторизований машинопис тексту доповіді (ф. 464, № 3758) без назви і без дати.

Датується орієнтовно за змістом (загадка про святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією).

Подається за авторизованим машинописом (ф. 464, № 3758).

¹ ...самовідданий подвиг червоноармійців-латишів у громадянську війну під Перекопом, на Сиваші.— Мова йде про участь латиських стрільців у Перекопсько-Чонгарській операції у листопаді 1920 р., коли радянські війська Південного фронту у надзвичайно важких умовах прорвали оборону білогвардійських військ генерала Врангеля на Перекопському перешийку і розпочали визволення Криму.

² ...сини українського радянського народу на чолі з російським народом та синами усіх радянських народів подали свою братню, мужню руку допомоги Латвії.— Йдеться про повалення фашистського режиму і відновлення Радянської влади в Латвії в червні 1940 р. за допомогою радянських військ, що за згодою латвійського уряду вступили в Латвію.

³ ...п'єса Райніса «Вій, вітерець!».— Драма «Вій вітерець», написана 1913 р., та інші п'єси Я. Райніса з успіхом ставилися у Львові, Києві, Одесі, Чернівцях, Вінниці.

⁴ Лаціс Віліс Тевісович (1904—1966) — латиський радянський письменник, державний діяч, народний письменник Латвійської РСР (з 1947 р.). Згадани П. Тичиною романи В. Лаціса «Сиврибалки» та «До нового берега» написані 1933—1934 та 1950—1951 рр.

⁵ Упіт Андрій Мартинович (1877—1970) — народний письменник Латвійської РСР (з 1943 р.), державний діяч, академік Академії наук Латвійської РСР (з 1946 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1967 р.), основоположник латиської радянської літератури, автор статей про Т. Шевченка, українських радянських письменників.

⁶ Саксе Анна (1905—1981) — латиська радянська письменниця, народна письменниця Латвійської РСР (з 1965 р.), заслужений діяч культури (з 1946 р.).

⁷ Грива Жаніс (нар. 1910 р.) — латиський радянський письменник, учасник боротьби іспанського народу проти фашизму (1937).

⁸ Грот Яніс (1901—1968) — латиський радянський поет.

⁹ Імерманіс Апатоль Адольфович (нар. 1914 р.) — латиський радянський письменник.

¹⁰ Веял Андріс (справжнє ім'я та прізвище — Донат Геронімович Калнач, нар. 1927 р.) — латиський радянський поет. Перекладач творів Лесі Українки, П. Тичини та інших українських письменників і поетів.

Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1954, 7 липня, з підзаголовком: «Розмова з головою Республіканського комітету по відзначенню 50-річчя з дня смерті А. П. Чехова П. Г. Тичиною» та такою передмовою від редакції: «Відбулося засідання Республіканського комітету по відзначенню 50-річчя з дня смерті великого російського письменника А. П. Чехова. У розмові з кореспондентом «Вечірнього Києва» голова Республіканського комітету П. Г. Тичина розповів...».

Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3435) без назви і без дати. Подається за першодруком.

РОЗКВІТ ВЕЛИКОЇ ДРУЖБИ

Друкується вперше за авторизованим машинописом, що зберігається в архіві письменника (ф. 464, № 3010) з незначними скороченнями.

Датуються орієнтовно за змістом.

¹ ...до наступних Другого Всесоюзного і Третього республіканських письменницьких з'їздів.—Третій з'їзд письменників України відбувся 27 жовтня—1 листопада 1954 р. у Києві, Другий з'їзд письменників СРСР—15—26 грудня 1954 р. у Москві.

² Каладзе Карло Ражденович (нар. 1904 р.)—грузинський радянський поет, драматург. Тема дружби народів—одна з провідних у його творчості. Україні він присвятив цикл «Хіба далеко Дніпрові береги?», вірші «Ліся Українка в Сурамі», «Дні радості» та ін. Перекладач творів Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана, С. Олійника. Уривок з поезії «Хіба далеко Дніпрові береги?» (1949) наведено у перекладі російською мовою В. Левика. Українською мовою вірш переклав М. Бажан.

³ Хамдам Юсуфджан—узбецький радянський поет.

⁴ Нажимов Турдимурат (нар. 1914 р.)—каракалпацький радянський поет, прозаїк.

⁵ Сейтжаиов Тажетдін—каракалпацький радянський поет.

⁶ Крученко Петро (Петро Аксентійович; нар. 1917 р.)—молдавський радянський поет і перекладач, автор віршів і статей про Т. Шевченка. Перекладав твори Т. Шевченка, М. Рильського, П. Тичини, А. Малишка, П. Воропька та інших українських радянських поетів.

⁷ Хузангай Педер (Петро) Петрович (1907—1970)—чуваський радянський поет, народний поет Чуваської АРСР. Перекладав твори Т. Шевченка, П. Тичини та інших українських радянських поетів. Ряд віршів присвятив Україні. Був другом П. Тичини. Присвятив українському поетові кілька віршів, написав спогади про нього.

⁸ Хаїдов Аллаберди (нар. 1929 р.)—туркменський радянський поет, літературознавець. Перекладач творів Лесі Українки та І. Франка.

⁹ Луговської Володимир Олександрович (1901—1957)—російський радянський поет, автор поетичного циклу «Україна» (1954).

¹⁰ Буков Еміліан (1909—1984)—молдавський радянський письменник. Україні присвятив поему «Листи дружби» (1954) та цикли поезій про Київ та Т. Шевченка. Е. Букову належать також

статті про Т. Шевченка та переклади його творів. П. Тичина цитує віршові рядки з статті Е. Букова «Світло зі сходу» («Літературна газета», 1954, 18 січня).

¹¹ Бахметєв Володимир Матвійович (1885—1963) — російський радянський письменник. Цитату зі статті В. Бахметєва «Під серпом і молотом» П. Тичина наводить за «Літературною газетою» (1954, 18 січня).

¹² Кірсаиов Семен Ісакович (1906—1972) — російський радянський поет. Вірші «Дума про Гуцульщину», «Дніпро», «Пісня про Одесу» та ін. присвятив Україні, вірш «Добре» — Т. Шевченкові.

¹³ Васильєв Сергій Олександрович (1911—1974) — російський радянський поет.

¹⁴ Смирнов Сергій Васильович (нар. 1913 р.) — російський радянський поет.

¹⁵ ...пісні-думи Володимира Луговського про Героя Соціалістичної Праці Олену Хобту...— Йдеться про твір «Старая звеньевая. Е. С. Хобте» (1954).

¹⁶ Мухін Володимир Євграфович (нар. 1916 р.) — російський радянський поет. Живе і працює на Україні.

¹⁷ Долматовський Євген Аронович (нар. 1915 р.) — російський радянський поет, лауреат Державної премії СРСР 1950 р. Багато віршів присвятив Україні (зб. «Пісня про Дніпро» — 1942; «Сузір'я» — 1947). Перекладач творів Т. Шевченка і українських радянських поетів.

¹⁸ Зорія Леонід Генрікович (нар. 1924 р.) — російський радянський драматург.

ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 50-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ СМЕРТІ А. ЧЕХОВА

Вперше надруковано під редакційною назвою «Любиме ім'я» у вид.: *Тичина Павло. Читаю, думаю, нотую*, с. 64—68.

В архіві зберігся чорновий автограф виступу (ф. 464, № 3767) без назви і без дати.

Датується орієнтовно за часом проведення вечора пам'яті А. Чехова, що відбувся 15 липня 1954 р.

Подається за автографом (ф. 464, № 3767) (з незначними скороченнями).

¹ «...все мы народ, и все то лучшее, что мы делаем, есть дело народное». — Цитата з записної книжки А. Чехова 1891—1903 рр. (*Чехов А. П. Собр. соч.* в 12-ти томах. М., Гослитиздат, 1956, т. 10, с. 415).

² «Якщо я письменник, то повинен говорити про народ, про його страждання, про його майбутнє». — Слова Тригоріна з другої дії п'єси «Чайка» (1896).

³ ...їздив на Сахалін до ув'язнених. — Подорож на Сахалін, яку А. Чехов здійснив 1890 р., стала визначною подією в його ідейному і творчому житті, допомогла письменникові розібратися в складних явищах дійсності, поглибила і зміцнила його гуманістичні переконання.

⁴ ...зняв з себе почесне звання академіка... — Почесним академіком Петербурзької Академії наук А. Чехова було обрано 1900 р. 1902 р. він разом із В. Короленком відмовився від цього звання на знак протесту проти заборони Миколою II обрання почесним академіком М. Горького.

⁵ ...назвав його Лев Толстой Пушкіним у прозі.— Див.: «Журнал для всех», 1905, № 7, с. 427.

⁶ «Саме в цю епоху найінтенсивніше працювала російська революційна думка...».— Цитата з праці В. І. Леніна «Перемога кадетів і завдання робітничої партії» (1906; *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 12, с. 308—309).

⁷ «На сувається буря!» — неточно наведені слова одного з героїв п'єси А. Чехова «Три сестри» (1900) — Тузенбаха.

⁸ «Головне — перевірити життя!».— Наведений вислів належить герою оповідання А. Чехова «Невеста» (1903).

(РЕЦЕНЗИЯ НА СБОРНИК СТИХОТВОРЕНИЯ
ИОСИФА КУРЛАТА)

Друкується вперше за автографом, що зберігається в архіві П. Тичини (ф. 464, № 3294).

Перша збірка поезій Йосипа Курлата «Рождение песни», в якій вміщено більшість розглянутих у рецензії поезій, вийшла з друку 1956 р. у видавництві «Молодь».

¹ Курлат Йосип Борисович (нар. 1927 р.) — російський радянський поет. Живе і працює на Україні.

² «Молодая гвардия» — видавництво ЦК ВЛКСМ, засноване 1922 р. в Москві. Видає художню літературу, суспільно-політичні та науково-популярні книжки для молоді та дітей, молодіжні та дитячі журнали, альманахи, газету «Пионерская правда».

(ПРИВЕТСТВИЕ С. КУДАШУ В СВЯЗИ С 60-ЛЕТИЕМ
СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

Друкується вперше за авторизованим машинописом (ф. 464, № 3385).

Датується орієнтовно за часом відзначення 60-річчя з дня народження С. Кудаша.

¹ Кудаш Сайфі (літературний псевдонім Сайфі Фаттаховича Кудашева; нар. 1894 р.) — башкирський радянський поет, народний поет Башкирії (з 1964 р.). Присвятив Україні багато своїх творів: «Живи, Україно» (1943), «Лист у Київ» (1947), «Братерство» (1954) та ін. Автор статей про українську літературу, про творчість Т. Шевченка, М. Рильського. Перекладав твори Т. Шевченка, І. Фрашка, М. Рильського, П. Панча та інших. Павла Тичину та Сайфі Кудаша єднала багаторічна творча і особиста дружба. С. Кудашу належать статті та спогади про П. Тичину, переклади творів українського поета. П. Тичина перекладав вірші С. Кудаша, писав про нього статті, присвятив йому вірш.

² Салават Юлаєв (1752—1800) — національний герой башкирського народу, сподвижник Пугачова під час селянської війни 1773—1775 рр., поет-імпровізатор.

³ Пугачов Омелян Іванович (близько 1743—1775) — керівник селянського війни 1773—1775 рр. — найбільшого у XVIII ст. селянсько-козацького виступу в Росії.

⁴ Ведь Ленин был у вас в Уфе.— В. І. Ленін зупинявся в місті Уфі в лютому 1900 р. по дорозі з села Шушенського до міста Пскова, де він мав оселитися після закінчення заслання.

⁵ ...музыку походов дивизии Башкирской...— У поезії «Живи, Україно» С. Кудаш оспівав походи 16-ої Башкирської гвардійської кавалерійської дивізії, яка під час Великої Вітчизняної війни брала участь у боях за визволення України від німецько-фашистських загарбників.

Вперше надруковано під редакційною назвою «Героїка гримить, як сонце серед неба (Микола Бажан)» у вид.: *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 232—237, за текстом, що відбиває первісну редакцію промови (ф. 464, № 3674). В архіві П. Тичини зберігається також чистовий автограф (ф. 464, № 3675), якій містить остаточний текст виступу.

Датується орієнтовно — часом відзначення 50-річчя М. Бажана.

Подається за автографом (ф. 464, № 3675).

¹ «Залізо б'ють і гнуть прекрасну мідь...» — Далі цитується поезія М. Бажана «Будівнок» (триптих «Будівлі», 1928).

² «Країно! Як ширшає літ видяюкруг...» — Далі цитуються рядки з вірша М. Бажана «Людина стоїть в зореноснім Кремлі...» (1931).

³ «Моя многомовна земля!» — Неточна цитата з поеми М. Бажана «Безмертя. Три повісті про товариша Кірова» (повість друга — «Ніч перед бозм» 1935—1937). Перший рядок в оригіналі: «О земле стомовна моя!», п'ятий рядок: «Для моря твоїх людей».

⁴ «Я учень твій, я відданий до краю...» — Цитується строфа з вірша М. Бажана «Великий день» (1937).

⁵ «...«в славний панцир — в зненависть і сталь»...» — Слова з поезії М. Бажана «Напередодні» («Сталінградський зошит», 1942).

⁶ «...«молоткастий, серпастий, советский паспорт»...» — Рядки з поезії В. Маяковського «Вірші про радянський паспорт» (1929).

⁷ «Скелі Дувра» — вірш М. П. Бажана з циклу «Англійські враження» (1948).

ПРОМОВА НА ІІІ З'ЇЗДІ ПИСЬМЕННИКІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Вперше надруковано в «Літературній газеті» та інших республіканських газетах, 1954, 31 жовтня. З незначними скороченнями передруковано у газ. «Молодь України», 1954, 12 листопада (під назвою «Молодь України») та журп. «Дніпро», 1954, № 2 (під назвою «Зростають наші молоді поети»).

В архіві П. Тичини збереглися неповний чорновий та чистовий автографи (ф. 464, №№ 3529, 3530).

Подається за першодруком («Літературна газета», 1954, 31 жовтня).

¹ М а я н я к Володимир Антонович (нар. 1934 р.) — український радянський письменник. Вірш «Повноліття» написано 1953 р.

² «Тільки вперед, тільки на лінію вогню...» — Цитата зі статті М. Островського «Мужність народжується в боротьбі» (виступ по радіо на ІХ Всеросійському з'їзді комсомолу 6 квітня 1936 р.) (Микола Островський. Збірник матеріалів. К., «Радянський письменник», 1954, с. 135).

³ «В газети!» — Цитата з вірша В. Маяковського «Писатели мы» (1928).

⁴ К в і т ч е н к о Ігор Олександрович (1927—1953) — російський радянський поет. Жив і працював на Україні. Пам'яті І. Квітченка П. Тичина присвятив вірш «З молодих імен ім'я благословенне...» У статті наведено цитати з поезії І. Квітченка «На передньому краю» (увійшла до збірки «В дорогу», 1955).

⁵ Павличко Дмитро Васильович (нар. 1929 р.) — український радянський поет. П. Тичина високо цінував творчість Д. Павличка, був одним із перших, хто звернув увагу на талант молодого поета. У статті наведено цитати з віршів Д. Павличка «Мені душа болить, як рана...» та «О мій збентежений гуцуле!..» (цикл «Не по дорозі» із збірки «Моя земля», 1955).

⁶ «Жовтень» — щомісячний літературно-мистецький і громадсько-політичний журнал Спілки письменників України. Виходить у Львові. Заснований 1940 р. під назвою «Література і мистецтво». В 1945—1950 рр. називався «Радянський Львів», з 1951 р. — «Жовтень».

⁷ ...про книгу Нестеренка... — В журналі «Вітчизна» (1953, № 2) було надруковано рецензію І. О. Гуржія на книжку українського радянського економіста Олексія Олексійовича Нестеренка (нар. 1904 р.) «Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX і на початку XX ст.».

⁸ ...роботи професора Рубача та кандидата історичних наук Єрмоленка... — Йдеться про українського радянського історика Михайла Рубача (1899—1980) «Імперіалістичні хижакі прорахувались» («Вітчизна», 1951, № 11) та Олександра Єрмоленка «Українські буржуазні націоналісти — вірні слуги міжнародного імперіалізму» («Вітчизна», 1951, № 9).

⁹ ...дві новознайдених п'єси Ярослава Галана... — Йдеться про п'єси Я. Галана «Папська сльоза» («Жовтень», 1951, № 7) та «99 % (Човен хитається...)» («Жовтень», 1953, № 1).

¹⁰ ...невідомі твори Олександра Гаврилюка... — Йдеться про вірші О. Гаврилюка «Пісня матері» та статті «Учмісь розуміти і сприймати поезію» («Вітчизна», 1954, № 8) і «Кобзар стереже!» («Вітчизна», 1954, № 3).

¹¹ Книш Георгій Арсенович (нар. 1922 р.) — український радянський поет.

¹² ...як висловлювався колись Олексій Максимович Горький у своєму листі до Олексія Олександровича Суркова. — Мається на увазі лист М. Горького від 7 грудня 1935 р. (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти томах, т. 30, с. 413*).

¹³ Кіров (Костриков) Сергій Миконович (1886—1934) — радянський державний і партійний діяч. Пам'яті С. М. Кірова П. Тичина присвятив вірш «Пісня про Кірова» (1934).

¹⁴ Рядченко Іван Іванович (нар. 1924 р.) — російський радянський поет. Живе і працює на Україні.

¹⁵ Богачук Олександр Теофілович (нар. 1934 р.) — український радянський поет і драматург.

¹⁶ Ладижець Володимир Іванович (нар. 1924 р.) — український радянський поет.

¹⁷ Кач Михайло Михайлович (нар. 1932 р.) — український радянський поет.

¹⁸ «На наш народ кати в тризубах точать...» — Цитуються строфи з поезії Д. Павличка «Відповідь батькам» (1953).

УКРАИНСКАЯ СОВЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Друкується вперше за авторизованим машинописом, що зберігається в архіві П. Тичини (ф. 484, № 3011).

Датуються орієнтовно за змістом (згадка про Третій з'їзд українських радянських письменників).

¹ ...Никиты Братуся из повести Олеса Гончара...— Йдеться про повість О. Гончара «Михита Братусь» (1951).

² Строковський Микола Михайлович (1900—1973) — російський радянський письменник. Жив і працював на Україні.

³ Гордієнко Костянтин Олексійович (нар. 1899 р.) — український радянський письменник.

⁴ Чорнобривець Степан Авістратович (нар. 1908 р.) — український радянський письменник.

⁵ Бойченко Олександр Максимович (1903—1950) — український радянський письменник і громадський діяч. П. Тичині належить вірш «Похорон Олександра Бойченка» (1957).

⁶ Донченко Олесь (Олександр) Васильович (1902—1954) — український радянський письменник.

⁷ Головка Андрій Васильович (1897—1972) — український радянський письменник, один із зачинателів української радянської прози.

⁸ Смолич Юрій Корнійович (1900—1976) — український радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці (з 1970 р.), автор спогадів про П. Тичину.

⁹ Рибак Натан Самійлович (1912—1978) — український радянський письменник.

¹⁰ ...образ Тани Егоровой из пьесы В. Собко...— Йдеться про п'єсу В. Собко «За другим фронтом» (1949).

¹¹ Олійник Степан Іванович (1908—1982) — український радянський поет-гуморист і сатирик.

¹² Вишня Остап (літературний псевдонім Павла Михайловича Губенка; 1889—1956) — український радянський письменник, сатирик і гуморист.

¹³ Білоус Дмитро Григорович (нар. 1920 р.) — український радянський поет, автор збірок гумору і сатири, перекладач.

¹⁴ Воскресакенко Сергій Іларіонович (1906—1979) — український радянський поет, сатирик.

¹⁵ Муратов Ігор Леонтійович (1912—1973) — український радянський письменник.

¹⁶ Стіль Андре (нар. 1921 р.) — французький письменник, публіцист, учасник Руху Опору, лауреат Державної премії СРСР 1952 р.

[О ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ПОКОЛЕНИЯ]

Друкуються вперше за авторизованим машинописом, що зберігається в архіві П. Тичини (ф. 464, № 2988).

Можливо, стаття мала бути надрукована в газеті «Комсомольская правда».

Датується орієнтовно за змістом (згадка про літературну дискусію, що проходила перед Другим з'їздом письменників СРСР).

¹ «Комсомольская правда» — всесоюзна молодіжна газета, орган ЦК ВЛКСМ. Виходить у Москві з 1925 р.

² ...еще в 1920 году на 3-м съезде комсомола нарисовал перспективу...— Мається на увазі праця В. І. Леніна «Завдання спілок молоді (Промова на III Всеросійському з'їзді Російської Комуністичної Спілки Молоді 2 жовтня 1920 р.)».

³ «Литературное дело должно стать частью

общепролетарского дела...» — цитати з праці В. І. Леніна «Партійна організація і партійна література» (*Лекції В. І. Леніна*, собр. соч., т. 12, с. 100—101, 104).

НЕМЕРКНУЧЕ СЯЙВО

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1954, 15 грудня, у рубриці «Сьогодні відкривається Другий з'їзд письменників СРСР».

Подається за першодруком.

¹ «Ми включені у величезну справу, справу світового значення, і повинні бути особисто гідними взяти участь у ній». — Цитата із заключного слова М. Горького на Першому всесоюзному з'їзді радянських письменників 1 вересня 1934 р. (*Горький М.* Собр. соч. в 30-ти томах, т. 27, с. 351).

² ...голос друга — літературознавця Цао Цайнуа. — Йдеться про статтю китайського літературознавця і перекладача громадського діяча Цао Цайнуа (нар. 1897 р.) «Советская литература и ее китайские читатели» («Литературная газета», 1954, 9 грудня).

³ Матросов Олександр Матвійович (1924—1943) — гвардійський радийний Герой Радянського Союзу (з 1943, посмертно).

⁴ ...від прогресивної письменниці Катаріни Сусанни Прічард... — Стаття «Слово к советским друзьям» австралійської письменниці Катаріни Сусанни Прічард (1884—1969), що була надрукована в «Литературной газете», 1954, 4 грудня.

⁵ ...я повернувся з подорожі до Фінляндії... — П. Тичина відвідав Фінляндію у листопаді 1954 р. у складі делегації Верховної Ради СРСР. Збереглися щоденникові нотатки про подорож (див.: *Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 180—188).

ПРЕДВАРИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСЬ ВПЕЧАТЛЕНИЯ

Друкується вперше за авторизованим машинописом (ф. 464, № 3019).

В архіві П. Г. Тичини збереглися також первісний начерк початку та повний чорновий автограф статті (ф. 464, № 3020, 3018).

Датується за змістом.

У статті відбито враження від поїздки по Чехословаччині, яку П. Тичина здійснив у жовтні 1955 р. в складі делегації Верховної Ради СРСР. Збереглися також щоденникові нотатки про цю подорож (див.: *Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 189—203). Після поїздки до Чехословаччини П. Тичина написав поему «Тарасова „Анну Кареніну“ читає».

¹ Банська Бистриця — місто в Словацькій Соціалістичній Республіці в ЧССР.

² Пльзень — місто на заході Чехословаччини, адміністративний центр Західно-Чеської області.

³ Булганін Микола Олександрович (1895—1975) — радянський державний діяч. У 1955—1958 рр. був головою Ради Міністрів СРСР.

⁴ Тарасова Алла Костянтинівна (1898—1973) — російська радянська актриса, народна артистка СРСР (з 1937 р.), Герой Соціалістичної Праці (з 1973 р.). З величезним успіхом виконувала роль Анни в спектаклі «Анна Кареніна» за романом Л. Толстого.

⁵ Конєв Іван Степанович (1897—1973) — радянський військовий діяч, Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Союзу (1944, 1945), Герой ЧССР (з 1970 р.), Герой МНР (з 1971 р.).

⁶ Налепка Ян (1912—1943) — командир чехословацького партизанського загону, що діяв проти німецько-фашистських загарбників на Україні, Герой Радянського Союзу (з 1945 р. посмертно), національний герой Чехословаччини. Будучи начальником штабу 101-го словацького полку, що діяв у складі гітлерівських військ, Я. Налепка у травні 1943 р. з групою словаків-антифашистів перейшов у партизанське з'єднання О. Сабурова. Загинув у бою під Овручем.

⁷ Сабуров Олександр Миколайович (1908—1974) — один з організаторів партизанського руху на Україні під час Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., генерал-майор (з 1943 р.), Герой Радянського Союзу (з 1942 р.).

⁸ Голан Володимир (нар. 1905 р.) — чеський поет.

⁹ Жебрак — місто на заході Чехословаччини, в Чеській Соціалістичній Республіці.

¹⁰ Острава — місто на півночі Чехословаччини, в Чеській Соціалістичній Республіці, розташоване на річці Одрі.

¹¹ Несдлий Зденек (1878—1962) — чехословацький громадський і державний діяч, історик і музикознавець, літературний критик, член Чеської Академії наук і мистецтв (з 1907 р.), засновник і президент (з 1952 р.) Чехословацької Академії наук.

¹² Тарасов Михайло Петрович (нар. 1899 р.) — радянський партійний та державний діяч.

¹³ Фірлінгер Зденек — чехословацький державний і громадський діяч.

¹⁴ Пуйманова Марія (1893—1958) — чеська письменниця.

¹⁵ Волькер Іржі (1900—1924) — чеський поет, один з основоположників чеської пролетарської літератури.

¹⁶ Дрда Ян (нар. 1915) — чеський письменник.

¹⁷ Юрезанський (справжнє прізвище — Ніс) Володимир Тимофійович (1888—1957) — російський радянський письменник.

¹⁸ Щипачов Степан Петрович (1898—1980) — російський радянський поет, лауреат Державної премії 1949 р.

¹⁹ ...Лев Толстой, о котом сам Владимир Ильич Ленин говорил как о великой глыбе культуры, о гиганте. — Мається на увазі вислів В. І. Леніна про Л. Толстого, наведений у нарисі М. Горького «В. И. Ленин» (1924) (*Горький М. Собр. соч. в 30-ти томах, т. 17, с. 38*).

²⁰ Безруч Петро (справжнє ім'я та прізвище — Владімір Вашек, 1867—1958) — чеський поет.

²¹ Житава — річка на півдні Чехословаччини (басейн Дунаю).

²² Гавлічків Брод — місто в Чеській Соціалістичній Республіці.

²³ Гавлічек-Боровський Карел (1821—1856) — чеський поет і публіцист.

²⁴ Жижка Ян (1360—1424) — діяч гуситського революційного руху, полководець, національний герой чеського народу.

²⁵ ...о композиторе Бородине, который при написании 4-го действия «Млады»... — Опіска. Автор «Млади» — М. А. Римський-Корсаков, а не О. П. Бородин (1838—1887).

²⁶ Срезневський Ізмаїл Іванович (1812—1880) — росій-

ський і український філолог-славист, академік Петербурзької Академії наук (з 1851 р.).

²⁷ Стасов Володимир Васильович (1824—1906) — російський художник і музичний критик, історик мистецтва, археолог, почесний член Петербурзької Академії наук (з 1900 р.).

²⁸ Гус Ян (1371—1415) — чеський мислитель, ідейний натхненник антифеодального національного руху в Чехії, діяч Реформації, національний герой чеського народу. У Віфліємській каплиці в Празі, згаданий П. Тичиною, Ян Гус 1402 р. став проповідником.

²⁹ Кубін Рудольф (вар. 1909 р.) — чеський композитор, автор опер, оперет та інструментальних творів.

³⁰ Добіаш Вацлав (вар. 1909 р.) — чеський композитор, педагог і музично-громадський діяч.

³¹ Ваг — річка в Словацькій Соціалістичній Республіці в ЧССР, притока Дунаю.

³² Свобода Людвік (1895—1979) — державний, політичний і військовий діяч ЧССР, генерал армії (з 1945 р.), тричі герой ЧССР (1965, 1970, 1975), Герой Радянського Союзу (з 1965 р.), лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1970 р. 1955 р., під час зустрічі з П. Тичиною, був начальником військової академії імені К. Готвальда.

³³ Таїрова Таїра Акперовна — державна та партійна діячка Азербайджанської РСР. П. Тичина присвятив їй вірш «У Празі по-азербайджанськи...» (1955), написаний під час перебування у Чехословаччині.

ПРОМОВА НА ВІДКРИТТІ НАРАДИ МОЛОДИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

Вперше надруковано як скорочений виклад промови в «Літературній газеті», 1955, 1 грудня.

Повністю — у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 213—220.

Подається за дим виданням (з невзначними скороченнями).

¹ ...як говорив комсомольцям і всій радянській молоді великий Ленін...— Мається на увазі промова В. І. Леніна на III Всеросійському з'їзді Російської Комуністичної Спілки Молоді 2 жовтня 1920 р. (*Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 41, с. 284—303).

² «...ваше село Кашино пускає електрику». — Слова В. І. Леніна з виступу на відкритті електростанції в селі Кашині Волоколамського району Московської області П. Тичина цитує за статтею М. Воробйова «Лампочка Ильича» («Правда», 1955, 13 листопада).

³ «Тільки вона створила справжнє братерство народів». — Цитата зі статті М. Островського «Мій день» — стаття для збірника «День світу» 27 вересня 1935 року (Микола Островський. Збірник матеріалів, с. 103).

⁴ Десняк Олекс (літературний псевдонім Олексія Глатовича Руденка; 1909—1942) — український радянський письменник.

⁵ ...ви, повно, читали розповідь Сергія Михайловича Сергєєва-Ценського...— Мова йде про «Слово до молодих. Бесіди про справи письменницькі» С. М. Сергєєва-Ценського («Комсомольская правда», 1955, 21, 23, 27, 28 вересня, 5, 7 жовтня).

⁶ Айві (справжнє ім'я — Садридін Саїд Муродзода; 1878—1954) — таджицький радянський письменник, учений, громадський

діяч, перший президент Академії наук Таджикиської РСР (з 1951 р.).
Основоположник таджицької і один із зачинателів узабєцької ра-
дянських літератур.

(ВИСТУП ПО РАДІО З НАГОДИ 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ А. АКОПЯНА)

Вперше надруковано під редакційною назвою «Співєць черво-
ної весни (Акоп Акопян)» у вид.: *Тичина Павло*. З минулого —
в майбутнє, с. 183—185.

В архіві збереглися чориний автограф (ф. 464, № 3728) та
авторизований машинопис (ф. 464, № 3729), в якому відбито остан-
ній етап роботи над текстом. Ні в автографі, ні в машинописі
П. Тичина не наводить тексту вірша «На червоній на весні».
В машинописі він дописаний олівцем рукою С. В. Тельнюка. В на-
шому виданні подається в квадратних дужках.

Датується орієнтовно за часом відзначення 90-річчя від дня
народження А. Акопяна.

Подається за авторизованим машинописом (ф. 464, № 3729).

¹ Перший свій вірш Акоп Акопян вдрукував
у 1893 році...— Мова йде про вірш А. Акопяна «Обітниця
дружби», надрукований 1893 р. в № 10 журналу «Мурч» («Молот»),
що виходив у Тифлісі.

² ...перший збірник його поезій.— Мається на увазі
збірка «Стихотворения», що вийшла з друку 1899 р. в Тифлісі.

³ ...як говорять Володимир Ілліч Ленін у сво-
му творі «Що робити?»...— Див.: *Ленін В. І.* Повне збір.
творів, т. 6, с. 28.

⁴ Радін Леонід Петрович (1861—1900) — російський поет,
учений, професійний революціонер; представник ранньої ре-
волюційно-пролетарської поезії.

⁵ Коц Аркадій Якович (літературний псевдонім — Давін;
1872—1943) — російський радянський поет, перекладач, один із
зачинателів революційно-пролетарської поезії. Вперше переклав
російською мовою і творчо переробив «Інтернаціонал».

⁶ Тарасов Євген Михайлович (1882—1943) — російський поет.
Був революціонером-пропагандистом, брав участь у революції
1905 р. Друкувався у більшовицькій пресі. Пізніше відійшов від
участі у революційному русі і від поетичної творчості. Після Жовт-
невої революції працював у галузі економічних наук.

⁷ Богданов Олександр Олексійович (1874—1939) — росій-
ський радянський поет, професійний революціонер, один із
зачинателів революційно-пролетарської поезії. Воляккий — один із
псевдонімів О. Богданова, під яким він друкувався у більшовиць-
ких виданнях.

⁸ Шкульов Пилип Степанович (1868—1930) — російський
радянський поет. Брав участь у революції 1905 р. Друкувався
у більшовицьких виданнях. Представник ранньої пролетарської
поезії.

⁹ Савін Віктор Олексійович (Віттор Ньоблімса; 1888—1943) —
комі радянський поет і драматург, зачинатель комі радянської
літератури.

¹⁰ Рибакський (справжнє прізвище — Чирков) Микола Іва-
нович (1880—1920) — російський радянський поет. Брав участь
у революції 1905 р. Співробітничав у газетах «Правда» і «Вольная
жизнь». Друкувався у збірниках пролетарських письменників за
редакцією М. Горького.

¹¹ Самобитник (літературний псевдонім Олексія Івановича Машірова; 1884—1943) — один із перших російських пролетарських поетів. Брав участь у революції 1905 р. Друкувався в більшовицькій пресі, зокрема в газеті «Правда». З кінця 20-х років займався адміністративною роботою.

¹² Бедний Дем'ян (літературний псевдонім Юхима Олексійовича Придворова; 1883—1945) — російський радянський поет, байкар. Як одного з перших представників пролетарської літератури його високо цінував В. І. Ленін. П. Тичина переклав уривок з «Комуністичної Марсельєзи» Д. Бедного.

¹³ Тукай Габдулла (літературний псевдонім Габдулли Мухамедгаріфовича Тукаєва; 1886—1913) — татарський поет, публіцист, літературний критик. Один з основоположників сучасної татарської літературної мови і нової реалістичної татарської літератури. У своїх творах виступав з позицій революційного демократизму і критичного реалізму. П. Тичина переклав багато поезій Тукая, неодноразово згадував його у своїх статтях.

¹⁴ ...якщо в тебе сум, або горе, чи невдача — заспівай пісню праці — і тобі зразу стане ясно на душі... — Переказ строфи «Пісні праці» А. Акопяна (1910; переклад українською мовою С. Бурлакова):

Моя пісня має чари,
Що, коли сумуєш часом,
Заспівай — душа опору
Знайде в ній, здолає горе.

¹⁵ Декаденти — представники течії (декадентства) в буржуазній літературі та інших видах мистецтва епохи імперіалізму. Пропагування лозунга «мистецтво для мистецтва», песимізм, містика, падання переваги формі перед змістом — характерні риси декадентства, що об'єднує різні за формальними ознаками, але єдині за суттю школи буржуазної літератури і мистецтва кінця XIX — початку XX ст. (символізм, акмеїзм, футуризм, експресіонізм, кубізм) і сучасності (сюрреалізм, абстракціонізм, екзистенціалізм, дадаїзм тощо).

¹⁶ Символісти — представники символізму — напряду в літературі та мистецтві кінця XIX — початку XX ст. (виник у 70-х роках у Франції), що ґрунтувався на суб'єктивно-ідеалістичній філософії, проповідував індивідуалізм, містицизм, уявляючи світ як непізнавану «вищу реальність», відобразити яку можна лише приблизно, символічно; відмежовував цим самим літературу і мистецтво від суспільних завдань. В українській літературі вплив символізму відчутний був у творах письменників літературно-мистецького угруповання «Музагет» — О. Слісаренка, Я. Савченка та ін.

¹⁷ Акмеїсти — представники акмеїзму — модерністської течії в російській поезії початку XX ст., породженої кризою буржуазно-дворянської культури. Представники М. Гумільов, С. Городецький, А. Ахматова, О. Мандельштам та ін. Оголосивши себе реформаторами символізму, акмеїсти культивували «пріземленість» зображення, біологізм, витончене естетство. Для них характерне пасивно-споглядливе сприйняття дійсності, індивідуалізм.

¹⁸ «Для чого мені злітати на ваші недосяжні зорі й небеса...» — Переказ строфи з поезії А. Акопяна «Мій світ» (1905 р.; переклад українською мовою В. Міщенко):

Зорі далекі, ваш ніжний вогонь
Вабить мене у казкові краї.
Гріють у полум'ї ваших долонь,
Та не до вас поривання мої.
Геть, тихий сон!
Зі мною у серці — страждалець-народ,
І біль його, й муки.
Він дав мені в руки
Поета перо. Із усіх вагород
Найвища оця —
Імення співця.

¹⁹ «То не сад, то не ліс». — Цитата з поезії А. Акопяна «Завод» (1908; вільний переклад П. Тичини).

²⁰ «Я передрікаю: настануть дні...». — Цитата з поезії А. Акопяна наводиться, очевидно, в перекладі П. Тичини.

²¹ Шаумян Степан Георгійович (1878—1918) — радянський державний і партійний діяч, учасник трьох російських революцій, один із керівників боротьби за Радянську владу на Закавказзі. З 1918 р. був головою Баквіського Раднаркому. Розстріляний разом з іншими баквінськими комісарами. С. Шаумян — автор праць з питань марксистсько-ленінської теорії, політичної економії, історії, а також з питань літератури та мистецтва. П. Тичина наводить цитату зі статті С. Шаумяна «Про збірник вірменської літератури. Збірник вірменської літератури за редакцією М. Горького...» (*Шаумян С. Литературно-критические статьи*. М., Гослитиздат, 1955, с. 66).

²² «Ширканал» — точна назва поеми А. Акопяна «Ширканал-більшовик» (1924).

²³ ...поема про Дніпрогес... — Можливо, П. Тичина має на увазі нарис А. Акопяна «Дніпробуд» (1930).

²⁴ ...з початком Декади вірменської літератури в Москві. — Декада вірменської літератури та мистецтва у Москві відбулася 1—13 червня 1956 р.

ІВІСТУП ПО РАДІО ДЛЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Вперше під редакційною назвою «Оборонець правди — Каменяр (Виступ по Українському радіо для українців Канади)» надруковано у вид.: *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 52—54.

В архіві П. Г. Тичини зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3827) без назви і без дати.

Датується орієнтовно за змістом (загадка про підготовку до відзначення 100-річчя від дня народження І. Франка).

Подасться за автографом (ф. 464, № 3827).

¹ Поряд з Музеєм Тараса Шевченка в Торонто... — Музей Т. Шевченка в Торонто (Канада) відкрито 1952 р. Він був споруджений на кошти, зібрані українськими канадцями. Значну допомогу музею подав Державний музей Т. Г. Шевченка у Києві, надіславши для експонування багато цінних матеріалів.

² «Я думав про людське братерство нове...» — цитата з поезії І. Франка «Гадки на межі» (1881) з циклу «Галицькі образки».

Вперше надруковано у вид.: Слово про великого Каменяра. Збірник статей до 100-ліття з дня народження І. Франка. В двох томах. К., Держлітвидав, 1956, т. 1, с. 3—19. Скорочений варіант статті російською мовою під назвою: «Иван Франко — певец дружбы народов» надруковано в «Литературной газете», 1956, 18 серпня, та в газ. «Закарпатская правда», 1956, 27 серпня.

Передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори, т. 6, с. 268—288.

В архіві письменника зберігається авторизований машинопис скороченого варіанта статті російською мовою (ф. 464, № 3022).

Податся за вид.: Твори в шести томах, т. 6, с. 268—288.

¹ Чан Кайші (1887—1975) — глава гомінданівського уряду, поваленого внаслідок народної революції в Китаї 1949 р. Із залишками своїх військ втік на острів Тайвань, де закріпився при підтримці США.

² «Україна «відчиняла до себе двері цивілізації, освіті, мистецтву, науці»... «разом з Росією їй належить... велике майбутнє». — Цитата з рецензії В. Белінського «„История Малороссии“ Николая Маркевича...» (1843) (*Белинский В. Г.* Полное собр. соч. М., Издательство АН СССР, 1955, т. 7, с. 64).

³ «Українські націоналісти, — пише Зіновія Франко, — ідеологи буржуазії — допомагали експансіоністським планам габсбурзького престолу...» — цитата з книжки Зіновії Тарасівни Франко — онуки письменника «Иван Франко — непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму» (К., Держполітвидав України, 1952, с. 11).

⁴ «Максима Горького з тюрми рятувати вставайте! — М. Горького було заарештовано 11 січня 1905 р. Прибднуючись до численних голосів протесту проти ув'язнення російського письменника, І. Франко написав статтю «Максим Горький» (1905).

⁵ Иван Франко переклав на українську мову 24 розділ з першого тому «Капіталу»... — Свій переклад 24-го розділу «Капіталу» К. Маркса І. Франко мав намір опублікувати окремою брошурою у «Дрібній бібліотеці» — серії перекладних творів художньої і наукової літератури, що видавалась І. Франком, М. Павликом та І. Белеєм у 1878—1880 рр. Переклад здійснено 1879 р.

⁶ «Уривки з книги Ф. Енгельса «Анти-Дюрінг». — Йдеться про переклад трьох теоретичних розділів з праці Ф. Енгельса «Анти-Дюрінг», що також призначався для «Дрібної бібліотеки». Переклад здійснено орієнтовно 1880 р.

⁷ Ці генії, писав він, «ясно й наукою показали, як виробився теперішній несправедливий порядок між людьми...». — Цитата з праці І. Франка «Чого хоче „Галицька робітницька громада“?» (1881).

⁸ «...до «Росії Гоголів... Белінських... Добролюбових... Некрасових...». — Неточно наведена цитата зі статті І. Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи» (1878).

⁹ «Щирість тону і щирість переконань» — стаття І. Франка (1905), що пізніше друкувалася під назвою «Ідеї й „ідеали“ галицької московільської молодіжі». Тут і далі П. Тичина наводить цитати з цієї статті.

¹⁰ ...у відомому виступі І. Франка на захист Максима Горького...— Мається на увазі стаття І. Франка «Максим Горький».

¹¹ ...гостро виступає проти націоналістичної концепції І. Нечуя-Левицького...— Йдеться про статтю І. Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», приводом до написання якої була поява у львівському журналі «Правда» статті українського письменника демократичного напрямку Івана Семеновича Нечуя-Левицького (справжнє прізвище — Левицький; 1838—1918) «Сьогочасне літературне спрямування» (1878).

¹² «Народ московський утворив велику державу, куди так чи інакше звертаються очі всієї Слов'янщини...». — Цитата зі статті І. Франка «Формальний і реальний націоналізм» (1889).

¹³ «Народовці» — представники громадсько-політичної і культурної течії буржуазно-націоналістичного напрямку серед української буржуазної інтелігенції та духівництва на західноукраїнських землях, що виникла в 60-х роках ХІХ ст. На початку своєї діяльності «народовці» провадили культурницьку роботу ліберально-буржуазного характеру (видавали журнали «Вечерниці», «Мета», «Ніва» та ін., заснували український театр, літературне товариство імені Шевченка). З кінця 70-х років основні програми документи «народовців» набувають відверто націоналістичного спрямування. З початку 90-х років провідні діячі «народовства» стали на шлях підтримки царського уряду і польських реакційних кіл. У 1898 р. оформилися в «націонал-демократичну партію», яка 1918 р. була основною опорою контрреволюційного уряду ЗУНР.

¹⁴ «Москвофіли» — суспільно-політична течія на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст., що об'єднувала частину духівництва і буржуазної інтелігенції, яка орієнтувалася на реакційні сили царської Росії. «Москвофіли» намагалися використати прагнення західноукраїнських трудящих до возз'єднання з Росією для прищеплення їм царських поглядів з метою боротьби проти революційного руху, виступали за об'єднання всіх слов'янських народів під владою російського самодержавства і не визнавали права на вільний розвиток українського народу і його культури. У час громадянської війни 1918—1920 рр. стали на шлях антирадянської боротьби, в 20—30-х роках підтримували окупаційні режими на західноукраїнських землях.

¹⁵ ...яку В. І. Ленін назвав культурою пуританців, гучкових і струве. — П. Тичина наводить слова з праці В. І. Леніна «Критичні замітки з національного питання» (1913; *Ленін В. І. Повне збр. творів*, т. 24, с. 126).

¹⁶ «Дністрянка» — літературний альманах, виданий у Львові 1876 р.

¹⁷ «Русалка Дністровая» — український альманах, з якого почалася нова українська література на Західній Україні. Вийшов у світ 1837 р. в м. Будимі (тепер Будапешт). Містив українські фольклорні записи, літературні та публіцистичні твори, більшість яких належала М. Пашкевичу, Я. Головацькому та І. Вагилевичу, переклади сербських народних пісень, а також уривків із «Краледворського рукопису» та інші матеріали.

¹⁸ Меттерніх Клеменс (1773—1859) — австрійський реакційний державний діяч. Відстоював феодально-абсолютистський лад, провадив політику соціального і національного гноблення, зокрема західноукраїнського населення.

¹⁹ «Не знаю, чи потрібно так на різних мовах товкти і перемелювати фальшиві історичні конструкторії проф. Грушевського...». — Цитата з листа І. Франка до В. Дорошенко від 4 листопада 1915 р. (Франко І. Збір. творів у 50-ти томах. К., «Наукова думка», 1986 р., т. 50, с. 432).

²⁰ Барвінський Олександр Григорович (1847—1926) — український буржуазно-націоналістичний діяч та історик літератури.

²¹ Романчук Юліан (1842—1932) — український буржуазно-націоналістичний діяч, один із лідерів «народовців».

²² «...«новою ерою» суспільних відносин у Галичині. — Йдеться про так звану «нову еру» — політичну угоду, укладену на початку 90-х років найреакційнішою групою галицьких «народовців» з австрійським намісником у Галичині графом Бадені. Ця угода означала відверту солідарність партії «народовців» з політикою австрійського уряду і була спрямована проти визвольних устремлінь трудового народу Галичини.

²³ Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897) — український буржуазний письменник, історик, фольклорист, етнограф, перекладач. У статті йдеться про рецензію І. Франка «Хуторна поезія П. А. Куліша» (1882).

²⁴ «Папі в альбомі». — Сучасним літературознавством доведено, що цей твір І. Франкові не належить.

²⁵ «...відомої унії 1596 р...». — Йдеться про Брестську церковну унію 1596 р. — об'єднання православної церкви України та Білорусії з католицькою церквою, проголошене на церковному соборі в Бресті верхівкою українських і білоруських духовних та світських феодалів, зв'язаних з польськими магнатами.

²⁶ «...Гаврилук, переживаючи трудні для нього дні у Львові...». — Протягом 1929—1939 рр. за активну революційну діяльність Олександр Гаврилук 14 разів перебував під арештом, двічі в концтаборі «Берега Картузька». Твори О. Гаврилюка, написані в ув'язненні, спрямовані проти поліцейського режиму в буржуазній Польщі, проти фашизму і українського буржуазного націоналізму. Поему «Львів», яку цитує Павло Тичина, написано 1939 р.

²⁷ «...в соборі святого Юра...». — Собор святого Юра у Львові, де знаходилась консисторія — орган церковної уніатської влади на чолі з митрополитом, був осередком католицької реакції.

²⁸ Шептицький Андрій (1865—1944) — глава греко-католицької (уніатської) церкви (з 1900 р.), один з ідейних натхненників українського буржуазного націоналізму. Під час Великої Вітчизняної війни активно сприяв німецько-фашистським окупантам, був одним з організаторів дивізії «СС-Галичина».

²⁹ Карманський Петро Сильвестрович (1878—1956) — український поет. Тичина має на увазі книжку П. Карманського «Крізь темряву. Спогади» (Львів, 1956), спрямовану проти папства і католицької реакції.

³⁰ «Коли органічно від кореня розвинуться і розцвітуть усі частини великого східнослов'янського племені...». — Цитата зі статті І. Франка «Ідеї й „ідеали“ галицької москвофільської молодіжі» («Щирість тону і щирість переконань»).

³¹ «...ще в 1881 році в «Катехізації робітничого руху...». — Працю І. Франка «Катехізм економічного соціалізму»

(назва у періодичній «Що то є соціалізм?»), цитату з якої наводить П. Тичина, було написано 1878 р.

³² «І де в світі тая сила...».— Цитата з поезії І. Франка «Гімн. Замість пролога».

ДОПОВІДЬ, ВИГОЛОШЕНА 28 СЕРПНЯ 1956 РОКУ
НА ЮВІЛЕЙНОМУ ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 100-РІЧЧЮ
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА

Вперше надруковано в газ. «Радляська Україна», 1956, 28 серпня. Майже одночасно з незначними змінами статтю було надруковано в інших республіканських газетах.

З деякими скороченнями передруковано у вид.: *Тичина Павло. Твори в шести томах*, т. 6, с. 289—304.

Матеріали архіву П. Тичини свідчать про довготривалу і наполегливу роботу над текстом доповіді. Збереглися: неповний чорновий автограф остаточного тексту доповіді без назви і без дати (ф. 464, № 3683); авторизований машинопис скороченого варіанта доповіді з виправленнями і рукописною вставкою П. Тичини також без назви і без дати (ф. 464, № 3684); автограф ще одного варіанта, в якому є вставки друкованого тексту з статті «Безсмертне слово Каменяря», а також окремі сторінки, писані невідомою рукою (ф. 464, № 3680); уривки першої редакції (ф. 464, № 3682); варіанти окремих сторінок першої редакції (ф. 464, № 3679, 3685).

Збереглися також підготовчі матеріали до доповіді (ф. 464, № 3686); виписки, нотатки, начерки розрізаних сторінок тощо, зібрані у папку з написом рукою П. Тичини: «До доповіді про Ів. Франка. Що вже використано».

Подається за вид.: *Твори в шести томах*, т. 6, с. 289—304.

¹ ...д'яого тижжя в ямах загибло п'ять хлопів...— Тут і далі цитати з оповідання І. Франка «У кузні (із моїх споминів)» (1902).

² ...Меке манів вогнистий блиск розпеченого заліза...— Цитата з оповідання І. Франка «Злісний Свдир. З давніх споминів моєї молодості» (орієнтовно датується кінцем 1870-х років).

³ ...про народне повстання 1848 р.— Йдеться про революційний виступ робітників, ремісників і дрібнобуржуазної інтелігенції Львова в листопаді 1848 р. проти австрійської влади (див. статтю І. Франка «Задумні дні у Львові 1848 р.»).

⁴ Опришки — учасники народно-визвольної боротьби в Галичині, на Закарпатті, Буковині проти феодально-кріпосницького гніту польської і української шляхти, молдавських феодалів, угорських і австрійських поміщиків у XVI — першій половині XIX ст. Найвищою піднесення рух опришків досяг у 30—40-х роках XVIII ст. під проводом Олекси Довбуша.

⁵ Кобилиця Лук'ян (1812—1851) — керівник антифеодального селянського руху на Буковині в 40-х роках XIX ст.

⁶ ...в серці хлопського сина...— цитата з оповідання І. Франка «Schön schreiben» (1879).

⁷ Як признавався Іван Франко в автобіографії...— Цитата з листа І. Франка до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р., що містить автобіографію письменника, написану ним на прохання М. Драгоманова для вид.: *Франко І. В поті чола*, Львів, 1890.

⁸ «Академічний турток». — Мова йде про «Академічний кружок» — студентське товариство у Львові, засноване 1870 р., спочатку «москвофільського», потім демократичного напрямку.

⁹ «Друг» — літературно-науковий журнал. Виходив у Львові в 1874—1877 рр. Спочатку мав «москвофільський» напрям, з приходом у його редакцію І. Франка (1876) став органом демократичної молоді.

¹⁰ ...чи то «Громадський голос», чи «Дзвін», чи «Молот»... — Тут неточність. 1878 р. І. Франко та М. Павлик видали у Львові «Громадський друг» — перший український революційно-демократичний літературний і політичний журнал. Після заборони «Громадського друга» як його продовження було видано збірники «Дзвін» і «Молот» (1878).

¹¹ «Обриваються звільна всі пута...» — перший рядок поезії І. Франка «Товаришам із тюрми» (1878).

¹² Ось він пише популярний підручник з політичної економії... — У 1879—1880 рр. І. Франко готував до друку підручник політичної економії, написав до нього вступну статтю «Доповнення до „Основ суспільної економії“». Книжка з друку не вийшла.

¹³ ...лекції з політичної економії... — Очевидно, П. Г. Тичина має на увазі статті І. Франка «Робітники і трудівники», «Чого вимагаємо?», «Чого ми хочемо?» (1879) та ін.

¹⁴ ...друкує свою статтю «Про працю...». — Йдеться про серію статей І. Франка, надрукованих у львівській польській робітничій газеті «Ргаса» 1881 р. Цього ж року ці статті було надруковано окремою брошурою під назвою «Про працю. Книжечка для робітників».

¹⁵ «Світ» — щомісячний літературно-науковий і політичний журнал революційно-демократичного напрямку, виходив у Львові в 1881—1882 рр. за активною участю І. Франка.

¹⁶ У відомій обробці Івана Франка народного переказу «Рубач»... — Йдеться про поему «Рубач (із переказів народних)» (1882) та оповідання «Рубач» (1886).

¹⁷ «Пекло» — перша частина «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі.

¹⁸ ...що війни козацькі провадились «не для того, що це були руські або польські, а для того, що це були пани». — Неточна цитата зі статті І. Франка «Хуторна поезія» (1882).

¹⁹ Баярак Василь (1722—1754) — ватажок загопу опришків, соратник і наступник О. Довбуша.

²⁰ «А для своєї цілі, — писав він, — ми не можемо знайти кращого провідника над Карла Маркса». — Цитата зі статті І. Франка «Доповнення до „Основ суспільної економії“».

²¹ «Искра» — перша загальноросійська політична марксистська нелегальна газета, заснована В. І. Леніним 1900 р. для здійснення розробленого ним плану створення революційної марксистської партії в Росії.

²² ...Франко підтримував постійний зв'язок з «Искрою». — П. Тичина користується тут відомостями, які подав у своїх спогадах про І. Франка В. Д. Бояч-Бруевич (див. статтю «Моє листування з І. Франком» у вид.: Спогади про Івана Франка. К., «Дніпро», 1981, с. 260—293).

²³ Бояч-Бруевич Володимир Дмитрович (1873—1955) — професійний революціонер, радянський державний і партійний

діяч, історик, етнограф, літератор. Листувався з І. Франком, перекладав російською мовою деякі його твори.

²⁴ Наша ціль — людське щастя і воля... — Цитата з поезії І. Франка «Товаришам із тюрми».

²⁵ У своїй праці «З чужих літератур»... — Мова йде про статтю І. Франка «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах», що була надрукована в журн. «Літературно-науковий вісник», 1898, кн. 1, с. 60—71, у рубриці «З чужих літератур».

²⁶ ...як сам він висловлювався, будував золотий міст поміж народами. — Слова з передмови до вид.: Франко І. Поеми. Львів, 1899, с. 3.

²⁷ Павлик Михайло Іванович (1853—1915). — український письменник, публіцист, громадський діяч революційно-демократичного напрямку. Разом з І. Франком підтримував зв'язки з політеміграцією в Женеві, зокрема з редакцією газети «Искра».

²⁸ Засудилч Віра Іванівна (1849—1919) — діячка російського революційного руху.

²⁹ Войнич Етель-Ліліан (1864—1960) — англійська письменниця, дружина польського революціонера М. Войничча. У 1887—1889 рр. жила в Росії. В 1895 р. приїздила до Львова у справі перевезення нелегальної літератури в Росію через Галичину. Тут познайомилась з М. Павликом та І. Франком.

³⁰ ...це означало бути «поперед усього чоловіком». — Цитата з промови І. Франка під час святкування 25-ліття його літературної діяльності (1898).

³¹ ...Я син народа... — Цитата з поезії І. Франка «Декадент» (1896).

³² «У нас єдиний естетичний кодекс — життя... ціль літератури — служіння народові». — Неточно наведена цитата зі статті «Література, її завдання і найважливіші ціхи» (1878).

³³ «Жйте і слово» — щомісячний літературно-науковий і громадсько-політичний журнал прогресивного напрямку. Виходив 1894—1897 рр. у Львові за редакцією і вкладом І. Франка.

³⁴ «Тільки той писатель може пині мати якесь значення...» — Цитата зі статті І. Франка «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах».

³⁵ «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських...» — Цитата з праці В. І. Леніна «Критичні замітки з національного питання» (Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 24, с. 125).

(МУСА ДЖАЛІЛЬ)

Вперше надруковано під редакційною назвою «Павло Тичина про Мусу Джаліля» в журн. «Радянське літературознавство», 1974, № 2, с. 82—83, у рубриці «Публікації та повідомлення». Майже одночасно — у вид.: Тичина Павло. Читаю, думаю, нотую, с. 105—106, під редакційною назвою «Муса Джаліль».

Зберігся чорковий автограф статті (ф. 464, № 3028) без назви і без дати.

Датується орієнтовно за часом відзначення Ленінською премією циклу віршів Муси Джаліля «Моабітський зошит».

Подається за автографом (ф. 464, № 3028).

¹ Джаліль Муса (літературний псевдонім Муси Мустафовича Залілова; 1906—1942) — татарський радянський поет. У роки Великої Вітчизняної війни, тяжко поранений, був захоплений фа-

шистами у полон (1942). У концтаборі очолює підпільну антифашистську організацію. Страчений у Моабітській тюрмі. П. Тичина познайомився з М. Джалілем 1939 р. у Києві на Всесоюзному Шевченківському пленумі.

² «Совет эдэбияты» («Радянська література») — татарський радянський щомісячний літературно-художній журнал. Виходить в Казані з 1933 р., з 1965 р. під назвою «Казан углары» («Вогні Казані»). Орган Спілки письменників Татарської АРСР.

³ ...відома активна участь Джаліля у збірниках на відзначення 125-річчя від дня народження геніального співця України.— Можливо, П. Тичина мав на увазі активну участь М. Джаліля у виданні «Кобзаря» Т. Шевченка татарською мовою (Казань, 1939). М. Джаліль був його редактором, переклав поему «Наймячка» та кілька поезій. Того ж року він написав статтю «Учиться у Шевченка» (газета «Красная Татария», 1939, 9 березня).

⁴ ...вірш Муси Джаліля, в якому він Леніна оспівує розум...—Мається на увазі вірш М. Джаліля «В. И. Ленин» (1930).

⁵ ...у листі своєму... назвав і моє ім'я...— Дружина поета Аміна Залілова у статті «Кілька слів про Мусу Джаліля» писала: «Бійці, що брали Берлін, захопили Моабітську тюрму. В тюремній бібліотеці їм потрапила німецька книжка, на останній сторінці якої вона прочитала таке: «Я — відомий татарський поет Муса Джаліль, ув'язнений до Моабітської тюрми за політику і присуджений до розстрілу... Прошу передати моє вітання О. Фадееву, П. Тичині, моїм рідним» (див.: *Тичина Павло. З минулого — в майбутнє*, с. 187).

⁶ ...в своєму фронтовому вірші «Братерство»...— Вірш написано 1942 р. Цитується у підрядковому перекладі П. Тичини.

⁷ ...я мрію написати новий свій твір... про Мусу Джаліля.— 1966 р. до шістдесятиріччя з дня народження татарського поета П. Тичина написав вірш «Муса Джаліль у Києві (1939)», а також вірш («Мусі Джалілю»), що залишився незавершеним (див. третій том цього видавля, с. 286—288).

НАШ СЛАВНИЙ ПОПЕРЕДНИК

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1957, 5 травня.

Передруковано у вид.: *Тичина Павло. Твори в шести томах*, т. 6, с. 305—308.

Зберігся неповний чорновий автограф олівцем (ф. 464, № 3025), який містить первісний варіант статті.

Подається за вид.: *Твори в шести томах*, т. 6, с. 305—308.

¹ Е л л а н — Блакитний Василь Михайлович (справжнє прізвище — Елланський, 1894—1925) — український радянський письменник і громадський діяч. До 1920 р. був членом партії боротьбистів. Учасник громадянської війни. З 1920 р. — член Комуністичної партії. У 1920—1925 рр. член ЦК КП(б)У, член ЦВК СРСР. Був другом П. Тичини з часу навчання в Чернігівській духовній семінарії. П. Тичина написав «Сторінки спогадів про Василя Еллана» (див. десятий том цього видання), присвятив йому вірші «З-під кепки чуб коплатиться...» (1925), «Про юного Василя (В дореволюційнім Чернігові)» (1957), часто згадував його у своїх щоденникових

нотатках (*Тичина Івано*. Із щоденникових записів, с. 27, 36, 37, 241, 264, 265, 272, 294, 361 та ін.).

² Лук'янівська тюрма — колишня в'язниця в історичній місцевості Шевченківського району міста Києва — Лук'янівці. За царяму тут утримувались політичні в'язні (серед них — С. М. Богомолець — мати академіка О. О. Богомольця, А. В. Луначарський, М. Е. Бауман, А. І. Єлізарова-Ульянова, Д. І. Ульянов та ін.). Під час гетьманщини (1918) протягом п'яти місяців в ній було ув'язнено В. М. Еллана-Блакитного. Збудована 1863 р.

³ ...до розробки спадщини Василя Еллана-Блакитного. — В результаті вивчення спадщини В. Еллана 1958 р. у Державному видавництві художньої літератури (Київ) було видане двотомне видання творів письменника.

⁴ «Вісті» («Вісті ВУЦВК») — українська республіканська газета. Видавалася з березня по серпень 1919 р. в Києві як орган ВУЦВК Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів і Виконкому Київської Ради робітничих депутатів. З 1920 р. виходила в Харкові як орган ВУЦВК і Харківського губвиконкому, з 1921 — як орган ВУЦВК. З червня 1934 р. видавалася в Києві. З 1938 р. газета виходила під назвою «Вісті Рад депутатів трудящих УРСР». 14 травня 1941 р. «Вісті ВУЦВК» об'єднано з газетою «Комуніст».

⁵ «Гарт» — спілка пролетарських письменників України. Заснована 2 січня 1923 р. в Харкові. Організатор — В. Еллан-Блакитний. До складу «Гарту» входили П. Тичина, В. Сосюра, І. Микитенко, І. Кулик, Іван Ле та ін. Склад організації був неоднорідним за ідейно-творчими прагненнями, що й призвело в кінці 1925 р. до її розпаду.

[ЗАДУМИ НА 1958-й]

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1957, 17 грудня, у рубриці «Задуми на 1958-й».

Датуються і подаються за першодруком.

¹ ...на фестивалі в Москві та на конгресі в Києві. — Мова йде про VI Всесвітній фестиваль молоді й студентів, що відбувся в Москві 28 липня — 11 серпня 1957 р., та VI конгрес Всесвітньої федерації демократичної молоді, що розпочався у Києві 17 серпня того ж року.

² Обізвався я на них окремими віршами. — Йдеться про вірш «Стрічайте юних» (1957). Можливо, згаданим подіям присвячено також вірш «Юні, славнії уми!» (орієнтовна дата — середина 50-х років).

³ ...створив кілька пісень про Радянську Україну. — Одна з цих пісень, очевидно, «Партію славить народ український».

⁴ Вагнер Ріхард (1813—1883) — німецький композитор, диригент, реформатор опери, прагнув до органічного поєднання музики, слова та сценічної дії. Лібретто опери «Лоєнгрін» в перекладі українською мовою П. Тичини надруковано в шостому томі цього видання.

⁵ ...записів, які я робив під час подорожі капелі К. Стеценка... — Йдеться про щоденник за вересень — жовтень 1920 р., який вів П. Тичина, подорожуючи по Україні з мандрівною хоровою капелою К. Г. Стеценка. За життя П. Тичини ці матеріали не були опубліковані. Вперше надруковані у жур-

налі «Вітчизна», 1971, № 1—4 (див. також сьомий том цього видання).

⁶ ...поїздка цього року на Кременчуцьку ГЕС...— Після повернення з цієї поїздки П. Тичина написав кілька поезій під назвою «Де одна думка, а тисячі рук (Із циклу „На будові Кремгес“)» (1959—1960).

⁷ ...уривки з цієї поеми вже увійшли до останньої книги.— Очевидно, йдеться про поезії «Про юного Василя (В дореволюційнім Чернігові)» та «Щоб Україні твердо стать (Київ 1919 року)».

(ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 300-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ ВИХОДУ В СВІТ ПОВНОГО ЗІБРАННЯ ТВОРІВ
ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО)

Вперше надруковано під редакційною назвою «Геній слов'яни-цини (Ян Амос Коменський)» у вид.: *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 109—113.

Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3746) без назви і без дати.

Датується орієнтовно за часом відзначення 300-річчя виходу в світ повного зібрання творів Коменського.

Подається за автографом (ф. 464, № 3746) (з незначними скороченнями).

¹ Коменський Ян Амос (1592—1670) — чеський педагог-гуманіст, засновник нової прогресивної педагогічної системи, громадський діяч.

² ...в Амстердамі вийшло з друку повне видання творів його.— Полна збірка творів Коменського — «Opera didactica omnia» в чотирьох частинах — вийшла в Амстердамі 1657 р.

³ Моравія — історична область у Чехословаччині. З середини першого тисячоліття нашої ери була заселена слов'янами. У 623—658 рр. в складі князівства Само, в IX — на початку X ст. — Великоморавської держави, з 1029 р. у володіннях Пржемысловичів. З 1526 р. — під владою Габсбургів. З 1918 р. — у складі Чехословацької республіки. В 1938—1945 рр. Моравія була окупована фашистською Німеччиною. У квітні — травні 1945 р. — впозволея Радянською Армією. За копстпуцією 1969 р. Моравія входить до складу ЧССР.

⁴ «Чеські брати», богемські брати (в Моравії — моравські брати) — члени чеської релігійної протестантської секти, яка виникла в середині XV ст. Успадкували ряд демократичних ідей Яна Гуса. Організували школи, друкарні. Після придушення антигабсбурзького чеського повстання 1618—1620 рр. були розгромлені.

⁵ Габсбургів — династія, що правила в Австрії у 1282—1918 рр., в Чехії та Угорщині — у 1526—1918 рр. (з 1867 р. — в Австро-Угорщині), в Іспанії та її володіннях у 1516—1700 рр., імператорів Священної Римської імперії у 1273—1806 рр. з перемогами. На землях, що входили до Австрійської імперії, проводили колонізаторську політику.

⁶ ...в битві на Білій горі 1620 року.— Битва, що відбулася 8 листопада 1620 р. під час Тридцятилітньої війни на Білій горі поблизу Праги між чехами-протестантами і імперсько-баварським військом католицької ліги, внаслідок якої Чехія, що

потерпіла поразку, втратила свою незалежність і була перетворена на провінцію австрійської імперії Габсбургів під назвою Богемія.

⁷ ...мусив виїхати з Чехії і сам він...— Коменський покинув батьківщину 1628 р. і понад 40 років жив у різних країнах Європи.

⁸ Григорій Силевич — Г. С. Костюк (1899—1982), український радянський психолог, дійсний член Академії педагогічних наук СРСР (з 1967 р.), заслужений діяч науки УРСР (з 1970 р.).

⁹ Він у 1659 році в Амстердамі видав збірник (каляціонал)...— Можливо, мова йде про працю Коменського «Disquisitiones de calor et frigoris natura», що вийшла в Амстердамі 1659 р.

¹⁰ Ягич Ватрослав (Ігнатій, Гнат Вікентійович; 1838—1923) — хорватський філолог-славіст, член Югослов'янської академії в Загребі (з 1867 р.), Петербурзької Академії наук (з 1880 р.).

ПРО ВОЛОДИМИРА СОСЮРЯ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1958, 3 січня. Полається за першодруком.

Статтю написано з нагоди 60-річчя від дня народження В. Сосюра.

¹ Чумака Василь Григорович (1900—1919) — український радянський поет. Під час громадянської війни вів підпільну революційну роботу. Розстріляний денікінською контррозвідкою. П. Тичина був близько знайомий з В. Чумаком, високо цінував його творчість, часто згадував про нього у своїх творах, статтях, щоденникових нотатках (див.: *Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 35—37, 258, 264, 327, 361, 376, 385 та ін.).

² «Я гордий долею солдата...».— Цитата з поеми В. Сосюра «Червоногвардієць» (Епілог) (1937—1940).

³ «...в звездах п'ятиконечних небо...».— Цитата з поезії В. Маяковського «Владимир Ильич!» (1920).

⁴ «...що буду скрізь єдиним, чистим...».— Цитата з кінцевої строфи поеми В. Сосюра «Червоногвардієць».

⁵ ...славлячи безпомилний удар безстрашного комунара по бетонних підпорах старого світу...— Тут і далі, підкреслюючи революційну спрямованість творів Василя Еллана-Блакитного, П. Тичина довільно використовує рядки з його поезії «Червоні зорі» (1919) та поезії в прозі «Україні» (1917).

⁶ «...блискучу і чорну кров огнедавчу».— Цитата з твору В. Еллана-Блакитного «Україні».

⁷ Дюнабас — по Лепіновому слову — «центр, справжня основа всієї нашої економіки».— Цитата з доповіді В. І. Леніна на IX з'їзді Рад 1921 р. (*Ленін В. І. Повне зібр. творів*, т. 44, с. 304). У сучасному перекладі: «...основа, великий центр всієї нашої економіки».

⁸ «...сонячний вогонь, згуслий в чорний камінь...».— Рядок з поезії В. Сосюра «Шахтареві» (1949). В оригіналі: «...загуслий в чорний камінь».

Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1958, 8 липня.

Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3031), що являє собою первісний варіант статті, який спочатку призначався для виступу перед аудиторією. Про це свідчить характер виправлень в ньому: звертання «Товариші!» на першій та кількох наступних сторінках, пізніше закреслені олівцем, назва статті, що була дописана пізніше, тощо. Порівняно з автографом текст першодруку зазнав незначних скорочень.

Статтю присвячено 40-річчю утворення Комуністичної партії України.

¹ П'ілсудський Юзеф (1867—1935) — польський політичний діяч шляхетсько-буржуазного напрямку. У період 1918—1922 рр. — диктатор польської буржуазно-поміщицької держави. Один з головних ініціаторів нападу Польщі на Радянську Росію у 1920 р.

² Націонал-ухильники — виразники дрібнобуржуазних поглядів на розв'язання національного питання, що мали місце в рядах більшовицької партії в період боротьби за побудову соціалізму. Націонал-ухильництво виявлялося на початку 20-х років у Грузії, Татарії, Узбекистані, а також в КП(б)У (О. Шумський, М. Хвильовий, М. Волобуєв). Практично змикаючись з антиленінськими елементами, націонал-ухильники на Україні намагалися підірвати дружбу українського народу з російським та іншими народами Країни Рад, відірвати її від СРСР. Як і в інших республіках, на Україні націонал-ухильництво було розгромлене ідейно і зазнало остаточного організаційного краху.

³ «В утворенні КП(б)У брав участь Ленін!..» — Віршова вставка в тексті статті належить П. Тичині.

⁴ ...як обурювався Ленін в 1914 році, коли царські сатрапи заборонили українському народові відзначати пам'ять Тараса Шевченка! — Йдеться про підготовлений В. І. Леніним проект промови, яку мав виступити більшовицький депутат Г. І. Петровський на засіданні ІV Державної думи (1914 р.). Промова виголошена не була. Опублікована під назвою «До питання про національну політику» (*Лекції В. І. Повне збір. творів*, т. 25, с. 62—70).

⁵ «Союз боротьби за визволення робітничого класу» — перші нелегальні соціал-демократичні організації, які виникли в 90-х роках у Петербурзі, Москві, Києві, Катеринославі, Іваново-Вознесенську та Катеринобурзі. Від пропаганди марксизму перейшли до масової політичної агітації. Відіграли значну роль у боротьбі за створення РСДРП.

⁶ «Іскрівські» організації... — нелегальні соціал-демократичні організації, що виникли в Росії у 1900—1903 рр. У своїй діяльності керувались ідеологічними, політичними і організаційними принципами, розробленими ленінською газетою «Іскра». На Україні діяли у Полтаві, Києві, Харкові, Херсоні, Одесі, Катеринославі та інших містах.

⁷ Кадети (конституційно-демократична партія; офіційно — партія «народної свободи») — головна партія контрреволюційної, ліберально-монархічної буржуазії в Росії у 1905—1917 рр. Програма кадетів включала вимоги встановлення в Росії конституційної монархії, буржуазних свобод, збереження поміщицького зем-

леволодіштя. Лідери — П. М. Мілюков, М. Б. Струве, В. Д. Набоков та інші. Після Жовтневої революції була організатором збройної боротьби та підготовки інтервенції міжнародного імперіалізму проти молоді Країни Рад.

⁸ Меншовики — представники найнебезпечнішої опортуністичної течії в російському робітничому русі, різновиду міжнародного опортунізму. Оформилися на другому з'їзді РСДРП (1903) внаслідок розколу РСДРП на більшовиків і меншовиків. Меншовики виступали проти лєнінських принципів побудови партії нового типу, проти її ідеологічних, тактичних і теоретичних основ. Ідеологи і лідери — Л. Мартов, Г. В. Плеханов, М. Б. Аксельрод та інші. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції меншовики стали на шлях відкритої боротьби проти Радянської влади.

⁹ Есери (партія соціалістів-революціонерів) — дрібнобуржуазна партія в Росії у 1901—1923 рр., до лютого 1917 р. — на нелегальному становищі. Виражала інтереси дрібної міської та селянської буржуазії. Еволюціонувала від дрібнобуржуазної революційності до союзу з буржуазно-поміщицькою контрреволюцією. Програма есерів передбачала встановлення демократичної республіки, «соціалізацію землі». Лідери — В. М. Чернов, С. Л. Маслов, Н. Д. Авксентьев та ін. Під час громадянської війни та воєнної інтервенції в 1918—1920 рр. в Росії стали на шлях відкритої контрреволюційної боротьби, білого терору. 30 серпня 1918 р. вчинили замах на В. І. Леніна. У змові з імперіалістами Антанти створювали контрреволюційні уряди на території Росії. Після закінчення громадянської війни партія есерів розпалася.

¹⁰ «Лєнін... трудящі маси України назвав «одним із передових загонів всесвітньої соціальної революції»... — П. Тичина цитує слова з Постанови Раднаркому про Декларацію Надзвичайного посольства Секретаріату України від 3 квітня 1918 р., підписаної В. І. Леніним (Большевистские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти; ноябрь 1917 — апрель 1918 гг. — Сборник документов и материалов. К., Госполитиздат УССР, 1962, с. 73).

¹¹ «...народним героєм». — Слова зі статті В. І. Леніна «Іван Васильович Бабушкін (Некролог)» (1910; *Лєнін В. І. Повне зібр. творів*, т. 20, с. 76).

¹² «...Історія української літератури». — Мова йде про другий том двотомного видання «Історії української літератури» (К., Вид-во АН УРСР, 1957). Згадані та цитовані П. Тичиною вірші народних поетів надруковано на с. 52—55 цього видання.

¹³ Котовський Григорій Іванович (1881—1925) — радянський військовий діяч, герой громадянської війни. П. Тичина присвятив Котовському поему «Шабля Котовського» (залишилася незакінченою).

¹⁴ Будьонний Семен Михайлович (1883—1973) — радянський військовий і державний діяч, Маршал Радянського Союзу (з 1935 р.), тричі Герой Радянського Союзу (1958, 1963, 1968), герой громадянської війни.

¹⁵ Пархоменко Олександр Якович (1886—1921) — герой громадянської війни, учасник революції 1905—1907 рр., Лютневої та Великої Жовтневої соціалістичної революцій.

(ВИСТУП НА ПЕРШІЙ РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ
СЛАВІСТІВ (СЕКЦІЯ УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИХ
ЛІТЕРАТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ))

Друкується вперше за автографом (ф. 464, № 3804).

Автограф чорновий, густо правлений, без дати і без назви.

Датуються орибітовно за часом проведення Першої республіканської конференції славистів.

¹ ...IV Міжнародного конгресу славистів...— Четвертий Міжнародний з'їзд славистів відбувся 1—11 вересня 1958 р. у Москві.

² Білецький Олександр Іванович (1884—1961) — український і російський радянський літературознавець, академік АН СРСР (з 1958 р.) і АН УРСР (з 1939 р.), заслужений діяч науки УРСР (з 1941 р.), автор ряду праць про творчість П. Тичини. П. Тичина присвятив пам'яті О. І. Білецького поезію «Срібної ночі» (1962). В статті мова йде про доповідь О. І. Білецького «Основні проблеми розвитку літературознавства УРСР» («Радянська освіта», 1958, 13 вересня).

³ Вервес Григорій Давидович (нар. 1920 р.) — український радянський літературознавець-славист. Автор досліджень з історії слов'янських літератур та міжслов'янських літературних взаємин.

⁴ Українська асоціація сходознавства — точніше Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства (ВУНАС) — науково-дослідна установа, заснована в Харкові 1926 р. при Наркоматі освіти УРСР. У створенні і роботі ВУНАС брали участь Л. Ю. Кривський, П. Г. Тичина, А. П. Ковалівський. У 1931 р. ВУНАС увійшов до складу Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів.

⁵ «Східний світ» — журнал, що видавався 1927—1931 рр. у Харкові Всеукраїнською науковою асоціацією сходознавства. Статті друкувалися українською, російською, французькою та німецькою мовами.

⁶ Мольнар Михайло (нар. 1930 р.) — чеський і словацький літературознавець. Досліджує українсько-чесько-словацькі літературні зв'язки.

⁷ Степович (справжнє прізвище — Дудка-Степович) Андроник Оникійович (1857—1935) — український вчений-славист.

⁸ Копержинський Костянтин Олександрович (1894—1958) — український радянський літературознавець-славист.

⁹ Кириллюк Євген Прохорович (нар. 1902 р.) — український радянський літературознавець, член-кореспондент АН УРСР (з 1957 р.), заслужений діяч науки УРСР (з 1972 р.), лауреат Ленінської премії 1964 р., автор фундаментальних досліджень про Т. Шевченка, а також праць про І. Фраяка, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, С. Васильченка, П. Тичину, М. Рильського та інших українських письменників, досліджень про зв'язки української літератури з іншими слов'янськими літературами.

¹⁰ Свєдціцький Іларіон Семенович (І. Святицький; 1876—1956) — український радянський філолог і мистецтвознавець.

¹¹ Шевчук Василь Іванович (нар. 1921 р.) — український радянський літературознавець, автор праць з історії чеської літератури та українсько-чеських літературних зв'язків.

¹² Дмитрук Володимир Тимофійович — український радянський літературознавець.

¹³ Романченко Іван Савич (1894—1977) — український радянський літературознавець, бібліограф.

¹⁴ Дяченко Михайло Іванович — український радянський літературознавець.

¹⁵ Божков Стойко (нар. 1913 р.) — болгарський літературознавець.

¹⁶ Іщук Арсен Олексійович (1908—1984) — український радянський літературознавець і письменник. Автор книжки про творчість П. Тичини.

[ВИСТУП НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 1100-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ РУДАКІ]

Вперше надруковано під редакційною назвою «На світ дививсь вів оком чистим (Рудакі)» у вид.: *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 99—103.

Зберігся чорповий, густо правлений автограф (ф. 464, № 3688) з датою: 27 жовтня 1958 р.

Податся за автографом.

¹ Рудакі Абу Абдаллах Джафар (близько 858—941) — таджицький і перський поет. З літературної спадщини Рудакі до нас дійшли касиди «Мати вина» та «Вітер від Мульяна доходить...», автобіографічна «Ода на старість», близько тисячі двовіршів та 40 чотиривіршів. Твори Рудакі відзначаються глибиною філософської думки, високою художністю поетичних образів.

² Мудрий прагне всім добра і миру; дурень гострить для війни сокиру — двовірш Рудакі. Переклад українською мовою П. Тичини.

³ Сталінабад — тепер Душанбе.

⁴ ...учасники Ташкентської конференції письменників країн Азії й Африки... — Конференція письменників країн Азії й Африки, в якій взяли участь 196 делегатів з 37 країн, відбулася в Ташкенті 7—13 жовтня 1958 р. На ній обговорювались питання розвитку літератур і культур у країнах двох континентів, їхня роль у боротьбі за прогрес людства, національну незалежність, проти колоніалізму, за свободу і мир в усьому світі.

⁵ Ле (справжнє прізвище — Мойся) Іван Леонітович (1895—1978) — український радянський письменник.

⁶ Фаїз (Файз) Ахмад Фаїз (нар. 1911 р.) — пакистанський поет, критик, громадський діяч. Один з організаторів і керівників руху прихильників миру в Пакистані, лауреат Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» 1962 р.

⁷ Анянд Мулк Радж (1905—1985) — індійський письменник і вчений. Доктор філософії, професор Пенджабського університету, один з організаторів Асоціації прогресивних письменників Індії, лауреат Міжнародної премії Миру 1953 р.

⁸ Сінх Гурбакш — індійський новеліст.

⁹ Каур Прабхджот (нар. 1924 р.) — індійський поет.

¹⁰ Андраді Маріу ді (нар. 1928 р.) — ангольський письменник, критик, політичний діяч, активний учасник народного руху за звільнення Анголи.

¹¹ Фучікова Густа — громадська діячка Чехословаччини, дружина Юліуса Фучіка (1903—1943) — чеського письменника, критика, публіциста, національного героя ЧССР.

¹² Халп Юн Хо (нар. 1932 р.) — корейський поет і драматург.

¹³ Белфрідж Седрик (нар. 1904 р.) — англійський письменник і публіцист.

¹⁴ Халілі Халілулла — афганський письменник.

¹⁵ Гафур Гулям (справжнє ім'я та прізвище — Гафур Гулям-мович Гулямов; 1903—1966) — узбецький радянський письменник, академік АН Узб.РСР (з 1943 р.), народний поет Узбецької РСР (з 1963 р.).

¹⁶ «На світ дивись ти оком чистим...» — уривок кита Рудакі в перекладі українською мовою П. Тичини. Кита яляє собою невеликий вірш дидактичного або філософського змісту.

¹⁷ Уїтмен Уолт (1819—1892) — американський поет-демократ.

¹⁸ ...а дружнім посланням до «великих народів Росії...». — Йдеться про «Письмо о России» (1881) У. Уїтмена (*Уїтмен У.* Избранные произведения. М., «Художественная литература», 1970, с. 375).

¹⁹ Сабахаттин Алі (1907—1948) — турецький письменник, один із основоположників революційно-демократичного напрямку в турецькій літературі. За прогресивні погляди не раз був ув'язнений. Убитий турецькими реакціонерами.

²⁰ Верхарн Еміль (1855—1916) — бельгійський поет, драматург і критик. У вірші «Вітрові хвала» із збірки «Безмежне сяйво» відбилися враження від подій російської революції 1905 р. П. Тичина високо цінував творчість Е. Верхарна (див. вірш «Людськість промовляє...» з циклу «В космічному оркестрі»), присвятив йому поезію «Верхарн у 1905 р.» (1959).

²¹ Сабір (справжнє ім'я та прізвище — Мірза Алекпер Таїрзаде; 1862—1911) — азербайджанський поет, сатирик. Виступав проти буржуазно-поміщицького ладу, релігійного фанатизму. Закликав до революційної боротьби, до братерства з іншими народами. Пам'ятники Сабіру встановлено в містах Баку та Шемаха.

²² Фізулі Мухаммед Сулейман-огли (1494—1556) — азербайджанський поет. Писав азербайджанською, перською й арабською мовами. Автор класичних газелей, касид, рубаї, політичної сатири «Книга скарг», науково-філософського трактату «Піднесення переконань». Вершина творчості Фазулі — ліро-епічна поема «Лейлі і Меджнун».

ІВСТУПНЕ СЛОВО НА НАРАДІ ПОЕТІВ УКРАЇНИ 31 ЖОВТНЯ 1958 р.)

Вперше надруковано в скороченому вигляді в «Літературній газеті», 1958, 11 листопада, повністю під редакційною назвою «Завше бути першими» надруковано у вид.: *Тичина Павло.* З минулого — в майбутнє, с. 273—278.

Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3581) з численними закресленнями та дописками без назви і без дати. Частина тексту від слів: «А скільки спостережень...» до «...в „Дневнике“ Тараса Шевченка» має в автографі варіант, що не був закреслений П. Тичиною: «А скільки помітив рис нових у характері людей різних соціальних сил Тарас Шевченко, коли він повертався із заслання до Москви, а потім і до Петербурга! Насамперед по його „Дневнику“ це можна побачити».

Датується орієнтовно.

Подається за автографом (ф. 464, № 3581).

¹ ...до позачергового XXI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу...— XXI з'їзд КПРС відбувся 27 січня — 5 лютого 1959 р. в Москві.

² ...лист його відомий у редакцію газети «Правда»...— Йдеться про лист В. І. Леніна до редакції газети «Правда»,

написали у травні 1913 р. (*Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 48, с. 178).

³ ...де зробить шановний наш доповідач Андрій Самійлович Малишко...— А. Малишко виступив на нараді з доповіддю «Покликання поезії — служіння народів» (опублікована в «Літературній газеті», 1958, 4 листопада).

⁴ Автор однієї з статей запитував...— Мова йде про статтю Ласло Балли «Чи справді недолюблює читач поезію?» («Літературна газета», 1958, 14 жовтня).

⁵ Автор третьої статті теж близько бере до серця як удачі, так і невдачі пашої поезії...— Можливо, йдеться про статтю українського критика і літературознавця Михайла Семшовича Логвиненка (нар. 1921 р.) «Про художність поезії» («Жовтень», 1958, № 9, с. 113—121).

⁶ ...як швидко міняється фізіономія російських людей культурної верстви...— Переказ рядків з передмови до вид.: Сочинения И. С. Тургенева (1844—1868—1874—1880). Издание книжного магазина наследников братьев Салаевых. М., 1880, т. 3, с. V—XV. У Тургенева: «В течение всего этого времени я стремился, насколько хватало сил и умения, добросовестно и беспристрастно изобразить и воплотить в надлежащие типы и то, что Шекспир называет: «the hody and pressure of time» («самый образ и давление времени»), и ту быстро изменяющуюся физиономию русских людей культурного слоя, который преимущественно служил предметом моих наблюдений» (*Тургенев И. С. Полное собр. соч. и писем в 28-ми томах*. М.—Л., «Наука», 1966, т. 12, с. 303).

⁷ Довженко Олександр Петрович (1894—1956) — український радянський кінорежисер й письменник, заслужений діяч мистецтв УРСР (з 1939 р.), лауреат Державних премій СРСР 1941, 1949 рр. та Левінської премії 1959 р. (помертно).

⁸ ...вся, так би мовити, психодинаміка нашої нової, радянської людини стала іншою...— Неточна цитата з промови О. Довженка «Письменник і кіно в світлі вимог сучасності» (див.: *Довженко О. Твори в п'яти томах*. К., «Дніпро», 1984 р., с. 159).

⁹ ...філософам пред'являв претензії щодо організації наукової роботи в споріднених галузях.— Очевидно, мається на увазі стаття О. І. Білецького «Основні проблеми розвитку літературознавства в УРСР» («Радянська освіта», 1958, 13 вересня).

¹⁰ Несмеянов Олександр Миколайович (1899—1980) — радянський хімік-органік, академік АН СРСР (з 1943 р.), президент АН СРСР (1951—1961), двічі Герой Соціалістичної Праці (1969, 1979). П. Тичина цитує уривок із вступного слова О. М. Несмеянова на Всесоюзній нараді з філософських питань природознавства (див.: *Философские вопросы естествознания. Всесоюзное совещание ученых*.— «Правда», 1958, 22 жовтня).

¹¹ ...жити в суспільстві і бути вільним від суспільства не можна — цитата із статті В. І. Леніна «Партійна організація і партійна література» (1905; *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 12, с. 96).

¹² ...в одній із передових статей газети «Правда» за цей рік...— Мається на увазі стаття «Высокое призвание советского писателя» («Правда», 1958, 17 серпня).

Вперше як скорочений виклад промови надруковано в «Літературній газеті», 1958, 11 листопада. Повністю під редакційною назвою «Усвідомлення своєї місії» надруковано у вид.: *Тичина Павло: Читаю, думаю, нотую*, с. 139—142.

Зберігся чорновий автограф (Ф. 464, № 3584), текст якого має фрагментарний характер. Окремі речення не дописано, деякі слова пропущено. В тексті багато виправлень, закреслень та дописок. На першому аркуші — помітка автора: «До заключного сл[ова]».

Датується орієнтовно.

Подається за автографом. Пропущені слова, необхідні для розуміння змісту, подаються у квадратних дужках.

¹ Підгорний Микола Вікторович (1903—1983) — радянський державний і політичний діяч, двічі Герой Соціалістичної Праці (1963, 1973). Протягом 1957—1963 рр. був першим секретарем ЦК Компартії України.

² ...революція — це ж буря! — і Ленін так називав!... Очевидно, П. Тичина має на увазі статтю В. І. Леніна «Перед бурєю» (1906; див.: *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 13, с. 311—318).

³ Клавесин — щипковий клавішний інструмент, відомий з XVI ст.

⁴ ...вдачні російським поетам, що приїхали до нас на нараду... — У роботі наради брали участь російський радянський письменник Олександр Якович Яшин (1913—1968), російські радянські поети Василь Андрійович Журавльов (нар. 1914 р.) та Ігор Іванович Кобзєв (нар. 1929 р.).

⁵ Ленінський заклик: учитися, учитися й учитися... — Мається на увазі праця В. І. Леніна «Завдання спілок молоді (Прмова на III Всеросійському з'їзді Російської Комуністичної Спілки Молоді 2 жовтня 1920 р.)». — *Ленін В. І. Повне збір. творів*, т. 41, с. 284—303.

АВТОБІОГРАФІЯ

Вперше надруковано у вид.: *Тичина Павло. Избрани стихотворення. Превод от руски и украински. Софля, «Народна култура», 1959, с. 7—17.*

Оригінал автобіографії невідомий, тому вміщуємо її в перекладі болгарською мовою, а нижче друкуємо переклад українською мовою, виконаний В. І. Мазним.

Подається за першодруком.

¹ Батько мій... — Тичина Григорій Тимофійович (1850—1906).

² ...дев'ятеро дітей... — У П. Г. Тичини було п'ять сестер: Єфросинія (1881—1949), Поліна (1884—1925), Оксана (1893—1985), Олександра (1899—1931), Наталя (1902—1922) та четверо братів: Михайло (1885—1920), Іван (1888—1969), Євген (1895—1955), Кость (помер дитиною).

³ ...до Троїцького хору в місті Чернягові... — Йдеться про хор Троїцького Іллінського монастиря, заснованого 1069 р. Антонієм Печерським.

⁴ «Рада» — українська щоденна газета ліберально-буржуазного напрямку, виходила у Києві протягом 1906—1914 рр. Через заборону царською цензурою прогресивної преси на Україні в «Раді» друкували свої твори М. Коцюбинський, А. Тесленко, Панас Мир-

вий, С. Васильченко та інші письменники-демократи. П. Тичина надрукував у «Раді» кілька невеликих кореспонденцій без підпису («У семінарії», «Пожежа», «Келейний піст» та ін.), оповідання «Богословіє» та «Спокуса».

⁵ «Світло» — український педагогічний журнал ліберально-буржуазного напрямку для сім'ї і школи. Виходив у Києві в 1910—1914 рр. В журналі висвітлювались питання шкільного та поза-шкільного виховання, друкувались статті про українську культуру, досягнення науки тощо. Працюючи в редакції журналу технічним секретарем, П. Тичина надрукував тут оповідання «На ріках вавилонських» (1913).

⁶ Статистичне бюро Чернігівського губерньського земства — одна з перших на Україні статистичних установ, заснована 1895 р. в Чернігові для збирання і обробки соціально-економічних відомостей про пореформене село.

⁷ ...в українському театрі Миколи Садовського. — Йдеться про перший стаціонарний український музично-драматичний театр, заснований М. Садовським 1906 р. в Полтаві. Спочатку труппа театру була мандрівною, а з осені 1907 р., після переїзду до Києва, стала стаціонарною. Вступала в Троїцькому народному домі Товариства грамотності (тепер приміщення Київського театру оперети). В складі труппи були М. Завьковецька, Л. Лінницька, Г. Борисоглібська, Г. Затиркевич-Карпинська, І. Мар'яненко, І. Загорський та інші визначні українські актори. Театр припинив діяльність у 1919 р.

⁸ «Мистецтво революції». — Очевидно, мова йде про журнал «Мистецтво» — літературно-мистецький тижневик секції Всеукраїнському, що виходив у Києві 1919—1920 рр.

⁹ «Всевидає». — Йдеться про видавництво художньої та громадсько-політичної літератури системи Держкомвидаву УРСР, засноване 1919 р. у Києві під назвою Всеукраїна. У 1922 р. перетворене на Державне видавництво України (ДВУ); 1930 р. внаслідок реорганізації воно ввійшло до складу Державного видавничого об'єднання України — ДВОУ під назвою «ЛіМ» (видавництво художньої літератури і графіки — «Література і мистецтво»). З 1934 р. «ЛіМ» — самостійне видавництво, згодом «Художня література», а 1935 р. — Держлітвидав України. У роки Великої Вітчизняної війни входило до складу Укрдержвидаву. З 1946 р. виділилося як окреме видавництво (Держлітвидав), а 1964 р. назва «Дніпро».

¹⁰ Дніпросоюз — Дніпровський союз кооперативних товариств, згодом — Губсоюз, заснований на Україні у перші роки Радянської влади. Мав культурно-освітній відділ, який займався популяризацією театральної, музично-хорової та бібліотечної справи, а також художній кооперативний музей, у якому протягом 1920—1923 рр. працював П. Г. Тичина.

¹¹ ...у Київському державному театрі імені Т. Шевченка. — Йдеться про Перший театр Української Радянської Республіки, заснований 1919 р. у Києві на базі Державного драматичного театру. З 1923 р. і до 1927 р. театр був пересувним (мав різні назви) і гастролював у різних містах України. З 1927 р. — Дніпропетровський український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка.

¹² З 1921 року став диригентом хорової капели при бібліотеці імені Гоголя в Києві. — З початку лютого 1921 р. П. Г. Тичина був диригентом самодіяльної хорової капели при робітничому клубі «Просвіта», розташованому в школі імені Гоголя на вулиці Предславинській (тепер вул. Держин-

ського). Того ж року цей хор було об'єднано з самодіяльним хором колективом при бібліотеці імені Т. Г. Шевченка на вул. Кузнецькій (тепер вул. Горького), 107, яким керував Г. Г. Верьовка. Об'єднаний хор, керований П. Тичиною та Г. Верьовкою, 15 лютого 1921 р. прийняв ім'я М. Д. Леонтовича і невдовзі був реорганізований у капелу-студію імені Леонтовича, а в 1923 р.— в музичну студію ім. Леонтовича. На базі цієї студії 1925 р. було створено п'яту державну музичну професійну школу імені Леонтовича. (Про діяльність П. Тичини—хорового диригента див. статтю Н. П. Чамати «Тичина і світ музики».— «Радянське літературознавство», 1985 р., № 3, с. 33—47).

¹³ «Червоний шлях»—щомісячний громадсько-політичний та літературно-художній журнал, виходив у Харкові в 1923—1936 рр. 1936 р. був переіменованний в «Літературний журнал»—орган українського правління Спілки радянських письменників. Виходив у Києві й Харкові 1936—1941 рр.

¹⁴ Друкуватись почав 1911 року...—Перший друкований твір П. Г. Тичини—вірш «Ви знаєте, як липа шелестить» був вміщений в журналі «Літературно-науковий вісник», 1912, № 1, с. 109. Про історію його публікації див. лист М. Коцюбинського до П. Г. Тичини від 12 липня 1911 р.

¹⁵ ...див. лист О. М. Горького в «Літературній газеті» від 28 січня 1941 р...—У згаданому номері «Літературної газети» було відтворено фотокопію оригіналу листа М. Горького до П. Тичини від 10 серпня 1927 р.

¹⁶ ...я робив перед членами уряду доповідь про хід роботи над «Українським правописом»...—Робота над виданням «Українського правопису», у якому мали бути удосконалені і урегульовані правописні правила, прийняті у 30-ті роки, розпочалася незадовго до Великої Вітчизняної війни і за розпорядженням уряду була поновлена у воєнні роки. П. Г. Тичина, в той час—народний комісар освіти УРСР, брав найактивнішу участь у здійсненні цього видання. Разом з М. П. Бажаном, М. Т. Рильським, Ю. І. Яновським, Л. А. Булаховським та іншими провідними вченими Інституту мови і літератури АН УРСР він був у складі комісії по обговоренню проекту. За його розпорядженням наприкінці 1942 р. в Уфі на спеціально скликаних зборах з апробуванням проектом було ознайомлена широка громадськість. 28 серпня 1943 р. в селі Помірках під Харковом, недалеко від лінії фронту, на засіданні правописної комісії, що відбулося в присутності членів уряду, проект українського правопису був схвалений. Затвердження його було доручено народному комісарові освіти УРСР—П. Г. Тичині. Видання вийшло з друку 1946 р. в Українському державному видавництві. Пізніше воно було покладене в основу сучасного «Українського правопису», виданого 1960 р. Інститутом мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР.

¹⁷ ...у складі редколегії Російсько-українського словника...—Очевидно, мова йде про Російсько-український словник, що вийшов 1948 р. у Москві.

¹⁸ ...вивчаю творчість татарського поета Габдулли Тукаєва...—В кінці 50-х років П. Г. Тичина брав активну участь у підготовці видання вибраних творів Габдулли Тукаєва. Він був редактором цього видання, переклав для нього п'ятнадцять творів татарського поета, писав передмову. За браком часу вступна стаття завершена не була (надрукована у десятому томі цього видання). Збірка «Тукаєв Габдулла. Вибране» за редакцією П. Тичини вийшла у Держлітвидаві 1960 р.

¹⁹ ...творчість болгарського революційного поета Христо Смирненського...— У зв'язку з підготовкою видання творів Христо Смирненського українською мовою в середині 50-х — на початку 60-х років П. Г. Тичина активно перекладає поезію болгарського поета. Дванадцять його віршів, перекладені П. Тичиною в цей час, увійшли до збірки: *Смирненський Христо*. Вибрані твори. К., «Дніпро», 1963.

[ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ
700-РІЧЧЮ ВИХОДУ В СВІТ ЗБІРКИ СААДІ «ГУЛІСТАН»]

Вперше надруковано під редакційною назвою «Трояндовий квітник поезії (Сааді)» у вид.: *Тичина Павло*. З минулого — в майбутнє, с. 103—105.

Чистовий автограф без назви і без дати зберігається в архіві поета (ф. 464, № 3690).

Датуються орієнтовно за часом відзначення 700-річчя виходу в світ збірки Сааді «Гулістан».

Подається за автографом (ф. 464, № 3690) (з незначними скороченнями).

¹ Сааді (справжнє ім'я — Мусліхаддін Абу Мухаммед Абдаллах Ібн Мушріфаддін; між 1213 і 1219—1292) — класик персько-таджицької літератури, мислитель. Автор пісень, газелей, касид, кита, притч, в яких порушувались складні релігійні, філософські та етичні питання. Всесвітньовідомі його любовна лірика, збірка поетичних дидактичних оповідань «Бустан» (1257) та збірка притч «Гулістан» (у прозі та віршах; 1258). Українською мовою уривки з «Бустану» та «Гулістану» переклав А. Кримський.

² Чингісхан (власне ім'я Темуджін, Темучін; близько 1155—1227) — засновник і великий хан Монгольської імперії (з 1206 р.), організатор завойовницьких походів проти народів Азії і Східної Європи, що супроводжувались саустощеннями та загибеллю цілих народів і призвели до встановлення монгольсько-татарського ярма у підкорених країнах.

³ Крутікова Ніна Євгенівна (нар. 1913 р.) — український і російський літературознавець, автор праць з історії українсько-російських взаємин, питань художньої специфіки літературних творів, проблем традиції і новаторства в українській і російській літературах ХІХ — початку ХХ ст., а також радянського часу.

⁴ ...Іран не раз знаходив у минулому і знайде й тепер і в майбутньому в особі Радянського Союзу надійного друга...— Слова з промови К. Б. Ворошилова на прийомі на честь шахін-шаха Ірану Мохаммеда Реза Пехлеві у зв'язку з його візитом до Радянського Союзу у липні 1956 р. («Правда», 1956, 11 липня). Взаємини СРСР та Ірану протягом тривалого часу були дружніми і добросусідськими. З кінця 70-х років, в зв'язку з приходом до влади найбільш реакційної частини мусульманського духовництва, ці стосунки значно погіршали.

ПРЕКРАСНА ІНІЦІАТИВА

Вперше надруковано в журн. «Соціалістична культура», 1959, № 4, с. 31, у рубриці «Хорошому почину — широку дорогу» (разом зі статтею О. І. Білецького «Місцева історія — справа державного значення») з такою передмовою від редакції: «У журналі „Соціалістична культура“, № 3, розповідалося про створення в Ічнянській

ібліотеці Чернігівської області літературно-меморіального кутка, рясвяченого видатному земляку С. Васильченку. Ця ініціатива заходить широку підтримку громадськості. Нижче друкуємо вступні академіків Олександра Івановича Білецького та Павла Гриворівича Тичини».

В архіві П. Тичини є авторизований машинопис без дати ф. 464, № 3364), текст якого, порівняно з текстом першодруку, має незначні стилістичні відмінні.

Датується і подається за першодруком.

¹ Гребінка Євген Павлович (1812—1848) — український російський письменник.

² Подвойський Микола Ілліч (1880—1948) — професійний еволюціонер, радянський партійний та військовий діяч. Протягом 194—1901 рр. навчався в Чернігівській духовній семінарії. Деякий час працював репетитором із загальноосвітніх дисциплін в молодших класах Чернігівської бурси, де з 1900 р. вчився П. Г. Тичина. своїх творах, листах та щоденникових записах П. Г. Тичина неодноразово писав про ту велику роль, яку відіграв у його житті І. І. Подвойський.

³ Попудренко Микола Микитович (1906—1943) — один організаторів партизанського руху на Україні під час Великої вітчизняної війни 1941—1945 рр., Герой Радянського Союзу (1943 р.).

НЕ ВІДРИВАЮЧИСЬ ВІД ГРУНТУ

Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1959, 9 червня, рубриці «Після з'їзду».

Зберігся уривок чорнового автографа статті (ф. 464, № 3034).

Датується і подається за першодруком.

¹ Шаповал Петро Зіновійович (1919—1985) — український радянський поет, журналіст.

(ПРОМОВА НА ВЕЧОРІ З НАГОДИ 50-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ЗАГИБЕЛІ ЕУКЛІДИСА ДА КУНЬІ)

Вперше надруковано під редакційною назвою «Етюд про Еуклідиса да Кунью» у вид.: *Тичина Павло. З минулого — в майбутнє*, 137—141.

Зберігся чорновий автограф (ф. 464, № 3692), переважна більшість сторінок якого була переписана П. Тичиною начисто і має лише незначні виправлення стилістичного характеру. Непереписаними лишилися с. 17, 18 та 22 за авторською нумерацією. Густа равка чорнилом та різнокольоровими олівцями, а також змінені агінація свідчать про те, що ці сторінки перекладені з іншого отографу, в якому було зафіксовано початковий етап роботи над текстом. Збереглися окремі розрізнені аркуші цього автографа ф. 464, № 3693).

Датується орієнтовно серпнем 1959 р. за часом відзначення 50-річчя від дня загибелі Еуклідиса да Куньї.

Подається за автографом (ф. 464, № 3692).

¹ Кунья Еуклідіс да (1866—1909) — бразильський історик, соціолог, письменник. У книжці «Сертані» (1902) дав глибокий галіз селянського повстання 1896—1897 рр. в Бразилії (штат Байя). статтях останнього періоду пропагував ідеї марксизму. 1901 р. існував соціалістичну групу в Сан-Паулу. Російській літературі рясвятив збірку статей «Контрасти й зіставлення».

² Консельєйро Антоніу (бл. 1850—1897) — один з керівників селянського повстання 1896—1897 рр. в Бразилії. Вступав проти латифундій та церковного землеволодіння, за селянську демократію.

³ Сертанія — внутрішні засушливі райони Бразилії.

⁴ Кастру Альвіс Антоніу (1847—1871) — бразильський поет, представник революційного романтизму в бразильській літературі XIX ст.

⁵ «Ми в пеклі Данта? Хто це там волає?» — цитата з поеми А. Кастру «Невольничий корабль» (1868). Переклад українською мовою П. Тичини.

⁶ Фазенда — маєток з плантаціями, будинок землевласника.

⁷ «Душа моя вмерла. А може, проснеться?» — цитата з народної бразильської пісні. Український переклад П. Тичини, очевидно, здійснено за вид.: Тертерян И. Зуслідис да Кунья. М., «Знання», 1959.

⁸ ...виступили жителі провінції Мараньяна... — Йдеться про збройне повстання 1684—1685 рр. в Бразилії (провінція Мараньяна) проти португальських колонізаторів, відоме в історії як «заколот Бекмана». У травні 1685 р. повстання було придушене португальським військом, керівника повстання Мануела Бекмана (1630—1685) страчено.

⁹ Повстання в провінції Мінас-Жераїс — антиколоніальне повстання в Бразилії (провінція Мінас-Жераїс) в 1720 р., очолене Феліппі дус Сантусом (?—1720). Після придушення повстання в червні 1720 р. Ф. дус Сантуса було страчено.

¹⁰ ...молоді інтелігенти на чолі з відомим лікарем Тирадентисом вирішили повстати... — Йдеться про революційний рух у 80-х роках XVIII ст. в Бразилії, відомий під назвою «змова в Мінас-Жераїсі» (або «змова іпконфідентів»), метою якого було проголошення Бразилії незалежною від Португалії республікою. Керівником цього руху був Тирадентис (справжнє ім'я і прізвище — Жоакін Жозе да Сілва Шавьєр; 1748—1792). 1789 р. змову було викрито, Тирадентиса та багатьох інших учасників страчено. Тирадентис — національний герой Бразилії.

¹¹ Гонзага Томас Антоніу (1744—1810) — бразильський поет. Загинув у Африці, куди був засланий за участь у революційному русі.

¹² Сан-Жозе да Ріо-Парду — притока річки Ріо-Гранді в системі річки Парана.

СЛОВО К БРАТЬЯМ

Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1959, 9 вересня. Зберігся чорновий начерк початку статті (ф. 464, № 3495) та неповний чорковий автограф (ф. 464, № 3496) без назви і без дати. Обидва автографи російською мовою.

Датується і подається за першодруком.

¹ Тодоров Петко Юрданов (1879—1916) — болгарський письменник. Підтримував творчі зв'язки з І. Франком та О. Кобилянською.

² ...ленинська «Искра» приходила к нам на Украину (в Одессу) через... Болгарію. — Один із головних шляхів транспортування газети «Искра» в Росію проходив з болгарського міста Варна до Одеси.

(ВСТУПНЕ СЛОВО НА ВЕЧОРІ,
ПРИСВЯЧЕНОМУ
100-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
КОСТА ХЕТАГУРОВА)

Вперше надруковано під редакційною назвою «Хай буде навіки славен» у вид.: *Тичина Павло*. Читаю, думаю, нотую, с. 101—104, за текстом машинопису російською мовою, що зберігається в архіві П. Тичини (ф. 464, № 3697) в дорекладі українською мовою С. Тельнюка.

Зберігся чорновий автограф виступу українською мовою (ф. 464, № 3695), в якому відбито останній етап роботи над текстом. Про це свідчить характер правки в автографі: незначні виправлення, зроблені в процесі написання, та стилістичні виправлення пізнішого часу. Автограф неповний, в ньому бракує однієї сторінки (четвертої за авторською пагінацією). Назви і дати немає.

Збереглися також розрізнені аркуші первісної редакції виступу: густо покреслені варіанти окремих частин тексту (ф. 464, № 3696).

Датується орієнтовно за часом відзначення 100-річчя з дня народження К. Хетагурова.

Подається за автографом українською мовою (ф. 464, № 3695). Частина тексту від слів: «Та чи принесло поетові заспокоєння...» до слів: «Царський уряд в 1891 році...», якої бракує в автографі, подається в квадратних дужках за вид.: *Тичина Павло*. Читаю, думаю, нотую, с. 102—103.

¹ «Вернувся я. І що ж побачив там?».— Тут і далі П. Тичина заводить рядки з поезії «Поглянь» із збірки К. Хетагурова «Осетинська ліра» (1899).

²⁻³ ...легенди Іллі Чавчавадзе.— Мова йде про поезію видатного грузинського письменника і громадського діяча Іллі Григоровича Чавчавадзе (1837—1907) «Базалетське озеро» (1883 р.).

⁴ ...Олександр Фадєєв Хетагурова порівняв з Леонардо да Вінчі.— У статті «Братерство народів», якою відкривається ювілейний збірник, присвячений 80-річчю з дня народження Коста Хетагурова, О. Фадєєв так характеризував різнобічну обдарованість осетинського поета: «Я говорю о великой способности такого своеобразного человека, как Коста, соединять в себе лучшие черты людей Возрождения, самые разносторонние дарования. Если хотите, Коста Хетагуров является своего рода Леонардо да Винчи осетинского народа. Какую силу любви к своему народу нужно иметь, чтобы в условиях старой Осетии быть одновременно поэтом, и прозаиком, и драматургом, и театральным деятелем, и художником, и публицистом, и общественным деятелем» (*Хетагуров К.* Сборник памяти великого осетинского поэта. Под редакцией А. А. Фадеева. М., «Художественная литература», 1941, с. 3—4).

⁵ ...Марієтта Шагініян звеличила його як одного з пайбільших творців газетної публіцистики.— У статті «Публіцистика Коста Хетагурова», високо оцінюючи діяльність К. Хетагурова-публіциста, М. Шагініян, зокрема, писала: «Глибокий революційний демократизм его статей, их беспощадная логика, культ правды в них, полное отсутствие каких-нибудь словесных украшений делают публицистику Коста одним из лучших образчиков газетной классики, которые следует изучать

найшим починаючим робітникам печати» («Дружба народів», 1956, № 3, с. 162).

⁶ Кожен окремих народ сам по собі малий і багатий в чому безсиллий,—говорив Хетагуров,— а коли народам по-дружньому взятися за руки і разом ворога струснуть—годі й гора не встоять!...—Парафраз рядків з поезії К. Хетагурова «На новий 1892 рік»:

«Вродріб усі ми безсилі, слабкі ще,
Дружно ж як взятись — схитнеться й гора!..»

О. П. ДОВЖЕНКО

Вперше надруковано як передмову у вид.: Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця. К., Держлітвидав України, 1959, с. 3—10.

З незначними скороченнями передруковано у вид.: *Тичина Павло*. Твори в шести томах, т. 6, с. 337—349.

Подається за цим видавцем (з незначними скороченнями).

¹ «Кинувся батько до нас, а ми вже мертві, один лиш я живий!...». — Тут і далі П. Тичина цитує автобіографічну кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна» (1954—1955) (*Довженко О.* Твори в п'яти томах, т. 1, с. 51, 52, 53).

² Митуса — давньоруський співець, що згадується у Волинському літописі.

³ Боян — легендарний давньоруський співець-дружинник другої половини XI — початку XII ст. Згадується у «Слові о полку Ігоревім».

⁴ Гесіод — давньогрецький поет (жив близько 776 р. до н. е.). «Труди і дні» — твір Гесіода повчально-дидактичного змісту.

⁵ «Людей їдять пранці, нужда, горілка!...». — Цитата з новели М. Коцюбинського «Intermezzo».

⁶ ...а Довженко ж ці слова Леніна окремо підкреслив у своєму вступі на II Всесоюзному з'їзді радянських письменників!... — Див.: *Довженко О.* Твори в п'яти томах, т. 4, с. 155.

⁷ «А що ж, як не кіно, перенесе нас зримо в інші світи!...». — Тут і далі неточна цитата з виступу О. Довженка на II Всеросійському з'їзді радянських письменників (там же, с. 157).

⁸ Уатт Джеймс (1736—1819) — англійський винахідник, творець універсальної парової машини.

⁹ ...у Тараса Шевченка (пророкування з приводу машини Джеймса Уатта, звернення до агрономів майбутнього)... — Мається на увазі запис Т. Шевченка у щоденнику від 27 серпня 1857 р.

¹⁰ «Ми стоїмо лицем до того, що є і що буде колпась в нашій волі» — неточна цитата зі статті О. Довженка «Моя фільма — більшовицька фільма» (1927; *Довженко О.* Твори в п'яти томах, т. 4, с. 105).

¹¹ Зелінський Корнелій Людіанович (1896—1970) — російський радянський літературознавець і критик, дослідник теорії та історії літератури народів СРСР, зокрема української. П. Тичина наводить рядки з спогадів К. Зелінського про О. Довженка «До портрета митця» (Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця. К., Держлітвидав України, 1959, с. 148).

¹² Іраклій Андроников Довженка поміщає в число тих творців, через праці яких слухатимуть нашу епоху нащадки.— Мається на увазі стаття Іраклія Луарсабовича Андроникова (Андронікашвілі; нар. 1908 р.) «Поезія Довженка» (Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця, с. 157).

¹³ Французький журналіст Жорж Садуль вважає Довженка найвидатнішим із сучасних діячів кіно...— Маються на увазі спогади про зустріч з Довженком («Довженко») французького теоретика і критика кіно Ж. Садуля (1904—1967), які у перекладі українською мовою надруковано у згаданому вище виданні (с. 209).

¹⁴ Ейзенштейн Сергій Михайлович (1898—1948) — російський радянський кінорежисер і теоретик кіно, заслужений діяч мистецтв РРФСР (з 1935 р.).

¹⁵ Пудовкін Всеволод Іларіонович (1893—1953) — російський радянський кінорежисер, актор і теоретик кіно, народний артист СРСР (з 1948 р.).

¹⁶ Христо Сантов (Болгарія) в статті відзначає, як Довженко швидко й яскраво відгукнувся на гігантські будови п'ятирічок.— Мається на увазі стаття Х. Сантова «О. П. Довженко» (в перекладі українською мовою передрукована у згаданому вище виданні, с. 217—221).

¹⁷ Карло Лідзани й Массімо Міда (Італія)... з захопленням зупиняються на показі майстерності Довженка.— Стаття «Чого навчає Довженко» італійських мистецтвознавців, що у перекладі на українську мову надрукована у згаданому вище виданні (с. 221—226).

¹⁸ Про новий спосіб образної виразності Довженка говорять у статті своїй Роберто Манетті.— Стаття італійського мистецтвознавця Р. Манетті «Творчі погляди Олександра Довженка» (в перекладі українською мовою надрукована там же, с. 226—235).

¹⁹ У велику заслугу Довженкові ставить Любомир Лінгарт (Чехословаччина) те, що його кінофільми, разом з кінофільмами Ейзенштейна і Пудовкіна, пробивали страшну блокаду мовчання і брехні навколо СРСР на Заході.— Мається на увазі стаття чеського кіножурналіста Л. Лінгарта «Зустрічі і розставання» (переклад українською мовою надруковано там же, с. 235—243, цитовані рядки — на стор. 238).

²⁰ «Ніщо з особливостей і характерів його рідної України не пройшло повз його увагу».— Цитата зі статті «До найвищого в житті» французького письменника, режисера кіно і театрознавця Леона Муссіака (1890—1984), в перекладі на українську мову надрукованої там же (с. 243—245, цитовані рядки — на стор. 243).

²¹ ...як писав Микола Бажан...— Мається на увазі стаття М. Бажана «О. Довженко» (там же, с. 35—55, не точно цитовані П. Тичиною рядки — на стор. 55).

АВТОБІОГРАФІЯ

Вперше надруковано у вид.: Советские писатели. Автобиографии. В двух томах. М., Гослитиздат, 1959, т. 2, с. 494—511. В перекладі українською мовою надруковано у вид.: *Тичина Павло: З минулого — в майбутнє*, с. 6—27.

В архіві П. Тичини збереглися: чорновий автограф без назви і без дати (ф. 464, № 3415); сторінки первісного автографа та уривки ще одного чорнового автографа українською та російською мовами (ф. 464, № 3416); начерки, нотатки, виписки та інші підготовчі матеріали на окремих розрізаних аркушах з написами «До моєї автобіографії» (ф. 464, № 3414) (частину цих матеріалів було опубліковано у вид.: *Тичина Павло. Із щоденникових записів*). Зберігся також примірник видання «Советские писатели. Автобиографии», т. 2 (квартира-музей П. Тичини, № 9384) з власноручними виправленнями поета, свідчення того, що і після надрукування автобіографії П. Тичина продовжував працювати над її текстом, редагуючи і уточнюючи його.

Датується і подається за першодруком (з урахуванням виправлень П. Тичина пізнішого часу).

¹ Коцюр Данило Філонович — тесляр у селі Пісках, близький знайомий сім'ї Г. Т. Тичини. Пізніше підтримував дружні взаємини з П. Тичиною. Образ Д. Коцюра введено у незавершеній поемі «Мое дитинство». Теплі згадки про нього залишив П. Тичина у своїх щоденникових нотатках (*Тичина Павло. Із щоденникових записів*, с. 220, 253, 304, 347, 369 та ін.).

² «Хуторок» («За рекой на горе лес зеленый стоит») — пісня на слова російського поета Олексія Васильовича Кольцова (1809—1842).

³ «По синим волнам океана...» — пісня па текст вірша М. Ю. Лермонтова «Воздушный корабль».

⁴ Нова Басань — село недалеко від Пісок, тепер селище міського типу Бобровицького району Чернігівської області.

⁵ Синод — найвищий орган управління російською православною церквою.

⁶ Побєдоносцев Костянтин Петрович (1827—1907) — державний діяч царської Росії, юрист. У 1880—1905 рр. — обер-прокурор синоду. Був натхненником крайньої політичної реакції.

⁷ Літки, Семиполки — села, тепер Броварського району Київської області.

⁸ ... киево-подольской иконописной мастерской. — У тексті першодруку спочатку було: «...иконописной мастерской Киева на Подоле».

⁹ Броварський ліс — лісовий масив, розташований навколо Броварів — районного центру Київської області.

¹⁰ Архієрейський хор — хор єпархії — церковно-адміністративного округу православної церкви, очолюваного архієреєм, який належить до вищих рангів священнослужителів.

¹¹ ... в Елецкий. — Йдеться про хор Блецького Успенського монастиря у Чернігові, заснованого у 60-х роках XI ст. чернігівським князем Святославом Ярославовичем.

¹² Альт — низький співочий голос у хлопчиків.

¹³ Регент — диригент хору, здебільшого церковного.

¹⁴ ... странноприимного дома... — Тобто нічліжного дому для прочан при монастирі.

¹⁵ Аналой — столик у церкві, на який під час богослужіння складають богослужбові книжки, ікони та інші атрибути відправи.

¹⁶ Вериги — кайдани, окупи або залізні кільця, що їх носять на тілі аскети, юродиві для самокатування та смирення плоті.

¹⁷ Люстриновий — зроблений з люстрилу — дешевої вовняної тканини з блиском.

¹⁸ Скуфія — оксамитова шапочка, здебільшого фіолетового кольору — головний убір православного священника.

¹⁹ Чотки — навізані на шпурок наипстини з дерева, шкіри, кістки або бурштину, які віруючі використовують для відліку молитов та поклонів.

²⁰ Послушник — прислужник у монастирі, що готується стати ченцем.

²¹ Фісгармонія — язичковий пневматичний клавішний музичний інструмент, за формою подібний до піаніно, але меншого розміру. Звучання фісгармонії нагадує звучання органа.

²² «Явление Христа Марии Магдалине» — картина російського художника Олександра Андрійовича Іванова (1806—1858), створена 1835 р. Марія Магдаліна, за євангельською легендою, зцілена Христом від тяжкої недуги гришниця, що стала його послідовницею.

²³ Бортиянський Дмитро Степанович (1751—1825) — український і російський композитор.

²⁴ Дискант — високий співочий голос у хлопчиків.

²⁵ ...архиерей был по духу старообрядец... — У першому рядку поряд з цими словами П. Тичина дописав олівцем: «нове вставити».

²⁶ Геромонах — монах у сані священника.

²⁷ ...самого первого из семьи Дуровых — Анатолия — Идется про Анатолия Леонидовича Дурова (1864—1916) — одного з зачинателів династії російських церковних акторів і драмувальників тварин — Дурових.

²⁸ Жук Михайло Іванович (1883—1964) — український радянський художник і поет.

²⁹ ...написали письмо Коцюбинскому. — Цій події П. Тичина присвятив вірш «Як ми писали листа М. Коцюбинському (1911 року в Чернівці)» (1938).

³⁰ Вот что писал мне Алексей Максимович... — Цитується за вид.: *Горький М. Собр. соч. в 30-ти томах, т. 30, с. 31.*

³¹ ...великого архитектора Баженова... — Мова йде про Василя Івановича Баженова (1737 або 1738—1799) — російського архітектора, теоретика архітектури і педагога, представника класицизму, академіка (з 1765 р.), віце-президента (з 1799 р.) Петербурзької Академії наук.

³² Іполитов-Іванов (справжнє прізвище Іванов) Михайло Михайлович (1859—1935) — російський радянський композитор, диригент і музичний діяч, народний артист республіки (з 1922 р.).

³³ Гречанинов Олександр Тихонович (1864—1956) — російський композитор і педагог.

³⁴ Кастальський Олександр Дмитрович (1856—1926) — російський радянський композитор, діяч хорової культури, фольклорист і педагог.

³⁵ Чесноков Павло Григорович (1877—1944) — російський радянський хоровий диригент.

³⁶ ...три письма: из Австро-Венгрии, из Киева и из Италии. — Лист М. Коцюбинського до П. Тичини з Криворівні від 12 липня 1911 р. надруковано у вид.: *Коцюбинський М. Твори в шести томах. К., Вид-во АН УРСР, «Наукова думка», 1962, т. 6, с. 272, листи з Капрі від 9 лютого 1912 р. та з Києва від 13 грудня 1912 р. надруковано у вид.: *Коцюбинський М. М. Твори в семи томах. К., «Наукова думка», 1975, т. 7, с. 198 та 285.**

³⁷ Лісовий (справжнє прізвище — Свашенко) Петро Андрійович (1891—1943) — український радянський письменник. Про перебування разом з П. Лісовим на Миргородщині П. Тичина зга-

дус у своїх щоденникових нотатках (*Тичина Павло*. Із щоденникових записів, с. 297—299).

³⁸ Кибинці, Шахворостівка, Гаркушинці — села Миргородського району Полтавської області.

³⁹ ...В последнее время вышли мои книги...— До цих слів у тексті першодруку П. Тичина дописав олівцем: «додати!»

⁴⁰ ...произведения болгарских классиков Христо Ботева и Ивана Вазова...— П. Тичина має на увазі видання: *Ботев Х.* Поезії. З болгарської переклав Павло Тичина. К., Держлітвидав, 1949; *Ботев Х.* Вибране. Переклад з болгарської Павла Тичини. К., Держлітвидав, 1954, а також вид.: *Вазов І.* Оповідання. Переклад з болгарської за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав, видані 1950 та 1954 рр., де були вміщені чотири оповідання в перекладі П. Тичини, та *Вазов І.* Під ігом. Роман. Переклад з болгарської. К., «Радянський письменник», 1950, з передмовою П. Тичини.

⁴¹ ...сборник «Світло над Болгарією»...— У виданні «Світло над Болгарією. Вірші болгарських поетів. Переклади за редакцією Павла Тичини» (К., «Молодь», 1954) у перекладі П. Тичини друкувалися поезії Христо Смирненського, Гео Мілева, Николи Вапцарова, Николи Фурнаджієва, Людмила Стоянова, Младена Ісаєва, Крума Велкова та інших болгарських поетів.

⁴² ...басни Крылова...— Йдеться про збірки: *Крилов І.* Байки. Переклад за редакцією П. Тичини і М. Терещенка, видані у Держлітвидаві 1946 та 1950 рр., де було вміщено кілька байок у перекладах П. Тичини.

⁴³ ...сборник «Поэты-декабристы»...— У збірнику «Поети-декабристи. Переклади за редакцією Павла Тичини» (К., Держлітвидав, 1950) в перекладах П. Тичини вміщено поезії К. Ф. Рилсева, В. К. Кюхельбекера, О. І. Одоевського та М. О. Бестужева.

⁴⁴ ...«Стихи Николая Тихонова»...— Мова йде про вид.: *Тихонов М.* Вибране. Переклади з російської за редакцією П. Тичини. К., Держлітвидав, 1946, в якому дві поезії М. Тихонова друкувалися в перекладі П. Тичини.

⁴⁵ ...произведения белорусских писателей: Францишка Богусевича, Кузьмы Чорного, Янки Купалы, Якуба Коласа, Максима Танка.— Йдеться про вид.: *Богусевич Ф.* Вибрані твори. Переклад з білоруської за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав, 1950 (кілька поезій у збірці було вміщено у перекладах П. Тичини); *Чорний К.* Вибрані твори. Переклади з білоруської за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав, 1951 (два оповідання було надруковано в перекладі П. Тичини); *Купала Я.* Вибрані твори. Переклад з білоруської за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав, 1953 (П. Тичині належить передмова до видання, переклади двох поезій та (спільно з Т. Масенком) п'єси «Павличка»); *Колас Я.* Вибрані твори. Переклад з білоруської за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав, 1951 (кілька поезій Я. Коласа вміщено у перекладах П. Тичини) та, очевидно, збірки М. Танка українською мовою: «Серед лісів над Німаном» (К., «Молодь», 1955) та «Вибране» (К., Держлітвидав, 1959), в яких було надруковано кілька поезій у його перекладах.

⁴⁶ ...стихотворения Ованеса Туманяна (с армянского), Косты Хетагурова (с осетинского), Аянаса Венцловы (с литовского), пьесы Сундукяна «Пепо» (с армянского), Орлина Василева «Земной

рай» (с болгарського)...— Йдеться про вид.: *Туманян О.* Вибрані твори. Переклад з вірменської за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав, 1952 (П. Тичині належить передмова до видання, переклади 21 поезії та трьох оповідань); *Хетагуров К.* Осетинська ліра. Переклад з осетинської за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав, 1950 (20 поезій подавалися в перекладі П. Тичини); *Венцлова А.* Вибране. Переклад з литовської за редакцією Павла Тичини. К., Держлітвидав, 1953 (п'ять поезій надруковано в перекладі П. Тичини); *Сундукян Г.* Пепо. З вірменської переклав Павло Тичина. К., «Мистецтво», 1950. П'єсу болгарського письменника Орлина Василева (1904—1977) «Тривога» було перекладено П. Тичиною 1953 р. Тоді ж п'єса під назвою «Земний рай» йшла на сцені Київського державного українського драматичного театру імені І. Франка. Переклад надруковано у шостому томі цього видання.

⁴⁷ ...перевел комедию Квитки-Основьяпенко «Шельменко-денщик». — Переклад, що був здійснений 1956 р. за участю Івана Тичини для Київського театру музичної комедії, надруковано у п'ятому томі цього видання.

⁴⁸ ...видання прозведений українського композитора Кирила Стеценка... — Мова йде про вид.: *Стеценко К.* Зібрання творів. У п'яти томах. К., «Мистецтво», 1963. П. Тичина був літературним редактором видання, написав до кожного з томів коротку передмову (див. десятій том цього видання).

⁴⁹ ...готовлю новый сборник своих стихотворений. — У тексті першодруку після цих слів рукою П. Тичини дописано: «додати книги». Мова йде про збірку П. Тичини «Зростає, пречудовний світе», що вийшла з друку 1960 р. у видавництві «Радянський письменник».

НАЧЕРКИ. НОТАТКИ

[РЕЦЕНЗІЯ НА КНИЖКУ А. МАЛИШКА «ЗА СИНІМ МОРЕМ»]

Вперше надруковано під редакційною назвою «Голос поета (Читаючи книжку Андрія Малишка „За синім морем“)» у вид.: *Тичина Павло.* З минулого — в майбутнє, с. 237—242.

Збереглися два автографи (ф. 464, № 3277 та 3276 — неповний), що являють собою чорнові начерки до рецензії.

Датуються оригінально за часом виходу в світ збірки «За синім морем».

Подається за автографом (ф. 464, № 3277) (з незначними скороченнями).

¹ «Пісенька» — мова йде про вірш А. Малишка «Біляве дівча на панелі...».

² Бернс Роберт (1759—1796) — шотландський поет. Самобутня поетична творчість Р. Бернса тісно пов'язана з народною творчістю. В його віршах оспівується праця, народ і свобода, безкорислива і самовіддана любов і дружба.

³ Беранже П'єр-Жан (1780—1857) — французький поет. Писав вірші, комедії, трагедії. Підняв фольклорний куплет на рівень професійного мистецтва. Пісні П. Беранже пройняті революційними настроями, народним гумором, оптимізмом. Уривок пісні П. Беранже «Сліпий із Баньйоле» наводиться у перекладі А. А. Корняцького.

⁴ «Перебендя старий, сліпий...». — Цитата з поезії Т. Шевченка «Перебендя» (1839).

⁵ «Старейшие норки да каморки...». — Цитата з поезії В. Маяковського «Хмарочос у розрізі» (1925).

⁶ «Я полпред стпха...» — цитата з поезії В. Маяковського «Виклик» (1925).

⁷ «Тих чужих земель, чужих Америк...». — Цитата з вірша А. Малишка «Океанські хвилі б'ють у берег...».

ЗАМЕЧАНИЯ К ПЕРВОМУ ВАРИАНТУ РУССКОГО ПЕРЕВОДА
СТИХОТВОРЕНИЯ «І ДИВИВСЬ ІЛЛІЧ НА МЕНЕ»,
ВЫПОЛНЕННОМУ В. ЗВЯГИНЦЕВОЙ

Друкується вперше за автографом (ф. 464, № 3345).

Автограф являє собою чорнові нотатки на берегах машинопису першого варіанта перекладу поезії. Зауваження до кожної окремої строфи, рядка, слова (часто відзначених або підкреслених червоним олівцем) записано поряд із відповідним місцем машинописного тексту, який для зручності наводимо у квадратних дужках. Крім того, у кількох випадках П. Тичина записує свої варіанти російського перекладу над рядками машинопису:

1 строфа, рядок 1, 2: В очереди к Мавзолею

Я стою. Дрожу. Горю.

3 строфа, рядки 3, 4: Брешут во враждебных странах

Да на нас, как на беду.

7 строфа, рядок 4: Только шорох наших ног.

Вірш «І дививсь Ілліч на мене...» (один із варіантів початку поеми «Подорож до Іхтімана») написано 1956 р. Переклад російською мовою здійснено В. К. Звягинцевою 1957 р.

Датуються орієнтовно.

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

- Абай (Абай Кунанбаєв) 342, 638
 Абдулова Нахіда 263
 Абовян Хачатур 84, 97—99, 104,
 347, 502 570, 573, 617, 639
 Авджієв Желю 463
 Авксентьєв Н. Д. 664
 Аврамов Лучезар 263
 Ажаєв В. М. 309, 632
 «Азербайджан колхозчусу»
 624
 Айні Садриддін 408, 649
 «Академічний кружок» 431
 Аюпян Аюп 65, 346, 347, 409—
 411, 568, 639, 650—652
 Аксельрод М. Б. 664
 Алексєєв А. 294, 296
 Алігер М. 622
 Амаду Жоржі 145, 588
 Амбросій П. Ю. 137, 586
 Ананд Мулк Радж 467, 666
 Ангеліна П. М. 125, 135, 139, 222,
 313, 583, 587
 Ангелов Димитр 461
 Андраді Маріу ді 467, 666
 Андронников І. Л. 511, 677
 Антокольський П. Г. 21, 556
 Антоній Печерський 669
 Апраксіна О. І. 172, 599, 624
 Арагон Луї 145, 387, 588
 Арань Янош 593
 Арцибашев М. П. 171, 599
 Асєєв М. М. 309, 398, 632
 Атанасов Петко Калушев 462
 Ахматова А. А. 651
 Ахундов Мірза Фаталі 343, 502,
 638
 Ачесон Дін Гудерхем 217, 219,
 609
 Бабушкін І. В. 457, 664
 Баган Уляна 119
 Багмут І. А. 226, 387, 612
 Багрицький Е. Г. 126, 583
 Багряна Єлисавета 182, 183, 264,
 603, 622
 Бадені Казимир 655
 Бажан М. П. 35, 36, 103, 104, 188,
 199, 221, 311, 345, 367—372,
 377, 384, 512, 540, 556, 560, 561,
 594, 605, 618, 637, 641, 644, 671,
 677
 Баженов В. І. 529, 679
 Бажов П. П. 65, 568
 Базіма Г. Я. 44, 80, 100, 562
 Байдербура П. А. 223, 286, 611
 Байрон Джордж Ноєл Гордон
 102, 468, 574
 Бакирджаєв С. 462
 Балаласєв 217, 218
 Балла Ласло 668
 Бальзак Оноре де 14, 552
 Бальмонт К. Д. 248, 617, 639
 Баралідзе О. 595
 Бараташвілі Н. М. 247, 617
 Барбюс Анрі 65, 468, 485, 506,
 532, 554, 567
 Барвінський О. Г. 425, 655
 Барнет Б. В. 85, 571
 Барток Бела 581
 Бауман М. Е. 660
 Бахметьєв В. М. 356, 642
 Бачинський Юліан 423
 Баш Я. В. 223, 383, 562, 611
 Баштик У. Г. 213
 Баюрак Василь 434, 657
 Бевін Ернст 102, 574
 Беєр 91
 Безляпко І. 294
 Безуродько В. Г. 587
 Безпощадний (Іванов) П. Г. 65,
 221, 223, 286, 318, 385, 568
 Безруч Петруч 400, 401, 648
 Безугла Катерина 310
 Бекман Мануєл 495, 674
 Бела Франкль див. Залка Мате
 «Беларусь» 580
 Белей І. М. 653
 Белфрідж Седрик 467, 666
 Бєм Юзеф Захаріаш 161, 592
 Беранже П'єр Жан 538, 681
 Бербанк Лютер 312, 633
 Берг Альбан 581

- Берілов Н. 289, 290
 Бернс Роберт 190, 191, 468, 538, 681
 Берут Болеслав 259, 621
 Бестужев М. О. 680
 Бетховен Людвіг ван 8, 62, 475, 550
 Бєдний Дем'ян (Ю. О. Придворов) 409, 471, 651
 Бєлий Ілля 289
 Бєлїнський В. Г. 8, 52, 94, 95, 109, 234, 281, 282, 327, 338, 381, 390, 417, 418, 422, 432, 436, 502, 573, 577, 612, 627, 653
 Биков П. Б. 265, 269, 313, 633
 Бичко В. В. 598, 638
 Біба П. М. 317, 322, 634
 Біблій 291
 Білєдський О. І. 459, 460, 472, 665, 668, 672, 673
 Білоус Д. Г. 383, 646
 «Більшовик» 178, 601
 «Більшовик України» 568
 Бітюков І. 285—288, 294, 295
 Блахитний (Елланський) В. М. 442—444, 451, 452, 527, 528, 659, 660, 662
 Блейман М. Ю. 86, 571
 Блекман Пітер 188
 Блок О. О. 245, 617, 639
 «Блокнот агітатора» 572
 Блюхер Г.—Л. 328, 635
 Бобровський А.—див. Суворін О. С.
 Богачук О. Т. 377, 645
 Богдан К. І. 86, 571
 Богданов О. О. 409, 650
 Богомолець О. О. 37, 38, 561, 660
 Богушевич Ф. К. 113, 533, 579, 680
 Бодров Михайло 259
 Боженко В. Н. 331, 341, 636
 Боженко Надія 310
 Божков Стойко 463, 464, 666
 Бойко Г. П. 321, 634
 Бойков І. 151
 Бойченко О. М. 382, 407, 646
 «Болгаро-советская дружба» 264
 Бондарчук В. Т. 553
 Бонч-Бруевич В. Д. 435, 437, 566, 657
 Борисенко В. І. 139, 587
 Борисоглібська Г. І. 670
 Бородин О. П. 400, 476, 648
 Борткевич Генріх 265, 269
 Борніанський Д. С. 521, 679
 Ботев Христо 23, 24, 100, 104, 107, 151, 154, 166, 182, 232, 255, 261, 263, 499, 533, 556, 557, 574, 621, 680
 Бочарніков Олексій 319
 Боянова Ірина 259
 Братаков Дмитр 463
 Брежньов Г. І. 310, 633
 Бровка Пятрусь 114, 355, 579
 Броунінг Баррет Елізабет 51, 565
 Брюллов К. П. 133, 334, 338, 585
 Брюсов В. Я. 83, 346, 570, 639
 Бубєннов М. С. 86, 571
 Бугорська Леоніда 165, 595
 Будьонний С. М. 458, 664
 Буков Еміліан 355, 641, 642
 Булавін К. О. 136, 586
 Булаховський Л. А. 671
 Булганін М. О. 396, 647
 Бумажков Т. П. 114, 579
 Бунін І. О. 639
 Бурлаков С. 651
 Бюхнер Людвіг 565
 Вавилов С. І. 215, 218, 608
 Вагилевич Іван 654
 Вагнер Ріхард 446, 468, 660
 Важа Пшавела 164, 247, 251, 594, 617
 Вазов Іван 228—232, 263, 499, 533, 613, 614, 619, 680
 Вайяк-Кутюр'є Поль 210, 607
 Вапшаров Никола Йонков 183, 259, 621, 680
 Василев Орлян 463, 533, 680, 681
 Василєвська В. Л. 130, 218, 345, 393, 463, 584
 Васильєв С. О. 356, 642
 Васильченко (Панасенко) С. В. 226, 361, 490, 612, 665, 670, 673
 Ватутін М. Ф. 148, 355, 383, 401, 589
 Вашварі Пал 593
 Вебєрн Антон 581
 Величков Алекси 463
 Вєлков Крум Дєлчев 182, 183, 603, 680
 Вєлков Пєллі 463
 Вєнцлова Антанас 305—307, 345, 533, 630, 631, 680, 681
 Вєрвєс Г. Д. 460, 665
 Вєргілій Марон Публій 109, 370, 434, 577
 Вєресай О. М. 120, 580
 Вєрхарн Еміль 468, 506, 667
 Вєршигора П. П. 463

- Верьовка Г. Г. 138, 305, 468, 483,
 530, 586, 671
 «Вестник Европы» 600
 «Вечерниці» 654
 «Вечірній Київ» 641
 Веян Андріс 350, 640
 Вилкін І. Є. 201
 Винниченко В. К. 171, 599, 637
 Вишеславський Л. М. 221, 354,
 610
 Вишня Остап 383, 646
 Вільгельм II 26, 558
 «Вінницька правда» 91, 572
 Вірта М. Є. 86, 571
 «Вісті ВУЦВК» 443, 444, 660
 Вітовт 557
 Вітра С. 91
 «Вітчизна» 179, 318, 324, 375, 461,
 485, 533, 601, 602, 645, 661
 Владислав II Ягайло 557
 Вовчок Марко (М. О. Вілінська)
 173, 226, 600
 Война О. Д. 553
 Войнич Етель Ліліан 437, 658
 Войнич М. 658
 Волгін В. П. 185, 604
 Волковицький Іван 289
 Волобуєв М. С. 663
 Волькер Іржі 398, 648
 «Вольная жизнь» 650
 Воробйов М. 649
 Воронцов О. Р. 167, 595, 596
 Воронько П. М. 222, 226, 313, 384,
 611, 641
 Ворошилов К. Є. 161, 396, 458,
 489, 592, 672
 «Ворошиловградская правда»
 311, 633
 Воскрекасенко С. І. 383, 646
 Врангель П. М. 27, 558, 640
 Врепонт Б. 214, 608
 Бургун Самед 103, 345, 575

 Габовда Терезія 310
 Гавлічек-Боровський Карел 400,
 648
 Гаврилук О. Я. 222, 328, 375, 407,
 427, 611, 645, 655
 Галан Я. О. 222, 328, 375, 377,
 378, 383, 386, 407, 427, 611, 645
 Галашук Б. І. 461
 Гастелло М. Ф. 114, 579
 Гафур Гулям 467, 667
 Гафурі Мажит 343, 409, 638
 Гедмін 304—307, 630
 Гейне Генріх 14, 245, 468, 538,
 552
 Георгіу-Деж Георгіе 259, 621
 Герасименко Ю. Г. 210, 607
 Герасимов Є. 637, 638
 Герова Марія 259
 Герсеванов М. Б. 54, 565
 Герпен О. І. 8, 52, 95, 109, 110,
 124, 133, 234, 279, 338, 390, 432,
 502, 578, 582
 Гесіод 507, 676
 Гете Йоганн Вольфганг 550
 Гешвенд Ф. Р. 194, 606
 Гюндєв Панойот 258
 Гідаш Антал 161, 592, 593
 Гільєн Ніколас 287, 628
 Гіра Людас 298, 306, 629
 Гіталов О. В. 88, 572
 Гітлер Адольф 21, 129, 219, 392
 Глазов (Глаз) Г. С. 319, 634
 Глебка П. Ф. 114, 355, 579
 Глїника М. І. 9, 476, 529, 550
 «Глобус» 178, 601
 Глуценко І. 185, 186
 Гнатюк В. М. 552
 Гогєбашвілі Я. С. 10, 551
 Гоголь М. В. 26, 54, 124, 234,
 279—283, 381, 422, 436, 483, 490,
 526, 530, 565, 582, 626, 627, 670
 Голан Володимир 397, 648
 Головацький Я. Ф. 654
 Головка А. В. 382, 646
 Головов Д. А. 331, 636
 Гомер 170, 466, 599
 Гонзага Тома Антоніу 495, 674
 Гонімов І. О. 286, 628
 Гонта Іван 168, 596
 Гончар О. Т. 85, 86, 104, 215, 221,
 222, 309, 382, 467, 571, 646
 Гончарук Г. М. 462
 Гончарук З. В. 240, 616
 Горбатов Б. Л. 80, 309, 569, 614
 Гордієнко К. О. 382, 646
 Горелов Г. М. 285, 627
 Городацький С. М. 651
 Горяїнов В. Г. 193, 200—207, 605
 Горький О. М. 26, 46, 61, 74, 84,
 104, 106, 122, 126, 130, 131, 170,
 171, 174, 231, 232, 271—275, 295,
 297, 310, 334, 343, 344, 353, 359,
 368, 372, 376, 378, 381, 386, 389,
 392—394, 404, 407, 409, 420, 422,
 483, 506, 528, 529, 552, 554, 564,
 566, 569, 575, 581, 583, 599—601,
 613, 623, 624, 628, 636, 639, 642,
 645, 647, 648, 650, 653, 654, 671,
 679
 Готвальд Клемент 259, 620, 649
 Гофштейн Д. Н. 21, 556

- Грабовський П. А. 135, 148, 156,
 161, 328, 338, 418, 556, 586, 591,
 592
 «Гракан терт» (Бреван) 639
 Гранов 190
 Граші (Григорян) А. Б. 65, 568
 Гребінка Є. П. 490, 673
 Гречанинов О. Т. 529, 679
 Грибачов М. М. 86, 309, 571, 632
 Грибосдов О. С. 280
 Грива Жаніс 349, 640
 Григор'єв С. О. 221, 611
 Григорович В. І. 151, 590
 Гриневицький І. Й. 565
 Гриньков Микола 151
 Грїшашвілі Й. Г. 126, 584
 Гром 90
 «Громадський голос» 431, 657
 «Громадський друг» 657
 Грот Яніс 350, 640
 Гротеволь Отто 621
 Грузман З. М. 462
 Грушевський М. С. 47, 59, 424,
 425, 434, 563, 655
 «Гудок» 638
 Гулак-Артемівський П. П. 110,
 578
 Гумільов М. С. 651
 Гурамшвілі Давид 164, 165, 342,
 593, 594, 595
 Гурєв О. І. 223, 382, 611
 Гуржій І. О. 645
 Гус Ян 401, 448, 649
 Гучков О. І. 424, 654
 Гюго Віктор-Марі 51, 283, 565,
 627
 Давидов В. Л. 591
 Даллес Джон Форстер 219, 264,
 609
 Дамбер Мішель 277, 625
 Данилевський К. 194
 Данило Галицький 25, 557
 Данилов Йосип 501
 Данте Аліг'єрі 102, 109, 370, 434,
 574, 577, 657
 Даскалов Стоян Цеков 182—184,
 603
 Д'Арбусьє Габріель 256, 619
 Дашк'єв М. О. 193—200, 207, 605
 Дегтєр'єв В. О. 313, 634
 «Дейлі уоркер» 118, 186, 187, 189,
 191, 580
 Дейч А. Л. 559
 Делінікайтис С. А. 313, 634
 Делянов І. Д. 74, 569
 Демидов В. І. 314—316, 634
 Демуцький П. Д. 120, 580
 Денікін А. І. 27, 47, 454, 558
 Деревський 58
 Державін М. С. 232, 614
 Десняк Олекса (О. Г. Руденко)
 407, 649
 Джаліль Муса 440, 441, 658, 659
 Джамбул Джабаєв 126, 170, 298,
 583, 629
 Джонсон Х'юлетт 188, 605
 «Дзвін» 431, 657
 Димитров Г. М. 153, 154, 184, 255,
 257, 259, 263, 265, 485, 532, 590,
 603, 622
 Димитрова Ліляна 263
 Дідзані Карло 511
 Дінеков Петро 463
 Дмитерко Л. Д. 221, 324, 383, 385,
 556, 576, 610
 Дмитрієв А. 291
 Дмитрук В. Т. 461, 464, 665
 «Дніпро» 317, 375, 605, 607, 634,
 644
 «Дністрянка» 424, 654
 Добіаш Вацлав 401, 649
 Добровольський В. А. 222, 611
 Добролюбов М. О. 8, 52, 95, 133,
 195, 234, 237, 327, 418, 422, 436,
 502, 606, 616
 Доватор Л. М. 114, 579
 Довбуш О. В. 174, 430, 434, 600,
 656
 Довженко О. П. 472, 504—512,
 530, 630, 668, 676, 677
 Доготар 291
 Долматовський Є. А. 357, 642
 Дольд-Михайлик Юрій (Михай-
 лик Ю. П.) 224, 612
 Лонелайтис Крістіонас 350, 307,
 630, 631
 Дончев Н. 463
 Донченко О. В. 382, 646
 Дорохов К. Г. 285, 627
 Дорошенко В. В. 655
 Дорошко П. О. 242, 385, 467, 616
 Дравник Карел 401
 Драгоманов М. П. 464, 499, 656
 Дрда Ян 398, 648
 Дрейфус Альфред 236, 615
 Дроб'язко Є. А. 576
 «Друг» 431, 657
 «Дружба народів» 676
 Дубасов Ф. В. 173, 600
 Дубковецький Ф. І. 88, 125, 135,
 139, 222, 324, 572, 583, 587
 Дубов М. І. 226, 387, 612
 Дуров А. Л. 526, 679

- Дюла Ійбш 160, 592
 Дяченко М. І. 464, 666
 Дьюї Джон 56, 81, 566
 Ейзенштейн С. М. 511, 677
 «Електрикаль уорлд» 218
 Еллаи-Блакитний В. М. див. Бла-
 китний (Елланський) В. М.
 Елмаджан Гірагос 259, 265, 269
 Елюар Поль 276, 625
 Енгельгардт П. В. 585, 631
 Енгельс Фрідріх 30, 67, 110, 137,
 163, 211, 421, 434, 565, 578, 593,
 653
 Еренбург І. Г. 86, 256, 398, 554,
 571, 620
 Есхіл 606
 Євшан Микола (Федюшко) 174,
 601
 Єлизавета Петрівна 602
 Єлизарова-Ульянова А. І. 660
 Єрихонов Л. С. 462
 Єрмак Тимофійович 168, 596
 Єрмоленко О. 375, 645

 Жданов А. О. 296, 302, 628
 Жегалов М. 463
 Железнов П. 625
 Жемайте (Жімантене) Ю. А.
 251, 307, 618, 632
 Живков Тодор Христов 259, 620
 Жижка Ян 400, 648
 «Жизнь» 272, 623
 Жинзифов Райко 263, 621
 «Жите і слово» 438, 658
 «Жовтемь» 375, 461, 462, 645, 668
 Жоліо-Кюрі Фредерік 208, 607
 Жук М. І. 527, 679
 Жуковський В. А. 133, 334, 338,
 585
 Жуковський М. Є. 194, 606
 Журавльов В. А. 669
 «Журнал для всех» 643
 «Журнал министерства народ-
 ного просвещения» 551

 Забашта Л. В. 319, 634
 Забелін С. 289
 Заболоцький М. О. 605
 Заброта Іван 492
 Загорський І. В. 670
 «Закарпатська правда» 653
 Залеський Броніслав 578
 Залізник Максим 168, 596
 Залілова Аміна 659
 Залка Мате (Лука) 161, 592
 Заньковецька (Адасов-
 ська) М. К. 670

 Засенко О. Є. 234, 461, 500, 615
 Заславський Д. П. 264, 622
 Заслонов К. С. 114, 579
 Засулч В. І. 437, 658
 Затиркевич-Карпинська Г. П.
 670
 Захаров В. 217, 312
 Збанацький Ю. О. 224, 387, 612
 Заягінцева В. К. 246, 247, 542,
 617, 624, 682
 «Звезда» 298, 629
 Зевета Йосиф 401
 Зелінський К. Л. 511, 676
 Земляна Тетяна 310
 Зимницький І. Т. 90
 Зінуров 217
 Зіньков Антін 268
 Златапова Божана 263
 «Зміна» 635
 Зорін Л. Г. 357, 642
 «Зоря Полтавщини» 320, 634

 «Известия» 61, 306, 567
 «Иностранная литература» 463
 «Искра» 435, 499, 657, 658, 663,
 674
 Іванов В. В. 554
 Іванов О. А. 679
 Івнов Р. 247
 Імерманіс А. А. 350, 640
 «International Literature» 605
 Іоаннісїян Анна 639
 Іоаннісїян Іоаннес (Ованесїян
 Ованес) 83, 248, 346, 570, 617,
 639
 Іполитов-Іванов М. М. 529, 679
 Ісаакян Аветік 83, 244—248, 298,
 346, 347, 408, 570, 617, 639
 Ісаєв Младен 182, 183, 603, 680
 Ісаєв Ф. Г. 210, 322, 634
 Ісаковський М. В. 21, 298, 356,
 556, 629
 Іщук А. О. 465, 666
 Кабалецький Д. Б. 185, 604
 Кагамлік Григорій 165, 595
 Кадочников П. П. 85, 571
 Казанова Даніель 295, 628
 Казбегі О. М. 241, 247, 616
 «Казбек» 236, 616
 Каліновський К. С. (Кастусь)
 113, 578
 Калініш М. І. 10, 29, 30, 203, 310,
 311, 315, 317, 551, 559, 606
 Капніст В. В. 181, 603
 Каравелов Любен Стойчев 263,
 499, 621
 Караславов Георгій Славов 463

- Карл XII 26, 219, 558, 591
 Карманський П. С. 427, 655
 Кармелюк (Кармалюк) У. Я.
     174, 600, 601
 Карпешко В. 637
 Карпенко-Карий
     (Тобілевич) І. К. 120, 121, 135,
     572
 Карпенко М. І. 210, 607
 Каршинський О. П. 46, 563
 Кастальський О. Д. 529, 679
 Кастру Альвіс Антоніу 493, 494,
     674
 Катерина II 168, 596
 Каунтс 81
 Каур Прабхджот 467, 666
 Каутський Карл 329, 635
 Кащенко М. Ф. 312, 633
 Квітка-Основаєнко Г. Ф. 226,
     450, 533, 612, 681
 Квітченко І. О. 373, 374, 644
 Кембелл 41
 Кербабасв Б. М. 85, 215, 467, 571
 Кибальчич М. І. 194, 606
 «Київ» 562
 «Київська правда» 151, 591
 Киревський І. в. 109, 577
 Кирило 262, 621
 Кирилук Є. П. 461, 464, 665
 Кім Ір Сен 259, 620
 Кішані М. З. 241, 616
 Кіревич К. Т. 115, 579
 Кіров С. М. 377, 645
 «Кіровоградська правда» 151, 589
 Кірсанов С. І. 356, 642
 Книш Г. А. 376, 377, 645
 Кобзев І. І. 669
 Кобилія Лук'ян 430, 656
 Кобляньська О. Ю. 135, 222,
     272, 586, 674
 Коваленко Іван 289
 Ковалівський М. І. 180, 602
 Ковалівський А. П. 665
 Коваль Іван 310
 Коваль М. П. 88
 Ковпак С. А. 44, 45, 80, 100, 114,
     397, 401, 562
 Кожевников О. В. 313, 634
 Козаченко В. П. 224, 226, 612
 Ковицький П. О. 224, 610
 Коаланюк П. С. 222, 611
 Коалов В. І. 114, 579
 Коалов І. І. 577
 Кововський Фердінанд Тодоров
     259, 620
 Коларов Васил Петров 184, 263,
     603, 604
 Колас Якуб 103, 113, 114, 126,
     297, 298, 345, 355, 408, 409, 533,
     554, 575, 583, 628, 680
 Колесняк М. 462
 Коллар Ян 109, 577
 Коломійцева В. 245
 Кольцов О. В. 678
 Комаров Матвій 635
 Коменський Ян Амос 447—450,
     661, 662
 «Комуніст» (газ. Єреван)
     573
 «Комсомольская правда» 389,
     408, 559, 560, 646, 649
 «Комуніст» (газ.) 568, 660
 Кондратенко В. А. 224, 612
 Конев І. С. 397, 648
 Консельєро Антоніу 493, 674
 Константинов Алеко 263, 621
 Копержинський К. О. 461, 665
 Копиленко О. І. 570
 Коренєв О. І. 44, 562
 Корж В. З. 114, 579
 Корнійчук О. Є. 27, 101, 103, 130,
     221, 223, 224, 256, 345, 383, 398,
     462, 554, 559, 620
 Короленко В. Г. 14, 239, 552, 642
 Корсун Ніна 91, 572
 Космодем'янська З. А. 151, 389,
     393, 584
 Космодем'янська Л. Т. 130, 151,
     218, 584
 Космодем'янський О. А. 584
 Костильов В. І. 85, 570
 Костомаров М. І. 24, 557
 Костюк Г. С. 449, 662
 Косяровський П. П. 627
 Котлярєвський І. П. 450, 579
 Котовський Г. І. 458, 664
 Код А. Я. 409, 650
 Коцюбинський М. М. 13, 14, 26,
     100, 104, 113, 135, 170—175,
     226, 272, 273, 275, 297, 334, 338,
     356, 361, 381, 394, 418, 483, 490,
     508, 527—530, 552, 574, 597—
     600, 624, 628, 669, 676, 679
 Коцюбинський Ю. М. 552
 Коцюр Д. Ф. 514, 678
 Кочевський В. В. 210, 570, 607
 Кочемасов В. І. 218, 609
 Кочерга І. А. 570, 576
 Кочетков П. С. 310, 632
 Кошик Надія 310
 Кошова Г. Д. 310, 632
 Кошовий О. В. 560
 Кошут Лайош 160, 163, 592
 Кравець Л. Й. (Олеся) 226, 612

- Кравчук Костя 560
 «Красная Татария» 659
 «Крестьянская газета» 624
 Кривда Г. Ф. 321, 634
 Крижанівський С. А. 235, 239, 243, 501, 615
 Крилов І. А. 199, 533, 606, 680
 Крымський А. Ю. 618, 665, 672
 Кристи Л. М. 85, 571
 Кричевський А. Г. 88, 571
 Кропивницький М. Л. 121, 581
 Кроутер Джеймс 220, 256, 620
 Крупська Н. К. 7, 74, 139, 329, 365, 550, 569
 Крутікова Н. Є. 488, 672
 Крутоус 87
 Крученко Петра 355, 641
 Кубін Рудольф 401, 649
 Кудаш (Кудашев) Сайфі 365, 368, 643
 Кувв К. 463
 Кузнець С. А. 88
 Кулешов А. О. 115, 579
 Кулик І. Ю. 660
 Кулик-Корчагіна О. Ф. 165, 531, 595
 Куліш П. О. 425, 434, 655
 Кунья Еуклідіс да 493—497, 673, 674
 Купала Янка 104, 113, 114, 126, 297—300, 343, 409, 533, 575, 583, 628, 629, 680
 Куп'янський Я. Я. 600
 Курлат Й. В. 362—364, 377, 643
 Кутенков І. Ю. 320, 634
 Кутузов М. І. 526
 Кучерін М. О. 310, 632
 Кушнір 90
 Кюляков Крум Павлов 462, 463
 Кюхельбекер В. К. 680

 Лаваль П'єр 16, 554, 555
 Ладичець В. І. 377, 645
 Лажуті Абулькасім 554
 Лаци В. Т. 349, 398, 640
 Ле Іван (І. Л. Мойся) 467, 562, 660, 666
 Левада О. С. 562
 Левенко А. 637
 Левик В. 592, 641
 Левський Васил 229, 613
 Лелевель Йоакім 109, 577
 «Ленинское знамя» 576
 Ленін В. І. 10, 19, 27, 29, 30, 33, 34, 39, 46, 47, 61—63, 65—67, 70—72, 74, 75, 77, 80—84, 113, 116, 125, 132, 137, 138, 153, 156, 171, 175, 210, 211, 213, 215, 217, 222, 246, 269, 272, 274, 279, 282, 292, 320, 329, 332, 338—340, 344, 359, 365, 389, 391, 392, 399, 400, 405—407, 409, 411, 418, 435, 439, 440, 443, 451, 452, 455—458, 470, 471, 473, 475, 476, 485, 486, 509, 542, 543, 544, 550, 563, 564, 566, 568, 569, 583, 598, 599, 601, 608, 609, 618, 622, 623, 626, 637, 643, 646—651, 657, 663, 664, 668, 669, 676
 Ленська В. 285
 Леонардо да Вінчі 283, 468, 502, 627, 675
 Леонтович М. Д. 120, 483, 530, 580, 671
 Леонтьєв К. М. 50, 564
 Лермонтов М. Ю. 84, 104, 124, 133, 172, 195, 234, 236, 280, 280, 502, 569, 582, 583, 615, 678
 Лещенко М. П. 242, 616
 Лещинський Станіслав 591
 Лжедмитрій І 219, 610
 Лизарєв 554
 Лисенко М. В. 27, 120, 334, 476, 499, 559, 636
 Лисенко М. Г. 310, 633
 Лисенко Т. Д. 321, 634
 «Літературна мисль» 462
 «Літературная газета» 21, 375, 556, 620, 625, 636, 647, 653
 Лі Вон У 277, 625
 Лідзани Карло 511, 677
 Лінгарт Любомир 511, 677
 Ліндсей Джек 186, 188, 189, 604, 605
 Ліницька Л. П. 670
 Лісовий П. А. 531, 679
 Ліст Ференц 49, 564
 «Літературна газета» 44, 227, 376, 445, 461, 463, 483, 555—557, 561, 562, 572, 576, 584, 593, 603, 605, 607, 610, 612, 614, 618, 622, 623, 627, 636, 642, 644, 660, 662, 667—669, 671, 673
 «Літературна Україна» 563, 574, 589, 608, 626
 «Літературний фронт» 183, 463, 604
 «Літературно-науковий вісник» 271, 600, 623, 671
 Лобачевський М. І. 49, 564
 Логвиненко М. С. 668
 Ломоносов М. В. 165, 180, 181, 280, 510, 595, 602, 603
 Лу Сін 251, 618

- Луговської В. О. 355, 356, 641, 642
 Луї-Філіпп 565
 Лукичов Микола 310, 632
 Лукін Микола 310
 Лукошкін М. К. 201, 606
 Луппол І. К. 554
 Луценко Д. О. 310, 633
 Любенова Сашка 263
 Любіна В. 248
 «Львовская правда» 90, 572
 Магомед Я. Я. 312, 633
 Мавай М. М. 296, 310, 628
 Мазепа І. С. 156, 591
 Мазилий В. І. 669
 Майборода Г. І. 221, 611
 Майборода П. І. 221, 611
 Майроніс (Мачюліс Пошас) 307, 631
 Макаренко А. С. 7, 74, 398, 550, 569
 Макартур Дуглас 219, 610
 Макгрет Томас 287, 628
 Максименко О. Г. 143, 588
 Максимович М. О. 609
 Максиміліан І 50, 564
 Маланюк Євген 65, 567
 Малюк Я. О. 264, 622
 Малышев М. О. 215, 609
 Малышко А. С. 104, 221, 310, 323, 377, 384, 398, 471, 475, 537—541, 575, 633, 641, 668, 681, 682
 Малярчук 462
 Мамедлі Г. 624
 Мандельштам О. Е. 651
 Манев Георгій 258
 Маиев Михайл 264
 Манетті Роберто 511, 677
 Манжура І. І. 338, 637
 Мануїльський Д. З. 43, 128, 553
 Маняк В. А. 373, 644
 Марангозов Николай 255, 262, 619
 Маресьєв О. П. 130, 584
 Марков Д. Ф. 461
 Маркс Карл 30, 51, 52, 67, 110, 163, 192, 195, 211, 421, 432, 434, 435, 497, 565, 578, 593, 606, 653, 657
 Мартинов Іван 182, 184, 603
 Мартов Л. 664
 Мартянова 218
 Марчевський Марко (Марко Маринов Марков) 463
 Маршак С. Я. 538
 Маршалл Джордж Кетлетт 587
 Мар'яненко І. О. 670
 Мар'янков Є. 637
 Масенко Т. Г. 235, 310, 501, 533, 575, 615, 633, 680
 Маслов С. Л. 664
 Матковський М. 185
 Матросов О. М. 393, 647
 Матусовський М. Л. 292, 628
 Махно Н. І. 27, 559
 Махтумкулі 342, 469, 638
 Малковська Ніна 286, 288, 289, 291, 294, 295
 Малковський В. В. 15, 61, 104, 130, 147, 204, 294, 309, 328, 330, 331, 343, 344, 353, 370—373, 378, 381, 385, 386, 391, 407, 451, 541, 553, 566, 567, 584, 632, 635, 639, 644, 662, 682
 Мельнікайте М. Ю. 306, 631
 Менделєєв Д. І. 49, 564
 Мережковський Д. С. 171, 599
 «Мета» 654
 Методієв Дмитр Христов 462, 463
 Меттерніх Клеменс 424, 654
 Мефодій 262, 621
 Мещерський І. В. 194, 606
 Микитенко І. К. 554, 660
 Микола І 9, 52, 109, 133, 149, 279, 280, 550, 577
 Микола ІІ 13, 14, 170, 552, 642
 Минко В. П. 224, 583, 612
 Мирний Панас (П. Я. Рудченко) 135, 156, 166, 226, 338, 356, 418, 586, 665, 669
 «Мистецтво» 351
 «Мистецтво революції» 482, 530, 670
 Михайлова Магдалена 265, 269
 Михальченко 91
 Миценко М. П. 210, 607
 Міда Массімо 511, 677
 Мілев Гео 680
 Мілчев Атанас 642
 Мілюков П. М. 664
 Мінківський О. З. 138, 586
 Міцкевич Адам 108—111, 121, 133, 150, 576, 577
 Мічурін І. В. 224, 312, 510, 612
 Міщенко В. 651
 «Молодь України» 644
 «Молот» 431, 657
 Мольнар Михайло 461, 665
 Монтегю Айвор 146, 588
 Мопассан Гі де 14, 552
 Морачевська С. М. 14, 515, 516, 553

Маріак Франсуа 20, 555
Мороз Д. 311
Мохаммед Реза Пехлеві 672
Мстислав Удалий 25, 557
Мугузв 291
Муратов І. Л. 385, 646
Мусоргський М. П. 49, 564
Муссімак Леон 511, 677
Мухін В. Є. 357, 642
Мюллер Маргарита 266

Набоков В. Д. 664
Навої (Алішер Навої) 94, 104, 573
Нагнибіда М. Л. 301—303, 629, 630
Наджаков Георгій Стефанов 259, 620
Нажимов Турдимурат 355, 641
Налєпка Ян 397, 648
Наполеон І (Бонапарт) 26, 112, 219, 558, 564, 610, 635
Наполеон ІІІ 50—52, 564, 565
Наріжний (Нарежний) В. Т. 181, 450, 603
«Народен спорт» 463
Насирі Каюм 10, 551
«Наша мисль» 183
Недогонов О. І. 86, 91, 309, 322, 571
Недлий Зденек 398, 648
Нейчев Минчо 259, 260, 620
Некрасов М. О. 9, 48—54, 84, 136, 147, 174, 234, 297, 326—329, 381, 418, 422, 436, 502, 550, 563—566, 579, 600, 635
Неріс Саломея 306, 307, 631, 632
Неруда Пабло 145, 276, 387, 588
Неруда Ян 27, 107, 559, 576
Несмєлнов О. М. 472, 668
Нестеренко О. О. 375, 645
Нехода І. І. 312, 323, 633
Нечаєв С. Г. 24, 557
Нечуй-Левицький І. С. 423, 436, 654, 665
Немова 212
«Нива» 654
Нізамі Гянджеві Абу Мухаммед Ільяс ібн Юсуф 94, 104, 573
Нічев Боян 463
Ніщинський П. І. 120, 121, 580
«Новый мир» 309, 632
Новицький О. М. 239, 616
Новиченко Л. М. 226, 553, 612, 618
Новохатський П. Я. 461

Ованєсли Ованєс — див. Іоанні-сян Іоаннес
«Огонік» 188, 605
«Одесский листок» 236, 615
Одєвський О. І. 680
Одуха А. З. 80, 569
Озерний М. О. 135, 210, 585
Олдрідж Айра Фредерік 120, 581
Олександр І 589
Олександр ІІ 51, 52, 564, 565
Олександр ІІІ 239, 616
Олійник С. І. 383, 641, 646
Орджонікідзе Г. К. 284, 286, 296, 627
Орєшкін 87
Островський М. О. 286, 369, 373, 381, 388, 389, 393, 407, 627, 649
Островський О. М. 28, 94, 559, 573, 644
«Отечествен фронт» 463
«Отечественные записки» 582
Очєпіра 87
Ошанін Л. І. 293, 628

Павленко П. А. 215, 608
Павлик М. І. 437, 653, 657, 658
Павлячко Д. В. 274, 377, 378, 383, 386, 398, 570, 576, 645
Павлов Анастас 462
Павлов Тодор Димитров 232, 462, 614
Павлова М. 639
Палецькіс Ю. І. 306, 631
Палійчук Б. Д. 221, 354, 598, 610
Палладін О. В. 215, 218, 608
Панін І. Ф. 264, 265
Пантелєєв А. Я. 313, 634
Панфьоров Ф. І. 86, 554, 571
Панч П. Й. 382, 554, 643
Парасташвілі 291
Пархоменко О. Я. 458, 664
Паустовський К. Г. 591
Пашко А. Є. 141, 587
Пенєв Болн 23, 556
Первомайський (Гуревич) Л. С. 104, 161, 384, 540, 554, 575, 592, 638
Петєфі Шандор 160—163, 166, 591—593
Петлюра С. В. 27, 47, 340, 454, 558, 637, 638
Петрашевський М. В. 616, 675
Петренко Наділ 157, 591
Петро І 112, 180
Петрова Ліпка 263
Петровський Г. І. 455, 470, 598, 601, 663

- Петровський М. Н. 553
 «Пионерская правда» 643
 Пирогов М. І. 9, 551
 Підгорний М. В. 475, 669
 Підсуха О. М. 189, 198, 222, 385, 605, 606
 Пік Вільгельм 259, 621
 Пілсудський Юзеф 454, 663
 Пірсон 189, 190
 Плеханов Г. В. 664
 Плещеев О. М. 237, 502, 616
 Победоносцев К. П. 515, 678
 Поворин Вілен 560
 Погребняк П. С. 553
 Подвойський М. І. 273, 490, 525—527, 673
 Познанська М. А. 226, 387, 612
 Покровська 219
 Полевой Б. М. 215, 584, 608
 Поляков В. 285
 Попов Антон 254, 259, 619
 Попов Віктор 288—290, 296
 Попов В. Ф. 101, 222, 223, 574
 Попова Н. В. 215, 608
 Поптомов Владимир Томов 259, 620
 Попудренко М. М. 490, 673
 Посмітний М. О. 88, 572
 Потапова В. 620
 Потєбня О. П. 671
 Потьомкін В. П. 16, 17, 554
 Потьомкін Г. О. 168, 596
 «Правда» 15, 18, 61, 204, 239, 272, 306, 321, 327, 471, 474, 484, 531, 553, 555, 567, 590, 620, 622, 623, 629, 635, 649, 650, 651, 667, 668, 672
 «Правда» (журн., Львів) 654
 «Правда України» 551, 559, 560, 568, 570, 572, 574, 578, 580, 586, 590, 602, 674
 «Ргаса» 432, 434, 657
 «Приазовский рабочий» 289, 319
 Примаков В. М. 552
 Прітт Деніс Ноуелл 188—190, 590, 604
 Прічард Катаріна Сусанна 393, 647
 Пугачов О. І. 365, 596, 643
 Пудовкін В. І. 511, 677
 Пуйманова Марія 398, 648
 Пуришкевич В. М. 424, 654
 Пушкін О. С. 8, 26, 27, 84, 100, 104, 108—110, 121, 124, 133, 147, 149—152, 155—159, 166, 170, 173, 234, 280, 281, 342, 359, 381, 390, 422, 476, 502, 559, 569, 574, 577, 582, 589—591, 600, 627, 643
 Пчілка Олена (Косач Ольга Петрівна) 251
 П'ятишкін П. С. 44, 562
 «Работническо дело» 231, 613
 «Рабочая правда» — див.
 «Правда»
 Равлюк М. Т. 462
 Рагім Мамед 65, 568
 «Рада» 482, 669
 Радишев О. М. 149, 165, 167, 168, 180, 298, 390, 433, 485, 510, 589, 595, 596, 602
 Радін Л. П. 409, 650
 «Радянська Донеччина» 321, 634
 «Радянська освіта» 58, 551, 552, 554, 561, 566, 665, 668
 «Радянська Україна» (газ.) 197, 321, 557, 561, 563, 566, 573, 574, 581, 585, 590, 591, 618, 619, 625, 628, 637, 647, 656, 659, 663
 «Радянське літературознавство» 462, 463, 658, 671
 «Радянський письменник» 105, 106, 227, 385, 386, 575
 Разговоров М. 625
 Райніс Ян (Я. К. Пліскшан) 343, 349, 638, 640
 Рєва Г. М. 141, 587
 Рєвудький Л. М. 221, 610
 Рейно Поль 219, 610
 Рембраудт Гарменс ван Рейн 143, 587
 Рєпачі Леоніда 256, 620
 Решетников Ф. П. 264, 622
 Рєпін І. Ю. 9, 26, 490, 550
 Рєбак Н. С. 382, 646
 Рєбаков А. Н. 309, 632
 Рєбацький М. І. 409, 650
 Рєльєв К. Ф. 26, 109, 173, 280, 281, 558, 577, 600, 680
 Рєльський М. Т. 27, 104, 151, 221, 312, 345, 377, 384, 461, 540, 559, 570, 576, 579, 590, 612, 618, 628, 630, 638, 641, 643, 665, 671
 Рємський-Корсаков М. А. 26, 334, 529, 558, 636, 648
 Робсон Поль 140, 212, 220, 587
 Рогожа Петро 90
 Розбері Теодор 219
 Роллан Ромен 14, 62, 552
 Романський С. 499
 Романченко І. С. 461, 464, 665
 Романчук Юліан 425, 655
 Ромашов Б. С. 86, 571
 Російський М. О. 321, 634

- Рубач М. А. 375, 645
 Рудакі Абу Абдаллах Джафар 466—469, 666
 Руданський С. В. 226, 242, 612
 Руднев С. В. 44, 45, 100, 562
 Руднева Є. Д. 44
 Румер О. 245
 Русаків Симеон 461—463
 «Русалка Дністровая» 424, 654
 Руставелі Шота 68, 104, 170, 575, 616
 Рябінін П. 288, 292, 296
 Рябокляч І. П. 101, 222, 224, 574
 Рядченко І. І. 377, 645

 Сааді (Мусліхаддін Абу Мухаммед Абдаллах Ібн Мушріфаддін) 487—489, 672
 Сабахаттін Алі 468, 667
 Сабір (Мірза Алекпер Таїрзаве) 469, 667
 Сабуров О. М. 397, 648
 Савін В. О. (Ньобдінса Віттор) 409, 650
 Савченко Я. Г. 651
 Сагайдак Ніна 560
 Садовський Б. 244
 Садовський П. М. 581
 Садовський (Тобілевич) М. К. 121, 482, 527, 581, 670
 Садовяну Міхаїл 257, 620
 Садуль Жорж 511, 677
 Саксаганський (Тобілевич) П. К. 121, 581
 Саксе Анна 349, 640
 Салават Юлаєв 365, 643
 Салтиков-Шедрін М. Є. 124, 133, 149, 359, 381, 582, 589
 Самобитник (О. І. Маширов) 409, 651
 Сантос Христо 511, 677
 Сантус Феліппі дус 495, 674
 Саримсаков Т. А. 215, 609
 Сарян Г. Б. 126, 584
 Свенцицький І. І. (І. Святницький) 461, 464, 665
 Свидницький А. П. 226, 612
 «Світ» 433, 435, 438, 657
 «Світло» 482, 527, 670
 Свобода Людвік 401, 649
 Святокум Євдокія 121
 Святослав Ярославович 678
 «Северный Кавказ» 234, 239, 615
 Сейтжанов Тажетдія 355, 641
 Семенов 217
 Семеновський В. С. 55, 566
 Сенін І. С. 553

 «Септември» 462, 463
 Сергєєв-Целський С. М. 408, 649
 Сеченов І. М. 9, 54, 550
 Сигізмунд III Вожа 219, 610
 Сидоренко Марія 320
 Симеон 262, 621
 Сямов Пенчо 462
 Сямонов К. М. 103, 345, 575, 614
 Сяровдов 87
 Сінх Гурбакш 467, 666
 Скляр Ф. Ф. 238, 616
 Скворода Г. С. 26, 61, 165, 180, 181, 450, 485, 490, 558, 566, 589, 594, 595, 602, 603
 Скоропадський П. П. 27, 61, 443, 454, 558
 Скорульський М. А. 21, 556
 Славецьков Петко 263, 621
 «Славяне» 461, 462, 485, 533, 618
 Слісаренко О. А. 651
 Слуцький М. Я. 86, 571
 Смирненський Христо 485, 533, 672, 680
 Смирнов С. В. 356, 378, 642
 Смілянський Л. І. 598
 Смолич Ю. К. 382, 383, 646
 Смоляков Ф. А. 114, 579
 Собко В. М. 223, 383, 398, 462, 463, 611, 646
 «Совет адабияты» («Радянська література») 440, 659
 «Советская Белоруссия» 628
 «Советская Литва» 306, 631
 «Советская Украина» (журн.) 225, 612, 630
 Соколова-Пономарьова О. Д. 218, 609
 Соловійова П. С. 44
 Сологуб (Тетерников) Ф. К. 639
 Соломаха Катерина 310, 633
 Сорока О. Н. 138, 586
 Сосюра В. М. 63—66, 85, 86, 104, 221, 311, 318, 384, 398, 451—453, 556, 567, 568, 570, 638, 660, 662
 «Соціалістична культура» 672
 Спасов Цветан 259, 621
 Спаський С. 594
 Сперкач 21, 556
 Срезневський І. І. 400, 401, 648
 «Сталинское племя» 567
 Сталін Й. В. 484, 485, 601
 Стальський (Гасанбеков) Сулейман 61, 298, 567, 629
 Старицький М. П. 328, 635
 Стасов В. В. 401, 649
 Статков З. 462

- Стельмах М. П. 222—224, 382, 383, 463, 611
 Степанян Ц. А. 90
 Степович А. О. 461, 665
 Стефанік В. С. 170, 271, 272, 418, 499, 599, 623
 Стеценко К. Г. 120, 446, 483, 530, 533, 580, 660, 681
 Стьль Андре 387, 646
 Стоянов Людмил 107, 232, 258, 260, 262, 276, 463, 576, 614, 620, 680
 Стравинський І. Ф. 581
 Страшко А. С. 141, 587
 Строковський М. М. 382, 646
 Струве М. Б. 424, 654, 664
 Суворін О. С. 54, 566
 Суворов О. В. 338, 636
 Сундукян Г. М. 533, 640, 680, 681
 Сурков О. О. 185, 186, 188, 189, 309, 344, 376, 604, 639, 645
 Суховерхова А. 138
 «Сучасне і майбутнє» 20, 555, 608, 618
 «Східний світ» 460, 665

 Табідзе Г. В. 554
 Таїрова Т. А. 402, 649
 Тактакішвілі О. В. 285, 627
 Талаліхін В. В. 114, 579
 Танк Максим (Є. І. Скурко) 85, 115, 533, 570, 571, 680
 Танчяч Міхай 163, 593
 Таран Павло 290
 Тарасов Є. М. 409, 650
 Тарасов М. П. 398, 402, 648
 Тарасова А. К. 397—399, 647
 Тарле Є. В. 219, 610
 Тасін Г. М. 86, 571
 Твардовський О. Т. 309, 632
 Тельнюк С. В. 549, 595, 598, 650, 675
 Терещенко М. І. 104, 241, 570, 575, 680
 Тертерян І. 674
 Тесленко А. Ю. 226, 612, 669
 Тимонін М. 492
 Тирадентис (Жоакін Жозе да Сілва Шавьєр) 495, 674
 Тихонов М. С. 212, 309, 344, 356, 467, 533, 554, 604, 608, 680
 Тичина Г. Т. 482, 513—521, 669
 Тичина Євген Г. 669
 Тичина Єфросинія Г. 669
 Тичина І. Г. 514, 669, 681
 Тичина Кость 669
 Тичина Л. П. 626
 Тичина М. В. 14, 514, 515, 553, 669
 Тичина М. Г. 514, 517, 520, 521, 669
 Тичина Н. Г. 669
 Тичина Оксана Г. 669
 Тичина Олександра Г. 669
 Тичина Подіна Г. 669
 Тичина Тимофій 515
 «Тіеса» («Правда») 308, 630, 631
 Тімірязев К. А. 48, 563
 Ткач М. М. 377, 645
 Ткаченко В. Д. 226, 612
 Тов'янський Анджей 110, 578
 Тодоров Петко Юрданов 499, 674
 Толстая А. І. 133, 585
 Толстов С. П. 254, 255, 257, 261, 619
 Толстой Л. М. 181, 359, 399, 408, 431, 603, 643, 647, 648
 Толстой О. М. 298, 554, 629
 Толстой Ф. П. 133, 585
 Тредіаковський В. К. 602
 Третьяков П. М. 611
 «Труд» 308, 312, 463, 632
 Трумен Гаррі 140, 219, 278, 587, 625
 Тувім Юліан 107, 576
 Тудор Степан (С. Й. Олексюк) 222, 328, 407, 427, 611
 Тукай Габдулла 409, 469, 485, 533, 651, 671
 Туманян Ованес 83, 84, 100, 170, 343, 346, 533, 569, 570, 574, 639, 640, 680, 681
 Турбін О. Г. 313, 634
 Тургенев І. С. 124, 431, 471, 582, 668
 Турсун-заде Мірзо 103, 216, 345, 575
 Тю Соң Вон 343, 639
 Тюрешков А. Є. 87, 139, 587
 Тюшюшнік Юрій 27, 559

 Уайлдер Торнтон Нівен 15, 553
 Уатт Джеймс 510, 676
 Убийвовк О. К. 165, 303, 595, 630
 Уйтмен Уолт 468, 508, 667
 «Українська жизнь» 624
 Українка Леся 18—22, 113, 135, 148, 156, 170, 195, 226, 247, 251—253, 257, 263, 264, 266, 272, 328, 338, 349, 361, 369, 381, 408, 409, 418, 476, 490, 499, 555, 556,

- 575, 576, 591, 617, 618, 640, 641
«Українська література» — див.
«Вітчизна»
«Українська хата» 601
Ульріх фон Юнгінгем 557
Ульянов Д. І. 660
Уманський М. Б. 86, 571
Упеник М. О. 318, 634
Упіт А. М. 349, 640
Усенко П. М. 310, 632
«Учительська газета» 554, 559
Урмаков М. М. 145—148, 385, 588,
589
Ушаков Ф. В. 169, 596
Ушаков Ф. Ф. 338, 637
Ушинська Н. В. 550
Ушинська О. О. 550
Ушинський К. Д. 7—10, 363,
549—551
Фадєєв О. О. 103, 130, 140, 212,
232, 298, 381, 398, 502, 574, 614,
629, 659, 675
Фаїз Ахмад Фаїз 467, 666
Фам Ньюї Оань 467
Фам Х'ї Тхонг 467
Федін Іван 290
Федоров О. Ф. 114, 579
Федорчук 87
Фердінанд І 231, 613
«Фігаро» 20, 555
Фізулі Мухаммед Сулейман огли
469, 667
Філіпенко А. Д. 221, 610
Філіпов М. 17
Фіненко М. 240
Фірлінгер Зденек 398, 648
Фонвізін Д. І. 230, 281
Франко З. Т. 420, 653
Франко І. Я. 14, 18, 113, 135, 148,
150, 156, 170, 226, 251, 271, 272,
275, 328, 334, 338, 349, 356, 361,
375, 378, 381, 386, 408, 412—415,
418—439, 462, 463, 476, 490, 497,
499, 555, 556, 589, 599, 623, 632,
636, 637, 641, 643, 652—658, 665,
674, 681
Франс Анатоль 14, 552
Фрідріх II 26, 558
Фужерон Андре Альфред 118,
580
Фурнаджєв Никола 182, 183, 603,
680
Фучікова Густа 467, 666
Хаджі Димитрій 556, 557
Хайдов Аллаберди 355, 641
Халілі Халілулла 467, 666
Хамдам Юсуфджан 354, 641
Хан Юн Хо 467, 666
Хафіз Абдуласар 467
Хвильовий М. Г. 663
Херсти 64, 567
Хетагуров Коста (Костянтин)
233—243, 500—503, 533, 614—
616, 675, 676, 680, 681
Хікмет Назим Ран 145, 208, 276,
287, 345, 588
Хілінська Марина 324
Хілтон 102
Хмелько М. І. 221, 611
Хмельницький Богдан (Зіновій)
25, 26, 165, 181, 333, 335, 337,
363, 417, 557, 603, 636
Хобта О. С. 135, 324, 356, 586, 642
Хоменко Віктор 560
Хоменко Н. К. 141—143, 310, 587,
633
Хорава А. О. 213, 215, 254, 255,
264, 608, 619
Хуарес Беніто Пабло 564
Хуангай Педер 355, 641
Х'юз Ленгстон 145, 588
Цанков Александр 603
Цао Цайнуа 393, 647
Цвірка Пятрас 305—307, 631, 632
Цибульяк Григорій 288, 290,
293, 294, 296
Цис 80
Цитович І. 240
Цишнатий Нлкіяфор 290
Цюлковський К. Е. 194, 195, 510,
606
Цьотка (А. С. Пашкевич) 113,
579
Чавдар Є. І. 139, 587
Чавдаров С. Х. 10, 551
Чавчавадзе І. Г. 502, 675
Чайковський П. І. 26, 120, 121,
156, 529, 558, 591
Чалий 290
Чамата Н. П. 671
Чан Кайші 417, 653
Чапаєв В. І. 340, 637
Чаплігін С. О. 194, 606
Чаусов 291
Челурний Г. 151
«Червоний шлях» 483, 531, 671
Черджієв Х. 615
Черемшина Марко (І. Ю. Семан-
нюк) 272, 624
Черкасов М. К. 214, 608

Чернишевський М. Г. 8, 9, 15, 23,
26, 49, 52, 95, 124, 126, 133, 234,
280, 327, 334, 338, 381, 390, 418,
422, 424—433, 502, 553, 563, 564,
566, 581, 626

Чернишова Л. 138

Чернов В. М. 664

Черняховський І. Д. 306, 631

Черчиль Уїнстон Леонард

Спенсер 217, 219, 609

Чесноков П. Г. 529, 679

Чехов А. П. 351, 352, 358—361,
641, 642

Чиковані С. І. 103, 575.

Чичерін Г. В. 554

Чінгісхан 487, 672

Чорний Кузьма (М. К. Романов-
ський) 533, 680

Чорнобривець С. А. 382, 646

Чумак В. Г. 451, 452, 490, 662

Чутких О. С. 313, 633

Шагинян М. С. 126, 502, 583, 675

Шаповал Петро 491

Шаумян С. Г. 411, 652

Шашкевич М. С. 654

Шашло Т. М. 80, 569

Шверник М. М. 278, 625, 626

Швець В. С. 89, 572

Шевченко Т. Г. 8, 9, 26, 27, 32,
49, 52, 61, 68, 84, 94—96, 110,
112, 120, 123—126, 132—136,
148, 151, 156, 163, 166, 170, 173,
174, 182, 189, 195, 217, 226, 241,
251, 257, 263, 271, 275, 280, 282,
297, 300, 305, 307, 327, 329, 334,
338, 342, 349, 354, 356, 361, 366,
381, 390, 412, 418, 424, 425, 429,
433, 435, 436, 441, 455, 459, 462,
463, 470, 472, 476, 483, 490, 499,
502, 508, 510, 530, 539, 550, 556,
559, 566, 569, 570, 573—576, 578,
579, 581—585, 587, 604, 605, 610,
612, 616, 621, 626—632, 635,
640—643, 652, 654, 659, 665, 667,
670, 671, 676, 681

Шевчук В. І. 464, 665

Шекспір Вільям 102, 170, 668

Шенберг Арнольд 581

Шептицький Андрій 427, 655

Шеремет М. С. 310, 598, 633

Шехтер М. 633

Шямкус Стасіс 305, 630, 631

Шишманов І. Д. 613

Шкрумеляк Ю. А. 576

Шкульов П. С. 409, 650

Шовкуненко О. О. 221, 285, 611

Шоліна Г. С. 139

Шолом-Алейхем (Ш. Н. Рабино-
вич) 84, 570

Шолохов М. О. 103, 381, 574

Шпелглер Освальд 186, 604

Шпильова О. В. 461, 462

Шпорта Я. Г. 222, 224, 310, 314,
321, 324, 598, 611, 634

Шраг І. Л. 624

Штирова О. М. 264, 265, 269

Штогаренко А. Я. 221, 610

Шульга Я. М. 88

Шумський О. Я. 455, 663

Шугько Я. І. 141, 310, 587

Щепкін М. С. 124, 126, 133, 490,
581, 582

Щепкін Петро 7

Щербаков А. 294

Щербаков О. С. 554

Щипачов С. П. 398, 648

Щорс М. О. 340, 341, 355, 458, 490,
637, 638

«Юг» 236, 615

«Юманіте» 625

Юн Ду Хеп 467

Юрезанський В. Т. 398, 648

Юренко О. С. 141, 210, 587

Юрко В. 286, 287, 289, 296

Ющенко О. Я. 310, 598, 633

Яблонська Т. Н. 221, 351, 611

Ягич Ватрослав (Гнат Вікенті-
йович) 449, 662

Якобсон Карл Роберт 10, 551

Яначек Леош 185, 604

Яновський Ю. І. 176—179, 382,
601, 602, 671

Ярослав Мудрий 25, 557

Яшин О. Я. 669

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Павло Тичина. Початок 50-х років. Фронтиспіс
2. П. Тичина робить запис на згадку, 50-ті роки 320—321
3. П. Тичина в Конча-Заспі. Початок 60-х років 320—321
4. П. Тичина в Конча-Заспі. Початок 60-х років 320—321
5. П. Тичина (в центрі) біля Музею Т. Г. Шевченка в Каневі. 50-ті роки . 352—353
6. П. Тичина (третій зліва) з письменниками Д. Косариком і Д. Білоусом оглядають будівництво Кремгесу. 1957 352—353
7. П. Тичина на недільнику садить дерево в ознаменування 100-х роковин з дня смерті Т. Г. Шевченка. Квїв, 1964 352—353

ЗМІСТ

СТАТТІ, РЕЦЕНЗІЇ, ДОПОВІДІ, ВИСТУПИ

[Вступне слово на вечорі, присвяченому 75-річчю від дня смерті К. Ю. Ушинського 3 січня 1946 р.]	7 549*
Мя чуємо твій голос, партіє!	11 551
Тобою ж хочу я звучати	13 552
Пам'ятні зустрічі	16 554
[Вступне слово на ювілейній сесії відділу суспільних наук АН УРСР, присвяченій 75-річчю від дня народження Лесі Українки, 27 лютого 1946 р.]	18 555
[Христо Ботев]	23 556
Опора слов'янства	25 557
Светлая, благородная жизнь	29 559
У школьників України	31 560
Вступне слово [на відкритті республіканської олімпіади художньої самодіяльності піонерів і школярів України]	33 560
Микола Бажан	35 560
Безсмертя	37 561
[Промова на засіданні восьмої сесії Верховної Ради УРСР першого скликання 28 серпня 1946 р.]	39 561
[Інтерв'ю для «Літературної газети» 14 листопада 1946 р.]	44 562
[Промова на відкритті пам'ятника Володимиру Іллічу Леніну у Києві 5 грудня 1946 р.]	46 563
[Микола Некрасов]	48 563
[Виступ на другій сесії Верховної Ради Української РСР другого скликання 26 червня 1947 р.]	55 566
[Мое личное творческое восприятие Москвы]	61 566
[Вступне слово на вечорі, присвяченому 50-річчю від дня народження В. М. Сосюри]	63 567
Слава братерській дружбі народів!	67 568
Народна освіта на Україні за 30 років	70 568
[Виступ по радіо з нагоди 25-річчя від дня смерті Ованеса Туманяна 30 березня 1948 р.]	83 569
Вдохновляющее событие	85 570
Благородна місія сільської інтелігенції	87 572
Спадщина безсмертного Тараса — дорогоцінний скарб нашої культури	94 573
Повна чаша кришталева	97 574
Нові поеми, вірші, переклади	100 574
Книга життя	101 574
Вперед — до комунізму!	106 576
[Вступне слово на вечорі, присвяченому 150-річчю від дня народження Адама Міцкевича, 24 грудня 1948 р.]	108 576
[Промова, присвячена 30-річчю Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки]	112 578

* Перша цифра — сторінка тексту, друга — приміток.

Йно прагучиць на увесь свет	116	580
Хай переможно лунає крилата радянська пісня	118	580
Великий патріот	123	581
Народи — за мир, народи — проти війни	127	584
Виступ на урочистому відкритті Державного музею Т. Г. Шевченка в м. Києві 24 квітня 1949 року	132	585
Песня и труд	136	586
Образ нового життя [Виступ на засіданні президії СПУ 19 травня 1949 р.]	141	587
[Вступне слово на вечорі, присвяченому 50-річчю М. Уша- кова]	145	588
Геніальний син великого народу	149	589
Тяжка врата	153	590
Гений русской культуры	155	590
[Виклад промови на мітингу у Москві біля пам'ятника О. С. Пушкіну]	159	591
Петефі	160	591
Видатний співець братнього народу	164	593
[Статья, посвященная 200-летию со дня рождения А. Н. Радищева]	167	595
Михайло Михайлович Коцюбинський	170	597
Про людей, вихованих партією	176	601
[А. Радищев и Г. Сковорода]	180	602
[До перебування делегації болгарських письменників у Києві]	182	603
Сьогодні в Англії	185	604
За високу поетичну майстерність	193	605
Буде так, як хочуть народи	208	607
О, щастя, в лісні зазвучи!	210	607
На Другій Всесоюзній конференції прихильників миру	212	608
Наше почесне завдання	221	610
Іван Вазов	228	613
Коста Хетагуров	233	614
[Аветик Исаакян]	244	617
[Виступ на вечорі з нагоди 60-річчя з дня народження 27 січня 1951 р.]	249	618
[Стаття, присвячена 80-річчю від дня народження Лесі Українки]	251	618
На четвертому конгресі Спільки болгаро-радянської дружби	254	618
Слава партії!	267	622
Великий син великого народу	271	623
[Выступление на вечере, посвященном памяти М. Горь- кого]	274	624
Миру не ждуть — мир завойовують	276	625
[Вступне слово на засіданні по відзначенню 100-річчя від дня смерті М. В. Гоголя 4 березня 1952 р.]	279	626
Молоді поети заводу «Азовсталь»	284	627
Янка Купала	297	628
Микола Нагнибіда	301	629
Величайшая вершина	304	630
[Доклад на совещании творческого актива газеты «Труд»]	308	632
[Виступ з нагоди 75-річчя від дня смерті М. Некрасова]	328	635
Учись, працюй, дерзай!	330	635
З Росією — навіки!	333	636
Навеки вместе!	335	636
Виступ на відкритті пам'ятника Миколі Щорсу	340	637

Виступ на літературному вечорі «Дружба народів — дружба літератур»	342	638
Вітання рідній Вірменії!	346	639
[Вступне слово на вечорі, присвяченому українсько-латиським літературним зв'язкам]	348	640
Чеховські дні на Україні	351	641
Розквіт великої дружби	353	641
[Вступне слово на вечорі, присвяченому 50-річчю від дня смерті А. Чехова]	358	642
[Рецензія на збірник стихотворень Іосифа Курлата]	362	643
[Привітствие С. Кудашу в зв'язи з 60-літтям со дня народження]	365	643
[Вступне слово на вечорі з нагоди 50-річчя М. П. Бажана]	367	644
Промова на III з'їзді письменників Радянської України	372	644
Українская советская литература	380	645
[О вихованні молодого літературного покоління]	388	646
Немеркнуче сяйво	392	647
Предварительная записка впечатлений	396	647
Промова на відкритті наради молодих письменників України	403	649
[Виступ по радіо з нагоди 90-річчя від дня народження А. Аюпяна]	409	650
[Виступ по радіо для українців Канади]	412	652
Безсмертне слово Каменяра	415	653
Доповідь, виголошена 28 серпня 1956 року на ювілейному вечорі, присвяченому 100-річчю з дня народження Івана Франка	429	656
[Муса Джаліль]	440	658
Наш славний попередник	442	659
[Задуми на 1958-й]	445	660
[Вступне слово на вечорі, присвяченому 300-річчю виходу в світ повного Зібрання творів Яна Амоса Коменського]	447	661
Про Володимира Сосюру	451	662
Могутня творча сила, що ніколи не старіється	454	663
[Виступ на Першій республіканській конференції славістів (секція українсько-болгарських літературних зв'язків)]	469	665
[Виступ на вечорі, присвяченому 1100-річчю від дня народження Рудакі]	468	666
[Вступне слово на нараді поетів України 31 жовтня 1958 р.]	470	667
[Заключне слово на нараді поетів України 1 листопада 1958 р.]	475	669
Автобіографія	477	669
Автобіографія	482	669
[Вступне слово на вечорі, присвяченому 700-річчю виходу в світ збірки Сааді «Гулістан»]	487	672
Прекрасна ініціатива	490	672
Не відриваючись від ґрунту	491	673
[Промова на вечорі з нагоди 50-річчя від дня загибелі Еуклідіса да Куньї]	493	673
Слово к братьям	498	674
[Вступне слово на вечорі, присвяченому 100-річчю від дня народження Коста Хетагурова]	500	675
О. П. Довженко	504	676
Автобіографія	513	677

НАЧЕРКИ, НОТАТКИ

[Рецензія на книжку А. Малишка «За синім морем»]	537	681
[Замечания к первому варианту русского перевода стихотворения «І дививсь Ілліч на мене», выполненному В. Звягинцевой]	542	682
Примітки	547	
Показчик імен і назв	683	
Список ілюстрацій	698	

Академия наук Украинской ССР
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко

ПАВЛО ТЫЧИНА

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ДВЕНАДЦАТИ ТОМАХ

Наука, критика, публицистика

Томы 8—10

Том девятый

Статьи, рецензии, доклады, выступления.
1946—1959

Составитель и автор примечаний
КЛАВДИЯ МИХАЙЛОВНА СЕКАРЕВА

(На украинском языке)

Киев Наукова думка 1987

*Затверджено до друку вченою радою
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР*

Редактори *В. І. Мазний, Н. М. Лобенко*
Художник *А. Ф. Пономаренко*
Художній редактор *В. П. Кузь*
Технічний редактор *І. М. Лукашенко*
Коректори *З. П. Школьник, І. В. Кривошеїна,*
Л. І. Семенюк, Л. П. Рябцева

ІВ 7662.

Здано до набору 16.04.87. Підп. до друку 14.07.87. Формат 84×108/32.
Папір друк. № 1. Звич. нова гарн. Вис. друк. Фіз.-друк. арк. 22,0+0,1875
вкл. на крейд. пап. Ум друк. арк. 37,28. Ум фарбо-відб. 37,28
Обл.-вид. арк. 40,79. Тираж 4770 пр. Зам. 7—117. Ціна 4 крб. 40 к.

Видавництво «Наукова думка». 252601 Київ 4, вул. Респіна, 3.

Київська книжкова фабрика «Жовтень»,
252053 Київ 53, вул. Артема, 25.

Т93 Тичина П. Г.

Зібрання творів : У 12 т. : Наука, критика, публіцистика : Т. 8—10 (Редкол. : О. Т. Гончар (голова) та ін.— К. : Наук. думка, 1983 —

Т. 9 : Статті, рецензії, доповіді, виступи: 1946—1959 (Упоряд. К. М. Сєкарсва.— 1987.— 704 с. : іл.— (В опр.) : 4 крб. 40 к., 4770 пр.

До тому ввійшли публіцистичні, літературно-критичні статті та розвідки, автобіографічні матеріали, рецензії, написані в 1946—1959 рр.

Т $\frac{4702590200-492}{M221(04)-87}$ передплатне

84Ук7+83.3(2)

1

1

1

1

1

07

